

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Doktori Disszertáció

Marsai Viktor

**Kelet-Afrika modernkori története és a nemzetközi
kapcsolatok**

**Erőfeszítések a szomáli állam megteremtésére és
nemzetközi integrációjára 1960-2012**

Történettudományi Doktori Iskola

Az iskola vezetője:

Dr. Erdődy Gábor egy. tan.

Új- és jelenkori egyetem történelem Doktori Program

A program vezetője:

Dr. Balogh András egy. tan.

A bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Majoros István egy. tan.

Opponensek: Dr. Búr Gábor egy. doc., Dr. Hettyey András egy. adj.

Tagok: Dr. Balogh András egy. tan., Dr. Gazdag Ferenc egy. tan.

Dr. Lugosi Győző egy. doc., Dr. Szilágyi Ágnes egy. doc.

Témavezető:

Dr. Székely Gábor prof. em.

Budapest, 2013

Köszönetnyilvánítás

Egy disszertáció elkészítése nem csupán bonyolult folyamat, de egyben egy életszakasz lezárása is. Még ha csupán a doktori képzésben eltöltött időt vizsgáljuk is, akkor is egy több mint ötéves folyamat végére kerül pont ezzel a munkával. Ezen időszak alatt számos személy nyújtott különféle támogatást azon az úton, amely a disszertáció megszületéséig vezetett, és ezúton szeretnék köszönetet mondani az általuk nyújtott segítségért.

A sort témavezetőmmel, Dr. Székely Gábor professzor úrral kell kezdenem, aki már diplomamunkám elkészítésében is segédkezett, és akihez bármikor bizalommal fordulhattam munkám során. Professzor úr nem csupán szakértelmével, de türelmével is segítette a disszertáció elkészülését, nem beszélve a belém vetett bizalmáról, amely átlendített a kutatás nehezebb periódusain. Köszönetet kell mondanom a munkahelyi vita résztvevőinek, akik ezen írás első változatán időt és energiát nem kímélve átverekedtek magukat, és számos jobbító észrevétellel, tanáccsal láttál el azt. Meg kell itt említenem a két opponenst, Dr. Búr Gábort és Dr. Hettyey Andrást, akik már a doktori tanulmányok során is igyekeztek orientálni a kutatásban; Dr. Lugosi Győzöt, akinek megközelítésmódja fontos szerepet játszott a disszertáció elmélet keretének kialakításában; Dr. Majoros István professzor urat és Dr. Szilágyi Ágnest, akik javaslataikkal számos apró hibára hívták fel a figyelmemet. Köszönettel tartozom ezen túl Dr. Balogh András professzor úrnak, Dr. Vadász Sándor professzor úrnak és Dr. Maruzsa Zoltánnak, akik a doktori tanulmányok során szintén fontos képességekkel és nézőpontokkal vértettek fel, amelyek elengedhetetlenek voltak a disszertáció megírása során. Sallai Gabriella tanszéki előadó pedig a doktori képzéshez kapcsolódó – az írás nehézségeivel vetekedő – hivatalos ügyek intézésében nyújtott segítséget.

A tudományos kutatás egyes állomásain fontos iránymutatásokat, támogatásokat kaptam Dr. Gazdag Ferencről, Dr. Szenes Zoltántól, Nagyné Dr. Rózsa Erzsébettől, Dr. Kaiser Ferencről és Dr. Besenő Jánostól. Hálával tartozom munkahelyemnek, a Nemzeti Közzolgálati Egyetemnek, hogy igyekezett elősegíteni kutatásomat. Nem feledkezhetem meg a felkeresett hazai és kenyai levéltárak munkatársairól sem, akik mindig készséggel és türelemmel álltak a rendelkezésemre. Ugyanez igaz – gyakorló szakemberekként legtöbbször nevük elhallgatását kérő – magyarországi, brüsszeli és nairobi interjúalanyaimra, akiknek észrevételei, látásmódja nagyban segített a szomáliai viszonyok megértésében.

Szakmai fejlődésem szempontjából két tudományos műhelynek is hálával tartozom. Mindkettő egy-egy szakkollégium: az első az Eötvös József Collegium, amelynek bentlakásos hallgatója lehettem, a második pedig a Biztonságpolitikai Szakkollégium.

Ez a lista nem lenne teljes, ha visszamenve az időben, nem emlékeznék meg Nádaï Fidél OSB-ról és Dénesi Tamásról, akiktől a Pannonhalmi Bencés Gimnázium falai között először hallhattam Fernand Braudelről, és akiknek gyámkodása alatt belém ivódhatott és elmélyülhetett a történelem szeretete. Az ő tevékenységüknek döntő szerepe volt abban, hogy 2003-ban az ELTE BTK történelem szakára felvételiztem, és az általuk átadott tudás a következő években is fontos alapnak bizonyult.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenem családomat, szüleimet és feleségemet, akik nem csupán a támogató háttérrel, de esetenként tevőlegesen is – például a kézirat átolvasásával – hozzájárultak a disszertáció megszületéséhez, jobbításához.

Még egyszer szeretném kifejezni köszönetemet ezeknek az embereknek, hogy elősegítették jelen disszertáció megírását, és hogy észrevételeikkel javították, csiszolták azt. Természetesen mindennemű hiba, ami a munkában maradt, kizárólag az én felelősségem és hiányosságom.

Budapest, 2013. december 13.

Marsai Viktor

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	7.
1. A disszertáció célkitűzései és keretei	7.
2. Módszertani keretek – a braudeli hármasszempléma	14.
3. A disszertáció forrásai, historiográfiai alapjai	20.
II. A szomáli történelem mélyebb vonulatai – a földrajzi, társadalmi és kulturális környezet	30.
1. A földrajz és az éghajlat hatása a szomáli történelemre	30.
1. A földrajzi elhelyezkedés következményei	30.
2. A domborzat – hegyvidékek, félsivatagok, szavannák és folyóvölgyek	35.
3. Az ötödik tájegység – az óceán; halászhajók és kalózhajók	48.
4. Az éghajlat ciklusai	52.
5. A nagyobb ciklusok: aszályok és éhínségek	58.
6. Az érem másik oldala: az áradások	64.
7. Az éghajlat és az államiság	65.
2. A térség etnikai és társadalmi viszonyai	67.
1. Szomália népei – koiszanok, bantuk, kusiták	67.
2. A terület egyéb lakosai: az arabok és az elfeledtek	75.
3. Valóság és mítoszok – az ideológia csapdájában	78.
4. A szomálik: heterogenitás a homogenitásban	80.
5. A szomáli klánrendszer	83.
6. A <i>jilib</i>	88.
7. A szomáli politika alapintézménye: a <i>guurti</i>	91.
8. A <i>jilib</i> , a <i>guurti</i> és a szomáli államiság	92.
9. A családszerkezet és a nők helyzete	95.
3. Kultúra és vallás	100.
1. A szomáli kultúra egyéb elemei: szórakozás, költészet, sport és kat	100.
2. Az iszlám	106.
4. Összegzés – a hosszú időtartam és a szomáli történelem	113.
III. A gyarmatosítás hatása és a külső hatalmak szerepe Afrika szarván – a középső időtartam	116.
1. Versenyfutás Afrika szarváért – a gyarmatosítás és következményei	117.
1. Gyarmatosítás Afrika szarván 1880-1920	117.
2. A brit és olasz gyarmatosítás gazdasági hatásai	125.
3. A gyarmatosítás társadalmi hatásai – az elit és az urbanizáció	137.
4. Az elit és a nacionalizmus	141.
5. A szomáli diaszpóra – a nacionalizmus új letéteményese?	151.
2. A szomáli gazdaság a függetlenség időszakában	155.
1. A hidegháború időszaka – amit még érdemes tudnunk	155.
2. A romlás virágai. A szomáli gazdaság 1991 után	159.
3. Afrika szarva és a nemzetközi kapcsolatok	166.
1. Szuperhatalmi vetélkedés Mogadishuért	166.
2. Ogaden	168.
3. A regionális szereplők jelentősége – helyettesítő-erők vagy önálló aktorok?	177.
4. Külpolitikai dinamikák a hidegháború után	184.

4. Összegzés – a somáli államiság és a közepső időtartam	186.
IV. A rövid időtartam – Szomália története a függetlenség kikiáltásától a Szomáli Szövetségi Kormány megalakulásáig	189.
1. Szomália története a függetlenségtől az összeomlásig	189.
1. A somáli állam születése 1960-1969	189.
2. Szomália Siad Barre uralmának első éve alatt	195.
3. Ogaden. Háború, polgárháború	202.
2. Szomália mint bukott állam. Polgárháború, humanitárius beavatkozás, államépítési kísérletek	209.
1. Szomáliföld önállósodása	209.
2. Káosz és humanitárius katasztrófa. Nemzetközi helyzet	213.
3. Út a humanitárius intervenciókig	215.
4. Humanitárius műveletek Afrika szarván. A UNOSOM és a UNITAF	216.
5. A UNOSOM II. A békeépítés kudarca és a kivonulás	222.
6. Az elfelejtett ország. A somáliai belpolitika 1995-2006 között	230.
3. A radikális iszlám előretörése Szomáliában és annak belpolitikai hatásai 2006-2009	236.
1. A mérsékelt iszlamisták és az ICU térnyerése	236.
2. A somáliai iszlamista szélsőségesek a polgárháború évtizedeiben	239.
3. A nemzetközi terrorizmus Északkelet-Afrikában 2006 előtt	243.
4. Az ICU radikalizálódása. Szomália az iszlamisták első uralma alatt 2006	250.
5. Az ICU veresége. Az etióp megszállás 2006-2009	257.
4. Erőfeszítések a központi kormányzat megerősítésére és a szélsőséges iszlamisták visszaszorítására 2009-2011	265.
1. A TFG helyzete 2009-ben. Erőfeszítések a központi kormányzat megszilárdítására	265.
2. A radikális iszlamista csoportok közti viszályok	270.
3. Status quo 2009-2010	272.
4. A kampalaki merénylet és következményei. Az al-Shabaab kiszorítása Mogadishuból	276.
5. Visszatérés az államiságba: a <i>Roadmap</i> és az átmeneti periódus lezárása 2011-2012	280.
1. Harcok az al-Shabaab vidéki bázisainak felszámolására. A kenyai és az etióp beavatkozás	280.
2. A somáliai belpolitika 2011-2012-ben	290.
3. A somáliai helyzet 2012 őszén	302.
6. Összegzés: Szomália rövid időtartama	308.
V. Befejezés	311.
VI. Bibliográfia	313.
1. Tanulmányok, monográfiák	313.
2. Levéltári források	332.
3. Interjúk	334.
4. Konferenciák	335.
5. ENSZ-határozatok és más hivatalos dokumentumok	335.
6. Sajtóforrások, videók, egyéb internetes források	338.

VII. Függelék	362.
1. A fontosabb rövidítések jegyzéke rövid magyarázattal	362.
2. Szomália térképe	365.
3. A szomáli klánstruktúra	366.

I. Bevezetés

I.1. A disszertáció célkitűzései és keretei

Ha napjainkban egy, a nagyvilág dolgai iránt egy kicsit is fogékony valaki meghallja Szomália nevét – mint ahogy ezt ezen sorok írója is számtalanszor tapasztalhatta –, az országgal kapcsolatban szinte csak negatív szenzációk jutnak az eszébe. A kalózkodástól kezdve a dzsihádistá terrorcsoportokig, az elmúlt évtizedek katasztrofális éhínségeitől az állami összeomlásig terjed a skála, amelyet Afrika szarvának mélyebb ismerői még kiegészíthetnek az óriási menekültáradattal, a fel-felbukkanó, embereket vagy az állatállományt sújtó járványokkal, a gyakorlatban nem vagy csak alig létező határokon átnyúló csempészetrel, fegyver- és kábítószer- – pontosabban *kat-* – kereskedelemmel, a szárazföldi és tengeri környezetet kizsigerelő rablógazdálkodással vagy a gyerekkatonaság szomorú intézményével. Ezt a korántsem teljes listát szemlélve aligha csodálkozhatunk azon, hogy az ország az elmúlt két évtizedben egyre nagyobb mértékben vonzotta magára a különféle kutatók és szakértők, sőt politikusok és más nemzetközi szereplők figyelmét, akiknek egyöntetű véleménye szerint Szomália problémái szinte kivétel nélkül az 1990-es évek legelején bekövetkező állami összeomlásra vezethetők vissza. Az ok valóban kézenfekvőnek tűnik: a *Foreign Policy* és a *Fund for Peace* által 2005 óta összeállított *Failed States Index*-en Szomália minden évben előkelő helyen szerepelt, ráadásul hanyatló trenddel: míg az első években sikerült elkerülnie a dobogós helyezést (2005: 4. hely; 2006: 7. hely), 2007-ben az ország már a harmadik „legbukottabb” államként szerepelt az indexen, az azóta eltelt időben pedig (2008-2012) stabilan őrzi első helyét a listáján.¹ Bár a *Failed States Index*-szel, illetve elkészítésének módszereivel, valamint az egész bukott államiság kilencvenes évek elején fogant elméletével kapcsolatban számos kritika fogalmazódott meg az elmúlt években,² tagadhatatlan, hogy a jelenség létezik, és hogy Szomália valóban egy *bukott* – vagy ha jobban tetszik, összeomlott (*collapsed*) – állam. Búr Gábor azon megállapítása tehát, hogy a kelet-afrikai ország „kétségkívül földünk legbukottabb állama,”³ vagy Ken Menkhausra állítása mely szerint „Szomália a bukott a bukott államok között,”⁴ – legalábbis megszületésük pillanatában – jóval többek voltak pusztá retorikai fordulatoknál.

¹ Failed States Index 2013.

² Lásd: lásd Csiki 2009, Beehner-Young 2012, Lamere-Null 2012, Leigh 2012, Lewis 2011.

³ Búr 2006, 196.

⁴ Menkhaus 2004, 17.

Mindezek után nem csoda, hogy Szomáliával kapcsolatban a fő feladatként a legtöbb szereplő a sikeres államépítés végrehajtását jelölte ki célul, amelyre – mint azt látni fogjuk – az elmúlt két évtizedben komoly, bár sok esetben alapjaiban elhibázott kísérletek történtek. A disszertáció szerzője is elsőként ebből a vonatkozásból kezdett el foglalkozni Afrika szarvával, és buzgón lapozni kezdte a tárgyban megjelent, hazánkban csak nagy nehézségek és külföldi kutatóutak árán megszerezhető irodalmat.

Nagyon hamar egyértelművé vált azonban, hogy a kutatás újabb és újabb korlátokba, falakba ütközik. A bukott államiség és az államépítés problematikája ugyanis elsősorban a biztonsági tanulmányok, a biztonságpolitika és a nemzetközi kapcsolatok területén dolgozó kutatókat ösztönözte munkára Szomáliával kapcsolatban. Ahogy a későbbi historiográfiai áttekintésből látni fogjuk, számos kötet és tanulmány született az utca embere által is ismert, Szomáliát érintő biztonsági problémákról (kalózkodás, radikális iszlamisták), valamint magáról az állami összeomlásról, következményeiről, illetve az államépítés terén tett erőfeszítésekről, eredményekről, kudarcokról, valamint a lehetséges irányokról. Arra azonban csak nagyon kevesen vállalkoztak, hogy az egész kérdést *történeti perspektívából* vegyék vizsgálat alá, és történeti dimenziókban igyekezzenek értelmezni az eseményeket. Az említett diszciplínák képviselői csak kivételes esetekben merészkedtek vissza a ködös múltba, és kutatásaik általában csak vázlatosan, néhány éves, esetleg egy-két évtizedes távlatban (a cezúra általában a nyolcvanas évek végén húzódik) vállalkoztak a szomáli állam összeomlásának történeti vizsgálatára. Sőt általában megállapíthatjuk, I. M. Lewis úttörő munkáját leszámítva Szomália modernkori történelméről lényegében nem született monográfia. Arról, hogy valójában milyen is volt a szomáli állam, amikor látszólag működött, és a felszíni politikai folyamatokon túl milyen mértékben hordozta magában az összeomlás lehetőségeit, viszonylag kevés szó esik.

Márpedig bármennyire is kitakarja látókörünkől az elmúlt két évtized kelet-afrikai katasztrófája az előzményeket, és bármennyire is cezúrának tűnik Siad Barre 1991-es bukása, nyilvánvaló, hogy a problémák gyökerét nem itt találjuk. Szomália esetében ugyanis az alapkérdés – a többi, a hidegháború során felszabadult afrikai országhoz hasonlóan – az, hogy a korábban sohasem létezett, mesterséges határok közé szorított és a nagyhatalmak gyakran napi politikai játszmái által meghatározott terület miként volt képes a külső – és részben belső – elvárásoknak megfelelően – nélkülözve ennek történeti és kulturális hagyományait – modern, központosított, működőképes állammá válni. Egy olyan állammá, amelynek felépítésének, működésének elveit a szomáli elit kívülről importálta, és egy olyan nemzetközi rendszerben, amelynek kereteit, játékszabályait – mind térben, mind időben – szintén

Szomálián kívül határozták meg. Az 1960-as függetlenségtől kezdve az ország vezetése számára a fő kérdés az volt – miután más megoldás az adott keretek között nem kínálkozott –, hogy a korábban sohasem létezett fiatal állam miként képes megszilárdítani belső kohézióját, ami ahhoz szükséges, hogy politikailag és gazdaságilag is sikeresen tudjon integrálódni a fennálló nemzetközi rendszerbe, és így a gyarmati kor lezárásaképp végre esélyt kapjon saját érdekeinek legalább minimális képviselőjére és védelmére.

A dekolonizációt követően ezzel a kihívással az összes afrikai államnak meg kellett birkóznia. Fél évszázaddal a folyamat kezdete után még mindig csak meglehetősen óvatosan nyilatkozhatunk arról, hogy mennyire voltak sikeresek ezek az erőfeszítések: erről a közelmúltban megrendezett, a Budapesti Afrika Fórum margóján a Magyar Külügyi Intézetben tartott konferencia előadásai, illetve az azok körül kialakult vita ékes tanúbizonyságot adott.⁵ Mert bár – hogy csak néhány dolgot említsünk – egyrészt a GDP-növekedés üteme, a fegyveres konfliktusok vagy a diktatúrák visszaszorulása, a telekommunikációs szektor robbanásszerű fejlődése öröndetes fejlemény, másrészt a fejlődés egyenlensége, fenntarthatóságának problematikája, a növekvő, országokon belüli társadalmi szakadékok, a képzett(ebb) fiatalok közti munkanélküliség komoly kockázatokat hordoznak magukban.

Szomália esetében azonban jelenleg még azokról a biztató jelenségekről sem emlékezhetünk meg, amelyek különösen az ezredfordulót követő években radikálisan alakították át a külvilág Afrikához fűződő percepcióját. A működőképes állam hiányában előretörő iszlamista radikálisoknak köszönhetően 2007-ben a SIPRI évkönyve szerint Szomália volt az egyetlen állam a kontinensen, ahol intenzív háború zajlott.⁶ Az ország nem rendelkezett működő kormányzattal, a gazdaság romokban hevert, külső és belső menekültek százazrei voltak kénytelenek lakóhelyüktől távol, az ENSZ és más nemzetközi szervezetek, NGO-k segélyein tengetni napjaikat.

Felmerül tehát az a kérdés, hogy tulajdonképpen mi is vezetett a kelet-afrikai ország összeomlásához? Mi eredményezte azt, hogy a biztató kezdetek után a szomáli államépítés és nemzetközi integráció folyamata zsákutcába jutott, míg más, környező afrikai államok sikeresebben vették ezeket az akadályokat? Hiszen Szomália első ránézésre sokkal jobb feltételekkel kezdhette meg független működését, mint számos sorstársa: a látszatra etnikailag és vallásilag is egységes országban nem kellett tartani a különféle népcsoportok közti ellentétől, a politika Afrikára oly jellemző etnicizálásától, hiszen többen is előszeretettel

⁵ Hungary and Africa – an Evolving Partnership 2013.

⁶ SIPRI 2008, 75-77.

hivatkoznak rá, hogy Botswana mellett – amelynek lakosságának 80 %-a becsúvána – Szomália a szubszaharai térség egyik leghomogénebb állama.⁷ Az ország területén nem fedeztek fel olyan erőforrásokat, amelyekért véres háborúk robbanhattak volna ki, mint Kongóban, Angolában vagy Nigériában. Mégis, ma az utóbbi két állam nehézségei ellenére is sikertörténetnek számít, míg Szomália állandó szereplő a különféle válságtanácskozások napirendjén. És ha már a kilencvenes évek elején bekövetkezett a központi kormányzat összeomlása, az ezt követő katasztrófák után miért nem sikerült a kelet-afrikai országnak ugyanúgy kiemelkednie a kaósból, mint például Ruandának vagy Etiópiának?

A vizsgálódás keretében, amely elsősorban Szomália 1960 utáni történetére fog koncentrálni, a fentebbi problémákra kísérek meg választ adni. Mielőtt azonban rátérnék a disszertáció fő téziseinek bemutatására, szeretném hangsúlyozni, hogy munkám alapvetően *történeti* megközelítésű. Éppen ezért e sorok szerzője, amennyire csak lehet, szeretné elkerülni – ha ez nem is sikerülhet mindig maradéktalanul –, hogy a vizsgálat a biztonsági és nemzetközi tanulmányok izgalmas, de viharos területére tévedjen. Utóbbi diszciplínák keretein belül egy doktori munka fő feladata, hogy – gyakran a jövő felé mutató – állításokat igazoljon, és ennek alátámasztásának rendelje alá kutatását. A történetírásban ugyanakkor döntő szerepet játszik a leírás, különösen egy olyan ország, Szomália történetének bemutatásánál, amelyben alig támaszkodhatunk előzményekre. Nem feledkezhetünk meg róla, hogy az egyetlen átfogó történeti mű – Lewis négy kiadást megélt munkája –, amely az ország történetéről született, csak rendkívül felszínesen foglalkozik az 1980 és 2000 közti időszakkal, az utóbbi másfél évtizedről pedig – márcsak kiadásának időpontja (2002) miatt is – alig történik benne említés. Így bár disszertációm alapvetően az államiság szempontjából fogja vizsgálni a szomáli történelmet, ezeket – a fő és melléktéziseim által kijelölt kereteket – az írás itt-ott túl fogja lépni – egész egyszerűen azért, hogy elbeszéljem, mi is *történt* az elmúlt fél évszázadban Afrika szarván. Márpedig a történelem ritkán igazodik a mi elvárásainkhoz és kutatási kereteinkhez, és ezt a tulajdonságát tiszteletben kell tartanunk.

Ezeket előrebozátva, az elmúlt fél évszázad szomáli történelmét vizsgálva disszertációm csapásirányát a következő fő tézisek mentén véltem megtalálni:

1. A Szomáliaként elnevezett ország homogenitása csak látszólagos, és ez nagyban hozzájárult az összeomláshoz, illetve ahhoz, hogy nem sikerült kellően megszilárdítani az állami struktúrákat. A terület történetének, társadalmi szerkezetének, kultúrájának, gazdaságának, természeti adottságainak vizsgálata arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes

⁷ The centre holds, but only just 2013.

tényezők legalább annyira elválasztják, mint amennyire összekötik a szomáli nyelvű lakosságot. Az egységes etnikai és vallási képen túl ott találjuk a szomáli klánrendszert, amely legalább annyira megosztja a társadalmat, mint máshol az etnikai törésvonalak, így a klánok szintjén itt is ugyanolyan mértékben megtalálható a politika „eticizálása”, mint Afrika legtöbb államában. Vagyis a szomáli társadalom – az erős arab hatások ellenére – sokkal kevésbé különbözik a szubszaharai térség többi társadalmától, mint azt korábban gondolták: bár a szomáli történetírás és antropológia úttörője, I. M. Lewis rengeteget írt a klánrendszerről, következetesen kitartott amellett is, hogy a szomálik – legalábbis kulturálisan – egy nemzetet alkotnak, ahonnan már csak egy lépés, hogy politikai nemzetté váljanak.⁸ A szomálik felé mély szimpátiával forduló Lewis szemmel láthatóan nem akarta elfogadni azt a tényt, hogy a 20. század előtt lényegében semmiféle közös szomáli tudatról nem beszélhetünk, és hogy annak mesterséges megteremtésére komoly erőfeszítések történtek a függetlenség előtt és után. Vagyis miközben a centrifugális erők jelenlétét – Lewis kutatásai alapján – többé-kevésbé minden Szomáliával foglalkozó kutató ismerte, a brit antropológus nyomán alaposan túlértékelték azokat a tényezőket, amelyek az egység alapjául szolgálhattak. Mindezek alapján nem csoda, hogy a nacionalizmus első rövid életű, elsősorban egy szűk elit által inspirált 20. század közepi fellángolása után a klánrivalizálás gyorsan a fiatal állam összeomlásához és az államépítés kudarcához vezetett.

2. A dolgozat második tézise a szomáli belső struktúrák stabilitására vonatkozik. Erre azért van szükség, hogy mérsékelve az első tézis determinisztikusnak tűnő állítását, történeti példákon keresztül igazoljuk, hogy van lehetőség a fennálló keretek lassú átalakítására. A társadalom és a kulturális szokások elemzését célzó eme vizsgálatomban, amely természeténél fogva túl fog nyúlni a függetlenség időszakán, be fogom mutatni azt a paradoxont, hogy **a sokak által szilárdnak vélt – és bizonyos körülmények között valóban rendkívül stabil – társadalmi szerveződések is, mint a klánrendszer vagy a vallás, valójában milyen törékenyek Afrika szarván.** A klánviszonyok és az utóbbi két évtized viharos történéseinek tükrében sokan úgy vélik, hogy eleve esélytelen az új struktúrák (mint egy modern, központosított állam) bevezetése Szomáliában. A történeti példák azonban ezt nem feltétlenül támasztják alá. A gyarmati periódus például – amelynek valós hatásai alig néhány évtizedben sűrűsödtek össze – elegendő volt ahhoz, hogy áthelyezze a Szomálián belüli törésvonalat a két egykori gyarmat, Brit és Olasz Szomáliföld határára, miközben annak társadalmilag jóval délebbre – a *Sab* és *Samale* kláncsaládok között – kellene húzódnia. Ez is azt igazolja, hogy a

⁸ Lásd erről: Lewis 2002, vii-ix.

szomáli államépítés akadályait nem feltétlenül az elháríthatatlanul erős centrifugális erőkben, hanem az egyesítő tényezők hiányában kell keresnünk, vagyis komplikáltak, de nem teljesen reménytelenek voltak azok az erőfeszítések, amelyek új struktúrák kialakítását célozták meg Afrika szarván. A klánrendszer és a *heer*, a szokásjog hagyománya hátráltathatja egy központosított állam létrehozását, de nem zárja ki eleve annak lehetőségét, ahogy erre a Barre-éra is felhívta a figyelmet.

3. Mindezekből szorosan következik disszertációm harmadik állítása, amely bár evidensnek tűnik, mégis fontos a hangsúlyozása: **az, hogy a szomáli elit államépítési kísérlete nem volt eleve kudarcra ítélve.** Mint láttuk az előzőekből (és amint azt részletesen elemezzük majd), bár számos efelé irányuló erőhatással kellett megbirkóznia, Szomália nem volt eleve arra determinálva, hogy bukott állammá váljon. Az ország modernkori történetében számos olyan kitörési pont akadt (1960, 1969, 2006), amikor úgy tűnt, sikerül fenntartható, fejlődő pályára állítani Szomáliát. A különféle belső és külső hatások összege vagy épp egymást kioltó szerepe azonban, mint látni fogjuk, mégis katasztrófához vezetett.

4. Ehhez kapcsolódik disszertációm negyedik tézise. Máig súlyos viták folynak arról, hogy tulajdonképpen miért is siklott félre az államépítés folyamata. Egyesek a belső tényezők túlsúlyát emelik ki, a determináló történeti és kulturális tényezők mellett a hibás politikai döntések (mint pl. az irredentizmus) láncolatát, míg mások alapvetően a külső szereplőket okolják a kudarcért. Ezek a megközelítések azonban véleményem szerint tévesek. Mint általában a történelemben, a megoldás itt is a két véglet között húzódik: **mind a belső (lásd a szomáli elit és az ogadeni háború), mind a külső aktorok (mint az ENSZ 1993-as kudarc) elhibázott döntései nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az ország széteszen, és két évtized alatt se sikerüljön helyreállítani a szomáli államiséget.** Természetesen megfigyelhetők bizonyos eltolódások: az 1991-es összeomláshoz vezető úton talán egy hajszálnyival nagyobb a szomáli politikai csoportok felelőssége, míg a posztbipoláris korban megerősödött a külső szereplők befolyása, összességében azonban ennek nincs nagy jelentősége. Itt tartom szükségesnek ismét hangsúlyozni, hogy Szomália történelme a gyarmatosítástól kezdve értelmezhetetlen a külső szereplők motivációinak, érdekeinek vizsgálata nélkül (nem véletlen tehát, hogy a disszertáció főcímében megjelenik a „nemzetközi kapcsolatok” kifejezés). A külvilág döntései, fejleményei az események alakításában sokszor legalább akkor súlyosabbak, mint a belső tényezők.

5. Záró tézisem az, hogy **a szomáli államépítés kudarcában döntő szerepet játszott a társadalom vertikális szétszakadása, a szűk, a modernizáció felé elkötelezett elit és a lakosság többsége közötti szakadék mélyülése.** Kezdetben, 1940 és 1980 között úgy tűnt, ez

a szűk elit képes lesz „maga után húzni” a társadalom többségét, és a nacionalizmus erősítését célzó irredentizmuson, a kreált történeti hagyományokon, a szomáli írás standardizálásán keresztül megteremteni az egységes szomáli nemzetet. Nyilvánvaló volt, hogy a nomád társadalom gyors modernizációja organikusan nem képzelhető el, csak egy centralizált, felülről erőltetett átalakítással. Ebben a kontextusban érthető, hogy a demokratikus szomáli állam kilenc év alatt diktatórikus rendszerré alakult át, és Siad Barre puccsa lényegében csak a már kialakult gyakorlatot konzerválta. Az ogadeni háborús vereség után azonban nyilvánvalóvá vált ezen erőfeszítések kudarca. A társadalomtól elszakadt, önjáró szomáli elit egy része azonban csak mérsékelten volt hajlandó visszatérni a szomáli társadalom eredendően egalitárius gyakorlatához, ami – társulva a korábbi állami és politikai erőforrások kiaknázásával – hamar megteremtette a lehetőséget a kilencvenes évek hadurainak színrelépéséhez.

Ezt az öt fő tézist a következő, a szomáli történelem egy-egy szakaszára vonatkozó melléktézisek egészítik ki:

a) Az olasz gyarmatosítás szerepét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy **Róma komoly erőfeszítéseket tett arra, hogy Kelet-Afrikában egy mintagyarmatot hozzon létre. Ez mind politikailag, mind gazdaságilag döntő fontosságú alapként szolgált a fiatal szomáli állam megteremtéséhez.**

b) Az általánosan tapasztalható negatív megítélés ellenére Siad Barre uralma alatt az ország komoly lépéseket tett a modern, központosított állam megteremtése és a társadalom modernizációja terén, ezért több mint húsz évvel az események után **szükségessé válik Barre személyének és tevékenységének újraértékelése.** Bár Barre kétségtelenül diktatórikus hatalmat épített ki Szomáliában, és – különösen hatalma utolsó éveiben – nem válogatott az eszközökben, hogy fenntartsa uralmát, mégis az ő regnálását, az 1970-es éveket tekinthetjük az ország fénykorának, amelynek máig ható következményei vannak Afrika szarvára. Mindezeket az 1960-as évek tapasztalatai alapján egy demokratikus rendszer keretei közt aligha érhetne volna el az ország. **Vagyis a fokozott modernizációhoz, a széthúzó klánok viszályának megtöréséhez elengedhetetlen volt Barre – más afrikai diktátoroknál jóval puhább – autoriter rezsimje.** Az más kérdés, hogy a nyolcvanas évek végén a tábornok kompromisszumképtelensége és paranoiája a kezdeti előnyökből végzetes hátrányt kovácsolt, elősegítve az összeomlást.

c) Afrika szarvának hidegháborús történetében a két szuperhatalom mellett megkerülhetetlen az arab világ, más afrikai államok és Kína szerepe. Miközben sokan szinte kizárólag Moszkva és Washington párharcára igyekeznek leegyszerűsíteni az eseményeket,

illetve kizárólag a két főváros kezét látják a térség történéseinek háttérében, **a levéltári források nyilvánvalóvá teszik más szereplők fontos, sőt olykor döntő befolyását az események menetére**, és az érdekek és cselekvések jóval bonyolultabb hálózatát mutatják fel, mint a két tömb közötti szembenállás. **A források emellett árnyalják a küzdelem ideológiai jellegéről élő képet is, és megmutatják, hogy abban a geopolitikai érdekek – gyakran szembemenve az ideológiával – legalább olyan fontos szerepet kaptak.**

d) Végül, de nem utolsó sorban viszonyulnunk kell a **politikai iszlám** szerepéhez Szomália modernkori történetében. Az utóbbi másfél évszázad fejleményeinek tükrében kijelenthetjük, hogy bár az iszlamizmus bűvópatakszerűen végigvonul az elmúlt időszak eseményein, eddig sosem tudta hosszabb időszakra meghatározni a szomáli belpolitikát. És **bár jelenleg úgy tűnhet, hogy a különféle világi ideológiák küzdelmén túl ez lehet az a keret, amelyben nem csupán a politikai elit, de a társadalom jelentős része is el tudja képzelni az új Szomália felépítését, kérdéses, hogy ez az alig egy évtizednyi fejlemény hosszú távon is kitart-e majd**, mert az eddigi eredmények ezen a téren nem bizonyultak tartósnak.

Disszertációm tehát eme fő és melléktézisek bizonyításával igyekszik magyarázatot adni és értelmezni az elmúlt fél évszázad szomáli történelmét, amelynek központjában a modern állam megteremtésére tett kísérletek, illetve kudarcok állnak. Ahhoz azonban, hogy ezeket kellően alátámaszthassuk, kulcskérdésként merül fel, hogy milyen *módszert* kövessünk vizsgálódásunk során.

I.2. Módszertani keretek – a braudeli hármasság időszemlélet

A modernkori szomáli történelem vizsgálata során módszertanilag a következő dilemmával kellett szembesülnünk: egyrészt teljesen nyilvánvalóan körvonalazódtak azok a tényezők, amelyek messze túlnyúlnak a dolgozat időbeli és tematikus keretein, ugyanakkor a történések menetére gyakorolt hatásuk megkérdőjelezhetetlen. Már sokszor említettem a klánrendszer és a vallás szerepét Afrika szarvának történetében, de ezek mellett több más tényező is megkerülhetetlen: a földrajzi és domborzati viszonyok, amelyek nagyban befolyásolták az egyes kláncsoportok letelepedési helyét, valamint a köztük kialakult munkamegosztást; az éghajlat, amely megszabta a munkavégzés és a szórakozás, a kalóztámadások és éhínségek éves, évtizedes ritmusát; vagy épp az urbanizáció problematikája, amely nagyban hozzájárult a szomáli társadalom és gazdaság átalakulásához, és amely egyben a 20. század végi konfliktusok fő színterét adta.

Ennek a korántsem teljes listának az elemei mind-mind afelé mutattak, hogy számos olyan tényezővel kell szembenéznünk a történeti vizsgálat során, amelyek a felszíni folyamatok alatt komoly befolyással bírnak az események menetére. Másrésről viszont, amint azt a disszertáció fő tézisei közt is kiemeltük, korántsem arról van szó, hogy ezek egyfajta történelmi determináció számára készítenék elő a talajt. Ezek sokkal inkább egyfajta áramlatok, amelyek, bár komoly erőt képviselnek, az azokat jól ismerők számára fel- és kihasználhatók, sőt kitartó munkával át is alakíthatók. A szomáli politikai elitnek igenis lett volna lehetősége arra, hogy egy prosperáló államalakulatot hozzon létre Kelet-Afrikában, de néhány meglehetősen szerencsétlen választásuk – aktív külső támogatással – ezeket az erőfeszítéseket zátonyra futtatta. A szomáli irredentizmus eszméje termékenynek és meglehetősen sikeresnek tűnt a nacionalizmus megteremtése szempontjából, de az ország külpolitikai elszigeteltséghez és a szomszédokkal való, meglehetősen feszült viszonyához vezetett. A civil adminisztráció utolsó éveinek nyitása, valamint Siad Barre külpolitikai sikerei meghaladni látszottak e hosszú távon zsákutcás irányvonalat. Az a szerencsétlen és korántsem szükségszerű döntés azonban, amellyel Mogadishu belesodródott az elhúzódó ogadeni háborúba, minden korábbi eredményt tönkretett, és a szakadék felé lökte az országot.

Egyrésről itt vannak tehát a determinálónak tűnő, hosszabb távokon ható tényezők, másrésről a napi politika alakulása, amely nem mentes az irracionalitástól és az érzelmeiktől. Hogyan lesz ebből modernkori szomáli történelem? Hogyan lehet megírni ezeket egy munkában úgy, hogy az eltérő, egymásnak sokszor ellentmondó, egymásra mégis szorosan ható történeti síkok kusza hálózata ne tördelje szét végzetesen a történeti narrációt?

A választ a francia történész, Fernand Braudel (1902-1985) munkásságában véltem fölfedezni. Az Annales-iskola második generációjának legjelentősebb alakja a történelem ún. *három időtartamára* vonatkozó vizsgálatával írta be magát a történetírás legnagyobb alakjai közé. Braudelt – kései méltatlan utódjához hasonlóan – az érdekelte, hogy „*hogyan lehet egyszerre megragadni a gyorsan változó és éppen változásai és látványossága miatt előtérben levő történelmet és a mélyben zajló, a szemtanúk és a szereplők által szinte nem is észlelt csendes történelmet.*”⁹ A francia történész a választ a három időtartam, a hosszú, a közép és a rövid időtartam elkülönítésében vélte fölfedezni, és módszerét az 1949-ben megjelent gigantikus munkájában, *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában* című doktori disszertációjában mutatta be a gyakorlatban is.¹⁰

⁹ Katus 2004, 12.

¹⁰ Braudel 1996.

Az első, a leginkább elhíresült és az elmélet alapját nyújtó hosszú időtartam, a *longue durée* „egy szinte mozdulatlan történelemmel foglalkozik, az ember és a környezet kapcsolatának történetével, amely lassan folydogál, lassan változik, gyakran visszafordul, bizonyos ciklusokat újrakezd.”¹¹ Ez a legalább évszázados folyamatok, a geográfiai idő horizontja, amelynek keretében Braudel a földrajz mellett az éghajlattal, a demográfiai folyamatokkal, az „ember alkotta egységekkel”, a közlekedéssel, az útvonalakkal, a városokkal foglalkozik. Ennek az időtartamnak a jegyében készült az *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV-XVIII. század* egyetlen magyarul megjelent kötete is, amely *A mindennapi élet struktúrái, a lehetséges és a lehetetlen* alcímet viseli.¹²

A második, a középső időtartam vagy ahogy Braudel hívja, a társadalmi idő a *longue durée* fölött kirajzolódó „lassú ütemű történelem, a csoportok, csoportosulások története, amelyet társadalomtörténetnek is nevezhetnénk, ha a kifejezést nem ferdítették volna el az eredeti jelentéséhez képest.”¹³ Braudel itt valóban messze túllép a társadalomtörténet keretein, és miként írja, *A Földközi-tenger és a mediterrán világ* második kötete „sorra veszi a gazdasági rendszereket, az államokat, a társadalmakat és a kultúrákat, majd a történelemszemléletem megvilágítására bemutatom azt is, hogyan érvényesülnek ezek a mélyben működő erők a háború összetett jelenségében. Mert a háborúk, tudjuk jól, nem csupán az egyéni felelősség körébe tartoznak.”¹⁴ Mint ahogy, hozzátehetjük, az egyes államok összeomlása sem.

Végül a harmadik, a rövid idő az, amit hagyományosan eseménytörténetnek nevezünk, ami „nem az emberekre, hanem az egyénre szabott történelem. (...) Ez a történelem rövid, gyors, ideges rezgésekből áll. Természetének megfelelően hiperérzékeny, a legkisebb rezdülés is valamennyi mérőműszerén leolvasható. Persze ez a legizgalmasabb, emberi szempontból a leggazdagabb, de a legveszélyesebb is.”¹⁵ Ez a hullámok, a kavargó felszín birodalma, amelyek gyakran elfedik a mélyben zajló áramlatokat, és megnehezítik a történelem valós mozgatórugóinak alaposabb megértését. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ez egy másodrendű történelem lenne, és az eseménytörténet ne lenne alapvető fontosságú a történetírás számára, de azt igen, hogy a rövid időtartam meghaladása, a másik két időtartammal való kiegészítése nélkül nagyon nehéz átfogó történeti monográfiák készítése és a Braudel által szorgalmazott interdiszciplinaritás művelése. Ahogy Katus László fogalmaz az

¹¹ Uo. 4.

¹² Braudel 2004.

¹³ Braudel 1996, 5.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

Anyagi kultúra első kötetének előszavában, a három idő egy többemeletes házhoz hasonlít, amely alulról, a hosszú időtartamtól építkezve halad felfelé egészen az eseménytörténetig; egy kórusműhöz, „*ahol minden szólam egyszerre szól, együtt hangzik, s ez adja a mű teljességét.*”¹⁶

Természetesen, ahogyan Gyurgyák János és Kisantal Tamás fogalmaz a francia történész tanulmányához írt bevezetőjében, „*Braudel sem tagadja, hogy idő alapvetően egyféle van, s a különféle időviszonyok elkülönítése a történész konstrukciója, ám szerinte ez olyan módszertani segédeszköz, melynek segítségével megmutatkozhatnak az adott periódus történetét szabályozó mélyebb szerkezeti elemek.*”¹⁷ Sőt a három időtartam elkülönítése sem lehetséges a maga vegytiszta módján, mert valójában „*nem két vagy három időbeliség van, hanem akár egy tucat is, és mindegyik egy-egy külön történelmet hordoz. Ezeknek az összege alkotja a globális történelmet, amelyet oly nehéz rekonstruálni a maga teljességében.*”¹⁸

Mi lehetne hát kézenfekvőbb a meglehetősen összetett, külső és belső szereplők, illetve a közép és hosszú időtartam birodalmába tartozó távlati folyamatok gyakran ellenkező vektorú érdekei, erőfeszítései és szenvtelen hatásai által szabdaltnak tűnő szomáli történelem bemutatásához, mint a braudeli hármasszempont? Miért ne választanánk vezérfonalul a nagy francia történész módszertanát, hogy eligazodjunk a szomáli történelem dzsungelében?¹⁹

E sorok írója rendkívül szerencsésnek mondhatja magát, hogy már középiskolai tanulmányai során találkozhatott Braudel munkásságával, megismerkedhetett főbb műveivel és azok szerkezetével. És bár érdeklődése messze sodorta az újkor századaitól, a braudeli módszertan hatása, reméli, nem múlt el nyomtalanul a történelemhez való viszonyát, látásmódját tekintve. Így a hármasszempont mint módszertani és szerkezeti elem kiváló lehetőségként tűnt fel előtte, amikor azt fontolgatta, miként szervezze koherens egészé az évek során felgyülemlett, Szomáliával kapcsolatos adathalmazt. Ebben a struktúrában az egymással első ránézésre szinte semmiféle kapcsolatban sem álló elemek, mint az éghajlat és a szomáliai belpolitikai folyamatok (az al-Shabaabnak a 2010-11-es éhínségben játszott végzetes szerepe nagyban hozzájárult a szervezet támogatottságának csökkenéséhez), az urbanizáció és a '80-as, '90-es évek menekültáradata (a városba érkezők a stabil gazdasági és klánháttér elvesztésével a társadalom legsebezhetőbb elemeivé váltak), a folyóvölgyek etnikai megoszlása és az al-Shabaab háttérországának kialakulása (a radikálisok komoly támogatásra

¹⁶ Katus 2004, 11.

¹⁷ Gyurgyák-Kisantal 2006, 1157.

¹⁸ Idézi: Katus 2004, 11.

¹⁹ A közelmúltban megjelent hazai munkák közül a braudeli megközelítés különösen Ferwagner Péter Libanon történetéről megjelent kötetében érhető tetten. Ld. Ferwagner 2013.

leletek a szomáli társadalomnak ebben a térségben élő, hagyományosan elnyomott klánjaitól és kisebbségeitől) azonnal kontextusba és világosabb, értelemadó megvilágításba kerültek.

Mindezekből kiindulva a disszertáció alapvetően három nagy egységre fog tagolódni. A munka követni fogja a braudeli időszerkezetet, de tematikus csoportosításában több ponton is el fog térni *A Földközi-tenger és a mediterrán világ*-ban megfigyelhető felosztástól: egyes elemek kimaradnak, hogy új, Afrika szarva szempontjából meghatározóbb tényezőknek adják át a helyüket, vagy épp a szerző megítélése alapján más fejezetbe kerülnek át. A félreértések elkerülése érdekében szeretném hangsúlyozni, hogy munkám alapvetően egy *kísérlet*. Braudel monumentális munkája – amely szintén doktori értekezésnek készült – csaknem negyed évszázadnyi kutatás szintézisén született meg, összesen közel másfélezer oldal terjedelemben, enciklopédikus alapossággal.²⁰ A jelenlegi disszertáció nem vállalkozik, nem is vállalkozhat ilyen kidolgozottságra. Szomália még ma sem kedvező hely a történeti kutatás számára, és számos olyan kérdés, probléma vár megválaszolásra, amelynek kutathatóságát a zord levéltári törvények alaposan korlátozzák (lásd pl. az Egyesült Államok külügyi anyagait). A munka során szembe kellett néznem azzal is, hogy a modernkori szomáli történelem a maga teljességében gyakran a dolgozat határait feszegeti. Ez különösen a középső időtartamban végzett vizsgálatok során vált nyilvánvalóvá, amelyekkel kapcsolatban dr. Lugosi Győző, az ELTE docense a szerzővel folytatott beszélgetések, illetve a disszertáció munkahelyi vitája során megjegyezte, hogy a felvonultatott áramlatok mellett még számos tényező bemutatható lett volna az Indiai-óceánért folytatott szovjet-amerikai vetélkedéstől kezdve Indiának mint „nagyhatalom ellenes nagyhatalomnak” a fénykoráig, amelyek szintén nagyban befolyásolták a térség eseményeit. Mindezen faktorok kidolgozására, beépítésére a szerző reményei szerint a disszertáció későbbi továbbfejlesztése – esetleges publikálása – esetén lesz lehetőség.

Szintén a munkahelyi vita során merült fel, hogy érdemes lenne a későbbi kutatást kiterjeszteni az orosz és olasz levéltárakra, amelyek részben a doktorjelölt nyelvi korlátai miatt kimaradtak ebből a munkából. Ez különösen azért bírna nagy jelentőséggel, mert az angolszász kutatás – nyelvi előnyének köszönhetően – lényegében monopolizálta a szomáli tanulmányokat, és a más nyelven publikáló szakemberek eredményei nem vagy alig válnak nemzetközileg ismertté. Ez nem csupán nyelvi, de földrajzi determinációt is jelent, hiszen jóval többet tudunk a brit uralom alatt álló Szomáliföld gyarmati történetéről, mint a déli területekéről – holott ma lényegében utóbbiak jelentik a modern Szomáliát. Ezen a területen

²⁰ Braudel 1996, 3., 8.

nyilvánvalóan nem várható változás, ami azzal fenyeget, hogy a nem angol nyelven írt értékes munkák, illetve az orosz és olasz levéltári anyagok méltatlanul feledésbe merülnek, vagy legalábbis elhanyagolják őket. Így, a közmondással élve, Mohamednek kell a hegyhez mennie, és hosszabb távon elengedhetetlen, hogy legalább az olasz források bevonásra kerüljenek a kutatásba.

Mindezen hiányosságok ellenére a szerző mégis úgy gondolja, hogy az írásmű fontos kiindulópontja, módszertani alapja, valamint irányadója lehet a további vizsgálódásoknak, ezzel segítve elő Afrika szarva történetének jobb megértését. Ezen túlmenően munkám azoknak a kiegészítő jellegű kutatásoknak a szintézisét is tartalmazza, amelyek Lewis munkája óta megjelentek, vagy amelyeket a brit történész nem épített be írásaiba (ENSZ-műveletek, politikai iszlám szerepe, gazdaságtörténeti kutatások), és amelyek – ahogy a historiográfiai részben látni fogjuk – több ponton is árnyalják a szomáli történelemről kialakult képet. Írásom újdonsága az is, hogy több, eddig jórészt publikálatlan kenyai és magyar levéltári anyagot használ fel vizsgálódása során. Végül, de nem utolsó sorban Lewis monográfiájához képest előrelépés az is, hogy a történeti vizsgálatot egészen 2012 őszéig, az új Szomáli Szövetségi Kormány és Parlament megalakulásáig terjesztem ki, egy egységként kezelve az elmúlt fél évszázadot és mélyebb folyamatait, amelyek nem minden esetben alkalmazkodtak a politikatörténetileg elismert cezúrákhoz (1960, 1969, 1977, 1991, 2001).

A vizsgálatnak ez a merész időbeli kiterjesztés természetesen komoly veszélyeket hordoz magában. Ahogyan Braudel is felhívja rá a figyelmet, a kortársak perspektívája természetesen korlátozott, és a közelmúlt eseményeinek leírásában sokszor „*haragjaik, álmaik és illúzióik mérhetők le.*”²¹ Az, hogy mégis vállalkoztam a közelmúlt történelmének leírására, vállalva a tévedések és félresiklások részben elkerülhetetlen voltát, két dologra vezethető vissza. Egyrészt arra, hogy ha másra nem is, arra egészen biztosan alkalmas lesz ez a rész, hogy rögzítse ezen periódus *eseménytörténeti* (rövid idő) vonatkozásait, ami tekintettel az elmúlt időszak rendkívül zaklatott és mozgalmas éveire, nem kis feladat. A szerző már most érzékeli, milyen leegyszerűsítések fedezhetők fel akár egy-két év elteltével is a szomáli események értelmezésénél, milyen gyorsan feledkeznek meg a politikusok, szakemberek azokról a zsákutcákról, kudarcokról és kínkeserves erőfeszítésekről, amelyek végül elvezettek egy-egy sikeresnek tűnő megoldáshoz. Ebből a szempontból a szerző egyféle modernkori krónikásként tekint magára, aki napi szinten követve és rögzítve a szomáli eseményeket²²,

²¹ Braudel, 1996, 5.

²² A disszertáció szerzője 2009 júniusa, vagyis négy év óta napi szinten követi nyomon a szomáli történéseket és menti el a fontosabb és kevésbé fontos híreket mostmár ezres nagyságrendű fájlglyűjteményébe.

azokat egy munkába összegezve szeretné átadni az utókornak további értelmezésre, felhasználásra. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a jelen felé közeledve a szerző ne követne el mindent annak érdekében, hogy itt is érvényre juttassa a hármas időszemlélet eredményeit, csak azt, hogy tisztában van ennek korlátaival.

A másik, szubjektívebb indok egy talán kissé idealisztikus történethez kapcsolódik, amelynek felfedezése a szerző számára nagyjából egyidős azzal, hogy megismerkedett Braudel munkásságával. Az esetről Marc Bloc emlékezik meg *A történelem védelmében avagy a történész mestersége* című alapvető esszéjében. Bloc feljegyez egy alkalmat, amikor mestere, Henri Pirenne társaságában Stockholmba látogattak. „Ahogy megérkeztünk” – írja –, „Pirenne így szólt: »Mit nézzünk meg először? Úgy hallom, van egy újonnan épült városháza itt. Kezdjük azzal.« Majd, mintha meglepődésemnek akart volna elébe vágni, hozzátette: »Ha régiségbúvár volnék, csak a régi dolgokat nézegetném. De hát én történész vagyok. S ezért az életet szeretem.«”²³

I.3. A disszertáció forrásai, historiográfiai alapjai

Végül, mielőtt belevágnék a konkrét történeti vizsgálatba, szükségesnek érzem bemutatni azokat a forrásokat, másodlagos irodalmat, amelyre a disszertáció elkészítése során támaszkodhattam. Ezt a részt egyben arra is szeretném felhasználni, hogy röviden bemutassam Szomália historiográfiáját. A felsorolás, természetesen, korántsem lesz teljes. Az elmúlt évtizedekben százas nagyságrendben jelentek meg olyan kötetek, amelyek a vizsgált tárgyban igényt tarthatnának érdeklődésünkre. Az időhiány és a szerző előtt tornyosuló akadályok azonban nem tették lehetővé ezen irodalom maradéktalan feldolgozását. Ennek egyik oka az volt, hogy Magyarországon ezek a kötetek jórészt elérhetetlenek. A berlini, brüsszeli, nairobi kutatóutak során e sorok írója igyekezett pótolni ezeket a hiányokat, de mindez értelemszerűen csak korlátozott eredménnyel járhatott. A külföldi könyvrendelések lehetőségeinek pedig hamar megmutatkoztak az anyagi korlátai, így azokkal a szerző csak kivételes esetekben élt. Mindazonáltal a legfontosabb, témában publikált kötetek feldolgozásra kerültek a disszertációban.

A dolgozat módszertani kereteiről, illetve azok forrásairól már beszámoltam az előző fejezetben. Ezt talán még egy munkával érdemes kiegészíteni, Braudel befejezetlenül maradt, utolsó nagy monográfiájával, a *Franciaország identitásával*.²⁴ Bár a disszertáció módszertani

²³ Bloc 1996, 38.

²⁴ Braudel 2003.

vázába végül tematikusan nem kerültek bele, fontosnak tartok kiemelni még két impulzust, amelyek hatásai érződni fognak a munkán: az egyik Immanuel Wallerstein világrendszer-elmélete, amelynek egyes vonatkozásai (centrum-periféria viszonyrendszer, unidiszciplinaritás) többször is elő-elő fognak bukkanni az írás során.²⁵ A másik Ramón Grosfoguel esszéje a posztkoloniális tanulmányok gyarmat-mentesítésének szükségességéről. Bár Grosfoguel munkája számos vitatható állítást tartalmaz, azon megközelítése mindenképp helytálló, hogy a harmadik világ történetének megírásában a harmadik világ történészeinek sokkal nagyobb szerepet kellene játszaniuk.²⁶ Bár ez a disszertáció természetesen nem ezt az irányvonalat fogja erősíteni, és „kívülről” fordul Afrika szarva felé, a források kiválogatása során igyekezett, amennyire lehet, hangot adni a „belső” szereplők véleményének is (ld. például Mohamed Eno²⁷, Jama Ghalib²⁸ írásait).

A bukott és gyenge államok elméletének megértéséhez jó alapul szolgált Helman-Ratnernek a problémát a modern diskurzusba bevezető tanulmánya,²⁹ Robert Rotberg tanulmánykötete, amely egy évtizeddel az említett mű után összegzi a kutatás főbb eredményeit,³⁰ valamint a Marton Péter szerkesztésébe megjelent, a magyar tudományos élet szereplőinek ezen tárgyú kutatásait tartalmazó tanulmánykötet.³¹ Az általánosabb munkák közül említést érdemel még a Ghani-Lockhart szerzőpáros munkája, amely az intézmények és a szuverenitás problémája felől közelít a gyenge államokhoz,³² illetve David Chandleré, aki részben továbbfejleszti az előbbiek eredményeit.³³ A kérdéskör afrikai sajátosságait vizsgálja a Muna Ndulo és Margaret Grieco szerkesztésében megjelent kötet, amelynek tanulmányai a szubszaharai államépítés buktatóit, az elmúlt két évtized tapasztalatait összegzik.³⁴ A bukott és gyenge államiság, illetve az államépítés elméleti és gyakorlati kritikáit – a *Failed States Index* kapcsán felsorolt szerzők mellett – kiválóan összegzik a *Conflict, Security and Development* folyóirat különszámának tanulmányai,³⁵ míg Stewart Patrick könyve a gyenge államok és a különféle biztonsági fenyegetések közti vélt vagy valós kapcsolatokat

²⁵ Wallerstein 2010.

²⁶ Grosfoguel 2011.

²⁷ Eno 2007a, 2008.

²⁸ Ghalib 1995.

²⁹ Helman-Ratner 1993.

³⁰ Rotberg 2003.

³¹ Marton 2006.

³² Ghani-Lockhart 2008.

³³ Chandler 2010.

³⁴ Ndulo-Grieco 2010.

³⁵ Conflict, Security and Development 2010.

vizsgálja.³⁶ Kifejezetten a szomáli bukott államiságról, hatásairól, az államépítés esélyeiről Menkhaus³⁷, Hegedűs³⁸, Hettyey³⁹, Osman-Souaré⁴⁰ munkáiban olvashatunk.

A kontinens történetének, általános viszonyainak megértéséhez jó támpontot nyújtott a Fage-Tordoff szerzőpáros modern szemléletű, a legújabb kutatások eredményeit is tartalmazó munkája.⁴¹ Ezt egészítették ki Paul Nugent,⁴² illetve Búr Gábor kötetei.⁴³ Sík Endre munkássága e tekintetben inkább historiográfiai jelentőséggel bírt.⁴⁴

Amint már többször is utaltunk rá, eddig az egyetlen és legteljesebb, Szomália történetét taglaló monográfia a brit történész és kultúr-antropológus, Ioan Myrddin Lewis tollából látott napvilágot. Az 1930-ban, Glasgow-ban született Lewis munkássága egyidős a független szomáli államisággal: a London School of Economics hallgatója, majd tanáraként Lewis az ötvenes évek elején kezdte meg kutatásait a témában, és 1955-57 között járt először Afrika szarván, amelyet a hatvanas, hetvenes és kilencvenes években újabb hosszabb tanulmányutak egészítettek ki. A brit történész elismertségét jelezte, hogy még a Barre-érában is szívesen látott vendég volt Mogadishuban. Lewis feljegyezte, hogy egy alkalommal Abdirazak Haji Hussein miniszterelnök így mutatta be őt kabinetjének: „*Ez az a fickó, aki írni szokott rólunk. Nem mindig tetszik nekünk, amit ír, de a fontos az, hogy ír rólunk.*”⁴⁵ A miniszterelnök szavai többek voltak pusztán udvariaskodásnál: Lewis magas színvonalú tudományos munkásságával komoly szolgálatot tett a szomáli államnak azzal, hogy annak kvázi hivatalos, de mégis független gondolkodású és kritikától sem mentes történetírójaként megismertette a külvilággal Afrika szarvának eseményeit. Lewis a szomáli kultúra, az egalitárius társadalmi berendezkedés nagy csodálója volt, és ezzel együtt a pánszomáli eszme egyik lelkes támogatója. Éppen ezért nem rejtette véka alá – még saját kormányával szemben sem – véleményét, amely szerint a szomáli területek feldarabolása ellentmondott a szuverenitás és az önrendelkezés fennhangoztatott nemzetközi eszméjének. Ezt különösen Kenya Északi Határkörzetének (Northern Frontier District – NFD) hovatartozása kapcsán emlegette fel munkáiban, már rögtön az egyértelmű kimenetelű helyi referendum eredményeit figyelmen kívül hagyó brit döntés után írt műveiben is.⁴⁶

³⁶ Patrick 2011.

³⁷ Menkhaus 2004.

³⁸ Hegedűs 2005, 2006.

³⁹ Hettyey 2008, 2011, 2012.

⁴⁰ Osman-Souaré 2007.

⁴¹ Fage-Tordoff 2004.

⁴² Nugent 2004.

⁴³ Búr 2002, 2011.

⁴⁴ Sík 1972, 73.

⁴⁵ Lewis 2002, ix-x.

⁴⁶ Lewis 1963.

Lewis első összefoglaló történeti munkája 1965-ben jelent meg, és ezt további három kiadás követte. Az egyes művek címeinek változása a szomáli történelemnek is egyfajta láttelejét adják. Az első (*The Modern History of Somaliland: From Nation to State*) még elsősorban az egykori Brit Szomáliföldre koncentrál, és ez így maradt az 1980-as második kiadásnál is (*A Modern History of Somaliland: Nation and State in the Horn of Africa*). Lewis csak nyolc évvel később, az 1988-ban napvilágot látott harmadik kötetben vállalkozott arra, hogy Olasz Szomáliföldet is mélyebben beemelje vizsgálódásába (*A Modern History of Somalia: Nation and State in the Horn of Africa*), amelyet 2002-ben egy még átfogóbb könyv követett (*A Modern History of the Somali: Nation and State in the Horn of Africa*).

Lewis köteteinek címe két dologra is felhívja a figyelmet. Először is arra, hogy az angolszász nyelvterület kutatóinak vizsgálódásának középpontjában elsősorban – érthető módon – az északi területek álltak. Másrészt arra, hogy – amint arra már utaltunk – Lewis mindenképpen valamiféle nemzeti keretben szeretne volna értelmezni a szomálik történetét, és azt várta, hogy az általa feltételezett kulturális nemzet előbb utóbb együtt jár a politikai nemzet megszületésével. Bár ez nem bizonyítható tényszerűen, a folyamatosan tárgyaló értelmezési keret is (Szomáliföld, Szomália, majd maga a szomáli nép, amely túlnyúlik az országhatárokon) ezt a folyamatot igyekezett alátámasztani. Mindez természetesen jogosan veti fel azt a problémát, hogy tulajdonképpen miről is ír valaki Afrika szarva kapcsán: a szomáli államról, a vitatható státusú szomáli nemzetről vagy a szomáli népről?

Mindazonáltal Lewis úttörő szerepe nem csupán a szomálik történelmének, de társadalmának, kultúrájának, életmódjának – néhol azóta revideált – leírásában is megmutatkozott. Művei (*Understanding Somalia and Somaliland, A Pastoral Democracy, Blood and Bone*)⁴⁷ átfogó képet adnak a szomálik mindennapjairól, szokásairól, klánberendezkedéséről. Ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy a szerző sokszor ismétli önmagát, egyes közkezdvelt példái pedig több kötetben is visszaköszönnek. De a legnagyobb probléma talán mégis az, hogy Lewis alapvetően csak *hozzáírt* korábbi kutatásaihoz, nem pedig átdolgozta őket. A szempontunkból – és általában véve is – legfontosabb munkáján, a Szomália (a szomálik?) modernkori történetét feldolgozó művén valójában nem hajtott végre érdemi átdolgozást, csak az idő múlásával párhuzamosan újabb és újabb fejezetekkel bővítette azt. Ez különösen szembeötlő, ha az olvasó elkezdi lapozgatni a negyedik kötet végjegyzeteit: itt az első és második fejezetnél az 1950-es, '60-as években született hivatkozott szakirodalom kapcsán többször is előfordul a *recently* (legutóbb, mostanában) jelző,⁴⁸ ami a 2002-es kiadást

⁴⁷ Lewis 2008, Lewis 1994, Lewis 1999.

⁴⁸ Lewis 2002, 311-312.

szem előtt tartva némiképp anakronisztikus. Lewis sem itt, sem a későbbi fejezetek kapcsán nem csatornázza be az újabb kutatások eredményeit munkájába, ezeket csak a későbbi fejezetek megírásánál használja fel.⁴⁹ Így összességében a szöveg koherenciája és naprakészsége gyengül, ráadásul kidolgozottsága is egyenetlen lett. A szerző csak 2008-as, az előzőeknél jóval karcsúbb kötetében hajtott végre itt-ott revíziót korábbi állításaihoz képest például Szomália kisebbségeivel kapcsolatban.⁵⁰ További probléma, hogy Lewis kétségkívül némiképp elfogult kutatása tárgyával, a szomálikkal kapcsolatban. Ezenkívül a brit antropológus kutatásai zömét az északi területeken végezte, és bár igyekezett pótolni ezen hiányosságait, a déli területek viszonyait jóval kevésbé sikerült megismernie.

I. M. Lewis mellett a szomáli származású, de a '70-es évektől az Egyesült Államokban élő és tanító Said Sheikh Samatar számít a szomáli kultúra és történelem egyik legismertebb és legelismertebb szakértőjének, akinek munkái közül a szerző a *Somalia: a Nation in Turmoil*⁵¹ című monográfiát használta fel, amely egy Lewis munkájához hasonló átfogó, de kevésbé részletes képet fest Szomália modernkori történetéről. Szintén alapos munka Mark Bradbury Szomáliföld megalakulására és történetére koncentráló monográfiája, amely számos értékes információt tartalmaz nem csupán az északi területek, de az egész térség dinamikáiról.⁵² A klánrendszer, a szokásjog, az államiság és Szomália belső problémáinak egy radikálisan más perspektíváját adja van Notten monográfiája, amely alapvetően a külső hatásokban véli fölfedezni a kelet-afrikai katasztrófa gyökereit.⁵³

Az iszlám politikai szerepével, illetve a radikalizmus térnyerésével kapcsolatban Lewisé mellett meghatározóak Shaol Shay monográfiái,⁵⁴ illetve a Barnes-Hassan szerzőpáros tanulmánya⁵⁵, valamint a West Point keretében működő Combating Terrorism Center Harmony Project-jének elemzése.⁵⁶

A fentebbi munkákat egészítik ki az egyes részterületekre vonatkozó kutatások. A szomáli állam születésének külső körülményeit, a szomszédokkal fennálló vitáit tárgyalják Adar és Drysdale írásai.⁵⁷ Robert Kaplan – hivatkozások hiányában csak fenntartásokkal

⁴⁹ Uo., 327-335.

⁵⁰ Lewis 2008.

⁵¹ Samatar 1991.

⁵² Bradbury 2008.

⁵³ Van Notten 2005.

⁵⁴ Shay 2007, 2008.

⁵⁵ Barnes-Hassan 2007.

⁵⁶ Al-Qaida's (Mis)adventures 2007.

⁵⁷ Adar 1994, Drysdale 1964.

felhasználható – könyve elsősorban a hidegháború nyolcvanas éveinek nemzetközi játszmáiba és azok regionális hatásaiba enged betekintést.⁵⁸

A függetlenség elnyerése körüli időknek és a Barre-érának értékes látlete az egykori miniszter, Jama Mohamed Ghalib visszaemlékezése, aki közvetlen közről szemlélhette az események alakulását, és személyesen ismerhette Szomália drámájának főbb szereplőit.⁵⁹ Ghalib könyve ezen túlmenően érdekes kultúrtörténeti adalékokkal is szolgál a szomáli társadalomfejlődésről.

A hidegháború korszakának külpolitikai eseményeit tárgyalja Donna R. Jackson vizsgálata, aki a hetvenes évek nemzetközi légkörét, illetve Jimmy Carter külpolitikáját bemutatva igyekszik értelmezni az ogadeni háború körülményeit.⁶⁰ Jackson munkáját egészíti ki Peter Woodward monográfiája, amely a hidegháborús kereteken túllépve elemzi az USA tevékenységét Afrika szarván.⁶¹ Érdekes részinformációk érhetők el Elizabeth Chebet Kigennek a Nairobi Egyetemen írt szakdolgozatából, amely a hidegháborúnak a szomáli-etióp viszonyra gyakorolt hatásáról értekezik.⁶²

A posztbipoláris korszak felé haladva elérkezünk a szomáli történelem talán legjobban dokumentált és legtöbbet elemzett korszakához, az 1991-es összeomláshoz, majd az ENSZ és az USA válságkezelő műveleteihez. Számos résztvevő, illetve kutató írta meg már – jól-rosszul alátámasztott – véleményét a válságkezelő művelet körülményeiről és kudarcáról. A leghíresebb kétség kívül Mark Bowden munkája, amely a híres hollywoodi produkció, a *Black Hawk Down* forgatókönyvének alapjául is szolgált.⁶³ A tudományos igénnyel megírt munkák közül leginkább Ken Rutherford személyes érintettséget sem nélkülöző⁶⁴ munkája emelkedik ki, amely kiváló, érzékeny elemzésben tárja fel a misszió kudarcához vezető okokat.⁶⁵ Samuel Makinda kötete közvetlenül az összeomlás belpolitikai előzményeit tárgyalja,⁶⁶ míg a résztanulmányok tekintetében említést érdemelnek Cirafici, Várvölgyi, Sulyok, illetve Hegedűs már korábban említett munkái.⁶⁷ Linda Polman kötete kissé ugyan zszurnalisztikus stílusban, de érdekes részinformációkkal fűszerezi az előbbi szaktanulmányok

⁵⁸ Kaplan 2003.

⁵⁹ Ghalib 1995.

⁶⁰ Jackson 2007.

⁶¹ Woodward é.n.

⁶² Kigen 2004.

⁶³ Bowden 2000.

⁶⁴ Rutherford mindkét lábát elvesztette Szomáliában.

⁶⁵ Rutherford 2008.

⁶⁶ Makinda 1992.

⁶⁷ Cirafici 1995, Várvölgyi 1995, Sulyok 2004.

mondanivalóját.⁶⁸ Ezeket az anyagokat egészítik ki az ENSZ BT vonatkozó határozatai és jelentései.

A válságkezelés kudarcát követő időszakot taglaló, az államépítésre, illetve a radikális iszlamisták előretörésére koncentráló munkák jelentős részét már felsoroltuk az államépítés kapcsán. Ezek közül alapvetően a már említett Shay és Menkhaus munkássága tekinthető kiemelkedőnek, míg Michael Weinsteinnek a *Garoweonline.com*-on megjelenő elemzései⁶⁹ a legújabb fejleményeket, a *Roadmap* és az új Szomáli Szövetségi Kormány felállásának körülményeit elemzik.

Ami az egyéb tematikus munkákat illeti, itt különösen a szomáli gazdasággal foglalkozó kötetek érdemelnek külön említést. Abdi Ismail Samatar zseniális elemzése betekintést nyújt a szomáli gazdaság 1884 és 1986 közötti átalakulásába, amelyben a gyarmati uralom döntő szerepet játszott, míg Little és Mubarak munkái az összeomlás utáni, totális szabadpiaci modell működését írták le.⁷⁰ Abdi Ismail Samatar testvére, Ahmed Ismail Samatar politológiai, gazdasági és szociológiai publikáció mellett azért is érdemel külön említést, mert ő a *Bildhaan* főszerkesztője, amely a szomáli tanulmányok egyik legfontosabb, évente megjelentő periodikája, és amelynek tanulmányai közül ez az írás is többet felhasznált.⁷¹ Különösen értékes a Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH 1993-as tanulmánykötete, amely a nyugatnémet mezőgazdasági szakembereknek a nyolcvanas évek során Szomáliában végzett kutatásainak eredményeit összegzi, elsősorban a nomád állattenyésztés vonatkozásában.⁷² Hasonlóan fontosak a UN IDO 1988-as kutatásai is,⁷³ e két munka ugyanis összességében jó képet ad arról, hogy harminc évvel a függetlenség után meddig is jutott el az önálló szomáli nemzetgazdaság.

A jelen felé haladva természetesen azzal szembesülünk, hogy a történeti vizsgálódásban a monográfiák, majd a tanulmányok helyét is egyre inkább az elsődleges források, az egyes fontosabb megállapodások elérhető szövegei (dzsibuti, kampalai megállapodás), valamint a különféle internetes hírportálok anyagai veszik át. A szerző itt 2009-ben a magyar oldalakkal (*Hirszerto.hu*, *Index.hu*) kezdte vizsgálatát, majd azokat fokozatosan felváltották az angol nyelvű szomáli portálok, a *Somaliareport.com* és a *Garoweonline.com*. Különösen előbbi bizonyult rendkívül kiváló forrásnak, amely nem

⁶⁸ Polman 2006.

⁶⁹ Pl. Somalia's New Roadmap: the Garowe Principles 2011.

⁷⁰ Samatar 1989, Little 2003, Mubarak 2006.

⁷¹ Az elektronikus folyóirat itt érhető el: <http://digitalcommons.macalester.edu/bildhaan/>. Megtekintve: 2013. 12.05.

⁷² Baumann-Janzen-Schwartz 1993.

⁷³ UN IDO 1988.

csupán a napi politika eseményeivel, de a társadalommal, a kultúrával, a gazdasággal, a történeti előzményekkel is gyakran foglalkozott, sőt nem egyszer közölt nagyobb lélegzetvételű elemzéseket is. A *Somaliareport.com* interjúi nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a szerző, aki eleddig nem jutott el Afrika szarvára, számos első kézből származó információt tudhatott meg a szomáliai vágyairól, elképzeléseiről, világnézetéről, amit busásan kamatoztathatott kutatásai során. Éppen ezért súlyos érvágást jelentett, amikor az oldal anyagi gondok miatt 2012 nyarán beszüntette működését. Ekkor olyan oldalak bevonásával igyekeztem kitölteni a keletkezett hiátust, mint a *Shabelle.net*, a *Somalilandpress.com*, vagy a mind közül leghasznosabb, a *Hiiraan.com*.

Már önmagában ez a korpusz is jelentős, ugyanakkor tévedés lenne azt állítani, hogy kielégítő. Nem csupán tematikusan, de periodikusan is megfigyelhetők ugyanis komoly hiányosságok a felsorolásban. Ez nem csupán abból származik, hogy a szerzőnek nem sikerült hozzájutnia az elérhető irodalomhoz, hanem főleg abból, hogy ez az irodalom nem létezik. A Barre-korszakról, különösen annak 1977 és 1988 közötti időszakáról jóformán alig találunk anyagot a felsorolt munkákban. Számos szerző említi ugyan a rezsim bűneit, de kevesen próbálkoznak azzal, hogy az elért eredményeket is górcső alá vegyék, és például gazdasági elemzésnek vessék alá Barre eredményeit. Az ogadeni háború katasztrofális hatásairól sokan értekeznek, de annak történetével alig foglalkozik valaki: a leírások elnagyoltak, sematikusak. Bőven van tehát tér a további vizsgálódásokhoz.

A disszertációmban ezeket a réseket igyekeztem, amennyire lehetett, levéltári forrásokkal betömni. A kortársak perspektíváját ugyanis a hetvenes években még nem homályosította el az 1988-as hargeisai mészárlás, hogy csak egy példát említsünk. De ezek a dokumentumok ahhoz is kiváló támpontot nyújtottak, hogy megvizsgálhassuk, a kortársak milyen mértékben látták előre a közelgő katasztrófát, és milyen felelősség terheli ebben az egyes szereplőket.

Nem csodálkozhatunk persze azon, hogy a hazai levéltárakban fellelhető iratok mennyisége csekély, bár a semminél több. Mogadishuban hazánk nem nyitott nagykövetséget, csak a szomszédos országokban, az etiópiai Addisz-Abebában és a kenyai Nairobiban, így alapvetően ezen kirendeltségek jelentéseiben találkozhatunk Szomáliát érintő ügyekkel. Ezt egészíti ki egy-egy anyaggal néhány Öböl-menti és afrikai országbeli nagykövetségünk jelentése. A levéltári kutatást kiterjesztettem a Kenyáról és Etiópiáról szóló jelentésekre is, mivel ezen országok belügyei nagyban hatottak Afrika szarvára is. Ezek a dokumentumok a Magyar Országos Levéltár külügyi iratai közt érhetőek el. A külügy mellett vizsgálatom a hírszerző szolgálatoknak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető

anyagaira is kiterjedt, amelyek a fentebbi követségekhez kapcsolódva látták el munkájukat. Túlzás lenne azt állítani, hogy a fellelt levéltári anyagok radikálisan új perspektívába helyezték volna vizsgálatom, de számos ponton árnyalták, kiegészítették kutatásomat, vagy legalábbis megerősítették egy-egy vélekedésemet: a külügy jelentéseiből kibontakozott a kelet-afrikai térség nemzetközi dinamikája, a szomáli-etióp konfliktust övező nagyhatalmi játszma. Az is világossá vált, hogy a mellékszereplőknek tartott arab államok (Szaúd-Arábia, Egyiptom, Líbia, Irak), illetve Kína valójában komoly befolyással bírtak az események menetére, sőt az Egyesült Államok bizonytalankodása idején (1977-1981) részben átvették a történések irányítását. Az iratok Siad Barre – és részben Mengistu – alakját is árnyalják. Ezen túlmenően a dokumentumok fontos információkat, statisztikákat tartalmaznak a szomáli és az etióp gazdaságról is.

Ennek a vizsgálatnak is megvannak persze a maga korlátai. Az anyagok időbeli eloszlása egyenetlen, itt is sok a hiátus. Ráadásul a dokumentumok olvasásánál nem feledkezhetünk meg a történeti kontextusról: az 1977 után a béketábort erősítő, baráti Etiópia kapcsán szinte semmiféle említés sem esik a katasztrofális éhínségekről és a rezsim által elkövetett gyilkosságokról. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a szövegek Szomáliával kapcsolatban sem hoznak fel ilyen vádakát – miközben nem fukarkodnak annak bizonyításával, hogy Mogadishu Kenyával együtt az imperializmus bástyájává vált Kelet-Afrikában.

Bevallom töredelmesen, hogy reményeimben a harmadik gyűjtemény, a Kenyai Nemzeti Levéltár (Kenyan National Archive – KNA) anyagait illetően csalódnom kellett. A magyar tapasztalatokból kiindulva ugyanis abban bíztam, hogy – szomszédos, súlyponti országról lévén szó – a kenyai külügyi iratok bőséges kincsesbányául fognak szolgálni az itt-ott még mindig elég homályos szomáli belpolitikai folyamatok megértéséhez. Egyhónapos kutatásom során azonban csak elvétve találkoztam ilyen vonatkozású dokumentummal, sőt a szofisztikált elektronikus katalógusban valójában nem sikerült fellelnem a külügyminisztériumból – vagy a titkosszolgálatoktól – származó, Szomáliára vonatkozó iratokat. Helyzetemen a kenyai levéltárosok sem tudtak segíteni. Ez azért is érdekes, mert ugyanakkor a kezembe kerültek olyan iratok, amelyeket elvben a harminc éves kutathatósági határ miatt nem kaphattam volna meg (a kenyai rendőri erők névtáblái az 1990-es évekből), vagy amelyek tematikusan ide kapcsolódtak, és hírszerzési és külügyi anyagokat is tartalmaztak. Így alapvetően az 1960-as évekből származó dokumentumokat sikerült átvizsgálnom az ún. sifto-háború, illetve a szomáli-kenyai viszony, az Északi Határkörzet – majd új nevén az Északkeleti és Keleti Tartomány – vonatkozásában. Ez azért is érdekes, mert

a kenyai állam számára történetileg ezek jóval „terhelőbb” tényeket tartalmaznak (a dokumentumokból egyértelműen kirajzolódik, hogy a keleti területek többségben levő szomáli lakossága Mogadishuhoz húzott, és nem véletlenül), mint – vélekedésem szerint – a Barre-éra anyagai, mégis előbbiekhöz juthattam hozzá különösebb nehézségek nélkül (a Kenyai Nemzeti Levéltárban általában – leszámítva a több órás ebédszünetet – egy-két óra alatt kihozzák a kért anyagokat!). A fentebbieken kívül értékes adalék volt egy felfedezett újságcikkgyűjtemény, amely az ogadeni háború eseményeivel foglalkozott, illetve néhány más tematikájú (kalózkodás, klánviszonyok) szálas anyag.

A levéltári anyagok kapcsán nem kerülhetem meg a hivatkozás problémáját. Már a kutatás folyamán is világossá vált, hogy a három intézmény anyagait nem lehet közös nevezőre hozni a hivatkozás tekintetében, mert a KNA anyagai sokszor mindenféle hivatkozási szám vagy cím nélkül készültek el. Így ezek hiányában sokszor csak az azt tartalmazó nagyobb egység – doboz, mappa – számát és esetleg az évszámot tudtam megadni. Természetesen, ahol rendelkezésre állt, megadtam a többi adatot is: a nagyobb egység számát, az adott szálas anyag jelzetét, zárójelben a mappa nevét, a szálas anyag nevét, végül az évszámot. A magyar anyagok többségénél ezzel kapcsolatban nem merült fel probléma, és a hivatkozások zöme teljesebb. Szeretném ugyanakkor hangsúlyozni, hogy bár a levéltári anyagok hivatkozása így nem egységes, de minden esetben visszakereshető, a tudományos követelményeknek megfelel.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenem azokat az interjúkat, amelyeket Brüsszelben és Nairobiban készítettem, és amelyek – reményeim szerint – szintén sokat segítettek az ország történetének, a szomáli attitűdjének megértésében. E tekintetben különösen az ENSZ-műveleteit megjárta veteránok, valamint a nairobi diplomáciai testület tagjainak beszámolóit bizonyultak értékesnek. Ezúton is köszönöm önzetlen segítségüket!

II. A szomáli történelem mélyebb vonulatai – a földrajzi, társadalmi és kulturális környezet

A disszertáció első nagy fejezete az 1960-2012 közötti szomáli történelem mélyebb, az ún. *hosszú időtartamba* sorolható mozgatórugóit fogja bemutatni, némileg eltérve *A Földközi-tenger és a mediterrán világban* elemzett témáktól. Mindenekelőtt vizsgálni fogom – Braudelhez hasonlóan – a térség földrajzi elhelyezkedését, domborzatát, éghajlatát és ezeknek a szomáli történelemre gyakorolt következményeit. Ezt követően bemutatom a térség etnikai viszonyait, a szomálik eredetét, társadalmi berendezkedését, kultúráját, ezen belül is a család és a nők helyzetét, a szabadidő eltöltésének módját, a *kat* vagy épp a *guurti* szerepét. Ehhez kapcsolódva alaposabb elemzésnek vetem alá az iszlámnak a szomáli történelemben betöltött hagyományos, a politikai szférától elkülönülő szerepét, majd ennek periodikus változásait. Mindezen kutatás során igyekszem bemutatni, hogy ezek a struktúrák miként befolyásolták a szomáli államépítés folyamatát és a rövid időtartam hullámain. Ezért, hogy a hosszú időtartamnak az eseménytörténettel való szoros kapcsolatát igazoljam, igyekszem szemléletes példákon keresztül alátámasztani a fennálló viszonyt.

Mint már korábban hangsúlyoztam, bár ez a rész a mélyebb történelmi áramlatokkal fog foglalkozni, ezek szerepét nem szabad sem túl, sem alábecsülnünk. Ezek keretek, amelyek ugyan gyakran évszázadokon, esetenként évezredekken keresztül befolyásolták a térség történetét, de ez nem jelenti azt, hogy az itt élők nem alakíthattak, változtathattak volna rajtuk. *A longue durée* jelentése szerint ezek a dolgok is a folytonos változás állapotában vannak, csak épp lassabban, mint az eseménytörténet szintjén mozgó történések. Vagyis nem szabad azt gondolnunk, hogy ezek a tényezők egyértelmű determinizmust hordoznak magukban: bár hatásuk erős és megkerülhetetlen, gyakran még az egyéni időtartam szintjén is alakíthatóak (ld. klánviszonyok, vallás). Így, miközben tiszteletben tartjuk kétségtelen erejüket és a „totális történelemre” gyakorolt hatásukat, egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az nem kizárólagos.

II.1. A földrajz és az éghajlat hatása a szomáli történelemre

II.1.1. A földrajzi elhelyezkedés következményei

A mai Szomália területe két kontinens, Afrika és Ázsia találkozásánál, az Afrika szarvaként ismert térségben helyezkedik el. Sőt hangsúlyozva a Vörös-tenger évszázadokon keresztül játszott rendkívül aktív közvetítő szerepét, az előbbi kettő mellett – a Mediterráneumon

keresztül – megemlíthetjük az európai kontinens befolyását is, amely már a korai időktől kezdve – valószínűleg jóval a szomáli nép kialakulása előtt – formálta, alakította a régió történelmét. Mindez annak szemléltetésére különösen fontos, hogy megértsük, a régió belső folyamatait számos esetben miként borították fel és írták át alapjaiban a külső hatások. Erre példaként hozhatjuk magának a szomáli népnek a későbbiekben részletesen vizsgált, vitatott, de mindenképpen erős külső behatásokról árulkodó kialakulását éppúgy, mint a gyarmatosítás korszakát, amely a szomáli népcsoportok szándékaitól függetlenül egyik napról a másikra kapcsolta be a területet a globális kapitalista világrendszerbe, lassan, de biztosan forgatva fel a lakosság jelentős részének életmódját, szokásait, gazdasági tevékenységét. Az, hogy sokan felvetették, a szomálik mennyire tekinthetők „tipikus” szubszaharai népcsoportnak, részben arra is visszavezethető, hogy más csoportoknál sokkal intenzívebben ki voltak téve a kontinensen, illetve a fekete-afrikai térségen túlról érkező hatásoknak: a Vörös-tenger már az ókorban áthidalta a Szahara jelentette természetes akadályt, amely a déli területeket lényegében a 3-4. századig, a teve elterjedéséig elzárta a mediterrán partvidéktől. A közeli Arábiától a szomáli partokat mindössze a keskeny Ádeni-öböl választotta el, míg az Indiai-óceán monszunszeleinek ismerete nagyban megkönnyítette az Ázsiából Afrika felé irányuló hajózást – gondoljunk csak Madagaszkár példájára. Így Afrika szarvának lakossága a történelem során többször is sokkal inkább elszenvedője, mintsem alakítója volt saját sorsának – legyen szó a pre-hamita idők nagy valószínűséggel koiszán eredetű népeiről (bonik és ribik),⁷⁴ a déli területek bantu lakosairól vagy épp magukról a szomálikról.

Ennek a bonyolult kapcsolatrendszernek az első ismert bizonyítékai legalább kétezer évesek, és jelenlegi tudásunk alapján úgy tűnik, hogy három csomópont köré sűrűsödnek: az egyik az antikivítás századainak kereskedelmileg rendkívül aktív korszaka; a második az iszlám és az arab civilizáció kevésbé látványos, inkább lokális hatásokkal járó térnyerése, amely a tengerparton megalapította a városokat, míg a belső területeken valamiképpen hozzájárult az iszlám elterjedéséhez (a bizonytalanság oka az, hogy nehéz megmagyarázni, a nomádokkal szinte kizárólag kereskedelmi kapcsolatokat ápoló városok miként voltak képesek elterjeszteni a muszlim vallást a távoli és ismeretlen vidéken, a „bozótban”, a *bush-ban*);⁷⁵ a harmadik pedig a 19-20. század, amikor a gyarmatosítás, majd a hidegháborús versengés, illetve a kapitalista világrendszerbe való bekapcsolódás szervezte meg a térség külkapcsolati hálóját. Szándékosan nem említem külön a portugál, majd az őket követő európai kereskedők megjelenését, amely, bár komoly hatásokkal járt az Etióp-felföldre nézve,

⁷⁴ Lewis 2002, 19.

⁷⁵ Lewis 2002, 18.; Fage-Tordoff 2004, 109.

de Afrika szarva belső folyamataiban egészen a gyarmatosítás legutolsó hullámaig alig kapott szerepet.

Ami az első csomópontot illeti, a hellenisztikus korban az egyiptomi irányítás alatt működő vörös-tengeri kereskedelem művelői legkésőbb a Kr. u. 1. századra már megismerték Afrika indiai-óceáni partvidékének a mai Szomália területén fekvő részét. A legújabb kutatások szerint a következő évszázadokban a tengerészek eljutottak a Rufiji folyóig. A Ptolmaiosznak tulajdonított, a 4. századra Alexandriában összegyűjtött földrajzi ismereteket tartalmazó *Bevezetés a földrajztudományba* című munka pedig egyértelművé teszi, hogy a görög tengerészek ekkorra már legalább a Delgado-fokig ismerték az afrikai partvidéket, sőt Kelet-Afrika belső területeinek földrajzáról is voltak elképzeléseik (nagy tavak, hófödte csúcsok).⁷⁶ A terület világviszonylatban is kiterjedtnek számító kereskedelmi kapcsolatrendszerét támasztják alá a Kr.e. 3. és Kr.u. 4. század közötti időszakból előkerült görög, római, bizánci, perzsa pénzérmék – nem beszélve a kínai porcelánleletekről.⁷⁷ A kereskedelem az arabok 7. századi térnyerése után sem szűnt meg: bár nagyban átszerveződött, évszázadokig változatlan intenzitással virágzott.⁷⁸ Ugyanakkor hosszú távon az arab hódítás az európai kapcsolatok megszakadásával járt: a portugálok 16. századi gyarmatosítási kísérletei a kelet-afrikai partvidéken az ománi szultanátus előretörése miatt csak múló kalandnak bizonyultak.⁷⁹ Afrika szarvát ráadásul az is negatívan érintette, hogy az arab kereskedők érdeklődése fokozatosan délnek, Zanzibár felé fordult, így regionális viszonylatban jelentős kikötői (Merka, Mogadishu, Zeila) ellenére a terület csak évszázadok múltán, a Szuezi-csatorna megnyitása után kapcsolódott bele ismét nagyobb súllyal a világkereskedelembé.⁸⁰

Bár kereskedelmi jelentősége csökkent, Afrika szarvának közvetítő szerepe a fekete kontinens és Ázsia között sohasem szűnt meg teljesen, mert ez volt az a hídfő, amelyen keresztül az Arab-félsziget kereskedői fenntarthatták kapcsolataikat a déli területekkel.⁸¹ Szintén a szomálik és más népek által lakott térség jelentette a bázist ahhoz, hogy az arabok legfőbb exportterméke, az iszlám, amely komoly társadalomformáló és identitásteremtő erővé vált a szomálik és más népcsoportok számára, és amelynek valódi ereje csak a 20. század államépítési kísérletei során mutatkozott meg, megvethette a lábát Kelet-Afrikában.

⁷⁶ Fage-Tordoff 2004, 107.

⁷⁷ Uo. 107-108.

⁷⁸ Uo. 108.

⁷⁹ Búr 2011, 15.

⁸⁰ Uo. 252-254., 278., 310.

⁸¹ Lewis 2002, 20-22.; Bradbury 2008, 19-20.

Az elmúlt másfél évszázadban a terület geostratégiai jelentősége ismét megnövekedett mind politikai, mind gazdasági szempontból. Ezt kezdetben, mint említettük, a Szezi-csatorna megnyitása generálta, amely jelentősen lerövidítette az India és a Távol-Kelet felé vezető útvonalakat. Ennek köszönhetően az addig elhanyagolt térségben az európai gyarmatosítók egymással versenyezve igyekeztek megvetni lábukat.⁸² Ugyanakkor a helyzetet jól jellemzi, hogy a küzdelemben még olyan másodlagos szereplők, mint Olaszország is komoly szerepet játszhattak: más területekkel szemben a szomáli partvidék önmagában csekély értéket hordozott, és csak az olaszok, illetve kisebb mértékben a franciák vállalkoztak a megszerzett terület gazdasági potenciáljának kiaknázására.⁸³

A térség a hidegháború során is megőrizte jelentőségét, sőt az nagyban felértékelődött az Arab-öböl mentén felfedezett kőolajkészleteknek köszönhetően. Mind Szuez, mind a Jóreménység-foka felé Szomália partjai mentén vezettek a fő kereskedelmi útvonalak. Nem véletlen tehát, hogy a hidegháború során a nagyhatalmak, előbb a Szovjetunió, majd az Egyesült Államok igyekeztek jó kapcsolatot kiépíteni Mogadishuval. És míg utóbbi Diego Garcia szigetén keresztül végig biztos pozíciókkal rendelkezett a térségben, Moszkva számára az Indiai-óceánra való kijutás szempontjából központi jelentőségű volt a berberai flottatámaszpont. A hajózási útvonalak fontossága a posztbipoláris korszakban sem csökkent: 2009-ben az Ádeni-öblön haladt keresztül a globális tengeri kereskedelem 8 %-a, a tengeren szállított kőolaj 12 %-a.⁸⁴ Nem véletlen tehát, hogy a szomáli kalózkodás nagyméretű sajtónyilvánosságra és politikai figyelemre tarthatott számot, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a kalózkodás működési területe 2011 első felére a Mozambiki-csatornától egészen az Arab-öböl, a Vörös-tengertől az Indiai-szubkontinensig terjedt ki.⁸⁵

A huszadik század második felének geostratégiai küzdelmei szempontjából a szállítási útvonalak mellett az Etiópia kegyeiért folyó versenyfutás is fontos szerepet játszott. A modernkori szomáli történelem megértésénél sosem feledkezhetünk meg arról, hogy az ország erőfeszítései ellenére mindvégig másodhegedűsi szerepre volt kárhóztatva a többezer éves múlttal bíró Etiópiával szemben. II. Menelik birodalma – a vitatható státuszú Libéria mellett – az afrikai kontinens egyetlen független államaként lépett be a huszadik századba, sőt a szomálik lakta Ogaden és a Haud megszerzésével maga is aktívan részt vett a gyarmatosítás folyamatában.⁸⁶ Ez a kelletlen szomszédság sodorta bele Szomáliát a végzetes ogadeni

⁸² Fage-Tordoff 2004, 310.; Lewis 2002, 39-50.

⁸³ Fage-Tordoff 2004, 275.

⁸⁴ Besenyő-K iss-Álmos 2009, 49.

⁸⁵ Marsai 2011f.

⁸⁶ Lewis 2002, 58-62.

háborúba, és Addisz-Abeba, amint látni fogjuk, a posztbipoláris korszakban is a szomáli belpolitika egyik legaktívabb külső irányítója maradt.

Szomália földrajzi elhelyezkedése az ország 20. századi történetét a szállítási útvonalak, illetve Etiópia szomszédsága mellett az iszlám reneszánsza, illetve az arab államok dekolonizációja miatt is nagyban befolyásolta. Az évszázad második felében az Öböl államainak konzervatív vezetői – sok esetben a mögöttük álló vahabita, sőt szalafita csoportok támogatásával – az iszlám – és részben az arab civilizáció – egyik legfontosabb fekete-afrikai bástyájaként tekintettek az országra, és a mögöttük álló szinte korlátlan anyagi forrásokat kihasználva ezt a retorikán túl a napi politika szintjén is igyekeztek érvényre juttatni. Ennek legnyilvánvalóbb jele Szomália 1974-es Arab Ligához való csatlakozása volt,⁸⁷ de az iszlám bölcsőjének befolyása éppúgy megmutatkozott Sayyid Mohamed Abdullah Hassan 1899-1920 közötti felkelésében, mint az al-Shabaab felemelkedésében vagy épp az új iszlamista kormányzat megalakításában.⁸⁸ Bár a hidegháborús küzdelem dinamikáinak felfejtésébe itt még nem, csak a későbbi fejezetekben szeretnék belebonyolódni, már most fontos hangsúlyoznunk, hogy az arab országok, illetve ezen érdekcsoportok fellépése komoly változáson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A hidegháború alatti, elsősorban állami támogatottságú, geopolitikai megközelítést (értsd: a keresztény, majd kommunista Etiópia és a mögötte álló államszocialista rendszerek törekvéseink sakkban tartása) részben felváltotta egy sokkal inkább a vallást előtérbe helyező, az állami vezetéstől független csoportokat is magába foglaló irányzat, amely már nem a térség államai közötti versengés, hanem az iszlám radikálisabb ágainak mindenáron való terjesztésének perspektívájában értelmezi és igyekszik elősegíteni Afrika szarvának történetét.⁸⁹

Mindezt azért tartom fontosnak itt kiemelni, mert Szaúd-Arábia és Jemen földrajzi közelsége nélkül az iszlám ilyen fokú hatása a szomáli belpolitikára elképzelhetetlen lett volna. A politikai iszlám, az iszlamizmus⁹⁰ előretörése a szubszaharai Afrikában sehol sem ment végbe olyan gyorsan, szinte egyik pillanatról a másikra, mint Szomáliában. Pedig a kontinensen első ránézésre sokkal alkalmasabb helyszíneket is találhatunk arra, hogy a politikai iszlám terjesztésének csatateréül szolgáljanak: a vallásilag megosztott Nigériát vagy épp Szudánt. Mégis, Szudán – részben saját iszlamista csoportjainak és Hassan al-Turabi karakteres elképzeléseinek köszönhetően – ellen tudott állni a kísértésnek, és elkerülte, hogy szalafita befolyás alá kerüljön, míg a nigériai Boko Haram megszületését egyes információk

⁸⁷ Lewis 2002, 226.

⁸⁸ Samatar 1989, 37-38.; Shay 2007, 80-93.; „B” interjúalany.

⁸⁹ Ld. International Crisis Group N.85. 2012.

⁹⁰ A kettő viszonyáról tisztázó jelleggel lásd: Krizmanits 2008.

szerint részben az akkor már ereje teljében levő al-Shabaab patronálta⁹¹ – anélkül, hogy az egyelőre együtt járt volna a nigériai politikai és társadalmi keretek felborulásával. Abuja és Kartúm meglehetősen messze fekszik Mekktól, és mire az új iszlamista irányzatok szele idáig elér, azok tartama sokat gyengül és hígul. Szomália azonban közvetlen közről részesült az új tanokban mind 1899-ben, mind egy évszázaddal később. Az állami összeomlás, majd a polgárháborút követő szomáli identitáskeresés során a különféle szalafita, vahabita érdekcsoportok kiválóan ismerték fel, hogy közelszomszédságukban lehetőség nyílt egy iszlám állam megteremtésére és a szekuláris politikai ideológiákba belefáradt, traumatizált társadalom átalakítására. Bár az egyes szereplők elképzelése ennek mikéntjéről meglehetősen széles skálán mozgott (a diplomáciai erőfeszítésektől kezdve a békés térítésen át a terrorcselekményekig), az erőfeszítések eredményei ma már nyilvánvalóak és sok szempontból visszafordíthatatlannak tűnnek.

Annak, hogy ebben az alfejezetben egy villanásnyi időben kétezer év Afrika szarvát ért hatásai is felvonultattuk, az az oka, hogy az olvasó megértse, a külső hatások szempontjából a terület valóban nagyban különbözik Afrika egyéb régióitól. A mediterrán partvidéket leszámítva a térség a kontinens minden más zugánál jobban ki volt téve a külső hatásoknak, amelyek többször is radikálisan átalakították a kelet-afrikai viszonyokat, és sok esetben meggátolták, hogy erős, szilárd struktúrák alakulhassanak ki a területen. Ez azt eredményezte, hogy az emberi léptékkal erősnek és változatatlannak tűnő kötőelemek is, mint a klánstruktúra, valójában legfeljebb évszázados előzményekre tekinthetnek vissza, és – mint ahogy Samatar is felhívta rá a figyelmet – az újabb és újabb külső hatásoknak köszönhetően sokkal ingatagabbak, mint azt sokan feltételezték.⁹²

II.1.2. A domborzat – hegyvidékek, félsivatagok, szavannák és folyóvölgyek

Afrika szarva közel másfélmillió négyzetkilométernyi területe földrajzi értelemben négy nagy tájegységre osztható. Ezek domborzata és éghajlata alapjaiban határozta meg az itt élő lakosság szokásait, társadalmi berendezkedését, kultúráját. A szomáli klánok elhelyezkedése is részben alkalmazkodott a fennálló földrajzi és éghajlati keretekhez, amelyek régióként eltérő volta egy összetettebb, integráltabb kelet-afrikai gazdasági rendszer létrehozását tette szükségessé az évszázadok során, melynek szereplői egymásra voltak utalva a prosperitás – vagy esetenként a puszta túlélés – érdekében.

⁹¹ In Nigeria, Somalia, and Afghanistan: what is a foreign fighter? 2012.

⁹² Samatar 1991, 12.

Az Ádeni-öböl partján található, változó szélességű (2-12 km), keskeny, időszakos vízmosásokkal tagolt tengerparti síkság, a Guban nem csupán Szomália, de földünk egyik legforróbb helye.⁹³ Június és szeptember között, amikor a terület legjobban rászolgál nevére (a *gub* szomáli ige „égetni”-t jelent), a nomád lakosság jelentős része elhagyja a területet, menekülve a nem ritkán 50 °C fokos nappali hőmérséklet elől, és ha megtehetik, a városok lakói is a délebbi vidékeken élő rokonaiknál keresnek menedéket a forrósággal szemben.⁹⁴ A Szomáli Köztársaság gazdasági helyzetéről beszámoló kenyai jelentés is megemlíti Berbera esetében, hogy a 7 500-10 000 fő körüli lakosságszám csak az esős évszakra igaz, a város „nyáron szinte teljesen elhagyatott.”⁹⁵ A hátramaradók a házak árnyékában igyekeznek átvészelni a tikasztó hőséget, amelynek áldásaiból csak néhány szerencsés befektető húzhat hasznot: a UN IDO 1988-as jelentése szerint például a hargeisai központú *Somali Bottling Company* – amely Pepsi, Mirinda és Teem italokat palackozott legfőbb riválisával, a Coca-Colával szerződött mogadishui *National Bottling Company*-val szemben – a nyári hónapokban megduplázta termelését. Ilyenkor akár napi 3 000 rekesznyi üdítőt is értékesíteni tudott, míg a hűvösebb hónapokban ez a szám 1 500 rekeszre csökkent.⁹⁶

A nyári forróság ellenére a Guban homokos talaja alatt – köszönhetően a közeli hegyvidék lefolyásainak – viszonylag könnyen elérhető vízelőhelyek fekszenek. Emiatt az enyhébb, de nem túl csapadékos téli hónapokban a pásztorok nyájaikkal általában lehúzódnak a Gubanra.⁹⁷

A keskeny síkságtól délre gyors átmenettel törnek az ég felé az észak-szomáliai hegyvidék csúcsai, a Karkaar hegylánc, a Golis és az Ogo hegyvidék, amelyek az Etióp-magasföldből kinyúlva az ősi Harar városánál a 3 000 méteres magasságot is eléri, és a keleti vonulatok is túllépik a 2 000 méteres szintet. A hegyvidék természetes gátul szolgál az Ádeni-öböl és az Arab-félsziget forró légtömegei számára, ugyanakkor a csapadék jelentős részét is felfogják. Ennek köszönhetően az északi területek egyes lankásabb völgyeiben – mint az Ogo felföldjén – az éves csapadékmennyiség az 500 mm-t is eléri, ami lehetővé teszi egyes kultúrnövények, mint például a cirok termesztését. A vízelőhelyek száma a térségben csekély, a kutak általában mély, ugyanakkor biztos vízforrást nyújtanak az itt áthaladó csordák számára.⁹⁸

⁹³ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 5.

⁹⁴ Lewis 2002, 2.

⁹⁵ KNA AE/1/47 1961.02., 1.

⁹⁶ UN IDO 1988, 47-48.

⁹⁷ Lewis 2002, 2.

⁹⁸ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 3.

A tengerparti klánok vándorlása ellenére az északi hegyvidék egyfajta civilizációs határvonalat is jelöl a nomád Haud és az északi partvidék között. A nehezen járható, ritka hegyi ösvények csak az azokat jól ismerő helyiek számára tették átjárhatóvá a vidéket, és olyan folyók sem törték át a vonulatokat, amelyek megkönnyíthették volna a bejutást a szárazföld belseje felé. Ezért a belső, a partvidéktől több száz kilométerre fekvő területek az északon virágzó, nagy múltú kereskedővárosok – mint Zeila –, az évezredes kereskedelem és az egyes nomád csoportok vándorlásai ellenére sem ápoltak szoros kapcsolatot a partvidékkel: az áruforgalom jelentős részét néhány közvetítő klán bonyolította le az ún. *abaan*-ok vezetésével.⁹⁹ A földrajzi tagoltság azt is eredményezte, hogy az északon élő klánok közötti határok sokkal élesebben alakultak ki, mint a déli területeken, ami több esetben is elősegítette a konfliktusok békés rendezését, valamint például a legeltetési területek pontosabb megjelölését, mint a kevertebb déli országrészben. Persze az egyes nomád csoportok közti ütközőzónákban így is gyakoriak maradtak a kisebb-nagyobb összeütközések.¹⁰⁰

A hegyvidéki területek mérsékeltebb éghajlata, valamint a közvetítőkereskedelem lehetővé tette egy viszonylag kiterjedtebb városhálózat létrejöttét, amelynek robbanásszerű fejlődését majd a 19. század vége, még inkább a 20. század közepe hozta el. Berbera, Hargeisa, Sheikh, Erigavo, Burao, Borama jelentik a szomáliföldi településszerkezet fő pilléreit, ahol – a legelsőt leszámítva – a tengerparttól elszakadva már megjelenik a közvetítőkereskedelemből és a hozzá kapcsolódó iparostevékenységből élő, a mindennapi életformájában már a nomadizmustól eltávolodó lakosság, akiknek köréből a múlt század közepén kiemelkedett az az elit, amely a modern Szomália megteremtője lett.¹⁰¹ Ennek köszönhetően a modern politikai élet kialakulására is ezekben a városokban került sor északon, ahogy erről a későbbiekben majd még részletesen ejtünk szót.

Ugyanakkor nem szabad túlértékelnünk a városok szerepét. Ezek az állandó települések vonzáskörzeteikkel együtt is csupán kis szigeteket képeztek az észak-szomáliai hegyvidék felföldjein. Bár fontos szerepük volt a kereskedelem működtetésében, befolyásuk alig terjedt túl az őket közvetlenül övező vidéken. Elhagyva a lankásabb völgyeket és felföldeket a hegyek ismeretlen és nehezen járható birodalma következett, ahová a városok és a rajtuk keresztül kialakuló állam hatalma alig ért és ér el. Ezeknek a területeknek az elzártságát jól jellemzi, hogy mind Sayyid Mohamed Hassan 20. század eleji harcai,¹⁰² mind

⁹⁹ Samatar 1989, 57.

¹⁰⁰ Lásd Bradbury 2008, 81-98.

¹⁰¹ Samatar 1989, 69.

¹⁰² Lewis 2002, 77-79.

egy évszázaddal később a lázadó hadúr, Mohamed Atom hadműveletei során¹⁰³ a központi hatalommal szembeni felkelések legfontosabb, bevehetetlen háttérbázisait jelentették, és a térség a mindenkori hatalom ellen lázadó csoportok fő bázisa volt az évszázadok során. A Golis-hegység csábító menedékét még a hagyományosan a déli területeken tevékenykedő al-Shabaab is felismerte, amikor sorozatos katonai vereségei után ide menekült a TFG és az AMISOM alakulatainak nyomása elől. Az itteni terepviszonyokat jól jellemzi, hogy a Galgala környéki járhatatlan hegyvidék szívébe mindössze egyetlen, rossz állapotban levő út vezet, amelynek ellenőrzése a védők részéről könnyen biztosítható.¹⁰⁴ Az elmúlt évtizedekben a terület – amely sokak szerint komoly ásványkincseket rejt¹⁰⁵ – sokszor a magát függetlennek kikiáltó Szomáliföld és az autonóm Puntföld közötti háborúskodás színtere lett. A két entitás azonban valójában sohasem volt képes kiterjeszteni ellenőrzését a területre, és Sool, Sanaag és Cayr tartományok legutóbb megalakították saját miniállamukat, Khatumót.¹⁰⁶

A hegyvidék eldugottabb zugait nem csupán a napi politika viharai, de a modernitás egyéb elemei is elkerülték. Jama Ghalib visszaemlékezéseit olvasva jól körvonalazódik az a kulturális és életmódbeli törésvonal, ami az érintetlen vidéket és a lüktető városokat választja el egymástól északon: Ghalib családja az akkor még poros kisvároshoz, Erigavóhoz közel élte a nomádok megszokott életét, és a fiú naphosszat vándorolt tevéivel és aprómarháival víz és legelő után kutatva. Szülei halála után azonban apai nagybátyja magához vette az árvákat, és Ghalib Hargeisába került. A 12 év körüli fiú számára sokkoló volt a változás, különösen, hogy 1947-ben Hargeisa az ébredő szomáli nacionalizmus lázában égett (a második világháborút követően rövid ideig – Dzsibuti kivételével – minden szomálilakta terület brit uralom alatt egyesült). *„Úgy éreztem magam, mint aki egy filmet vagy egy színdarabot néz, anélkül, hogy értené a nyelvet, amit a színészek beszéltek. Az egész teljesen ellentétes volt az én korábbi békés – bár sok szempontból kétségkívül nehéz – nomád életemmel.”*¹⁰⁷

Ez az éles kontraszt az északi városok és az eldugott hegyvidéki falvak között nem csupán térben, de időben is megjelent. A két entitást a 20. század közepére életmódjában, gondolkodásában és problémáiban évszázadok választották el egymástól, és ez napjainkban is csak kis mértékben változott. Szinte hihetetlen, de az 1980-as évek végén, miközben az egykori Brit Szomáliföld klánjai az Isaq vezetésével véres harcot vívtak Siad Barre ellen, a belső hegyvidéki területeken éltek olyan csoportok, akiknek tagjai – húsz évvel hatalomra

¹⁰³ The Galgala Conflict 2012.

¹⁰⁴ Al-Shabaab vs Puntland in Galgala 2012.

¹⁰⁵ The Galgala Conflict 2012.

¹⁰⁶ Debating Somaliland, Puntland, Khatumo 2012.

¹⁰⁷ Ghalib 1995, 4.

kerülése után – sem ismerték a tábornok nevét! Persze ez nem csak Afrika szarvának sajátossága. Ahogy Braudel fogalmaz, „*a hegységek világa általában kívül esik a civilizáción, amely a városokban és a síkságokon születik. A hegyek története éppen a történelmen kívüliségről szól, arról, hogy a civilizáció egyébként is lassú nagy áramlatai rendszeren elkerülik őket. Míg vízszintesen ezek az áramlatok messzire eljutnak, néhány száz méteres függőleges akadályt már nem képesek legyőzni.*”¹⁰⁸

Az északi vonulatok és elzárt völgyeik történelemkívülségét nem csupán lakosságuk elzártsága, de gazdasági lehetőségeik kiaknázatlansága is jelzi. Évtizedek óta folynak találgatások a terület ásványkincsvagyonáról, ezek feltérképezése azonban ma is csak gyerekcipőben jár. Márpedig a világ egyik legszegényebb állama számára egyáltalán nem másodlagos, hogy mekkora mennyiségű kőolaj, arany vagy platina rejtőzik a föld mélyében. Az ötvenes években az ENI és az amerikai Sinclair Oil Corporation már kutatott olaj után a területen, de kereskedelmi mennyiségű nyersanyagot nem talált.¹⁰⁹ A nyolcvanas évek során további amerikai, brit és holland cégek (Royal Dutch Shell CEO, Chevron Corp., BP PLC) bevonásával folytatódott a terület feltérképezése elsősorban a „fekete arany” után kutatva,¹¹⁰ a kiapadhatatlannak látszó közel-keleti készletek miatt azonban ezek intenzitása mérsékelten maradt, és a Barre-rezsim összeomlása véget vetett a munkának. A 2000-es években aztán – kihasználva az északi területek viszonylagos stabilitását – új vállalatok jelentkeztek a hargeisai és garowei kormányzatnál, hogy újra szerencsét próbáljanak a térségben. Az úttörő a kanadai African Oil Corp. tulajdonában levő Horn Petroleum, illetve a vele társult ausztrál Red Emperor Resources voltak, amelyek a Dharoor és a Nugal völgyében kezdték meg kutatásaikat.¹¹¹ Ezt követően azonban hamar megjelent több új érdeklődő is, mint a török GENEL Energy,¹¹² illetve a régi befektetők figyelmét is felkeltették a szomáliai lehetőségek. Bár a Horn Petroleum–Red Emperor páros erőfeszítései eddig nem érték el áttörést,¹¹³ a befektetők bizakodóak, és egyes optimista becslések szerint a szomáli szárazföldön, illetve a tenger mélyén található olajkészletek mennyisége elérheti a 100 milliárd hordót.¹¹⁴ Bár ezek a feltételezések kissé túlzónak tűnnek, a régióban felfedezett egyéb készletek (Kenya, Uganda, Etiópia) valóban bizakodásra adnak okot. Az is árulkodó, hogy a kisebb, kalandor jellegű vállalkozások után a „nagyok” érdeklődése is megnövekedett a térség készletei iránt.

¹⁰⁸ Braudel 1996, 26.

¹⁰⁹ Abiikar 2013, 2.; KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

¹¹⁰ Royal Dutch Shell CEO Highlights Somalia Holdings 2013.

¹¹¹ Fight over oil revenues would harm Somalia peace prospects 2012.

¹¹² President Silanyo meets with the CEO of GENEL Energy in London 2013.

¹¹³ Dissapintment for Range and Red Emperor in Somalia 2012.

¹¹⁴ Oilmen ready for risky push into Somalia 2013.

Ugyanakkor a fosszilis energiahordozókért folyó verseny nem feltétlenül áldás a helyiek számára. A feltételezett olajkészletek jelentős része a Puntföld és Szomáliföld közötti, vitatott hovatartozású Sool-Sanaag-Ceyr tartományokban található. Egyes szakértők szerint Khatumo állam kikiáltása, illetve a széparatista gerillák, valamint a szomáliföldi kormányerők közt a térségben folyó összecsapások hátterében is a nyersanyagért és a befektetőkért való harc áll.¹¹⁵ De sokak szerint a Kenyai Védelmi Erők 2011-es déli inváziója mögött is az a szándék húzódik meg, hogy Nairobi olyan vezetést látna szívesen Kismayóban, amely nem akadályozza meg a vitatott hovatartozású tenger alatti olajkészletek kenyai kitermelését.¹¹⁶ Mindezek a viták, machinációk és küzdelmek csak gyengítik a központi állam megteremtését célzó erőfeszítéseket, és a színpalak mögött zajló politikai háttéralkuk eredményeképpen gyengítik Mogadishu befolyását. Az egyes vállalatok ugyanis inkább a helyi adminisztrációval igyekeznek megegyezni, mivel az adott területeken Hargeisa vagy Garowe összehasonlíthatatlanul nagyobb befolyással rendelkezik, mint a főváros: ahhoz, hogy az olajmunkásokat ne támadják meg, sőt védelmet nyújtsanak számukra a radikális csoportokkal szemben, a helyi klánokkal folyó tárgyalásokat csak az azokat ismerő politikusok bevonásával lehet eredményesen lefolytatni. Így a lokális vezetők befolyása mind politikai, mind gazdasági értelemben nő, miközben Mogadishu alig bír beleszólással az eseményekbe. Nem véletlen, hogy a 2012-ben elfogadott új átmeneti szomáli alkotmány nem rendelkezik az erőforrások kitermelésének és bevételeinek pontos módjáról, és napjainkban ez az egyik leginkább vitatott kérdés a központi kormány és a tartományok között. A szomáli államiság szempontjából a legrombolóbb mégis az a jogilag meglehetősen kényes helyzet, amikor a külföldi vállalatok képviselői – az üzlet az üzlet alapon – a kitermelésről a senki által el nem ismert, de vélhetőleg jelentős készletek felett rendelkező Szomálifölddel tárgyalnak.

¹¹⁵ „A” interjúalany; SSC conflict in Somalia evolving into 'Congo' style war for resources 2013.

¹¹⁶ Oil Opens Another Frontline of War in Somalia 2012.

A Horn Petroleum által megnyert koncessziós területek. <http://khatumo.net/wp-content/uploads/2012/08/nugall-block.jpg>. Megtekintve: 2013.08.08.

A kőolaj mellett az északi hegyvidék más ásványkincsekben is gazdag. A különféle gipsz és kvarctartalmú kőzetek az építőipar számára bírnának nagy jelentőséggel, míg a vasérc az ország hosszú távú modernizációjában játszhatna szerepet.¹¹⁷ Galmudug területén számottevő felszíni uránkészletek találhatók, amelyek kitermelésére a '80-as években egy brazil cég vállalkozott, ám a polgárháború megakadályozta a bánya sikeres működtetését.¹¹⁸ Ez is mutatja, hogy az ásványkincsvagyon kiaknázásához elengedhetetlen lenne a stabilitás megteremtése, amely lehetővé tenné a rendkívül költségigényes bányászati ágazat külföldi befektetők általi felfuttatását. Maga a szomáli kormány sem fektetett elegendő hangsúlyt erre az ágazatra: a bányászati szektor még a Barre-éra utolsó éveiben is a GDP mindössze 3 %-át adta.¹¹⁹ Ez azért is elgondolkodtató, mert szemben a kőolajjal, a felsorolt ásványkincsek megléte bizonyított. Az 1980-as évek belpolitikai viharai, az ogadeni háború költségei és a növekvő gazdasági gondok következtében azonban Szomália egész egyszerűen nem jutott el arra a pontra, hogy kiaknázhassa természet adta gazdasági lehetőségeit. Így az északi területek kincsei napjaikban is érintetlenül és feltérképezetlenül hevernek a föld mélyében.

Elhagyva a Karkaar vonulatait, Hargeisától délre az utazó a nomádok birodalmába, a lankás felföldre, a Haudra érkezik. A füves-bozótos terület – amely az Etióp-felföld alacsonyabban fekvő nyúlványa – ad otthont a többmilliós szomáli állatállomány jelentős

¹¹⁷ Federal Research 2010.

¹¹⁸ Abiikar 2007.

¹¹⁹ Uo.

részének. Bár a csapadék kevesebb, és hosszú hónapok telnek el eső nélkül, az április és június közötti esős évszak idején a terület igazi paradicsom a nomádok számára. Az ekkor hulló vízmennyiség hónapokra biztosítja a legeltetést a területen. A völgyekben, mélyedésekben, időszakos folyóvölgyekben összegyűlő csapadék egészen az ősz kezdetéig garantálja a megélhetést a nomádok és állataik számára. Mint már említettük, június és szeptember között egyes északi klánok is ide húzódnak le a Gubanban uralkodó hőség elől menekülve. Néhány állandó vízlelőhely pedig a Haud belső területein élők klánok számára is lehetővé teszi, hogy átvészeljék a száraz évszakokat.¹²⁰

A „tevék országa”, ahogy Said S. Samatar nevezte a Haudot,¹²¹ nyugaton és északnyugaton a sivatagos Ogadenbe, illetve Jijigánál a Karkaar vonulataiba torkollik. Keleten a Nugal termékeny völgye, illetve a Mudugi-síkság köti össze a tengerparttal, míg délen Szomália legtermékenyebb régiója, a Shabelle és a Juba folyók völgye felé lejt.¹²² A terület pontos határának kijelölése bizonytalan, nehéz megállapítani, hol végződik a Haud, és mikor beszélhetünk már egyértelműen a negyedik nagy tájegységről, a tengerpart menti kiterjedt szomáli síkságról, vagy hogy Ogadent és Mudugot a Haud részének tekintjük-e vagy sem. Ez azért is van, mert mint láthatjuk, a terület észak kivételével földrajzilag minden irányban nyitott, ráadásul észak-nyugatról Jijigán és Hararon át errefelé vezettek a fő kereskedelmi útvonalak az Etióp-felföld felől, míg északra Zeila és Berbera felé, kikerülve a nehezen járható keleti hegyvidéket, és lehetőség szerint minél távolabb maradván a forró Ádeni-öböltől és az Arábia felől érkező tikkasztó északi szelek hatásától. Mindezek következtében a Haud a népek nagy átjáróháza volt az évszázadok során anélkül, hogy bármiféle központi hatalom tartósan meg tudta volna vetni uralmát a területen. Miközben a tengerparton és itt-ott már a hegyvidéken is megjelentek a városok vagy az annak csúfolt falvak, a Haud továbbra is az egalitárius és szabadságszerető szomáli klánok birodalma maradt. Bár a területnek az elmúlt száz év során számos gazdája akadt – britek, etiópok, olaszok –, a tárgyalóasztal mellett meghúzott határvonalakkal a vándorló szomáli klánok csak ritkán törődtek. Az elsősorban különféle Darod klánok – Marehan, Ogaden, Dobahante, Beidyahan, Rer Isaq, Rer Dalal¹²³ – által lakott területen alig alakultak ki jelentősebb települések, és az a központi hatalom számára napjainkig elérhetetlen maradt. Ezt jól mutatja a már említett Khatumo példája, amelynek déli területei benyúlnak a Haudba, illetve a Nugal völgyébe, vagy a Haud keleti területeinek státusza, ahol az etióp adminisztráció kiépülése – bár a régió az 1897-es brit-etióp

¹²⁰ Lewis 2002, 2.; Samatar 1989, 14-16.

¹²¹ Samatar 1991, 8.

¹²² Besenyő-Kiss-Álmos-Resperger 2010, 5.

¹²³ Abiikar 1999.

egyezmény értelmében Addisz-Abeba fennhatósága alá került – csak 1954-ben vette kezdetét, és az itt élő szomálik csak ekkor szembesültek vele, hogy a brit protektorátus valójában már hatvan évvel korábban átjátszotta őket az ősellenség kezére.¹²⁴ A hidegháborús évek etióp erőfeszítései azonban csak korlátozott eredményeket hoztak a terület „államosítására”, és a térség lázadó csoportjainak köszönhetően – akik végül a két fővárost behajszolták az ogadeni háborúba – Addisz-Abeba nem sokat nyert a terület megszerzésével. Napjainkban is azt tapasztaljuk, hogy a régió felett mind Etiópia, mind Mogadishu csak minimális kontrollt képes gyakorolni – vagy épp még annyit sem. A térség saját belső dinamikáit jól szemlélteti, hogy miközben a déli területeken a kétezres években a fő küzdelem az iszlamista szélsőségesek és a központi kormányzat támogatói közt zajlott, északon pedig elsősorban Szomáliföld, Puntföld és Khatumo vetélkedett valamiféle magasabb szintű, kvázi-állami dimenzióban, addig a Haud területén az évszázadok óta jól ismert, állatok elrablása köré szerveződő klánok közti csetepaté zajlott és zajlik.¹²⁵ De az is emlékeztet a hegyvidék mozdulatlan, nehezen változó történelmére, hogy miközben Mogadishuban Abdullah Yusuf kormánya az etióp erők erőteljes támogatásával szilárdította meg hatalmát a kétezres évek elején, az etióp-szomáli határvidéken és Ogadenben különféle, a hidegháborúból visszamaradt szomáli gerillaszervezetek tevékenykedtek, hogy elérjék a terület visszacsatolását az anyaországhoz, és – teljes mértékben elszakadva a reálpolitikai folyamatoktól – rendszeresen összecsaptak a kormányt támogató Ahlu Sunna Wal Jamal iszlamista milíciával is.¹²⁶

A Haudot elhagyva, dél és kelet felé haladva elérkezünk a tengerparti síkságra, illetve a termékeny folyóvölgyekhez. Szomáliföld nyugati városai mellett valójában ez az a terület, ahol az elmúlt száz esztendőben a legjelentősebb erőfeszítések történtek a szomáli állam felépítésére, és kis túlzással azt is megállapíthatjuk, hogy itt zajlottak azok az események, amelyeket ma „Szomália modernkori történeteként” tartunk számon. Az itt fekvő városok, illetve a termékeny folyóvölgyek jelentették – és némi leegyszerűsítéssel, jelentik ma is – Szomáliát. A függetlenségtől kezdve itt székelt a kormányzat – elsősorban Mogadishuban, de a zavarosabb időszakokban Jowharban,¹²⁷ illetve Baidóában¹²⁸ –, itt találhatók – általában a folyók partján – az ország legjelentősebb városai (Beledweyne, Bardera, Kismayo), a hidegháborús iparosítás főbb tanúi (pl. a jowhari cukorgyár, az afgoyei mezőgazdasági komplexum, a kismayói halászati ipartelepek, illetve Mogadishu ipari létesítményei),

¹²⁴ Lewis 2002, 150-152.

¹²⁵ Ld. Mediation Planned for Clan Fighting in Rako 2012.; Deadly Attack on Cattle Herders in Central Somalia 2012.

¹²⁶ ONLF Killed Five ASWJ Members in Night Raid 2011.

¹²⁷ Hegedüs 2006, 219.

¹²⁸ Hettyey 2008, 101.

valamint az ország „éléskamrája”, a Juba és a Shabelle völgyei. Ez a terület volt a tanúja Siad Barre modernizációs kísérleteinek éppúgy, mint a klánok közti legvadabb polgárháborúnak, a kilencvenes és a kétezres évek legalább félmillió áldozatot követelő éhínségeinek vagy az al-Shabaab felemelkedésének. Ezt a területet érte leginkább a külvilág befolyása (ENSZ, amerikai, etióp, kenyai inváziók), és itt tevékenykedtek a szomáli kalózok is.

Az, hogy a déli és tengerparti területek döntő szerepet játszottak az elmúlt évtizedek történeteiben, számos okra vezethető vissza. Egyrészt a szomáli partvidék több fontos, nagy történelmi múlttal rendelkező kikötője helyezkedik itt el (Merka, Mogadishu), amelynek következtében a térség nem volt annyira elszakítva a külvilág történeteitől, mint a Haud az utóbbi évszázadokban. Szomália a maga 3 300 kilométeres tengerpartjával a kontinens leghosszabb partvonalával rendelkező országa,¹²⁹ és az Indiai-óceán mindig is fontos kapcsolatot jelentett Afrika szarva és a külvilág között. A hellenisztikus kor kikötői, majd az arabizált tengerparti városok közösségei a kereskedelem révén folyamatosan ki voltak téve a külvilág hatásainak, és mint láttuk, kereskedelmi kapcsolataik egészen Kínáig nyúltak,¹³⁰ így az óceán – csakúgy, mint a Földközi-tenger – legalább annyira összekötötte, mint elválasztotta a partján élőket. Megdőböntő módon a térségben az igazi kulturális és etnikai cezúra a gyarmatosítók megjelenéséig nem a szárazföld és a nyílt tenger találkozásánál kezdődött, hanem a keskeny tengerparti sáv és a nomád világ érintkezésénél. Miközben a tengerparti városok folyamatos átalakuláson mentek keresztül, az iszlám átvételét leszámítva – legalábbis mai ismereteink szerint – a belső területeket alig érte el valami ebből a pezsgő és folyton változó kapcsolatrendszerből. Ahogy Lewis rámutat, a 10. századtól kezdve egészen a 19. század közepéig a szervezett tengerpart ugyan igyekezett kiterjeszteni befolyását a belső területekre, és megzabolázni a nomád szomáli klánokat, de ez csak mérsékelt sikerrel járt. Ennek a folyamatnak volt az eredménye az iszlám már említett elterjedése, a pici Ajuran állam rövid virágzása a folyóvölgyekben vagy néhány városias település – mint Beledweyne vagy Jilib – megszületése a belső területeken ugyanúgy, mint a kereskedelem kiépülése a nomádokkal. Összességében azonban ez a kapcsolat a vártnál jóval kisebb hatást gyakorolt a szomáli népességre, és legfőbb célját, a nomád struktúrák felváltását valamiféle centrális, állami szerveződésre – nagyrészt valószínűleg az erőforrások hiánya miatt – nem érte el. Az erőfeszítések a gyarmatosítás korszakára ki is fulladtak, és a beérkező európaiak már a nomádok növekvő hatalmával szembesülhettek.¹³¹

¹²⁹ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 3.

¹³⁰ Fage-Tordoff 2004, 107.

¹³¹ Lewis 2002, 18.

Miközben az Indiai-óceán közelsége csupán a keskeny tengerparti sávban érezte igazán hatását, a két nagy folyó, a Juba és a Shabelle komolyan formálta a belső területek viszonyait is. Az Etióp-felföldről érkező folyók vízhozama, illetve a gyakori áradásoknak köszönhető termékeny iszaplerakódás – a Nílushoz hasonló módon, ha nem is akkora mértékben és minőségben – nem csupán a földművelés meghonosodását tette lehetővé a területen, hanem olyan magas termésátlagú és tápanyagdús gabonafélék, gyümölcsök, zöldségek termesztését, amelyek szinte csak itt teremnek meg a régióban.¹³² Said S. Samatar professzor munkájában idézi a kínai UNDP csoport egyik becslését, amely szerint a terület megfelelő műveléssel akár 50 millió ember élelmiszerellátását is biztosíthatná.¹³³ Nem véletlen, hogy a gyarmati korszakban az olasz hatóságok ezeken a területeken hozták létre a nagy banánültetvényeket is. Mindezek – mint később látni fogjuk – az évszázadok során jelentős bantu népesség megtelepedését tették lehetővé a területen. Ezek a csoportok azonban csupán zárványt képeztek a nomád népek – szomálik, gallák, oromók – gyűrűjében, és nem álltak kapcsolatban legközelebbi rokonaikkal, a tőlük közel 500 kilométerre, a Tana folyó völgyében élő mijikendákkal. A jelentős bantu népesség miatt a folyóvölgyek fontos civilizációs és kulturális határvonalat jelöltek ki a bantu népek és a szomáli között: ez nem csupán etnikai és nyelvi szempontból bírt jelentőséggel, hanem az életmód miatt is, hisz a nomád szomálik itt kerültek szorosabb kapcsolatba olyan csoportokkal, amelyek alapvetően nem állattenyésztésből, hanem földművelésből éltek. Ez egyes déli klánok esetében a növénytermesztés elterjedéséhez vezetett, miközben a bantuk körében is megnövekedett a haszonállatok száma. Ugyanakkor ez az együttélés nem volt problémamentes, és sokszor konfliktusok forrásává is vált. A harcias szomálik expanziójuk során gyakran fegyverrel növelték legelőik területét, és erőszakosságukat jól mutatja, hogy a terület más nomád törzseit a 20. század hajnalára a szomálik többségében elűzték,¹³⁴ és a szomáli klánok további térnyerésének csak a brit körzeti biztosok (district commissioner) határozott fellépése tudott gátat vetni.¹³⁵ A bantuk megmaradása valószínűleg annak köszönhető, hogy a tudomány jelenlegi állása szerint az elsősorban a Rahanweyn és a Darod kláncsaládokhoz tartozó szomáli csoportok csak a gyarmatosítás korszakára jelentek meg nagyobb létszámban a területen, és először a hasonló életmódot folytató galla és oromó népcsoportokat szorították ki a területről, elfoglalva a mai Kenya északkeleti területeit egészen a Tana völgyéig. Ezenkívül a szomálik számára – szemben a többi nomád népcsoporttal – a földműves, letelepedett

¹³² Mubarak 2006, 143.

¹³³ Samatar 1991, 8.

¹³⁴ Lewis 2002, 30.

¹³⁵ Lásd KNA DC/NFD4/1/11/324 (NFD Boundary) anyagait.

bantukkal való kereskedelem olyan árucikkekhez való hozzájutást tett lehetővé, amelyet ők maguk nem vagy csak nagy nehézségek árán állíthattak elő. A szomálik számára kezdetben valószínűleg a bantuk nagy száma is kihívást jelenthetett: a Shabellének és a Jubának köszönhetően ugyanis a terület népsűrűsége jóval felülmúlta és felülmúlja Szomália más területeinek hasonló mutatóit. Mindez azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy gyakori rabszolgaszűrő-hadjáratokat indítsanak a bantu települések ellen, és az így szerzett értékes árut a tengerparti városok közvetítésével értékesítsék Arábia felé. A helyzet paradoxona egyébként, hogy később az olaszok ezeket a kereskedelmi csatornákat kihasználva vágta bele a folyóvölgyek szalonképesebb árucikkeinek – gabona, kukorica, bab, méz – megszerzésébe, majd a területek kolonizációjába. Ugyanakkor, ahogy Mohamed Eno rámutat, túlzás lenne a bantukat csupán áldozatként bemutatni: a helyi közösségek sok esetben maguk is aktívan bekapcsolódtak a rabszolga-kereskedelembé.¹³⁶ Mindennek részleteiről azonban ma még alig tudunk valamit.

Miközben a folyóvölgyek bizonyos szempontból a terület éléstárául szolgáltak – az ország művelhető területének (12,8%) nagy része itt található –, a különféle klánok keveredése, illetve a bantuk jelenléte miatt a térség a konfliktusok melegágyává vált. A 20. század végének és a kétezres évek elejének legvéresebb harcai ezeken a területeken zajlottak, amelyek az erőforrások megszerzésén túl etnikai és klánszínezetet is kaptak. Az 1991-92-es, majd a 2011-es nagy éhínség is részben arra vezethető vissza, hogy a földműves bantuk és szomálik elűzésével – akik a nomád szomáli klánok szemében alantasabb népcsoportnak számítottak – az ország élelmiszerellátása összeomlott.¹³⁷

Mindezek tükrében túlzás lenne azt állítani, hogy ez a több százezer négyzetkilométernyi terület homogén lenne: a folyóvölgyektől távolodva a vidék egyre szárazabb lesz, és a földművelés átadja helyét a nomád életmódnak, a bantuk és a *Sab* szomálik helyét pedig átveszik a *Samale* klánok. Mégis, a terület viszonylag sűrű úthálózata és településszerkezete, valamint népessége miatt többé-kevésbé egységes régióként kezelhető, és a modernkori szomáli történelem főbb eseményei ehhez a területhez kapcsolódnak. Mindebben döntő szerepe van a fővárosnak, Mogadishunak is, amely Benadir tartományban, az Indiai-óceán partján helyezkedik el.

A 20. század során az olasz gyarmatosítók – felhasználva elődjek eredményeit – a folyóvölgyekre támaszkodva jutottak el Afrika szarvának belső területei felé. A kisebb hajókkal egészen Barderáig hajózható Juba természetes útvonalat biztosított a belső területek

¹³⁶ Eno 2008, 107-108.

¹³⁷ Mubarak 2006, 151.

felé. A Shabelle – amelynek folyása csak kivételesen esős évszakokban éri el a Jubát Jilib közelében, egyébként párhuzamosan haladva az Indiai-óceánnal, mocsár- és zombékrengetegbe vész – ugyan ilyen lehetőségeket nem kínált, de a népes folyóvölgy nagy vonzerőt gyakorolt a mintagyarmatot álmodó olaszokra.¹³⁸ A belső területek és a partvidék integrációját segítette az 1936-tól, Etiópia elfoglalását követően kiépített *Strada Imperiale*. Napjainkig ez az út jelenti Szomália legfontosabb észak-dél irányú közlekedési ütőerét, amely Beledweynén áthaladva egészen Addisz-Abebaig nyúlik, illetve észak felé kanyarodva összeköti Galkayót, Garowét, Buraót, Berberát és Hargeisát.¹³⁹ Az olaszok a mezőgazdasági termékek szállításának egyszerűsítése érdekében kezdtek el 1914-ben építeni a Mogadishu és a Shabelle partján fekvő mintaültetvényt, Villabruzzi (Villagio Duca degli Abruzzi, a mai Jowhar) közti vasútvonalat. A 113 kilométeres pályaszakasz 1928-ra készült el a gyarmat modernizációjában élen járó Luigi Amedeo Abruzzi herceg, az olasz királyi család tagjának erőteljes pártfogásával (a Shabelle parti település az ültetvény létrehozójáról, a hercegről kapta nevét).¹⁴⁰ Az 1935-36-os etióp-olasz háború során Róma egy 200 kilométeres Decauville-típusú vasúti pályát építtetett ki az etióp határig, hogy megkönnyítse csapatai felvonultatását és ellátását. Az olasz adminisztrációnak azonban már nem volt ideje, hogy ezt állandósítsa, és a britek 1941-es kelet-afrikai győzelme után leáldozott a szomáliai vasútnak: egy kis szakaszát, amely a kikötőbe vezetett, Mogadishuban még később is használták, de a pályát lebontották, az eszközöket pedig Eritreába szállították, az Aszmara-Masszava vasúti szakasz ellátáshoz. Bár a Barre-rezim alatt felmerült a pálya újjáépítésének gondolata, Szomália ma sem rendelkezik vasútvonallal.¹⁴¹

A déli terület jelentőségét azért kell még kiemelnünk, mert a kedvező földrajzi környezet – termékeny folyóvölgyek, járható terep komolyabb földrajzi akadályok nélkül – ígérkezett a legalkalmasabbnak egy központosított állam megerősítéséhez. Mint láttuk, erre már a tengerparti városok is tettek kísérleteket, de sikereket csak a komoly erőkkal rendelkező olasz gyarmatosítók tudtak felmutatni ezen a téren az infrastruktúra és az ültetvényes rendszer kiépítésével. Így a szomáli állam leginkább ezeken a területeken tudta megvetni a lábát, és a szomáli társadalom modernizációja is itt járt a legtöbb eredménnyel. A Mogadishuban székelő szövetségi kormány, a formálódó Jubaföld és a tizenöt éves fennállását ünneplő Puntföld vitái is azt mutatják, hogy a mai értelemben vett államszervezet csírái – igaz, gyakran regionális

¹³⁸ Lewis 2002, 3.

¹³⁹ Ciriello 2002.

¹⁴⁰ Lewis 2002, 93.

¹⁴¹ Maggi 1994, 9-10.

szinten – ezeken a területeken vertek leginkább gyökeret, miközben a távoli Galmudug vagy Khatumo csak mérsékelt eredményeket mutathat fel ezen a téren.¹⁴²

II.1.3. Az ötödik tájegység – az óceán; halászok és kalózok

Az előző fejezetekben (II.1.1.,2.) röviden bemutatásra került, hogy a Szomália partjait övező hatalmas óceán miként kötötte össze a területet más kontinensekkel, és kapcsolta be Afrika szarvát a világkereskedelem vérkeringésébe. Azt is láttuk, hogy ennek bizonyos elemei alapvető hatást gyakoroltak a térség viszonyaira (iszlám térhódítása, arabizáció), míg más társadalmi és politikai dinamikákat (klánszervezet, központi struktúrák hiánya) egészen a gyarmatosítás korszakáig alig befolyásoltak. És bár a szomálikból nem lett hajós nép, a tenger közelsége akarva-akaratlanul is kifejtette hatását: az Indiai-óceán monszunjai alapvetően befolyásolják a térség időjárását, ezáltal életmódját és történelmét is csakúgy, mint a kereskedelmi hajók forgalmát.

Miközben az óceán hatását a térség éghajlatára, azon keresztül pedig történelmére a következő fejezetben részletesen vizsgáljuk, röviden elemeznünk kell, hogy a tenger milyen egyéb módon hatott még Afrika szarva eseményire. Bár a legtöbb szomáli életében a tenger látszólag minimális szerepet játszik, és e nép kulturális tudatában, költészetében alig jelenik meg, a lakosság élelmezésében a tenger gyümölcsei megkerülhetetlenek lettek, különösen a 20. század fokozott urbanizációja után, amikor is a több százezresre – Mogadishu esetében milliósra – növekvő városi lakosság élelmezése egyre nagyobb terhet rótt az országra. A tenger áldásai különösen azokban az időkben éreztették hatásukat, amikor a polgárháború zűrzavarai elvágták a tengerparti sávot a mezőgazdasági területektől, illetve amikor a folyóvölgyek feldúlása elpusztította a termést. Mogadishu halpiaca ma a főváros egyik legfontosabb táplálékforrása: a visszaemlékezések szerint 1989-ben a szomáli halászok 32 különféle halat meríthettek ki hálójukkal a partmenti vizekből.¹⁴³

A rendkívül gazdag fauna kiaknázása természetesen nem új fejlemény. Bár erről kevés adat áll a rendelkezésünkre, az Afrika szarva körüli vizek első halászaik valószínűleg nem annyira a szomálik, mint a terület mára jórészt eltűnt őslakosai, illetve a különféle arab – jemeni, ománi – halászok lehettek. Valószínűleg a tengerparton élő Benadirok, illetve bonik¹⁴⁴ voltak a térségben a halászat úttörői, és egyes szomáli klánok is az ő, illetve a letelepedő arabok példáját látva kezdték el a part menti vizekben a halászatot. Az ágazat

¹⁴² A War in Waiting 2012; Jubaland president arrives to big welcome in Puntland 2013.

¹⁴³ Mogadishu's Fishing Revenues Up 2012.

¹⁴⁴ A szomáli népcsoportok nevinél az etnikai megnevezéseket kisbetűvel írom, míg abban az esetben, ha kláncsoport áll mögöttük, nagyval.

fontosságát jelezte, hogy Szomália első ipari létesítményei között már helyet kaptak a halfeldolgozó üzemek: 1960-ban a UN IDO dokumentumai szerint három ilyen típusú gyár is működött az országban.¹⁴⁵ A halászat Siad Barre terveiben is fontos szerepre tett szert: a tábornok szovjet segítséggel többszörösére növelte az ország halászfloTTájának méretét, és ehhez elegendő feldolgozó-kapacitást (konzervipar) is teremtett. Barre ezzel nem csupán a tengeri erőforrások hasznosítására, hanem az 1974-es éhínség következményeinek mérséklésére, illetve a nomádok letelepítésére és szorosabb ellenőrizhetőségére is törekedett.¹⁴⁶ Az így létrejött halászfloTTa és üzemek a tábornok legsikeresebb gazdasági beruházásai közé tartoztak, és máig tartó hatással járnak a szomáli gazdaság működésében: az ország halászaik jelentős része ma is az ekkor beszerzett eszközökkel végzi napi munkáját.

Sajnálatos módon a szomáli vizek gazdagsága az állam összeomlásával hasonló helyzetet hozott magával, mint amit a bányászati szektor és az olajipar kapcsán tapasztalhattunk. Bár sok kritika érheti Siad Barre uralmát, tény, hogy a regnálása alatt a szomáli állam kellően megerősödött ahhoz, hogy megvédje a part menti vizeket az idegen halászfloTTák garázdálkodásától. Az 1991-es katasztrófa után azonban túl nagy lett a kísértés, hogy a halban gazdag területeken más államok hajói is szerencsét próbáljanak, ami a kalózkodás életre hívásával a szomáliai államiség feltámasztása ellen hatott.¹⁴⁷

A rendkívül forgalmas térségben a kalózkodás nem számított teljesen új jelenségnek. Kenyai levéltári anyagok már az 1950-es években is beszámoltak kalóztámadásokról az Ádeni-öbölben – igaz, az elkövetők ekkor jemeniek voltak.¹⁴⁸ A kalózek aranykora azonban igazán csak a 2000-es években jött el, nagyrészt a felelőtlen külföldi vállalatoknak köszönhetően. Sajtóforrások és kutatóintézetek adatai alapján a Barre-rezsim és a parti őrség összeomlása után többek között brit, orosz, francia, kínai, amerikai, norvég, görög, fülöp-szigeteki, tajvani halászfloTTák jelentek meg a térségben, amelyek ellenőrizetlenül halászták le a szomáli vizeket. A becslések szerint az illegális halászok éves szinten 300 millió dollárnyi haszonra tehettek így szert, ami az elmúlt több mint húsz éves periódussal számolva milliárdos kiesést jelentett a szomáli gazdaság számára, amely a terület egyedüli haszonélvezője lehetett volna.¹⁴⁹ Ha mindez nem lett volna elég, a nagyvállalatok arra is felhasználták az ellenőrizetlen part menti vizeket, hogy veszélyes hulladékaiktól itt

¹⁴⁵ UN IDO 1988, 11.

¹⁴⁶ Lewis 2002, 218.

¹⁴⁷ Jenkins 2009.

¹⁴⁸ KNA CA/18/24 (Dhau Traffic – Piracy), Alleged piracy in the Persian Gulf, 1953. december 9.

¹⁴⁹ Somalia: one piracy loses ground while the other gains momentum 2012.

szabaduljanak meg.¹⁵⁰ Bár ezt a szóba hozott vállalatok tagadják, az időnként előforduló, látszólag indok nélküli tömeges halpusztulás,¹⁵¹ illetve a 2004-es cunami által partra sodort, veszélyes hulladékkal teli tartályok is azt mutatják, hogy a felvetés nem alaptalan.¹⁵² A túlhalászás, valamint a szennyezés hatására Afrika szarvánál jelentősen csökkent a halállomány, ami egyre nehezebbé tette az ezekből élő szomálik megélhetését.

A döntő fordulatot aztán a 2004-es cunami hozta el. A szökőár Szomália partjait is elérte, és bár viszonylag kevés halálos áldozattal járt, óriási pusztítást végzett a halászflojtában: a becslések szerint 600 különféle hajó és csónak pusztult el, egyik napról a másikra teljes közösségeket fosztva meg megélhetésüktől. A megmaradt kapacitások elégtelennek tűntek ahhoz, hogy a halászat kifizetődő maradjon, ugyanakkor a szárnyait bontogató kalózkodás kockázatos, de busásan jövedelmező üzletnek tűnt.¹⁵³ Azt, hogy a 2004. karácsonyi szökőárnak mekkora szerepe volt a támadások elszaporodásában, jól jelzi, hogy míg 2004-ben mindössze két kalóztámadásra került sor, ez a szám a következő évben 35-re emelkedett.¹⁵⁴

Kezdetben az egyes régiók volt halászhajók és parti őrei eredeti funkcióikat ellátva igyekeztek ellenőrizni a szomáli vizekre tévedt, illegális tevékenységet űző hajókat, ám az átmenet gyorsan elmosódott, és a szomáli vizek a kalózkodás paradicsomává váltak.¹⁵⁵ A kalózkodás kezdetben csak a part mentén támadtak, de módszereik egyre kifinomultabbakká váltak. „Anyahajókat” állítottak szolgálatba, amelyek ugyan alkalmatlanok voltak a gyors mozgásra, de lehetővé tették, hogy a kicsi és fürgé halászcsonakokkal hosszabb ideig is messze a nyílt tengeren tartózkodhassanak.¹⁵⁶ Ebből a szempontból valóban megdöbbentő tapasztalat, hogy miközben a történész a hosszú távú folyamatokat vizsgálja, miként botlik bele olyan jelenségekbe, amelyek rövidtávon alapjaiban változtatnak meg évszázados struktúrákat: miközben a szomáliai halászok a 20. század során szinte sosem távolodtak el egy-kétszáz kilométernél tovább a parttól, a nemzetközi fellépés hatására ez már nem hozott elég zsákmányt a kalózzá lett tengerészeknek. Így a támadások egyre inkább eltávolodtak Szomáliától (egyes esetekben a kalózkodás 3 000 km mélyen hatolt be az óceán belsejébe), és

¹⁵⁰ Menkhaus 2004, 53.

¹⁵¹ 3 tonnes of dead fish wash up on Bossaso shore 2012.

¹⁵² Toxic Dumping: Pirates Excuse or Ongoing Abuse? 2011.

¹⁵³ Tsunami: Somalia's slow recovery 2005.

¹⁵⁴ Struwe 2009.

¹⁵⁵ Pirates 2010.

¹⁵⁶ 11 felfegyverzett kalózt fogtak el Szomália partjai előtt 2009. A *Nivose* francia fregatt 500 tengeri mérföldre – vagyis több mint 900 kilométerre – Mombasától fogott el 11 feltételezett kalózt. De arra is volt példa, hogy a kalózkodás 2 100 kilométerre a partoktól hajtották végre támadásukat a török *Christina* teherhajó ellen. A NATO szomáliai kalózkodásokat fogott el az Ádeni-öbölben 2009.

2010-re gyakorlatilag az Indiai-óceán teljes nyugati medencéjét lefedték: egyes támadások helyszíne közelebb volt az Indiai-szubkontinenshez, mint Afrikához.¹⁵⁷

Érdekes módon a szomáli kalózkodás sosem a nemzetközi hajóforgalomra jelentette a legnagyobb kockázatot, hanem magára Afrika szarvára nézve. Miközben a régió belső területei a gyarmatosítás korszakáig – legalábbis gazdasági értelemben – alig függtek a tengertől, a 19. század végétől ez a helyzet fokozatosan átalakult. A függetlenség időszakára Szomália számára már a kikötők jelentették a modernizáció és a fejlődés fő csatornáit: az ország itt tudott bekapcsolódni a nemzetközi gazdaság vérkeringésébe, ezeken keresztül tudta értékesíteni árucikkeit és beszerezni növekvő szükségleteit. Így a halászat mellett a Barre-rezsim komoly energiákat fektetett a mogadishui kikötő fejlesztésébe, amely képessé vált nagy merülésű óceánjáró hajók fogadására is. A tábornok bukása után, a polgárháború zűrzavarában a romokban heverő ország számára az elmúlt húsz évben, igaz, kisebb intenzitással, de továbbra is ezek a városok jelentették az éltető köldökszinórt a külvilág felé, amelyen keresztül késztermékek, cukor, gabona, gépjárművek, és kevésbé építő módon fegyverek jutottak Szomáliába, cserébe állati termékekkel, banánnal, faszénnel megrakott hajók, dauk, csónakok távoztak elsősorban a Perzsa-öböl és Kenya felé. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a nehéz időkben az óceán felől érkező segélyszállítmányok révén a kikötők biztosították a lakosság jelentős részének napi túlélését. Szomália nyitott déli határai ellenére – tekintettel a rendkívül rossz infrastrukturális viszonyokra – alig érhető el a szárazföld felől, és bár a csempészek komoly áruforgalmat bonyolítanak le jól ismert útvonalakon keresztül, a nagy segélyszervezetek számára a lakosság élelmezése ebből az irányból logisztikai rémálom lett volna. Márpedig az ország a kilencvenes évek elejétől szinte folyamatosan élelmiszersegélyre szorul: a WFP segélyszállítmányai különböző adatok szerint 1,6-2,6 millió ember ellátást biztosítják mind a mai napig. Ekkora embertömeg biztonságos és fenntartható ellátása csak a tengeren keresztül garantálható. A kalózok támadásai azonban 2007-re már olyan mértékben veszélyeztették a segélyszállítmányok célba érését, hogy a nemzetközi szereplőknek lépéseket kellett tenniük a hajók védelme érdekében, és végül ez vezetett el a kalózkodás visszaszorítását eredményező összefogáshoz.¹⁵⁸

Mindez jól mutatja, hogy Szomália számára milyen fontos, hogy visszaszerezze ellenőrzését saját tengerparti vizei felett: nem csoda, hogy napjainkban a regionális központok csakúgy, mint a formálódó szövetségi adminisztráció komoly erőfeszítéseket tesznek a parti

¹⁵⁷ EU NAVFOR Delivers Blow Against Somali Pirates on Shoreline 2012.

¹⁵⁸ Marsai 2010c.

őrség megteremtésére,¹⁵⁹ a halászat újbóli megerősítésére, illetve a kikötői infrastruktúra fejlesztésére.¹⁶⁰ De az is érthető, hogy miért folytak mind a kilencvenes évek hadurai, mind a 2000-es évek iszlamista milíciái részéről olyan elkeseredett harcok a kikötők ellenőrzéséért: a Mogadishun, Kismayón, Bossassón, Berbarán, Merkán keresztül bonyolódó áruforgalom még a legvadabb harcok és az iszlamisták legkegyetlenebb zsarnoksága alatt is alig-alig szakadt meg. Az áruforgalom ellenőrzése egyben az adószedésre is lehetőséget teremtett, amely a kikötők urai számára – legyen az az állam vagy épp valamely milícia – biztosította a hatalmuk megtartásához szükséges forrásokat. Az al-Shabaab számára például a Kismayón keresztül bonyolódó faszénexport jelentette a fő bevételi forrást gerillaháborúja finanszírozásához, ezért volt kulcsfontosságú a város felszabadítása.¹⁶¹ A központi kormány számára pedig Mogadishu bír óriási jelentőséggel. Az áruforgalom volumenét jól jelzi, hogy a becslések szerint a mogadishui kikötő havi 3,5 millió USD-s bevételt jelent a szomáli költségvetés számára.¹⁶² Ez első ránézésre talán nem tűnik olyan óriási összegnek, de ha figyelembe vesszük, hogy a szövetségi kormány éves költségvetési bevétele összesen 84 millió USD (!), és ebből 54 millió USD-t tesznek ki a hazai források (a többi külső segély), rá kell döbbernünk, hogy ma a mogadishui kikötő adja a kormány bevételeinek háromnegyedét!¹⁶³

II.1.4. Az éghajlat ciklusai

Ahogy I. M. Lewis megjegyzi monográfiájában, Szomália európai mércével hatalmas térbeli kiterjedése és az eltérő földrajzi környezet ellenére (észak-déli irányban 1 550 km, míg kelet-nyugat felé 1 095 km)¹⁶⁴ az éghajlat ciklikusságát alapvetően az Indiai-óceán monszunperiódusai határozzák meg: bár a bemutatott négy nagy tájegység időjárása a hőmérséklet és az éves csapadékmennyiség szempontjából eltérő, az évszakok alapvetően az egész területen az északkeleti és délnyugati irányú monszunhoz alkalmazkodnak.¹⁶⁵ Ez a ciklikusság az évszázadok során nagyban befolyásolta a nomád szomálik életmódját, akik a folyóvölgyekben élő népcsoportokkal szemben sokkal inkább rá voltak utalva az időjárási ciklusok kiaknázására, lévén, hogy az ország területének nagy része a száraz évszak végére alkalmatlanná válik a legeltetésre.

¹⁵⁹ Somalia to set up coastguard to protect resources: presidency 2013.; Article on Anti-Piracy Program Vanishes 2012.

¹⁶⁰ Somalia's fight to harness the power of Mogadishu port 2013.

¹⁶¹ Peace, but little else in rural Somalia 2012.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Slow recovery: Somalia eyes global support 2013.

¹⁶⁴ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 3.

¹⁶⁵ Lewis 2002, 4.

A régióban megkülönböztetett négy évszakot a csapadék mennyisége alapján különítik el egymástól. Az év legfontosabb szakasza a márciustól/áprilistól júniusig tartó esős évszak, a *gu*. Az éves csapadékmennyiség nagy része, 60-70 %-a ekkor hullik le, termékennyé téve a Haudot és a déli vidék szárazabb területeit. Ezt követően következik a júliustól szeptemberig tartó szárazabb időszak, a *hagaa*. Ennek során az óceán felől érkező délnyugati monszun ugyan nem hoz csapadékot, de viszonylag hűvös levegőt szállítva enyhíti a forróságot. Az októbertől decemberig tartó időszak, a *deyr* során ismét előfordulhat némi csapadék. Ezt követően az európai újjévvvel együtt beköszönt Szomália legszárazabb évszaka, a *jilaal*. Az északkeleti monszunszelek ekkor tikkasztó hőséget sodornak Afrika szarva fölé az Arab-félsziget sivatagai felől, pillanatokon belül elapasztva minden nedvességet a víztől távoli területeken, amelyet a két esős évszak hozott. Az Ádeni-öböl partján ekkor a hőmérséklet 45 °C fölé kúszik, és a szerzőnek a Szomáliföldet megjárt Izsák Rita beszámolt arról, hogy az éghajlat nem csupán az európaiak, de az Indiai-óceánhoz közeli részeken sok szomáli számára is kibírhatatlaná válik. Mint korábban említettük, északon ekkor sok szomáli család az enyhébb éghajlatú belső területekre vándorol.¹⁶⁶

Miközben a huszadik század során a növekvő városi népesség – különösen a déli területeken – egyre inkább függetlenítette magát az időjárás ciklusaitól, a nomádok számára – akik továbbra is a lakosság legalább kétharmadát teszik ki – ezek figyelembevétele és az ezekhez való alkalmazkodás továbbra is a túlélés kulcsa maradt. Bár napjainkban, a megállíthatatlannak tűnő technológiai forradalom korában hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy az emberiség jelentős mértékben képes befolyásolni a természet erőit, és ezáltal a korábban értéktelennek tűnő földterületeket is hasznosítani az egyre nyomasztóbb élelmezési szükségletek kielégítésére, egyes kutatók realizmusa hamar véget vethet a felhőtlen optimizmusnak. Szomália kapcsán sokan kétségbe vonták, hogy a szomálik pazarlónak és kis hatásfokúnak tartott nomád állattenyésztésének létjogosultsága van, miközben az ország területének jelentős részén lehetetlenítik el így a földhasználat egyéb lehetőségeit. Az NSZK-kormány már az 1960-as évektől kezdve támogatta Mogadishut annak feltérképezésében, milyen lehetőségek vannak Szomália hatalmas síkságainak gazdaságosabb mezőgazdasági kiaknázására. 1977-ben, miután Barre szakított a Szovjetunióval és figyelme a nyugati világ felé fordult, ez az együttműködés tovább mélyült. Ennek egyik csúcspontját jelentette, amikor 1982 és 1989 között a *Deutsche Gesellschaft für Technologische Zusammenarbeit* (GTZ) munkatársait bevonták a szomáli kormány és a Világbank közös vállalkozásaként futó *Central*

¹⁶⁶ Uo.; Samatar 1989, 8.; Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 3.; Schwartz 1993, 3.; az évszakok hónapok szerinti lebontását lásd: Lewis 1999, 40.

Rangeland Development Project-be, amelynek célja a jelenlegi Galmudug területén folyó nomád állattartás és kisebb volumentű földművelés felmérése és fejlesztése volt. A nyolcéves együttműködés eredménye az volt, hogy a nyugatnémet szakemberek – nem kis önmérséklettel téve tanúbizonyságot – megállapították, hogy a terület mezőgazdasági kiaknázásának legcélszerűbb – sőt sok esetben egyetlen rentábilis – módja a szomálik által évszázadok óta művelt, az esős és száraz évszakokhoz alkalmazkodó legelőváltásos állattartás.¹⁶⁷ bár kisebb változtatásokra van lehetőség például az állandó vízlelőhelyek, kutak feltárása vagy az állategészségügy terén, az országra hulló átlagos évi 280 mm-nyi csapadék másra nem elegendő.¹⁶⁸

Ebből is látszik, hogy a szomálik az évszázadok során hihetetlen mértékben alkalmazkodtak a térség éghajlati viszonyaihoz. Ez különösen akkor szembetűnő, ha megvizsgáljuk az ország részesedését a kontinens állatállományából. A GTZ adatai szerint a nyolcvanas évek végén az ország, amely Afrika területének 2,1 %-ával, lakosságának alig 0,82 %-ával rendelkezett, adott otthont a fekete földrészen található domesztikált tevék 43 %-ának (6,3 millió állat), a kecskék 10 %-ának (19,5 millió), a juhok 5 %-ának (11,8 millió), a szarvasmarha 2 %-ának (4,6 millió) – vagyis több mint 40 millió (!) négylábú haszonállatnak! Mindez a GDP 50 %-át, a külföldi valuta 80 %-át adta.¹⁶⁹

Az adaptív stratégia elsődleges eszköze a már említett vándorlás. Ahhoz, hogy a több tízmilliós állatállomány számára a kevés csapadék is elegendő zöld növényzetet biztosítson, a nyájak az év egy részében folyamatos mozgásban vannak. Ebben a fő cezúrát a *gu* beköszönte előtti időszak, majd maguk a fő esőzések jelentik. Február-március tájára azokon a vidékeken, ahol nincsenek állandó vízforrások, a növényzet jelentős részét az állatok lelegelik vagy az fogyasztatlanná válik, ezért a csordák visszatelepülnek az állandó vízforrásokhoz. Ez nem egy ütemben történik: az állatok vízigénye alapvetően meghatározza, milyen messzire távolodhatnak el az életet jelentő lelőhelyektől. A szarvasmarhák legfeljebb három napig bírják víz nélkül, a juhok egy hétig, a kecskék kettőig. Ez azt jelenti, hogy különösen előbbi állatokkal legfeljebb egy-két napi járóföldre vándorolhatnak el a kutaktól, folyóktól, patakoktól. Ez csak minimális mobilitást jelentene a közösség számára, és az így bejárható terület nem lenne képes eltartani ekkora állatállományt, így a nomád családok a száraz időszak első hetei után általában felbomlanak: a nők és a gyerekek a vízlelőhelyek közelébe maradnak a szarvasmarhákkal és a juhokkal. Kezdetben ez a terület a bő esők miatt egy-két

¹⁶⁷ Baumann–Janzen–Schwartz 1993, i.

¹⁶⁸ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 3.

¹⁶⁹ Janzen 1993, 18.

hétre kitágul az ideiglenes vízgyűjtők és patakok jóvoltából, a szárazság beköszöntével azonban ezek gyorsan kiszáradnak és a vízigényes állatokból álló csordák mozgástere beszűkül néhány tucat kilométerre. A kecskékkal messzebbre is eltávolodhatnak, de még így sem mehetnek 20-30 km-nél távolabb az állandó vizektől. Velük szemben a tevék, a szomálik központi állatai húsz napot is kibírnak víz nélkül: így a száraz évszakban a férfiak vezetésével ők távolodhatnak el legmesszebb a szállásterülettől, és ők azokat a legelőket is elérhetik, amelyeket a vízigényes aprómarhák már nem.¹⁷⁰

A teve, Afrika szarvának legnagyobb testű és a helyi körülményekhez leginkább alkalmazkodó haszonállata nem véletlenül kapott ezért központi szerepet a szomáli kulturális tudatban, amit jól jelez 46 (!) különféle szomáli elnevezése.¹⁷¹ Jelenlegi ismereteink szerint az errefelé honos dromedár valamikor a 10. században, az Arab-félsziget felől érkezett a térségbe, és a helyi lakosság körében egyaránt fontos szerepre tett szert az élelmezés (hús, tej), valamint a szállítás terén. Az évszázadok folyamán a teve a jólét, a túlélés és a gazdagság szimbólumává vált, amit jól mutat kitüntetett helye a szomáli költészetben: maga a nagy felkelő és a modern nemzettudat központi alakja, a lázadó dervis, Sayyid Mohamed Hassan is számos költeményt írt a teve dicséretéről.¹⁷² A teve szociális szerepét jelzi, hogy házasságkötésekkor a dromedár jelenti az ideális hozományt.¹⁷³ A haszonállat központi szerepet játszik a szomáli szokásjogban is: a klánok közti gyilkosság esetén a vérdíj megszabásánál a teve szolgál értékmérőként: egy felnőtt férfi ára száz dromedár, egy asszonyé ötven, egy csecsemőé harminc.¹⁷⁴ A teve már-már kultikus jelentőségét mutatja, hogy a szomálik csak nagyobb ünnepeken vágják le egy-egy példányt,¹⁷⁵ és az állat alapvetően a tejjével táplálja a közösséget: a férfiak, akik a dromedárokkal gyakran hetekre eltávolodnak a kisebb állatokat és a marhákat őrző nők és gyerekek csoportjától, útjuk során általában nem főznek, és csupán tevetejen élnek.¹⁷⁶ A közelmúltban Mogadishuban járt pécsi professzor, Ternák Gábor a szerzővel folytatott beszélgetése során beszámolt róla, hogy fővárosi házigazdái barátságuk jeleként tevetejjel kínálták. A dromedár a férfiasság és az erő szimbóluma is, nem véletlen, hogy a férfiak feladata a gondozása: a teve hagyományosan

¹⁷⁰ Samatar 1991, 9.

¹⁷¹ 46 Somali words for camel 2004.

¹⁷² Uo. 9.

¹⁷³ Lewis 2002, 8.

¹⁷⁴ Van Notten 2005, 55.

¹⁷⁵ Abdullahi 1993a, 144.

¹⁷⁶ Talle-Abdullahi 1993, 122.

vadabb és kiszámíthatatlanabb háziállat, mint a többi jószág, könnyebben megijed, és a vándorlás során gyakran vezetni kell.¹⁷⁷

Mint láthattuk, ahhoz, hogy biztosítsák a túlélést, a száraz évszakban a szomáli klánok kettéosztják nyájaikat, és a férfiak a tevékkel, míg a nők és gyerekek a kisebb állatokkal és a szarvasmarhákkal maradnak. Ebben az időszakban a közösségek hetekre, hónapokra kettészakadnak, és az egyes csoportok jobbára csak magukra számíthatnak. Így az éghajlat ciklikussága az évszázadok során nagyban hozzájárult a nemek közti munkamegosztás kialakításához: miközben a nők a kisebb testű állatokkal foglalkoznak, a férfiakra jut a dromedárok és kisebb részben a szarvasmarhák legeltetése és ellátása. Ebben az időszakban, a férfiak távollétében a nők feladatai kibővülnek, és azokra a tevékenységekre is kiterjednek, amelyek hagyományosan a férfiak privilégiumai, mint például az állatokkal és az állati termékekkel való kereskedelem.¹⁷⁸ Így bár a nyugati értelemben vett nemek közti egyenlőségről nem beszélhetünk (ezt jól jelzi a két nem vérdíjainak eltérése), a nők pozíciói sokszor igen erősek, mint ahogy ezt a későbbiekben majd részletesen vizsgáljuk.

Mire a *gu* beköszönt, általában a férfiak is visszatérnek csordáikkal a távoli, száraz vidékekről a biztos vízlelőhelyekhez. Ezek fontosságát mutatja, hogy bár a kutak lehetnek ugyan egyes klánok kezében, de azok sohasem tagadhatják meg az átvonulóktól az állatok megítatását (bár kompenzációt kérhetnek ezért).¹⁷⁹ A klán közösségi élete ekkor a legaktívabb: Jama Ghalib leírja visszaemlékezéseiben, hogy a mindkét nembe tartozó gyerekek, megszabadulva a legeltetés terhétől, a *gu* hús esője alatt gyakran késő estig énekeltek, táncoltak és játszottak együtt a *loof* nevű, golfhoz hasonló játékot.¹⁸⁰ Az esős évszak adott lehetőséget a házasságkötésre és a klánon belüli kapcsolatok erősítésére is: a húsz év körüli fiúk és a pubertáskort elérő, házasulandó lányok ekkor kerültek kapcsolatba egymással, és családjaik ekkor rendezték el sorsukat. A *gu* alatt van lehetőség a klán véneinek és vezetőinek tanácskozására is. Beszámolnak egymásnak vándorlásaik tapasztalatáról, az így szerzett információkról. Szükség esetén ekkor születnek a klánon túlmutató politikai és gazdasági döntések, de a szomáli költészetnek, az új versek egymással való megosztásának is ez a szezonja.¹⁸¹

Az éghajlat ciklusai alól a városlakók sem vonhatják ki teljesen magukat. Már említettük, hogy a Guban területén a száraz évszak, a *hagaa* – vagy itteni nevén *kharrif* –

¹⁷⁷ Uo. 125.

¹⁷⁸ Uo. 120-126.

¹⁷⁹ Van Notten 2005, 54.

¹⁸⁰ Ghalib 1995, 5.

¹⁸¹ Lewis 2008, 54-55.

során a tehetősebb városi lakosság a délebbi területekre húzódik a forróság elől, mivel ezeken a területeken a *hagaa* az Indiai-óceán felől fújó szélnek köszönhetően enyhébb, mint az Ádeni-öbölben, ahol a Karkaar vonulatai útját állják az enyhet hozó délnyugati monszunnak. Ghalib, aki rendőrtiszt volt Berberában, beszámol arról, hogy a *kharriif* idején elszaporodtak a betörések a városban: a tolvajszakma számára az üres házaknak köszönhetően annyira gyümölcsöző volt ez az időszak, hogy a rablók ideiglenesen más városokból is ide vándoroltak szerencsét próbálni. Ugyanakkor Berbera időjárási ellenpontjában, Hargeisában épp a *jilaal* időszakában ugrottak meg a bűnözési statisztikák, amikor a felföld lakosai más területeken kerestek enyhülést.¹⁸²

Az esős és száraz évszak váltakozása az ország általános közlekedési viszonyait is nagyban befolyásolja. 2010-es adatok alapján Szomália 22 000 kilométernyi úthálózatából mindössze 2 700 kilométer volt burkolt. Bár ez sem sok, komoly előrelépés az 1960-as arányokhoz képest, amikor a 15 000 kilométernyi útból még csak 670 kilométer volt egész évben járható.¹⁸³ A jórészt az egykori *Via Imperial*-ra épülő elsőrendű utak a nagyobb városokat, Mogadishut, Hargeisát, Garowét, Berberát, Bossassót, Baidoát, Kismayót kötik össze. Bár karbantartás hiányában az elmúlt két évtizedben állaguk sokat romlott, még mindig ezek jelentik a szomáliai közlekedés fő ütőerét. Ezekről letérve poros földutakon találja magát az utazó, amelyek kiváló szolgálatot tesznek a száraz évszakban, de a hosszas esőzések után járhatatlanná válnak.¹⁸⁴ Így a családok közös időtöltése a száraz évszak végén és a *gu* elején az élelemhiány mellett annak a kényszernek is az eredménye, hogy a járhatatlan utak és az áradások nem teszik lehetővé a nyájak mozgását.

Az esős évszakok, a *gu* és a *deyr* beköszönte még napjainkban is képesek megbénítani az ország életét, és jaj annak, aki erről megfedkeznek! 1978 tavaszán a Jijigát feladó szomáli erőket csak az mentette meg a teljes pusztulástól, hogy a szovjet és kubai páncélosok mozgása a *gu* beköszöntével jelentősen lelassult.¹⁸⁵ 2011 őszén pedig a Kenyai Védelmi Erők offenzívája részben azért torpant meg Jubaföldön, mert a *deyr* alatt lehulló esők sártengerré változtatták a szomáliai utakat, amelyek mind az inváziós erők, mind az al-Shabaab mozgását meggátolták.¹⁸⁶ Ráadásul ezeken a területeken – dacára a régió mezőgazdasági jelentőségének – a stratégiai fontosságú Bardera, Jilib, illetve a kenyai határ között egyáltalán nem épült

¹⁸² Ghalib 1995, 17., 24.

¹⁸³ KNA AE/1/47 1961.02., 1-2.

¹⁸⁴ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 27.

¹⁸⁵ KNA MSS/29/154 (Ethiopia–Somali Conflict), Times, 1978. március 6.

¹⁸⁶ Kenya Modified Invasion to Suit US Concerns 2011.

burkolt út, amelyre a KDF támaszkodhatott volna.¹⁸⁷ A heves októberi esőzések nyomán a Juba is a többszörösére duzzadt és kiöntött, így a kenyai offenzíva csak a következő évben folytatódhatott.

Az időjárás ciklusai alól a kalózok sem vonhatják ki magukat, bár az óceánon a szárazfölddel ellentétes mechanizmusok működnek: miközben a *gu* és a *deyr* esős hónapjai alatt a nomádok családjaikkal töltik az időt, a monszunidőszak elmúltával a kalózok éppen ezekben az évszakokban merészkednek ki lélekvesztőikkel ismét a nyílt tengerre, hogy a viharok elültével folytassák a vadászatot.¹⁸⁸ Természetesen a leleményes tengeri rablók idővel annak is megtalálták a módját, hogyan terjeszthetik ki műveleteiket az évi két monszunidőszakra december és február, illetve június és augusztus között: ezt az „anyahajók” szolgálatba állításával érték el, melyek tengerálló képessége nem csupán azt tette lehetővé, hogy több ezer kilométerre is eltávolodjanak eredeti működési körzetüktől, a közvetlen partvidéktől, hanem az erősebb változatok már a monszunszelek felkorbácsolta tenger ostromát is kibírták. Ennek érdekében a 2010-11. őszi-téli „kalózzidény” időszakában, miután a nemzetközi flotta komoly vadászatot folytatott az „anyahajók” ellen, a banditák újítként az elrabolt hajókat használták bázisul akcióik megindításához. Ez azért is töltötte el aggodalommal a hajózási társaságokat, mert a többezer tonnás egységek számára már az Indiai-óceán legvadabb viharai sem jelentettek problémát.¹⁸⁹

Bár a monszun ciklusaival a szakemberek elsősorban a kalózkodás kapcsán foglalkoztak, nem árt megemlítenünk, hogy az ugyanilyen mértékben hat a halászatra is. A kisméretű szomáli halászcsonakok nem dacolhatnak az Indiai-óceán viharaiival, ami azt jelenti, hogy az ágazatban dolgozók az év felében munka – és zsákmány – nélkül maradnak. Ez hosszú távon nagyban megnehezíti a családi bevételek szinten tartását, és stabil háttér – állatállomány, másodlagos foglalkozás – hiányában szinte lehetetlenné teszi a megélhetést: nem csoda, hogy a halászati ipar megteremtéséhez elengedhetetlen volt az erős állami intervenció. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy Szomália csak akkor részesülhet tartósan és stabilan az óceán áldásaiból, ha megfelelő technológiával és tudással igyekszik meghódítani a nyílt tengert.

II.1.5. A nagyobb ciklusok: aszályok és éhínségek

A fentebb bemutatott, esetenként talán idillikusnak tűnő körforgás azonban gyakran törést szenved. Az éghajlat éves ciklikusságán, a két száraz és két esős évszak váltakozásán túl

¹⁸⁷ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 27.

¹⁸⁸ Bergen Risk Solutions 2010, 2.

¹⁸⁹ Erről lásd: Marsai 2011f, 11.

ugyanis megfigyelhető egy nagyobb körforgás is, amely alapvetően az esős évszakok elmaradásához és az aszályokhoz kötődik. Márpedig a szárazság gyakori vendég Északkelet-Afrikában. Ahogy a Fage-Tordoff szerzőpáros írja, a csapadék elmaradása nem csupán Afrika szarvát sújtja, az „megszokott esemény volt Afrikában.”¹⁹⁰ Horst Schwartz, a GTZ szakembere szerint tízévente átlagosan három esetben fordul elő, hogy elmarad valamelyik esős évszak; harmincévente átlag 2-3-szor, hogy kettő, és egyszer, hogy három esős évszak is elmúlik számottevő csapadék nélkül.¹⁹¹ Mindez azt jelenti, hogy a szomáli nomádoknak a túlélés érdekében nem csupán az esős és száraz évszakok, de az aszályok ciklikusságához is alkalmazkodniuk kellett. Az évszázadok során a szomálik valóban kifejlesztették azokat a módszereket, hogyan birkózhatnak meg egy-egy szárazabb időszakkal. Ez egybevág a Fage-Tordoff szerzőpáros általános megfigyelésével: „Az esőerdők és sivatagok között elterülő részen élő földművesek és pásztorok kitapasztalták, hogyan éljenek túl egy-egy olyan évszakot, amikor a kelleténél kevesebb csapadék hull.”¹⁹²

Az egyik legfontosabb eszköz a vándorlás és csordák már korábban bemutatott diverzifikálása volt. A térség viszonylag alacsony népsűrűsége lehetővé tette, hogy bizonyos területeken csak a legszárazabb időszakban legeltessenek a szomálik. A pásztorok azt is figyelembe vették, hogy az egyes legelők növényzete miként felel meg az állatoknak: egyes növények kiváló tápanyagforrásul szolgálnak a tevék és kecskék számára, de alig emészthetőek a juhok és szarvasmarhák szervezetének. A legelő kiválasztásánál az is meghatározó volt, hogy míg a sok helyen tüskés növényzet, a *bush* között a kisebb termetű kecskék és juhok kényelmesen ellegelnek, a nagyobb testű állatok már nem tudnak mozogni.¹⁹³

Mivel a különféle állatok nem viselték egyformán jól a vízhiányt, a nomádok ennek arányában szabadultak meg a kényesebb állatoktól, mielőtt azok tömegesen elhullottak volna. Így először a szarvasmarhákat és a juhokat, később a kecskéket vágták le: ha a tevék is sorra kerültek, az igazi katasztrófát jelentett. Egy-egy aszályosabb évben akár az állatállomány 50-60 %-a is erre a sorsra juthatott. Arra azonban mindig gondosan ügyeltek, hogy megmaradjon egy olyan szilárd magja a nyájnak, amelyből kiindulva a következő, kedvező években pótolható volt a veszteség: a GTZ felmérése szerint az 1986-87-es szárazság idején, amikor is az első évben elmaradt a *gu* és a *deyr*, aztán a következő *gu* is jelentősen késett, a csordák állománya a felére zuhant. Ezt követően azonban két hagyományos év elegendő volt ahhoz,

¹⁹⁰ Fage-Tordoff 2004, 429.

¹⁹¹ Schwartz 1993, 3.

¹⁹² Fage-Tordoff 2004, 429.

¹⁹³ Baas 1993, 233.

hogy az állatállomány elérje a korábbi méretet.¹⁹⁴ Összességében ezért a nomádok a szükségesnél valamivel nagyobb nyájukat igyekeztek fenntartani, hogy a beköszöntő szárazság ne veszélyeztesse a csorda – és a klán – fennmaradását. Később, mint azt látni fogjuk, a huszadik század során mindez kiegészült a bővülő országon belüli és kívüli kereskedelemmel, amely tovább javította a közösségek túlélési esélyeit, mivel immár a fölösleges állatokat nem kellett automatikusan levágni, hanem el lehetett őket adni a növekvő igényű külkereskedelemben, és cserébe tartós élelmiszereket vásárolni.¹⁹⁵

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy amennyiben a szomálik ilyen mértékben alkalmazkodtak a természet kihívásaihoz, miért alakultak ki olyan apokaliptikus méretű éhínségek, mint amelyekre a kilencvenes évek elején, illetve 2011-ben került sor? Fage és Tordoff ezt alapvetően a túlnépesedésre vezeti vissza. Amint a szerzőpáros írja, az élelmiszerhiány sosem volt ritka jelenség a Száhel keleti felén sem. *„Ha két vagy három egymást követő évben nem esik elegendő csapadék – ami tíz- vagy húszévente legalább egyszer megtörténik – az mindig éhínséghez és járványhoz vezet. Úgy tűnik azonban, hogy a múltban ezek nem voltak ilyen kataklizmaszerűek. A magas csecsemőhalálozás és az alacsony várható élettartam miatt sokkal kisebb volt a népesség, ezért kevesebb betegről, idősről és fiatalról kellett a hatóságoknak gondoskodniuk. Következésképpen a közösségek kisebbek és mozgékonyabbak voltak, és mivel kevesebben osztozkodtak a földeken, könnyebb volt új területeket találniuk, ahol ideiglenesen vagy tartósan letelepedhettek, ha szülőföldjüket valamilyen katasztrófa érte.”*¹⁹⁶ Fage és Tordoff ráadásul arra is rámutat, hogy *„a 20. század, tehát a nagy népességrobbanás és „fejlesztések” előtt maga a föld is jobban ellenállt a szárazságnak, mivel a legelőket nem legeltették túl, kevesebb fát vágtak ki tűzifának, építőanyagnak. (...) Az erdők és a fás szavannák ezért sokkal inkább képesek voltak a regenerálódásra.”*¹⁹⁷

A két kutató megállapítását számos tanulmány támasztja alá Szomália vonatkozásában is. A gyarmati kor, mint később látni fogjuk, alapjaiban borította fel az Afrika szarván működő gazdasági modellt, és a külső piacokra való termelés megbontotta a hagyományos egyensúlyt a terület eltartóképessége és a csordák mérete, valamint a lakosságszám között.¹⁹⁸ A GTZ több kutatója¹⁹⁹ szintén rámutatott arra a jelenségre, hogy azokban a térségekben, ahol a megjelenő külső hatások jelentősen befolyásolták a termelési módszereket, fokozottan

¹⁹⁴ Hauer 1993, 201-202.

¹⁹⁵ Samatar 1989, 24.; 63.

¹⁹⁶ Fage-Tordoff 2004, 429.

¹⁹⁷ Uo.

¹⁹⁸ Lásd Samatar 1989.

¹⁹⁹ Baas 1993, 241.; Talle-Abduallhi 1993, 117., 125-126.;

megfigyelhető a túllegeltetés, az elsivatagosodás és a természet olyan fokú kiaknázása, amellyel az már képtelen a ciklikus megújulásra, miközben azoknál a klánoknál, amelyek továbbra is megőrizték hagyományos életmódjukat és önellátó tevékenységüket, sokkal kisebb méretű a természetrombolás.²⁰⁰

A hagyományos szomáliai termelési modell felszámolása, a piaci kereskedelem felvirágzása az alapvetően önfenntartó gazdálkodás helyett – köszönhetően az ellátásbiztonság növekedésének és a gyarapodó fogyasztásnak – valóban együtt járt a népességszám radikális megugrásával. A US Census Bureau számítása szerint a függetlenség hajnalán, 1950-ben nagyjából 2,4 millió ember élhetett a mai Szomália területén. Napjainkra ez a szám túllépte a tízmilliót, vagyis alig fél évszázad alatt a lakosság lélekszáma megnégyszereződött, 2050-re pedig az amerikai hivatal szerint több mint 22 millió ember él majd az országban.²⁰¹ Ez az adat azért is elgondolkodtató, mert azt mutatja, hogy a polgárháború és a katasztrofális éhínség is csak alig képes visszavetni a népességnövekedés ütemét. 1990 és 1995 között az 1991-92-es tömeges éhhalál miatt ugyan háromezer fővel csökkent az ország lakossága, a következő öt évben azonban újabb egymillió fővel gyarapodott Szomália népessége, 6,4-ről 7,5 millió főre.²⁰² Bár figyelembe kell vennünk, hogy pontos statisztikák és népszámlálás híján ezek csak megközelítő becslések, a trend árulkodó. Kaiser Ferenc hasonló adatsorokat közöl tanulmányában Afganisztán, az – immáron – két Szudán, Haiti vagy Észak-Korea esetében is. Ahogy a szerző felhívja a figyelmet, ez azért megdöbbentő, mert ezek az országok a malthusi elmélet mintájául szolgálhatnak: a túlnépesedést kísérő fegyveres konfliktusok, élelmiszerhiány, járványok gátat szabnak a lakosság gyarapodásának, és megfékezik a demográfiai robbanást. Ezzel szemben a fentebbi példák azt mutatják, hogy a gyakran az egész világ közvéleményét megrázó katasztrófák sem képesek megállítani az elszabadult demográfiai folyamatokat, és a népesedés „fenntarthatatlan” üteme, fittyet hányva az elméletekre, generációkon átívelve is működőképesnek bizonyul.²⁰³

Ez ugyanakkor felveti azt a kérdést is, hogy amennyiben a terület négyszer annyi embert is képes ellátni, mi okozza valójában az éhínségeket? Természetesen nem tekinthetünk itt el attól, hogy a népességszám intenzív bővülése miatt a rendszer mindig a fenntarthatóság határán mozog, és a nagyobb anomáliák katasztrófához vezetnek. Megemlíthetjük a változó technikai feltételeket, valamint a segélyezést is. De a demográfiai robbanás nem mutat

²⁰⁰ Janzen 1993, 27.

²⁰¹ US Census Bureau 2013.

²⁰² Uo.

²⁰³ Kaiser 2011, 32.

párhuzamot Szomália modern történelmének korszakaival: az az ismert adatok alapján folyamatosan évi 2-3 % körül mozog. Mégis, a függetlenség első évtizedeiben nem alakultak ki nagy éhínségek, annak ellenére, hogy több súlyos szárazság is sújtotta az országot. Ugyan az ország segélyfüggősége jelentős, de ez csak nagyjából a lakosság negyedét – jelenleg 2,7 millió főt – érinti közvetlenül.²⁰⁴ Vagyis nem pusztán arról van szó, hogy a kívülről érkező segélyszállítmányokkal táplálják a túlnépesedett országot (bár Kaiser szerint a harmadik világ országaiban az átgondolatlan segélyezési politika is – a kiszámítható ellátás miatt – hozzájárul a demográfiai robbanáshoz).²⁰⁵

Mindezek alapján a szerző hajlik arra, hogy igazat adjon Robert Kaplannek, aki a térség nagy éhínségeit alapvetően a politikai folyamatokra vezeti vissza. Kaplan elfogulatlanságtól sem mentes könyvében amellettt érvel, hogy Északkelet-Afrika nagy éhínségei alapvetően nem a szárazságok, hanem az átgondolatlan – vagy épp nagyon is átgondolt – politikai döntések számlájára írhatók.²⁰⁶ Bár a szerző leginkább Etiópiával és Szudánnal foglalkozik, megállapításai Szomália esetében is megállják a helyüket. Ha egészen a gyarmati időkig kiterjesztve vizsgáljuk Szomália modernkori történelmét, azt látjuk, hogy a Schwartz által leírt, meglehetősen gyakori aszályok csak kivételes esetekben vezettek tömeges éhhalálhoz. A szomáli területeken az elmúlt száz évben három esetben alakult ki komoly éhínség: 1911-12-ben,²⁰⁷ 1991-92-ben, illetve 2011-12-ben. Jelenlegi ismereteink szerint nem arról van szó, hogy ezek lettek volna a legsúlyosabb szárazságok: az 1927-28-as,²⁰⁸ az 1974-75-ös vagy 1986-87-es aszályok legalább olyan súlyosak voltak, mint a felsorolt három példa. A különbség abban állt, hogy az utóbbi három viszonylag rendezett körülmények között érte a terület lakosságát. Bár 1927-28-ban az állatállomány 80 %-a elpusztult,²⁰⁹ a szomáliai alkalmazva a hagyományos túlélési stratégiákat – és támaszkodva a brit adminisztráció segítségére is, amely különösen az élelmiszerimportban jelentkezett²¹⁰ – nagyobb kataklizma nélkül vészelték át a nehéz hónapokat. A hetvenes évek közepén a központosított állam az egyre gyarapodó népesség ellenére mintaszerű fellépéssel kezelte a helyzetet, miközben a szomszédos Etiópiában tízezrek haltak éhen, és ugyanez történt a nyolcvanas években is, amikor a Derg erőszakos áttelepítési programjainak köszönhetően Afrika legrégebbi

²⁰⁴ Tough times for fragile Somalia govt 2013.

²⁰⁵ Kaiser 2011, 30.

²⁰⁶ Kaplan 2003.

²⁰⁷ Samatar 1989, 39.

²⁰⁸ Samatar 1989, 62.

²⁰⁹ Uo.

²¹⁰ Uo. 54.

államában közel félmillió ember pusztult el. Nem véletlen, hogy többen Barre legkiemelkedőbb tevékenységének tekintik az aszályok következményeinek mérséklését.²¹¹

Ezzel szemben a korábban felsorolt három esetben azt látjuk, hogy valamely aktuálpolitikai esemény pillanatnyilag gátolta a szomáliai hagyományos túlélési stratégiájának alkalmazását. 1911-12-ben az „őrült dervis”, Sayyid Mohamed Hassan ellen viselt háború borította lángba az északi területeket, és felborította a vándorlás megszokott rendjét: a Guban és az Ogo-fennsík klánjainak többsége ugyanis a brit adminisztráció mellett állt ki, miközben a Karkaar eldugott völgyeinek, valamint a Haudnak a népe Hassant támogatta.²¹² Az ellenségeskedés lehetetlenné tette a csordák vonulását, és az állatok elhullása után a belső területeken hamar felütötte fejét az éhínség.²¹³ 1991-92-ben a klánok közti véres polgárháború a folyóvölgyek bantu lakosságának kiirtása, illetve elűzése miatt nem csupán a földművesek termését pusztította el, de szintén lehetetlenné tette a nomádok vándorlását. Ugyanez következett be húsz évvel később, amikor az al-Shabaab döntése, mi szerint a lakosság nem hagyhatja el a szárazság sújtotta területeket, százezrek életét követelte. Az iszlamista szervezet ráadásul sokáig azt is tagadta, hogy valóban éhínség lenne a területen, és megtiltotta a külföldi segélyszervezetek tevékenységét Dél-Szomáliában.²¹⁴ Ilyen körülmények között a szomáli nomádoknak nem sok esélyük volt arra, hogy alkalmazzák a hagyományos túlélési technikákat, és akár ezer kilométert is megtegyenek, ahogy azt több klán is tette a hetvenes évek aszálya idején.²¹⁵

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy Afrikában nem alakulhatnak ki éhínségek a szárazság következtében, és hogy az időjárási anomáliák ne okozhatnának katasztrófákat. De óvatosan kell bánnunk a felszínes tünetekkel és a kézenfekvőnek tűnő magyarázatokkal. Északkelet-Afrika lakossága az elmúlt évszázadokban olyan módszereket dolgozott ki, amelyek segítségével jó eséllyel képes megbirkózni az időjárás szélsőségeivel. Bár az elmúlt száz év történései ezt a modellt részben meggyengítették, az új módszerek – külkereskedelem, földművelési technológia fejlődése, halászat erősödése – ellensúlyozni látszanak ezeket. Úgy tűnik tehát, hogy a terület lakossága általában képes megbirkózni a természet kihívásaival, és azok a tényezők, amelyekkel nem tud mit kezdeni, sokkal inkább saját belső politikai és társadalmi fejlődésének buktatói, amelyek egy-egy történelmi pillanat erejéig fölborítják a jól működő kereteket. Ráadásul visszautalva Kaiser és a US Census Bureau adataira, mérhetetlen

²¹¹ Samatar 1989, 117; Lewis 2002, 218.

²¹² Lewis 2002, 70-81.

²¹³ Samatar 1989, 39.

²¹⁴ Zimmerman 2011.

²¹⁵ Lewis 2008, 52.

emberi katasztrófájuk és a számtalan egyéni tragédia ellenére ezek a nagyobb demográfiai trendeket vizsgálva csupán pillanatnyi zavaroknak, mint hosszú távon ható faktoroknak tűnnek.

II.1.6. Az érem másik oldala: az áradások

Miközben Kelet-Afrika kapcsán a többség számára nem ismeretlenek a hosszú, száraz időszakok, kevesen tudnak arról, hogy az éghajlat ciklikussága miatt a nagy áradások ugyanúgy hozzátartoznak a térség történetéhez, mint az aszályok. Pedig gyakran előfordul, hogy az esős évszakban lezúduló vízmennyiséget a földfelszín nem képes felszívni, így az időszakos vízfolyások mellett a két nagy folyó, a Juba és a Shabelle kilép a medréből, elárasztva a környező földeket és a falvakat. Ezt a szélsőséget jól mutatta 2011 ősze, amikor a hosszú aszály után végre-valahára beköszöntő esőzések nehezítették meg a somáliai életét.²¹⁶ Az életet adó víz ilyenkor pusztító elemként tombolva egész nyájakat sodor el, és gyakoriak a halálos áldozatok is.²¹⁷ A pusztítást fokozza a nem megfelelő vízhasználat: a földművesközösségek gyakran árkokat ásnak a folyóktól termőföldjeik felé, amelyek természetes csatornát jelentenek a víz számára a terep akadályainak leküzdésében, növelve ezzel az áradás kiterjedését. Nem csoda, hogy egy-egy komoly esőzés esetén tízezreket űz el lakóhelyükről.²¹⁸ A helyzetet súlyosbítja, hogy a folyóvölgyek többségében földművelő lakosai hagyományosan jóval kevésbé mobilisak, mint nomád honfitársaik, és nagyon nehezen hajlandóak elhagyni lakóhelyüket – akkor is gyakran már túl későn.²¹⁹ Ebben részben az elmúlt két évtized harcai is felelősek: a hagyományos társadalmi kötelékek felbomlásával a védtelenül maradt javak sokkal nagyobb veszélynek vannak kitéve, mint a polgárháború előtti erős, a klánok konszenzusán alapuló egalitárius társadalomban.

Az elmúlt évtizedek népességnövekedése, valamint a menekültek tömegei nagyban növelték az áradások okozta pusztítást. A belső migránsok nem sokat válogathatnak abban, hová húzzák fel nyomorúságos viskóikat, így a jórészt a városokban koncentrálódó tömegeik legtöbbször a kevésbé biztonságos területekre szorulnak. Ez elsősorban a folyóparti települések esetében okoz gondot, mint Jowhar, Baidoa, Middo, ahol a heves esőzések első áldozatai a nyomorúságos sátorvárosok lakói közül kerülnek ki.²²⁰

²¹⁶ Number of Somali refugees decline due to aid and rainfall 2013.

²¹⁷ Flood in Somalia kills 22, displaces hundreds 2013.

²¹⁸ Flash floods kill 7 children in S. Somalia 2013.

²¹⁹ Uo.

²²⁰ Flood in Somalia kills 22, displaces hundreds 2013.

Az áradások a közvetlen fizikai veszélyen túl jelentősen hozzájárulnak a különféle betegségek terjedéséhez is. Az esős évszak idején rendszeresen megnövekszik az emésztőszervrendszeri betegségek, valamint a kanyarós és maláriás esetek száma, sőt időnként megjelenik a kolera is.²²¹

Az áradások persze nem csupán negatív hatással járnak Szomáliában. Ahogy említettük, a folyók kiöntését kísérő iszapréteg segít megtermékenyíteni a mezőgazdasági területeket, és a hátramaradó időszakos vízlelőhelyek lehetővé teszik a nomádok csordáinak eltávolodását az állandó vízforrásoktól, amelyeket így egészen az előbbiektől kiapadásáig kímélhetnek. Összességében azonban a szomáli vízhatalom gyakran pazarló és átgondolatlan: a párolgás, illetve a terméketlen szivárgások miatt rengeteg értékes csapadék megy veszendőbe.²²² A központi igazgatás azonban a szomáli államiség történetében sohasem jutott el olyan szintre, hogy számottevően befolyásolni tudja az ország vízgazdálkodását, és esetleg belekezdjen a felszíni vizek szabályozásába. Bár a GTZ munkatársainak tevékenysége során történtek kisebb erőfeszítések a csordák vándorlási útvonalai mentén új kutak feltárására, illetve víztározók, vízgyűjtők létesítésére,²²³ ezek csak helyi szintű kezdeményezések maradtak.

II.1.7. Az éghajlat és az államiség

Bár első ránézésre talán nem sok kapcsolatot lehet felfedezni az éghajlat és a szomáli államépítés problematikája között, a mélyben szoros és nehezen megkerülhető problémákat fedezhetünk fel. A GTZ munkatársainak megállapítása – amely modern, jól körülbástyázott tudományos kutatásokon alapszik –, mi szerint az éghajlat következtében Afrika szarvának jelentős részén a földhasználat lehető legmegfelelőbb módja a nomád állattartás,²²⁴ megmagyarázza a szomálik alapvetően nomád életmódját és társadalmi berendezkedését. A különféle szomáli klánok az évszázadok során nagymértékben alkalmazkodtak a térség klimatikus viszonyaihoz. A régió – amely, mint látni fogjuk, a történelem során a népek átjáróházául is szolgált – jelentős részén nem volt lehetőség a földművelés meghonosítására, és az óriási terület csak a nomád állattartás számára kínált fenntartható életkörülményeket. Ennek következtében a szomáli klánok viszonylag ritkán, nagy térségekben szétszóródva laktak be a mai Szomáliát, és jelenlegi ismereteink szerint csak a 19. századra érték el lakóhelyeik jelenlegi határait (sőt a legdélebbi területeken csak a 20. századra). A térség

²²¹ Cholera epidemic threatens residents of Southern Somalia 2012.

²²² Abdullahi 1993a, 175.

²²³ Zessin-Farah 1993, 85.

²²⁴ Baas-Drechel 1993, 52.

éghajlata így közvetlenül járult hozzá ahhoz, hogy a vándorlás, a kisközösségi életmód, a klán mint legfőbb identitásképző elem mélyen beépült a szomáliai kulturális tudatába, ami egy felsőbb, távoli hatalmat maga fölött nehezen elfogadó, egalitárius társadalom kialakulásával járt. Mindez feloldhatatlannak tűnő ellentétéhez vezetett Afrika szárazsága népeinek saját, a belső viszonyokhoz alkalmazkodó fejlődése, illetve a gyarmatosítással megjelenő európai társadalom- és területszervező modell, a modern állam között. Ráadásul, ahogy Osman Enó rámutat, az államépítéshez közös kulturális gyökerek kellettek volna, amit a szomálinak a nomadizmus nyújthatott volna – ez azonban eleve államellenes eszméiség.²²⁵ Így a szomálinak, amíg nem találkoztak az európai – és az etióp – imperializmussal, nem volt szükségük központosított államra. Miután azonban, ahogy a későbbi fejezetekben látni fogjuk, a terület bekapcsolódott a világrendszerbe – amely sokkal mélyebben alakította át Afrika szárazságának viszonyait, mint azt sokan feltételezik –, a szomáliaiaknak csakúgy, mint a harmadik világ más lakosainak, alkalmazkodniuk kellett a nyugati modell dominált nemzetközi rendszer számukra korábban ismeretlen szabályaihoz és kereteihez. Külső kényszer hatására létre kellett tehát hozniuk saját államukat, hogy a függetlenség elnyerésével – legalábbis teoretikusan – a nemzetközi közösség teljes jogú, felelős tagjaivá válhassanak, és szuverénen dönthessenek önmaguk sorsukról.

A nagy történelmi ciklusok, a hosszú időtartam által az évszázadok során kialakított keretek azonban nehezen alkalmazkodnak a rövidebb időtartamok felszín közeli hullámaihoz: mert bár a gyarmatosítás néhány évtized alatt átalakította a szomáliai termelési módot, alig érintette maguknak a szomálinak a gondolkodását. Miközben a szomáliai államépítés sikeréért és a kiépülő központi hatalom megszerzéséért egy szűk elit gyakran késhegyig menő harcot folytatott, a lakosság többségének továbbra is azokat a napi küzdelmeket kellett megvívnia az életbemaradásért, amelyet ők is megharcoltak évszázadokon keresztül. A száraz és az esős évszakok váltakozása, illetve az ezek fölötti ciklikus aszályok ugyanúgy meghatározzák a szomáliai társadalom többségének mindennapjait, mint a gyarmatosítás előtti korban. A nomádok számára az államiság továbbra sem jelent többet, mint a klánok közti pusztító küzdelmet a helyi erőforrások és a külföldi segélyek megszerzéséért. Bár egyes esetekben az állami intervenció megmentette a szomáliaiakat a nagyobb katasztrófától, mint 1974-75-ben, és a külkapcsolatok kiépítésével lehetővé tette a fogyasztás növekedését, az elmúlt két évtized polgárháborúja sokszor elmosta ezeknek a pozitív tapasztalatoknak az emlékét. Sőt

²²⁵ Enó 2007b, 136.

amennyiben az adott csoport kellően messze élt Mogadishutól és a nagyobb központoktól, jó esélye volt rá, hogy sohase találkozzon Barre tisztviselőivel vagy az al-Shabaab harcosaival.

Ugyanakkor ódzkodnunk kell a hamis idealizmusnak még a látszatától is. A szomáliai eddigi életmódja, társadalomszerveződése sok szempontból alkalmatlan a modernitás kihívásainak kezelésére. A szomáli elit azért kezdte meg a szomáli állam létrehozását, mert felismerte, ez az egyetlen lehetősége arra, hogy saját sorsának kovácsává váljon, és megakadályozza fiatal országa kifosztását. Az 1991 utáni anarchia az illegális halászatától kezdve a kontrollálatlan faszénexportig pontosan megmutatta, hogy a szomáli klánok önmagukban képtelenek megvédeni javaikat a külső fosztogatókkal szemben: erre csak egy működőképes, elismert központi adminisztráció képes. Ez az alapvető feszültség a hagyományos nomád struktúrák és életmód, illetve a modern állam létrehozásának kényszere között a függetlenség óta kísérti Szomália történelmét, és még valószínűleg sokáig kell várnunk, hogy a történelmi folyamatok lassú malomkövei felőröljék ezt a kibékíthetetlennek tűnő ellentétet, kialakítva azt az élhető modellt, amely a helyi körülmények figyelembe vételével a modernitás kihívásainak is megfelel.

II.2. A térség etnikai és társadalmi viszonyai

II.2.1. Szomália népei – koiszanok, bantuk, kusiták

A disszertáció előző fejezeteiben bemutattuk a mai Szomália földrajzi viszonyait és éghajlatát, valamint ezek hatását a térség történelmének alakulására. Ezek után itt az ideje, hogy megvizsgáljuk történetünk főszereplőit, akiket eddig könnyedén és nem túl pontosan csak „szomálikként” emlegettünk. Milyen is az a nép (vagy népek?), amely az évszázadok során otthonra lelt Afrika szarván, és aki után a terület, majd a fiatal ország a nevét kapta?

Szomália kapcsán a számos nehezen megválaszolható, fejtörő probléma és paradoxon után a legtöbben nagy biztonsággal beszélnek az ország lakosságáról. Hisz mi sem egyszerűbb ennél: Szomália Botswana mellett egyike Afrika leghomogénebb államainak,²²⁶ a lakosság több mint 90 %-a szomáli. A kutatók többsége Lewistől Samatarig²²⁷ ezzel kezdi az országgal foglalkozó művét, amely megállapításokat aztán kritika nélkül vesz át a többi szerző is.²²⁸ Ez persze nem meglepő, hiszen például a brit antropológus az 1960-as években alig 80 000 főre becsülte a legnagyobb kisebbség, a bantuk létszámát a hárommilliós

²²⁶ The centre holds, but only just 2013.

²²⁷ Samatar 1991, 6.; Lewis 2002, 1., 7.; Lewis 2008, 3-13.

²²⁸ Pl. Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 19.

országban. Ugyanakkor a tisztánlátást nem segítette elő, hogy ezek az adatok a Szomália-kutatás Bibliájaként forgatott könyve negyven évvel később megjelent negyedik kiadásában is revízió nélkül, *jelen* időben szerepeltek.²²⁹ Bár a legutóbbi időkben felmerültek olyan vélemények, amelyek óvatosságra intenek az ország homogenitásával kapcsolatban,²³⁰ Szomália etnikai egységét mind a mai napig nem illik megkérdőjelezni, bár kétségtelen tény, hogy statisztikai felmérések hiányában e téren valóban nem tudunk biztosan nyilatkozni. A kérdés mégsem mellékes, hisz a Lewis által erősen súlykolt szomáli kulturális nemzettudat, a szomálik mitikus, arab gyökerei, a környező népektől való elkülönülésük miatt olyan véleményekkel is lehet találkozni, hogy a szomálik már-már nem is tekinthetők afrikai népcsoportnak.

Mint a bevezetőben szó volt róla, a szerző nem ért egyet ezekkel a nézőpontokkal: véleménye szerint a szomálik legalább annyira tipikus afrikai népcsoportnak tekinthetők, mint a kontinens más nomád etnikumai. És bár, mint látni fogjuk, az ország etnikai homogenitásának vonatkozásában a rendelkezésünkre álló szegényes adatok alapján nem dönthetjük el a vitát, azt egészen biztosan megállapíthatjuk, hogy a klánizmus rendszere legalább olyan mértékben osztja meg a szomáli társadalmat, mint máshol az etnikai heterogenitás, és a szomáli kulturális nacionalizmus sokkal inkább Lewis absztrakciója, mint kimutatható, valóban működő társadalom és történelemformáló erő.

Már maga a szomálik nagy csodálója, a dilettánsnak egyáltalán nem nevezhető Lewis is tisztában volt vele, hogy Afrika szarvának etnikai viszonyai jóval összetettebb képet mutattak, mint ahogy azt sokan feltételezték. A brit antropológus azonban úgy vélte, hogy a szomáli hódítás többségében elsöpörte vagy beolvasztotta az itt élő más etnikai csoportokat, és a gyarmatosítás korszakára a szomálik már egységes tömbként népesítették be a régiót.²³¹ A probléma felfejtését három tényező is nehezíti. Egyrészt a térség régészeti feltárása gyerekcipőben jár, aminek okai nem csupán a zavaros szomáliai helyzetben keresendők, hiszen kit érdekel a szomálik néhány száz, esetleg ezer éves történelme, mikor a környező Etiópia, Kenya, Tanzánia lelőhelyei magának az emberi fajnak a kialakulásáról árulkodnak? Másrészt maguknak a szomáliknak sem áll érdekében, hogy a jelenlegi tudományos konszenzus megszűnjön: a mindenkori szomáli kormányok számára kényelmes pozíció, hogy nem kell kisebbségi és etnikai ügyekkel foglalkozniuk, ami meglehetősen ritka eset a szubszaharai Afrikában. Ugyanakkor az elmúlt ötven évben Mogadishu támogatói sem –

²²⁹ Lásd Lewis 2002, 7.

²³⁰ Lásd Eno 2008.

²³¹ Lewis 2002, 1.; Lewis 2008, 1.

függetlenül politikai és ideológiai beállítódástól – firtatták különösebben a homogenitás és a népesség eredetének kérdését, ami fölöslegesen megbonyolította volna az eleve meglehetősen kusza szomáliai helyzet értékelését és befolyásolását. Így a „homogén szomáli állam” elképzelése a hivatalos, a külső donorok által elfogadott politika szintjén is rögzült, amit jól mutatott például az elmúlt évtized három kormányánál is alkalmazott úgynevezett 4.5-ös formula alkalmazása, amely gyakorlatilag teljes egészében a szomálik számára tartotta fenn a az ország politikai életében való részvétel jogát.²³² Végül, de nem utolsó sorban nem feledkezhetünk meg arról a csendes népiertárról sem – amelyet Ken Menkhaus egyenesen afrikai holokausztnak nevez –,²³³ amely Afrika szarván alig láthatóan, de kitartóan zajlott az elmúlt évtizedekben – nem csupán 1991 után, de már előtte is. Nem tudjuk, és valószínűleg már sohasem tudjuk meg, a függetlenség óta tapasztalható erős nacionalista trendek, amelyek egészen a Barre-éra végéig éreztették hatásukat, majd a polgárháborúban fellángoló idegengyűlölet és klánsovinizmus hány kisebbségi és etnikai csoportot semmisített meg vagy kényszerített az asszimilációra.²³⁴ A legnagyobb kisebbség, a bantuk tekintetében – köszönhetően Mohamed Eno néhol talán kissé elfogult kutatásainak – ez a tudatos elnyomás meglehetősen jól dokumentált.²³⁵ Ugyanakkor a leírások Mogadishu túlkapásairól gyakran maguk sem mentesek a manipulációtól: az elmúlt két évtized során az előző időszak erőltetett nacionalizmusa után Szomália szinte összes közössége felfedezte önnön különálló, „valódi” identitását (ez jól tetten érhető a megszülető, sok esetben hivatalosan is etnikai kötődésű miniállamok esetében).²³⁶ A helyzetet az is nehezíti, hogy az egyes kategóriák közti határok gyakran elmosódnak, és lehetetlen elkülöníteni, hogy az adott, fiktív vérségi identitást valójában egy szomáli klánhoz, különálló etnikai csoporthoz vagy az adott területhez, illetve hagyományához (szentkultusz, ősi uralkodó) kapcsolódik – netán ezek egyvelegéhez. Ebből a szempontból a szomálik nagy hasonlóságot mutatnak például a líbiai társadalom-szerveződéssel, amelynek ellentmondásai és paradoxonai jól nyomon követhetőek voltak a 2011-es polgárháború idején.²³⁷

Mindezek szem előtt tartásával a tudomány jelenlegi állása szerint mi az, amit tudunk Afrika szarvának népeiről, mindenekelőtt a „szomálik”-nak nevezett csoportról, amely Szomália lakosságának kétségtávolan többségét alkotja, és amelynek milliós tömegei találhatók meg a környező államokban is?

²³² Eno 2007a, 68-69.

²³³ Besterman 2012, 12.

²³⁴ Lewis 2008, 6.

²³⁵ Ld. például Eno 2008, 180-183.

²³⁶ A War in Waiting 2012.

²³⁷ Besenyő-Marsai 2012, 19.

Ami a nép nyelvét illeti, a szomáli az afroázsiai – vagy korábbi nevén sémi-hámi – nyelvcsalád kusita ágához tartozik a bedzsához, az afarhoz vagy az oromóhoz hasonlóan. Így a szomálik kollektív tudata népük ázsiai eredetéről nem tekinthető teljesen légből kapottnak – ha nem is úgy és akkor jelentek meg a térségben, ahogy hagyományaik feltételezik.²³⁸ Bár információink e tekintetben meglehetősen megbízhatatlanok, úgy tűnik, Északkelet-Afrika, mint utaltunk rá, valóban a népek átjáróházául szolgálhatott az évezredek során. Eltekintve attól, hogy a térség közvetlen szomszédsága – szó szerint a történelem hajnalán – az emberiség bölcsőjének adott helyet, a terület lakosai 10-15 000 évvel ezelőtt a szavannás, félsivatagos területhez alkalmazkodott koisanok lehettek, akiket aztán néhány ezer évvel később fokozatosan kiszorítottak-asszimiláltak az észak felől érkező kaukázusi eredetű csoportok. Mindazonáltal a koisanok nem tűntek el teljesen a tágabb kelet-afrikai térségből: Tanzániában mind a mai napig fennmaradt a koiszan szandave és hadzápi nép, Szomáliában pedig – bár ősi nyelvüket többségükben elvesztették, és ma már a szomálit használják – életmódjuk alapján valószínűsíthető, hogy az 1980-as években vizsgált, néhány ezer fős boni (Aweer)²³⁹, illetve ribi nép is a koisanok kései utóda.²⁴⁰

Komoly vita folyik a térség bantu lakosságának eredetéről is. Az általános, Lewis által a hatvanas évektől terjesztett – és a többség által sokáig elfogadott – nézet szerint²⁴¹ ezek a csoportok alapvetően rabszolgaként kerültek a mai Szomália folyóvölgyi területeire. Bár Lewis néhány ponton finomított állításán,²⁴² a brit antropológus szerint a folyóvölgyek bantu lakossága döntőrészt a mai Tanzánia és kisebb mértékben Kenya területéről elhurcolt rabszolgáktól származott. Ezt a véleményt látszott alátámasztani, hogy a legközelebbi bantu csoportok és általában a bantu népek elterjedésének határa több száz kilométerre a Juba és a Shabelle völgyétől, a kenyai Tana folyó mentén húzódott. Ennek részben klimatikus okai voltak, az észak felé haladva átlagosan évi 400 mm-nél kevesebb csapadék ugyanis nem tette lehetővé a bantuk által üzött mezőgazdasági termelést. Fage-Tordoff szerint *„a bantuknak azonban nem csak a szárazság okozott problémát ezen a vidéken. A további terjeszkedéshez a földek birtoklásáért meg kellett küzdeniük a nilus-szaharai (esetleg afroázsiai hámi) nyelveket beszélő harcias, vándorló, pásztorkodó törzsekkel.”*²⁴³

Maga a Juba és a Shabelle völgye azonban mégiscsak alkalmasnak bizonyult a földművelésre, ráadásul a térség kaotikus népességmozgása nem jutott nyugvópontra a

²³⁸ Fage-Tordoff 2004, 13-14.

²³⁹ Hill 2010, 13.

²⁴⁰ Lewis 2002, 18.; Lewis 2008, 6.

²⁴¹ Lewis 2002, 7.; Lewis 2008, 6;

²⁴² Lewis 2002, 18.

²⁴³ Fage-Tordoff 2004, 96.

későbbi évszázadok során sem.²⁴⁴ Maga a Fage-Tordoff szerzőpáros is azzal zárja az afrikai népek elhelyezkedését bemutató leírását, hogy azok jelentős része a jelenből visszafejtett spekuláció, és „könnyen elképzelhető (...), hogy akár még alig öt évszázaddal ezelőtt is egészen más volt a helyzet.”²⁴⁵ Éppen ezért néhány kutató a szomáli bantuk vonatkozásában sem elégedett meg a rabszolgaeredetről szóló magyarázattal. Eno például jogosan vetette fel kötetében, hogy amennyiben a bantuk kizárólag rabszolgaként kerültek Afrika szarvára, miként szerezhettek tömegesen földbirtokot? A szerző utal arra is, hogy arab utazók már a 12. században említést tesznek a bantuk jelenlétéről a térségben, akik kereskedelmi kapcsolatban álltak nem csupán az arabokkal, de a szomálikkal is. A lewisi narratívát az is megkérdőjelezi, hogy egy rabszolgasorba taszított csoport miként terjedhetett el az ország 18 adminisztratív régiója közül kilencben.²⁴⁶ Bár a 19. századi feljegyzések tanúsága szerint kétségtelen tény, hogy sok bantu került rabszolgaként a mai Szomáliába, Eno érvei amellett, hogy egyes csoportok a Kr. u. I. évezred északkelet felé tartó expanziója során elérték a Juba és a Shabelle völgyét, meggyőzőnek tűnnek. Eno álláspontját képviseli tanulmányában Catherine Besterman is, aki 1987-88-ban végzett kutatásokat a szomáli bantuk körében, majd nyomon követte a közösség egy részének Egyesült Államokba történő letelepedését is.²⁴⁷ Nem véletlen tehát, hogy a Szomáliföld történetét feldolgozó, rendkívül alapos művében Mark Bradbury is megkérdőjelezi a szomáli homogenitás eszméjét, és bizonyos bantu népek önálló szomáliai letelepedése mellett foglal állást.²⁴⁸ A kutatások alapján Little is arról ír, hogy a szomáli klánok megjelenése a folyóvölgyek egyes részein csak a 19. században következett be, az oromók és bantuk kiszorításával, illetve alávetésével.²⁴⁹

A bantuk elsőbbsége mellett szólhat az is, hogy míg a mai Kenya területén valóban harcias nomádokkal kellett megütközniük, egyáltalán nem biztos, hogy Afrika szarván is ez volt a helyzet. A szomáli klánok ugyanis, mint láttuk, az I. évezred táján még szinte biztosan nem érték el ezeket a területeket, és ugyanez vonatkozhat az előbbiekhöz hasonlóan nomád állattartást folytató oromókra és gallákra is, miközben az itt élő koisanok leigázása nem okozhatott nehézséget a bantuk számára. A különféle – szomáli hatásoktól sem mentes – bantu klánok/népcsoportok kialakulása (Wagoshák, Waziguák, Wamakuák, Wanyasák, Wangindók, Wayaók, Wasambaák, Wapokomók, Mijikendák) szintén túlmutat a szokott

²⁴⁴ Lásd Fage-Tordoff 2004, 96-99.; Lewis 2002, 23., 30.

²⁴⁵ Fage-Tordoff 2004, 15.

²⁴⁶ Eno 2008, 65-81.

²⁴⁷ Besterman 2012, 12-18.

²⁴⁸ Bradbury 2008, 11.

²⁴⁹ Little 2003, 28.

rabszolgákra alapozó feltételezéseken,²⁵⁰ különösen, hogy a déli bantu tömbből a legutóbbival azonos nevű kenyai mijikenda népcsoport van a legközelebb a szomáliai bantukhoz, így kézenfekvőnek tűnik, hogy az ő egyik csoportjuk jutott el Afrika szarvának folyóvölgyeihez.

Úgy tűnik tehát, hogy épp a szomálik jelentek meg a legkésőbb Afrika szarván, hogy aztán az évszázadok során döntően a maguk képére formálják a térség viszonyait – és viszont –, és a gyarmatosítás korára a terület kizárólagos uraivá váljanak.

A szomálik eredete – nem meglepő módon – a távoli idők homályába vész. Mivel a térségben a történelem során számos népcsoport fordult meg, maguk a szomálik is számos nép és kultúra nyomait viselik magukon, bár a szomálik a gyarmatosítás korára klánszervezetüknek és nyelvüknek köszönhetően már többé-kevésbé jól elkülöníthető etnikumot alkottak Kelet-Afrikában.

A szomálik kusita gyökereit ma már senki sem vonja kétségbe, mint ahogy azt sem, hogy a mai Szomália területén a 10. században már éltek kusita csoportok.²⁵¹ A kelet-afrikai nép közvetlen eredetéről azonban már nem uralkodik ilyen konszenzus, és alapvetően két elképzelés viaskodik egymással. Lewis és követői nem kérdőjelezi meg a szomáli eredetmítoszt, mi szerint a nép ősei az Arab-félsziget felől érkeztek Afrikába. Az antropológus részben függőben hagyja a kérdést, hogy az első szomáli kláncsalád, a Dir tagjai miként jelentek meg az északi területeken, bár Lewis szerint a térség első lakói a gallák és az oromók voltak. A brit kutató szerint – támaszkodva a szóbeli hagyományra – ugyanakkor Arábia felől a 10. vagy 11. században megérkezett a szomálik következő nagy hulláma Sheikh Ismail Jabarti vezetésével, akit a helyiek a Darod kláncsalád atyjaként tisztelnek. Két évszázaddal későbbre teszik Sheikh Isaq érkezését, akit az északi Isaq klán őseinek tartanak, és akinek kultuszát ma is ápolják Maitban (Maydh) található sírkövének. Miközben a szomáli klánok között megkezdődött a keveredés, a legelőre éhes, harcias csoportok az északi területek felől folyamatosan dél felé szorították az útjukba kerülő oromókat és gallákat. A hódítás alapvetően két irányból folyt: egyrészt a kulcsfontosságú vízforrás, a Shabelle völgyében, másrészt pedig a tengerparton.²⁵² A szomáli terjeszkedés üteme nem volt gyors. Mint láttuk, a Shabelle alsó szakaszának, illetve a Juba völgyének és az azon túli legelőknek a megszállására csak a 19. század során került sor, és a nagyobb tengerparti városok is sokáig dacoltak a szomáli terjeszkedéssel. A hatalmas térségek felszívták a kis létszámú klánokat,

²⁵⁰ The Plight of Wagosha People in Jubba Land 2013. Érdemes elolvasni a cikkhez kapcsolódó kommenteket, amelyek jól mutatják, hogy a kérdés ma is milyen mély indulatokat gerjeszt a felek között: a Wagoshák önálló identitása mellett érvelők hódítóknak bélyegzik a Mogadishu-pártiakat, miközben azok Kenya ügynökeit és a szomálik árulóit látják bennük.

²⁵¹ Fage-Tordoff 2004, 28-29.

²⁵² Lewis 2002, 22-23.

miközben Afrika szarvának környezeti és földrajzi viszonyai, a nomád életmód küzdelmei jelentősen mérsékeltek a népességnövekedés ütemét, amelyet majd csak a gyarmatosítás hatásai változtatnak meg.

Lewis modelljéből tehát egy olyan nép körvonalai rajzolódnak ki, amelyet komoly etnikai és kulturális hatások értek az Arab-félsziget felől: bár a helyi lakossággal való keveredés után a szomálik már alapvetően afrikai etnikumként álltak a történelem színpadára, önmagukat mindig is az arab világ részének tekintették. Ezt jól jelezte, hogy a mitikus hagyomány a szomáli alapító atyákat egészen a Próféta törzséig, a Quraysh-ig vezette vissza.²⁵³ És bár a szomálik körében különböző történetváltozatok keringenek az ősatyák érkezéséről, azok minden esetben Arábiából érkeztek a mai Szomáliföldre.²⁵⁴ A szomálik különállását és arab identitását erősítette a szomáli nyelvben megjelenő rengeteg arab szó, illetve különösen az északi lakosság fizikai karaktereinek a környező bantu és oromó népektől való eltérő volta: a szomálik világos bőrszínűkkel, magas, vékony testalkatukkal, ovális fejformájukkal, egyenes szálú hajukkal nem csupán az alacsony, zömök, kerekesebb arcú bantuktól, de a sötétebb bőrű oromóktól is különböztek.²⁵⁵ Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk az iszlám vallást, amely minden fiktív vérségi köteléknél erősebben kapcsolta össze a szomáli identitást az Arab-félszigettel.

A szomálik arab származásának, valamint alapvetően észak-déli irányúnak elképzelt vándorlásnak azonban napjainkra számos kritikusa akadt. Mark Bradbury szerint a szomáli nép – vagy közvetlen ősei – a Kr.e. 5. század tájékán a mai kenyai-etióp határ közelében éltek, és innen vándoroltak aztán északkeleti irányba. A szerző szerint a mai szomáli nyelv legrégebbi dialektusa valamikor a Kr. u. 6-7. századra alakulhatott ki. Eddigre a Dir klánok már megjelentek a mai Szomália területén.²⁵⁶ Mohamed Eno Günther Schlee és Ali Abdirahman Hersi nyomán szintén tagadja az arábiai eredetet, és a szomáli nép kelet-afrikai gyökerei mellett érvel. Ezt támasztja alá egyrészt maga a kusita eredetű szomáli nyelv, amelynek alapvető elnevezései – mint maga a *Samale* és a *Sab* – is a dél-etiópiai eredetre utalnak. A szomálik egyes kulturális szokásai, mint az „áldott köpés”, a *tuf*, a vagyonos emberekre a térségben alkalmazott *megal* elnevezés, a rontást hozó „sötét szerda”, amelyen kerülik a társas érintkezést, vagy a *Dab-shid-ka'*, az újév ünnepe, amelyet tűzön való átlépéssel ünnepelnek, mind-mind az afrikai eredet mellett szól. A szomáli eredetmítoszt az is

²⁵³ Eno 2008, 10.

²⁵⁴ Eno 2008, 16-18.

²⁵⁵ Lewis 2002, 4-5.

²⁵⁶ Bradbury 2008, 9-10.

alááshatja, hogy egyes – sokak által vitatott – kutatások szerint Zeila a 12. században még keresztény város volt, és csak ezt követően ment végbe az iszlamizálása.²⁵⁷

Bár a szomáli nép „különutasságának” hívei nem szeretik hangsúlyozni, de a szomáli és az oromó szókészlete 30-40 %-os egyezést mutat. Szintén nagyon hasonló a két kusita nyelvet beszélő nép belső berendezkedése: az oromók – a szomálikhoz hasonlóan – szintén klánszervezetben élnek, ami nagyban különbözik a körülöttük élő sémi népek – Afrikában például az amharák és tigreiek, az Ádeni-öböl túloldalán pedig az arabok – társadalmi berendezkedésétől. Az sem világos, hogy amennyiben a nomád szomáli klánok a Quraysh törzs – vagy bármely más arab csoport – kereskedőitől származnak, akkor miért következett be viszonylag rövid idő alatt ilyen radikális változás az életmódjukban, és cserélték fel a letelepült, városközpontú kereskedői létüket a vándorló állattartásra. Végül, de nem utolsó sorban azt is érdemes megemlítenünk, hogy az oromók kapcsán is többször fölmerült a kontinensen kívüli eredet, ami azonban az előkerült régészeti leletek tükrében nem állta meg a helyét.²⁵⁸

Mindent összevetve tehát úgy tűnik, hogy – leszámítva a történelem előtti idők homályát – a szomáli nép eredetét a többi kusita csoporthoz hasonlóan valahol a Kék-Nílus vidékén kell keresnünk. A klánok elődjai innen vándoroltak kelet és északkelet felé. Bár korai jelenlétük a mai Szomáliföld területén bizonyítható, valószínűleg ezzel párhuzamosan a folyóvölgyekben is megjelentek. A déli terjeszkedést azonban gátolhatta, hogy a termékeny folyóvölgyekben jóval szervezettebb és nagyobb létszámú lakossággal találkoztak, mint az északi szavannákon, és a terület elfoglalásához szükséges népességfőlősleg csak hosszú évszázadok után állt rendelkezésre. Eközben a déli klánok folyamatosan kapcsolatba kerültek az itt élő népcsoportokkal, olyannyira, hogy egyes klánjaik maguk is áttértek a mezőgazdaságra, miközben a bantuk településein megjelentek a haszonállatok.²⁵⁹ Azt, hogy a két tevékenység egymást sokkal inkább kiegészítette, mint gátolta, jól jelzi, hogy a bantuk megmaradhattak a folyamvölgyi területeken, miközben az életmód szempontjából rivális gallákat és más oromókat kíméletlenül elűzték a területről. Eközben az északon élő szomáli klánok jobban megőrizték hagyományos életmódjukat, és alanyok híján kevésbé keveredhettek más népekkel. A földrajzi közelség és az arab kereskedők nyughatatlansága okán – első úttörőik már a Kr. e. 7. században terjeszkedni kezdtek Afrikában, és hamarosan

²⁵⁷ Eno 2008, 32-37.

²⁵⁸ Melbaa 1988.

²⁵⁹ Lewis 2008, 3-4.

több telepet is létrehozta a termékeny Etióp-felföldet szegélyező tengerparton²⁶⁰ – ezek a csoportok hamar kapcsolatba kerültek Arábia lakosaival, akik mind nyelvükkel, mind szokásaikkal, mind későbbi vallásukkal hatottak az északi szomáli klánokra, amelyek azonban mindezek ellenére – mint látni fogjuk – alapvetően afrikaiak maradtak.

II.2.2. A terület egyéb lakosai: az arabok és az elfeledtek

Mielőtt rátérnénk a témánk szempontjából valóban fontos szomáli társadalomszerkezetének vizsgálatára, nem kerülhetjük meg, hogy röviden beszéljünk a térség azon lakóiról, akiknek története – kié jobban, kié kevésbé – szintén hozzátartozik a modern Szomáliához. Közülük kétségkívül a legjelentősebbek az arab – és kisebb részben perzsa – kereskedők és leszármazottaik, akik már több mint ezer évvel a *hidzsra* előtt terjeszkedni kezdtek a terület északnyugati határai mentén, és jelenlétük folyamatos volt az antikvitás idején. Az arab terjeszkedés legfontosabb hozadékát a szomáliák számára egy új, központosított modell megismerése jelentette, amelynek keretében az arabok – keveredve a helyi szomálikkal – megalapították tengerparti városaikat. Ezek közül az első a mai Szomália északnyugati csücskében fekvő Zeila volt, amelyet először a 9. században említene a források, illetve Berbera, amely ugyan csak a 13. században tűnik fel az arab iratokban, de alapítása valószínűleg jóval korábbi. Az arab – és részben perzsa – népesség letelepedése az Indiai-óceán partján is folytatódott Mogadishu, Merka, Brava kikötőinek felvirágzásával. A későbbi főváros első mecsetje ugyan csak 1238-ban tűnik fel a dokumentumokban, de az itt megtalált legősibb sírfeliratok 8. századiak.²⁶¹

Jelenlegi hiányos ismereteink alapján nehéz meghatározni, hogy mivel is magyarázható ez a másfélezer éves hiátus az arabok kelet-afrikai megjelenése és az első városok feltűnése között. Lehet, hogy pusztán nem áll elegendő forrás a rendelkezésünkre, és a virágzó kereskedővárosok már jóval azelőtt éltek megszokott életüket, hogy először felbukkannának a megtalált írásos feljegyzésekben. Mint korábban említettük, az, hogy a terület az antikvitás alatt és után is élénk kapcsolatokat ápolt a külvilággal, beleértve a Közel-Keletet is, a megtalált régészeti leletek – pénzérmék, porcelán – alapján megkérdőjelezhetetlen.²⁶² Ugyanakkor kérdéses, hogy ez már a korai időkben is együtt járt-e állandó települések létrehozásával. A Fage-Tordoff szerzőpáros szerint az arabok letelepedése

²⁶⁰ Fage-Tordoff 2004, 50-51.

²⁶¹ Lewis 2002, xxii, 20-22.

²⁶² Fage-Tordoff 2004, 107-108.

lassan ment végbe, és nem mindig a kereskedelem, hanem gyakran a halászat motiválta.²⁶³ Mindazonáltal a későbbi évszázadok tapasztalatai is azt mutatják, hogy az arab és perzsa jövevények sosem merészkedtek be túl mélyen Afrika szarvának belső területeire, és államalakulataik – mint Awdal – alapvetően a part menti területekre korlátozódtak.²⁶⁴ Ennek okait jelenleg nem ismerjük: északon, úgy tűnik, az arabok a már ismert kereskedelmi vonalak fenntartásában voltak érdekeltek, amelyek az Etióp-felföld felé vezettek, és érdeklődésüket nem keltette fel a Karkaar és a mögötte fekvő Haud. Ezenkívül a jövevények valószínűleg már ekkor szembetalálták magukat a szomáli klánokkal és más nomád népekkel, akik megakadályozták terjeszkedésüket a szárazföld belseje felé. Érdekesebb kérdés, hogy a déli területeken mi állta az arabok útját, amikor ott elvileg ezidőtájt valószínűleg még csak elvétve akadtak szomáli klánok? Lewis szerint az alapvetően nem hódítás, hanem kereskedelem céljából érkező arabokat már a kisebb, harcias nomád csoportok is meg tudták fékezni, és túlélésük évszázadokon keresztül a környező népek jóindulatán és a kereskedelem jelentette értékükön, semmint fegyvereik erején nyugodott.²⁶⁵ A válasz kiderítése mindenképp érdekes vállalkozás lenne, de csak komoly régészeti kutatások tennék lehetővé.

Bárhogy is áll a dolog, az arabok és perzsák által hozott letelepedett életmód és a vele járó központosított város-, illetve államszervezet nem terjedt túl a tengerparton. Az északi területeken a jövevények mellett a szomálik ugyan már a korai időkben megjelentek a tengerparti települések lakosaiként, és egyes klánok bekapcsolódtak a kereskedelembe, de ez alig érintette az Ogo-fennsík, a Karkaar és a Haud más csoportjainak életét.²⁶⁶ Az Indiai-óceán partján ugyanakkor a települések sokáig etnikailag is különálló testet képeztek, és a városok lakosságát még a huszadik század első évtizedeiben is zömében az arab és perzsa kereskedők leszármazottai népesítették be. A huszadik század urbanizációs hulláma aztán elsöpörte ezeket a közösségeket, és a nomád klánok városba áramlásával ezek a csoportok asszimilálódtak vagy elvándoroltak.²⁶⁷

Miközben az arabok két és félezer éves kapcsolatok és együttélés alatt sem tudták meghonosítani Afrika szarván a központosított államot és közigazgatást, kulturális hatásaik alapjaiban alakították át a szomálik identitástudatát. Az iszlám átvétele, ahogy említettük, és ahogy majd részletesen megvizsgáljuk, napjainkig döntően meghatározza a térség viszonyait. De legalább ilyen fontos volt a szomálik találkozása a vallástól elválaszthatatlan arab írásjelek

²⁶³ Uo. 108.

²⁶⁴ Lewis 2002, 21.

²⁶⁵ Lewis 2008, 9.

²⁶⁶ Lewis 2002, 20.

²⁶⁷ Lewis 2008, 10-11.

használatával, amely egészen a latin ABC 1972-es bevezetéséig meghatározó volt a régióban²⁶⁸ (bár más példákkal ellentétben nem volt képes hatékonyan hozzájárulni egy központi államszervezet létrejöttéhez).²⁶⁹

Az arabok befolyását ugyanakkor nem szabad túlértékelnünk: összevetve Kelet-Afrika más területeivel, például Zanzibárral, a tanzán tengerparttal vagy épp a Vörös-tenger vidékével, az arabok tevékenysége Afrika szarván évszázadokon keresztül kis volumenű maradt. A szomáliai partvidék korántsem kínált olyan gazdag árucikkeket és akkora hasznot, mint az Etióp-felföld vagy a Fűszersziget. Bár a mirha és a rabszolga keresett portékák voltak a térségben, Afrika szarva csekély népsűrűségével és korlátozott földművelésével csak kis mennyiségben tudta ezeket rendelkezésre bocsátani. Így tágabb dimenziókban vizsgálva az arabok megjelenése a szomáli partoknál inkább csak a térség belső fejlődése szempontjából bírt jelentőséggel – nagyobb regionális dimenziókkal nem rendelkezett, és egészen a 19. századig leginkább élelmiszer- és vízelőhelyet jelentett a déli kikötők, illetve az Arab-félsziget és India felé tartó hajók számára. Az, hogy az államalapítás után miként változott meg Szomália és az arab világ viszonya, megint más kérdés.

Az arabok és a perzsák mellett a tágabb indiai-óceáni térség más népeinek képviselői is megtalálhatók Afrika szarván. Az indiaiak, pakisztániak kicsi, de zárt közösségei egészen az összeomlásig felfedezhetőek voltak az országban. Az elmúlt két évtized polgárháborúja azonban szinte kivétel nélkül elűzte őket, csakúgy, mint az európai közösséget, amelynek tagjainak zöme már a nyolcvanas évek végén elhagyta Szomáliát.²⁷⁰

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk a terület azon népcsoportjait, akik az évszázadok során szinte tanúk nélkül süllyedtek el a szomáli klánok tengerében, és asszimilálódtak mind nyelvileg, mind kulturálisan hozzájuk. Mivel ezek a csoportok nem rendelkeztek írásbeliséggel vagy kultúrájuk egyéb tanúival, gyakran csak találgathatunk, hogy esetükben vajon egy külön etnikum csaknem teljesen asszimilált maradékáról vagy egy szomáli alklánról van-e szó. Ebbe a csoportba tartoznak a szomáli klánok szemében „tisztátalannak” számító népcsoportok/klánok, mint a Yibir, a Midgans és a Tumals. A szomálik őket a szomáli *Sab* klánok közé sorolták, de nem tartoztak a Digil-Mirifle (Rahanweyn) kláncsaládba. A három felsorolt csoport különállását jelzi, hogy szemben a *Samale* családokkal és a *Sab* többi klánjával alapvetően fém- és bőrművességből, illetve más kézműves-tevékenységből, valamint vadászatból tartották fenn magukat. Bár sokuk átvette a

²⁶⁸ Ghalib 1994, 141-142.; Lewis 2002, 115.

²⁶⁹ Fage-Tordoff 2004, 65.

²⁷⁰ Lewis 2002, 7.;

szomáli nyelvet, mások saját dialektust beszélnek, amelyet egyesek már-már önálló nyelvnek tekintenek.²⁷¹ Sőt olyan, nem teljesen megalapozatlan vélemények is vannak, amelyek például a Yibirek származását héber csoportokig vezetik vissza.²⁷²

II.2.3. Valóság és mítoszok – az ideológia csapdájában

Az előző alfejezetek, ha a rendelkezésre álló források szűkös volta miatt nem is voltak képesek arra, hogy pontosan felvázolják Afrika szárazsági etnikai viszonyainak alakulását, arra talán megfelelőek, hogy bemutassák, továbbra is tömördek megválaszolatlan kérdés maradt a térség népeinek eredetét illetően. Akárhogy is csűrjük-csavarjuk a dolgot, miként azt Fage-Tordoff és közvetetten Lewis is elismeri, a legtöbb elképzelés a régió népességmozgásairól nem más, mint hipotézis: a kutatás biztos pontjai gyakran ezeréves távolságokra vannak egymástól, és ezek áthidalására csak találgatások, párhuzamok citálása, valamint a logika áll a rendelkezésünkre. A történelem azonban nem sokat törődik a logikával és az analógiákkal, így amit a kutatók művelnek a probléma körül, gyakran jobban hasonlít a mágiához, mint a történetíráshoz. Ráadásul ez a mágia sokszor meglehetősen veszélyes eredményeket szül. Összességében persze bárkiben felmerülhet a kérdés, hogy mire is jó ez a nagy kutakodás a tekintetben, hogy kik is laknak Szomáliában, és hogy nem teljesen mindegy-e, kik a szomálik ősei? Ugyanakkor a kérdés rögtön más megvilágításba kerül, ha például a magyar nép őstörténetére vonatkozó, szűnni nem akaró vitákra gondolunk. Mindennapi életünk a mai Kárpát-medencében objektíven nézve nem lesz attól könnyebb, hogy dominanciát nyer a „halszagú” finn rokonság, a „dicső” török kapcsolat vagy a „délbábos” sumér eredet. Mégis, a napi politikai küzdelmekben azt látjuk, hogy egy nép identitástudatát igenis képesek befolyásolni ezek a gyakran az elit által erőltetett, esetenként gyenge lábakon álló teóriák a mitikus ősről. Mindez önmagában nem lenne probléma: miután ugyanis Európában a személyi viszonyokon alapuló, dinasztikus modelleket a 19. századra jórészt szétfeszítette az új állami keretek alapját képező eszmeiség, a nacionalizmus, az állami ideológiának a közös nemzettudat megteremtéséhez szüksége volt mítoszokra.²⁷³ A gyarmatosítás, majd a dekolonizáció sajátos módon exportálta ezt a modellt a harmadik világ új államalakulataiba is, és kezdetben hasznos eszköznek tűnt a sosemvolt országok heterogén népességének összekovácsolására. Egyes helyeken azonban, így Szomáliában is, összekapcsolódva a csoportsovinizmus már eleve meglévő formáival, ahogy láthattuk, ez az ideológia meglehetősen pusztító elegyet hozott létre, amely az ország kisebbségei ellen fordulva először

²⁷¹ Lewis 2008, 7; Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 9.

²⁷² Somalia's 'Hebrews' See a Better Day 2013.

²⁷³ Lásd Anderson 2006, Szűcs 1984.

ezeket a marginális közösségeket, majd az éledező ellentétek nyomán fokozatosan a nagyobb klánokat is kikezdte. Az arab gyökerek kizárólagos állami hirdetése a függetlenség után félresöpört minden más alternatívát, és külpolitikai szinten – kisebb megszakításokkal – évtizedekre a faltörő kos szerepét juttatta az országnak az Öböl államai és az afrikai hatalmak, illetve az iszlám és a kereszténység mesterségesen szított és életben tartott frontján. Ráadásul úgy tűnik, hogy ezek a pusztító ideológiák meglepően szívósak, és az állami összeomlástól függetlenül mind a bel-, mind a külpolitika terén tovább élnek, nem éppen termékeny irányba befolyásolva a szomáliai folyamatokat. Az etnikai- és klánsovinizmus, amely a kezdetektől támaszkodik a kívülről jött, nemes ős képére, aki Arábia felől érkezve civilizálja Afrika szarva szedett-vedett népeit,²⁷⁴ ma is él a szomáliai körében, akik nem csupán a térség eltűnő kisebbségeit, de az alacsonyabb státuszú klánokat (Digil-Mirifle) is egységesen lenézik.²⁷⁵ Ez sok esetben meggátolja azt, hogy a szomáliai lakosok tömegei otthon érezhessék magukat saját hazájukban, és nem véletlen, hogy az elnyomott csoportok a kétezres évek fokozódó nemzetközi figyelmét kihasználva igyekeztek hallatni hangjukat a szomáliai évtizedes, tudatosan negligáló hozzáállása után. Ez nagyrészt azért történt, mert a káosznak – megfelelő védelem híján – ők voltak a legnagyobb áldozatai: ezek a csoportok ugyanis tradicionálisan nem rendelkeztek fegyveres erővel, és védtelenek voltak a hadurak túlkapásaival szemben.²⁷⁶ A nemzetközi kisebbségvédelmi fórumokon való megjelenés mellett a marginalizált klánok ráadásul más területeken is felhívták magukra a figyelmet. A kétezres évek iszlamista felkelésében a *Sab* klánok, a Digil és a Digil-Mirifle, valamint a folyóvölgyek bantu lakosai nagy számban képviseltették magukat: a térségnek a *Samale* klánok által lenézett, zömében földműveléssel foglalkozó csoportjai ugyanis úgy érezték, a dzsihádisták őrve alatt végre egységesen léphetnek fel a Darod és Hawiye kláncsaládok évtizedes dominanciája ellen,²⁷⁷ és miután évtizedekig tűrtek, a saját kezükbe vehetik sorsuk irányítását. Ahogy a Meleagrou-Hitchens–Solomon szerzőpáros utal rá, a felkeléssel a Digil-Mirifle csoportok – az ideológián túl – olyan javakhoz juthattak hozzá, amelyek az államalapítás, sőt az azt megelőző idők óta jórészt el voltak zárva előlük: pénzhez, gazdasági pozíciókhoz – és nem utolsósorban magasabb társadalmi elismertséghez.²⁷⁸

Bár ez a probléma már messze túlmutat a szomáli nép származásán, és sokkal inkább kapcsolódik a később vizsgálandó szomáli nacionalizmus kérdéséhez, összességében jól jelzi,

²⁷⁴ Eno 2008, 17-18.

²⁷⁵ Lewis 2002, 6.

²⁷⁶ Hill 2010, 3., 8.

²⁷⁷ Eno 2008, 149.

²⁷⁸ Meleagrou-Hitchens–Solomon 2012.

hogy a mélyben feszülő indulatok, sérelmek, valamint a sovíniszta mítoszok milyen mértékben képesek megmérgezni az Afrika szarván élő népek viszonyát. Amíg a többségi társadalom nem hajlandó elismerni a többi népcsoport értékeit és eredményeit, illetve amíg nem lehet megkérdőjelezni az uralkodó narratívákat, kérdéses, hogy miként sikerül rendet teremteni a fejekben más, jóval frissebb sebeket feltépő ügyekben.

A dolgot ráadásul nehezíti, hogy a szomáli nép őstörténetének ideológiamentes kibontása csaknem reménytelen vállalkozásnak tűnik. Bár a szerző többször is emlegette a régészeti feltárásokban rejlő lehetőségeket, túl nagy reményt ezekhez sem fűzhetünk. Bár Afrika más területeivel szemben Szomália éghajlata kedvez a leletek fennmaradásának,²⁷⁹ már csak szűkebb pátriánk korábban említett példái is afelé mutatnak, hogy nem várhatunk csodát e tekintetben sem. Az évszázados, évezredes hiátusok kitöltésére csak nagyon kicsi esély mutatkozik, és félő, hogy ezekben az esetekben is inkább a napi politika, mintsem az objektivitás irányítja majd a narratívát.

II.2.4. A szomálik: heterogenitás a homogenitásban

Miután az előző fejezetekben keresztül-kasul megvizsgáltuk, hogy kik is Afrika szarvának azon lakói, akik *nem* szomálik, és – némi iróniával – mi az, amit *nem* tudunk a szomáli nép eredetéről, nem kerülgethetjük tovább a forró kását, és rá kell térnünk arra az eddigieknél cseppet sem egyszerűbb feladatra, hogy bemutassuk a térség többségi népcsoportját, társadalomszerkezetét, kultúráját, mindennapi életét. Nem meglepő módon itt is szembe fogunk találkozni a napi politika jelentette kihívásokkal, azzal, hogy a tudomány sok esetben ideológiák szolgálólányává válik, és a térséggel foglalkozó kutató gyakran képtelen átverekedni magát az egymásnak ellentmondani látszó tények dzsungelén.

Mint korábban említettük, a szomálik számára meglehetősen kényelmes pozíciót kínáltak azok a kutatások, amelyek etnikailag homogén államként írták le országukat. Az államalakítást követő szomáli elit, ha sok dologban nem is, abban megegyezett, hogy mindent el kell követniük annak érdekében, hogy az országról élő, a „szubszaharai térség leghomogénebb állama”-képet fenntartsák, kiegészítve azzal, hogy a környező országokban, Etiópiában, valamint a később függetlenné váló Kenyában (1963) és Dzsibutiban (1977) is jelentős szomáli kisebbség él. Ezt a nézőpontot a nemzetközi szereplők is átvették, és az új szomáli állam politikai rendszerének kiépítésekor is tényként kezelték a 4.5-ös formula alkalmazásával, ezáltal 10 % alá csökkentve a potenciális kisebbségi csoportok képviseleti

²⁷⁹ Fage-Tordoff 2004, 14.

lehetőségeit. Persze mindezekért teljes egészében nem kárhoztathatjuk a nemzetközi szereplőket. Nem elég eligazodni az egy nyelvet beszélő szomáli klánok alig átlátható zűrzavarában, még holmi kisebbségi csoportok érdekeit is igyekezzenek figyelembe venni?

Ugyanakkor, mielőtt rátérnénk a meglehetősen bonyolult szomáli klánrendszernek a heterogenitást erősítő voltára, meg kell jegyeznünk, hogy a kritikák legújabb hulláma épp a nyelvviség irányból éri az egységes szomáli nép képzetét. Már maga Lewis is leírta, hogy az északi és a déli szomáli dialektusok közti különbség mértéke a spanyol és a portugál nyelv különállását idézi, bár a brit antropológus hangsúlyozta, ez nem változtat azon a tényen, hogy „*a Dzsibuti Köztársaságtól a kenyai Tana folyó partján fekvő Garissáig a standard szomáli a kommunikáció és a közös médiumok mindennapi eszköze.*”²⁸⁰ Az idő előrehaladtával – ne feledjük, Lewis 2002-es kötetének első fejezetei az 1960-as kiadás szinte változatlan átvételei – Lewis finomított álláspontján, és 2008-as kötetében már arról ír, hogy a déli folyamvölgyek beszéde, „*bár sokan dialektusként hivatkoznak rá, valószínűleg egy* (értsd: a többi szomáli klán számára – M.V.) *kölcsönös nem érthető nyelv, amely rokon a szomálival.*”²⁸¹ Az antropológus revideált véleményét jelzi, hogy itt már a különálló nyelv, az *Af-Maymay* elnevezése is szerepel.

Az önálló Af-Maymay nyelv legvehemensebb szószólója természetesen a bantu ügy és a „*szomáliai apartheid*” elleni küzdelem élharcosa, Mohamed Eno. A professzor kötetében többször is hangsúlyozza, hogy az Af-Maymay az Af-Maxaa szomálit beszélő többség számára már nem érthető, így az külön nyelvnek tekinthető. Az Af-Maymay különállásával, amelynek elterjedése a Juba és a Shabelle folyó környékére jellemző a Rahanweyn klánok, illetve a bantu közösségek között, Eno az itt élő közösségek etnikai és kulturális különbözőségét igyekszik alátámasztani a nagy többségtől, az északi *Samale* klánoktól. Ez a nyelvi különbségen túl megmutatkozik az itt élő csoportok életmódjában (földművelés), szokásaiban, illetve belső berendezkedésében is.²⁸² Az Af-Maymay-t ma már a kutatók többsége elfogadja önálló nyelvként, és az alapvetően az északi klánok által beszélt hivatalos szomáli (Af-Maxaa), illetve a második legtöbb anyanyelvi beszélővel (2006-os adatok alapján közel 2 millió) bíró Af-Maymay mellett megkülönböztetik a néhány tízezer fős csoport által beszélt Af-Dabarrét, Af-Garrét, Af-Jiddut és Af-Tunnit, illetve a nem szomáli Aweert és

²⁸⁰ Lewis 2002, 5.

²⁸¹ Lewis 2008, 3.

²⁸² Eno 2008, 26-27.

Bonit.²⁸³ Vagyis revideálni kell azt a megközelítést, amely korábban a szomálik tömegét egységes masszaként kezelte.

Ez a nyelvi különállás ugyanakkor mit sem változtat azon a tényen, hogy a szubszaharai Afrika legtöbb államától eltérően Szomália lakosságának többsége valóban egy etnikumhoz, a *Samale* szomálikhoz tartozik. Bár Eno számos tekintetben jogos kritikákat és komoly tényeket vonultat fel, becslését, amely szerint a déli országrész lakosságának akár 50 %-a is a bantukhoz tartozik, túlzónak tartjuk.²⁸⁴ Az ENSZ Humanitárius Ügyekért Felelős Koordinációs Hivatala (OCHA) szerint a lakosság nagyjából harmada tartozhat a kisebbségi csoportokhoz, de ezek is csupán durva becslések.²⁸⁵ Ráadásul az OCHA külön kisebbségként kezeli a tengerparti városok lakosainak leszármazottait, a Benadirokat, akiknek a 20. századra mind önálló nyelve, mind önálló identitása jórészt eltűnt.²⁸⁶ Arról sem feledkezhettünk meg, hogy bár egyes Rahanweyn klánok valóban nem értik meg az Af-Maxaa nyelvet, a térségben – utalva Lewis megállapítására – a standard szomáli egyértelműen közvetítőnyelv. Az *Ethnologue* számításai alapján az országban több mint 8 millió ember használja anyanyelveként az Af-Maxaa szomálit, és a világviszonylatban 16 millióra becsült beszélőből további 7 millió él Afrika szarván.²⁸⁷ Mindezeket figyelembe véve, jelenlegi tudásunk alapján azt látjuk, hogy bár az ország etnikai homogenitása nem éri el a sokak által hangoztatott 90 % körüli vagy a fölötti arányt, a régióban – beleértve Dzsibutit, illetve Kenya és Etiópia keleti, északkeleti területeit – egyértelműen a szomálik adják a lakosság abszolút többségét. Így elméletileg adott volt egyfajta „nemzetállam” kialakításának lehetősége, és a független Szomáliának nem kellett erőforrásait arra pazarolnia, hogy egymással gyakran ellenséges viszonyt ápoló, tucatnyi népcsoport tagjait tuszolja egy korábban nem létezett állam keretei közé. Ez – összekapcsolva a számos kutató által megfigyelt és leírt szomáli öntudattal, büszkeséggel, határozottsággal,²⁸⁸ valamint a közös ősök és származás mítoszával – többekben keltette azt a képzetet, hogy a szomálik különleges helyet foglalnak el a szubszaharai népek sorában, és kohéziójuknak, egyfajta nemzeti identitásuknak köszönhetően sokkal közelebbi kapcsolatot ápolnak egyes Afrikán kívüli népcsoportokkal.

²⁸³ Ethnologue 2013.

²⁸⁴ Eno 2008, 200-206.

²⁸⁵ Hill 2010, 9.

²⁸⁶ Hill 2010, 11-12.

²⁸⁷ Ethnologue 2013.

²⁸⁸ Lewis 2002, 16.; Samatar 1991, 6.; Van Notten 2005, 31.

II.2.5. A szomáli klánrendszer

A szomáli nép különállását valló megközelítés azonban végzetes hajótörést szenved, ha mélyebb vizsgálat alá vetjük a szomálik társadalmi berendezkedését, a sokat emlegetett klánrendszert. Ennek elemzése ugyanis megmutatja, hogy a nyelvi, vallási és kulturális homogenitás ellenére a klánrendszer belső mechanizmusai legalább olyan mértékben szakítják szét a társadalmat, mintha különféle etnikai csoportok élnének benne egymás mellett. És bár több kutató óva int a klánrendszer abszolutizálásától,²⁸⁹ Lewis rámutat arra is, hogy a klánrendszert nem tekinthetjük pusztán a gyarmatosítók által alkalmazott „oszd meg és uralkodj”-elv következményének. *„Épp ellenkezőleg”* – írja –, *„a legrégebbi források a valóságban azt mutatják, hogy a szomálik már jóval korábban bevezették a klánrendszert, teljesen függetlenül a gyarmati intervenciótól.”*²⁹⁰ Bár a gyarmati adminisztráció például a Dervis-háború idején előszeretettel használta fel egymás ellen az egyes klánokat,²⁹¹ itt nem új invencióról, hanem a már meglevő keretek kiaknázásáról volt szó, amit Höhne tanulmánya is megerősít.²⁹² Így bár mi is utaltunk rá korábban, hogy a klánhovatartozás és annak mikéntje sok esetben meglehetősen összetett probléma (Mi áll mögötte valójában? Egy fiktív vérségi kötelék, egy etnikai csoport vagy egy adott földrajzi hely lakossága?), senki sem kerülheti meg, aki a humán tudományok oldaláról közelít az országhoz. Ez annál is inkább igaz, mert a mai Szomália lakosai – a kisebbségeket is beleértve – szinte kivétel nélkül átvették a klánszervezetet, és ennek megfelelően alakították ki belső társadalmi berendezkedésüket.

A klánrendszer tekintetében két markánsan elkülönülő struktúrát szükséges alaposabb vizsgálatnak alávetnünk, amelyek, bár egymáshoz szorosan kapcsolódnak, eltérő szinteken befolyásolják Szomália társadalmi folyamatait. Az egyik a kláncsaládok, klánok, alklánok, nagycsaládok hierarchikusan építkező hálózata, a másik pedig a szomáli társadalom szövetének alapegysége, a *jilib*, vagyis a vérdíjat, a *diyát* fizető, nagyjából 300-3000 férfit tartalmazó csoport.²⁹³ A kettő közti különbség jól nyomon követhető azon, hogy minél inkább eltávolodunk a *jilib*-től, a személyi kapcsolatok annál inkább fellazulnak, és a *konkrét* vérségi kapcsolatokat felváltja a *fiktív* leszármazás és a mitikus őse képe. Így a két szerkezet nem egyformán határozta meg a szomáli lakosság mindennapjait, és nem egyformán bírt jelentőséggel a nagypolitikai játszmákban sem. Úgy tűnik ugyanis, hogy a szomálik mindennapjait – politikai szinten is – évszázadokon keresztül a *jilib* határozta meg. Ahogy

²⁸⁹ Samatar 1991, 12.

²⁹⁰ Lewis 2002, viii.

²⁹¹ Debating Somaliland, Puntland, Khatumo 2012.

²⁹² Höhne 2007, 240-242.

²⁹³ Van Notten 2005, 20.

Lewis fogalmaz legutolsó, korábbi eredményeit sok szempontból revideáló könyvében, „*a legstabilabb egység a szövetségeknek ebben a rugalmas és folyton változó hálózatában* (értsd: klánrendszer – M.V.) *a jilib volt.*”²⁹⁴ Csak az esetek elenyésző hányadában volt szükség ezen túlmutató struktúrák (alklán, klán) bevonásába a politikai és egyéb ügyek rendezésére. Ilyen eset volt a külső ellenséggel szembeni háború, mint az etiópok elleni (alapvetően arab vezetésű) 16. századi invázió a nagy „nemzeti” hős, Ahmed Ibrahim al-Ghazi Gran irányításával.²⁹⁵ Az, hogy ez az egy – végül vereséggel végződő – eset a modern szomáli nacionalizmus egyik fő hivatkozási pontjává válhatott, jól jelzi, hogy ezekből a „közös” szomáli vállalkozásokból nem sokat jegyzett meg a hagyomány, és a nagyobb klánkeretek szerepe a 20. század előtt mérsékelt volt. Ugyanakkor a függetlenség korára az ország „történelmi” területein – a déli nagyvárosokban és az Ogo-felföldön – a politikai folyamatokat – köszönhetően az urbanizációnak, az új elit megjelenésének, valamint a személyes struktúrák fellazulásának – már sokkal inkább ezek a nagyobb klánkeretek határozták meg. A Barre-rezsim klánpolitikája, majd a polgárháború pusztító hatása a kisebb közösségekre szintén a nagyobb klánkeretek valós tartalommal való megtöltését segítették elő. Ugyanakkor itt is utalnunk kell a „két Szomália” realitására: a központoktól távol eső, a kaotikus politikai küzdelmekről nem vagy csak alig háborgatott helyeken továbbra is a kisebb szerveződések és a *jilib* évszázados szokásai irányítják a mindennapokat.

Vizsgáljuk meg először a nagyobb struktúrákat.²⁹⁶ Ami – a kisebbségek kapcsán már részben bemutatott – szomáli klánszervezet egészét illeti, azt elsőként Lewis írta le a múlt század 1950-es, ’60-as éveiben. Bár azóta a modellen számos finomítást elvégeztek a különféle kutatók, az alapvető struktúrákon ez nem változtatott. A brit antropológus kutatásai alapján két nagy csoportba, a *Sab*-ba és a *Samalé*-ba sorolta a szomáli klánokat. Ezekben belül összesen hat nagy szomáli klánt (kláncsaládot) különített el: a *Sab*-ba tartoznak az alapvetően földműveléssel foglalkozó Digil és Rahanweyn csoportok, míg a *Samalé*-ba a Dir, a Darod, a Hawiye és az Isaq kláncsaládok.²⁹⁷ A szomáli kláncsaládok kohézióját erősíti, hogy a hagyomány szerint őseik az Arab-félsziget felől érkeztek Afrika szarvára.²⁹⁸ Ugyanakkor későbbi munkáiban már Lewis is utalt arra, hogy az elnevezések meglehetősen flexibilisek és gyakran változó értelemben használatosak: a *Sab* klánok közé sorolták ugyanis az alsóbbrendű szomáli és más népcsoportokat is. A Rahanweyn elnevezés jelentése „nagy

²⁹⁴ Lewis 2008, 28.

²⁹⁵ Lewis 2002, 25.

²⁹⁶ Ld. Lewis 1999, 4-6.

²⁹⁷ Lewis 2002, 5-6.

²⁹⁸ Eno 2008, 16.

tömeg”, és Lewis szerint oromók és bantuk is helyet kaptak soraikban.²⁹⁹ A klánok bonyolult nevezéktanához az is hozzátartozik, hogy a Digil és Rahanweyn helyett az újabb időkben gyakran a Digil és Digil-Mirifle elnevezés használatos, amit Lewis is átvesz.³⁰⁰ Said Samatar 1991-ben még szintén hat nagy kláncsaládról és a *Sab*-on belül Digil és Rahanweyn klánokról beszél,³⁰¹ csakúgy, mint Makinda³⁰² vagy Menkhaus.³⁰³ 2008-as művében Bradbury ugyanezt a felosztást és elnevezéseket használja.³⁰⁴

Eno már más szemszögből közelít a rendszerhez. Könyvében elmosza a határt a Digil és a Rahanweyn csoportok között, és a Digil-Mirifle elnevezést használja, csaknem rokon értelemben a *Sab*-bal. Ennek célja, hogy rámutasson, a csoport valójában sokkal közelebb van a térség őslakosaihoz, főleg a bantukhoz, mint az északi szomáli *Samale* klánokhoz, és igazából nem is tekinthetők a hagyományos értelemben vett szomáliknak.³⁰⁵ Megközelítése ugyanakkor az Arta folyamaton, majd a TFG és az SFG létrehozásán keresztül nemzetközi támogatást is kapott, mivel a nagy szomáli klánok meghatározásánál alapvetően négy kláncsaláddal, a Daroddal, a Hawiyével, a Dirrel és a Rahanweynnel (Digil-Mirifle) számoltak a résztvevők. Így a Digil csoport eltűnt a Digil-Miriflében, és a Rahanweyn valóban egyfajta olvasztókemencévé vált – legalábbis teoretikusan. Ugyanakkor az Isaq tagjai nem kaptak külön képviselést, mert az újabb kutatások szerint az Isaq a Dir részét képezi.³⁰⁶ Mindenesetre itt sem tekinthetünk el a nagyon is nyilvánvaló aktuálpolitikai környezettől: az 1991-ben függetlenségét kikiáltó, Mogadishu fennhatóságát elutasító Szomáliföld politikai elitje alapvetően az Isaq tagjai közül került ki, miközben a kláncsaládnak alig akadnak délen képviselői. Így adta magát a lehetőség, hogy a szakadár klán vezetői ne kapjanak önálló képviselést a formálódó új szövetségi struktúrában.³⁰⁷

Nem győzzük elégszer hangsúlyozni, hogy a fentebbi felosztás egyáltalán nem tekinthető megingathatlannak. Minél fentebb haladunk a klánszerkezetben, az egyes kláncsoportok egymáshoz való viszonya annál bizonytalanabb. Jól jelzik ezt a vizsgált szerzők munkái is, ahol gyakran ugyanazon a könyvön belül is megfigyelhetők eltérő

²⁹⁹ Lewis 2008, 4.

³⁰⁰ Uo.

³⁰¹ Samatar 1991, 13.

³⁰² Makinda 1992, 26.

³⁰³ Menkhaus 2004.

³⁰⁴ Bradbury 2008, 10.

³⁰⁵ Erről a megközelítésről lásd Eno 2008, különösen 26-27.

³⁰⁶ „A” interjúalany; ezt későbbi munkáiban már Lewis is említi, lásd Lewis 2008, 4.

³⁰⁷ A Szomáliföld függetlenségi törekvései mögött húzódó klándinamikákat lásd Bradbury 2008, 55-95.

megközelítések. Bradbury például könyve elején elfogadja a hat nagy kláncsaládra vonatkozó teóriát, majd később maga is arra hivatkozik, hogy az Isaq a Dir része.³⁰⁸

Hiba lenne ugyanakkor elbagatelizálni a kláncsaládok jelentőségét. A *Sab* és a *Samale* csoportok közti ellentétekről és státuszkülönbségről már szoltunk. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a 20. században a *jilib*-en túlmutató, addigi laza, magasabb szintű kláncoktelékek teljesen más értelmet nyertek. A központosítás folyamatával a formálódó, urbanizálódó elit elszakadt helyi közösségeitől. A nagyvárosokban, különösen a rendkívül heterogén Mogadishuban ezért újra kellett gondolni a klánhovatartozás kérdését, és a hatalmi pozíciók megszerzésére – kiszakadva a közvetlen kisközösségekből – fel kellett venni a kapcsolatot a messzebbi klánrokonokkal is. Ebben a dimenzióban már az olyan méretű, nehezen átlátható entitások is, mint egy kláncsalád, identitásképző erővé válhattak, így az döntően meghatározta a politikai csoportok formálódását. Szomália lelkéért már a II. világháború időszakától a két domináns kláncsalád, a Darod és a Hawiye vívta küzdelmét. Döntő többségében közülük kerültek ki az állam- és kormányfők, miniszterek, tisztviselők, a hadsereg és a rendőrség vezetői. Miközben – a többi klán leszerelésére – igyekeztek teret engedni más csoportok képviselőinek is, ez összességében nem változtatott azon a tényen, hogy a Dir – benne az Isaq-kal – és a Rahanweyn háttérbe szorult velük szemben.³⁰⁹ 1954-es felmérések szerint a legelső szomáli párt, a Somali Youth League tagságának 50 %-a tartozott a Darod kláncsaládhoz, 30 %-a a Hawiyék közé és mindössze 10 %-a a Digil-Miriflébe.³¹⁰ Bár a *Sab* szomálik már a negyvenes évek végén megalakították saját pártjukat, a Hizbia Digil-Mirifle Somali-t (HDMS), az képtelen volt komolyan befolyásolni a szomáli belpolitikai folyamatokat és kormányzó pozícióba kerülni, annak ellenére, hogy klánhovatartozás szempontjából a déli lakosság közel felét képviselte. Történt ez annak ellenére, hogy a HDMS tagjai viszonylag jó kapcsolatot áptak az ENSZ döntése alapján visszatérő olasz hivatalnokokkal, akik sokat segítettek a földműves klánok számára a folyóvízterületek felvirágztatásában.³¹¹ Barre hatalomra kerülésével aztán húsz évre a Darod és klánjai, a Marehan, az Ogaden és a Dolbahante kerültek vezető pozícióba, majd a tábornok bukása után a mérleg nyelve a Hawiye csoport felé billent. A TFG és Abdullah Yusuf felállásával ismét Darod dominancia következett, majd a 2009-ben, illetve 2012-ben megválasztott új elnökök, Sharif Ahmed és Hassan Mohamud ismét a Hawiye Abgal klánjából kerültek ki.

³⁰⁸ Bradbury. 10., 52.

³⁰⁹ Lásd erről Eno 2007a, 149-152.; Lewis 2002, 15., Bradbury 2008, 32.

³¹⁰ Lewis 2002, 146.

³¹¹ Uo. 123-129.

Bármely szerzőt is olvassuk tehát, azt látjuk, a szomáliai politikai küzdelmekben az elmúlt évszázad során a hierarchikus klánkötelékek mindig alapvető szerepet játszottak, és a klánok vezetői megkerülhetetlenek a szomáli államépítés kapcsán. Bár egyes események – mint az 1990-es évek esetenként minden normát felrúgó polgárháborúja vagy az iszlamisták univerzalizmusa – ideig-óráig gyengítették a klánok meghatározó szerepét, tartósan nem tudták azt visszaszorítani. A klánok így több szempontból is a nyugati típusú államfejlődés gátjaivá váltak, ezért a modern közigazgatás kiépítésére tett kísérlet Siad Barre rezsimje alatt együtt járt a klánrendszer felszámolását célzó, ellentmondásoktól sem mentes agresszív propagandával és közigazgatási lépésekkel.³¹² Az elmúlt két évtized egyértelműen bizonyította ezen törekvések kudarcát, és mint látni fogjuk, rövidtávon a politikai iszlám sem volt képes megbirkózni a klánokon alapuló társadalom kihívásaival. Intő példa, hogy míg a klánviszonyok alapján viszonylag homogén területeken, mint Szomáliföldön vagy Puntföldön működőképes regionális kormányzat és közigazgatás alakult ki, a különböző klánok által lakott déli területeken húsz éve folyamatos az anarchia.³¹³

A klánrendszer szerepének értékelése komplex, összetett elemzést és rengeteg további kutatást igényelne. Samuel Makinda és Ken Menkhaus munkái jól szemléltetik, milyen átláthatatlan anarchiába taszította az országot a klánok közötti vetélkedés az 1990-es évek elején. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy állami múlt és központosított hatalom híján évezredekken keresztül a klánrendszer jelentette a mindennapi élet keretét. A jogszolgáltatástól kezdve a gazdasági tevékenységen át a fegyveres küzdelemig a klán volt az a védőernyő, ami megővta tagjait és biztosította a szomálik túlélését Kelet-Afrika gyakran mostoha természeti és politikai viszonyai között. Megfelelő körülmények között ez a rendszer kiválóan működött. A '80-as évek elején Szomália Afrika egyik legbiztonságosabb helyének számított, de alapvetően nem az állami rendőrség vagy Siad Barre diktatúrája miatt, hanem a klánvezetők közötti társadalmi szerződés eredményeképpen.³¹⁴ A 2000-es években megszilárduló Iszlám Bíróságok³¹⁵ sem nélkülözhatték a klánok befolyásos öregjeinek támogatását, akiknek szava többet ért minden írott törvénynél egy olyan országban, ahol a lakosság közel 85 %-a írástudatlan.³¹⁶ Bár kétségtelen, hogy hosszú távon a klánrendszer az egységes szomáli állam ellen hatott, minden, a helyzet normalizálására tett kísérlet során számolni kellett (volna) vele.

³¹² Makinda 1992, 26.

³¹³ Menkhaus 2004, 22.

³¹⁴ Menkhaus 2004, 33.

³¹⁵ Belőlük alakult meg az Iszlám Bíróságok Uniója (Islamic Courts Union – ICU) 2000-ben. Hettyey 2008, 98.

³¹⁶ Hegedűs 2006, 222.

II.2.6. A *jilib*

A nagyobb klánstruktúrák bemutatása után ideje, hogy rátérjünk a szomáli társadalom legkisebb önálló egységének, a *jilib*-nek a bemutatására. Bár, mint láthattuk, a függetlenség időszakára a *jilib* jelentősége – különösen a szomáli belpolitikát leginkább befolyásoló, sűrűn lakott városi területeken, illetve Szomáliföld központi területein és a folyóvölgyekben – gyengült, a modern szomáli mindennapok számos eleme közvetlenül ehhez a struktúrához vezethető vissza, nem beszélve azokról a tömegekről, akik számára még mindig ez a közösség adja életük alapvető keretét.

Ahhoz, hogy megértsük, miért játszik olyan fontos szerepet a *jilib* a szomáli társadalomban, és hogy miért ezt tekinthetjük a legkisebb, minden szempontból önálló egységnek, elengedhetetlen a szomáli szokásjog, a *heer* rövid bemutatása. A szoros kapcsolatot mi sem jelzi jobban, mint hogy a *jilib* jelentése: „*vérdíj fizető csoport*” („*diya paying group*”).³¹⁷ Ez a legkisebb olyan egység ugyanis, amely képes arra, hogy tagjaiért felelősséget vállalva kifizesse az azoknak más *jilib*-bel szemben elkövetett gyilkosságaiért járó kompenzációs díjat, ami egy férfi esetén száz, egy nő esetén ötven, egy csecsemőnél pedig 30 tevét jelent – óriási összeget!³¹⁸ Ugyanakkor arra is alkalmas, hogy amennyiben jogtalannak tekinti a követelést, fegyveresen is védelmezze tagját. Miközben Van Notten meglehetősen idealizált képet fest a szomáli társadalom és szokásjog harmóniájáról, Lewis kései művében nem hallgatja el, hogy a *jilib*-nek legalább akkora szerepe van a jogos – vagy jogosnak vélt kártérítés – esetén elmaradó vérbosszú végrehajtásában is, mint a kompenzációban és a helyreállító igazságszolgáltatásban.³¹⁹ A *jilib* gazdasági szerepe is alapvető fontosságú: a közösség méretei és az általuk használt terület ugyanis képes minimalizálni az időjárás szeszélyei, illetve a betegségek okozta pusztítást, és fenntarthatóbb közösséget teremteni, mint a kisebb csoportok.

A *jilib* mérete 300-3000 férfi között változik, amelybe már a fiatal fiúk is beletartoznak, a csoport mérete tehát 700-7000 között mozoghat. A *jilib* belső szerkeze a vérségi vonalat követi: alatta helyezkedik el a *juffo*, amelybe az azonos dédapától származókat tömöríti. A szomálik ugyanis alapvetően a férfiági családfát tartják számon,³²⁰ bár az első és második generáció esetén még az anya klánvonala is szerepet játszik. Ez jól megmutatkozott Barre uralkor, amikor a tábornok nagyban támaszkodott anyja klánjára, az Ogadenre.³²¹ De

³¹⁷ Van Notten 2005, 2-3.; Lewis 1994, 20.

³¹⁸ Uo. 55.

³¹⁹ Lewis 2008, 50.

³²⁰ Lewis 2002, 10.

³²¹ Uo. 222.

Ghalib története is arra mutat rá, hogy az első generációnál még hangsúlyos az anya családja is. A későbbi miniszter vegyesházasságból született, mert anyja a Darod Warsangeli, míg apja az Isaq klánba tartozott, miközben anyja nővére egy Dolbahante férfihoz ment feleségül. A család a Dervis-háború viszontagságai után végül anyja szülőföldjére, Erigavo közelébe tért vissza (a hargeisai apával a felesége a háború elől brit oltalom alá menekülve ismerkedett meg). Szülei halála után a fiút és testvéreit egy ideig az anyai rokonok vették pártfogásba és nevelték.³²²

A *juffo* alatt helyezkedik el a *degmo*, vagyis a falu. Ez nagyjából egy 50 négyzetkilométernyi területen élő harminc nagycsaládot, 400-500 embert foglal magába (átlagosan ennyi embert tud eltartani egy ekkora terület). Ez jelenti a közösség fő központját, ami általában egy stabilabb vízlelőhelyhez kapcsolódik. A száraz évszak végén, illetve az esős évszakban itt gyűlik össze a közösség, vagy szükség esetén innen vándorol tovább a *jilib* központja felé. Nem szabad persze komoly településekre gondolnunk: néhány sátor és az állatok védelmét jelentő, a végtelen alapanyagot nyújtó tüskés bozót ágaiból összekötözött kerítés jelenti a szerény szállást.³²³ Utóbbi azonban megtalálható a *reer*, a tábor körül is, mivel – bár a polgárháború nem kímélte az állatállományt sem – az ország vidéki területein még mindig gyakoriak a ragadozók, oroszlánok, hiénák, sakálók, nílusi krokodilok.³²⁴ A *reer*-be általában egy nagycsalád, vagyis nagyjából hat háztartás tartozik.³²⁵ A GTZ felmérései alapján ez a családfőt és férfirokonait, fiait, testvéreit, esetleg unokatestvéreit, valamint asszonyaikat és gyerekeiket, összesen 10-30 embert foglal magába, akiknek átlagosan a fele 15 év alatti.³²⁶

A *jilib*, mint a jogszolgáltatás és a gazdálkodás egysége, belső problémáit, vitás ügyeit saját eszközeivel kezeli, és nem viszi azokat külső autoritás elé. A *jilib* feje ilyenkor a vénekkel (*oday*) együtt összegyűlik, és a bíróság, a *guuddi* megállapodik a sértettet illető kompenzációról. A tárgyalás a felek meghallgatásával általában napokig tart. A szomáli szokásjog célja alapvetően nem a vétkes megbüntetése, hanem az okozott kár helyreállítása, így ha a felek meg tudnak egyezni a kompenzációban, a tárgyalás véget ér. Az ügy hasonló módon zajlik, ha túllép a *jilib* keretein, mert az egyik *jilib* tagja egy másik *jilib*-hez tartozó személy ellen követ el egy, a *heer*-rel ellenkező cselekményt. Ebben az esetben a két *jilib* vezetői gyűlnek össze, hogy megvitassák az ügyet. Minél magasabb szintű az ügy, annál

³²² Ghailb 1995, 1-3.

³²³ Lewis 2008, 52-53.

³²⁴ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 7.

³²⁵ Van Notten 2005, 19-20.

³²⁶ Talle-Abdullahi 1993, 118.

többen vesznek részt a tárgyaláson. Van Notten leírása alapján a tanúvallomások érvényességéhez legalább három személy egybehangzó állítása szükséges. Az ítélet megszületése nem szavazás, hanem konszenzus eredménye, amelyet a két *jilib* véneinek kell megerősíteniük. A két közösségnek alá kell vetnie magát a *guuddi* döntésének. Amennyiben a felek nem tudnak megegyezni, a két *jilib* a klánhierarchiában felettük álló következő szint véneihez fordul döntőbíráskodásért.³²⁷ Mint említettük, a kompenzáció során a tevé számít értékmérőnek. Ennek értékét nem szabad lebecsülnünk. A férfi 100 tevét kitevő vérdíja mesés vagyon: a GTZ felmérése alapján egy Ceel Dheere közelében levő falu 104 háztartása – egy kisebb *jilib*-nyi, nagyjából 600 lakos – teljes állatállománya 3301 juhot, 6341 kecskét és 879 tevét tett ki.³²⁸ Az állatok váltóértéke általában 1 tevé (3-6 éves nőtény) = 3 szarvasmarha = 10 kecske vagy birka.³²⁹ Ez azt jelenti, hogy egy másik közösségbe tartozó férfi megöléséért a *jilib*-nek teljes vagyona 5 %-át kellene átadni kompenzációként! Van Notten ugyanakkor rámutat, hogy a szokásjog előírásait a klánviszonyok néha átalakítják: míg egy másik klánba tartozó *jilib* esetén általában a teljes kompenzációt ki kell fizetni, közelebbi klánkapcsolatban levő *jilib*-ek esetén ez az összeg 10-40 %-kal is kevesebb lehet.³³⁰ Az összeg azonban így is óriási. Nem csoda tehát, hogy az eljárás nem zajlik mindig ilyen békésen. Bár Van Notten szinte tökéletesen működő rendszerként írja le a fentebbi modellt, a valós élet tapasztalatai mást mutatnak, és a klánok a bonyolult és hosszan tartó eljárás helyett gyakran inkább a vérbosszú eszközéhez nyúlnak: Közép- és Dél-Szomáliában ma is szinte heti gyakorisággal fordulnak elő kisebb összecsapások a különböző klánokhoz tartozó közösségek között a legelőkért és a vízlelőhelyekért vívott küzdelemben.³³¹ A kilencvenes évektől ráadásul ezek a küzdelmek jóval véresebb jelleget öltöttek, mint korábban: míg a szomáli klánok évszázadokon keresztül elsősorban lándzsákkal vívták harcaikat,³³² és a tűzfegyverek a függetlenség után is csak lassan terjedtek közöttük – bár a világháborús szolgálat sokakat ellátott puskákkal –, az 1991-es összeomlás után rengeteg fegyver került a lakosság kezébe. Ebben súlyos felelősség terheli a Szovjetuniót, amely egészen 1977-ig óriási mennyiségű fegyverszállítmánnyal igyekezett biztosítani legfontosabb kelet-afrikai szövetségének hűségét.³³³ Márpedig az AK-47-es különféle, könnyen kezelhető és viszonylag igénytelen

³²⁷ Van Notten 2005, 63-70.

³²⁸ Abdullahi 1993a, 132.

³²⁹ Van Notten 2005, 69.

³³⁰ Uo.

³³¹ Lásd például Clan fighting in central Somalia kills 8, injures 13 2012.; Clan fighting over pasture kills six in Somaliland 2013.

³³² Lásd erről pl. KNA GH/6/2 816/63 (Northern Frontier – Somalia), 3.

³³³ Makinda 1992, 65.

változataival vívott harcok a bozótban megsokszorozták az ilyen jellegű összecsapások áldozatainak számát.

II.2.7. A szomáli politika alapintézménye: a guurti

Afrika szarván részben éppen a végtelen vérbosszú elkerülése hívta életre a szomáli társadalomnak a *guuddi*-n túlmutató intézményét, a *guurti*-t. A *guurti* tevékenysége már túllép a *guuddi* alapvetően egyéneket érintő jogszolgáltatásán, és a közösségek harmonikus együttműködését, valamint a tágabb klánérdekeket hivatott szolgálni. A *guurti* ülésén a klánhoz tartozó *jilib*-ek (nagycsaládok) legbefolyásosabb vénei vesznek részt. Az ülésre általában egy-egy hatalmas baobao-fa (*Adansonia*, majomkenyérfa) árnyékában kerül sor. A *guurti* hivatott dönteni a béke és a háború ügyében, de itt határoznak a klánok közti szövetségről (amelyet, mint említettünk, gyakran házasságkötéssel pecsételnek meg), az aszályokkal és más természeti anomáliákkal szembeni közös fellépésről (például a másik klán legelőterületein való átvonulásról), a folytatandó külpolitikáról (pl. az NGO-khoz vagy épp az ebből a szempontból „külső” aktornak számító központi kormányzat támogatásáról), a közös földek, legelők, vízlelőhelyek használatáról, a közös infrastruktúra (utak, csatornák, hidak, mecsetek) karbantartásáról, az ünnepek és a jótekonyság rendjéről – vagyis gyakorlatilag mindenről. A döntések itt is konszenzussal születnek, nem pedig többségi elven, amihez aztán a résztvevők mindegyikének tartania kell magát.³³⁴ A *guurti* erejét jelzi, hogy hatalmas sokszor túlmutat a központi szervekén: 1963-ban Kenya szomálik lakta egyik körzetében, Wajirban a Majerteen klánba tartozó szomáli fegyveresek megölték a körzeti biztost és az oromó Borana klán egyik vezetőjét.³³⁵ Az eset két dolog miatt is tanulságos: egyrészt, hogy a bonyodalom nem a fontos állami pozíciót betöltő biztos, hanem a Borana Garba Tulla halálából kerekedett, vagyis a valódi hatalmi struktúrák nem az állami szervek, hanem továbbra is a klánvezetők kezében nyugodtak Északkelet-Kenyában. Másrészt a hivatalos szervek tehetetlensége után a Borana a Majerteen vezetőihez fordult, hogy egy *guurti* keretében rendezzék a már-már klánok közti háborúval fenyegető gyilkosság ügyét – ráadásul tették mindezt könnyedén átnyúlva az „államhatárokon”, a Borana delegáció ugyanis Kismayóban találkozott a Majerteenekkel. Az már csak széljegyzet a történethez, hogy a Majerteen ahhoz kötötte a gyilkosokkal szembeni eljárást, hogy az oromó Borana támogatja-e a kenyai szomálik elszakadási kísérletét.³³⁶

³³⁴ Van Notten 2005, 84.

³³⁵ KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia), 1963. június 29.

³³⁶ KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia), Weekly Situation report, 1963. augusztus 7-13.

A *guurti* működése természetesen nem volt mindig ilyen idealisztikus. Egy délen élő Dolbahante közösség 1921-es levele, amelyet a nairobi kormányzónak írtak (a terület akkor még brit fennhatóság alatt állt), beszámol róla, hogy a másik három környező klánnal, a Haberyalával, a Haber Yunis-szal és a Haberwallal tartott közös találkozó a köztük levő viszály rendezéséről tömegverekedéssé fajult.³³⁷ Ugyanezt láthattuk az ország legnagyobb *guurti*-jában, a szomáli parlamentben is, ahol a honatyák 2011-12. fordulójának feszült hónapjaiban többször is ökölrel estek egymásnak.³³⁸

A fenti példák ellenére a *guurti* tárgyalásos, konszenzusos döntéshozatali modellje megkerülhetetlen a szomáli viszonyok megértéséhez. Szemben például az európai többségi elvvel, Szomáliában csak akkor van esély egy tartós megállapodás megszületésére, ha az a *guurti*-hoz hasonló keretek között születik meg. Ennek feltétele a jelen levők nagy száma is: a képviselő nem átruházható, így elméletileg minél följebb haladunk a klánstruktúrában, annál több személynek kell megjelennie a gyűlésen. Bár a *jilib* vezetői még általában beleegyeznek abba, hogy a nagyobb tárgyalásokon a klán vezetője, a szultán (különböző elnevezésekkel *Suldan, Boqar, Garad, Ugas*) képviselje a klán véleményét, ezen túlmentően nincs alku: ha a klánvezető nincs jelen a tárgyaláson, a klán úgy tekinti, hogy a feje fölött született döntés, ezért annak nem veti alá magát. Mivel a szultán mögött álló legkisebb klánegységek általában 10 és 100 ezer közötti embert tömörítenek,³³⁹ nem nehéz kiszámítani, hogy elméletben a kísérekkel együtt ezres nagyságrendű küldötnök kellene összegyűlnie a tízmillió országban, hogy mindenki által elfogadható döntés szülessen – és ennek a tömegnek ráadásul kompromisszumos döntést kellene hoznia! Ráadásul nem szabad elfelejtenünk, hogy az egalitárius szomáli társadalomban a szultán is csupán a közösség szócsöve: nem a saját véleményét, hanem a mögötte álló *jilib*-ek véneinek döntését képviseli. Így azt csak akkor változtathatja meg, ha hazatérve ismét megvitatja a javaslatokat klánja vezetőivel, és azok új felhatalmazással látják el.³⁴⁰

II.2.8. A *jilib*, a *guurti* és a szomáli államiság

A fentebb bemutatott struktúra szinte megoldhatatlan terhet jelent a központi szomáli állam számára, és jól megmagyarázza, hogy a gyarmatosítás előtt miért nem alakulhatott ki egységes állam Afrika szarván: a *guurti* nyilvánvaló időbeli és fizikai korlátai ugyanis ezt egész egyszerűen nem tették lehetővé. Egy 660 ezer négyzetkilométeren élő, többmilliós

³³⁷ KNA AP/1/1210, 2.

³³⁸ Somali Lawmakers Exchange Blows in the House 2011.

³³⁹ Lewis 2002, 9.

³⁴⁰ Lewis 2002, 10.

közösség irányítása ilyen módon nem megvalósítható. Nem csoda, hogy ezt felismerve a modern szomáli állam megteremtői minden erővel szakítani próbáltak ezzel a struktúrával, és a nyugati, képviseleti rendszer bevezetésével igyekeztek helyettesíteni a *guurti*-t. A rendszer alig kilenc évig működött, és a szomáli elit hamar belátta, hogy működésképtelen: Siad Barre fellépése csupán következmény volt, nem pedig a változások előidézője. 1969-re a demokratikus Szomália egypártrendszerre vált, ahol egy képviselői hely híján a parlamentben csak a Somali Youth League tagjai kaptak helyet.³⁴¹ Barre a demokratikus kormányzat alatt változatlanul döntő szerepet játszó klánizmus és korrupció felszámolása mellett a központi adminisztráció további erősítésével igyekezett túllépni a *guurti* gyakorlatán, amelyre reálisan csak egy erős diktatúra tűnt képesnek. A tábornok azt remélte, hogy a központosított állam a külső forrásokból végrehajtott modernizáción keresztül néhány évtized alatt túlléphet a múlt árnyékán, és az új Szomáliának a hatékony közigazgatás, a növekvő életszínvonal és az eltűnő klánidentitás mellett már nem lesz szüksége az elmaradottnak vélt régi struktúrákra. Nem tudjuk, hogy a vállalkozás hová vezethetett volna, ha nincs az ogadeni háború, így azonban a kísérlet hamar kifulladt, és a szomálik továbbra is a hagyományos politikai intézmények működésében látták a boldogulás esélyét. Az is nyilvánvaló, hogy a másik univerzális eszmeiség, a politikai iszlám sem hozott egyértelmű gyógyírt a szomáli helyzetre: az ICU a kezdeti mérsékelt és decentralizált működés után a központosított irányítás erősödésével képtelen volt kellően vonzó alternatívát nyújtani a lakosságnak, és a radikális eszmék a társadalom jó részét elidegenítették az iszlamistáktól.

A 2000-ben indult Arta-folyamat, az ICU kezdeti gyakorlata, illetve a TFG, majd a 2012-es szövetségi kormány és parlament felállítása azt mutatják, hogy a *guurti* eszmeisége ma is él a szomálikban, és bármiféle távlati döntés megszületése csak ezen keresztül érhető el. A 2011-12-es, a külföldi szereplők aktív közreműködésével elkészült *Roadmap* is ezt a felismerést tartalmazza: az új átmeneti alkotmány elfogadására összehívott Alkotmányozó Gyűlés, az azt kiválasztó vének gyűlése, illetve maga az új parlament több ezer szomáli vezetőt érintett közvetlenül.³⁴² A közel egy éven keresztül húzódó, vég nélküli tárgyalások – amint azt a későbbiekben részletesen bemutatjuk – ugyan nem voltak híján a váratlan fordulatoknak, de végül eredménnyel végződtek, és minden eddiginél szilárdabbnak tűnő konszenzust értek el. Ez különösen annak fényében ígéretes, hogy Szomáliföld a kilencvenes években hasonló utat járt be a hagyományos struktúrák és a modern állami keretek ötvözésével: Szomáliföld jelenlegi politikai kereteinek kialakítását a klánvezetők hosszas és

³⁴¹ Lewis 2002, 203-210.; Ghalib 1995, 72-79.

³⁴² Lásd Peace Process Signituries Meet in Galkayo 2012.; Marsai 2012a.

esetenként vad konfliktusoktól sem mentes tárgyalásai előzték meg: bár Hargeisa kapcsán mindenki csak a sikerekről beszél, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a klánok vitáikban esetenként egészen a fegyveres összecsapás eszközéig elmentek. Mindezek ellenére a kilencvenes évek végére úgy-ahogy sikerült elérni a politikai konszenzust, és ebben a tucatnyi, a terület klánjait érintő *guurti*-nak döntő szerepe volt. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a parlamenti felsőház, a Guurti létrehozásával Hargeisa hosszútávra is állandósította a tanács szerepét a szakadár állam működésében.³⁴³ Mindez arra inti a kutatókat, hogy a *guurti* gyakorlata a kétségtelen ellentmondások ellenére nem biztos, hogy teljesen elképzelhetetlen a szomáli állam keretein belül, és a különféle hibrid modellek életképesnek bizonyulhatnak.

Ugyanez figyelhető meg a nagypolitika szintje alatt működő *jilib* esetében is. Van Notten leírja, hogy a köztársasági államépítés során a helyi adminisztráció vezetői legtöbbször a *jilib*-ek családfői közül kerültek ki.³⁴⁴ Morten Boas is megemlíti, hogy Szomáliföldön a brit kormányzat előszeretettel támaszkodott a klánok már meglevő vezetőire, és csupán annyit tett, hogy fizetett hivatalnokká tette őket.³⁴⁵ Bár ez esetenként kontraproduktív eredménnyel járt, mert meggyengítette a családfő hatalmát és ellenkezett a konszenzusos döntéshozatal gyakorlatával,³⁴⁶ összességében mégis elősegítette a külső és belső struktúrák egymáshoz való közeledését. Márpedig figyelembe véve az elmúlt ötven év eseményeit, Szomália számára ez tűnik az egyetlen járható útnak.

A külső hatások ereje ugyanis megkérdőjelezhetetlen – mint ahogy az ősi struktúrák továbbélése is. A hétköznapi szintjén ugyanis – hasonlóan a *guurti*-hoz – a *jilib* és a *heer* jelentősége a megváltozott életmóddal sem tűnt el. Mogadishuban a halálos kimenetelű vagy személyi sérüléssel járó autóbalesetek esetén még ma is érvényesek a *diya* által megszabott vérdíjak.³⁴⁷ A Szomáliföldön másfél évet eltöltő Izsák Rita a szerzővel folytatott beszélgetésében elmondta, hogy a városban élő szomálik nomád rokonaiknál még mindig tartanak bértartású tevéket, hogy megfelelő fizetőeszközzel rendelkezzenek, ha a szükség úgy diktálja. A *jilib* és a hozzá kapcsolódó viszonyrendszer erejét jelzi az is, hogy a diaszpórában végzett kutatások alapján a vérségi kötelékek még a helyi közösségekben is minden más struktúránál erősebben határozzák meg a szociális kapcsolatokat. Így miközben támaszt

³⁴³ Erről lásd Bradbury 2008, 70-129.

³⁴⁴ Van Notten 2005, 75.

³⁴⁵ Boas 2010, 452.

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ Lewis 2008, 50.

jelentenek a gyökérvesztett migránsoknak, gyakran a szomáliai konfliktusok exportcsatornájaul is szolgálnak.³⁴⁸

Az itt bemutatott modell – mint minden hasonló leírás – természetesen csak fenntartásokkal általánosítható, és elsősorban Észak- és Közép-Szomália nomád klánjaira vonatkozik. Ugyanakkor azért tekinthetjük meghatározónak az egész ország vonatkozásában, mert a szomáli állam vezetését alapvetően ezek a csoportok vették át a függetlenséget követően, és urbanizálódott rétegük is ezekkel a gyökerekkel vágott bele az államépítésbe.³⁴⁹ Amint azt Szomália népeinek bemutatásánál láthattuk, még a földműves szomálik és a többi népcsoport is nagyrészt átvette a nomádok társadalmi berendezkedését és politikai mechanizmusait.

II.2.9. A családszerkezet és a nők helyzete

A szomáli családszerkezetet a poligámia, illetve a nomád életmód évszázadokon keresztül döntően befolyásolta. Bár az elmúlt száz év hatásai tetten érhetőek például a többnejűség lassú visszaszorulásában³⁵⁰ vagy a női-férfi viszonyrendszer átalakulásában,³⁵¹ ez csak lépésről lépésre zajlik le, és elképzelhetetlen lenne a már meglevő alapok nélkül.

A családalapítás időpontjában a szomáli fiatal emberek általában huszadik életévük környékén járnak, míg a nőknél ez a pubertás után következik be. A poligámia alapvetően az életkor és a vagyoni helyzet függvénye: a férfiak leginkább fiaik kiházásodásakor keresnek maguknak új feleséget. Ennek azonban feltétele, hogy a családfő megfelelő anyagi háttérrel rendelkezzen az új frigyhez, hisz a feleségeknek és gyerekeiknek egyenlő arányban kell részesülniük a családi javakból. A házasság legfontosabb célja a megfelelő számú utód nemzése, akik 5-6 éves koruktól munkaerejükkel segítik a családi gazdaság működését, majd gondoskodnak idősödő szüleikről. A magas gyermekhalandóság miatt egy anya gyakran 6-10 gyereket is szül (Ghalibnak öt testvére volt, míg neki magának kilenc gyereke született)³⁵², akik többsége azonban a gyarmatosítás kora előtt biztosan nem érte meg a felnőttkort. A legtehetősebb férfiaknak, klánvezetőknek, szultánoknak akár öt-hat vagy több felesége is lehet, százas nagyságrendű leszármazottal.³⁵³ A házasság aktusát a szomálik házassági szerződéssel pecsételik meg. Ennek azért van jelentősége, mert a szomálik között nagyarányú a válások száma: a nomád életmód, a feleségek közötti viták, féltékenységek, valamint a nők hamarosan bemutatásra kerülő különleges helyzete könnyen destabilizálja a családokat, és a

³⁴⁸ Ford 2007, 61.; Fangen 2007, 83.

³⁴⁹ Samatar 1991, 9.

³⁵⁰ Ezt jól mutatja, hogy Ghalib például – bár anyagilag megtehetné volna – nem vett magához második feleséget.

³⁵¹ Talle-Abdullahi 1993, 125.

³⁵² Ghalib 1995, 1., 37.

³⁵³ Lewis 2008, 11-12.

feleségek férjüket elhagyva visszatérnek saját közösségükhöz. A házassági szerződés elengedhetetlen ahhoz, hogy pontosan tisztázza a javakat, amelyeket az asszony a házasságba visz, és előírja, válás esetén mi illeti meg a gyakran a gyerekeket egyedül továbbnevelő nőt a közös vagyonból.³⁵⁴

A házassági szerződés ugyanakkor gyakran politikai aktus is. Ahogy Lewis fogalmaz, „*a hajadon lány fontos valuta a klánok közti békeegyezmények megkötésekor.*”³⁵⁵ De a szomálik egyéb politikai megállapodásait is igyekeznek házassággal megpecsételni. Mindennek alapvető jelentősége van egy vérségi kapcsolatokra épülő társadalomban.

Bár az elmúlt száz év nem hagyhatta érintetlenül a házassági szokásokat, azok valójában máig keveset változtak. Az AP hírügynökség 2013-as riportja beszámol róla, hogy azoknak a városi fiataloknak, akik fellázadnak a hagyományos házassági gyakorlat ellen, még ma is titkos ceremónia keretében kell összeházasodniuk. Az okok sokfélék lehetnek: az egyik fél más, alsóbbrendű klánból származik; a vőlegény anyagi helyzete nem engedi meg, hogy kifizesse a borsos hozományt (ami részben a szomáli kalózkodás egyik mozgatórugója is, sok fiatal ugyanis így akar anyagi feltételein változtatni)³⁵⁶; vagy épp a szülők már elrendezték a két fiatal sorsát, és más párt választottak a számukra. Néhány fiatal mégis dacol a hagyománnyal, és érzelmeinek enged. Ahogy az egyik „megszöktetett” nő nyilatkozta, „*az ember nem jegyezheti el magát csak úgy egy idegennel, hogy kényszerből hozzámenjen. Civilizált világban élünk.*”³⁵⁷ A fiatalok ilyenkor keresnek egy szúfi sejket, aki titokban összeadja őket, és írásos bizonylatot ad az aktusról. Ennek azért van jelentősége, mert sok pár még ezután is titokban tartja az esküvőt, abban bízva, hogy a szülők hozzáállása megváltozik, és „hivatalosan” is egybekelhetnek. Ha a titkos kapcsolatban időközben gyerek születik, a házassági levél bizonyítja, hogy a gyerek az iszlám törvényeinek szellemében fogant. Ez azonban sokszor nem akadályozza meg azt, hogy a szülők kitagadják engedetlen utódaikat. A megkérdezett szúfi imámok szerint az al-Shabaab visszaszorulásával – akik a vahabita eszmeiség miatt tiltották a lányszöktetést – Mogadishuban százas nagyságrendűvé vált a titkos házasságok száma. Ennek gazdasági jelentősége is van, hiszen egy esküvő költsége 20 USD körül mozog, ami nagyjából kétheti átlagkeresetnek felel meg.³⁵⁸

A nők szerepét a nomád állattartás ciklusai kapcsán korábban már röviden érintettük. A gyengébbik nem helyzete a szomáli klánrendszerben meglehetősen bonyolult, és együtt

³⁵⁴ Uo. 12-13.

³⁵⁵ Uo. 15.

³⁵⁶ Marsai 2010c.

³⁵⁷ As Islamic radicals retreat, young Somalis 2013.

³⁵⁸ Uo.

viaskodik benne az alávetettség és a szomálikra jellemző egalitarizmus. Egyrészt láthattuk, hogy a férfiági kapcsolatrendszer ellenére a női felmenők jelentősége sem lebecsülendő, és válás esetén – amennyiben ez a férj hibájából következik be – a gyerekek legtöbbször az anya klánjánál nevelkednek tovább.³⁵⁹ A szokásjog ugyan kevesebbre becsüli a nők életét a férfiakénál (ötven tevé száz tevével szemben), de bizonyos esetekben meglepően szigorú rendelkezéseket tartalmaz. A férfi például nem verheti feleségét, abban az esetben pedig, ha valaki úgy megüt egy nőt, hogy annak sebhely marad az arcán, csaknem a vérdíjjal egyenértékű büntetést kell fizetnie, hiszen rontja az asszony házassági esélyeit – márpedig hajadonnak maradni nagy szűgyen Szomáliában. Ugyanez vonatkozik a szemfogak kiverésére: az elkövetőnek duplaannyi kompenzációt kell fizetnie, mint egy férfi esetében, mert fogai elvesztésével a nő alkalmatlan lesz a kötélverésre, ami a feleségek egyik alapvető feladata a háztartásban.³⁶⁰

Nem elhanyagolható a nők gazdasági jelentősége sem. A már említett munkamegosztás keretében az asszonyok dolga az aprójószággal való foglalkozás. A férfiek vándorlása idején a háztartás minden tevékenysége a nők kezében összpontosul. Bár a kereskedelem és az áru piacra vitele alapvetően a férfiak feladata, a kapitalista gazdaság terjedése kapcsán a Talle-Abdullah szerzőpáros komoly változásokat figyelt meg ezen a területen is: a férfiak távollétében ugyanis a nők vették át ezt a szerepet. Nem elhanyagolhatóak a migráció hatásai sem a nők pozícióira. Mivel számos családfő – nem csupán a polgárháború alatt – a jobb munkakörülmények és magasabb fizetések miatt ideiglenes vagy tartós jelleggel külföldre vándorolt, a nők teljes mértékben átvették a család irányítását.³⁶¹ Hasonló jelenség figyelhető meg a diszpórák közösségeiben is: a nyugati jóléti államokban a szomáli nők jóval könnyebben kapnak munkát, mint a férfiak. Ez részben törvényszerű, hisz a szomáli asszonyok tevékenységi portfóliója hagyományosan jóval szélesebb a férfiakénál (háztartás, állatgondozás, gyereknevelés, kereskedelem). Ugyanakkor ez együtt jár a férfiak befolyásának csökkenésével, és növeli a válások számát is.³⁶² A nők helyzete kapcsán nem feledkezhetünk meg Siad Barre erőfeszítéseiről sem, aki az írott jog bevezetésével komoly erőfeszítéseket tett a gyengébbik nem helyzetének konszolidálására.³⁶³

Ezek az erőfeszítések azonban vegyes eredményeket hoztak. Miközben a modernizáció mind a külső eszmeáramlatoknak, mind a gazdasági kényszerhelyzetnek

³⁵⁹ Van Notten 2005, 104.

³⁶⁰ Uo. 104-105.

³⁶¹ Talle-Abdullahi 1993, 121-126.

³⁶² Fangen 2007, 81.

³⁶³ Lewis 2008, 13.

köszönhetően sokat javított – különösen a városokban – a nők helyzetén, vidéken még ma is gyakori, hogy a nőknek pár lépéssel a férfiak mögött kell haladniuk.³⁶⁴ Ugyanakkor a külső hatások sem minden esetben segítették a női emancipációt. Ahogy Fage és Tordoff rámutat, „a gyarmati örökség alapvető sajátossága volt, hogy a nőket hátrányosan érintették a Nyugatról behozott árucikkek, például a készruhák.”³⁶⁵ Ez Szomáliában is súlyosan hatott a nomád csoportokra, de ők az élőállat-export növelésével pótolni tudták az anyagi veszteségeket. A folyamvölgyek földműves lakosságának azonban nem állt módjában kompenzálni a kieső bevételeket, és csak megbecsülni tudjuk, milyen drámai hatásokkal járhatott az olcsó dömpingárak megjelenése.

A nők helyzetének ismertetése nem lenne teljes, ha nem említénénk a női nemiszerv-csonkítás (female genital mutilation – FGM) gyakorlatát. A gyereklányok többségénél a beavatkozást, melynek során eltávolítják a klitoriszt és a belső, esetenként a külső szeméremajkakát, kilencéves kor környékén hajtják végre. A műtétet általában érzéstelenítés nélkül, rendkívül rossz higiénés viszonyok között, gyakran életlen késekkel, borotvával, ollóval hajtják végre. A beavatkozás célja, hogy csökkentsék a leendő feleségek gyönyörérzetét a szexuális együttlét során, azt remélve, hogy így hűségesebbek lesznek férjükhöz, és nem csalják meg azt. A lelki megrázkódtatás mellett a fiatal lányok esetében óriási a vérmérgezés és egyéb fertőzések kockázata, amelyek gyakran halállal végződnek.³⁶⁶ A nem szakszerűen elvégzett műtét során – mivel sok esetben egyszerre több kislányon hajtják végre a beavatkozást ugyanazzal a késsel – jelentős a HIV-fertőzés kockázata is, később pedig a szüléskor léphetnek fel a csonkítás hatására komplikációk. A női nemiszerv-csonkítás egészen a közelmúltig széles körben elterjedt gyakorlat volt Szomáliában, a UNICEF becslései szerint a termékeny korban lévő nők 98 %-a átesett az FGM valamely formáján.³⁶⁷ A szomálik a diaszpórába is magukkal viszik a brutális gyakorlatot. Az FGM elleni küzdelmet nehezíti, hogy az tabutéma a közösségekben, a kislányoknak fogalmuk sincs, min kell átesniük négy-tíz éves koruk között. A beavatkozásokat – amely sok esetben ellenkezik a befogadó ország törvényeivel – gyakran illegálisan hajtják végre. Az is gyakori, hogy a család a műtét elvégzésére hazautazik Szomáliába. Azokra, akik felemelik szavukat a gyakorlat ellen, megbélyegzés és esetenként üldözés vár.³⁶⁸ Bár a UNICEF legutóbbi felmérése némi bizakodásra ad okot (a Puntföldön és Szomáliföldön gyűjtött adatok alapján az egy és

³⁶⁴ Uo.

³⁶⁵ Fage-Tordoff 2004, 503.

³⁶⁶ Working Together to End Tolerance to Female Genital Mutilation 2013.

³⁶⁷ Uo.

³⁶⁸ Female genital mutilation campaigners face death threats and intimidation 2013.

tizennégy év közötti lányoknak csak 25 %-a esett át a csonkításon, szemben anyáik 99 %-os arányával),³⁶⁹ az adatok az ország „legfelvilágosultabb” részéből származnak, és több szempontból is megkérdőjelezhetők.

A nők társadalmi helyzetén azonban semmi sem rontott annyira, mint az iszlamista radikálisok felemelkedése. Az ICU, majd az al-Shabaab uralma alatt a nők egyértelműen alávetett helyzetbe kerültek. Kötelezővé tették számukra arcuk eltakarását, férfiak kíséréte nélkül nem mutakozhattak nyilvános helyeken, és semmiféle politikai szereppel sem rendelkeztek. Miután az iszlamistákat kiszorították a fővárosból, a nők helyzete ismét javulni kezdett: ennek egyik jele például, hogy ismét megjelentek az utakon a női sofőrök.³⁷⁰

Bár a nők emancipációjára már a Barre-rezsim is tett erőfeszítéseket, a gyengébbik nem politikai szerepe csak azután növekedett meg, hogy a nyugati államépítési kísérletek során a donorállamok nyomására a nők is képviselői, miniszteri pozíciókat kaptak. A TFP-ben a honatyák 12 %-a már nő lett,³⁷¹ miközben a garowei megállapodás 30 %-ban határozta meg a női képviselők arányát az új szövetségi parlamentben és az Alkotmányozó Gyűlésben.³⁷² Bár ezt az arányt végül nem sikerült elérni, az, hogy a külügyminiszteri posztot egy nő, Fawzia Yusuf foglalhatta el,³⁷³ a lassan változó idők jele. Eltekintve azonban az elmúlt évtizedtől, a szomáli politikatörténet a férfiak története, és a legtöbb szomáli valószínűleg 2013-ban is egyetértene azzal a csvana közmondással, hogy *„a tehenek soha nem vezetik a bikákat.”*³⁷⁴

Bár a szomáli nők a legutóbbi időkig a történelem névtelen szereplői, nem zárhatjuk le ezt a fejezetet anélkül, hogy meg ne említenénk azokat a gyakran heroikus erőfeszítéseket, amelyeket a szomáli nők az 1991-es összeomlás után tettek a szomáli nép megmaradásáért. Miközben a szomáli férfiak – sokszor akaratukon kívül – valamelyik fegyveres csoportban találták magukat, a család és a gyerekek ellátása a nők feladatává vált. A harcok számtalan csonkacsaládot eredményeztek, amelynek az anya maradt az egyetlen kenyérkeresője.³⁷⁵ Mindeközben a nők fokozottan ki voltak téve a különféle fegyveres erőszakoskodásának, és gyakran csak úgy biztosíthatták gyermekeik életét, ha ellenállás nélkül adták oda magukat támadóiknak.³⁷⁶ Említést érdemel még a „hatodik klán” tevékenysége a humanitárius munkában is, amikor az állami ellátórendszer összeomlásával a különböző női civil

³⁶⁹ Good new for girls in Somalia: new survey shows female genital mutilation on decline 2013.

³⁷⁰ Women drivers hit the roads in Somalia 2013.

³⁷¹ Hill 2007, 162.

³⁷² Delegates push forward to ratify constitution in 'historic moment' for Somalia 2012.

³⁷³ Tough Foreign Policy Challenges for Somalia's "Iron Lady" 2012.

³⁷⁴ Fage-Tordoff 2004, 504.

³⁷⁵ Of Forced Marriages and Estranged Families 2012.

³⁷⁶ Rape and sexual violence a constant threat for displaced women 2013.

mozgalmak igyekeztek segíteni a rászorulókon és minimális mértékben megszervezni az ország mindennapi életét.³⁷⁷ Mindezek sokat segítettek abban, hogy a szomáli társadalom a káosz közepette is megőrizzen valamit regenerációs képességéből, és a férfiak viszályán túl megjelenjen egy kompromisszumkészebb, békülékenyebb hang is a szomáli politikában.

II.3. Kultúra és vallás

II.3.1. A szomáli kultúra egyéb elemei: szórakozás, költészet, sport és kat

A szomáli nomádok életmódja nem jelent mást, mint folytonos küzdelmet a természet gyakran szeszélyes és kiszámíthatatlan elemeivel. Bár a közösség nélkülözhetetlen az életben maradáshoz, nagyon kevés olyan szaka van az évnek, amikor a *jilib* tagjai együtt lehetnek. A férfiak tevéikkel az évszakok ciklusához alkalmazkodva hetekre, hónapokra eltűnnek a *bush*-ban legelők után kutatva, vagy épp messzi piacokra viszik állataikat. Maga a *jilib* is az év nagy részében felbomlik a *reer*-ek kis csoportjaira, hogy jobban ki tudják aknázni a terület nyújtotta forrásokat, és ne használják el túl korán a legelőket. Így a közösség leginkább csak a száraz évszak végén, az esős évszak elején van együtt, amikor a közös ügyek a politikától kezdve a házasságokig megvitatásra kerülnek a klán férfiái között.

Már említettük, hogy ez az időszak a gyerekek számára a közös játék, az ifjak számára a házasságkötések, az idősebbek számára pedig az információszerzés és megosztás, valamint a költészet ideje. A szomálik ezeken az együttléteken erősítik meg a klánon belüli láthatatlan kötelékeket, és a magány hetei után ekkor élük meg közösségi összetartozásukat.

A szomáli gyerekek számára a *gu* közeledte, majd beköszönte európai társaik nyári szabadságával hasonlítható össze. A szomáli fiatalok 5-6 éves koruktól – legalábbis a munka terén – a közösség aktív tagjaivá válnak, és serdülőkorukra már önállóan kell terelgetniük a nyájakat víz és legelő után kutatva. Jama Ghalib leírja, hogy testvéreivel együtt sok nélkülözést kellett elviselniük a pásztorkodás során, és vízre, ételre gyakran csak az esti hazatérésükkor számíthattak. Mindez különösen a száraz évszak vége felé vált megterhelővé. Az esős évszak alacsonyabb munkaigénye és közösségi élete aztán jótékonyan kárpótolta őket a nélkülözésért. A mindkét nemből összegyűlt fiatalok, akik az év többi részében egymástól elkülönülve tevékenykedtek, most közösen múltatták az időt. Este a közösség fiatal férfiái és lányai népi táncokat jártak, amelyet a serdülők irigykedve néztek. De ők sem szomorkodtak sokáig, és a *loof* nevű játékkal kárpótolták magukat. Ennek során kavicsokat dobáltak egy

³⁷⁷ Ahsa Haji Elmi: A modest champion for peace and promotion of rights in Somalia 2013.

nagyjából 10 méterre levő lyuk felé, és az nyert, akinek a köve a legközelebb esett a célhoz. Ghalib leírja azt a nyelvtörténeti érdekességet, hogy amikor a fiúk páros csapatokban játszottak, a társat *jaalle*-nak nevezték. A későbbi miniszter tizennégy éves kora környékén Hargeisába költözött, és csak évek múltán hallotta újra a szót: Siad Barre támasztotta föl a tudományos szocializmus kulcsfontosságú „elvtárs” megszólításának szomáli megfelelőjeként.³⁷⁸

A szomáli táncok közül a leghíresebb a középkori gyökerekkel rendelkező *istunka* (vagy más néven *dabshid*), ami a szomáli újjévhez kapcsolódó rituális tánc. Az *istunka* túlmutat a nomád kereteken, mivel az aratáshoz kötődik. Afgoye és Mogadishu környékén ilyenkor a férfiak kifestik a testüket, és több ezer néző előtt járják el a harcot szimuláló *istunká*-t.³⁷⁹ A szomálik nagyon szeretik a zenét is, és mind a tradicionális, mind a modern dallamok közkedveltek az országban. Nem véletlen, hogy az 1963-67 közötti sifita-háború mellékszálaként létrehozandó szomáli nyelvű kenyai adó propagandájában a szomáli népzene és költészet döntő szerepet játszott volna a szomáli kisebbség megnyerésében.³⁸⁰ A kilencvenes évektől pedig terjedni kezdett a rock, majd a rap és hip-hop is. Mindez azonban nem járt a tradicionális szerelmes dalok hanyatlásával, a régi és az új jól megfér egymás mellett az ünnepeken.³⁸¹

A közösségi programok egyik központi eleme a költészet. A vad, nomád szomáli társadalom különös ellenpontja, hogy minden valamirevaló férfinak illik verseket költenie. Lewis a költészet mint fő művészeti ág megerősödését arra vezeti vissza, hogy a vándorlások során a szomáliknak nem sok lehetősége volt a képzőművészetek terén kibontakozniuk, ugyanakkor a szóbeliség jól kapcsolódott a nomád életmódhoz. Ahogy a brit antropológus fogalmaz, „a szomálik született beszélők, költők és mesélők. Minden véntől (*elder*) elvárják, hogy képes legyen többórás ékes beszédet tartani a hallgatóságnak szellemes közmondásokkal és versidézetekkel fűszerezve.”³⁸² Mindezt gyakran kiegészítette egy-egy híresebb vers, történet hosszú recitálása. Egészen 1972-ig, a latin ABC bevezetéséig a szomáli költészet alapvetően az orális hagyományon nyugodott, amely hatalmas mennyiségű irodalmi művet őrzött meg az utókor számára. De az írásbeliség sem jelentette a költészet hanyatlását: ma, amikor szinte minden szomáli közösségnek, klánnak, politikai csoportnak önálló weboldala

³⁷⁸ Ghalib 1995, 4.

³⁷⁹ Somali town relaunched a famous traditional event after its liberation from militant 2013.

³⁸⁰ Marsai 2012b, 36-37.

³⁸¹ Somalis Enjoy First Major Music Concert After Two Decades 2013.

³⁸² Lewis 2008, 23.

van, azok nyitóoldala sok esetben „a nap versét” mutatja.³⁸³ A költészet ráadásul fontos politikai szereppel bír. Már láttuk, hogy Nairobi ezen keresztül is igyekezett megnyerni szomáli alattvalóit a sifták ellen. Sayyid Hassan nagy ellenfele, a Brit Tevés Hadtest parancsnokának, Richard Cornfieldnek a halálakor hosszú és ironikus költeményben örököltette meg a brit tiszti sorsát.³⁸⁴ Az al-Shabaab egyik vezető toborzója, az amerikai származású Omar Hammami (más néven Abu-Mansur al-Amriki) a Youtube videómegosztó portálra feltöltött rap-számokkal igyekezett megnyerni a szomáli ifjúságot az iszlamista felkelésnek.³⁸⁵ A „költők népének” versei persze nem csupán politikai indíttatásúak: szorosan kapcsolódnak a mindennapi élet körforgásához, a szerelemhez, féltékenységhöz, a klán történetéhez, a vízhez, az évszakok körforgásához, az állatokhoz, különösen a tevéhez.³⁸⁶ Az internetnek köszönhetően ma már számos tematikus oldalon, angol fordításban érhetők el a versek – vagy némelyek egyenesen angolul szövegezik műveiket.³⁸⁷

A költészet és a tánc mellett a szomálik fogékonynak bizonyultak más szórakozási formák felé is. A rádió forradalmi újításnak számított, de a vidéki területeken lassan terjedt. Ugyanez vonatkozott a mozira is: a filmvetítés az ötvenes években még a városokban is ünnepnek számított, amikor ezrek gyűltek össze, hogy a háztetőkön és az ablakokban csüngve megnézhessenek egy-egy nagyobb falfelületre kivetített alkotást.³⁸⁸ Az igazi áttörés csak a hetvenes években, a Szomáli Filmügynökség megalakításakor következett be. A saját filmek mellett ekkor már a szocialista országok munkái és olasz filmek is nagy számban kerültek vetítésre a szomálik körében közkedvelt mozikban.³⁸⁹

A gyarmatosítás hatására a szomálik körében felerősödött a különféle sportok iránti fogékonyság is. Ez különösen a városi középosztály számára jelentett kikapcsolódást, akik mozgásigényüket a nomád környezetből kiszakadva más módon igyekeztek kielégíteni. Ghalib leírásából kivehető, hogy az első generáció kezdetben idegenkedett a különféle játékoktól, de a Barre-érára a különféle sportok – mint a tenisz vagy a golf – meghódították a tehetősebb rétegeket. Ebben szerepet játszottak a külföldi tanulmányutak is, amelyek során a szomálik megtanulták, hogy a játékok fontos közösségi és társas események, amelyek messze

³⁸³ Uo.

³⁸⁴ Uo. 18-19.

³⁸⁵ Amriki's New Book 2012. Konkrét rapszámokat lásd például:

<http://www.youtube.com/watch?v=owRJ9Autmbw>; <http://www.youtube.com/watch?v=AzHGBgBa6oQ>.

³⁸⁶ Samatar 1991, 14.

³⁸⁷ Lásd: <http://www.thepoetnation.com/>; <http://www.poetrysoup.com/poems/nationality/somali>;
<http://www.poetrytranslation.org/poems/filter/language/Somali>

³⁸⁸ Ghalib 1995, 88.

³⁸⁹ History of Cinema in Somalia 2009.

túlmutatnak a pusztá testmozgáson.³⁹⁰ A tudományos szocializmus időszakában aztán a sport további támogatásban részesült mint a népnevelés fontos eszköze. A közösségi sportok, mint a futball az alsóbb társadalmi csoportok felé is utat találtak, és alapvetően alakították át a nagyvárosok utcaképét: lépten-nyomon megjelentek a hevenyészett focipályák és a lelkes játékosok. A legutóbbi időkben a foci szerepet kapott a kalózkodás elleni küzdelemben is mint alternatív kitörési lehetőség a fiatalok számára.³⁹¹ Mindazonáltal a szomáli válogatott sohasem bizonyult túl sikeresnek: rendre a 200. hely környékén állt a világranglistán.³⁹² A szomáli atléták sikeresebbeknek bizonyultak, de az ő legjobb eredményük is csupán egy hatodik helyezés volt az 1996-os atlantai nyári játékokon.

A szórakozás és a sport szempontjából történeti perspektívában átmeneti, de annál fájóbb epizód volt az iszlamisták uralma. Mivel a futballt a kapitalista Nyugat sátáni találmányának tekintették, a sportot általában pedig a hiúság és gőg megtestesítőjének, a Ramadán időszaka alatt megtiltottak minden ilyenfajta tevékenységet, és a rendeletet megszegő fiatalokat súlyosan megbüntették. A rendelkezések azonban nem álltak itt meg, és hasonló sorsra jutott a 2006-os futball-világbajnokság is, amelynek nyomon követését főbenjáró bűnnek tekintették. Ez – a mozik 2005-ös bezárása mellett – különösen népszerűtlen intézkedésnek bizonyult. Az al-Shabaab milíciái azonban gondoskodtak arról, hogy a lakosság hű maradjon az ICU által képviselt ideológiához. 2006 júliusának első hetében agyonlőttek két szurkolót, aki a világbajnokság mérkőzésébe belefeledkezve nem vette észre idejében a fegyveresek érkezését.³⁹³ A szélsőségesek szigora a többi sportágra is kiterjedt, és például a futók is csak titokban űzhették edzéseiket.³⁹⁴ Az al-Shabaab viszonyát a sporthoz jól jellemezte, hogy az 1970-es években kínai segítséggel felépített Mogadishui Stadion az iszlamisták egyik legfontosabb katonai bázisául szolgált.³⁹⁵

Az al-Shabaab nem tolerálta a szomálik más kulturális „elhajlásait” sem. Előfordult, hogy a harcosok szétverték egy esküvőt, mert ott szerintük nem az iszlám hagyományainak megfelelő zene szólt, ráadásul a nők és a férfiak nem elkülönülve, hanem együtt ünnepeltek.³⁹⁶ Bár az iszlamisták kiszorítása a fővárosból ismét teret engedett a zenének, táncnak, sporteseményeknek, a 2012. április 4-i merénylet, amelyben a Szomáli Olimpiai

³⁹⁰ Vö. Ghalib 1995, 88.

³⁹¹ Anti-Piracy Football Tournament in Puntland 2012.

³⁹² Fifa-Somalia 2013.

³⁹³ Shay 2008, 99.

³⁹⁴ Somali runners feel safest in years 2013.

³⁹⁵ Somali football stadium: AU urges to leave 2012.

³⁹⁶ Shay 2008, 99.

Bizottság elnöke és a futballszövetség elnöke is életét vesztette, jól mutatja, hogy a sportolók és támogatóik élete ma sem veszélytelen az országban.³⁹⁷

Mielőtt lezárnánk a szomáli kultúra és szabadidő rövid bemutatását, érdemes elidőznünk még egy jelenségnél, az enyhe amfetamintartalmú narkotikum, a *kat* fogyasztásnál. A *kat*-cserje (*Cathula edulis*) levele a Vörös-tenger partvidékén és Kelet-Afrikában évszázadok óta ismert stimuláns. A *kat*-fogyasztás azonban egészen a legújabb korig mérsékelt és korlátozott maradt a szomálik körében. A szerrel általában a szúfi sejkek éltek misztikus látomásaik előidézésére, vagy a költők, hogy elősegítsék az ihletett állapot elérését. A növény nagyobb ünnepeken, tanácskozások lezárásakor is előkerült.³⁹⁸ Az 1960-as évektől kezdve aztán a *kat* termesztése robbanásszerű változáson ment keresztül. A szárazságtűrő cserje túlélőképessége jóval nagyobb volt, mint a ciroké vagy a kukoricáé, ugyanakkor a növekvő kereslet garantálta a biztos és drága felvásárlást. 1973 és 1984 között a *kat* ára megtízszereződött, és számos helyen kiszorította a többi növényt.³⁹⁹ A termelés még így sem fedezte a belföldi igényeket, és a narkotikum egy részét külföldről szereztek be. Bár Barre fellépett az ország valutakészleteit csökkentő *kat*-használat terjedése ellen, nem sikerült komoly eredményeket felmutatnia. Az 1991-es összeomlás után a *kat* ismét reneszánszát élte a hadurak milíciái körében: a fiatal harcosok a *kat*-tal stimulálták magukat a küzdelemre, és a levél a fáradtság mellett az éhség- és a szomjúságérzetet is csökkentette – egy ideig. A narkotikum használata azonban itt nem állt meg, és mára a *kat*-fogyasztás általánossá vált a férfiak körében, különösen a városokban. Egyes becslések szerint csak Szomáliföld és Puntföld lakossága évi 300 millió USD-nyi összeget költ *kat*-ra, amelynek jó részét továbbra is külföldről importálják.⁴⁰⁰ Izsák Rita beszámolt róla, hogy Hargeisában a férfiak többsége a délutáni órákra már teljes mértékben a szer hatása alá kerül. A *kat* a szomáli diaszpóra körében is rendkívül népszerű, és a szer társadalmi és egészségügyi hatásainak mérlegelésével több ország is lépéseket tett a narkotikum használatának korlátozására, illetve betiltására.⁴⁰¹ Ennek okai mögött az is szerepel, hogy egyes források szerint a többmillió dolláros kereskedelemből komoly bevételek jutnak a szélsőséges csoportokhoz is.⁴⁰² A *kat* társadalomromboló erejét jelzi az is, hogy Cindy Horstnak, aki a minneapolis-i szomáli közösségben végzett kutatásokat, többen beszámoltak róla, hogy csökkentették a rokonaiknak

³⁹⁷ President of Somalia's Olympic Committee, head of national football federation killed in blast 2012.

³⁹⁸ Lewis 2008, 24.

³⁹⁹ Samatar 1989, 138-140.

⁴⁰⁰ The Khat Conundrum 2012.

⁴⁰¹ Qat ban divides opinion among UK's Somali community 2013.

⁴⁰² Police take war on extremists to 'khat' houses amid fears they are recruiting grounds for Islamic extremists 2013.

hazautalt pénz, mert Szomáliába látogatva azt tapasztalták, hogy az összeg jelentős részét férfirokonaik kisajátították, és narkotikumra költve otthagyták korábbi munkahelyeiket, miközben a nők és a gyerekek alig részesültek a pénzből.⁴⁰³ Bradbury is leírja, hogy a férfiak – akiknek a szerző szerint 90 %-a rendszeres fogyasztó – már délben elkezdik rágesálni a leveleket, ami nagyban megrövidíti a munkanapot. A másnaposság tovább csökkenti a dolgozók hatékonyságát. A szerző azt is megfigyelte, hogy a *kat*-fogyasztó nomádok a többiekhez képest jelentősen elhanyagolják állataikat.⁴⁰⁴

A *kat* kiváló példája a szomáli társadalom stabilitását hosszú távon, alattomosan romboló erőnek. Miközben Szomália modernkori története kapcsán mindenki a „háborgó felszín”-re koncentrál, az iszlamistákra vagy a klánmilíciák küzdelmeire, kevesen veszik számításba, milyen mértékben járul hozzá a narkotikum a szomáliai államépítés kudarcához. Bár a fentebb említett 300 milliós összeg talán kicsit túlzó (Bradbury 70 millió USD-re teszi az éves szomáliföldi forgalmat)⁴⁰⁵, nagyságrendileg jól jellemzi az uralkodó viszonyokat. Összehasonlítva a szomáli állami költségvetés 84 millió USD-s bevételi oldalával vagy a szomáli kalózkodásnak a legsikeresebb években elért 100 és 200 millió dollár körüli váltságdíj-kifizetésével⁴⁰⁶ szembevetve, hogy milyen óriási összegek mennek veszendőbe Afrika szarván a narkotikum beszerzésére. Ráadásul a *kat*-fogyasztás, mint láttuk, nem csupán anyagilag, de a többi szenvedélybetegséghez hasonlóan fizikailag és mentálisan is tönkreteszi élvezőjét. Így Izsák Rita elbeszélése szerint nem ritka, hogy miközben a nők azért küzdenek, hogy betevő falatot szerezzenek gyerekeiknek, a férfiak a család összes vagyonát a narkotikumra költik. A *kat* így gyakran vezet a családok felbomlásához, illetve a fogyasztók társadalmi lecsúszásához, akik ezt követően könnyebben kerülnek a kriminalitás közelébe. Bár az al-Shabaab soraiban tilos a *kat*-fogyasztás, a kalózok és a hadurak milíciáiban kiugróan magas a függők aránya. Sokan nem is ideológiai vagy klánkapcsolati okok miatt csatlakoznak ezekhez a csoportokhoz, hanem csak azért, hogy a szerzett pénzen meg tudják vásárolni a növényt. Így a *kat* alig egy évszázad alatt – hasonlóan a kokalevéelhez – a korlátozott és keretek közé szorított fogyasztás után egy teljes társadalom egyik legrombolóbb szenvedélybetegségének okozójává vált.

⁴⁰³ Horst 2007, 93-94.

⁴⁰⁴ Bradbury 2008, 171-172.

⁴⁰⁵ Bradbury 2008, 171.

⁴⁰⁶ Bowden-Basnet 2012, 2.

II.3.2. Az iszlám

A hosszú időtartam elemeit vizsgáló fejezetünk utolsó részét az iszlámnak a szomáliai történelemre gyakorolt hatásával zárjuk. Nem mintha a muszlim vallás gyakorolta volna a legkisebb hatást a szomálakra és a köztük élő népekre nézve. Sőt, mint láttuk, az iszlám volt az a legerősebb külső tényező, amely az arab hatással összekapcsolódva befolyásolta Afrika szarvát, és kulturálisan leginkább rányomta bélyegét a térségre. A disszertáció második része hosszasan fogja fejtegetni, hogy a 19. században Északkelet-Afrika „újbóli” felfedezése és az európai gyarmatosítás miként alakította át a szomáliai lakta területek viszonyait. Ám már a *longue durée* más tényezői kapcsán is láthattuk, hogy óvatosaknak kell lennünk e tekintetbe: amit ma Szomália modernkori történeteként ismerünk, az valójában a hét Magyarországnyi területnek csak kis részét fedi le. A tengerparti és folyóvízes nagyvárosoktól, illetve a Karkaar termékeny felföldjeitől távolodva évszázadokat ugrunk vissza az időben. A szomáliai eseményekről beszámoló tudósítások csak elvétve szakadnak el Hargeisától vagy Mogadishutól, és ha igen, gyakran a 20. század viharaitól alig érintett közösségeket találnak. A kapitalista világrendszerhez való csatlakozás még mindig nem volt képes teljes egészében átalakítani a szomáliai viszonyokat: a termelési mód ugyan sok szempontból megváltozott, de ez nem mindenütt járt az életmód radikális átalakulásával. Bár a déli folyóvízes területeket a kilencvenes években tönkretette a polgárháború, annak hullámai alig vagy egyáltalán nem érték el a későbbi Puntföldet vagy Szomáliföldet. Ugyanez vonatkozik az al-Shabaab tevékenységére is, amelynek uralma igazán a nagyvárosokban tudott megszilárdulni: a vidéki területeken csak ott tudtak erősek lenni (például Gedóban), ahol tagjaik a régióban élő klánok közül kerültek ki.⁴⁰⁷

Az elmúlt százötven év felemás fejlődésével szemben az iszlám több mint ezeréves kelet-afrikai története során elég időt kapott ahhoz, hogy alapjaiban járja át a régió társadalmi viszonyait. Ma Szomália legeldugottabb *reer*-jeiben is az iszlám híveivel találkozhat a bátor utazó, és meggyőződhet róla, hogy a muszlim vallás – harmonikusan összekapcsolódva a preiszlám elemekkel – szerves részét képezi a szomáli mindennapoknak.

Mint láttuk, földrajzi közelsége okán Afrika szarvát viszonylag hamar, valószínűleg már az első kalifák idejében elérték az első hittérítők, más térségekkel összehasonlítva azonban az iszlám térnyerése nem volt olyan robbanásszerű, és kezdetben az arabok és perzsák lakta tengerparti városokra korlátozódott: Mogadishu és Brava mecseteit a legrégebbiek között tartják számon Kelet-Afrikában.⁴⁰⁸ Ennek oka elsősorban az lehet, hogy

⁴⁰⁷ Al-Shabaab Using Geography to its Advantage 2012.

⁴⁰⁸ Lewis 2008, 3.

maguk az arabok is kezdetben a Vörös-tenger térségére koncentráltak, és csak ritkán hajóztak túl a veszélyes Bab-el-Mandeben. Az arabok és az iszlám térhódítását a keresztény Akszúm, majd az örökébe lépő etióp királyságok is gátolták, akik – mivel őseiket szintén dél-arábiai eredetűnek vélték – jó viszonyt ápoltak a muszlimokkal. A millennium környéki zavaros évszázadokat kihasználva az arabok ugyan megalakították államaikat – mint a Zeila központú Ifatot – a partvidéken, és megkezdték terjeszkedésüket a szárazföld belseje, az Etióp-felföld felé, de Akszúm utódállamai, majd az egyre inkább megerősödő Salamon-dinasztia mindvégig képesnek bizonyult meggátolni a terület teljes meghódítását. Az arabok is beérték a felföld északkeleti nyúlványainál fekvő Harar megalapításával, „az iszlám negyedik szent városával”, „Kelet-Afrika Timbuktujaival”,⁴⁰⁹ amelynek falainál majd az ogadeni háború sorsdöntő csatáját vívják. Innen indultak aztán a karavánok a déli területek kincseinek, az aranyak, a rabszolgának, az elefántcsontnak a megszerzésére.⁴¹⁰

A szomáli területek iszlamizációja – leszámítva a tengerparti városokat – valószínűleg még évszázadokig késett. Az arabok számára értéktelen területek felé csak akkor fordult a muszlim kereskedők figyelme, amikor a Salamon-dinasztia növekvő hatalma jelentősen korlátozta mozgásterüket, sőt egy ideig maga Ifat is kénytelen volt adót fizetni Etiópiának. Így a muszlimok kissé keletebbre, a mai Szomáliföld nyugati területeire, Awdalba tették át székhelyüket. Ezzel a kereskedelmi útvonalak is dél felé, a Haud és a Karkaar felé tolódtak, ahová az etióp katonák már nem szívesen merészkedtek.⁴¹¹ Ez a pár száz kilométeres mozgás valószínűleg döntő volt a szomáli klánok iszlamizációjában. Mindezzel azonban kellő fenntartásokkal kell bánnunk. Későbbi műveiben maga Lewis is óvatosan kezeli az iszlám kelet-afrikai térnyerésének kérdését,⁴¹² mivel több évszázados eltérések vannak az egyes becslések között. Ami nagy bizonyossággal állítható, az az, hogy a 15. századra, a nagy etióp-arab háborúk időszakára a szomáli klánok – akik első név szerinti említése az abesszin Negus Yeshaq (1414-29) muszlimok feletti győzelmi énekében olvasható – már az iszlám követőiként az arabok oldalán vettek részt a vegyes eredményeket hozó hódító háborúban. Egy évszázaddal később Awdal uralkodója, Ahmed Ibrahim al-Ghazi Gran (1506-1543), az „Imám” a muszlimok régi dicsőségének visszaállítására és az igaz hit győzelmére már zömében szomálikból álló sereggel tört a keresztény Etiópiára. A harcias szomáli klánok – a Darod, a Dir – nagy szerepet játszottak Gran kezdeti sikereiben, amit az uralkodó azzal méltányolt, hogy házasságokon keresztül kapcsolta magához a Darod vezetőket. A harcok

⁴⁰⁹ Lewis 2002, xxiv.

⁴¹⁰ Fage-Tordoff 2004, 99.

⁴¹¹ Uo.

⁴¹² Lewis 2008, 16-17.

krónikásának, Shibab al-Dinnek a szomálik helytállását méltató munkája a 20. századi szomáli nacionalizmus egyik fontos támasza lett, és a szomáli orális hagyomány is megőrizte a dicső harcok máig élő emlékét.⁴¹³ Mindent összevetve tehát a szomálik áttérése az iszlámra a 15. századra jórészt befejeződött.

Afrika szarván az évszázadok során az iszlám misztikus irányzata, a szúfizmus honosodott meg. Ennek nyitott, rugalmas gyakorlatai, szentkultusza, esetenként már-már a mágiára hajazó rítusai lehetővé tették a preislám struktúrák beépülését a szomáli vallásgyakorlatba, és nem követeltek meg a nomád életmóddal összeegyeztethetetlen elemeket a szomáliktól. A térségben három szúfi rend vetette meg a lábát: a legősibb, a 12. századra visszavezethető Qadiriya, amelyet máig a szomálik többsége követ; a 18. századi Ahmadiya, amely már nem vonhatta ki magát a vahabita hatások alól; illetve a legpuritánabb, 19. századi Salahiya, amely Sayyid Mohamed Hassan felkelésének vallási hátterét adta.⁴¹⁴ Az egyes irányzatok – vélt vagy valós – meghonosítóit a szomálik – a klánok alapító atyáival együtt – szentként tisztelik, sírhelyeik a zarándoklatok fontos célpontjaivá váltak. Közülük azonban kevesek kultusza mutat túl egy-egy régióra, és a legtöbb esetben általában egy-egy helyi közösséghez kapcsolódnak. Ilyen például Sharif Yusuf al-Qooniin (más néven Aw Barkhadle, az „áldott”), akinek ereklyéit Dél-Szomáliában, illetve északon, Hargeisától harminc kilométerre őrzik. A kultusz erejét jelzi, hogy az utóbbihoz való háromszori sikeres zarándoklat egyenértékű a mekkai nagy zarándoklattal. A szomáli szentek a vallás csodás terjesztői mellett (Sharif Yusuf például úgy győzte meg a déli oromókat hite igazáról, hogy vezetőjüket imáival szobormerevvé változtatta) a kultúrhéroszok szerepét is betöltik: a hagyomány szerint például Sharif Yusufhoz köthető a fekete fejű arabiai juh afrikai meghonosítása, illetve a szomáli írásjelek kidolgozása az arab magánhangzókra, ami lehetővé tette az arab nyelv sikeresebb oktatását.⁴¹⁵

Az iszlám szerepet kapott a szomáli jogban is, és a szokásjog elemei mellett a sária egyes rendelkezései is megjelentek a nomádok között például a házassággal vagy az örökösödéssel kapcsolatban. Ugyanakkor – bár, mint látni fogjuk, vannak kivételek – az iszlám az esetek többségében nem vált a napi politika részévé, és az évszázadok zömében a vallási vezetők nem rendelkeztek politikai hatalommal.⁴¹⁶ Ezért a szomáli társadalom megkülönböztette egymástól a *waranleh*-ket, a „lándzsavívőket” és a *wadads*-okat, a sejkeket, imámokat. Előbbiekbe tartozott minden felnőtt férfi – beleértve a klán családfőit és véneit –,

⁴¹³ Lewis 2002, 25-26.

⁴¹⁴ Bradbury 2008, 19.

⁴¹⁵ Lewis 2008, 16-17.

⁴¹⁶ Bradbury 2008, 20.

és közülük került ki a klán politikai vezetése a már bemutatott egalitárius rendszer működtetésével. Ezzel párhuzamosan, ezt kiegészítve működött a sejkek közössége, akik a klánban a vallás és Isten embereinek számítottak.⁴¹⁷ A jogi aktusok mellett – ami miatt a sejkek gyakran a *guuddi*-ban és a *guurti*-ban is helyet kaptak – szerepük kiterjedt az oktatásra, valamint a gyógyító tevékenységre is. A szomálik hite szerint a szent emberek imáikkal képesek elűzni a betegségeket és a rontásokat. Megesik, hogy a gyógyítás sikere érdekében a beteggel megitatnak egy csészében feloldott Korán-idézetet, amelyet lehetőség szerint a szent ember a saját kezével írt. A sejkek áldják meg a gyermekágyas anyákat, az újszülötteket és az állatokat, imádkoznak a bő termésért és a jó időért, adják össze a fiatalokat és temetik el a halottakat. Előfordul az is, hogy – ismét csak a preiszlám rítusok továbbéléseként – állatot áldoznak például az eső eleredéséért.⁴¹⁸

Lewis arról is beszámol munkájában, hogy a sejkek tevékenysége mellett létezik egy részben ahhoz kapcsolódó alternatív vallási tevékenység is az országban. Bár a boszorkányság a többi kelet-afrikai néppel összehasonlítva nem jellemző a szomálik között, különösen a nők körében erős a hit az ártó szellemekben, akik képesek meddővé tenni a fiatal anyákat, és ilyenkor az asszonyok közös rituálé keretében igyekeznek kiűzni a rontást okozó démonokat. A sejkek szerepe ebben azért is korlátozott, mert sok férfi számára az „asszonyi dolgok”, mint a fogamzás, túl alantasnak számítanak.⁴¹⁹

A feladatoknak ez a duális rendszere a sejkek és a klánvezetők között sok szempontból hozzájárult a szomáli társadalom stabilizálásához. Az iszlám már önmagában is sokat tett annak érdekében, hogy valamiféle közös fogódzót jelentsen az egymással szembenálló szomáli klánok viszályaiban. Az iszlám jótékonsági gyakorlata megkerülhetetlen volt a polgárháborús Szomáliában, ahol a különféle iszlám szerveződések, mint az al-Islah komoly erőfeszítéseket tettek a politikai megbékélés előmozdítására és a humanitárius helyzet javítására.⁴²⁰ Ugyanakkor különösen a 2000-es évektől az addig sokszor apolitikus iszlám iskolák is kénytelen-kelletlen a politika felé fordultak. Anélkül, hogy túlságosan belemennénk a részletekbe, amelyek majd a disszertáció negyedik részében kerülnek tárgyalásra, megállapíthatjuk, hogy a mérsékelt iszlamisták szerepe megkerülhetetlennek bizonyult a szomáliai helyzet konszolidálásában és a 2012-es szövetségi adminisztráció felállításában.

Már az előző példa is jelzi, hogy a vallás és politika elkülönítésének dualizmusa nem mindig működött Afrika szarván. Ezt láthattuk Gran etióp háborúi során is, de ennek eklatáns

⁴¹⁷ Lewis 2002, 15.

⁴¹⁸ Lewis 2008, 20-21.

⁴¹⁹ Lewis 2008, 21.

⁴²⁰ Shay 2008, 8., 38-40.

példája a 14. és 17. században arab vezetéssel fennálló, Merka központú teokratikus Ajuran állam is, amelynek azonban csak minimális etnikai kötődése volt a szomáli klánokhoz, és amelyet az 1600-as években elsöpört a Hawiye csoportok előretörése.⁴²¹ A 19. század első évtizedeiben egy, nagy valószínűséggel az Ahmadiya irányzatot képviselő sejk hozott létre vallási központot a Juba melletti Barderában. Az 1819-es alapítást követően az új irányzat követői hamar átvették a város és a környező vidék feletti ellenőrzést. Betiltották a dohány- és *kat*-fogyasztást, valamint a közösségi táncokat, különösen azon változatokat, amelyeket a nők és a férfiak közösen jártak. A nők számára kötelezővé tették a fátyol viselését, és megszüntették a területen áthaladó elefántcsont-kereskedelmet, mivel az elefánt az iszlám szerint tisztátalan állatnak számított. A harmincas évekre Bardera vallási vezetői expanzív politikára tértek át, és dzsihádot hirdettek a környező területeken élő, az Ahmadiya irányzatot elvető muszlimok megtérítésére, amivel kivívták maguk ellen a tengerparti szultánok haragját. Az 1840-es évek büntetőexpedíciói elpusztították Barderát, a vallási iskola követőinek többségét pedig lemészárolták.⁴²²

A politikai iszlám másik megnyilvánulása Sayyid Mohamed Hassan felkelése volt, aki Gran leszármazottjaként akart véget vetni a keresztény britek és etiópok térnyerésének. A Dolbahante és Ogaden felmenőkkel bíró „dervis” már gyerekkorától imámnak készült, és elmélyült a Korán és a szent szövegek tanulmányozásában. Járt Mogadishuban, Szudánban, Nairobiban és Hararban is. Az igazi fordulatot azonban 1894-es mekkai zarándoklata jelentette, amikor a Salihya tanokat hirdető Sayyid Mohamed Salih hatása alá került, és csatlakozott a rendhez. Sayyid Hassan hazatérve igyekezett meggyőzni az északi klánokat az új iskola igazáról, ennek kudarca után azonban erőszakosabb eszközökhöz folyamodott, ami két évtizedes háborúba taszította Brit Szomáliföldet.⁴²³ Az idő előrehaladtával aztán hamar kiderült, hogy a sokak által „szomáli függetlenségi háborúnak” beállított küzdelem valójában nem szól másról, mint a Darod és az Isaq klánok és alkánok közti évszázados viszályról a legelők birtoklásáért, illetve „a dervis” egyéni hatalmi ambícióiról. Ez különösen akkor vált egyértelművé, amikor maga Sayyid Mohamed Salih írt levelet Hassannak, hogy szüntesse be a muszlim testvérei ellen viselt, a rend tanaival ellenkező háborút – sikertelenül.⁴²⁴ Még ennél is álságosabb volt az ún. sifita-háborút (1963-67) övező mogadishui propaganda, amely a frissen függetlenné vált Kenya északkeleti területein élő szomálik szeparatista küzdelmét a vallásháború köntösébe igyekezett öltöztetni, és dzsihádnak, a keresztény nairobi vezetéssel

⁴²¹ Lewis 2002, 24., 28.

⁴²² Lewis 2008, 19.

⁴²³ Lewis 2002, 65-67.

⁴²⁴ Uo. 72-75.

szembeni jogos önvédelemnek bemutatni. A szomáli „mujahiddenek” azonban a kormányerők elleni küzdelem helyett – miután azok többször is súlyos veszteségeket okoztak nekik – legtöbbször más, szintén muszlim klánok és népcsoportok ellen támadtak állataik és asszonyaik megszerzéséért. Így nem csodálkozhatunk, hogy a szomáli propaganda, amelynek legfőbb célja az arab világ támogatásának megnyerése volt, csak mérsékelt eredményt ért el.⁴²⁵

Ezek az erőfeszítések arra, hogy a politikai iszlám meggyökeresedjen Afrika szarván, egészen a kilencvenes évek végéig inkább múltó epizódnak számítottak Szomália történelmében, bár hatásuk bűvópatak-szerűen végighúzódik a függetlenség teljes időszakán. A felsorolt eseteket mégis azért tartottam érdemesnek kiemelni, mert a politikai iszlámnak a negyedik részben részletesen vizsgált megjelenése is kísérteties hasonlóságokat mutat Hassan felkelésének és a barderai központ megteremtésének és bukásának a körülményeivel. Ez különösen azért int óvatosságra bennünket az ország történelme kapcsán, mert miközben szemünket elhomályosítja az elmúlt évtized iszlamista összefogása és a radikálisok üstökösszerű felemelkedése, nem lehetünk biztosak benne, hogy hosszabb távon nem bizonyul-e ez is hasonlóan mulandónak, mint a Salihya és a valószínűleg hasonlóan jelentős, de európai érdekeltség hiányában kevésbé dokumentált Ahmadiya kaland északon, illetve délen.

Ezek az esetek ugyanakkor arra is figyelmeztetnek, hogy nem szabad túlbecsülnünk az iszlám szerepét. Miközben ugyanis az iszlám egyrészt az egyik legerősebb egységesítő erő a mai Szomáliában, másik oldalról – nem megfelelő alkalmazásával – ugyanakkora erővel képes növelni a belpolitikai megosztottságot. Az iszlám mérsékelt és radikális ágai közti küzdelem Szomáliában legalább akkora súllyal esett a latba, mint a hadurak és a központi kormányzat közti harc, lett légyen szó a Dervis-háborúról vagy az al-Shabaab elleni küzdelemről. Ráadásul az esetek többségénél kiderült, hogy a politikai iszlám fennen hangoztatott ideája mögött ugyanazok a klánok közti törésvonalak figyelhetőek meg, mint a belpolitika más színterein.

A 19. századi iszlám megújulás hatásai, amelyek részben Hassan, részben más, korábbi mekkai zarándokok által elérték Afrika szarvát, szerencsére nem csupán a polgárháborúban mutatkoztak meg, hanem közvetetten szerepet kaptak az északi mezőgazdaság felvirágoztatásában is. Az iszlám alapjaihoz és a kegyes életmódhoz való visszatérést hirdető tanok békésebb változata sokakban megfogant az északnyugati

⁴²⁵ KNA AHC/1/23 (Mogadishu Radio Somali Broadcast), Sunday Nation 1967. február 19.

területeken. Ezek a férfiak az esetek többségében néhány évet Hararban töltöttek, majd ezt követően alapítottak családot és telepedtek le Szomáliföldön. A nomád életmód megpróbáltatásai, vadsága, az állatgondozás örökös fáradalmi nem tették számukra lehetővé, hogy elegendő időt fordítsanak a Korán tanulmányozására és az imádságra. A klánok közti örökös viszályok is taszították ezeket az embereket. A megoldásnak a földművelés tűnt számukra, amely lehetővé tette a kíváncsi életmód gyakorlását, ugyanakkor biztosította szerény, de biztos megélhetésüket. Ezek a férfiak és családjaik úgynevezett *jamacá*-kban telepedtek le, és az arabok mellett ők alkották meg az északi területek első állandó településeit, valamint döntő mértékben hozzájárultak a földművelés és az öntözés terjedéséhez. Ez a Dervis-háború pusztításai közepette sok szomáli túlélését biztosította, akik a harcok miatt elvesztették legelőiket és nyájaikat.⁴²⁶

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk az iszlámnak az oktatásban és a kultúra ápolásában betöltött nélkülözhetetlen szerepét. A sejkeknek döntő szerepük volt az arab nyelv fenntartásában és az írásbeliség megteremtésében. Évszázadokon keresztül csak az általuk működtetett Korán-iskolák jelentették a térség kizárólagos oktatási intézményeit. Még vidéken élő, írástudatlan képviselőik is – hisz ne feledjük, itt alapvetően nem egy egységes klérusról van szó – alapvető szerepet játszottak az orális hagyomány, a szokásjog, a sária és az iszlám hagyományainak továbbélésében. Egyes városi központjaik pedig a szomáli tudományos élet első bástyáit jelentették: a szomáliföldi Sheikh, az északi terület legfontosabb vallási centruma a születendő szomáliföldi közigazgatás tagjainak fő iskolájává vált,⁴²⁷ miközben a hobyo szultánátus főembere, Osman Yusuf Kenadid az *Osmaniya* nevű, az arab írás leváltására szánt, de végül feledésbe merült szomáli írás megteremtése mellett fontos csillagászati, földrajzi és filozófiai kutatásokat végzett.⁴²⁸ Sheikh az 1990-es években is fontosnak bizonyult az északi területek stabilizálását célzó konszolidációs törekvések helyszínéül, amikor is az ún. birkaháború a délihez hasonló anarchiával fenyegette az északi klánokat.⁴²⁹ (Hobyora, a Majerteen Szultánátus egykori szívére dicstelenebb sors várt, és a kétezres években mint a kalózkodás egyik legfontosabb központja híresült el.⁴³⁰) Bár egyes esetekben a szomáli vallási vezetők – pozícióikat féltve, illetve tartva a keresztény misszionáriusok tevékenységétől – gátolták a modern oktatási rendszer kiépülését,⁴³¹ szerepük a megszülető új iskolákban is megkerülhetetlen lett. Az 1991-es összeomlás után pedig sokáig

⁴²⁶ Samatar 1989, 42-43.

⁴²⁷ Ghalib 1995, 10-13.

⁴²⁸ Lewis 2002, 115.

⁴²⁹ Bradbury 2008, 96.

⁴³⁰ Besenyő – Kiss-Álmos 2009, 49-50.

⁴³¹ Ghalib 1995, 10.; Samatar 1989, 49.

újából kizárólag a sejkek fordítottak figyelmet a szomáli ifjúság nevelésére,⁴³² így a szomáli társadalom fenntartásában jelentőségük csak a nők már korábban méltatott erőfeszítéseikhez mérhető, hisz nélkülük ma aligha lehetne bármekkora írástudó fiatalság is Szomáliában.

II.4. Összegzés – a hosszú időtartam és a szomáli történelem

Lezárva a szomáli történelem hosszú időtartamát célzó vizsgálatunkat, megállapíthatjuk, hogy annak elemei nem igazán segítették elő a 20. századi szomáli államépítést. Az előző fejezetekben bemutatuk – bizonyítva első tételünket –, hogy Szomália korántsem annyira homogén ország, mint ahogy azt sokan feltételezték. Ezt nem elsősorban a lakosság etnikai megoszlása bizonyítja, mint inkább a klánrendszer és a földrajzi tényezők. A szomáli klánok az évszázadok során – alkalmazkodva az éghajlat által biztosított egyetlen fenntartható életmódhoz, a nomád állattartáshoz – csak laza kapcsolatot tartottak fenn egymással, és nem volt szükségük egy központosított államalakulat létrehozására. Bár egyes esetekben közös erővel fogtak fegyvert a külső ellenséggel szemben, a *jilib*-en és a szultán vezette klánon túlmutató kláncsaládi keretek inkább csak a gyarmatosítás után, az urbanizáció és a nemzetállami eszme erősödésével váltak meghatározóvá. Ugyanakkor a Van Notten által leírt idealisztikus modellel ellentétben azt láthatjuk, hogy a nomádok legalább annyiszor használták a fegyvereket a konfliktusok megoldására, mint a *guurti* intézményét. Még a nagy nemzeti hősök, mint Sayyid Mohamed Hassan történetének vizsgálata is arra mutat rá, hogy a szomáli klánok sokkal inkább egymás ellen, mint egymás mellett fogtak fegyvert, és a britek, illetve más külső hatalmak sokáig majdnem hogy mellékszereplők voltak ebben a történetben. Ez a megosztottság nem csupán a politikai szférára, hanem az élet minden területére rányomta a bélyegét. A szomáli klánok hozzászórtak ahhoz, hogy felmerülő problémáikat nekik kell megoldaniuk, és nem bízhatnak valamiféle távoli entitás segítségével. Az így kialakuló konszenzusos, az érintettek minél szélesebb körű bevonásával folyó döntéshozatal pedig sok szempontból ellentmondott egy többmillió állam vezetési gyakorlatának.

A társadalmi heterogenitás mellett a földrajzi tényezők is nagyban megosztják az országot. Mint láttuk, az északi felföldektől, a tengerparti sáv és a folyóvölgyek városaitól, az „új Szomáliától”⁴³³ távolodva az utazó hamar a „rég Szomáliában” találja magát, amely jórészt érintetlen maradt az elmúlt évszázad modernizációs hullámaintól, és ahol kézzel

⁴³² Menkhaus 2004, 26-27.

⁴³³ Szerencsésebb lenne talán „új Afrika szarvát” írni, de ez kissé esetlenül hangzik.

foghatóvá válik a „*mozdulatlan történelem*.”⁴³⁴ Ezeknek a vidékeknek a lakosai szinte ugyanúgy élnek, mint őseik, és a modernitás áramlatai, amelyek az „új Szomáliát” százhusz év alatt radikálisan átalakították, csak alig kavarták fel évszázados életmódjukat.

A *longue durée* elemei összességében azt támasztják alá, hogy Afrika szarvának belső viszonyai kiegyensúlyozottan és lassan változtak, és a térség a legutóbbi évezred során a világtörténelem fő eseményeitől távol fejlődött. Bár a népességmozgás üteme gyors volt, és mint láttuk, a szomáli klánok terjeszkedése még a gyarmatosítás időszakára sem fejeződött be, nagyobb perspektívából nézve – különösen az államiság szempontjából – ennek nem volt sok jelentősége. A part menti városok nem tudták megvetni uralmukat a szárazföld belsejében, és ebből a szempontból mindegy volt, hogy a Tana mentén szomáli vagy oromó klánok legeltetik-e állataikat. Az iszlám térnyerését követően a terület csak mérsékelt érdeklődésre tarthatott számot a külvilág részéről, és a környező, jóval gazdagabb területek árnyékában komolyabb külső hatásoktól mentesen fejlődhetett. Így a szomálik és a velük élő népek csak viszonylag későn kerültek az érdeklődés homlokterébe, és nem készülhettek fel kellőképp a kapitalista világrendszerbe való betagozódásra, mint nyugat-afrikai társaik. A terület ebből a szempontból is tipikus szubszaharai történeti utat járt be: nem volt képes arra, hogy felkeltse az európaiak érdeklődését, és csak bázist jelentett a jóval mesésebb kincseket ígérő Ázsia, illetve kisebb léptékben az arabok számára Zanzibár felé. Európától való földrajzi távolsága csak annyiban tette különbözővé más afrikai területektől, hogy sokkal kevésbé volt kitéve a vad nyugati rabszolgaszerző hadjáratoknak (bár az araboknak kevésbé), így az európaiak egy alapvetően épségben levő társadalommal találkoztak gyarmati törekvéseik során.

Végül az iszlám szerepét lezáró vizsgálatunk során felhívtuk a figyelmet arra, hogy óvatosnak kell lennünk a politikai iszlám szomáliai szerepével kapcsolatban. Bár az elmúlt tíz év arra indította minket, hogy hangsúlyozzuk az iszlamizmus társadalom- és államformáló erejét, a kortársak valószínűleg hasonlóan vélekedtek a Dervis-háború idején is – anélkül, hogy a politikai iszlám valóban meggyökeresedett volna Afrika szarván. Így, miközben elismerjük az iszlamizmus jelentőségét napjaink szomáli belpolitikájában, fenntartjuk magunknak a kétkedés jogát a tekintetben, hogy ez a szerep hosszú távon mennyire marad meghatározó.

A hosszú időtartam során tehát egy alapvetően szerves fejlődés képe bontakozott ki előttünk, amelyet minőségében nagyon kevés külső hatás befolyásolt. A 19. század beköszöntével azonban ez a helyzet radikálisan megváltozott. A *longue durée* egyes tényezői

⁴³⁴ Braudel 1996, 4.

kapcsán már fel-felvillantottuk, hogy ez miként befolyásolta a térség lakosságának életét. A disszertáció harmadik részében ezt a hatást fogjuk részletesen megvizsgálni, azt, hogy a gyarmatosítás és a kapitalista világrendszerbe való bekapcsolódás miként vezetett Afrika szarva egyes területein az addigi viszonyok radikális átalakulásához és az „új Szomália” – végső soron pedig a szomáli állam – megteremtéséhez.

III. A gyarmatosítás hatása és a külső hatalmak szerepe Afrika szarván – a középső időtartam

A középső időtartam az a terület, ahol a disszertáció címében szereplő „nemzetközi kapcsolatok” szerkezet kibontakozik és értelmet nyer. A külső hatások nélkül ugyanis értelmezhetetlenek azok a folyamatok, mindenekelőtt az államalakítás kényszere, amelyek Afrika szarván a 19. század végétől kezdve lejátszódtak. A „nemzetközi kapcsolatok” fogalmát a szerző itt a hagyományosnál jóval kiterjesztőbben értelmezi, és belefoglalja nem csupán a hivatalos külkapcsolatokat, hanem a gazdaság és kultúra területének, az ideológiák áramlásának állam alatti és feletti dimenzióit, hatásait is. Így a gyarmatosításnak a disszertáció keretein túlmutató, de a körülmények ismeretéhez elengedhetetlen rövid bemutatása után rátérünk annak konkrét hatásainak vizsgálatára a gazdaság, az urbanizáció, az elit, a megszülető nacionalizmus, valamint a diaszpóra vonatkozásában. Ezt követően pedig, elérkezve a hidegháború időszakához, megvizsgáljuk, a különféle hatalmak vetélkedése miként befolyásolta a fiatal szomáli állam fejlődését és bukását. Ennek során bizonyítjuk, hogy a külső szereplőknek oroszánrészük volt Szomália sorsának alakulásában, és hogy az eddigi vélekedésekkel ellentétben a sokak szemében csupán a szuperhatalmak meghosszabbított karjának számító kisebb-nagyobb államok döntő szerepet játszottak – gyakran szövetségeseikkel szemben is – az Afrika szarván történetekben. Ezzel párhuzamosan bemutatjuk azt is, hogy a felszíni politikai csatározások alatt valójában milyen keveset is változott például Etiópia gazdasági helyzete, és hogy a nagy szólamok ellenére a Nyugatról való gazdasági lekapcsolódás (a Samir Amin által alkalmazott *delinking*)⁴³⁵ sohasem következett be Addisz-Abeba részéről – miközben Szomália periférikus helyzetén sem Moszkva, sem Washington nem tudott/akart változtatni. Így miközben a brit és olasz gyarmatosítók – részben akaratuktól függetlenül – megvetették a modern szomáli állam alapjait, az Afrika szarván folyó hidegháborús hatalmi vetélkedés – felerősítve a hibás szomáli külpolitikai döntésekkel – alig harminc éven belül elvezetett Szomália teljes összeomlásához.

⁴³⁵ Lásd: Amin 1992.

III.1. Versenyfutás Afrika szarváért – a gyarmatosítás és következményei

III.1.1. Gyarmatosítás Afrika szarván 1880-1920

Afrika szarvának kolonizációja első ránézésre sem tematikusan, sem időben nem illeszkedik ebbe a fejezetbe. Ezen előzmények rövid ismertetése nélkül azonban értelmezhetetlenek azok a folyamatok, amelyek a 20. században játszódtak le a mai Szomália területén, és amelyek alapvetően járultak hozzá a ma Szomáliaként ismert állam megszületéséhez. Mivel a disszertáció harmadik részében már csak az államalapítás utáni időkre koncentrálunk majd, az 1960 előtti események rövid és a témánk szempontjából releváns bemutatására itt kerül sor. Ez amiatt is indokolt, mert a terület két gyarmatosítója, Olaszország és Nagy-Britannia meglehetősen eltérő módon viszonyult az általa uralt területhez, ami nagyban meghatározta a későbbi független állam belső viszonyainak alakulását.

Mint az előző részben említettük, az Ádeni-öböl térsége a 19. század során került ismét az európai nagyhatalmak érdeklődésének homlokterébe. A franciák elképzeléseiben – akik a 18. század végére rájöttek, hogy a nyílt tengeren nem bírják a versenyt a britekkel – már az 1700-as évek végén felmerült, hogy a gazdag India és Távol-Kelet felé a Földközi-tengeren és a Közel-Keleten át vezető, jóval rövidebb út lehet az a favorit, amely Párizs felé billenti a mérleg serpenyőjét. Fage és Tordoff rámutat, hogy Napóleon egyiptomi hadjárata és az azzal szembeni brit fellépés mögött is részben ez a szándék húzódott meg. Ami a briteket illeti, ők már a 19. század első évtizedeiben igyekeztek megszilárdítani helyzetüket az Indiai-óceán nyugati partvidékén azzal, hogy szövetségesükké tették a területet – legalábbis névleg – ellenőrző Sayyid Said ománi szultánt.⁴³⁶ Ezzel párhuzamosan 1839-ben – hogy biztosítsák az Indiába vezető kereskedelmi útvonalakat és szövetségesük hűségét – támaszpontot hoztak létre Ádenben. Természeti erőforrások híján a garizon ellátása nagyban függött az Afrika szarváról érkező élelmiszer-szállítmányoktól. A területért felelős bombay-i főkormányzó hamar felismerte a szomaliföldi területek jelentőségét, amelyek a vágóállatokon túl a Zeilán és Berberán átfolyó gazdag kereskedelemmel is kecsegtettek. A terület nyújtotta lehetőségekről a század közepén a brit felfedező, Richard Burton is beszámolt, aki Zeilából Hararba tartó útja során személyesen is megismerkedhetett a szomáli területekkel. (És a szomáli nomádokkal is, akik rátörve táborukra, Burton több társát is megölték. Maga Burton is elszenvedett egy, az arcát örökre elcsúfító lándzsadöfést.)⁴³⁷ A brit kormány azonban nem

⁴³⁶ Fage-Tordoff 2004, 305-306.

⁴³⁷ Lewis 2002, 36.

sok érdeklődést mutatott a terület iránt, és, ahogy Samatar írja, „*Áden hentesboltjaként*” tekintettek rá.⁴³⁸

Szuez megnyitása aztán radikálisan ártértékelt a terület geostratégiai jelentőségét, ha ez nem is volt olyan robbanásszerű, mint sokan képzelték. Ennek okát elsősorban abban kell keresnünk, hogy az európaiak térnyerését az Ádeni-öbölben és a Vörös-tenger mentén sokáig korlátozta az egyiptomi uralom. Ismail pasa törekvései országa modernizációjára és felvirágoztatására együtt jártak az egykori Ottomán Birodalom területeinek – a Porta áldásával végrehajtott – visszaszerzésével. A britek kezdetben gyanakvással nézték az egyiptomi térnyerést, de aztán belátták, hogy Ismaillal szövetkezve megakadályozhatják más európai hatalmak megjelenését. A gyümölcsöző brit-egyiptomi együttműködésnek a szudáni Mahdi felkelése vetett véget, és az egyiptomiak nem egész két évtized után, 1884-ben kiűrtették támaszpontjaikat, Harart, Zeilát és Berberát. Az Ismail-reform erejét mutatja, hogy még ezalatt a rövid idő alatt is futotta az erejükből, hogy modernizálják a két kikötőt, világítótornyokat és mecseteket építsenek, illetve biztosítsák a városok édesvízellátását.⁴³⁹ A rövid egyiptomi uralom nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a franciák – akik már 1859-ben kereskedelmi jogokat vásároltak az afrikai partoknál – csak tizenkét évvel a csatorna megnyitása után, 1881-ben szánták el magukat, hogy a mai Dzsibuti területén fekvő Obocknál telepet hozzanak létre a helyi kereskedelem megszervezésére és ellenőrzésére. 1869-ben az olaszok is megvásárolták az első földterületeket a mai Eritrea partjainál, de az egyiptomi jelenlét mellett ők is csak lassú ütemben tudták kiépíteni gyarmataikat.⁴⁴⁰ A britek, akik kezdetben gyanakodva nézték Róma törekvéseit, hamarosan felülvizsgálták politikájukat, és a hanyatló egyiptomiak szerepét szánták az olaszoknak, nevezetesen, hogy ellensúlyozzák a francia törekvéseket. Róma 1885-ben kiáltotta ki protektorátusát Asszabtól Masszaváig.⁴⁴¹

Ezek a küzdelmek elsősorban arra világítanak rá, hogy a térség önmagában nem sok értékkel bírt a nagyhatalmak számára. A brit kormányzat – leszámítva a helyi adminisztrációt – nem gondolkozott azon, hogy komolyabban megvesse a lábát Szomáliföldön. Számukra a terület csak geostratégiai értékkel bírt, és gazdasági potenciáljaikat a sokkal nagyobb nyereséggel kecsegtető Indiában vagy később a kenyai felföldön kívánták kamatoztatni. Franciaország szintén a távoli Ázsia kincsei után tekingetett, bár nem vetette meg az Etióp-felföld áruit sem, amelyeket a Dire Dawán keresztül épített vasútvonallal igyekezett kijuttatni a világpiacra. Nem véletlen azonban, hogy a terület legelkötelezettebb gyarmatosítói az

⁴³⁸ Samatar 1991, 15.

⁴³⁹ Lewis 2002, 41-44.

⁴⁴⁰ Lewis 2002, 40-41.

⁴⁴¹ Uo. 44-45., minderről lásd még Fage-Tordoff 2004, 312-317.

olaszok voltak, akik – mivel esélyük sem nyílt komolyan bekapcsolódniuk a nagyok távolkeleti versenyébe – az értéktelennek tartott és a többi nagyhatalom által lesajnált afrikai területeken igyekeztek meglegelni az új Eldorádót. Így egyedül ők voltak azok, akik számottevő fegyveres erőt is felhasználtak terjeszkedésük során, míg aztán az 1896-os áduai vereség négy évtizedre el nem vette a kedvüket a további katonai akcióktól. Ádua egyben azt is jelezte, hogy más területekkel ellentétben itt az európai hatalmak szembetalálták magukat egy hasonlóan nagy étvágyú és akaratát érvényesíteni képes afrikai állammal, Etiópiával, amely egyedüli szubszaharai országgént maga is részt vett a kolonizációban. Vigyáznunk kell persze, nehogy túlértékeljük II. Menelik erejét: az etióp uralkodó szerencséje az volt, hogy a különféle európai hatalmi érdekek kioltották egymást birodalma határához érve, és ez sokkal inkább meghatározta Etiópia sorsának alakulását, mint harcosainak bátorsága.

Az egyiptomiak északkelet-afrikai visszavonulása után a britek érzékelték, hogy nem várhatnak tovább, és lépéseket kell tenniük a kialakult hatalmi űr kitöltésére. Ezért 1884-ben három alkonzuli hivatalt létesítettek Zeilában, Berberában és Bulharban, amelyek az ádeni konzul fennhatósága alatt működtek egészen 1887-ig, az önálló Szomáliföldi Protekturátus megalakulásáig.⁴⁴² A britek szerződéseket kötöttek a szomáli klánvezetőkkel, az Isse, az Isaq és a Gadabursi képviselőivel,⁴⁴³ melynek értelmében védelmet ígértek nekik a külső támadásokkal szemben és függetlenséget belügyeik rendezésében. Cserébe a klánok garanciát vállaltak, hogy területeiket semmiféle módon (eladás, bérlet) nem adják át más hatalmaknak, és külkereskedelmüket kizárólag a briteken keresztül intézik.⁴⁴⁴ Hogy frissen megszerzett területeiket biztosítsák, a britek 1888-ban a franciákkal,⁴⁴⁵ 1891-ben és 1894-ben pedig az olaszokkal kötöttek szerződést érdekszféráik határainról.⁴⁴⁶ Bombay terveiben ugyanakkor már ekkor egyértelmű volt, hogy nem szándékoznak komolyabb telepeket létrehozni Afrika szarván: céljuk kimerült *„az élelmiszerellátás biztosításában, a rabszolga-kereskedelem ellenőrzésében (értsd: a tilalom fenntartásában – M.V.), valamint a külső hatalmak megjelenésének megakadályozásában.”*⁴⁴⁷

Azt, hogy a britek számára mennyire értéktelennek tűnt a terület, és hogy soraikban milyen mértékű tudatlanság uralkodott Afrika szarvának belső viszonyait illetően, jól jelezte az 1897-es brit-etióp megállapodás. A britek számára kulcsfontosságúnak tűnt, hogy jó viszonyt tartsanak fenn az olaszokat legyőző II. Menelikkal, ellensúlyozva ezzel a franciák

⁴⁴² Lewis 2002, 41., 47.

⁴⁴³ Bradbury 2008, 25.

⁴⁴⁴ Samatar 1989, 31.

⁴⁴⁵ Lewis 2002, 49.

⁴⁴⁶ Uo. 55.

⁴⁴⁷ Samatar 1989, 31.

törekvéseit az Etióp-felföld kereskedelmének megszerzésére. A gyors ütemben készülő dzsibuti vasút nem csupán azzal fenyegetett, hogy a gazdag terület teljes mértékben Párizs ellenőrzése alá kerül, hanem a Kék-Nílus forrásvidékének közelsége miatt feléledt a két hatalom közti hagyományos versengés is a folyam feletti befolyásért (ne feledjük, ez a fashodai incidens időszaka). A britek azt is szerették volna elérni, hogy a szudáni Mahdival szemben erős és biztos szövetségesre tegyenek szert. Mindezekért nem tűnt nagy árnak a szemükben értéktelen belső területek átadása Etiópiának.

A megállapodás értelmében a britek Ogadent és a Haud jelentős részét átengedték II. Meneliknek. Ezzel nem csupán felrúgták az északi klánokkal kötött 1884-es megállapodásokat, de kettévágták a nomádok hagyományos vándorlási útvonalait is.⁴⁴⁸ A szomáli klánok részéről a megállapodást csak azért nem kísérte élénk tiltakozás, mert az etiópok még évtizedekig képtelenek voltak érdemben birtokba venni a területet: bár Jijiga etióp megszállás alá került, a pontos határ kijelölésére csak 1934-ben került sor, a szomálik fegyveres tiltakozása mellett.⁴⁴⁹ A szomálik ellenkezése azért is maradt el, mert II. Menelik még mint Soa uralkodója véres hadjáratok keretében jelentős szomáli és oromó területeket kebelezett be, így az 1897-es egyezmény sok esetben csak rögzítette a már elért etióp foglaltatásokat.⁴⁵⁰

A britek és II. Menelik megállapodása, ahogy Lewis írja, döntő hatással volt Afrika szarvának 20. századi történetére: „Az egyezmény a bizonytalanságnak és a vádaskodásnak olyan örökségét hagyta maga után, amely mindmáig megmérgezi Etiópia és a Szomáli Köztársaság kapcsolatát.”⁴⁵¹ A szomáli klánok méltán érezték azt, hogy a britek elárulták őket, II. Menelik csapatai ráadásul kirívó kegyetlenségről tettek tanúbizonyságot a szomálik elleni hadjárat során. Az etióp csapatokat éhség és pusztulás kísérte, ami nagyban hozzájárult a Sayyid Mohamed Hassan vezette Dervis-háború (1899-1920) kitöréséhez.⁴⁵² Menelik képtelen volt megfelelően ellátni távoli seregeit, így szabad rablást engedélyezett csapatainak, amelyek egyes – némileg talán túlzó – adatok szerint 1890-97 között 100 000 marhát, 200 000 tevét, valamint 600 000 juhot hurcoltak el a szomáli klánoktól. A megjelenő etióp adószedők, bár csak korlátozott mértékben érték el a nomádokat, ismeretlen és fenyegető jelenségnek számítottak, és leplezetlen utálatnak örvendtek a szomálik és az oromók körében.⁴⁵³ Nem csoda tehát, hogy miközben az utókor előszeretettel hasonlította a „dervis” felkelését a búr

⁴⁴⁸ Lewis 1963., 152.

⁴⁴⁹ Lewis 2002, 61.

⁴⁵⁰ Uo. 55., Fage-Tordoff 2004, 310.

⁴⁵¹ Lewis 2002, 62.

⁴⁵² Uo. 69.

⁴⁵³ Samatar 1989, 35-36.

háborúhoz, Hassan számára a szintén keresztény etiópok legalább olyan fontos ellenfeleknek számítottak, mint a britek. Annál is inkább, mert a „dervis” maga is az Ogaden klánból származott, így Menelik inváziója közvetlen pátriáját érintette. Sayyid Mohamed Hassan első komoly támadására éppen ezért Jijiga ellen került sor. A britek ráadásul ekkoriban még mindig csak néhány tucat hivatalnokkal voltak jelen Szomaliföldön: komolyabb fegyveres erővel nem rendelkeztek, és Hassan csak azért nem tudta kiszorítani őket, mert a brit fennhatóság alatt működő, virágzó kereskedelemben érdekelt Isaq klánok minden erejükkel igyekeztek megvédeni az aranytojáshoz vezető utat.⁴⁵⁴

A dél-afrikai harcok és az első világháború árnyékában zajló Dervis-háború ebben a tragikus és mozgalmas időszakban nem sok figyelemre számíthatott az anyaország részéről, mégis, hosszú távon alapvető változásokat hozott Afrika szarván. Miközben Sayyid Mohamed Hassan – mint láttuk, a tények jótékony elferdítésével – a modern szomáli nacionalizmus és antiimperialista küzdelem, valamint az iszlamista hagyomány központi alakjává vált, harca egy évszázadra elvetette az északi klánok közti ellenségeskedés magvait. A háború fontos változásokat hozott a terület gazdaságában is, a nomád állattartás ideiglenes ellehetetlenítésével nagyban hozzájárulva a földművelés terjedéséhez.⁴⁵⁵ Ami a külső hódítók elleni küzdelmet illeti, ebben Hassan felkelése épp ellentétes eredményt ért el: a rövidebb megszakításokkal két évtizeden keresztül húzódó háború – amelynek nem a „dervis” legyőzése, csupán természetes halála vetett véget⁴⁵⁶ – arra kényszerítette a briteket, hogy mind mélyebben és mélyebben hatoljanak be a szárazföld belsejébe, és a felkelés letörésére megkezdjék az addig elhanyagolt közigazgatás kiépítését. Ez alapvetően nem az európai hivatalnokok számában volt mérhető: 1911-ben Berberában, a Protekturátus központjában még mindig csak 36 európai teljesített szolgálatot, és 1955-ben is csak 200 hivatalnok volt a gyarmaton.⁴⁵⁷ A háború végére azonban az adminisztráció kiadásai meghétszereződtek,⁴⁵⁸ és a kiépülő közigazgatás immár – legalábbis elméletben – lefedte a terület jelentős részét. A britek 1920-ra öt adminisztratív körzetet hoztak létre Berbera, Hargeisa, Burco, Erigavo, Zeila központokkal. Mivel sem elég akartuk, sem kellő forrásuk nem volt a terület lefedéséhez, a britek a már jól bevált közvetett kormányzás elvét valósították meg: a *jilib*-ek és a klánok vezetőit nevezték ki a különféle adminisztratív posztokra, illetve igyekeztek állandósítani a helyi *guuddi* és *guurti* üléseit. Mindez felemás eredménnyel járt: bizonyos szempontból

⁴⁵⁴ Lewis 2002, 69-72.

⁴⁵⁵ Samatar 1989, 41-42.

⁴⁵⁶ A vezér 56 éves korában, egyes források szerint influenzában, mások szerint maláriában halt meg. Lewis 2002, 80.

⁴⁵⁷ Bradbury 2008, 28.

⁴⁵⁸ Samatar 1989, 41.

gyengítette a helyi vezetők befolyását, hisz azzal, hogy fizetett állami alkalmazottak lettek, megszűntek „egyenlőnek lenni az egyenlők között”, és ez egyfajta kettős hatalmi struktúra kialakulásához vezetett a britek által kinevezett vezetők és a klán, illetve a *jilib* által választott előjárók között. Ugyanakkor azzal, hogy a britek nem forgatták fel gyökeresen a szomáliai mindennapi életét, mint délen az olaszok, sokak szerint hozzájárult ahhoz, hogy Szomáliföld – támaszkodva az élő és a függetlenség idejére is átmentett hagyományokra – a déli területekkel ellentétben elkerülte a végtelen polgárháború zűrzavarát.⁴⁵⁹ Akárhogy is, mire a fegyverek elhallgattak Kelet-Afrikában, a szomáliai klánok azzal szembesültek, hogy a britek minden eddigénél jobban berendezkedtek Szomáliföldön, és a terület de facto is európai ellenőrzés alá került.

Az olaszok szomáliai terjeszkedését több szempontból is a britekével ellentétes törekvések irányították. Róma tekintetét megdelejezte az Etióp-felföld gazdagsága, és fél évszázados kelet-afrikai jelenlétük során sohasem tudtak szabadulni az Etiópia jelentette csábítástól. Másrészt az olaszok Szomáliában is arra törekedtek, hogy saját telepeseik bevonásával mintagyarmatot hozzanak létre a tengerentúlon, amely amellet, hogy betölti az ígért földjének szerepét a nincstelen délolasz tömegek számára, fontos árucikkkel látja el az anyaországot.⁴⁶⁰

Róma ambíciót az Addisszal kötött 1889-es ucciali szerződés – amely lényegében elismerte Eritrea olasz fennhatóságát – igencsak megnövelte. Bár az olaszok II. Menelikkal szembeni igényeinek az áduai vereség átmenetileg gátat szabott, ezzel párhuzamosan már 1889-ben megkezdtek az Indiai-óceán partvidékének feltérképezését. 1889 februárjában, még az ucciali szerződés megkötése előtt a zanzibári olasz konzul, Vincenzo Filonardi megkötötte első szerződését a hobyói Majerteen szultánnal, aki 1 800 tallérért cserébe országát Olaszország védelme és kormányzata alá helyezte. Három éven belül, 1892-re Róma a teljes Benadirt és városait, Mogadishut, Merkát, Bravát megszerezte a zanzibári szultántól, aki évi 160 000 rúpia kifizetésével huszonöt évre átadta a terület ellenőrzését az olaszoknak. A székhelyét szomáliai területekre áttevő Filonardi számos szerződést kötött a szomáliai klánokkal és a tengerparti városokkal, akiknek a kereskedelem ellenőrzése mellett védelmet ajánlott fel. Filonardi kezdetben nem az olasz állam, hanem az általa létrehozott Filonardi's Company nevében terjeszkedett a tengerparton, a vállalat azonban három év alatt csődbe jutott. Ezt követően más magánvállalkozások igyekeztek folytatni Filonardi törekvéseit, míg végül

⁴⁵⁹ Bradbury 2008, 28., 63-64.

⁴⁶⁰ Lewis 2002, 85.

1905-re Róma belátta, hogy amennyiben igényt tart a területre, állami hatáskörben kell megkezdenie a gyarmati adminisztráció kiépítését.⁴⁶¹

A Dervis-háború az olaszok számára is megkönnyítette a terjeszkedést. Egyes déli klánok aggódva tekintettek Hassan növekvő hatalmára, és annak ellensúlyozására szívesen vették Róma oltalmát. Ugyanakkor mások számára az olaszok ugyanazt az ellenséget testesítették meg, mint északon a britek, és az antiimperialista küzdelem ideális célpontjait látták bennük. Összességében ezt a harcot is behálózták a déli klánok viszályai, valamint a Qadiriya, a Salahiya és az Ahmadiya hívei közti felekezeti villongások, amiből a briteknél ambiciózusabb olaszok kerültek ki győztesen. Bár a dél-európaiak lelkesedését Ádua átmenetileg letörte, a Sayyid Hassan által feltüzelt Bimal klán lázongása jó alapul szolgált a komolyabb fellépésre. 1905-ben az olaszok még megelégedtek a Merka mögötti vidék stabilizálásával és az addig – főként a Juba mentén – létrehozott telephelyeik biztosításával, az 1907-es megmozdulásokkor azonban elérkezettnek látták az időt a terület végleges meghódítására. Hároméves harcok után a két nagy folyó völgye és a tengerpart szinte teljes egészében Róma ellenőrzése alá került, bár a szomálik folyamatosan támadták a kisebb európai helyőrségeket, és a nyugalom csak Hassan halála után állt helyre teljesen.⁴⁶² Az olaszok pozícióit erősítette, hogy az I. világháborúban az antant oldalán játszott szerepükért cserébe egy 1915-ös megállapodás értelmében megkapták a britektől Kismayót és a Jubán túli szomálik lakta területek egy részét, a mai Jubaföldet. A korábban a kenyai Északi Határkörzet (NFD) részét képező régió jelentős része csak névleg állt a britek ellenőrzése alatt, akik 1919-ben létesítették első garizonjaikat a térségben (Moyale, Wajir).⁴⁶³ Jubaföld átadásával az olaszok hivatalosan is megszerezték a termékeny Juba-völgyet és Kismayo kikötőjét, amelyek fontos szerepet játszottak a gyarmat felvirágoztatásában. Róma a sikerek hatására elérkezettnek látta az időt, hogy letörje az egyetlen függetlenül maradt hatalmi központot, a hobyói Majerteen szultanátust. A 12 000 fős expedíciós erő, amelyet a haditengerészet, a tengerészgyalogság és három eritreai zászlóalj is támogatott, gyorsan lerohanta a területet, bár a gerillaháború egészen 1927-ig elhúzódott.⁴⁶⁴

Mint említettük, szemben a britekkel, az olaszok nem elégedtek meg a tengerparti kikötők és a kereskedelem ellenőrzésével, hanem a kezdetektől jóval ambiciózusabb tervekkel dédelgettek Olasz Szomáliföld jövőjéről. Ez a központi hatalomhoz nem szokott szomálik részéről, mint láttuk, nem aratott osztatlan lelkesedést. Az európaiak népszerűségét az is

⁴⁶¹ Lewis 2002, 50-56.

⁴⁶² Uo. 85-87.

⁴⁶³ Adar 1994, 45-47.

⁴⁶⁴ Lewis 2002, 99.

csökkentette, hogy felléptek a jövedelmező rabszolga-kereskedelem ellen, amivel sokak gazdasági érdekeit sértették. A mezőgazdaság felfuttatását gátolta a munkaerőhiány, amelyet a lassan érkező telepesek alig tudtak enyhíteni, így Róma arra kényszerült, hogy hozzájáruljon a fizetett kényszermunka alkalmazásához. Az olaszok erre kezdetben a korábbi rabszolgákat alkalmazták, valamint a folyóvölgyek földműves klánjait, illetve a szabad bantukat. Több kortárs is megjegyezte azonban, hogy a viszonylag magas fizetések ellenére őrizet nélkül a munkások hamar elszöktek a népszerűtlen munka elől. Igazi áttörés csak az első világháború után következett be, amikor Luigi Amedeo, Abruzzi hercege vette kezébe a termelés megszervezését. A kiváló államférfi duális rendszert honosított meg a folyóvölgyekben. Egyrészt erőltette a mintaültetvények létrehozását, mint amilyen a mai Afgoye-nál megalapított Villagio Duca degli Abruzzi lett. Az általa létrehozott Societa Agricola Italo-Somala (SAIS) a beruházásokhoz szükséges pénzügyi háttérrel és szakértelmet igyekezett biztosítani. Hogy biztosítsa a szükséges munkaerőt, a herceg új gyakorlatot vezetett be a földművelés terén. Ennek keretében megszűnt a kényszermunka intézménye, a szomáliai jórészt maguknak termelhettek, de az olaszok fix áron felvásárolták az árut. Az 1920-22 közötti aszály, majd az 1923-as áradások után sokan választották a kiszámíthatóbb olasz fennhatóságot, amely vetőmagot biztosított a munkásoknak, valamint iskolai képzést és minimális egészségügyi szolgáltatást nyújtott gyerekeiknek. Abruzzi arra is figyelt, hogy elősegítse a folyóvölgyekben addig jórészt ismeretlen haszonállatok, a szarvasmarha és a szárnyasok terjedését a háztartásokban, a diverzifikációval segítve elő a természet szeszélyeinek leküzdését. Az aratás időszakában a munkások plusz járandóságot kaptak, és az olasz közigazgatás igyekezett elérni, hogy a várandós anyák könnyebb munkát kapjanak, illetve a szülés után egy hónap szabadságban részesüljenek.⁴⁶⁵ Bár a kitűzött célok nem minden esetben valósultak meg, és nem minden olasz osztotta Abruzzi idealizmusát és emberségességét, a harmincas évek közepére az olaszok valóban virágzó ültetvényre változtatták a Juba és a Shabelle völgyét. Az ekkor telepített banánültetvények tették lehetővé, hogy a független Szomália fő exportcikke az élőállat mellett 1960-ra már a banán lehetett.⁴⁶⁶

Az olaszok azonban nem elégedtek meg a mezőgazdasági sikerekkel, és zsírosabb zsákmányra lestek. Miután Benadirt és a folyóvölgyeket megszerezték, a figyelmük ismét az Etióp-felföld felé fordult. A két főváros, Addisz és Róma sosem tudott elfogadható megállapodást kötni a kettejük között húzódó határról, és az európaiak végig fenntartották a jogi kiskaput, hogy a rendezetlen helyzet alkalmas időben alapul szolgálhasson majd az

⁴⁶⁵ Lewis 2002, 92-95.

⁴⁶⁶ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

Etiópia elleni invázióhoz. A kedvező alkalomra aztán egészen 1935-ig kellett várni, amikor Olaszország elég erősnek érezte magát, hogy ismét belevágjon az etióp kalandba.

Ennek vizsgálatára azonban már túlmutat a disszertáció keretein. Ami számunkra most lényeges, az az, hogy a múlt század húszas éveire többé-kevésbé befejeződött a szomáliai lakta területek gyarmati felosztása. A franciák kapták a mai Dzsibutit, a britek az északi rész, a mai Szomáliföld, az olaszok a déli körzetet gyarmatosították, az etiópok bekebelezték Ogadent és a Haud nagy részét, valamint a brit megszállás alatt álló Kenyához is csatoltak határ menti klánokat, akiknek a feje fölött megalakították az NFD-t.⁴⁶⁷ Ez az öt terület lett aztán a 20. század közepén megszülető pánszomáli-eszme tárgya, a létrehozandó „Nagy-Szomália” áhított kiterjedése,⁴⁶⁸ amely aztán pusztító mótorként húzódott végig a fiatal Szomália történelmében.

III.1.2. A brit és olasz gyarmatosítás gazdasági hatásai

Mint az előző fejezetben láthattuk, a két európai nagyhatalom, Nagy-Britannia és Olaszország meglehetősen eltérő politikát követett Afrika szarván fekvő gyarmata kapcsán. Westminster, amely számára Szomáliföld geostratégiai pozícióján túl alig bírt jelentőséggel, a közvetett kormányzás gyakorlatán keresztül igazgatta távoli gyarmatát anélkül, hogy mélyebben beleavatkozott volna annak belügyeibe. Nyolcvanéves uralmuk alatt a britek látszólag alig tettek valamit annak érdekében, hogy modernizálják a területet, és felkészítsék az országot az önállóságra. Mint láttuk, még közvetlenül a függetlenség előestéjén is csupán néhány száz hivatalnok tartózkodott a Protektorátusban. A nairobi kormányzat számára készített 1961-es szomáliai országjelentésből egy olyan állam képe bontakozik ki a szemünk előtt, ahol megállt az idő: Brit Szomáliföld nem rendelkezett semmiféle ipari potenciállal, az export 70 %-a még mindig Ádenbe irányult, és a gyarmati adminisztráció még arra is képtelennek bizonyult, hogy kiépítse az országot lefedő adórendszert, az csupán az üzleti tevékenységet és döntően a külkereskedelmet sújtotta.⁴⁶⁹ Nem csodálkozhatunk tehát, hogy befektetés és megfelelően kiépített közigazgatás hiányában a brit gyarmat 76 éves fennállása alatt végig veszteségesen működött: a Protektorátus 1959-ben 2,39 millió fontnyi költségvetéséből 1,385 millió fontot az anyaország állt.⁴⁷⁰

Ezzel szemben az olaszok – akik a történelem különös fíntoraként a nagyhatalmak közti bizalmatlanságnak köszönhetően a vesztes világháború után is visszatérhettek, hogy

⁴⁶⁷ Hegedűs 2006, 213.; Makinda 1992, 5.

⁴⁶⁸ Hettyey 2008, 54.

⁴⁶⁹ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

⁴⁷⁰ Samatar 1989, 79.

felkészítsék egykori gyarmatukat a függetlenségre – a kezdetektől komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy Olasz Szomáliföld területén egy gazdaságilag prosperáló gyarmatot hozzanak létre. Ennek központjában természetesen a biztos felvevőpiacot jelentő anyaország igényeit kielégítő ültetvényes gazdálkodás állt, amely a világpiaci versenytől védve fejlődhetett.⁴⁷¹ Az olaszok ráadásul átfogó koncepciójuk keretében a gazdaság felfuttatása mellett komoly erőket fektettek az infrastruktúra fejlesztésébe is: a fasiszta vezetés által kinevezett Cesare Maria de Vecchio kormányzása alatt – aki múlhatatlan érdemeket szerzett a központi adminisztráció megteremtésében – 6 400 kilométernyi úthálózat készült el, valamint egy Mogadishu a fő ültetvényközponttal, Afgoye-jal összekötő vasút a romlékony déligyümölcsök gyors szállítására – illetve a majdani Etiópia elleni invázió logisztikai támogatására. Ras Hafunban az ország szükségleteinek kielégítésére egy sólepárlót építettek, amelynek évi 260 000 tonnás termeléséből exportra is futotta. A nomádok életét kútúrásokkal és vízgyűjtők építésével igyekeztek könnyíteni. Megindult az egészségügyi és oktatási rendszer kiépítése, amelyben élen jártak a katolikus missziók, amelyek délen nem találkoztak olyan heves ellenállással, mint északon. Kezdetben arra is akadt jócskán példa, hogy az olasz és a szomáli gyerekek együtt tanultak, ezt azonban a fasiszta de Vecchio nem nézte jó szemmel, és elrendelte külön osztályok felállítását.⁴⁷²

A két gyarmatosító hatalom tehát meglehetősen eltérő modell alapján működtette az általa uralt területet. Ez jól megmutatkozik a két térség gazdaságszerkezetében is. Az északi területek nagyjából 600 000 főre becsült lakosságának megélhetését továbbra is az évezredes nomád állattartás biztosította: az ország legalább 10 millióra becsült állatállománya arányaiban a legnagyobb volt Afrikában. Az – egyébként erősen deficitese – külkereskedelem legfontosabb exportcikkét is az élőállat jelentette, ami a függetlenség előestéjén elérte a hatszáz ezres darabszámot. A jövedelemadó rendszerének kiépítése ugyanúgy elmaradt, mint az ipar megteremtése. Attól eltekintve, hogy létrehoztak néhány irodát, átvették a külkereskedelem felügyeletét és megvívta egy nehezen definiálható háborút a „dervis” ellen, úgy tűnt, a britek jelenléte nem sok változást hozott Afrika szarván.⁴⁷³ Az olaszok ezzel szemben alapjaiban forgatták fel Dél- és Közép-Szomália viszonyait. Róma egy ültetvényes gazdálkodás alapjain álló gyarmatot épített ki, amelynek fejlődését erős adminisztráció és infrastruktúra kiépítésével igyekezett elősegíteni. Ez jelentősen átalakította a terület termelési viszonyait. Ugyan a régió 1953-ban 1,264 millió lakosságának (az olasz adminisztráció

⁴⁷¹ Uo. 98.

⁴⁷² Lewis 2002, 94-101.

⁴⁷³ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

kiépülését jelzi, hogy szemben az északi területek százezres hibahatárú becslésével, Mogadishu nagyjából pontos adatokkal rendelkezett alattvalói számáról) 78 %-a (!) még mindig a nomádok közé tartozott, és csak 19 %-uk foglalkozott földműveléssel, de a mélyben zajló változásokat, a hibrid modellek terjedését jelzi, hogy a déli területek kétszer akkora lakosságára feleannyi állat (5 700 100) jutott, vagyis átlagosan a Brit Szomáliföldi alig negyede.⁴⁷⁴

Mégis: a látszólagos ellentmondások ellenére a két gyarmat közt legalább annyi hasonlóságot, mint különbséget találunk, és ezek nagyban meghatározták a későbbi független állam fejlődését. Ennek egyik fontos eleme volt, hogy egyik protektorátust sem sikerült önfenntartóvá – nem hogy nyereségessé – tenni. A déli területek – az olaszok minden erőfeszítése ellenére – ugyanúgy veszteségesek maradtak, mint az északiak. Az Olasz Szomáliföldi kormányzat bevételei az 1910-es években még mindössze a költségvetési kiadások felét fedezték, és Róma évi több tízmillió lírával volt kénytelen támogatni távoli gyarmatát. Bár a harmincas évekre a beérő gazdasági eredményeknek köszönhetően a protektorátus gazdasági mérlege sokat javult, az 1927-es 131 millió lírás mélypont után a deficit még 1934-ben is 29 millió lírát tett ki.⁴⁷⁵ Ez az arány az 1950-es években sem javult számottevően. Így bár egyes magánvállalkozások esetében jelentős haszon keletkezhetett, a számok nyilvánvalóvá tették, hogy a függetlenné váló területek központi költségvetése a gyarmattartók kivonulása után sem lesz képes fenntarthatóan működni. Afrika szarvának modernizációja, az ipar, a fejlett mezőgazdaság kiépítése nyelte a pénzt. De nem ez okozta a legnagyobb kihívást: hisz a szomáliai lakosság alapvetően továbbra is képesnek bizonyult az önfenntartásra, az egyének eladósodása és a hitelből történő fogyasztás ismeretlen volt a számukra. Ugyanakkor a modern közigazgatás nem működött komoly források nélkül. Ahhoz, hogy a központi kormányzat megfelelően ellenőrzése alatt tarthassa a területet, elengedhetetlen volt az infrastruktúra fejlesztése, valamint a fizetett közszołgak rendszerének kiépítése. Ez pedig óriási összegeket emésztett fel. Mint láttuk, az északi területek szerény adóbevételeiből elképzelhetetlennek tűnt ennek biztosítása. De még délen is, ahol kiépültek egy progresszív adórendszer alapjai,⁴⁷⁶ lehetetlen volt fenntartható szintre hozni az állami költségvetést. Maga a központosított kormányzat ugyanis mint gazdasági szereplő olyan entitásként jelent meg, amely látszólag minimális vagy csak hosszú távon ható értékek létrehozásával óriási összegeket emésztett fel. Ezen pénzügyi igények kielégítése a

⁴⁷⁴ Uo.

⁴⁷⁵ Lewis 2002, 100-101.

⁴⁷⁶ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

gyarmattartók visszahúzódása után teljes egészében a független állam költségvetését terhelte. Nem véletlen tehát, hogy a friss kormányzatok nem voltak képesek megbirkózni ezzel a teherrel: Szomália a függetlenség első három hónapja után már pénzügyi válságba jutott, és az ország miniszterelnöke sürgősen Kairóba és Rómába utazott, hogy az ott szerzett segélyekkel és hitelekkel megelőzze az államcsődöt. Bár a felajánlott pénzügyi és gazdasági támogatás révén az ország fizetőképes maradt, az 1961-es költségvetés (bevételi oldal: 109 843 200 somalos; kiadás: 172 658 200 somalos; deficit: 62 815 000 somalos; 1 angol font = 20 somalos) nem sok jóval kecsegtetett a büdzsé fenntarthatósága szempontjából.⁴⁷⁷ Ezen nem segített az sem, hogy mind Róma, mind Westminster fel- és beismerték a modell gyengeségét, és amellet, hogy az 1950-es években komoly összegeket fordítottak a függetlenség előkészítésére, beleegyeztek abba, hogy a függetlenség első éveiben rendszeres, vissza nem térítendő pénzügyi segítségben részesítik Mogadishut: erre a britek 1,5 millió fontot,⁴⁷⁸ az olaszok pedig 3 millió fontnak megfelelő lírát ajánlottak fel.⁴⁷⁹ Ez azonban, bár nem lebecsülendő összeg (100 millió somalos), összességében nem oldotta meg az ország strukturális problémáit, és a Világbank 1957-es előrejelzései szerint a független szomáli területek még legalább 20 évre rá voltak szorulva a külvilág pénzügyi segítségére.⁴⁸⁰ Ez jól szemlélteti, hogy a politikai függetlenség látszólagos megszerzése mellett Mogadishu szuverenitása jórészt fikció maradt: ahhoz, hogy a központi kormányzat működőképes maradjon, menthetetlenül rászorult a külső aktorok jóindulatára. Ez jól megmutatkozott abban, hogy miután Kenya függetlenségét követően – válaszul arra, hogy Nagy-Britannia nem vette figyelembe az NFD-ben élő szomálik igényeit – Mogadishu megszakította diplomáciai kapcsolatait Londonnal,⁴⁸¹ a kieső pénzügyi támogatásokat csak a Szovjetunió növekvő befolyásával, illetve kínai és indiai segítséggel tudták ellensúlyozni.⁴⁸² A különféle országok mélyebb elköteleződést nélkülöző tülekedése Afrika szarva körül már ekkor előrevetítette Szomália – és kisebb mértékben Etiópia – későbbi katasztrófáját, amelynek volumene elképzelhetetlen lett volna a hidegháborús és posztbipoláris nagyhatalmi vetélkedés, valamint a kisebb országok nem kevésbé végzetes tevékenységének hiányában.

A szomáli területek számára a gyarmati uralom egyben a kapitalista világgazdaságba való bekapcsolódást is jelentette. Itt szempontunkból ismét nem az a fontos, hogy ennek volumene milyen mértékben maradt el más harmadik világbeli országokétól, hanem hogy

⁴⁷⁷ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Report on the Somali Republic's Economy, 1961. január 4.

⁴⁷⁸ Sík 1973, 178.

⁴⁷⁹ Lewis 2002, 165.

⁴⁸⁰ Uo. 143-144.

⁴⁸¹ Adar 1994, 59.

⁴⁸² Bradbury 2008, 35.; Lewis 2002, 200-201.

milyen hatásokkal járt ez a térség belső viszonyait illetően. Mint láttuk, Afrika szarvában a kolonizáció előtt egy jórészt zárt gazdasági modell működött. Bár a szomáli és oromó klánok végig kereskedtek a tengerparti városokkal, ez alig változtatott évszázados életmódjukon. Az európaiak megjelenése azonban fontos átalakulást hozott a térség termelési viszonyaiban, ezáltal pedig társadalmi szerveződésében is. Olasz Szomáliföld kapcsán ez egyértelműnek tűnik, Abdi Ismail Samatar kutatásai alapján azonban az északi területek nomádjai számára is fontos változást jelentett a britek megjelenése. Hosszú távon pedig – akaratán kívül – mindkét modell hozzájárult ahhoz, hogy Szomália romló feltételekkel vehessen részt a szabadpiaci versenyben.

Vizsgáljuk meg először az olasz ültetvényes gazdálkodás hatásait. Mint láttuk, Róma a számára értéktelen cirok, búza és egyéb gabonafélék helyett a déligyümölcs, elsősorban a banán, valamint a cukornád termesztésében látta a rentábilis gazdálkodás jövőjét. Ez csaknem egy évszázadra meghatározta a folyóvölgyek növénykultúráját. Bár a gabonafélék természetesen nem tűntek el, jelentős területeken jelentek meg az exportképes, de a helyi lakosság élelmezésében másodlagos haszonnövények. A gyarmati adminisztráció, majd a független szomáli vezetés is úgy okoskodott, hogy az ország érdekében az áll, hogy a világpiacon értékesíteni tudja termékeit, amelyekért a partnerek értékes valutával fizetnek. A külkereskedelmi többlet és a fennmaradó mezőgazdasági terület lehetővé tette a lakosság élelmezését, miközben a befolyó többletjövedelemmel elvben megvalósíthatók voltak azok a fejlesztések (szakképzés, infrastruktúra, technológia, ipar), amelyek segítségével az ország versenyképesebbé válhatott a nemzetközi piacokon. A mogadishui vezetés – függetlenül attól, hogy épp az olaszokról, a demokratikus kormányzatról, a tudományos szocialista vagy később a nyugati piacgazdaság felé nyitó Barréről legyen szó – szokatlanul egységes volt ennek az Afrika-szerte sokak által követett gazdaságpolitikának az alkalmazásában.⁴⁸³ A kezdeti sikerek után azonban megmutatkoztak a modell nyilvánvaló hiányosságai is. Mint láttuk, a szomáli állam az elért eredmények ellenére is kénytelen volt berendezkedni egy külső finanszírozású fejlődésre, ami a donoroktól való nagyfokú függőséget eredményezett. Az olasz felvevőpiac a kezdetekben biztos háttérrel nyújtott a szomáli banánültetvényeknek, amelyek 1937 és 1955 között megötszörözték és 30 000 tonnára növelték termelésüket.⁴⁸⁴ Hosszú távon azonban kiderült, hogy bár az Afrika szarván termő banán nem rossz minőségű, nem versenyképes a Kanári-szigetek vagy a Karibi-térség ültetvényein termett

⁴⁸³ Fage-Tordoff 2004, 425-426.

⁴⁸⁴ Lewis 2002, 143.

vetélytársaival.⁴⁸⁵ Bár a szomáli miniszterelnök 1960-ben öt éves banánkereskedelmi egyezményt kötött Olaszországgal és sikeres tárgyalásokat folytatott Egyiptommal,⁴⁸⁶ az a tény, hogy 1963-ban az exportbevételek 43 %-át az egyre kevésbé versenyképes déligyümölcs adta,⁴⁸⁷ előrevetítette a monokulturális gazdaság jelentette kockázatokat. Róma hiába tartotta fenn az évtizedek múlásával is a szomáli banánimportot, a másodlagos minőségű termék nem volt versenyképes a világpiacon, így nem volt esély a vásárlókör szélesítésére. Mindezek ellenére a demokratikus szomáli kormányzat az első öt éves fejlesztési terv keretében tovább erőltette a növény termesztését, és 11,4 millió szomáli shillingnyi hitelt ajánlott fel a gazdák számára a termelés növelésére és új, modernebb eszközök vásárlására.⁴⁸⁸ Az eredmények azonban elmaradtak a várttól. Ezt jól szemléltette, hogy a hetvenes évek során, amikor is Mogadishu a szocialista orientációt felhasználva igyekezett új exportcélokat szerezni, a szomálik Magyarország felé való tapogatózását a Külkereskedelmi Minisztérium egyértelműen elutasította nem csupán a szállítási nehézségek (hűtőlánc hiánya), hanem a gyengébb minőség miatt is: mert bár az Afrika szarván termett banán ízével nem volt gond, jóval kevésbé volt ellenálló a szállítás okozta megpróbáltatásoknak, mint a Hamburgon keresztül érkező ecuadori fajták. Így még hazánk is – amely messze nem dúskált az importbanánban – elhárította a megkeresést.⁴⁸⁹ Részben ebből is táplálkozhatott Barre azon döntése, hogy a versenyképtelen banán helyett ismét a gabonanövények (cirok, kukorica, búza) termesztését helyezte előtérbe.⁴⁹⁰ Nagyobb szerkezeti átalakulás azonban nem következett be, mivel a tábornok Moszkvától való elfordulása után az IMF Strukturális Alkalmazkodási Programja továbbra is alapvetően a monokulturális termelést tartotta célravezetőnek,⁴⁹¹ így a banánültetvények jelentősége az államiság évtizedei alatt nem csökkent. Bár az 1991-es összeomlás súlyos pusztítást okozott az ültetvényekben, a szomáli gazdaság szerkezetéről 2006-ban írt könyvében Jamil Mubarak is értekezik a gyümölcs jelentette gazdasági lehetőségekről, amelyekhez azonban az Európai Unió banánkvótájának megváltoztatására lenne szükség.⁴⁹²

Az olasz ültetvényes gazdálkodás, illetve a földművelés elterjesztése önmagában persze nem bírt volna ilyen drámai jelentőséggel, ha a későbbi szomáli kormányzatok nem ezt tekintik az etalonnak későbbi gazdaságpolitikájukban. A szomáli kormányzat azonban nem

⁴⁸⁵ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

⁴⁸⁶ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Report on the Somali Republic's Economy, 1961. január 4

⁴⁸⁷ Samatar 1989, 88.

⁴⁸⁸ Uo. 98., 180.

⁴⁸⁹ MOL XIX-J-1-j. 1977/122.d. (Szomália), 0073/2/1977, 1977. május 13.

⁴⁹⁰ Samatar 1989, 126.

⁴⁹¹ Hegedüs 2005, 47-48.

⁴⁹² Mubarak 2006, 118.

tudott ellenállni a csábításnak, és a déli területeket Kelet-Afrika éléskamrájának szerette volna berendezni, miközben az ehhez elengedhetetlen infrastrukturális és technológiai feltételek nem álltak rendelkezésre. Mentségükre szolgáljon, hogy a mindig elégtelen források nem tették lehetővé egy valóban átfogó koncepció kidolgozását, így leszámítva egy-egy nagyobb beruházást, a déli területek egyes mezőgazdasági és ipari szektorainak integrációja egy közös gazdaságpolitika érdekében nem valósult meg. Az azonban egyértelműen a mogadishui kormányzat hibájául róható fel, hogy az olasz szemléletmódot átvéve jelentősen marginalizálta Szomália legversenyképesebb termékét, az élőállatot. Emögött megint részben strukturális okokat találunk: az 1960. július 1-jén Brit és Olasz Szomáliföld egyesüléséből létrejövő Szomália vezetésében a déli terület és politikai elit meghatározó szerepet játszott. Ennek köszönhetően az ország gazdaságpolitikáját is alapvetően a déli térség tapasztalatai határozták meg, amelyek a földművelés támogatása mellett másodlagosnak tekintették az elmaradottnak és kis határfokúnak tartott nomád állattenyésztést. Mogadishu érdektelenségét jól jelzi, hogy 1960 és 1985 között a fejlesztésre szánt összegek mindössze 2 %-át (!) fordították a szektorra.⁴⁹³ Ez azért is megdöbbentő, mert mindeközben a lakosság kétharmadának foglalkoztatásával a nomád állattenyésztés adta a GDP 47 %-át, az exportbevételek 69 %-át.⁴⁹⁴ Szomália a hetvenes évek közepén a világ legnagyobb élőállat-exportőre volt, és a juhok és kecskék területén még 1985-ben is dobogós helyen szerepelt Ausztrália és Törökország mögött.⁴⁹⁵ Így miközben a szomáli gazdaság alapját továbbra is a nomád állattartás adta, ahelyett, hogy Mogadishu igyekezett volna maximálisan kihasználni a benne rejlő lehetőségeket, elhanyagolta az ágazatot. Sőt Siad Barre kifejezetten fellépett ellene: az 1974-75-ös aszályt például arra használta fel, hogy ahol lehetett, letelepítse a nomádokat, rákényszerítve őket életmódjuk és foglalkozásuk elhagyására. Így az állatállományukat elvesztő csoportok azon vették észre magukat, hogy földművesként vagy a part mentén kiépülő halászati ipar munkásaiként kellett folytatniuk életüket. Barre egyoldalú modernizációs kísérlete részben az olaszok, részben a szovjetek hatására nem vette figyelembe a térség viszonyait, és a hagyományos szomáli állattartást elmaradott, pazarló, a múlthoz kötődő termelési tevékenységnek tartotta.⁴⁹⁶ Ennek kontraproduktivitását jól jelzi, hogy mint említettük, a GTZ felmérése alapján Afrika szarvának jelentős részén a nomád állattartás a földhasználat legrentábilisabb módja. Mégis, egészen a nyolcvanas évekig és az NSZK-val végrehajtott közös projektig kellett várni ahhoz, hogy a nomádok komolyabb

⁴⁹³ Abdullahi 1993c, 66.

⁴⁹⁴ Baumann-Janzen-Schwartz 1993, 3.

⁴⁹⁵ Abdullahi 1993c, 62.

⁴⁹⁶ Lewis 2002, 218.

érdeklődésre és támogatásra tarthassanak számat a központi kormányzat részéről. És bár a GTZ szakemberei óvtak a rendszer radikális átalakításától, a minőség és fenntarthatóság terén bőven láttak még teret a fejlődésre. A pazarló vízhasználat javítása, az állategészségügy és a hozzá tartozó infrastruktúra fejlesztése, a túllegeltetést gátló és a terület regenerációját biztosító „zöld szigetek” létrehozása mind-mind ezt a célt szolgálta.⁴⁹⁷ A Világbank támogatásával végrehajtott Central Rangelands Development Project azonban a Barre-rendszer összeomlása miatt már nem teljesíthette be célkitűzéseit, és az ígéretes fejlesztéseket elsöpörte a polgárháború zűrzavara.

Az olasz gyarmatosítók azzal, hogy a nomád állattartással szemben a növénytermesztésre helyezték a hangsúlyt, nem csupán gazdaságilag határozták meg a déli területek arculatát. A földművelés, az ültetvényes gazdálkodás sikeres működtetése elengedhetetlenné tette a központi adminisztráció megerősítését és az infrastruktúra fejlesztését. A haszonállatokkal szemben a kultúrnövények nem voltak képesek a maguk lábán elérni a kikötőket. Bár az úthálózat még 1960-ban is messze elmaradt a szükségestől, Szomália infrastruktúrájának alapját a Rómából kiküldött fasiszta kormányzók rakták le. Mindez jól belesimult az erősen centralizált fasiszta állammodell képébe, amelyet Olaszország gyarmatain is alkalmazni kívánt. Így a gazdaság modernizációja és a közigazgatás kiépítése kölcsönösen erősítették egymást, és már az 1920-as évektől kezdve alapul és mintául szolgálhattak a későbbi független Szomália számára.

Összegezve az olasz gyarmatosítás gazdasági következményeit Afrika szarvára nézve, illetve ezek hatását a szomáli államiságra, megállapíthatjuk, hogy Róma a nomád állattenyésztés mellőzésével radikálisan átalakította a déli területek termelését. Bár a folyóvölgyektől távoli terület továbbra is a nagy szomáli csordák birodalma maradt, az 1920 és 1980 közötti mezőgazdasági fejlesztési projektek szinte kizárólag a kultúrnövényeket és feldolgozásukat érintették. Ez a kezdeti, a biztos olasz felvevőpiac inkubátora nyújtotta sikerek után egyre inkább kontraproduktívá vált, és megakadályozta a terület igazi erősségének, a hatalmas állatállománynak a hatékonyabb kiaknázását. Ez az ellentét a két szektor között ráadásul növelte az északi és déli területek közti különbséget is. Az egykori Brit Szomáliföld ugyanis domborzati és éghajlati viszonyai miatt, amelyek nem tették lehetővé komolyabb földművelő szektor kialakulását, nem illeszkedett bele ebben a gazdaságfilozófiába. Bár a vezető északi (Dir, Isaq) és a délebbi kláncsaládok (Hawiye, Darod) közti viszony eleve nem volt felhőtlen, a termelési módok szembenállása is mélyítette

⁴⁹⁷ Zessin-Farah 1993, 83-88.; Schwartz 1993, 14.

a két terület és népcsoportjai közti szakadékot annak ellenére, hogy a két utóbbi is alapvetően nomád klán volt. Csakhogy ahogy a déli nomád elit felemelkedett és „megszállta” Mogadishu,⁴⁹⁸ ezáltal azt is biztosította önmaga számára, hogy a földművelő csoportok által megtermelt javak, valamint az egyéb állami források és külföldi segélyek az ő kezükben összpontosuljanak. Ezáltal – szemben az északiakkal – számukra a nomád állattartás a források diverzifikálása miatt már nem bírt olyan központi jelentőséggel, mint az északiaknak, akik továbbra is csak ebből remélhettek bevételeket. Az északiak állandó panaszainak kiváltó oka, hogy nem részesülnek kellő mértékben az állami fejlesztésekből, részben csak annyiban volt tudatos, hogy az északi területeken eleve nem vagy alig létezett az a mezőgazdasági szektor, amelyet Mogadishu fejleszteni kívánt. Mindazonáltal nem feledkezhetünk meg a déli klánok dominanciájáról sem, és ez az elhibázott és egyoldalú megközelítés, észak mellőzöttsége nagyban elősegítette a terület 1991-es elszakadását.⁴⁹⁹

Miközben az olaszok radikálisan igyekeztek átalakítani Afrika szarvának termelési viszonyait, és erőfeszítéseiket a független Mogadishu is követte, a britek látszólag alig törődtek azzal, hogy miként jut el hozzájuk a Haud állatállománya, amely Ádent és az Arab-félsziget vásárlóit táplálja, bevételekkel látva el a mindig pénzszűkében levő Protektorátust. Abdi Ismail Samatar remek monográfiája azonban bemutatja, hogy valójában ez a látszólag jelentéktelen gazdasági beavatkozás is fontos változást hozott a nomád állattartás mechanizmusában, és bekapcsolva az eddig jórészt elzárt csoportokat a kapitalista világrendszerbe, nagyban átalakította a szomáli termelés perspektíváját és ezáltal a mindennapokat.

Mint láttuk, a briteknek kezdetben meglehetősen korlátozott céljuk volt Szomálifölddel: biztosítani az ádeni helyőrség élelmiszerellátását, illetve ellenőrizni a geostratégiai szempontból kiemelt jelentőségű területet. A bombay-i kormányzó nem sokat törődött az értéktelennek tűnő területtel, és a közvetett uralom elvét követve a britek nem sok vizet zavartak a szárazföld belső területein. Az adminisztráció csak Sayyid Mohamed Hassan felkelése nyomán erősödött meg a térségben, de a modernizáció, a szomáliaiakból álló közigazgatás kiépítése, iskolák létrehozása, az egészségügy kiépítése csak késve, a függetlenséget megelőző időkben kezdődött meg, és ekkor sem volt összevethető Róma erőfeszítéseivel.⁵⁰⁰ Mégis, az északi területek életét alaposan megváltoztatta a britek jelenléte, és a szomáli nomádok termelőtevékenysége jelentősen átalakult az európai jelenlét hatására.

⁴⁹⁸ Samatar 1991, 9.

⁴⁹⁹ Bradbury 2008, 54-60.

⁵⁰⁰ Lewis 2002, 132-133.

A legfontosabb változást a piaci szemléletmódra való átállás jelentette. Bár Afrika szarva sosem volt elzárva a kereskedelem elől, annak volumene évszázadokon keresztül korlátozott maradt. A fő árucikknek a rabszolga számított, és az élőállat csak kis szerepet játszott ebben a folyamatban. A britek megjelenése azonban a végtelen szomáli szavannák gyümölcsét, a vágóállatot nem csupán Áden, de a teljes Arab-félsziget számára hozzáférhetővé tette. Az idő előrehaladtával a kereskedelem egyre nagyobb méreteket öltött. 1840-es adatok alapján Berbera forgalmában a legnagyobb tételt még az Etióp-felföld kincse, a kávé (240 t), illetve a gumiarábikum (200 t) és a mirha jelentette (100 t).⁵⁰¹ Az 1880-as évektől kezdve azonban az élőállat és az állati eredetű termékek (bőr) átvették a vezető szerepet.⁵⁰² A Dervis-háború végére már átlagosan évi 100 000 juhot és kecskét hajóztak be Berberában,⁵⁰³ és ez a szám a függetlenség időszakára 400 000-re növekedett.⁵⁰⁴ Az egyesült Szomália állatexportja – amely döntően az előbb említett két állatból állt – az 1970-es évek közepére elérte a másfél millió darabot.⁵⁰⁵ Csak Beledweynében, ahol a déli pásztorok egy része eladta állatát az északi kereskedőknek, éves szinten 80-140 ezer állat cserélt gazdát.⁵⁰⁶

Az export ilyen méretű emelkedése magával vonta a nyájak számának növekedését is. Ehhez azonban radikálisan át kellett alakítani a termelési módokat. A szomálik évszázadokon keresztül egy döntő részben önfenntartó modellt működtettek. A nyájak létszáma nem léphetett át egy adott keretet, mert a száraz évszakban úgysem tudták volna élelmezni az állatokat, azok tömegesen hullottak volna el, így a felesleg megteremtésének nem volt értelme, hisz az egy jószágra jutó kevesebb legelővel hozzájárultak volna a csorda általános kondíciójának romlásához. A külső piacokra való kijutás lehetősége azonban értelmet adott a nyáj növelésének. Úgy tűnik, hogy az elmúlt száz évben alig-alig fordult elő eset, hogy a világpiacra ne lehetett volna értékesíteni a szomáli élőállatokat. (Ilyen kivételes helyzet legutóbb 2000-ben alakult ki, amikor az állatállományban felütötte a fejét az ún. Rift Völgyi Láz. Az emberre is veszélyes kór több mint száz halálessel járt Szaúd-Arábiában, mire a rijjádi kormány betiltotta a szomáli élőállat exportját.⁵⁰⁷)

A piaci szemléletmódra való átállás nem csupán a nyájak méretét határozta meg, hanem részben felborította a legeltetés hagyományos ciklusait is. Mivel a szárazabb évszakban az állatok testtömegük 25 % át is elveszíthetik, a férfiak közül sokan az esős

⁵⁰¹ Samatar 1989, 28.

⁵⁰² Uo.42.

⁵⁰³ Uo. 50.

⁵⁰⁴ Uo. 62.

⁵⁰⁵ Uo.124.

⁵⁰⁶ Abdullahi 1993b, 268.

⁵⁰⁷ Menkhaus 2004, 52.

évszak jelentette táplálékhiányt nem arra használták ki, hogy a nyáját legeltessék, hanem hogy a felhízott állatokat a távoli piacokon értékesítsék.⁵⁰⁸ Ez nagyban befolyásolta a nők szerepét, akik a férfiak távollétében kénytelenek voltak számos feladatukat átvenni, sőt egyes esetekben ők maguk vitték a piacra az állatokat.⁵⁰⁹

Kezdetben úgy tűnt, hogy az önfenntartást felváltó piaci termelés nagyobb jólétet és biztosabb megélhetést nyújt a szomáliknak, hisz maximalizálhatták a csordák méretét, és a főleg állatokat eladhatták a piacokon, még mielőtt a száraz évszak beköszöntött volna. Még a nagy aszályok sem jelentettek olyan fokú kiszolgáltatottságot, hiszen ilyen esetekben az élelemnek levágott állatok bőrét is sikeresen értékesíthették: az 1920 és 1937 közötti kereskedelmi adatok azt mutatják, hogy a bőrexport mennyisége a szárazság sújtotta években öt-hatszorosára emelkedett.⁵¹⁰ A bőséges években eladott feleslegből pedig elállók élelmiszereket (cirok) vásárolhattak, amelyek az állatokkal szemben nem függtek az időjárás szélsőségeitől. A logikusnak tűnő feltételezések miatt kezdetben mind a szocialista országokból érkezett szakemberek, mind a GTZ munkatársai támogatták a termelés felfuttatását.⁵¹¹

A kapitalista termelési mód korlátai azonban hamar megmutakoztak Afrika szarván, és a természet nem viselte jól, hogy az évszázadok folyamán kialakult kényes egyensúlyt megbontják a külső piaci követelmények kedvéért. A terület túllegeltetése következtében felgyorsult az elsivatagosodás folyamata.⁵¹² Ez különösen az állandó települések és vízlelőhelyek környékén bizonyult pusztítóan.⁵¹³ Az erősödő üzleti szellemnek köszönhetően egyre többször jelentkezett a legelők, kutak elkerítése, ami óhatatlanul az egyes klánok és *jilib*-ek közti küzdelem fokozódásához vezetett. Mivel a nomádok a lehető leggyorsabban igyekeztek felnevelni az állatokat és megszabadulni tőlük, a nyájak általános minősége is romlott.⁵¹⁴

Mindez nem hagyta érintetlenül a *jilib*-en és a klánon belüli viszonyokat sem. A GTZ munkatársai megfigyelték, hogy a korábbi szokással ellentétben a nomádok egyre ritkábban adnak egymásnak ajándékba vagy hitelbe állatokat. Régen az is megfigyelhető volt, hogy a szűkölködőket a klán tehetősebbjei egy-egy aprómarha odaajándékozásával segítették. A nyolcvanas évek közepére azonban ezek a szokások eltűnőben voltak: a piaci szemlélet

⁵⁰⁸ Nauheimer 1993, 191.

⁵⁰⁹ Talle-Abdullahi 1993, 125.

⁵¹⁰ Samatar 1989, 51.

⁵¹¹ Janzen 1993, 25-26.

⁵¹² Uo. 29.

⁵¹³ Nauheimer 1993, 184.

⁵¹⁴ Talle-Abdullahi 1993, 116-117.

gyengítette a klán kohézióját és szociális funkcióját, és sok esetben az egyéni haszonszerzés került előtérbe.⁵¹⁵ Megváltoztak a fogyasztási szokások is: a nomádok már nem elégedtek meg az évszázados étrenddel, és egyre több olyan terméket importáltak (cukor, kávé, *kat*), amelyek kiadásait növelték ugyan, túlélőképességüket viszont nem. Ahogy Samatar rámutat, ebben a folyamatban az állat a túlélés szimbólumából árucikké vált, és a növekvő külkereskedelem – összekapcsolódva a bizonytalan politikai helyzettel – összességében sebezhetőbbé tette a szomáli közösségeket.⁵¹⁶ Így bár a britek 76 éves uralmuk alatt látszólag alig avatkoztak bele Szomáliföld és a Haud belső viszonyaiba, azzal, hogy megnyitották a területet a világpiac számára, mégis nagyban befolyásolták az itt élő szomálik mindennapi életét. Bár ez nem érintett egyformán minden klánt, és különösen a fő vándorlási útvonalak mentén élő csoportokat érte el a változás szele, megállapíthatjuk, hogy a függetlenség időszakára az északi területek piacosítása legalább olyan méretű társadalmi változásokat hozott maga után, mint a déli folyóvölgyek átalakítása a növénytermesztés számára. Mindez a működő államiság időszakában még egyértelműen pozitívumnak tűnhetett, hisz döntő mértékben javította a külkereskedelmi mérleget, és a Central Rangelands Development Project átfogó fejlesztései is azt célozták meg, hogy a kezdeti anomáliák után az állatorvosi hálózat kiépítésével, zárt rehabilitációs övezetek létrehozásával, a vízellátás és vízgazdálkodás hatékonyabbá tételével a fenntarthatóság irányába mozdítsák el a rendszert.⁵¹⁷ Bár azóta úton-útfélen támadják, Barre letelepítési programjait is részben ennek a fényében kell értelmeznünk: bár a tábornok – elődjeihez hasonlóan – egészen a nyolcvanas évekig elhanyagolta a nomád állattartást, a letelepítési program később azt is lehetővé tette, hogy valamiféleképpen ellenőrizték a túllegeltetést és a vízhasználatot. Az ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy a növekvő népesség számára a földterület egyre szűkösebbé válik, és a hagyományos keretek között zajló nomád állattartás egyre több konfliktushoz vezet a fogyatkozó legelőterületek miatt. Ráadásul a gyarmatosítók új „találmánya”, a földnek mint magántulajdonnak a megjelenése a 20. században vétel vagy bérlet formájában alaposan a fejetejére állította a viszonyokat egy olyan régióban, ahol korábban a legelő közösségi tulajdonnak számított.⁵¹⁸

A brit adminisztráció közvetetten az északi mezőgazdasági termelés felfutásához is hozzájárult. Mint korábban említettük, ebben döntő szerepe volt a Dervis-háborúnak,

⁵¹⁵ Abdullahi 1993c, 65-66.

⁵¹⁶ Samatar 1989, 53-57.

⁵¹⁷ Baumann-Janzen-Schwartz 1993, 1-3.; Schwartz 1993, 10-11.

⁵¹⁸ Schwartz 1993, 6-12.

amelynek hatására számos nomád csoport kénytelen volt áttérni a földművelésre.⁵¹⁹ Bár nem kötődött szorosan a britekhez, itt érdemes visszautalnunk arra, hogy a mekkai zarándokok által magukkal hozott iszlám reformeszmék is, mint láttuk, segítették a haszonnövények termesztésének előretörését Brit Szomáliföldön.⁵²⁰

A külső nyitást követő szemléletváltozás nem csak az állattenyésztést érintette. Az önfenntartó termelésről a piacra való termelésre való átállás kiváló példája volt a *kat*-termesztés északi elterjedése. Viszonylagos szárazságtűrése és nagy fajlagos értéke miatt a függetlenséget követő időkben egyre többen tértek rá a cserje ültetésére. A döntő változást az 1974-75-ös aszály hozta el, amikor az állatok tömeges elhullása után sokan a *kat*-ban látták meg önfenntartásuk zálogát. A cserje az ültetést követő 4-5 évtől kezdve ad teljes termést, de már két év után is aratható. 1973 és 1984 között a terjedő használat következtében a narkotikum ára tízszeresére emelkedett, jelentős hasznot nyújtva a gazdáknak. Ezekben a szerencsés években a *kat* még nem szorította ki automatikusan a többi haszonnövényt: sőt a szomáli földművesek az előbbi termesztéséből befolyó jövedelmet gyakran arra használták, hogy további földeket vásároljanak gabonanövények számára, így csökkentve a külső függőséget. Az idő előrehaladtával azonban a *kat* mindinkább dominánssá vált, jelentősen növelve a korábban bemutatott külső függőséget a szomáli élelmezésben. A termelés növelése érdekében terjedni kezdett a bér munka is, amely korábban elképzelhetetlen lett volna az egalitárius szomálik körében. Így a *kat* – narkotikumként játszott bomlasztó szerepén túl – a gabonanövények kiszorításával és a társadalmi hierarchia erősítésével is hozzájárult a szomáliai lakosság dezintegrálásához.⁵²¹ Vagyis, ahogy Samatar rámutat, annak ellenére, hogy a britek látszólag alig avatkoztak bele Brit Szomáliföld életébe, a gyarmati örökség hosszú távon ugyanúgy hozzájárult a hagyományos struktúrák gyengüléséhez, mint délen az olasz kolonizáció.⁵²²

III.1.3. A gyarmatosítás társadalmi hatásai – az elit és az urbanizáció

Az előző fejezetben láthattuk, hogy a gyarmatosítás gazdasági következményei miként járultak hozzá a szomáli közösségek sebezhetőségének növekedéséhez, és hogy a hagyományos termelési struktúrák átalakításával – a szerencsétlen bel- és külpolitikai konstellációkkal összekapcsolódva – hosszú távon miként járultak hozzá a szomáli állam destabilizálásához. A gyarmatosítás gazdasági vonatkozásai ráadásul nem csupán

⁵¹⁹ Samatar 1989, 43.

⁵²⁰ Uo. 42-43.

⁵²¹ Uo. 138-147.

⁵²² Uo. 150-153.

sebezhetőbbé tették a szomáli társadalmat, de strukturálisan is átalakították azt. Ennek legfontosabb jele a városi lakosság lélekszámának robbanásszerű növekedése és egy, a korábbi nomád életmódtól elszakadó, független elit kialakulása lett. Ez a két tényező döntő hatást gyakorolt Afrika szarvának 20. századi történetére, sőt, ahogy korábban jeleztük, lényegében ez a terület és népesség lett az, amely aztán a főszerepet játszotta az elmúlt hatvan év szomáliai történelmének színpadán.

Az elit kialakulásának és az urbanizációnak a folyamata némileg eltérő pályát írt le a déli és az északi országrészben. Brit Szomáliföldön az események fő mozgatórugója a külkereskedelem megszervezése volt. Kezdetben az északi területek áruforgalmát elsősorban dél-ázsiai és európai kereskedők ellenőrizték. Ők bérelték fel a szomálik köréből kikerülő *abaan*-okat, hogy a belső területekre utazva összegyűjtsék a nomádok állatait, és azokat Berberába hajtsák.⁵²³ Az idő előrehaladtával azonban egyre több szomáli klán is megjelent a kereskedelemben, és megkezdtek a külföldiek kiszorítását. Ennek köszönhetően például az Isaq nagy része a nomád állattartás helyett a kereskedelemben lelt megélhetésre. Ez kéz a kézben járt a városi népesség növekedésével is, hisz az áruforgalom lebonyolítása, a szállítás, a növekvő berberai kikötő működtetése egyre több munkát igényelt. Ugyanakkor ez a formálódó, a nomád klánok uralta hátországtól egyre függetlenebbé váló elit kihasználta azt az előnyt is, hogy napi kapcsolatban állt a Protektorátust irányító gyarmati adminisztrációval. Kezdetben a kereskedőknek meg kellett küzdeniük a városi elit másik szegmensét képviselő konzervatív vallási vezetőkkel is, akik árgus szemekkel vigyáztak a britek kísérleteit például az oktatás kiépítése terén. A II. világháború időszakára azonban egyértelművé vált a megerősödött világi középosztály dominanciája a városokban, és ez a szerep arra predesztinálta őket, hogy amikor a britek megkezdtek a kivonulást a gyarmatról, lényegében ők voltak az egyetlen szóba jöhető csoport a politikai hatalom átvételére.⁵²⁴

Hasonló folyamatnak lehetünk tanúi a déli országrészben is, azzal a különbséggel, hogy míg az északon kialakuló középosztály alapvetően gazdasági pozícióinak köszönhetette megerősödését, addig délen az olaszok – akik szinte teljes egészében ellenőrzésük alatt tartották a szomáli gazdaságot – a modern szomáli középosztály kialakulását az adminisztráció „afrikanizálásával” segítették elő. Ez nagyban annak köszönhető, hogy miközben északon a britek csak 1956-tól kezdődően tették egyértelművé, hogy szándékukban áll megadni a függetlenséget gyarmatuknak, az olaszok már az ENSZ 1949. november 21-i

⁵²³ Samatar 1989, 53.

⁵²⁴ Uo. 59-69.

Közgyűlése óta tudták, hogy tíz év múlva távozniuk kell Afrika szarváról.⁵²⁵ Róma komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a független Szomália a saját lábán is képes legyen megállni. A részben az UNESCO-val közösen kidolgozott oktatási program keretében tízezreket sikerült iskoláztatni az alapfokútól egészen a felsőfokú képzésig. Annak érdekében, hogy a szomáli adminisztráció készen álljon az ország vezetésére, 1950-ben Mogadishuban megnyitotta kapuit egy, a közsolgák képzését végző intézmény, a legtehetségesebb diákok pedig külföldi egyetemeken, Rómában és kisebb részben Kairóban folytathatták tanulmányaikat.⁵²⁶

Az ország átalakulása rohamléptekkel folyt. A britek 1941-ben – hogy jobban ellenőrizhessék a belső területeket – áttették a Protektorátus székhelyét Hargeisába. A jóval kedvezőbb éghajlatú új adminisztrációs központ mágnesként vonzotta magához a térség népességét. A gyarapodó kereskedők és az adminisztráció egyre szofisztikáltabb szolgáltatóipar kialakulását követelték meg, nem véletlen, hogy sokak számára – mint Jama Ghalib is – a városok a lehetőségek paradicsomát jelentették. A későbbi miniszter életútja jól szemlélteti, hogy a kiépülő államapparátus miként szippantotta magába a tehetséges fiatalokat, akik klánjuktól eltávolodva a későbbi Szomália fő oszlopai lettek. A városokban elérhető, nyugati mintájú oktatás, szórakozási lehetőségek egy új középosztály számára ágyaztak meg, amelynek tagjai részesülve a nyugati fejlődés ide is le-lecsöppenő áldásaiból és vívmányaiból, egész életüket annak szentelték, hogy átvezessék országukat a modernitásba.⁵²⁷ A fejlődés ütemét jelzi, hogy 1960-ra Hargeisa lakossága, amely 1941-ben pár ezer fő lehetett, messze meghaladta a korábbi központét, Berberáét (7 500-10 000 közötti lakos), és megközelítette a 30 ezret.⁵²⁸ A déli területek urbanizációja – tekintettel a történelmi múltra – még előrehaladottabb volt: Mogadishunak ekkor már 63 000, Kismayónak 26 000 lakosa volt (jellemző, hogy az olasz országrészről itt is jóval pontosabb adatok állnak rendelkezésre, mint északról).⁵²⁹

Szomália urbanizációjának üteme a kezdeti lökést követően megállíthatatlanul folytatódott. A World Factbook adatai szerint ma az ország lakosságának 37,7 %-a városlakó,⁵³⁰ ami azért is sokkoló, mert a függetlenség időszakában ez az arány legfeljebb 7-8 % körül mozoghatott. Mára Mogadishu lakossága a menekültekkel együtt egyesek szerint

⁵²⁵ Lewis 2002, 136-157.

⁵²⁶ Lewis 2002, 140-141.

⁵²⁷ Lásd: Ghalib 1995, 4-37.

⁵²⁸ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

⁵²⁹ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február.

⁵³⁰ World Factbook 2013.

elérheti a hárommillió,⁵³¹ Hargeisáé az 1,2 milliót.⁵³² Bár a városi lakosság gyarapodása végig megfigyelhető volt a vizsgált időszakban, az 1990-es évek anarchiája és éhínségei döntő szerepet játszottak abban, hogy mára a szomáliaiak egyharmada városlakó lett: a városok, bár a nagy népsűrűség részben sebezhetővé is tette őket, könnyebben elérhetőek maradtak a külföldi segélyszervezetek számára, mint az eldugott falvak. Az óceán hatásait vizsgálva is láthattuk, hogy Mogadishu többmilliós lakossága részben annak köszönhetette túlélését a nehéz hónapokban, hogy a donorok segélyszállítmányai a tengeren keresztül elérhették a gazdag folyóvölgyek éléstárától elzárt fővárost. Nem csoda tehát, hogy a város lakossága, amely a nyolcvanas évek közepén még csak 500 000 fő körül mozgott, 1992-re meghaladta a 2 milliót.⁵³³

A városiasodás egyszerre volt áldást és átok Szomália számára. Egyrészt az erősödő városok és középosztályuk jelentette a szomáli állam gerincét: itt jöttek létre a közigazgatási és kulturális központok, a nagy ipari létesítmények, itt épült ki leginkább az infrastruktúra, és ezek jelentették a külvilág kapuit is a kikötők (Mogadishu, Berbera, Kismayo, Bossasso) és a repülőterek (Mogadishu, Hargeisa) formájában. A városi elit vette át az adminisztráció és a gazdaság irányítását: külföldi képzések, ösztöndíjak révén tagjai képet szereztek a külvilág történéseiről, és kapcsolatba kerültek más külföldi szereplőkkel; megismerkedtek a modernitás eszméivel, nem utolsósorban pedig a nyugati életmóddal. Ezek az emberek, mint Ghalib, szokásaikban már sokkal inkább hasonlítottak valamely nyugati főváros polgárához, mint a távoli vidékeken élő, azonos klánokhoz tartozó szomáli rokonaikhoz.⁵³⁴ Ugyanakkor a városok a szomáli társadalom problémáit sokszoros nagyításban adták vissza, és teljesen illik rájuk Kaiser Ferenc leírása: *„a harmadik világ nagyvárosai sok szempontból ugyanúgy funkcionálnak, mint a fejlett világ hasonló települései: ipari, pénzügyi, közigazgatási és egészségügyi központok, ugyanakkor döntő különbségek is vannak. A fentebb felsorolt lehetőségek a lakosság döntő többsége számára tökéletesen elérhetetlenek. A bódé negyedekben nincs, vagy csak kezdetleges az infrastruktúra, fejletlen a közigazgatási és az oktatási rendszer. Ide a nyomor űzi vidékről az embereket. A harmadik világ városainak többsége robbanásszerűen növekszik évente 2-5%-kal. Ezzel az irammal nem tud lépést tartani az amúgy is fejletlen közigazgatás, rendvédelem és infrastruktúra.”*⁵³⁵ Szomália esetében ezt a képet tovább árnyalja, hogy a polgárháborús helyzet miatt a korábban virágzó

⁵³¹ Mogadishu growing at a rate at least 5 % per year 2013.

⁵³² The City of Hargeisa 2013.

⁵³³ Somalia – Society 2013.

⁵³⁴ Vö, Ghalib 1995, 88.

⁵³⁵ Kaiser 2011b, 25.

nagyvárosok (Mogadishu 1991 előtt Afrika egyik legkellemesebb és legszebb nagyvárosa volt) egyben a klánküzdelem terepévé is váltak, amelynek következtében még a kiépült szolgáltatások nagy része is elpusztult az elmúlt húsz évben. Nem csoda, hogy a kezdeti időkben az Iszlám Bíróságok Uniója óriási népszerűsége tette szert a szomálik körében, hiszen olyan, évekig hiányzó alapvető funkciókat vettek kézbe, mint a szemétszállítás vagy a csatornarendszer karbantartása.⁵³⁶

A városok megnövekedett szerepét jelzi, hogy a szomáli történelem elmúlt ötven éve némi leegyszerűsítéssel úgy is értelmezhető, mint a városokért folytatott hatalmi harc. Bár ennek leegyszerűsítőbb példája Mogadishu, a nagyobb települések szerepét jelzi, hogy az al-Shabaab elleni hadjárat mérföldköveit a szereplők alapvetően a nagyobb városok – Beledweyne, Baidoa, Tabta, Hudur, Kismayo – elfoglalásához kötötték, függetlenül attól, hogy a környező vidéken – például Gedóban – milyen erősek maradtak az iszlamisták pozíciói.⁵³⁷

A városok döntő szerepet játszottak az „új Szomália” állampolgárainak formálásában is. Az állandó településekre áramló lakosság, kikerülve évszázados életmódjából, radikálisan új környezetben és körülmények között kényszerült rá egzisztenciája megteremtésére. Mint említettük, ezen viszonyok között – kiszakadva a közvetlen személyes kapcsolatokon alapuló *jilib*-ből – a távolabbi klánrokonság is értelmet nyert, és a fiktív vérségi kötelékek fontos szervezőelemmé váltak a politikai és gazdasági küzdelemben.⁵³⁸ Ezt mind a britek, mind az olaszok támogatták, amikor a hozzájuk hű klánok vezetőit ültették be a formálódó adminisztráció vezető pozícióiba.⁵³⁹ Abdi Ismail Samatar szerint ez a faktor lett aztán, ami hosszú távon katasztrófába sodorta Szomáliát: a stabilitás viszonylag rövid időszaka ugyanis nem tette lehetővé, hogy az elit politikai ideológiák mentén differenciálódjon, így miközben a prekapitalista termelési mód egy évszázad alatt radikálisan megváltozott, az új elit viszonyítási pontja továbbra is a klán maradt⁵⁴⁰ – igaz, ezen belül már nemcsak a közösség hagyományos vezetői, hanem sok esetben az új nemzedék kereskedelemben meggazdagodott tagjai. A 20. század közepén azonban az elit nagy része még hitt abban, hogy sikerül egy modern középosztályt létrehozni Szomáliában, amely élcsapatként segítheti elő az ország fejlődését. Ehhez azonban szükség volt egy eddig jórészt ismeretlen nyugati eszme, a

⁵³⁶ Hettyey 2008, 99.

⁵³⁷ Lásd Marsai 2013.

⁵³⁸ Lewis 2002, 12.

⁵³⁹ Lewis 2002, 98.

⁵⁴⁰ Samatar 1989, 159-162.

nacionalizmus meghonosítására, hogy azon keresztül megteremthessék az „új Szomália” alapjait.

III.1.4. Az elit és a nacionalizmus

A fentebb bemutatott folyamat, ahogy korábban is hangsúlyoztuk, mind időben, mind térben fokozatosan zajlott le – és ma sem ért véget. Miközben az Ogo-fennsík, a Guban, a folyóvölgyek vagy Benadir termelési és társadalmi viszonyai jelentős változáson mentek keresztül, a Haudot vagy a Nugal-völgyét alig érintette az újítások szele. A déli területeken a folyóvölgyektől távolodva a kenyai-etióp-szomáli hármashatár környékén, Ogadenben vagy Kenya Északkeleti Tartományában továbbra is sokkal inkább érvényesülnek a *longue durée* erői, mint a nyitás és a modernizáció hatásai. Nem véletlenül, hisz az Afrika szarván végbemenő változásokat nem mindenki fogadta kitörő lelkesedéssel. Az élet új keretének, a modern államnak a kiépítése alig rendelkezett gyökerekkel a térségben, és a szomálik körében, ahol a mondás szerint „minden férfi a maga szultánja”,⁵⁴¹ sokan rossz szemmel nézték a változásokat. Már említettük, hogy a berberai kereskedőelitnek komoly harcot kellett vívnia a helyi vallási vezetőkkel szemben, hogy megszerezhesse a város irányítását. De a törés megfigyelhető volt a modernizálódó városi csoportok és a helyi klánok viszonylatában is. A közigazgatási posztokat elfoglaló személyek nem minden esetben estek egybe a klánok által preferált vezetőkkel, ami óhatatlanul feszültséghez vezetett. Ghalib példája kapcsán láttuk, hogy a rendszer kitermelt magából egy világlátott, a nyugati eszmék és életmód által jelentősen befolyásolt elitet, amely a modernizáció élére állhatott. Ahhoz azonban, hogy sikeresen tömöríthessék a fejlődéspárti erőket, és a klánizmussal szemben működőképes alternatívát tudjanak felmutatni, szükségük volt egy újfajta megközelítésre. Ez pedig a Nyugaton és részben később az arab világban megtapasztalt nacionalizmus lett.

Lewis állításaival szemben az eddigi vizsgálódásban azt láttuk, hogy a szomáli „kulturális nacionalizmus” nagyon gyenge lábakon állt, és nem nagyon látszott ki a klánok közti viszályok következtében ráarakódott salakréteg alól (ha volt egyáltalán minek kilátszania). A közösségi mítoszokkal szemben az Északkelet-Afrikában feltűnő külső erők – britek, olaszok, franciák, etiópok – nem voltak képesek egységbe forrasztani a szomáli nyelvű népcsoportokat. Bár Lewis azt írja monográfiájában, hogy külső támadás esetén a szomálik összezárják soraikat,⁵⁴² ez még a legagresszívabb gyarmatosító, II. Menelik esetében sem történt meg: az etióp uralkodó hiába szállta meg Ogadent és a Haud egy részét, mérhetetlen

⁵⁴¹ Uo. 157.

⁵⁴² Lewis 2002, 11-12.

szenvedést okozva az ott élő szomáli klánoknak, az ellene törő Sayyid Mohamed Hassannak nem sikerült egyesítenie a szomálikat az agresszor elleni küzdelemhez. Bár a későbbi krónikák Hassanban látták a szomáli nacionalizmus előfutárát, a korábbi vizsgálatokkor láthattuk, hogy ennek nem volt történeti alapja.⁵⁴³ Így a formálódó elitnek igen kevés valós alapanyag állt rendelkezésére a szomáliakjú lakosságot egyesítő nemzeti eszme megteremtéséhez. Ráadásul a központosítás irányába ható, de a gyarmatosítókkal konfliktusba kerülő erők kiiktatásával (Hassan, hobyói szultánátus) úgy tűnt, nincs olyan fajsúlyos politikai szereplő, aki a formálódó új elit élére tudna állni. Bár az északi kereskedőelit már az 1930-as évekre komoly kapcsolatot épített ki a déli nomádokkal (az élőállat döntő többsége ugyanis még az olasz területekről is Berberán keresztül jutott ki a világpiacra),⁵⁴⁴ ez kevésnek tűnt az üdvösséghez. Délen pedig, bár a fasiszta adminisztráció kiváló mintául szolgált a jövő szomáli politikus-generációja számára, az olaszok sokáig nem túrték, hogy a szomálik magasabb pozícióba kerüljenek a közigazgatásban. Hiába alakultak meg a harmincas években olyan szerveződések, mint például a Szomáli Nemzeti Társaság vagy a Szomáli Hivatalnokok Egyesülete:⁵⁴⁵ a függetlenségi küzdelem és a nacionalizmus valójában csak egy szűk elit ügye maradt. Az arányokat jól érzékelteti, hogy Berberában hiába élt az 1980-es évek végén 923 kereskedő, az általuk elért 30 millió USD-s profit döntő többsége alig 29 ember kezében összpontosult.⁵⁴⁶ Vagyis itt is érvényesült az az afrikai államokra jellemző trend, hogy a nagypolitikai játszmák csak egy rendkívül szűk csoportra korlátozódtak.⁵⁴⁷

Mindezek miatt a szomáli társadalom szélesebb körű mozgósításában és a nacionalizmus magvainak elhintésében alapvető szerepet játszott az olasz-etióp konfliktus, majd a második világháború. A harcok során mind az olaszok, mind a britek oldalán küzdöttek szomáli alakulatok. Az Etiópia elleni hadjáratban csaknem 40 000 szomáli katona vett részt, akik Ahmed Gran kései utódainak érezhették magukat.⁵⁴⁸ De a britek legkitartóbb egységei között is ott találjuk például a Szomáli Tevés Hadtestet, amely hűségesen küzdött a korona védelmében.⁵⁴⁹ Összességében tehát itt sem beszélhettünk valamiféle pánszomáli egységről a csatatereken, hisz a viharos hadjáratokban gyakran különféle szomáli klánok katonái néztek egymással farkasszemet. Fontos tapasztalat volt ugyanakkor, hogy a nagyra becsült gyarmattartókról – mind az olaszokról, mind a britekről – kiderült, hogy korántsem

⁵⁴³ Bradbury 2008, 27.

⁵⁴⁴ Samatar 1989, 57.

⁵⁴⁵ Lewis 2002, 113-115.

⁵⁴⁶ Uo. 156.

⁵⁴⁷ Búr 2006, 204.

⁵⁴⁸ Lewis 2002, 111.

⁵⁴⁹ Keegan 2003, 542.

tökéletesek vagy legyőzhetetlenek. A harcok oroszlánrészét ráadásul mindkét félnél a harmadik világ katonái viselték – a briteknél például a 4. és 5. indiai hadosztály⁵⁵⁰ –, akikben végleg szertefoszlott az európaiakkal kapcsolatos kisebbségi érzés. A lövészárkokat megjárt katonák egyenlő félként tekintettek gyarmatosítóikra, és egyre kevésbé tisztelték őket, ami hosszú távon fenntarthatatlanná tette a régió feletti külső uralmat. Ugyanakkor az afrikaiak azt is megtapasztalhatták, hogy ez esetben nem ők függtek az anyaországtól, hanem annak volt égető szüksége az általuk nyújtott segítségre.⁵⁵¹

Szomália esetében azonban ez kevés lett volna egy erős nacionalista mozgalom elindításához. Az ébredező új elit számára az igazi lehetőség abban rejlett, hogy az olaszok legyőzésével a szomálik lakta területek – Dzsibuti kivételével – egyetlen kézben egyesültek. Ez különösen azért bírt jelentőséggel, mert Ogaden és a Haud is brit igazgatás alá került. Meglovagolva a történelem nyújtotta lehetőséget, a különféle szomáli politikai szervezetek elérkezettnek látták az időt, hogy a társadalom mélyebb rétegeiben is kifejtsek tevékenységüket. 1943 májusában Mogadishuban tizenhárom fő részvételével megalakult a Somali Youth Club (SYC – Szomáli Ifjúsági Klub), amelyben a Darod négy, a Rahanweyn három, az Isaq egy és a Reer Hamar (a kevert Mogadishu fiktív, arabokból, indiaiakból és szomálikból álló Benadir klánja) szintén három taggal képviseltette magát.⁵⁵² A SYC 1947-ben Somali Youth League-ra (SYL – Szomáli Ifjúsági Liga) változtatta nevét, és eddigre tagjainak száma elérte a 25 000-t. A szomáli területek első átfogó politikai csoportja megnyitotta irodáit Brit és Olasz Szomáliföldön, a Haudban, Ogadenben, sőt Kenya Északi Határkörzetében is.⁵⁵³ A szervezet erejét jelezte, hogy a kenyai brit hatóságoknak az évtized végén már komoly erőfeszítéseket kellett tenniük a Liga agitátorainak visszaszorítására, és a szervezet számos tagját deportálták, vagyonát elkobozták.⁵⁵⁴ A nyugati eszmevilág terjesztésében az SYL-t segítette a háború után felpörgő urbanizáció, amely jelentős népességet vonzott a városokba, az általános fejlődés miatt pedig egyre több szomáli kapott munkát a közigazgatásban, a kereskedelemben és az iparban. A már meglevő elit, valamint a biztonsági erők tagjai mellett ez a lassan formálódó középosztály jelentette a nemzeti mozgalom másik bázisát.⁵⁵⁵ Annak érdekében, hogy minél több embert elérhessenek, a SYL esti iskolákat nyitott és minden szóba jöhető aktuálpolitikai eseményt igyekezett megfelelően tematizálni. Ahogy az 1947-ben Hargeisába érkező Ghalib visszaemlékezik, minden teázóban

⁵⁵⁰ Uo. 543.

⁵⁵¹ Fage-Tordoff 2004, 357-358.

⁵⁵² Lewis 2002, 121.

⁵⁵³ Uo. 2002, 122.

⁵⁵⁴ Lásd KNA DC/LONO2/30/23 (Somali Youth League Found).

⁵⁵⁵ Lewis 2002, 113–114.

és kávéházban a SYL-ről, a szomáli nemzetről és a függetlenségről folyt a beszélgetés. Mindez éles ellentétben állt Ghalib vidéki környezetével, ahol az élet ritmusát továbbra is a nomád állattartás ciklusai határozták meg.⁵⁵⁶

A Somali Youth League propagandájához kiváló alapanyagul szolgáltak Afrika szarvának történései. A Liga csalódottan vette tudomásul a nagyhatalmak azon döntését, hogy a déli területek a függetlenség megszerzéséig visszakerülnek Róma fennhatósága alá. A szervezet komoly agitációt folytatott az olaszok visszatérése ellen, amely esetenként véres összecsapásokba torkollott. Az igazi ellenérzést azonban az váltotta ki, amikor a britek 1954-ben úgy döntöttek, hogy az ellenőrzésük alatt álló Haudot visszaadják Etiópiának.⁵⁵⁷ Bár a megállapodás értelmében Addisz garantálta a szomáliai klánok szabad földhasználati jogát, a Haud jelentős része elveszett a nomádok számára, és ez is hozzájárult az északi földművelés terjedéséhez.⁵⁵⁸

A nacionalista pánszomáli eszmét hirdető SYL a függetlenség időszakára a politikai élet meghatározó szereplőjévé vált, és a párt adta az ország első miniszterelnökét Abdirashid Ali Sharmarke személyében. A SYL számára azonban továbbra is központi kérdés maradt, hogyan képes egységes nemzetté kovácsolni a különféle szomáliai népcsoportokat. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ehhez a külpolitika szolgáltatja a legtöbb muníciót, így a fiatal ország külkapcsolatait a SYL nacionalista, irredenta nézetei határozták meg. Ahhoz ugyanis, hogy a szomáli klánok közt korábban nem létezett egységet megvalósítsák, kézenfekvő eszköznek tűnt a környező államokban élő szomáliai lakossággal szembeni szimpátia felkeltése. Ebben segített az is, hogy számos klánt (Ogaden, Ajuran, Isaq) osztottak meg a gyarmati határok. Az egymással évszázadokon keresztül harcoló szomáli csoportok sikeres egyesítése egy modern állam keretében csak úgy tűnt kivitelezhetőnek, hogy figyelmüket sikerül egy külső ellenség felé fordítani, miközben a szomáli állam és az új elit kellően megerősödik ahhoz, hogy úrrá legyen a klánok centrifugális erején. Ennek érdekében a függetlenséget követő időszak a pánszomáli eszme és a „Nagy-Szomália” megteremtésének hagymázás légkörében telt. Követelései igazolására a szomáli elit nagy hozzáértésről tanúságot téve vonultatta fel az önrendelkezésnek és szuverenitásnak az ENSZ Alapokmányában is elfogadott alapelveit, és ezeken keresztül igyekezett igazolni külpolitikai követeléseinek jogosságát. Ahogy Sharmarke fogalmazott, Szomália *„szerencsétlensége az, hogy a szomszédos államok, akikkel – hasonlóan a többi afrikai államhoz – szeretnénk*

⁵⁵⁶ Ghalib 1995, 3-4.

⁵⁵⁷ Lewis 1963, 152.

⁵⁵⁸ Samatar 1989, 20.

*elősegíteni a konstruktív és harmonikus kapcsolatokat, nem a szomszédaink. A mi szomszédaink ugyanis azok a rokonaink, akiknek az állampolgárságát átgondolatlan határmegállapodások határozták meg.*⁵⁵⁹ Az SYL politikusai ezzel egy érzékeny pontra tapintottak rá, hisz mind Ogaden és a Haud, mind a kenyai területek kívülmaradása a szomáli unió problémás előzményekre volt visszavezethető. Ogadennel kapcsolatban a britek nyilvánvalóan felrúgták az 1884-86-ban a szomáli klánokkal kötött egyezményeket annak érdekében, hogy jó pontokat szerezzenek a trónjára visszakerülő császár, Hailé Szelasszié szemében, akinek kegyeiért komoly versengés folyt a nagyhatalmak között.⁵⁶⁰ Ugyanakkor a helyzet Kenya esetében még kézenfekvőbb volt. A körzet lakossága ugyanis már Szomália függetlenné válása után bejelentette igényét a Mogadishuhoz való csatlakozáshoz. Erről a kenyai elit természetesen hallani sem akart. A britek, engedve Mogadishu nyomásnak, még inkább pedig az Északi Határkörzetben élő lakosság követelésének, egy kanadai tábornok vezette független bizottságot küldtek ki a helyzet kivizsgálására, amely megállapította, hogy a Körzet lakosságának 62 %-a Szomáliához szeretne csatlakozni.⁵⁶¹ A britek számára az ügy egyre kényesebb lett. A szomáli diaszpóra képviselői minden követ megmozgattak annak érdekében, hogy a világ közvéleményét a maguk oldalára állítsák – meglehetősen sikeresen. 1963. júliusában például az Iszlám Kisebbségek Nemzetközi Tanácsa írt levelet a brit kormány számára, amelyben rámutattak arra, hogy a szomálik akaratának figyelmen kívül hagyása sérti a népeknek az Atlanti Chartában elfogadott önrendelkezési jogát.⁵⁶² Ráadásul a Körzet nem-szomáli, sőt nem-muszlim (!) csoportjai közül is többen – mint például a rendillek – a Mogadishuhoz való csatlakozást favorizálták.⁵⁶³ Ennek okát elsősorban abban kell keresnünk, hogy a brit adminisztráció teljesen elhanyagolta a területet, miközben az ott élők azt látták, hogy a független szomáli kormány nagy erővel vág bele az ország modernizációjába.⁵⁶⁴

Ugyanakkor London számára Szomália továbbra sem bírt különösebb jelentőséggel, miközben a kelet-afrikai telepések és az általuk betöltött gazdasági pozíciók miatt kulcskérdés volt a független Nairobi jóindulatának megtartása. A britek ezért, miközben folyamatos tárgyalásokat folytattak Mogadishuval és az NFD vezető pártjával, a Northern Province People's Progressive Party-val a lehetséges opciókról (pl. a terület ENSZ fennhatóság alá

⁵⁵⁹ Lewis 1963, 151.

⁵⁶⁰ Uo. 152.

⁵⁶¹ Uo. 191.

⁵⁶² KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia) The letter of the International Council of Islamic Minorities, 1963.július 31.

⁵⁶³ KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia) The letter of Rendille – The misrepresented tribe, 1963. augusztus 17.

⁵⁶⁴ Lewis 2002, 184.

kerülése),⁵⁶⁵ mindent elkövettek annak érdekében, hogy a Körzet Kenya része maradjon. Így London szemet hunyt afelett, hogy a kenyai kormány átalakította a NFD közigazgatási határait, és a Körzetet megszüntetve két régiót hozott létre a helyén Északkeleti és Keleti Tartomány (Northern Eastern Province, Eastern Province) néven.⁵⁶⁶ Az új közigazgatási egységekkel – amely ellen a helyiek élénken tiltakoztak – igyekeztek elszeparálni egymástól a szomáli és szomáli-szimpatizáns csoportokat, valamint megosztani és szorosabb ellenőrzés alá vonni a szeparatista erőket.⁵⁶⁷ A Gordiuszi-csomót a britek végül úgy vágta át, hogy Kenya függetlenségének kikiáltásával (1963. december 12.) a probléma megoldását az új ország számára delegálták, ami egyet jelentett a NFD-lakosok önrendelkezési jogának elutasításával.⁵⁶⁸ A britek politikája komoly feszültséghez vezetett a régióban, és már 1963 tavaszától – amikor a közigazgatás átszabása miatt Mogadishu megszakította diplomáciai kapcsolatait Nagy-Britanniával⁵⁶⁹ – megindult a sifita-háborúként ismert szeparatista küzdelem, amelyet Szomália fegyverekkel és kiképzőkkel támogatott.⁵⁷⁰ Bár az 1967-es arushai megállapodás véget vetett a fegyveres harcnak, és Mogadishu felfüggesztette a fegyverszállítmányokat, a két ország közti viszonyt leginkább a hideg béke jellemezte.⁵⁷¹

Ogadennel és a Hauddal kapcsolatban Mogadishu óvatosabb volt, bár itt is aktív szerepet játszott a hatvanas évektől folyamatosan tevékenykedő gerillacsoportok támogatásában. Ugyanakkor Addisz katonai ereje és külpolitikai támogatottsága még reménytelenebbé tett volna bármiféle fegyveres fellépést.

A nacionalista és irredenta szomáli külpolitika, amely szembement az Afrikai Egységszervezet kairói találkozóján elfogadott alapelvekkel a gyarmati határok fenntartásáról, az ország külpolitikai elszigeteltségéhez vezetett.⁵⁷² Bár a szomáli külügy komoly lépéseket tett Mogadishu álláspontjának ismertetésére és elfogadtatására, ami mély aggodalommal töltötte el Nairobít,⁵⁷³ nem sikerült érdemi eredményeket felmutatnia. A zsákutcás politika átértékelését jelentette az arushai megállapodás is, amellyel maguk a szomálik is elismerték, hogy a szomszédokkal fenntartott rossz viszony egyre kontraproduktívabb.

Etiópia és Kenya mellett a kis Francia Szomáliföld, a mai Dzsibuti jóval kevesebb szerepet kapott ebben a történetben. Ebben döntő szerepet játszhatott, hogy a terület klánjai,

⁵⁶⁵ KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia) The letter of the US Ambassador to Mogadishu, 1963. július 4.

⁵⁶⁶ Adar 1994, 4-5.

⁵⁶⁷ KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia) Weekly SitRep, 1963. augusztus 7-13.

⁵⁶⁸ Lewis 2002, 192-195.

⁵⁶⁹ Uo. 193.

⁵⁷⁰ KNA AHC/1/23 (Mogadishu Radio Somali Broadcast) – Operation against shifta, 1966. október.

⁵⁷¹ Adar 1994, 74-75.

⁵⁷² Búr 2005a, 259.

⁵⁷³ KNA AHC/1/22 INF 22/131/A (VOK Somali Service), 1966.szeptember 21.

az Isse alig kapott szerepet a szomáliai belpolitikában, amikor pedig Párizs végül 1977-ben beleegyezett a terület függetlenségébe, az ogadeni háború túlságosan lekötötte Mogadishu figyelmét.⁵⁷⁴

A nacionalizmus erősítésében fontos szerepet kapott a szomáli eredetmítosz arab szála is. Ezt különösen Siad Barre aknáztta ki, aki elérte, hogy 1974-ben Szomália – az első szubszaharai országgént – az Arab Liga tagjává váljon.⁵⁷⁵ A lépést Ghalib a tábornok legnagyobb eredményei között emlegeti, ami gazdasági és katonai támogatást hozott az ország számára.⁵⁷⁶

Történeti perspektívából nézve a szomáli nacionalizmus felszítása valóban elengedhetetlennek tűnt ahhoz, hogy Afrika szarvának népeiből – még akkor is, ha többségük értette a másik nyelvét – egy közös haza állampolgárait kovácsolják össze, és a köztük levő feszültségeket figyelembe véve ehhez a külső ellenségkép megteremtése látszott a legkézenfekvőbb módszernek. Mint láttuk, az etióp imperializmus és a kenyai elit rugalmatlansága ehhez kiváló alapanyagul szolgált. Ugyanakkor a szomáli elit ezzel olyan eszközt vett a kezébe, amely idővel használója ellen fordult, és kibújva a palackból, önálló életre kelt. Így amikor az 1974-es etióp forradalom látszólag kedvező légkört teremtett a pán-szomáli eszme realizálásához, Mogadishu nem tudott ellenállni a csábításnak, hogy fegyveres erővel szerezze vissza az Addisz-Abeba által megszállt szomáli területeket. Ebben Barre nem cselekedhetett teljesen szabadon: az 1961/62 óta húzódó eritreai szeparatista felkelést támogató arab világ jelentős része elvárta a tábornoktól, hogy lépjen, és tevőlegesen is részt vegyen a keresztény Etiópia szétzúzásában. Szaúd-Arábia 1977 nyarán például fegyvert és a szomáli területi igények elismerését ígérte Mogadishunak, ha fegyveresen is támogatja az eritreai gerillák és a Nyugat-szomáli Felszabadítási Front (Western Somali Liberation Front – WSLF) harcát.⁵⁷⁷ Mindeközben a WSLF-t vezető Wako Guto Mogadishuban agitált, és értetlenségét fejezte ki, hogy a szomáli vezetés miért nem él az etióp anarchia nyújtotta kedvező történelmi lehetőséggel, majd hazatérve komoly katonai sikereket ért el Addisz-Abebával szemben.⁵⁷⁸ Így, ahogy Lewis írja, amikor Barre és köre végül rászánta magát az ogadeni háborúra, „a nemzeti érzés, megerősítve a szomáli költészet előre nem látható

⁵⁷⁴ Lewis 2002, 228-231.

⁵⁷⁵ Uo. 220.

⁵⁷⁶ Ghalib 1995, 141.

⁵⁷⁷ ÁBTL 1.11.4. 39. d. Etiópia 1977, 2995-2. 1977.július 6.

⁵⁷⁸ Lewis 2002, 232.

mértékű támogatásával, a tetőpontjára ért a Köztársaságban. Az ogadeni háború, amelyben számtalan szomáli volt közvetlenül vagy közvetetten érintett, nemzeti rögeszmévé vált.”⁵⁷⁹

Az etiópiai kaland azonban teljes kudarccal végződött, és amellett, hogy egy elhúzódozó háborúba taszítva az országot tönkretette az addig elért gazdasági sikereket, a szomáli nacionalizmus hanyatlását is előidézte.⁵⁸⁰ A szomáli nacionalizmus eszméje, a közös államba és annak vezetésébe vetett hit kártyavárként omlott össze a vereség és a bűnbakképzés hatására, amit jól jelzett a Barre elleni 1978. áprilisi puccskísérlet.

Az, hogy Ogaden hatása ilyen gyorsan megmutatkozott, jól jelzi, hogy a szomáli nacionalizmus valójában nagyon gyenge lábakon állt az országban. Negyvenéves története alatt ez az Afrika szarvától idegen nyugati eszme csak a társadalom felszínét volt képes megérinteni, és nem dacolhatott a szomáli történelem mélyebb áramlataival. Annak ellenére, hogy a szomáli kormányok például a rádió nyújtotta lehetőségek kiaknázásával⁵⁸¹ rendkívül erőteljes, sőt néha már erőszakos propagandát folytattak a nemzeti érzés megteremtése érdekében, a nacionalizmus alapvetően továbbra is egy szűk városi elit ügye maradt. A rádió esete jól példázza, hogy a szomáli kormányok alapvetően csak a lassan bővülő városi középosztályt érhették el ilyenén módon, és a vidék nagy része érintetlen maradt az új eszmeiségtől. A szomáli pártok, mint a SYL tevékenysége is alapvetően a városokra koncentrálódott, és alig érintette a füves pusztákon vándorló szomáli klánokat, akiknek vezetése eleve gyanakodva tekintett az új elit felemelkedésére.

A képet tovább árnyalja, ha megvizsgáljuk, valójában mit is találunk a szomáli elit hangzatos szólamai mögött. A Somali Youth League 1943-as alakuló ülésén még azt láttuk, hogy a szomáli kláncsaládok többsége képviseltette magát a szervezetben. Az idő előrehaladtával azonban a nemes célkitűzések hamar feledésbe merültek, és hatni kezdtek a szomáli történelem mélyebb vonulatai. Az ötvenes évek közepére a Liga vezetése átkerült a Darod és a Hawiye klánok kezébe, amelyek a tagok 50 %-át, illetve 30 %-át adták. A Rahanweyn mindössze 10 %-ot tudhatott a magáénak, míg az északi Isaq és Dir szinte teljes egészében kiszorult a pártból. Ennek eredménye lett a Hizbia Digil-Mirifle Somali (HDMS) párt megalakítása, amely az alávetett *Sab* klánok gyűjtőhelye lett. Annak ellenére azonban, hogy a HDMS komoly támogatásra számíthatott a lakosság részéről, a Darod és a Hawiye mindent elkövetett a csoport marginalizálása érdekében. Ebben a kontextusban válik érdekessé az is, hogy az 1960-as évek közepétől kezdve a SYL egyre inkább egypárti

⁵⁷⁹ Uo. 236.

⁵⁸⁰ Uo. 242-245.

⁵⁸¹ KNA AHC/1/22 134/206/05 (VOK Somali Service), 1965. október 22.

kormányzást épített ki, a nacionalizmus örve alatt tehát a többi klán kiszorításával valójában a Darod és a Hawiye – egymással is vetélkedő – csoportjai szerezték meg az ország feletti politikai hatalmat.⁵⁸² Ebből a szempontból Barre hatalomátvétele azért is lehetett olyan problémamentes, mert a tábornok valójában már egy egypárti irányítás alatt álló országban vette át az irányítást (az 1969. márciusi választásokon megszerzett 123 parlamenti helyből – miután a független képviselők és más pártok képviselői frakciót cseréltek – 122-t szerzett meg a Liga).⁵⁸³ Barre azon törekvése tehát, hogy a nyugatbarát civil politikusok klánalapokon működő kormányzata után bevezesse a tudományos szocializmust, eltörölve a hagyományos klánkereteket, értelmezhető úgy is, hogy a félresiklott egységesítési és államépítési folyamatot a tábornok a nacionalizmus mellett egy újabb univerzális eszme, a szocializmus bevezetésével igyekezett fejlődési pályán tartani. A *diya* és a *heer* lecserélése világi jogszolgáltatásra, a vének becsatornázása az államgépezetbe, a klánkeretektől elszakadó új adminisztratív régiók kialakítása, a technokrata kormány felállítása, a latin nyelvű írásbeliség bevezetése vagy az egységes hadsereg megerősítése mind-mind azt a célt szolgálták, hogy Szomália a „nomádok államából” egy „modern állammá” válhasson.⁵⁸⁴ Ugyanakkor Barre ugyanazzal a problémával szembesült, mint elődei: ahhoz, hogy a klánok ellenkezését letörhesse, kénytelen volt saját klánjára támaszkodni, vagyis a rendszer újratermelte önmagát.⁵⁸⁵ Ahogy Abdi Samatar rámutat, a szomáli politikai elit igazi tragédiája az volt, hogy a folyamatosan változó, zaklatott belpolitikai helyzet nem tette lehetővé az új keretek megszilárdulását: a szomáli elit a különféle külső eszmék próbálgatása közben a krízishelyzetekben mindig a már meglevő évszázados gyakorlathoz, a klánstruktúrákhoz menekült vissza, így sem a nyugati típusú nacionalizmus, sem az államszocializmus, illetve ezek furcsa ötvöze nem volt képes átalakítani a társadalmat.⁵⁸⁶ A fejlődés végpontját ebben a tekintetben az ogadeni háború jelentette, amelyet követően Szomália ismét a belső klánküzdelmek csapdájába süllyedt: Barre ezt követően már sosem volt képes egy olyanfajta viszonylagos egységet megteremteni az országban, mint ami 1960 és 1977 között volt tapasztalható, és amely hosszú távon talán magával hozta volna a belső állapotok konszolidálódását és a klánkapcsolatok gyengülését.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a szomáli nacionalizmus egész egyszerűen nem kapott elegendő időt ahhoz, hogy egységbe szervezhesse a szomáli klánokat, és az univerzalizmus eszméje majd csak a 2000-es évek elején, a politikai iszlám képében jelent

⁵⁸² Lásd erről Lewis 2002, 146-177.

⁵⁸³ Bradbury 2008, 35.

⁵⁸⁴ Uo. 36-38.

⁵⁸⁵ Ghalib 1995, 128-131.

⁵⁸⁶ Samatar 1989, 161-162.

meg ismét a belpolitikában. Mindez nagyban predesztinálta a szomáli állam 1991-es felbomlását, mert egy hiteles, egységesítő eszme híján a klánsovinizmus érvényesült Afrika szarván, az elnök bukása után anarchiába taszítva az országot.

III.1.5. A szomáli diaszpóra – a nacionalizmus új letéteményese?

Miközben az 1990-es években Afrika szarván az emberek a klánok és az azoktól gyakran független hadurak küzdelme közepette a napi életben maradásért küzdöttek, a szomáli államiság túlélése szempontjából kulcsfontosságú volt, hogy ki viszi tovább az egységes Szomália gondolatát és a modernitás eszméjét. Az elmúlt két évtized konferenciái, illetve kormányai alapján kiderült, hogy az ország újjáépítése elképzelhetetlen a világlátott, a globalizáció követelményeit és kereteit ismerő és értő szomáli diaszpóra bevonása nélkül, amely mind politikai, mind gazdasági szempontból sokat tett annak érdekében, hogy 2012-ben Mogadishuban huszonegy év hiátusa után ismét megalakulhatott a külső hatalmak által is elismert, szuverén szomáli kormány. A diaszpóra meghatározó szerepét jól jelezte, hogy az elmúlt évtizedben számos miniszter és miniszterelnök került ki a soraik közül, akik sokak szerint már a „hazai” elit pozícióit veszélyeztették. Nem véletlen, hogy 2007-ben külön tanulmánykötet jelent meg a diaszpórának a szomáli államépítésben játszott szerepéről.⁵⁸⁷

A szomáli diaszpóra létrejötté egyidős azzal a folyamattal, amelynek keretében Afrika szarva bekapcsolódott a modern világrendszerbe. A brit flottához elszegődő szomálik első közösségei már a 20. század elején kialakultak Cardiffban, Hullban, Liverpoolban, Londonban, Bristolban. A II. világháborút követő gazdasági konjunktúra munkavállalók ezreit csábította Európába. A hidegháború alatt aztán a közel-keleti kőolajkészletek felfedezése után az Öböl-államok is a migránsok kedvelt célpontjává váltak, de a szomálik megjelentek az USA-ban, Kanadában, Ausztráliában is. Az 1991-es összeomlás és a polgárháború hatására a kivándorlás újabb lendületet kapott. 1998-ra a becslések szerint a szomáli diaszpóra létszáma elérte az egymillió főt.⁵⁸⁸ A UNDP 2009-es jelentése is nagyjából ekkorára becsülte a szomáli migránsok számát, amelyet történeti perspektívában csak az íreknek a 19. századi éhínséget követő kivándorlási hullámával lehet összehasonlítani.⁵⁸⁹

A szomáli diaszpóra korántsem tekinthető homogén képződménynek, és a migránsok társadalmi helyzete rendkívül eltérő. Általánosságban megfigyelhető, hogy az 1991 előtt kivándorlók körében jóval sikeresebben zajlott le az asszimiláció és a befogadó országba való beilleszkedés, mint a polgárháborús menekülteknél. Előbbiek sok esetben komoly

⁵⁸⁷ Farah-Mammo-Gundel 2007.

⁵⁸⁸ Bradbury 2008, 175.

⁵⁸⁹ UNDP Somalia 2009, 6-7.

megbecsülésnek örvendő pozíciókat értek el (orvosok, üzletemberek, akadémikusok), és a szomáli ügy szószólói lettek külföldön. A Somali Studies International Association (SSIA) ernyője alatt ezek a csoportok már a hetvenes évek vége óta keresték egymással a kapcsolatot, és igyekeztek elősegíteni Szomália modernizációját.⁵⁹⁰ Ez persze nem ment mindig problémamentesen: mint korábban láthattuk, a szomálik gyakran vitték magukkal az anyaország társadalmi konfliktusait, a klánok közti viszályokat, a nyugati országok által nehezen elfogadható női-férfi szerepeket vagy a női nemiszerv-csonkítás gyakorlatát. Stephanie Bjork tanulmányában leírja, hogy a Finnországban élő szomáli menekültek 40 (!) különféle szervezetet hoztak létre, amelyek alig állnak kapcsolatban egymással, és nagyon komoly vetélkedés figyelhető meg közöttük.⁵⁹¹ Catherine Besterman több kutatást is végzett az Egyesült Államok Maine államában fekvő Lewistonba egy segélyprogram keretében letelepített szomáli bantuk körében. Besterman tanulmánya jól szemlélteti azt a kulturális sokkot, amellyel a szomáli menekültek és az őket befogadó közösség szembesült. A szerzőnek az egyik szomáli interjúalanya azt monda, *„azt hallottam, hogy a kormány megígérte, bárhol legeltethetem majd a marháimat, ahol csak akarom. (...) Sürgősen kell egy tehén, mert friss tejre van szükségem.”*⁵⁹² A dadaabi menekülttáborokból érkező afrikaiak jó része nem beszélt angolul, nem tudott írni-olvasni, és a *Newsweek* kissé zsurnalisztikus, de találó megfogalmazása szerint *„korábban sosem láttak olyan házakat, amelyek ne sárból készültek volna.”*⁵⁹³ A konzervatív beállítottságú helyi lakosok – és az amerikai törvények – nem tudtak mit kezdeni a szomálik körében dívó poligámiával, a rituális gyógyításokkal vagy a kusza rokoni kapcsolatokkal. Az is gondot okozott, hogy a hivatalos papírok elkészítéséhez a menekülteknek tudniuk kellett volna a születési dátumukat, a legtöbbjüknek azonban erről fogalma sem volt. Ilyen előzmények után nem volt csoda, hogy az amerikai városban komoly lakossági tiltakozás kísérte a mintegy 5000 szomáli menekült érkezését.⁵⁹⁴

Mindezen nehézségek ellenére a szomáli diaszpóra tagjainak jó része könnyedén belesimult a befogadó államok társadalmába, miközben továbbra is őrizte szomáli identitását. Ez különösen azért bírt jelentőséggel, mert a migránsok anyaországgal fenntartott kapcsolata három szempontból is döntőnek bizonyult Szomália számára. Egyrészt keresetük egy részének rendszeres hazautalásával – éves szinten a becslések szerint milliárd dolláros

⁵⁹⁰ Casonelli 2007, 20.

⁵⁹¹ Bjork 2007, 105.

⁵⁹² Besterman 2012, 18.

⁵⁹³ Idézi: Besterman 2012, 13-14.

⁵⁹⁴ Uo. 22-25.

értékben⁵⁹⁵ – nagyban hozzájárultak a szomáli gazdaság működtetéséhez egy állam nélküli társadalomban, és lehetővé tették több millió hozzátartozójuk napi életben maradását. Nem véletlen, hogy a *hawala* beszüntetését követelő hangok – amelyek azzal érvelnek, hogy az óriási összegek egy része a szélsőségesek és a terrorcsoportok támogatására érkezik az országba – komoly ellenállással találkoznak mind a lakosság, mind a humanitárius szervezetek részéről.⁵⁹⁶ Másrészt a szomáli diaszpóra rendkívüli aktivitást fejt ki annak érdekében, hogy folyamatosan fenntartsa az érdeklődést a szomáli konfliktussal kapcsolatban (gondoljunk csak olyan, ebben a munkában is sokat idézett kutatók tevékenységére, mint Said, Ahmed vagy Abdi Ismail Samatar). A külföldön élő szomáli akademikusok által írt monográfiák⁵⁹⁷ egyik fő célja az, hogy újra és újra felhívja a figyelmet az Afrika szarván folyó történetekre, és rábírja a különféle hatalmakat a cselekvésre. A TNG-t, a TFG-t és az SFG-t megalakító konferenciákon ezért a diaszpórának legalább akkora szerepet volt, mint például a szomáliföldi választások felügyeletében.⁵⁹⁸ Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk azt a szakértelmet, amellyel a diaszpóra középosztálybeli tagjai felvértezték magukat a modern állam és a kapitalista gazdaság működése kapcsán. Így miközben az akademikusok a lassan formálódó szomáli államapparátus és tudományos élet, addig a kiskereskedők, iparosok a gazdaság revitalizálásában játszanak fontos szerepet. Nem véletlen, hogy a TFG és az SFG fontos céljának tekintette és tekinti a diaszpóra tagjainak hazahívását.⁵⁹⁹

Mindez természetesen nem problémamentes folyamat, és komoly hatalmi versengés figyelhető meg az otthon maradtak és a hazatérők között, ami sok esetben a szomáli belpolitikára is rányomja a bélyegét.⁶⁰⁰ Összességében azonban nem lehet kérdéses, hogy a diaszpóra nélkül Afrika szarva az új évezredre még a jelenleginél is súlyosabb helyzetbe került volna. A diaszpóra hazatérő tagjai nem csupán tudást, de reményt és egyben mintát is hoztak honfitársaiknak a tekintetben, hogy igenis lehet másképp is élni. Márpedig erre a pozitív impulzusra alapvető szüksége volt egy olyan társadalomnak, amelynek többségében 1991 után született tagjainak fogalmuk sincs arról, milyen lehet egy békés Szomália keretei között élni. Így a nők és a muszlim sejkek mellett a diaszpóra tagjai jelentették azt a harmadik

⁵⁹⁵ Lewis 2008, 134.

⁵⁹⁶ Somalia Facing Potential Humanitarian Disaster After Crucial Bank 2013.

⁵⁹⁷ Samatar 1991, Farah-Mammo-Gundel 2007, Eno 2008, Osman-Souaré 2007.

⁵⁹⁸ International Election Observers applaud commitment to democracy, but say action is required to ensure future election integrity 2012.

⁵⁹⁹ Somali leader calls on citizens in the diaspora to come home and rebuild thier nation 2013.

⁶⁰⁰ Bradbury 2008, 179.

oszlopot, amely segített a szomáli államiság morzsáinak megőrzésében és az ország lassú magára találásában.

A külföldi diaszpóra ugyanakkor nem minden esetben segíti elő a szomáli államépítést. Az ezredfordulót követően különösen az Észak-Amerikában és Európában élő csoportok tagjai között is terjedni kezdtek a radikális iszlám tanai. Ezek különösen a fiatalabb generáció képviselői között találtak meghallgatásra. Bár szó sincs arról, hogy a szomáli fiatalok tömegesen csatlakoznának radikális szervezetekhez, a világ különféle tájairól az elmúlt években százas nagyságrendben kerekedtek fel és keresték fel a globális dzsihád különböző hadszíntereit, a fő célpontnak számító Szomália mellett Afganisztánt, Pakisztánt és újabban Szíriát. Bár egyesek számára ez múltó kalandnak bizonyult, a kiképzés után sokan tevőlegesen is bekapcsolódtak a helyi harcokba, és több esetben is bizonyíthatóan részt vettek terrortámadásokban is – legutóbb például a nairobi Westgate bevásárlóközpont elleni akcióban. Mindez arra sarkallta a diaszpóra közösségeit, hogy fokozott kampányba kezdjenek a fiatalok és szüleik körében a radikális tanok megfékezésére.⁶⁰¹

A diaszpórához kapcsolódva kell röviden említést tennünk a szomáli menekültek kérdéséről. Az 1977-es háborútól kezdve egészen napjainkig az ország lakosságának jelentős részét a menekültek adják. 2008-ban a belső és külső menekültek együttes létszámát Lewis 2 millió főre becsülte.⁶⁰² Vagyis miközben a diaszpóra szerencsésebb tagjai Európában, az Arab-félszigeten vagy Észak-Amerikában leltek menedékre, nem szabad elfelejtenünk, hogy legnagyobb hányaduk csak Kenyáig vagy Etiópiáig jutott. Ebből komoly feszültség származott a térség állami között, akik egymás menekültjeit előszeretettel használták fel az ellenséges fővárosokkal szemben. Emellett az otthontalanság és a menekültlét egy teljes generáció tapasztalatává vált Szomáliában, ami szintén nagyban gyengítette a központi hatalomba vetett bizalmat és az államiság képzetét. Miközben a távolabbi diaszpóra tagjai nagyban hozzájárultak Szomália lassú stabilizálódásához, a kenyai Dadaab és az etiópiai Dollo Ado 2012 őszén a világ két legnagyobb menekülttábora volt.⁶⁰³ A helyzet súlyát az is jól jelzi, hogy amint az Európai Bizottság egyik munkatársa felhívta rá a figyelmet, 2011-ben Dadaab Mogadishu után a második legnagyobb szomálilakta település volt több mint félmillió menekülttel.⁶⁰⁴ A táborokban uralkodó állapotok, a rossz higiénés viszonyok, a nőkkel

⁶⁰¹ Somali MP wants Canadian parents to keep close eye on youths who could be radicalized by extreme imams 2013.; Westgate Attackers Came From Uganda 2013.; Militant Recruitment Of Somali-American Youth Appears Halted, Says US Congressman 2013.; 200 Britons are fighting alongside al-Qaeda terrorists in the Middle East and Africa 2013.; In Nigeria, Somalia, and Afghanistan: what is a foreign fighter? 2012.

⁶⁰² Lewis 2008, 129.

⁶⁰³ Ethiopia's largest refugee camp becomes world's second largest 2012.

⁶⁰⁴ „G” interjúalany.

szemben elkövetett rendszeres nemi erőszak, a szétszakadt családok, az iszlamista szélsőségesek toborzóakciói súlyos problémákat jelentenek a szomáli állam számára, és Mogadishu csak mérsékelt hajlandóságot mutat a menekültek visszatelepítésére, hisz azok sokkal inkább destabilizáló tényezőként jelentkeznek. Ezt az elutasító magatartást a menekültek is érzékelik, és a növekvő frusztráció, amelyet a nyugati diaszpóra menekültjeinek folyamatos hazahívása okoz bennük, nem segíti elő az új kormányzatba vetett bizalom kialakulását.

Végül nem zárhatjuk le ezt a fejezetet anélkül, hogy meg ne emlékeznénk Magyarország érintettségéről a szomáli menekültek problémájában. Bár hazánk több ezer kilométernyi távolságban fekszik Afrika szarvától, 2008-ban 185 szomáli adott be menekültkérelmet Magyarországon.⁶⁰⁵ A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2013 első felében 382 szomáli menekült élt hazánkban, amely így az afgánok (496) és az irakiak (392) után a harmadik legnagyobb csoport volt.⁶⁰⁶ Mindez nem csupán a magyar szociális ellátórendszer számára jelent kihívást, de biztonságpolitikai kockázatokat is hordoz magában.

III.2. A szomáli gazdaság a függetlenség időszakában

III.2.1. A hidegháború időszaka – amit még érdemes tudnunk

Az előző nagy fejezetben az olasz és brit gyarmatosítás kapcsán már részletesen megvizsgáltuk, milyen gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai hatással járt a két európai hatalom tevékenysége Afrika szarván. Ugyanakkor tévedés lenne azt gondolni, hogy kizárólag ez határozta meg Szomália gazdaságának első harminc évét, és bár, mint láttuk, Mogadishu nem volt képes kilépni az európaiak árnyékából, az 1970-es években a szovjetek, majd a nyolcvanas években az IMF erőltette neoliberais modell is alakított a szomáli viszonyokon.

Korábban már említettük, hogy a szovjetek komoly szerepet játszottak abban, hogy az olaszok kivonulása után folytatódhasson a szomáli ipar megteremtése. Ennek egyik oszlopa az élelmiszerfeldolgozó-ipar fejlesztése volt az óceán partjára telepített konzervüzemek, illetve a folyóvölgyek termékeit feldolgozó komplexumok (jowhari cukorgyár) formájában. Maga a mezőgazdasági termelés valójában nem sokat változott, hisz az olaszokhoz hasonlóan a szovjet tanácsadók is a nagyobb szerveződésekért részesítették előnyben, csak azokat nem ültetvényeknek, hanem állami gazdaságoknak hívták. Azt, hogy Barre felismerte a modernizációnak a társadalmi beidegződések jelentette korlátait, jól szemléltette, hogy a

⁶⁰⁵ Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal 2009.

⁶⁰⁶ KSH 2013, 5.

nagy, állami mezőgazdasági ültetvények mellett mind a termőföld, mind a nomád állattenyésztés magánkézben maradt – igaz, átvette a volt gyarmattartóktól azt a gyakorlatot, hogy a terményt fix áron az állam vásárolta fel.⁶⁰⁷ A tábornok abban is önmérsékletet tanúsított, hogy szándékaival szemben végül nem államosította teljes mértékben a külkereskedelmet, ugyanakkor egyes számítások szerint a gazdasági fejlesztések 70-80 %-át fordította az export fellendítésére infrastrukturális és minőségjavító beruházások formájában.⁶⁰⁸ Az államosítás csak az ipart érintette igazán mélyen, így a nyolcvanas évekre a szektor 80 %-ban Mogadishu ellenőrzése alá került (bár érdemes szem előtt tartanunk, hogy a nacionalizációt már a civil adminisztráció megkezdte 1963-ban).⁶⁰⁹

A tudományos szocializmus alapjain álló gazdaság összteljesítményét nagyon nehéz megítélni, hisz a rendszernek még egy évtizede sem volt a kibontakozásra. Bár Barre támaszkodhatott bizonyos olasz kezdeményezésekre, a szomáli ipar megteremtése és a szociális háló kiépítése 1969-ben még gyerekcipőben járt. A tábornok mégis elérte, hogy 1978-ra a tíz évvel korábbi 9 %-ról 44 %-ra nőtt az általános iskolába járók aránya az érintett korosztályban.⁶¹⁰ Jelentősen javult az egészségügyi ellátás és az ország infrastruktúrája. A UN IDO jelentéséből kiderül, hogy a nyolcvanas évek közepére az 1960-ban még embrionális állapotúnak jellemzett ipar számos szektora indult fejlődésnek, és a már akkor is meglevő szerény cukornád- és halfeldolgozási kapacitások, valamint kisüzemek szintjén működő bútór-, cipő- és nyomdaipar mellett megjelent a komoly bőripar, gyógyszergyártás, vegyipar, dohány- és textilipar. A rendelkezésre álló hazai alapanyagok és a konjunktúra kiváló lehetőséget nyújtott az építőiparnak, illetve megjelent az országban a Coca-Cola Company és a Pepsi is.⁶¹¹ A nyilvánvaló eredmények mellett ugyanakkor megmutatkoztak a rendszer gyengéi is. Elegendő belső forrás hiányában a gigantikus méretű modernizációs kísérletet csak külföldi hitelek felvételével lehetett finanszírozni, így a szomáli államadósság az 1970-es 24 %-ról 1980-ra elérte a GDP 111 %-át.⁶¹² Bár az IMF-beavatkozás hatására a nyolcvanas évek végére az államadósság ismét csökkenő tendenciát mutatott, és az erőteljes költségvetési fegyelemnek köszönhetően 60 %-ra apadt,⁶¹³ az 1991-es polgárháború véget vetett a folyamatnak.⁶¹⁴ A szomáli gazdaság számára – hasonlóan a többi szubszaharai országhoz – komoly kihívást jelentett az is, hogy a modernizációt akkor kellett végrehajtani, amikor az

⁶⁰⁷ Lewis 2002, 214-218.

⁶⁰⁸ Samatar 1989, 123.

⁶⁰⁹ UN IDO 1988, xii., 11.

⁶¹⁰ Mubarak 2006, 40.

⁶¹¹ UN IDO 1988, 16-48.

⁶¹² Mubarak 2006, 41.

⁶¹³ UN IDO 1988, vi-viii.

⁶¹⁴ Un IDO 1988, 1-2.

annak egyik legfőbb nyersanyagát jelentő kőolaj világpiaci ára egy évtized alatt a húszszorosára (!) növekedett. Ez világszerte gyorsította az inflációt, és csökkentette az Afrika szarva által kínált termékek utáni keresletet. Így a hanyatló exportbevételek még inkább rákényszerítette Mogadishut a külföldi hitelekre.⁶¹⁵ Ráadásul a lakosság gyarapodásának ütemével a gazdaság alig tudott lépést tartani: 1965 és 1980 között a GDP éves növekedése átlagosan 2,5 % körül mozgott, miközben a népességnövekedés 3 % fölött járt.⁶¹⁶

A strukturális nehézségek mellett a szomáli elit önmaga is nagyban hozzájárult a gazdasági növekedés fékezéséhez, mégpedig az irredenta külpolitika egyenes következményeként jelentkező nagyarányú fegyvervásárlás formájában. 1970-re Szomália 960 millió USD-t költött el fegyverimportra, ami évente átlagosan a GDP 16 % -át emésztette fel.⁶¹⁷ Az ogadeni háború tovább növelte a költségeket: Samuel Makinda számításai szerint 1976 és 1980 között Etiópia, Szomália és Szudán összesen 3,6 milliárd dollárért vásárolt fegyvereket, ami a vizsgált időszakban az afrikai államoknak eladott teljes fegyvermennyiség 17 %-át jelentette. Szomália átlagosan lakosonként 20 USD-t költött fegyverre⁶¹⁸ – miközben a GDP még 1988-ban is mindössze 280 USD/főt ért el!⁶¹⁹ 1990-ben, közvetlenül Barre bukása előtt, két évvel az etióp-szomáli háborút lezáró békekötés után az ország még mindig egy 65 000 fős hadsereget tartott fenn 6 milliós lakosságával.⁶²⁰

Miután Ogaden hatására Barre szakított a szocialista blokkal, az IMF és a Világbank segítségével átmenetileg fellendülést hozott a gazdaság számára. Az államadósság a felére csökkent, az éves GDP növekedés elérte az 5-7 %-ot, a külföldi szakértők – amint láttuk a GTZ munkája kapcsán – jelentősen racionalizálták a termelést.⁶²¹ Ugyanakkor a folyamatos háborús helyzet, a továbbra is erőltetett monokulturális gazdálkodás, a szociális háló gyengítése jelentősen kisebbitették az elért eredményeket. Mint a Világbank adatait tartalmazó táblázatok lentebb jól mutatják, a szomáli gazdaság teljesítménye továbbra is jelentősen ingadozott. A nyugati szakértők sem tudtak mit kezdeni a munkások tömeges elvándorlásával, a korrupcióval, a gyenge munkamorállal, az óriási ipari létesítmények kiaknázatlan kapacitásaival: a legtöbb üzem alig 25-30 %-os kihasználtsággal működött, sőt akadt olyan is, amely alig 2 %-kal.⁶²² A fejlődés féloldalúságát és a „két Szomália” meglétét jól bizonyítja, hogy a 667 000 négyzetkilométernyi országban az ipar 68 %-a – a 193

⁶¹⁵ Fage-Tordoff 2004, 426.

⁶¹⁶ UN IDO 1988, vi; US Census Bureau 2013.

⁶¹⁷ Mubarak 2006, 41.

⁶¹⁸ Makinda 1992, 65.

⁶¹⁹ UN IDO 1988, vi.

⁶²⁰ Makinda 1992, 7.

⁶²¹ UN IDO 1988, vi.

⁶²² Uo.12-13.

egységből 131 – Benadirban, ott is döntően Mogadishuban koncentrálódott, miközben a vidéki területek szinte egyáltalán nem részesültek a fejlesztésekből.⁶²³ A somáli kormány és a nemzetközi szervezetek azonban hiába ismerték fel ezeket az egyensúlytalanságokat, már nem volt idejük ezek orvoslására, és az 1987-91-re tervezett, több mint 3,125 milliárd USD-s gazdasági segélyt tartalmazó, óriási volumenű ötéves fejlesztési terv (összehasonlításképpen: az ország éves GDP-je akkori árfolyamon 2 milliárd dollár körül mozgott)⁶²⁴ már csak írott malaszt maradt.⁶²⁵

A somáli gazdaság néhány mutatója 1961-1990 között (Forrás: World Bank 2013 (<http://data.worldbank.org/country/somalia>) Megtekintve: 2013.12.06.)

A somáli GDP-növekedés alakulása a hidegháború évtizedeiben (%):

1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
-3,26	7,08	2,81	-6,11	-5,94	9,10	5,94	2,03	-1,70	4,58

1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
2,63	10,10	-1,95	-18,27	30,07	-1,02	23,31	3,73	-2,70	-3,90

1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
5,66	4,07	-8,75	3,55	8,15	3,35	5,10	-0,55	-0,18	-1,48

A somáli infláció alakulása a hidegháború évtizedeiben (%):

1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
9,79	-0,82	3,30	13,10	12,89	-3,21	-0,32	3,40	6,52	0,69

1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
1,84	11,99	11,61	13,07	16,88	14,73	9,79	14,64	13,05	100,90

1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
20,13	26,83	32,01	71,67	29,61	33,53	32,65	69,85	97,42	215,47

A somáli GDP értéke a hidegháború évtizedeiben (2013-as árfolyamon, millió USD):

1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
192	204	216	230	244	257	272	287	300	316

1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
331	417	507	468	711	807	499	565	590	604

1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
774	734	788	876	930	1010	1038	1092	917	774

A somáli éves GDP egy főre levetítve a hidegháború évtizedeiben (2013-as árfolyamon, USD):

⁶²³ Uo. 20.

⁶²⁴ Uo. vi.

⁶²⁵ Uo. xi.

1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
68,09	70,80	73,59	76,46	79,40	81,86	84,21	86,59	88,68	91,76

1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
95,21	119,46	143,78	128,29	183,16	189,52	104,87	106,82	102,52	99,12

1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
111,83	123,48	118,38	128,95	144,42	152,94	164,49	167,00	173,80	145,06

III.2.2. A romlás virágai. A szomáli gazdaság 1991 után

Az 1991-es politikai és társadalmi összeomlás törmelékei maguk alá temették a szomáli gazdaságot is. Az ország lakosságának a napi túléléshez azonban elengedhetetlen volt valamiféle árnyékgazdaság működtetése. Így miközben az 1990-es évek szomáli belpolitikája képtelen volt egyről a kettőre lépni, a társadalom különféle mechanizmusokat, csoportokat és struktúrákat termelt ki magából, hogy megbirkózzon a mindennapok problémáival, és túlélje a zavaros időket. Mivel a kilencvenes évek második felére a harcok intenzitása jelentősen csökkent, az ország gazdaságában kedvező változások indultak meg.

Szomália sosem tartozott a gazdag országok közé, ám – amint azt láthattuk – az ogadeni háború és a szomáli kormányok – és külső támogatóiknak – átgondolatlan kísérletei a tudományos szocializmustól a piacgazdaságig – ha másért nem is, az idő elégtelensége okán – a nyolcvanas évekre sem tudtak áttörő sikereket elérni. 1985-ben Mogadishu lakosságának 80%-a még mindig napi egy dollárból tengődött – ami egyébként így is felette volt az országos 280 USD-s átlagnak –,⁶²⁶ és virágzott a feketekereskedelem. Az ezt követő polgárháború pusztításai olyan méretűek voltak, különösen az infrastruktúrában és a mezőgazdaságban, amelyeket az ország máig nem hevert, nem heverhetett ki. Mégis, Jamil Mubarak és Peter Little monográfiái⁶²⁷ számos olyan elemre hívják föl a figyelmet, amelyek azt bizonyítják, hogy megfelelő központi hatalom mellett a szomáliai gazdaság tartósan fejlődési pályára állhatna.

Barre bukása után megszűnt a szomáli gazdaság állami felügyelete – sőt hamarosan maga az állam is. A háború zűrzavarában jelentősen meggyengült a város és az azt ellátó vidék közti hagyományos kapcsolat, és az urbanizált közösségek saját magukra lettek utalva.⁶²⁸ Az első évek sokkja után azonban ez a minden szabályozó nélküli rendszer rendkívül kedvező környezetet teremtett egyes gazdasági ágazatok fejlődéséhez. A

⁶²⁶ Mubarak 2006, 4.

⁶²⁷ Mubarak 2006., Little 2003.

⁶²⁸ Little 2003, 46-62.

központoktól távoli vidékeken a nomádok jóval kisebb problémákkal küzdöttek, mint a folyóvölgyek földműves közösségei és a városok. Az 1991-92-es éhínséget követően a viszonylagos stabilitásnak örvendő Szomáliföld és Puntföld is hozzájárult az állattenyésztési potenciál megóvásához, illetve revitalizációjához, miközben az ENSZ-műveletek által érkező segélyek a déli területeken is visszaszorították az éhezést. Így bár a politikai rendezés teljes kudarccal végződött Mogadishuban, 1993 végére a tömeges éhhalál rémképe már nem lebegett az ország fölött. A déli nagyvárosok közösségei a nemzetközi segélyek és a halászat, míg a vidéki területek lakossága az állattenyésztésnek köszönhetően, ha keservesen is, de betevő falathoz jutott. Így megkezdődhetett más szektorok felélesztése is. Az ezredforduló időszakára a szomáli gazdaság két húzóágazat a telekommunikációs és a pénzügyi szektor lett. A polgárháború következtében elmenekült több százezer szomáli élénk kapcsolatot ápolt otthon maradt rokonaival, klánjával. Mint láttuk, ezek az emberek fizetésük jelentős részét rendszeresen hazautalták családtagjaiknak. Ez az összeg éves szinten 250-1000 millió USD között ingadozott, ami azt jelenti, hogy esetenként meghaladta a GDP 50%-át.⁶²⁹ Összehasonlításképpen 2002-03 folyamán a nemzetközi szervezetek évente 60 millió USD segélyt juttattak Szomáliába.⁶³⁰ Az összeget a családok az esetek nagy részében havi lebontásban kapták meg (100-250 USD) a pénzügyletekkel foglalkozó „bankok” helyi fiókjaitól. Ezek a vállalatok, mint például az Al-Barakat vagy a Dahabshiil, kiterjedt bel- és külföldi fiókhálózattal rendelkeztek,⁶³¹ és általában 2-3%-os haszonkulccsal dolgoztak.

A pénzügyi tranzakcióknak döntő szerepük volt a telekommunikáció megerősödésében is. A külföldre szakadt szomálik az 1990-es évek végétől valóságos forradalmon keresztülmenő telefonhálózat segítségével tartották a kapcsolatot családtagjaikkal, és ezen keresztül tájékoztatták őket a pénzáttalálásokról is. 2004-re már 112 000 vezetékes és 50 000 mobil vonal élt az országban, ami 1991-hez képest ötszörös növekedést jelentett. 2011-re a vezetékes telefonok száma ugyan némiképp csökkent, a mobiloké viszont elérte a 655 ezret.⁶³² A szabad verseny nyújtotta előnyöket jól jellemzi, hogy a percdíjak kelet-afrikai viszonylatban messze Szomáliában voltak a legalacsonyabbak (egy Egyesült Államokba irányuló hívás 0,5-1 USD/perc, míg a környező államokban 1,5-2,5 USD/perc). Hozzá kell ugyanakkor tennünk, hogy a mobilhálózat gyakran nem jelentett

⁶²⁹ Menkhaus 2004, 54.

⁶³⁰ Mubarak 2006, 95–96.

⁶³¹ Az Al-Barakat – mielőtt az Egyesült Államok befagyasztotta számláit és ezzel ellehetetlenítette működését – évi 140 millió USD forgalmat bonyolított, 60 belföldi hivatalában 3 000 embert foglalkoztatott. Külföldön 40 országban 127 fiókkal rendelkezett. A Szomáliföldön működő Dahabshiil ezer embernek ad munkát, 34 országban 400 fiókot üzemeltet, belföldön pedig 167 hivattal rendelkezik. Mubarak 2006, 96–97.

⁶³² World Factbook 2013.

konkrét készüléket, csak egy simkártyát, amelyet a telekommunikációs cég legközelebbi fiókjában tudtak a tulajdonosok használni. A reguláció nélküli verseny eredménye lett az is, hogy a számos (9-10) haza szolgáltató hálózatai belföldön gyakran nem voltak kompatibilisek.⁶³³

A belföldi gazdaság jelentős előrelépést ért el a kis- és középvállalkozások esetében is. Ezek az elsősorban mindennapi használati cikkekre és élelmiszerekre szakosodott, gyakran családi vállalkozások szappant, tésztát, édességet, halászcsonakokat gyártottak, nagyobb társaik üdítőt és ivóvizet palackoztak, gyümölcs- és halkonzervet készítettek. A biztonsági helyzet javulását jól jelképezte, hogy a Coca-Cola, amely 2004 és 2006 között is tevékenykedett Mogadishuban, majd az iszlamisták előretörése után gyorsan elhagyta az országot, 2012-ben ismét megnyitotta fővárosi üzemét.⁶³⁴

Ami a hagyományos szomáli exportcikkeket illeti, a helyzet már sokkal összetettebb. Évtizedeken keresztül Szomália volt az Arab-félsziget fő faszénszállítója. Amíg működött, a központi kormányzat igyekezett valamiféle környezeti egyensúlyt fenntartani, a kilencvenes évektől azonban korlátlan rablógazdálkodás vette kezdetét.⁶³⁵ Bár a TNG elvileg komoly szankciókat vezetett be az egyre fogyó erdős területek védelmére, az elsősorban Kismayón keresztül folyó faszén-kereskedelemben a kormányhoz közel álló üzletemberek is érintettek voltak, így a kitermelés folytatódott. Ez hosszú távon újabb területek elsivatagosodásával és a termőföldek további pusztulásával járt.⁶³⁶ A faszénexport megadóztatása ráadásul az al-Shabaab egyik fő bevételi forrását jelentette.⁶³⁷

A másik bizonytalan szektor a földművelés lett. A gabona nem képes elmenekülni a fegyveres banditák elől. A szomáli mezőgazdaság tragédiája, hogy az 1991-92-es harcok az ország azon, nem túl nagy kiterjedésű részén voltak a legsúlyosabbak, ahol egyáltalán lehetséges a mezőgazdasági termelés (ez az összes terület 12,8%-a).⁶³⁸ Ráadásul a földművelők jelentős része a bantu kisebbséghez tartozott, akik ellen a szomálók szabályos irtóhadjáratokat vezettek a polgárháború idején, aki pedig nem halt meg, az külföldre vagy táborokba menekült. A megművelhető földek jelentős része elvadult, ahol pedig folytatódott a termelés, továbbra is számítani kellett a fegyveres bandák támadásaira és harácsolásaira.

⁶³³ Mubarak 2006, 101–103.

⁶³⁴ Coca-Cola resumes its production in Somalia 2012.

⁶³⁵ Egy 2002-es NGO-jelentés szerint amennyiben a kitermelés üteme változatlan marad, 15 éven belül nem marad erdő Szomáliában. Mubarak 2006, 87.

⁶³⁶ Menkhaus 2004, 53.

⁶³⁷ Charcoal Enterprise of Somalia 2012.

⁶³⁸ Mubarak 2006, 142.

Mindezek tükrében nem csoda, hogy a mezőgazdasági termelés még 2006-ban is csak 60%-a volt a polgárháború előttinek.⁶³⁹

A mezőgazdaság másik ágát, a nomád állattartást az új évezred kezdetén érte súlyos csapás. Az állományban, amelynek nagy részét eredetileg Szaúd-Arábiába exportálták, felütötte fejét az ún. Rift Völgyi Láz. Az emberre is veszélyes kór több mint száz halálesettel járt Arábiában, mire a rijjádi kormány betiltotta a szomáli élőállat exportját.⁶⁴⁰ Bár néhány találékony szomáli üzletember összefogott, és az élőállatról áttértek a fagyasztott hús és konzerv exportjára, az élelmiszerbiztonság megoldása nehezen képzelhető el egy hatékony központi kormány létezése nélkül.

Hasonló kérdések merülnek fel a másik hagyományos exportcikk, a banán vonatkozásában. Az EU, a világ legnagyobb importőre ugyanis szigorú minőségi és mennyiségi szabályozást léptetett életbe, amely súlyosan érinti a szomáli termelőket. Ha ebben a helyzetben nem történik változás, az hosszú távon a megmaradt szomáliai banánültetvények elsorvadásához vezethet.⁶⁴¹

Bár már volt róla szó, érdemes visszautalni a *kat*-kereskedelemre, amely súlyos pénzügyi terhet rak a szomáli családokra, valamint a faszén mellett a nemzeti javak kiárúsításának egyéb módjaira: ezek közül élen jár a halászati jog eladása, illetve az illegális hulladékok tengerbe szüllesztése, sőt az ország területén való elhelyezése, amelyet – egyes üzletemberek és hadurak lefizetésével – nagy külföldi vállalatok hajtanak végre.⁶⁴² Az ezek következtében kialakuló túlhalászás, illetve a halpopuláció nagyarányú pusztulása, mint láttuk, döntő szerepet játszott abban, hogy az egykori szomáli halászok – megélhetés híján – 2005-től növekvő számban fordultak a kalózkodás felé.⁶⁴³

Összességében elmondható, hogy számos kedvező előrelépés történt a szomáli gazdaság talpra állítása terén. Ugyanakkor az elmúlt évtized megmutatta ezen próbálkozások világos határait is. A szabályozás teljes hiánya mára a fejlődés gátjává vált. Jól mutatja ezt, hogy a szomáli piacon kapható termékek ára milyen érzékenyen reagál bármiféle környezeti vagy politikai változásra: egy-egy áradás, aszály vagy fegyveres összecsapás akár a duplájára is növelheti az árakat, hogy aztán pár hónapon belül visszarendeződésre kerüljön sor.⁶⁴⁴ Bár a fiatal és modern felfogású üzletemberek jelentős része elkötelezett híve egy működő állam létrehozásának, nagyon sok vállalkozónak továbbra sem áll érdekében egy hatékony központi

⁶³⁹ Uo. 65.

⁶⁴⁰ Menkhaus 2004, 52.

⁶⁴¹ Mubarak 2006, 118.

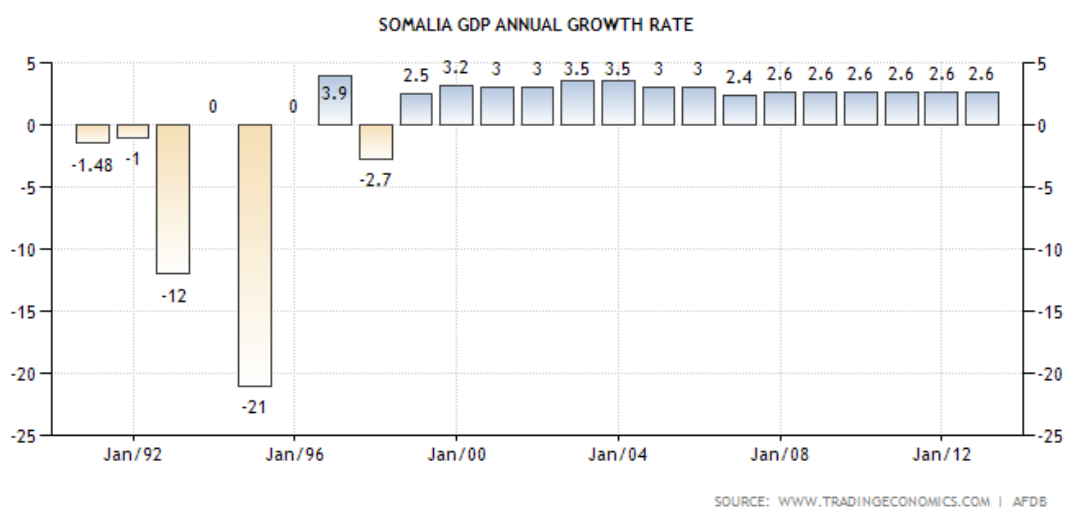
⁶⁴² Menkhaus 2004, 53.

⁶⁴³ Jenkins 2009.

⁶⁴⁴ Little 2003, 129-133.

kormány létrehozása, amely véget vetne az illegális veszélyeshulladék-lerakásnak vagy faszéntermelésnek. Az új évezred politikai küzdelmeiben a klánvezérek és hadurak mellett az üzletemberek is egyre többször hallatták a hangjukat – sajnos azonban ugyanolyan megosztottságban, mint a szomáliai közélet többi szereplője. Az al-Shabaab előretörése ebből a szempontból kedvező fordulatnak tűnt, mert egyre több szereplőt sorakoztatott fel a TFG, majd az SFG oldalán. Bár az iszlamisták uralma – ahogy a Coca-Cola kapcsán láttuk – 2006 és 2010 között ismét hanyatlást eredményezett a gazdaságban, a szélsőségesek visszaszorítása után újabb konjunktúra következett. A szomáli gazdaság újjáépítése az elmúlt két év kétségtelen gazdasági robbanása után – amelynek jelei megmutatkoznak a szolgáltatások⁶⁴⁵, az építőipar⁶⁴⁶, az infrastruktúra⁶⁴⁷ vagy az ingatlanpiac⁶⁴⁸ vonatkozásában – azonban csak akkor lesz fenntartható, ha a biztonsági helyzet tovább javul, a szomáli elit elkötelezett lesz a nemzetgazdaság olykor áldozatokat követelő létrehozásában, illetve, ha a donorközösség komoly összegeket áldoz Afrika szarvára.

A szomáli gazdaság néhány mutatója 1991-2011 között (Mivel a Világbank ebből a periódusból nem rendelkezik adatokkal, forrás helye: www.tradingeconomics.com)

A szomáli GDP-növekedés alakulása 1991-2011 között, százalék. (Forrás:

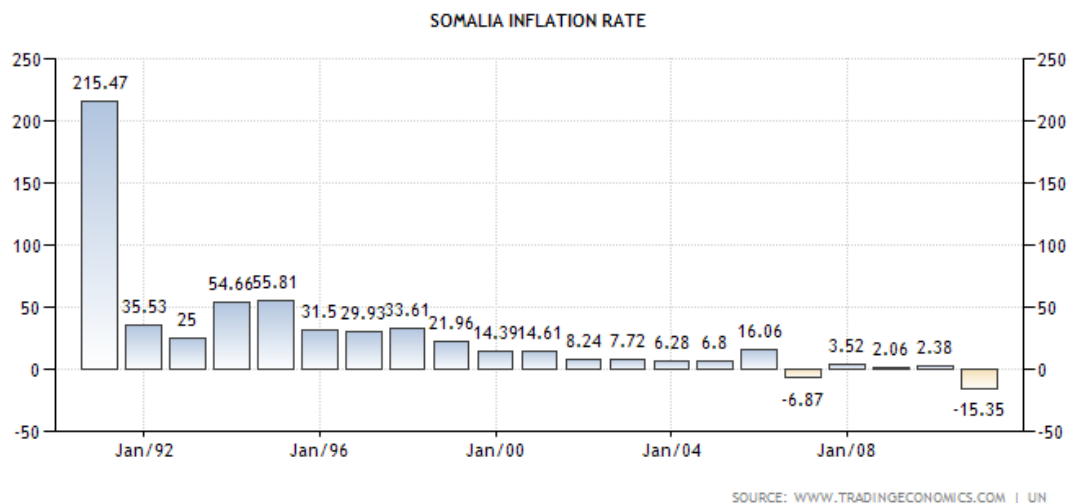
<http://www.tradingeconomics.com/somalia/gdp-growth-annual>. Megtekintve: 2013.12.06.)

⁶⁴⁵ Sports, art, streetlights: A new life in Mogadishu 2012.

⁶⁴⁶ Returning to Mogadishu: Detained for "Being Too Handsome" 2012.

⁶⁴⁷ Somalia's fight to harness the power of Mogadishu port 2013.

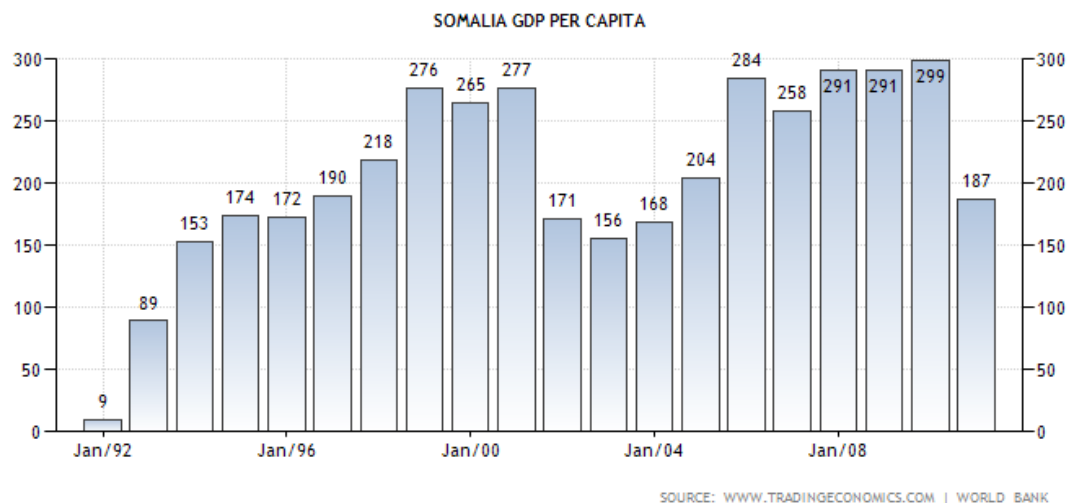
⁶⁴⁸ In Somalia's battle-scarred capital of Mogadishu, improving security sparks real estate boom 2013.

A szomáli infláció alakulása 1992-2011 között, százalék. (Forrás:
<http://www.tradingeconomics.com/somalia/inflation-cpi>. Megtekintve: 2013.12.06.)

A szomáli GDP alakulása 1991-2011 között, milliárd USD. (Forrás:
<http://www.tradingeconomics.com/somalia/gdp>. Megtekintve: 2013.12.06.)

Az éves szomáli GDP alakulása egy főre levetítve 1992-2011 között, 2000-es USD árfolyam alapján. (Forrás: <http://www.tradingeconomics.com/somalia/gdp-per-capita>. Megtekintve: 2013.12.06.)

III.3. Afrika szarva és a nemzetközi kapcsolatok

III.3.1. Szuperhatalmi vetélkedés Mogadishuért

A disszertáció második részének eddigi fejezeti bepillantást nyújtottak abba, hogy az európai gyarmatosítók megérkezése a 19. század végén miként nyitotta meg a térséget a külvilág felé, és hogy a kapitalista világrendszerbe való bekapcsolódás miként változtatta meg a szomáliai gazdaság szerkezetét, ezen keresztül pedig az új elit felemelkedésével a társadalmat és a politikai életet. Ennek az átalakulásnak a jelentős része 1960-ra már lezajlott, és a függetlenség kikiáltása – legalábbis az „új Szomáliában” – már a modernitás felé nyitott, abban a helyét és útját kereső országot talált. Mint láttuk, ebben az útkeresésben a szomáli elit sokszor nem tudott túllépni azokon a kereteken, amelyet a korábbi gyarmatosítók – gyakran akaraton kívül – jelöltek ki a számára. Szomália történetét azonban a külvilág nem csupán a gazdasági viszonyokon keresztül határozta meg: ezen túlmenően egy ettől gyakran teljesen független szféra, a nemzetközi kapcsolatok dinamikája is alapvetően alakította és formálta a térség történelmét, és ezen keresztül a szomáli államiséget. Alaposabb vizsgálódás után pedig látni fogjuk, hogy ezek az erők sok esetben egymással épp ellentétes vektorú erőként hatottak az események folyására.

Mint láthattuk, a hidegháborús hatalmi térbe belépő Szomália már születése pillanatában megtapasztalhatta a külvilág befolyását sorsának alakulására. 1946-ban Ernest Bevin brit külügyminiszter ugyanis a szomáliai lakta területek egy kézben tartása mellett érvelt, amiről azonban a többi nagyhatalom hallani sem akart: Etiópia nyilvánvalóan igényt tartott Ogadenre és a Haudra, az Egyesült Államok pedig biztosította támogatásáról Hailé Szelassziét – amiért cserébe az USA megtarthatta a fontos katonai bázist, a Kagnev Rádióközpontot Aszmara mellett.⁶⁴⁹ A Szovjetunió pedig azért nem lelkesedett a brit ötletért, mert az London pozícióinak túlzott megerősödéséhez vezetett volna a térségben.⁶⁵⁰ Így maradt a szomáli megosztottság, és mint láthattuk, később a britek sem szorgalmazták tovább „Nagy-Szomália” ötletét. A szomálikat pedig senki sem kérdezte meg, mit is szeretnének valójában.

A függetlenségig hátralevő nem egész másfél évtized azonban sokat változtatott a térség – és a világ – geopolitikai viszonyain. India 1947-es függetlenné válásával a britek számára Afrika szarvának értéke – amely felé mindig is mérsékelt érdeklődést tanúsítottak – tovább csökkent.⁶⁵¹ Ugyanakkor a szuperhatalmak a hidegháborús szembenállás és a közel-

⁶⁴⁹ Jackson 2007, 6.

⁶⁵⁰ Lewis 2002, 128.

⁶⁵¹ Bradbury 2008, 32.

keleti olajszállítási útvonalak közelsége miatt fokozódó érdeklődés tanúsítottak Mogadishu és a tágabb térség iránt. Moszkva és Washington versenyében kezdetben kétségkívül az utóbbi állt jobban: 1953-ban Hailé Szelasszié egy szerződés keretében – komoly gazdasági és katonai segítségért cserébe – Kagnew mellett további öt bázist adott át az Egyesült Államoknak, amely így teljesen ellenőrzése alatt tarthatta az Ádeni-öblöt és a Vörös-tengert.⁶⁵² Bár Etiópia a Szovjetunióval sem ápolt rossz viszonyt, a térség vezető hatalma egyértelműen amerikai befolyás alá került. Hogy ezt a szerepet ellensúlyozza, Moszkvának más szövetséges után kellett néznie. Az egyetlen szóba jöhető partner ebben a tekintetben Szomália volt. A szovjetek számára kapóra jött a mogadishui külpolitika irányultsága, amellyel a szomálik elszigetelték magukat nem csupán közvetlen szomszédaiktól, de a kontinens többi, az Afrikai Egységsszervezet alapeszméit tiszteletben tartó államától és Nagy-Britanniától is. A szovjetek Mogadishu jóindulatának megnyerésére először 11 millió fontnyi pénzügyi segélyben részesítették Szomáliát, hogy pótolják a britekkel való szakítás miatt kieső bevételeket,⁶⁵³ a későbbiekben azonban egy 1963-as megállapodás értelmében elsősorban fegyvert és tanácsadókat küldtek az országba, amelyet a szomálik szívesen elfogadtak. A nyugati hatalmak, akik nem nézték jó szemmel, hogy Moszkva Szomáliát szeretné megnyerni szubszaharai terjeszkedése bástyájának, hamarosan szintén gazdasági segélyekkel és a rendőrség kiképzésével igyekeztek ellensúlyozni a szovjeteket.⁶⁵⁴ Maguk a szomálik is érzékelték azonban, hogy a Szovjetunióval való játszmájuk hosszú távon kockázatos vállalkozás, és az utolsó civil adminisztrációk 1967-től fokozatosan keresték az utat a szomszédokkal való kiegyezés és a Nyugattal való megbékélés felé (ennek egyik eleme volt az arushai megállapodás vagy a britekkel való diplomáciai kapcsolat újbóli felvétele).⁶⁵⁵ Mindenesetre 1969-ig Szomália több tízmillió USD segélyt kapott a két szuperhatalom közti vetélkedés eredményeképpen.

A szomáli hintapolitikának Siad Barre hatalomra kerülése vetett véget. A tábornok az országot – szakítva a civil adminisztráció törekvéseivel – egyértelműen a szocialista blokk felé mozdította el, így beérni látszottak Moszkva célkitűzései. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy a hadsereg szovjet fegyverzetének rendszeres utánpótlása csak így tűnt biztosíthatónak a folyamatosan feszült kelet-afrikai légkörben.⁶⁵⁶ A szovjetek teljesítették is a hozzájuk főzött reményeket, és a berberai flottatámaszpont és repülőtér kiépítéséért, valamint a több ezer

⁶⁵² Jackson 2007, 37.

⁶⁵³ Lewis 2002, 201.

⁶⁵⁴ Ghalib 1995, 37, 52-53.

⁶⁵⁵ Adar 1994, 117-123.

⁶⁵⁶ Lewis 2002, 209.

szovjet tanácsadó jelenléteért cserébe csak 1974 és 1977 között – Jackson adatai szerint – 300 millió dollár értékben szállítottak fegyvert Mogadishu számára. Ez messze meghaladta azt a segítséget, amit az amerikaiak nyújtottak Addisznak 1953 és 1977 között (ez nagyjából 210 millió USD-t tett ki).⁶⁵⁷ Így bár sokan az Egyesült Államokat okolták a későbbi ogadeni tragédiáért, az agresszor, Szomália felfegyverzését Moszkva hajtotta végre.

Mindez azonban talán nem járt volna ilyen távlati következményekkel, és a két szuperhatalom békésen megfér egymás mellett, mint a világ számos más pontján, ha nincs az etióp forradalom. Az 1974-es események azonban felélesztették a szovjet reményeket, hogy a másodhegedűs Szomália után a térség kulcsállama is Moszkva befolyása alá kerülhet. A szovjetek dolgát az is megkönnyítette, hogy Vietnám árnyékában az amerikaiak nagyon óvatosan – már-már a dilettantizmusig óvatosan – viszonyultak az etióp eseményekhez. Mindez ötvözve a szomáli külpolitika irredentizmusával, illetve a térség más szereplőinek szándékaival, egyenes úton vezetett az ogadeni konfliktushoz, amely döntő szerepet játszott a szomáli állam későbbi felbomlásában.

III.3.2. Ogaden

Arról, hogy az ogadeni háború és a hozzá kapcsolódó fegyverkezés gazdaságilag miként tette tönkre Szomáliát, illetve, hogy a vereség által lenullázott nacionalizmus meggyengülése miként vezetett a klánküzdelmek fellángolásához, már volt szó. Azt is bemutattuk, hogy az irredenta szomáli külpolitikai vonal nagy szerepet játszott abban, hogy Mogadishu nem tudott ellenállni a csábításnak, és fegyveres úton igyekezett az ország nemzeti lobogóját díszítő, Nagy-Szomáliát jelképező ötágú csillag meglevő két ágához (Brit és Olasz Szomáliföld) egy harmadikat is szerezni. Mint láttuk, itt sem kizárólag Barre akaratáról volt szó: a hatvanas évek óta aktív ogadeni gerillák és vezérük, Wako Guto a közvéleményen keresztül is igyekeztek nyomást gyakorolni a kormányzatra, hogy a szomáli reguláris erők nyíltan avatkozzanak bele a küzdelembe.

Mindezeken túl azonban a külső szereplők viselkedése és hozzáállása is döntő szerepet játszott abban, hogy Barre végül meghozta döntését a támadás mellett, romba döntve ezzel az elmúlt két évtized erőfeszítéseit. Mindez azért fontos, mert a szerző véleménye szerint Ogaden egy lassan kibontakozó, de alapvetően előremutató fejlődésbe okozott jóvátehetetlen törést, és ebben a külső szereplőknek legalább akkora szerepe volt, mint a szomáli kormányzatnak. Hosszas vitákat lehetne folytatni arról, hogy a tudományos szocializmus,

⁶⁵⁷ Jackson 2007, 40.; Keller 1991, 284-285.

majd a piaci liberalizáció milyen eredményeket ért el Szomáliában, és hogy ezek mennyire bizonyultak vakvágánynak, illetve előremutató lépésnek. Az elért eredmények azonban – kétségtelen hibáik és ellentmondásaik ellenére – azt mutatták, hogy a szomáli államépítés nem reménytelen. A létrehozott ipari kapacitás, a fejlődő infrastruktúra, a nomád állattartásnak a nyolcvanas években újból felfedezett értékei azt mutatták, hogy a centrifugális erők ellenére Szomáliának nem sokkal rosszabbak az objektív feltételei az államépítéshez, mint más szubszaharai országoknak. Az elhúzódó háború azonban eltékozolta Mogadishu anyagi, morális és pszichikai tartalékait, és a bizonytalan helyzetben a szomáli elit a legkézenfekvőbb, ugyanakkor legkártékonyabb megoldáshoz hátrált vissza – a klánalapú politizáláshoz, amelyből aztán egészen a 2000-es évekig, az iszlamisták felemelkedéséig nem is tudott kilépni.⁶⁵⁸ Éppen ezért indokoltnak látjuk, hogy kicsit részletesebben, nagyobb perspektívában foglalkozzunk az ogadeni háború nemzetközi körülményeivel, és bemutassuk, a belső tényezők mellett milyen külső erők hatottak az események alakulására. Tesszük ezt már csak azért is, hogy megérthessük, milyen bonyolult, sokszereplős és körmönfont hatalmi játszmák zajlottak Afrika szarváért a hetvenes évek végén, amelynek kusza érdekhálójában még negyven év elteltével sem könnyű eligazodni – nemhogy kortársként.

Az események közvetlen kiváltója az 1973-74-es aszályt követő éhínségből kibontakozó etióp forradalom volt. Miközben az egész térséget sújtó szárazság következményeinek elhárítását Siad Barre legnagyobb sikereként tartják számon, amikor is a tábornok bátran kiállt a nemzetközi szereplők elé segélyekért, megmentve ezzel számos honfitársa életét,⁶⁵⁹ a nemzetközi porondon sztárolt Hailé Szelasszié az asztal alá söpörte a problémát. Etiópiában tízezrek haltak éhen, ami éles ellentétben állt a császári udvar mérhetetlen fényűzésével. Az először korlátozott, majd egyre átfogóbb megmozdulások nem sok jóval kecsegtettek, és a magyar külügy már 1974 nyarán elhúzódó konfliktussal számolt.⁶⁶⁰ A helyzetet bonyolította, hogy az ország északi, eritreai területei 1961 óta háborúban álltak a túlzott központosításra törekvő Addisz-Abebéval. A külső szereplők gyanakodva nézték a fejleményeket, hiszen teljesen kiszámíthatatlan volt, milyen irányt vesz a folyamat, és ahogy az addiszi magyar nagykövet fogalmazott jelentésében, „*még nem igazolható, hogy Etiópiából szocialista ország lesz.*”⁶⁶¹ 1974. szeptember 12-én a hadsereg tisztjeiből álló Derg, vagy magyar fordításban az IKAT, az Ideiglenes Katonai Adminisztratív Tanács megbuktatta a császárt, és átvette a hatalmat az ország felett. A közvélekedéssel

⁶⁵⁸ Samatar 1989, 161-162.

⁶⁵⁹ Lewis 2002, 218.

⁶⁶⁰ MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 003910/1974, 1974. június 1.

⁶⁶¹ MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 003913/1974, 1974. június 10.

szemben a Derg ekkor még nem volt marxista szervezet, és a mérsékelt konzervatívoktól kezdve a szélsőbalos elemekig számos szereplő helyet kapott benne. A bizonytalanságot jól mutatta, hogy a nyugati országok mind a fegyverszállítványok, mind a segélyek folyósítását fenntartották, és a kivárás taktikáját alkalmazták.⁶⁶² Az új etióp vezetés még Mogadishu felé is engedékenyebb politikát mutatott: a szomáli fővárosban járt jószolgálati követség kifejezte együttműködési szándékát, amit Barre pozitívan fogadott.⁶⁶³

A császár félreállítását követően azonban hamar megindult a Dergen belüli hatalmi küzdelem, amelyből egyre inkább a kíméletlen és brutális Mengistu Hailé Mariam került ki győztesen. A baloldali orientációjú katonatisztek már 1974 novemberében meggyilkolták a konzervatívnak számító Aman Andom tábornokot,⁶⁶⁴ majd a Magyarországon is bevált „szalámitaktika” követésével megkezdődött a Mengistunak való behódolást elutasító baloldali tisztek fokozatos kiszorítása is. Ahogy 1977-ben egy hazánkban tanuló etióp újságíró megjegyezte, Addisz-Abebában hasonló hatalmi harc folyt, mint 1917-ben a bolsevikok és a mensevikok között Oroszországban.⁶⁶⁵ Ennek eredményeképpen Mengistu 1977 februárjára a rebellis tisztek és a forradalmat elindító diákság prominens vezetőinek likvidálásával teljhatalomra tett szert a Dergen belül, és megkezdte az ország szovjetizálását.⁶⁶⁶ A diktátor brutalitását jól szemlélteti, hogy eddigre a Derg 15 alapító tagja közül már csak három volt életben.⁶⁶⁷

Mengistu politikai irányultságában fontos szerepet játszott, hogy az Egyesült Államok katonai akadémiáit megjáró fiatal tiszt a saját bőrén tapasztalhatta meg egyes amerikaiak rasszizmusát, ami forradalmár alkatával társulva a Szovjetunió felé fordította érdeklődését.⁶⁶⁸ Ebben azonban jóval erősebb volt az USA-val szembeni ellenérzés és a hatalomvágy, mint a valódi ideológiai meggyőződés: Mengistu, miközben nyilatkozataiban élesen elítélte a nyugati imperializmust, tárt karokkal fogadott el tőle mindenfajta pénzügyi segítséget.

Mengistu hatalomra kerülése után egyértelművé vált, hogy az amerikaiak nem maradhatnak már sokáig az országban. Az ellenzék likvidálásánál bevett gyakorlat volt, hogy a Derg arra hivatkozott, a vádlottak a CIA ügynökei voltak (aminek még a magyar hírszerzés sem adott nagy hitelt).⁶⁶⁹ Washington mégis reménykedett: *„Az USA képviselőinek véleménye szerint az amerikaiak távozása után elkerülhetetlenül bizonyos hatalmi űr keletkezik, mivel a*

⁶⁶² MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 005450/1974, 1974. október 30.

⁶⁶³ MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 005455/1974, 1974. október 31.

⁶⁶⁴ MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 004832/1974, 1974. december 20.

⁶⁶⁵ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-687. 1977. február 12.

⁶⁶⁶ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-687. 1977. február 12.

⁶⁶⁷ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Daily Telegraph, 1977. szeptember 13.

⁶⁶⁸ Jackson 2007, 40.

⁶⁶⁹ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-687. 1977. február 12.

szocialista országok nem képesek az etióp hadsereg átalakítását operatíván végrehajtani és ellátni azt a szükséges mennyiségű fegyverrel, elsősorban támadó fegyverekkel. Ilyen körülmények között, az amerikaiak véleménye szerint, a hadsereg, amely a forradalom támasza, nem lesz képes megvédeni az országot a külső ellenséggel szemben és nem lesz képes szembeszállni a szeparatista és ellenforradalmi erőkkel, ami maga után vonja a jelenlegi rendszer bukását.”⁶⁷⁰ Az amerikai diplomaták helyzetértékelése meglehetősen pontosnak bizonyult, leszámítva egy elemet: nem tudták vagy nem vették figyelembe, hogy az 1976 decemberében Moszkvában járó Mengistu titkos megállapodást kötött a szovjetekkel, amelynek értelmében a szuperhatalom vállalta a marxista irányultságú Derg támogatását és az etióp hadsereg átfegyverzését.⁶⁷¹

Szomália tehát ilyen viszonyok között szemlélte az etiópai eseményeket. A Derg figyelmét lekötötte a folyamatos küzdelem a konzervatív és Mengistu szerint „ultrabalos” katonatisztek és az IKAT-on kívül mozgolódó erők ellen. Komoly erőfeszítéseket kívánt a diákság megfékezése, akik szerint a diktátor kisajátította és zsákutcába vezette a forradalmat. Eközben az eritreai hadszíntéren a szeparatisták egyik győzelmet a másik után aratták,⁶⁷² a WSLF pedig folyamatos nyomás alatt tartotta a demoralizált és utánpótlási gondokkal küszködő ogadeni helyőrségeket. Az etióp-szomáli megbékélés lehetősége már rég a múlté volt. 1977 júniusában a Kínába látogató szomáli párt- és kormányküldöttséget Peking biztosította arról, hogy hajlandó támogatni az ogadeni szomálik önrendelkezési igényeit, és szükség esetén pótalkatrészeket nyújt a szomáli hadsereg számára.⁶⁷³ Szaúd-Arábia szintén komoly pénzügyi segítséget ajánlott Mogadishunak az ogadeni beavatkozáshoz – azzal a feltétellel, hogy Barre szakít a szocialista orientációval.⁶⁷⁴ Az eritreai szeparatistákat támogató Egyiptom és Szudán szintén úgy érezték, elérkezett az idő Addisz-Abeba vezető hatalmának megtörésére és az arab befolyás további növelésére a térségben.⁶⁷⁵ Úgy tűnt, a Derg napjai meg vannak számlálva. Ahogy egy kairói hírszerzési jelentés írta, a „legkritikusabb Etiópia belső helyzete. A régi rendszerből részben megmaradt hadsereg megosztott, a szervezés alatt álló új néphadsereg tapasztalatlan. A burzsoázia befolyása erős, nincs uralkodó párt, nehéz a haladó erők mindennemű megszervezése. A nagy létszámban fenntartott fegyveres erők

⁶⁷⁰ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-910. 1977. március 3.

⁶⁷¹ Jackson 2007, 40.

⁶⁷² ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1228. 1977. március 22.; ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1146. 1977. március 17.

⁶⁷³ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-3247. 1977. július 23.

⁶⁷⁴ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 2995-2. 1977. július 6.

⁶⁷⁵ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 3411-2. 1977. augusztus 6.

felemésztik az anyagiakat. Intenzív külső támadással a belső problémák súlyosbodása várható. A katonai vereség helyett inkább egy Chiléhez hasonló helyzet veszélye áll fenn.”⁶⁷⁶

Mindehhez képest Mogadishu még mindig óvatos volt. Barre és környezete érzékelte, hogy az ogadeni kalandhoz elengedhetetlen az USA támogatásának megszerzése, ez azonban továbbra is késett: Washington még 1977 elején sem szüntette be az Etiópiának küldött fegyverszállításokat, sőt fokozta azokat, abban bízva, így sikerül megtartania Addiszt – Mengistuval vagy nélküle.⁶⁷⁷ A magyar hírszerzés szerint az Egyesült Államok *„nem adta fel azt a reményt, hogy a nyugatbarát – az augusztus végén leváltott hadügyminiszter és VKF körül csoportosuló – elemek magukhoz ragadhatják a hatalmat. Ez a helyzet Irakot, sőt Egyiptomot is óvatosságra inti Szomália támogatásában.*”⁶⁷⁸ Washington ugyan a nyár folyamán tárgyalt Mogadishuval az esetleges katonai segítségnyújtásról, de ez nem tűnt kielégítőnek a szomáliai számára: Barre a Moszkvával való nyílt szakításért cserébe csupán védekező fegyvereket kapott volna, ráadásul azokat Washington kongresszusi jóváhagyáshoz kötötte, amelynek megszerzése – tekintettel az egyre gyakrabban felröppenő hírekre az Ogadenben harcoló reguláris szomáli alakulatokról – nem ígérkezett könnyű feladatnak.⁶⁷⁹ Mogadishu ezért még egy kétségbeesett lépést tett a helyzet rendezésére: 1977 szeptemberében Barre Moszkvába utazott, hogy meggyőzze egykori támogatóit ügye igazáról. A szovjetek azonban nyilvánvalóvá tették, hogy Szomália már másodlagos a számukra, és mélyen megalázták a szomáli elnököt. Egyrészt Brezsnyev nem fogadta az államfőt, másrészt a szovjetek folyamatosan provokálták a tábornokot. Felrótták neki, hogy a szovjet-szomáli katonai szerződés értelmében Mogadishu csak önvédelemre használhatná a kapott fegyvereket (amit a sifita-háború vagy a korábbi ogadeni harcok esetén nem vetettek Barre szemére). Amikor a tábornok tagadta szerepét a WSLF felfegyverzésében, Koszigin megkérdezte tőle, hogy akkor hogyan kerültek szovjet harckocsik és nehéztüzérség a gerillák kezébe. A jelentések szerint Barre erre válaszul *„hosszasan ecsetelte Szomália szövetségi és baráti hűségét a Szovjetunióhoz, a szocialista országokhoz, s ettől ők soha nem fognak eltávolodni, s mint mondotta, nem akarnak elválni és újra nőszülni: azaz más szövetségesek után nézni.*”⁶⁸⁰ Ugyanakkor válaszul az elnök felhívta a figyelmet arra a kétségtelen tényre is, hogy az Etiópia-szerke zajló felkelés oka, hogy *„a forradalom által a föderációról, konföderációról tett ígérek csak szavak maradtak: az etióp nacionalizmus ugyanolyan erővel tombol, mint*

⁶⁷⁶ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 3411-2. 1977. augusztus 6.

⁶⁷⁷ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1085. 1977. március 12.

⁶⁷⁸ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-4162. 1977. október 6.

⁶⁷⁹ ÁBTL 1.11.4. UN-77. Szomália 1977, Washington, 1977. augusztus 4.

⁶⁸⁰ MOL XIX-J-1-j. 1977/122.d., (Szomália), 004750, 1977. szeptember 5.

Hailé Szelasszié alatt, és a jelenlegi vezetői csoport szocialista frazeológiával takarja gyarmatosító tevékenységét. Ogaden népének dekolonizációs célkitűzése ezért szocialista lépés.”⁶⁸¹

Azt, hogy térség folyamataiban jóval nagyobb szerepet játszottak a geopolitikai megfontolások, mint az ideológiai elkötelezettség, jól mutatja, hogy a Szovjetunió korábban fegyveres támogatást nyújtott az Etiópia ellen küzdő eritreai gerilláknak is, az addisz-abebei fordulattal azonban a szovjetek hivatalosan is felfüggesztette a szakadár csoportok támogatását.

Barre számára a moszkvai látogatás fordulópontnak bizonyult. A tábornok szembesült vele, hogy országa jelentéktelen mellékszereplő abban a versengésben, amit a két szuperhatalom vív Etiópia megszerzéséért. A másfél évtizedes stratégiai partnerség, amely Szomália és a Szovjetunió közt fennállt, semmiféle politikai előnyhöz sem juttatta Mogadishut, és egy lépéssel sem kerültek közelebb az ogadeni kérdés rendezéséhez. A szovjetek elzárkóztak minden szomáli ajánlattól (egy esetleges konföderáció Etiópia, Dzsibuti és Szomália között, amelyben Ogaden az utóbbi alá tartozna), ráadásul alaposan megmosták Barre fejét, amiért erőszakos határrevízióra tör. A tábornok kifejezte csalódottságát, amiért „nem értették meg őt szovjet részről. Semmi konkrét ígéretet nem tett: »majd gondolkozunk« – mondotta.”⁶⁸² A tábornok elégedetlensége a szovjetek szerint őszintének tűnt, és Moszkvában úgy értékelték, Barre nem „játszott”, ténylegesen meg akart egyezni pártfogóival.⁶⁸³

A szeptemberi találkozó után azonban az elnök érezte, hogy lépnie kell. Ahogy a magyar hírszerzés fogalmazott, „Barre szomáli elnök a szocialista, nyugati és arab országok közötti lavírozással igyekezett elkerülni országa nyílt elkötelezettségét. Szadat függő helyzetét elkerülve nem kívánt egyértelműen lecsatlakozni a Nyugat mellett. (...) A szomáliai vezetés azonban egyre kevésbé tudja ezt a »hintapolitikát« fenntartani. (...) A reakciós és nyugatbarát arab országok támogatásában Szomália csak akkor lehet biztos, ha végleg szakít a Szovjetunióval. Utánpótlását azonban csak az arab országok szovjet eredetű készleteiből tudja biztosítani.”⁶⁸⁴ A helyzetet bonyolította, hogy a „Nyugat egyeztetett döntése a fegyverszállításra tett ígéret visszavonásáról szintén korlátozza Mogadishu manőverezési lehetőségét. Erre a lépésre a nyugati hatalmak annak következtében kényszerültek, hogy az egyértelművé váló szomáli beavatkozás fokozódó elítélést váltott ki a fekete afrikai államok

⁶⁸¹ Uo.

⁶⁸² Uo.

⁶⁸³ Uo.

⁶⁸⁴ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-4162. 1977. október 6.

körében.”⁶⁸⁵ Ugyanakkor Dzsibuti miatt a franciák, Kenya miatt pedig a britek nézték gyanakvó szemmel a reguláris szomáli erők feltűnését Ogadenben.

A szomáli vezetés tehát a következők közül választhatott: vagy a biztos úton marad, és kivonva csapatait a területről, lemond a kockázatos ogadeni kalandról, vagy – a bizonytalan pénzügyi és fegyverellátási háttér ellenére – folytatja a kedvezően alakuló etiópiai háborút, és bízik abban, hogy a Mengistu-rendszer összeomlását követő rendezésben megszerezheti az áhított területeket. Közel fél év diplomáciai huzavonái, folyamatos megaláztatása, a kedvezőnek tűnő hadszíntéri helyzet, illetve a belpolitikai nyomás hatására Barre végül az utóbbi mellett döntött, és 1977. november 18-án látványosan szakított korábbi pártfogoltjával, kiutasítva mintegy 6 000 szovjet tisztet és családtagjaikat az országból.⁶⁸⁶ A lépésnek csupán szimbolikus jelentősége volt: Moszkva már korábban beszüntette a Mogadishunak küldött fegyverszállítmányokat, miközben Barrénak meg kellett érnie, hogy korábbi szövetségesei a hadtörténelem egyik legnagyobb légihídján keresztül csak úgy öntik a „védekező” fegyvereket – T-55-ös harckocsikat, MIG-21-es vadászgépeket, illetve nehéztüzérségi eszközöket – a Derg támogatására.⁶⁸⁷

Barre lényegében egyetlen dologban számította el magát: nem vette figyelembe, hogy a szovjetek és szövetségeseik milyen irdatlan erőfeszítéseket hajlandóak tenni a harmadik világ forradalmainak megmentésére. Angola után a szovjetek és a kubaiak úgy érezték, Etiópia lesz a kontinensen a forradalmi tűz új gócpontja, amely nemcsak a közvetlen térséget, hanem egy kis szerencsével az egész kontinenst lángba boríthatja. A szovjetek és szövetségeseik elkötelezettségét jól jelzi, hogy a meginduló etióp ellentámadást zömében kubai, szovjet és dél-jemeni katonák hajtották végre, mivel a demoralizált etiópok nem vehették fel e versenyt a szomálikkal.⁶⁸⁸ A felvonultatott haditechnikát pedig talán az szemlélteti a legjobban, hogy az Ogaden bejáratánál fekvő Madra Pass-szorost védő szomálikat a szövetségesek a hátuk mögé ledobott légideszant harckocsiaival és tüzérségével semlegesítették. Ahogy a csalódott szomáli gerillák és reguláris erők megjegyezték, *„nem harcolhatunk egy nagyhatalom ellen.”*⁶⁸⁹

A szovjetekkel szemben ugyanakkor Donna Jackson értelmezése szerint a vietnámi háborút épp lezáró, erkölcsileg és gazdaságilag is kimerült Egyesült Államokat kormányzó Carter bízott a détente szellemiségében, nem beszélve arról a nyilvánvaló tényről, hogy az

⁶⁸⁵ Uo.

⁶⁸⁶ Lewis 2002, 235.

⁶⁸⁷ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), The Guardian, 1977. október 20.

⁶⁸⁸ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Daily Telegraph, 1978. február 7.

⁶⁸⁹ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), The Guardian, 1978. március 10.

ogadeni háborúban Szomália volt az agresszor. Így miközben Mengistu élvonalbeli haditechnikával, illetve több tízezernyi „tanácsadóval” szállhatott szembe a szomáli invázióval, Mogadishu csak 1980 augusztusától, az afganisztáni szovjet bevonulás hatására elkezdődő „kis hidegháború” után részesült Washington részéről komolyabb támogatásban.⁶⁹⁰ Barre egész egyszerűen rosszkor vágott bele az ogadeni háborúba, egy olyan periódusban, amikor az Egyesült Államok a korábbi és későbbi gyakorlattól eltérően nem volt hajlandó azonnal tárt karokkal fogadni egy Moszkvától elfordult, katonai agresszióba keveredett párttűt. Ráadásul a szovjetek a tutyi-mutyi amerikai külpolitikával ellentétben kőkemény reálpolitikát folytattak Afrika szarván, egészen a nyolcvanas évekig megtartva maguknak Addisz barátságát.

Annak ellenére, hogy az 1980-as évekre látszólag letisztult a helyzet Afrika szarván, valójában nem ért véget az Etiópia kegyeiért folyó játszma, illetve Szomália mellőzése. Miközben az amerikaiak megkezdték Mogadishu átfegyverzését, a magyar hírszerzési anyagok szerint 1983-ban Washington felajánlotta Mengistunak, hogy csökkentik a szomáliknak küldött fegyvereket, sőt elhagyják a frissen megszerzett Berberát, ha a szovjet-kubai csapatok kivonulnak Etiópiából. Sőt az amerikaiak azt is felajánlották, hogy visszafogják az eritreai gerillákat támogató arab szövetségeseiket, ha Addisz-Abeba lazít a „radikális arab rendszerekkel” (értsd: Líbia, Dél-Jemen) fennálló kapcsolatán. Azt, hogy a tapogatózás nem talált süket fülekre, jelzi, hogy „vezető etióp újságírókat és szerkesztőket felhívtak arra, hogy külön felső szintű központi jóváhagyás nélkül ne publikáljanak az USA-t közvetlenül támadó anyagokat és néhány cikk megjelenését megtiltották.”⁶⁹¹ Etiópia és az Egyesült Államok közti kereskedelem volumene tovább nőtt, miközben Washington további vállalatokat ösztönzött afrikai beruházásokra.⁶⁹² Nem csoda tehát, hogy Moszkva fenyegetve érezte frissen megszerzett pozícióit, ráadásul Barre mellőzésével az a veszély is felmerült, hogy egy esetleges etióp belpolitikai fordulattal kiszorul a térségből. Így a kubai és szovjet csapatok jelenléte az eritreai és ogadeni szakadárok mellett azért is bírt jelentőséggel, mert biztos támaszt jelentettek Mengistu hatalmának megőrzéséhez. Ennek ékes bizonyítéka volt egy 1983. decemberi puccskísérlet leverése.⁶⁹³ Sőt a rossz nyelvek szerint a szovjetek az eritreai fronton azért sem erőltették a katonai győzelmet, mert az elhúzódó harcok indokolttá tették kelet-afrikai jelenlétüket. Ennek érdekében állítólag még arra is hajlandóak voltak, hogy

⁶⁹⁰ Jackson 2007, 2-10.

⁶⁹¹ ÁBTL 1.11.4. 330. d. Etiópia 1983, 67/9-183. 1983. január 19.

⁶⁹² Uo.

⁶⁹³ ÁBTL 1.11.4. 404. d. Etiópia 1985, 67/9-1716. 1985. április 3.

Szírián keresztül fegyvereket szállítsanak a meggyengül szakadároknak, hogy azok folytathassák a harcot.⁶⁹⁴

Jól látszik tehát, hogy miközben a felső politika szintjén látszólag mély egyetértés honolt, a mélyben folyamatosan zajlott a küzdelem Etiópia megszerzéséért. Bár itt most nincs lehetőség kitérni ennek részleteire, az erőviszonyokat jól jelzik azok a statisztikák, amelyek az etióp gazdaság mutatószámait tartalmazzák. Az ideológiai fordulat után a szocialista tömb országai gazdaságilag is igyekeztek leválasztani Etiópiát a Nyugatról (delinking), ám hamar egyértelművé vált, hogy nem bírják a versenyt. Az 1979-ben felajánlott 134 millió USD-nyi hitelkeretből Addisz-Abeba mindössze 6,5 milliót hívott le, mivel a „baráti” szocialista országok által felajánlott összegek 2,5 %-os kamata, 3 éves moratóriuma nem versenyezhetett a nyugati államok és szervezetek 2 % alatti kamatozású, öt év fizetési moratóriumot tartalmazó csomagjaival.⁶⁹⁵ 1977-ben az etióp import 3,5 %-a, az exportnak alig 3 %-a irányult a szocialista blokk országaiba,⁶⁹⁶ miközben a nyugati kormányok 1982-83-ban ismét 150-170 millió USD értékben folyósítottak segélyt Etiópiának.⁶⁹⁷ Így nem csoda, hogy az etiópok *„arra az álláspontra jutottak, hogy mindenféle kezdeményezésről a szocialista országokkal való kereskedelmi, gazdasági kapcsolat terén lemondanak. A szocialista országoktól érkező kezdeményezéseket a jövőben is megvizsgálják (...) Véleményük szerint a tőkés országokból ide irányuló segély jellegű hitelek és segélyek példáját kellene a szocialista országoknak is követnie, és áldozatokat kellene hozniuk, mint ahogy a nyugati országok is teszik. (...) A szovjet fegyverszállítások és minden egyéb gazdasági projektum kereskedelmi alapon történik. (...) A Szovjetuniótól érkező segélyeket, ajándékokat minimálisnak tartják.”*⁶⁹⁸

Mindez a mi szempontunkból azért érdekes, mert miközben Etiópia kegyeiért komoly küzdelem folyt, Szomáliával alig foglalkozott valaki. Az Addisz-Abeába áramló segélyekkel és hitelekkel összefüggően Mogadishu jóval szerényebb támogatással gazdálkodhatott, és ismét belekényszerült az örök második pozíciójába. Így miközben az ország benne találta magát egy háborúban, amelyből egészen 1988-ig nem tudott kikeveredni, a külvilág – például az arab államok – által ígért támogatások jó része elmaradt, és a tömbváltás csak arra volt jó, hogy hosszú távon aláaknázza az addig elért gazdasági és politikai sikereket, végső soron pedig a szomáli államiséget.

⁶⁹⁴ Uo.

⁶⁹⁵ MOL XIX-J-1-j. 1979/50.d., (Etiópia), 003789/1, 1979. december 17.

⁶⁹⁶ MOL XIX-J-1-j. 1979/51.d., (Etiópia), 002886/1, 1978. április 18.

⁶⁹⁷ ÁBTL 1.11.4. 305. d. Etiópia 1982, 67/9-1774. 1982. október 19.

⁶⁹⁸ ÁBTL 1.11.4. 305. d. Etiópia 1982, 67/9-1859. 1982. november 1.

III.3.3. A regionális szereplők jelentősége – helyettesítő-erők vagy önálló aktorok?

Már az eddigi fejezetekben is volt szó róla, hogy a különféle arab államok, elsősorban Szaúd-Arábia és Irak miként igyekeztek rávenni Szomáliát a tömbváltásra, vagy hogy Kína miként ígért támogatást Mogadishunak etióp kalandjához. Ezeken túlmenően azonban érdemes röviden elemeznünk, milyen szerepet is játszottak valójában ezek az országok az események alakulásában, mert miközben figyelmünket alapvetően a két szuperhatalom, az USA és a Szovjetunió vonja magára, ezek a világviszonylatban sokszor fajsúlyosnak egyáltalán nem nevezhető államok legalább olyan fontos epizód szerepeket kaptak az ogadeni háború megkonstruálásában, mint Moszkva és Washington. Ráadásul ez sok esetben messze túlmutatott azon az egyszerű statisztaszerepen, amelyet némely kutatók szánnak ezeknek az országoknak. Ahelyett ugyanis, hogy „proxy”, vagyis helyettesítő-államoknak degradálnánk le őket, feltételezve, hogy csupán a nagyok meghosszabbított karjaként, moszkvai és washingtoni pénzzel és fegyverrel kitömve cselekedtek, azt látjuk, hogy sok esetben önálló akarattal és érdekekkel léptek fel a diplomáciai arénában.

Északkelet-Afrika esetében a fő szervezőerőt a Nyugat-barát arab államok azon törekvése jelentette, hogy Eritrea elszakadásával, illetve Szomália átállásával biztosítsák dominanciájukat a térségben. Miközben a szovjetek megkezdték hatalmuk kiépítését Etiópiában, az amerikaiak pedig kétségbeesetten igyekeztek megtartani egykori szövetségüket, kölcsönösen alig törődve Szomáliával, az 1977 februárjában Kartúmban megrendezett *„egyiptomi-szíriai-szudáni csúcsértekezlet záróközleménye a Vörös-tengert arab tengernek nyilvánította.”*⁶⁹⁹ Az arabokat az is aggodalommal töltötte el, hogy a formálódó Líbia-Etiópia-Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság (JNDK) tengelyben a szocializmus fokozódó előretörését vizionálták. Ideológiától függetlenül a keresztény Addisz-Abeba ennek a Nyugat-barát arab összefogásnak mindig a szenvedő alanya volt.⁷⁰⁰ Mint említettük, az Öböl országai az „arab” és muszlim Szomáliára is úgy tekintettek, mint Etiópia lehetséges ellensúlyára. Az arabok éppen ezért minden alkalmat megragadtak, hogy gyengíthessék Addisz-Abebat, így az 1961-62-től kibontakozó eritreai gerillamozgalom már a kezdetekről erős támogatásra számíthatott a részükről. A helyzetet persze bonyolította, hogy maguk az eritreaiak is meglehetősen heterogén ideológiai alapokon álltak: a mérsékeltbb iszlamista Eritreai Felszabadítási Front, illetve a jóval radikálisabb Eritreai Felszabadítási Front – Népi Felszabadítási Front elsősorban szaúdi, iraki, szíriai, egyiptomi, észak-jemeni

⁶⁹⁹ ÁBTL 1.11.4. 39. d. Etiópia 1977, 67/9-1562. 1977. április 17.

⁷⁰⁰ ÁBTL 1.11.4. 256. d. Etiópia 1981, 67/9-2470. 1981. szeptember 25.

marokkói, szudáni támogatást kapott, míg a marxista Eritreai Népi Felszabadítási Front mögött líbiai, dél-jemeni és szovjet segítség állt (egészen az 1977-es fordulatig).⁷⁰¹ Vagyis a „Nyugat-barát” arab államok már akkor is felléptek Etiópia ellen, amikor az Washington egyik legfőbb regionális szövetségese volt. Persze az iszlám államok nem mindig alkottak egységes frontot, belső vetélkedéseik sok fejtörést okoztak Mogadishunak. Barre például 1977 decemberében, amikor Bagdadba látogatott, szembesült vele, hogy az iraki vezetés addigi támogató magatartása hirtelen gyökeresen megváltozott, és Bakr elnök felszólította kollégáját, hogy azonnal szüntesse be a fegyveres agressziót, mivel az rontja az arab országok viszonyát a szubszaharai régióval. Bagdad pálfordulása mögött az húzódott meg, hogy a tábornok korábban a perzsa Iránba látogatott, ahol a Sah komoly fegyverüzletet ígért Barrénak, Bakr pedig ezt árulásnak érezte a szomálík részéről.⁷⁰² Ezek azonban inkább epizódjellegű esetek voltak, és az etiópokkal és a szovjetekkel szembeni ellenérzés még olyan hagyományos riválisokat is egy táborba terelt, mint Egyiptom és Szaúd-Arábia. 1977-ben libanoni kormányértesülések szerint Egyiptom és Szaúd titkos egyezményt kötött Mogadishu támogatására. A felek azzal bíztatták a szomálíkat, hogy *„Egyiptom hajlandó a szomáliai hadseregben levő szovjet haditechnika anyagi-műszaki kiszolgálását magára vállalni, ha távoznak Szomáliából a szovjet katonai szakértők. Ezen kívül Szadat elnök elkötelezte magát, hogy Eritreába egyiptomi katonákat irányít. (...) Szaúd-Arábia kötelezte magát, hogy finanszírozza az eritreai egyiptomi katonai kontingensek tartalmát és a szomáliai fegyveres erők anyagi-műszaki biztosítását illetően kompenzálja Egyiptom kiadásait. A szaúdiak megígérték Egyiptomnak és Szomáliának, hogy megszerzik egyes nyugati országok katonai-műszaki segítségét az etióp központi kormánnyal szembeni harc érdekében.”*⁷⁰³ Nem csoda, hogy az ÁBTL-ben és a MOL-ban fellelhető levéltári anyagok sokkal nagyobb gyanakvással szemlélik ezen hatalmak machinációit, mint a béna kacska módjára esetlenkedő amerikai vezetést. 1977 szeptemberében a magyar hírszerzési jelentések szerint *„a hadüzenet nélküli háború mélyítésében Szaúd-Arábia, Szudán és az EAK⁷⁰⁴ tevékenyen részt vesz Szomália oldalán. (...) Szaúd-Arábia fedezi a hadviseléshez szükséges fegyverzet és hadifelszerelések költségeit. Szudán biztosítja a fegyverzet és hadianyag-utánpótlás csatornáit. EAK reguláris hadseregéből jelentős létszámban MIG-típusú gépekre kiképzett pilótákat és kiszolgáló személyzetet bocsátott Szomália rendelkezésére.”*⁷⁰⁵ Kairó 1978 januárjában ismét

⁷⁰¹ Jackson 2007, 107-108.

⁷⁰² ÁBTL 1.11.4. 103. d. Szomália 1978, 67/9-146. 1978. január 19.

⁷⁰³ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-3531. 1977. augusztus 16.

⁷⁰⁴ Egyesült Arab Köztársaság. A kérdéses időszakban ez az elnevezés már hivatalosan nem létezett.

⁷⁰⁵ ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1151. 1977. szeptember 16.

megpendítette egy szudáni-egyiptomi-szomáli katonai paktum létrehozásának lehetőségét.⁷⁰⁶ Pár héttel később a Sah és Szadat Asszuánban tárgyaltak haderejük esetleges szomáliai bevetéséről. Az egyiptomiak – akik, mint a szövegek is utaltak rá, más arab államokkal szemben nagy mennyiségben rendelkeztek a szomálik számára nélkülözhetetlen szovjet fegyverrendszerekkel – ekkor már több rakományi felszerelést szállítottak Mogadishunak, és egyiptomi pilóták, illetve technikusok újabb csoportja állt készen, hogy Afrika szarvára utazzon.⁷⁰⁷ A Nyugat-barát arab rezsimek természetesen nem versenyezhetek hosszú távon a szovjetekkel. Ugyanakkor 1977 zavaros hónapjaiban úgy tűnhetett, hogy arra futni fogja az általuk nyújtott támogatásból, hogy a szomálik szétfúzzák az etióp erőket még a kubai és szovjet segítség beérkezése előtt, és lezárják a háborút. A gyors moszkvai és havannai lépések azonban keresztülhúzták a számításait, de ekkor már nem volt visszaút, és Barre – aki nem kapott fegyvert Washingtontól – már csak arab pártfogóiban reménykedhetett.

Miközben az arab világ zöme Szomália mögött sorakozott fel, a JNDK és Líbia Addiszt támogatta, előbbi ideológiai okokból, utóbbi pedig azért, mert Kaddáfí minden lehetőséget igyekezett megragadni, hogy borsot törhessen a Nyugat orra alá. Líbia Szaúdhhoz hasonló dollárdiplomáciát folytatott. 1981-ben például Tripoli 10 millió USD kézpénzt juttatott Mengistunak, valamint összesen 250 millió USD értékben vásárolt nehézfegyvereket, harckocsi- és repülőgép-alkatrészeket szorongatott helyzetben levő szövetségesének.⁷⁰⁸ Kaddáfí politikája egyébként hasonlóan váltakozó volt, mint más szereplőké: a nyolcvanas évek végén a líbiai elnök is megpróbálkozott azzal, hogy érzékelve az amerikai befolyás gyengülését, fegyverrel vásárolja meg Barrét. Ahogy a magyar hírszerzés jelentette, *„mogadishui diplomáciai körök szerint Tripoli, miközben széles körű katonai segítséget nyújt Szomáliának, arra számít, hogy eléri az amerikai jelenlét gyengülését az országban.”*⁷⁰⁹ A tábornok az aggódó Washington értésére adta, *„az amerikai szakértőknek a Libiából kapott haditechnikával történő megismerkedését akkor vizsgálhatják meg csupán, ha Washington növeli a Szomáliának nyújtott katonai segítséget.”*⁷¹⁰

Az Afrika szarván zajló konfliktusból Izrael sem akart kimaradni. Tel Aviv fő stratégiai célkitűzése az arab térnyerés visszaszorítása volt, amely már-már a Vörös-tenger teljes elvesztésével fenyegetett, és ennek érdekében az izraeliek még az etiópokkal is hajlandóak voltak szövetkezni – függetlenül attól, hogy azok éppen melyik szuperhatalomhoz

⁷⁰⁶ ÁBTL 1.11.4. 103. d. Szomália 1978, 67/9-10. 1978. január 2.

⁷⁰⁷ ÁBTL 1.11.4. 103. d. Szomália 1978, 67/9-41. 1978. január 10.

⁷⁰⁸ ÁBTL 1.11.4. 256. d. Etiópia 1981, 67/9-2580. 1981. október 8.

⁷⁰⁹ ÁBTL 1.11.4. 515. d. Szomália 1988, 67/9-4002. 1988. december 21.

⁷¹⁰ Uo.

húznak.⁷¹¹ Tel-Aviv álláspontja Mengistuval kapcsolatban az volt, hogy az elnök valójában sokkal inkább nacionalista, mint szocialista (ebben igazuk is volt), és többször is azt javasolták Washingtonnak, hogy támogassák a Derget.⁷¹² Mint láthattuk, a képlet azért nem volt ennyire egyszerű, és Mengistu – bár sohasem utasította vissza a nyugati államoktól érkező kedvező ajánlatokat, segélyeket és hiteleket – komoly ellenszenvet ápol az Egyesült Államok felé. Az 1980-as évek közepén aztán, miután egyértelművé vált, hogy Etiópia nem omlik össze, és a Vörös-tenger „arabizálásának” réme is veszített erejéből, Izrael puhított álláspontján, és elhidegült Addisz-Abebatól. Ebben az is szerepet játszott, hogy az Etiópiában élő falasák sokat szenvedtek a Mengistu-rezsim antiklerikális intézkedéseitől, illetve a polgárháborútól, és sokan el is menekültek az országból. Így 1985-ből már olyan forrást is találunk, mely szerint Tel-Aviv több tízmillió USD értékben adott át fegyvert támogatás gyanánt Mogadishunak.⁷¹³

Kína szintén igyekezett kihasználni az Afrika szarván keletkezett vizzályt. Peking már évek óta próbált mind Mogadishuval, mind Addisz-Abebéval jó viszonyt kiépíteni, és a két szuperhatalom vetélkedését kihasználva pozíciókat szerezni a térségben. Kína ráadásul a kapitalista-kommunista szembenállás helyett már ekkor előszeretettel hívta fel a figyelmet az észak-dél ellentétre, illetve a dél-dél közti kooperáció fontosságára. Ezzel a megközelítéssel Peking mindkét országban talált támogatókat.⁷¹⁴

Az a pragmatizmus és rugalmasság, amellyel Kína Kelet-Afrikában politizált, zavarba ejtő. Mint láttuk, a kínaiak már 1977 nyarán felajánlották segítségüket Mogadishunak. Peking jól érzékelte, hogy a szovjet befolyás rohamosan csökken Szomáliában, miközben az amerikaiakban még nincs elegendő hajlandóság, hogy kiálljanak Barre mellett és egyértelműen szakítsanak Addisszal. Így a kínaiak megragadták a lehetőséget, hogy kiaknázzák a frissen keletkezett űrt és Szomália támogatóiként lépjenek fel, amelynek látványosan teret is adtak. 1978 áprilisában, amikor Barre ismét Pekingbe látogatott, a kínai külügy jelezte Kubának és Etiópiának, hogy *„a Szomáliához fűződő sajátos viszonyukra való tekintettel nem hívják meg őket a programokra, hogy az esetleges kellemetlenségeket elkerüljék.”*⁷¹⁵ Li Szien Nien (Li Xiannian), a Kínai Kommunista Párt főtitkár-helyettese megjegyezte, hogy *„Szomália kormánya és népet (sic!) bátran védelmezi nemzeti méltóságát és állami szuverenitását, kemény csapásokat mér az esztelen szuperhatalmak agresszív*

⁷¹¹ MOL XIX-J-1-j. 1979/50.d., (Etiópia), 005754/1, 1979. december 17.

⁷¹² Jackson 2007, 56.

⁷¹³ ÁBTL 1.11.4. 404. d. Etiópia 1985, 67/9-4974. 1985. október 18.

⁷¹⁴ Jackson 2007, 55.

⁷¹⁵ MOL XIX-J-1-j. 1978/128.d., (Szomália), 00336, 1978. április 25.

*expansionista tevékenységére, amely Afrika-szarva ellen irányul. Az egyik szuperhatalom zsoldoscsapatokat küld Angolába és Afrika-szarvába, önkényesen megtoldva kezét beleavatkozik az afrikai országok belügyeibe, az afrikai országok közötti ügyekbe és egyik fegyveres konfliktust a másik után provokálja.*⁷¹⁶ A pekingi magyar nagykövetség jelentése tartalmazta, hogy Barre azért kereste fel ismét távoli pártfogóját, mivel „a nyugati országokban, amelyeknél próbálkozott, nem mutattak hajlandóságot a vele való találkozóra.”⁷¹⁷ Márpedig a tábornoknak égető szüksége volt az ogadeni harcokban elvesztett hadianyag pótlására.

A kínaiak bizonyos mértékben valóban hajlandónak is mutatkoztak arra, hogy támogassák Szomáliát, és fegyvert, illetve alkatrészeket szállítottak Afrika szarvára. Peking egyúttal az eritreai felkelőknek is szállított haditechnikai eszközöket.⁷¹⁸ A kínaiak a gazdaság területén is igyekeztek átvenni a szovjetek helyét. A dolog pikantériája, hogy ebben Romániában és Jugoszláviában leltek partnerekre. A magyar külügy szerint a román kutatók olajmezőket fedeztek fel Szomáliában. Ahogy a jelentés írja, „a szomáliai vezetés és a lakosság nagyra becsüli a kínai, jugoszláv és román szakértők segítségét, a tényleges eredményeken túl azért is, mert ez a segítség nincs összekapcsolva az erőszakos, sokoldalú politikai, katonai „behatolás” módszerével, mint korábban a Szovjetunió és más szocialista országok részéről ez tapasztalható volt.”⁷¹⁹ A dokumentum írója meg is jegyezte, hogy Kína, Jugoszlávia és Románia „hátrányos nemzetközi tevékenységükkel gyengítik a szocializmus egységét.”⁷²⁰ Az 1977 és 1980 közötti időszakban, amíg Washington nem állt egyértelműen Mogadishu mellé, az arabok mellett Peking lett Szomália fő fegyverszállítója, és a szovjet technikával kompatibilis MIG-17 és MIG-19-es vadászgépeket, pótalkatrészeket, illetve páncélosokat szállított Afrika szarvára. A pilóták kiképzését Egyiptom vállalta magára. 1980 márciusában Kína hangsúlyozta, több csatornán keresztül is sürgette az USA-t és a NATO tagállamait, hogy nyújtsanak jelentősebb katonai és gazdasági segítséget Barrénak. A kínaiak közölték továbbá, nagy mennyiségben adhatnak el fegyvert Szomáliának, „ha a szállításukat egy harmadik fél, például Szaúd-Arábia fizeti ki.”⁷²¹ Vagyis Kína maga is komoly üzletet látott az ogadeni háború elhúzódásában.

Ugyanakkor mindez nem akadályozta meg Pekinget abban, hogy a másodlagos diplomáciai csatornákon keresztül Mengistuval is fenntartsa a kapcsolatot. Sőt 1977

⁷¹⁶ Uo.

⁷¹⁷ Uo.

⁷¹⁸ ÁBTL 1.11.4. 154. d. Etiópia 1978, 67/9-4672. 1978. december 7.

⁷¹⁹ MOL XIX-J-1-j. 1979/122.d., (Szomália), 004087, 1979. június 13.

⁷²⁰ Uo.

⁷²¹ ÁBTL 1.11.4. 214. d. Szomália 1980, 67/9-2790. 1980. június 30.

márciusában, miközben a Szovjetunió felé közeledve az IKAT nyilatkozataiban leszögezte, hogy nem áll szándék bővíteni kínai kapcsolatait, Addisz-Abeba titokban fegyvert és kiképzőket kért az ázsiai országtól a „népi rendőrség” felszerelésére. A pekingi vezetés teljesítette a kérést, és lőfegyvereket, illetve 50 kiképzőt küldött Etiópiába⁷²² – miközben ezzel csaknem egyidőben biztosította Barrét arról, hogy jogosnak tartják ogadeni követeléseit. A kínai befolyás a következő években sem csökkent. 1978 decemberében a kubaiak megjegyezték, hogy *„az etióp intézményekben, hivatalokban stb. igen erősen érvényesül a kínai befolyás. A hadügyminisztérium kivétel.”*⁷²³ Bár Mengistu állítólag igyekezett megfékezni a kínai térnyerést, ez csak mérsékelt eredményekkel járt. *„A kínai befolyással”* – írja az előbb idézett jelentés – *„a kubai szakértők, elsősorban az egészségügyi szakértők közvetlenül vagy közvetve is találkoztak.”*⁷²⁴ A kubaiak megfigyelték, hogy a kínaiak gyakran tudatosan hátráltatják munkájukat, és az egészségügyi minisztériumban döntő a szavuk. Az ázsiaiak erőfeszítéseit valószínűleg nagyban elősegítette, hogy míg a kubaiak három birrt (kb. 1,5 USD)⁷²⁵ kértek minden vizsgálatért, a kínaiak ingyen praktizáltak.⁷²⁶ A kínai befolyás csökkentése Mengistu szándékai ellenére sem sikerült. Ahogy a magyar hírszerzési jelentések rámutattak, *„több közép és magasszintű etióp vezető nem tartja kielégítőnek a szovjet gazdasági és technikai segély mértékét és módját. Etiópia a KNK (értsd: Kínai Népköztársaság – M.V.) részéről több olyan kedvező segély és együttműködési ajánlatot kapott, amely a mezőgazdaság, az élelmiszer és néhány könnyűipari ágazat gyorsabb fejlesztését teszi lehetővé.”*⁷²⁷ A mezőgazdaság és a textilipar területén a megállapodások ekkorra már megszülettek, és kínai szakértők érkeztek az országba, miközben Peking jelezte, hogy kész az etióp szakemberek fogadására, hogy továbbképzésben részesítse őket.⁷²⁸

Végül, de nem utolsó sorban érdemes pár szót ejtenünk Kenya magatartásáról. Nairobi nem véletlenül nem tűnt fel az eddigi elemzésben, Jomo Kenyatta és utódai ugyanis igyekeztek távol tartani magukat az északi határaiknál kialakult zűrzavartól. Nairobi a történelmi előzmények után aggódva nézte, hogy Mogadishu irredenta külpolitikájának megvalósításához a fegyverek eszközéhez nyúlt, annál is inkább, mert Kenya nem rendelkezett számottevő haderővel. 1977-ben, az ogadeni háború kitörésekor a Kenyai Védelmi Erők (Kenyan Defence Forces – KDF) állományába mindössze 15 000, gyengén

⁷²² ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1228. 1977. március 22.

⁷²³ MOL XIX-J-1-j. 1978/51.d., (Etiópia), 005530/3, 1978. december 6.

⁷²⁴ Uo.

⁷²⁵ ÁBTL 1.11.4. 214. d. Etiópia 1980, 67/9-7885. 1980. november 17.

⁷²⁶ Uo.

⁷²⁷ ÁBTL 1.11.4. 256. d. Etiópia 1981, 67/9-1055. 1981. március 26.

⁷²⁸ Uo.

kiképzett és felszerelt katona tartozott, miközben a szomáli reguláris erők létszáma meghaladta az 50 000 főt, nem számítva a különféle gerillák és más irreguláris egységek szintén több tízezer harcosát.⁷²⁹ Nairobi elsősorban attól tartott, hogy az ogadeni vereség után Mogadishu az Északkeleti Tartomány ellen indított invázióval igyekszik elterelni a figyelmet a kudarcról és kielégíteni a szomáli nacionalisták igényeit. Kenyatta a fenyegetés elhárítására Nagy-Britanniától kért fegyvereket, London azonban elhárította a kérést, mivel a brit politikusok úgy vélték, hogy a szomáli invázió nem reális veszély.⁷³⁰ Mint később kiderült, nekik lett igazuk, és Barre nem akart kétfrontos háborút. Az amerikaiak 1980-as megjelenése Szomáliában végképp eloszlatta Nairobi aggodalmait, annál is inkább, mivel Washington engedélyt kért kenyai támaszpontok használatára is. Ahogy a kenyaiak felismerték, az amerikai jelenlét hosszú távon stabilizáló elemnek bizonyult – legalábbis Nairobi szempontjából.⁷³¹ Így a kenyaiak nem vagy csak alig játszottak tevékeny szerepet az Afrika szarván játszódó vetélkedésben, számukra a legnagyobb eredménynek az számított, amikor 1981-ben a szomáli biztonsági erők megölték két siftát, akik Kenyából 200 tehenet raboltak el, és ezzel Mogadishu valóban bizonyította jó szándékát déli szomszédja felé.⁷³²

Mielőtt lezárnánk a két szuperhatalom mellett tevékenykedő szereplők korántsem teljes körű bemutatását, illik választ adnunk a fejezet címében feltett kérdésre: helyettesítő-erőként vagy önálló aktorokként cselekedtek-e ezek az államok? A bemutatott példák azt sugallják, hogy jóval többről volt itt szó, minthogy Rijjád, Peking, Tripoli vagy Kairó egy-egy mögötte álló szuperhatalom meghosszabbított karajként tevékenykedett volna. Bár erre is előfordultak példák, a helyi hatalmi központok hajlamosnak bizonyultak a saját pecsenyájuk sültögetésére az Afrika szarván támadt tűzvészben – sőt, végiggondolva a tömérdek fegyvert, amit a térségbe eljuttattak, illetve fondorlatos diplomáciai machinációikat, meghatározó szerepük volt ennek a tűzvésznek a kialakításában és táplálásában is. Mogadishu aligha vágott volna bele az ogadeni kalandba, ha arab szövetségesei és Peking nem helyezi kilátásba számára a fegyverszállításokat. Ugyanez vonatkozik 1978 tavaszára is: a súlyos vereség után Mogadishu továbbra sem számíthatott az Egyesült Államok támogatására, amely még mindig Addisz kegyeiért küzdött. Barre aligha folytatta volna a háborút, ha előbb említett támogatói nem biztosítják számára a szükséges fegyverzetet. Bár ez nyilván nem volt teljesen idegen az amerikai törekvésektől, Egyiptom, Szaúd-Arábia vagy Kuvait kéretlenül is ellátta fegyverekkel Barrét, aki egészen az amerikai bőségszaru 1980-es megnyílásáig ezekből a

⁷²⁹ Adar 1995, 143-145.

⁷³⁰ MOL XIX-J-1-j. 1978/76.d., (Kenya), 002220, 1978. március 14.

⁷³¹ ÁBTL 1.11.4. 214. d. Etiópia 1980, 67/9-3622. 1980. május 20.

⁷³² Adar 1995, 79.

támogatásokból finanszírozta küzdelmét. Ugyanakkor ezek a szállítmányok sohasem vetekedhettek a Mengistunak nyújtott szovjet és kubai katonai támogatással, így ahelyett, hogy győzelemre segítették volna Mogadishut, elhúzódó háborúba kényszerítették az országot, amely aláasta a szomáli államiság alapjait, a klánok, illetve az új elit közti konszenzust, valamint Barre hatalmát. Ilyetén módon az arab államok, amelyek a kereszténység és az „istentelen” szocializmus elleni küzdelmükben a boxzsák, illetve a faltörő kos szerepét szánták Szomáliának, közvetlenül is felelősek voltak az ország összeomlásáért. Miközben 1991 után mindenki a két szuperhatalomra mutogatott, mint a tragédia fő felelőseire, a megvizsgált források alapján úgy tűnik, az arab országok már-már cinikus szerepe semmivel sem volt pusztítóbb, mint a nagyok vetélkedése. Ugyanez vonatkozik Pekingre is, amely egyszerre két vasat tartott a tűzben, és miközben fegyvereket szállított Szomáliának, fontos szerepet játszott az etióp gazdaság működtetésében. De Mogadishu számára, mint láttuk, az amerikai fegyverszállítások és gazdasági támogatások megindulása sem jelentett döntő változást: Washington ugyanis folyamatosan korábbi szövetségese, Addisz-Abeba felé kacsintgatott, és bármikor készen állt arra, hogy visszanyerje Etiópia kegyeit.

Szomália igazi tragédiáját az jelentette, hogy Északkelet-Afrikában mindenki a vezető regionális hatalmon, Etiópián tartotta a szemét, és Mogadishu mindössze abban a vonatkozásban bírt jelentőséggel, hogy miként használható fel az Addisz-Abebéért vagy a vele szemben folytatott politikában. Az, hogy ez milyen hatással jár magára Szomáliára nézve, nem érdekelt senkit sem. Ez jól megmutatkozott a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején, amikor az egykori szövetségesek rezzenéstelen arccal nézték végig a szomáli állam összeomlását, és csak Boutros Boutros Ghali – egyébként egyiptomi származású – ENSZ-főtitkár hosszas unszolására szánták rá magukat egy beavatkozásra – amikor már legalább 300-400 ezer szomáli vesztette életét a polgárháborúban és az éhínségben.

III.3.4. Külpolitikai dinamikák a hidegháború után

A nyolcvanas évek vége, a kilencvenes évek eleje felé haladva Afrika szarvának világpolitikai jelentősége folyamatosan hanyatlott, és mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió figyelmét más térségek kötötték le. Washington számára Mogadishu támogatása egyre kellemetlenebbé vált, különösen, hogy Barre mind radikálisabb módszerekkel lépett fel ellenzéke ellen, amelynek csúcspontját Hargeisa lerombolása jelentette. Emiatt 1989

januárjában az amerikaiak befagyasztották a segélyeket.⁷³³ Ezzel párhuzamosan, mint láttuk, a tábornok Líbiából és Romániából igyekezett feltölteni apadó készleteit és fegyvert vásárolni⁷³⁴ – már nem annyira az etiópok, hanem saját rebellis lakossága ellen. A két kelet-afrikai diktátor, Barre és Mengistu érzékelte, hogy a legfőbb ellenséget már nem az országon kívül, hanem az országon belül kell keresniük, így az 1988-as békekötés egyik fontos pontja volt, hogy a felek nem használják fel egymás ellen a szomszédos ország gerillacsoportjait és ellenzéki szervezeteit, illetve beszüntetik azok támogatását.⁷³⁵ Mindez azonban már nem sokat segített a két vezetőn: három évvel később mindketten bukott politikusok lettek – igaz, mindketten ép bőrrel menekültek el országukból. Míg azonban Etiópiában az ellenzék képes volt átvenni a hatalmat és egyben tartani az országot, Szomáliában a különféle frakciók közti torzszalkodás az állam széteséséhez vezetett. A később részletesen vizsgált amerikai, majd ENSZ beavatkozás csupán egy rövid intermezzót jelentett abban a folyamatban, melynek lényegként a nemzetközi szereplők egészen az új évezredig magára hagyták Szomáliát. Ugyanakkor a szomáliai békemisszió kudarca – ahogy megindítása – sem nélkülözte a tágabb nemzetközi következményeket, és az 1995 utáni szomáliai események sem értelmezhetőek a nemzetközi környezet ismerete nélkül. Míg 1992-ben a leendő új, demokratikus és élhetőbb világrend vezetőjeként feltűnő Egyesült Államok az előző eszmények igazolására és megvalósítására vonult be Szomáliába, addig a művelet sikertelensége együtt járt az USA bezárkózásával és a humanitárius problémák iránti növekvő közönyével. Márpedig a világ egyetlen szuperhatalmának külpolitikája meghatározó erővel bírt az egész glóbusz sorsára. Oroszország épp romokban hevert, az aktívabb kínai szerepvállalás, amely napjainkban kezdi bontogatni szárnyait, még csupán lehetőség volt, az EU államai pedig éppúgy részesültek a szomáliai kudarcban, mint tengerentúli szövetségük.

A szomáliai fiaskó következményei tehát nem korlátozódtak a szomáli állam területére, hanem már a következő évben éreztették hatásukat, újfent Afrikában, amikor a nagyhatalmak és az ENSZ nem avatkoztak be érdemben a ruandai eseményekbe.⁷³⁶ A folyamat dinamikáját jól jellemzi, hogy míg 1994-ben 40 000 kéksisakos szolgált a kontinensen, számuk 1999-re 2 000 főre csökkent.⁷³⁷ A tudományos élet szereplőitől kezdve egészen a gazdasági befektetőkig mindenki elfeledkezett a szubszaharai térségről,⁷³⁸ így a régió válságai messze nem számíthattak akkora publicitásra és politikai érdeklődésre, mint a

⁷³³ ÁBTL 1.11.4. 537. d. Szomália 1989, 67/9-469. 1989. február 13.

⁷³⁴ ÁBTL 1.11.4. 515. d. Szomália 1988, 67/9-4002. 1988. december 21.

⁷³⁵ ÁBTL 1.11.4. 515. d. Szomália 1988, 67/9-2257. 1988. június 20.

⁷³⁶ Sulyok 2004, 283.

⁷³⁷ Búr 2005b, 4.

⁷³⁸ Búr 2008, 3.

balkáni vagy az afganisztáni események.⁷³⁹ Akárhogy is igyekszik az ENSZ UNOSOM II-ről írt tanulmánya szépíteni a helyzetet,⁷⁴⁰ a világ magára hagyta Afrikát, és ezen belül Szomáliát is, aminek súlyos következményeivel már az új évezredben kellett szembesülnie: a külső szereplők csupán 2001. szeptember 11-e után fordítottak ismét nagyobb figyelmet a kontinensre és Szomáliára. Az, hogy a nagyhatalmak elhanyagolták Afrika szarvát, nagyban elősegítette az iszlamista szélsőségesek hatalomra kerülését, ennek kapcsán pedig a bukott államiság állapotának elhúzódását. Mindennek részletes vizsgálatára azonban majd csak a disszertáció utolsó részében kerítünk sort, mivel az itt működő tényezők bemutatása már – rohamosan közeledve napjainkhoz – sokkal inkább tartozik a krónikás, mint a történész feladatai közé.

III.4. Összegzés – a szomáli államiság és a középső időtartam

A disszertáció második nagy egysége a középső időtartamnak a szomáli történelemre és államiságra gyakorolt hatását vizsgálta. Elemzésünket három nagy csomópont köré szerveztük: a gyarmatosítás gazdasági, társadalmi és politikai hatásainak vizsgálata; a szomáli gazdaság 1960 utáni működésének bemutatása; illetve a nemzetközi kapcsolatok dinamikáinak ábrázolása a függetlenség után, különös tekintettel az ogadeni háború körülményeire.

A vizsgálat első eleme bemutatta, hogy a gyarmatosítók megjelenése – még a látszólag kevésbé érintett Brit Szomáliföldön is – alapvető változásokat hozott a mai Szomália területén élő népek történetében. Ez igazolja a disszertáció második és harmadik fő tételét, melynek értelmében a hosszú időtartam struktúrái még emberi léptékkal mérve is alakíthatóak, és a szomáli államépítés nem volt eleve kudarcra ítélve. Mert bár az államiság szinte semmiféle gyökerekkel sem rendelkezett Afrika szarván, a kapitalista világrendszerbe való bekapcsolódás és a nemzetközi kapcsolatoknak a kontinenstől gyakran független dinamikái óhatatlanul is az önálló államiság felé mutattak. Ennek legfőbb végrehajtója a gyarmatosítók mellett az azok árnyékában lassan kialakuló új szomáli elit lett, amelynek világlátott, modern eszméktől átitatott tagjai a folyamat élére álltak. Az Afrika szarvától részben független külpolitikai folyamatok, a hidegháborús vetélkedés, valamint a kétélű, az irredentizmusból táplálkozó nacionalizmus egyvelege azonban a kilencvenes évekre a szomáli állam összeomlásához vezetett. Itt részben igazolva láthattuk a disszertáció ötödik tételének igazát,

⁷³⁹ Búr 2005a, 268.

⁷⁴⁰ ENSZ 1995.

amelynek értelmében a 20. század közepén megszülető szűk elit – elsősorban az idő rövidsége miatt – nem volt képes szerves kapcsolatot kiépíteni a mögötte álló társadalom egészével. A 20. századi modernizáció a források szűkös volta miatt Szomália társadalmának és területének csak kisebbik hányadát érintette, és a folyamatos válsághelyzetben nem volt lehetőség az elért eredmények elmélyítésére. A krízishelyzetekben még ez az új elit is a jól bevált hagyományos konfliktuskezelési módszerekhez, a klánrendszerhez nyúlt vissza, ami a hetvenes évekre a nacionalizmus erodálódásához vezetett. A szomáli társadalom viszonylagos egysége ezt követően már nem tudott helyreállni, és ebben csak az iszlamisták feltűnése hozott némi változást. Ugyanakkor a belső és külső szereplők tevékenységének bemutatása igazolta negyedik tételünket, mely szerint a szomáli állam összeomlásában mindkét felet komoly felelősség terheli: Ogaden kapcsán láthattuk, hogy a különféle államok miként tettek arra diplomáciai erőfeszítéseket, hogy behajszolják Szomáliát a háborúba. Ugyanakkor a végső döntést a szomáli vezetés hozta meg, amely nem volt képes kiszabadulni a pán-szomáli irredentizmus bűvköréből. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az is a szomáli politikusok választása volt, hogy a gazdaság modernizációja helyett csillagászati összegeket költöttek el fegyverkezésre. Végül, de nem utolsó sorban a szomálikat terheli a felelősség azért is, hogy az államépítés érdekében képtelennek bizonyultak tartósan túllépni a klánok jelentette politikai kereteken, és ez már az 1940-es évektől megfigyelhető volt – bár kétségtelenül 1977 után erősödött fel igazán.

A gyarmatosítók viselkedése kapcsán igazolásra került, hogy Róma valóban komoly erőfeszítéseket tett arra, hogy Kelet-Afrikában egy mintagyarmatot hozzon létre, ami mind politikailag, mind gazdaságilag döntő fontosságú alapként szolgált a fiatal szomáli állam megteremtéséhez. Szintén bizonyítottuk, hogy Barre kétségtelen hibái ellenére folytatta az elődei által kitaposott utat, és fontos sikereket tudott felmutatni a modern Szomália létrehozásában. Az elnök még a nyolcvanas években is meglehetősen rugalmasnak bizonyult például az ország gazdaságpolitikájának terén, az ogadeni háború következményein és a növekvő belföldi ellenálláson azonban már nem tudott úrrá lenni – nem beszélve egyre brutálisabb diktatórikus hajlamairól. Végül, de nem utolsó sorban a nemzetközi szereplők bemutatásánál láthattuk, hogy az eddig zömében elhanyagolt kisebb államok is fontos szerepet játszottak az események alakulásában Kelet-Afrikában.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a középső időtartamba sorolható tényezők sok esetben diadalmaskodni látszottak a *longue durée* elemein. A kusza és gyakran egymással ellentétes erőhatások azonban sokszor kioltották vagy legalábbis eltérítették egymást, megakadályozva azt, hogy az új struktúrák meggyökeredhessenek Afrika szarván. Így a

válsághelyzetekben ismét a hosszú időtartam hatásai kezdtek érvényesülni, amelyek aláásták a gyenge szomáli állam alapjait. Ráadásul a folyamat végeredményeképpen az ország véglegesen kettészakadni látszott a *longue durée* által uralt „rég” és a külvilág hatásai által átformált „új” Szomáliára. Az 1991-es összeomlás zűrzavara, a vidéktől elvágott városi központokra kényszerített önállóság tovább növelte ezt a távolságot, amelyre a kétezres évek új szereplői, az iszlamisták és az új központi kormányok sem tudtak választ adni.

A disszertáció utolsó, befejező részében ezért azt fogjuk vizsgálni, hogy miként jelentkezett mindez a szűk értelembbe vett eseménytörténet szintjén, és arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk a szomáli állam történetének elmúlt fél évszázadát.

IV. A rövid időtartam – Szomália története a függetlenség kikiáltásától a Szomáli Szövetségi Kormány megalakulásáig⁷⁴¹

A disszertáció befejező része, a rövid időtartam eseményközpontú vizsgálata a szomáli történelem 1960 és 2012 közötti időszakának „zavaros felszínét” fogja vizsgálni. Ennek során is arra fogunk koncentrálni, hogy az egyes történések miként befolyásolták a szomáli államiság helyzetét, és hogyan vezettek el azok az 1991-es összeomlásig. Miután a szomáli történelemnek ez a szakasza meglehetősen részletes leírásban szerepel I. M. Lewis monográfiájában, itt most csupán a szempontokból legszükségesebb elemek felvonultatására kerül sor – annál is inkább, mert az előző részek kapcsán már óhatatlanul elő-előkerültek az eseménytörténeti dimenziók. A disszertáció ugyanakkor jóval részletesebben fogja vizsgálni az 1991 utáni időszakot, különös tekintettel az iszlamisták előretörésére, Szomáliának a globális dzsihádban betöltött nem túl fényes szerepére, illetve a külföldi támogatással zajló államépítés folyamatára, a *Roadmap*-re és a Szomáli Szövetségi Kormány felállítására, amely 2012-ben, huszonegy év hiátusa után ismét visszaállította az államiság intézményét Afrika szarván – igaz, egyelőre sokkal inkább de iure, mint de facto jelleggel.

IV.1. Szomália története a függetlenségtől az összeomlásig

IV.1.1. A szomáli állam születése 1960-1969

1960 nyarán a szomáli területek a feszült várakozás lázában égtek. 1960. június 26-án Brit Szomáliföld elnyerte várva várt függetlenségét, öt nappal később pedig Olasz Szomáliföld is szuverén állammá vált. A két terület még ezen a napon hivatalosan is egyesült, és 1960. július 1-jén megalakult az az állam, amelyet mind a mai napig Szomáliaként ismerünk. A hurraóptimizmus és a pánszomáli eszme által uralt légkörben senki sem gondolta, hogy három évtizeddel később észak számára ez a külön töltött öt nap lesz majd az államszövetségből való kilépés és az önálló államiság melletti legfontosabb érv. Pedig túlzás lenne azt állítani, hogy a két egykori gyarmati terület egyesítése problémamentesen zajlott le. Sőt ami azt illeti, Hargeisa és Mogadishu nagyon is félvállról vette az unió jelentette nehézségeket. Annak ellenére, hogy éveik lettek volna az egyesülés előkészítésére, a két fél csupán 1960 áprilisában egyezett meg az unióról.⁷⁴² Ez részben arra volt visszavezethető, hogy a két nagyhatalom, Olaszország és Nagy-Britannia alapvetően nem egy országban

⁷⁴¹ Ennek a fejezetnek az alapját a következő kötet jelentette: Marsai-Hettyey 2013.

⁷⁴² Ghalib 1995, 29.

gondolkodott a területek dekolonizációja során, hanem két különálló államban, így a függetlenség előtt nem történt meg a szükséges adminisztratív, jogi és gazdasági elemek harmonizációja. A déliek dolgát megkönnyítette, hogy az 1949-es ENSZ-határozat alapján eleve arra készültek, hogy tíz év eltelte után saját kezükbe vehetik sorsuk irányítását, és az ország elnyeri függetlenségét. Az olaszok ehhez alkalmazkodva valóban komoly munkát végeztek annak érdekében, hogy az ország felkészüljön az önállóvá válásra: „szomalizálták”, azaz somáli személyzettel töltötték fel nem csupán a közigazgatást, de például a kikötőket és a tengerészetet, sőt a fehér körzeti biztosokat és a tartományi kormányzókat is helyi lakosokkal váltották fel. 1957-ben megkezdtek az alkotmány előkészítését, 1958 decemberében pedig bevezették az általános és titkos választójogot.⁷⁴³

A brit oldalon a bevini javaslat kudarca után sokkal lassabban haladt a nyitás, és csak az 1950-es évek második felében élénkültek fel a kivonulási tárgyalások. Ezt a hátrányt némiképp ellensúlyozta ugyanakkor, hogy a közvetett kormányzásnak köszönhetően az adminisztráció számos posztját itt is somálik töltötték be. Mindenesre a függetlenség kikiáltása után a zökkenőmentes átmenet elősegítésére a brit és olasz hivatalnokok – az anyaország költségén – még fél évig az országban maradtak.⁷⁴⁴

Az igazsághoz az is hozzátartozik, és ezt maga az északi Ghalib is elismeri, hogy több déli politikus is amellet érvelt, hogy érdemes lenne talán várni az egyesüléssel, amíg a szükséges közigazgatási és jogharmonizációt a felek elvégzik, az északiak azonban erről hallani sem akartak.⁷⁴⁵ Ez is arra utal, hogy ekkor még nem sok nyoma volt annak a politikai ellentétnek észak és dél között, amely három évtizeddel később Hargeisa szeparatista törekvéseihez vezetett. 1961 decemberében ugyan a déli tisztek irányítása alá került északiak megkíséreltek egy puccsot feletteseik ellen, de miután kiszivárgott, hogy a lázadók célja az unióból való kilépés, légüres térben találták magukat, és a rebelliót felszámolták.⁷⁴⁶ Az Isaq klánok számára persze az átmenet nem volt könnyű, mert vezető erőből egyik pillanatról a másikra kisebbséggé váltak: az ország első elnöke és miniszterelnöke – Aden Abdullah Osman és Abdirashid Ali Sharmarke – mindketten déliek voltak, Aden Osman Hawiye, Sharmarke Majerteen, ráadásul egyaránt a SYL sorait erősítették. A tizennégy miniszteri posztból a déliek csak négyet kaptak – igaz, a kulcsfontosságú védelmi miniszteri poszt a korábbi Brit Szomaliföldi miniszterelnökre, Mohamed Ibrahim Egalra szállt. Az északiak a

⁷⁴³ Sík 1973, 414.

⁷⁴⁴ Sík 1973, 177.; Lewis 2002, 164.

⁷⁴⁵ Ghalib 1995, 33.

⁷⁴⁶ Lewis 2002, 173-174.

parlamenti helyek 26 %-át kapták meg az egyesült országgyűlésben.⁷⁴⁷ A déliek részleges elégedetlenségét az unióval kapcsolatban jelezte, hogy 1961 júniusában az új alkotmányról tartott népszavazáson az északi klánok többsége az alaptörvény ellen szavazott – a déliek számbeli fölénye azonban életbe léptette a dokumentumot. Ugyanakkor Bradbury rámutat arra is, hogy az északiak marginalizációja részben természetes következmény volt: dél minden szempontból fejlettebbnek számított, mint Brit Szomáliföld,⁷⁴⁸ nem beszélve a lakosságszámban fellelhető különbségekről, ahol 500-650 ezer északi lakosra 1 263 ezer déli jutott.⁷⁴⁹

Bár a déliek dominanciája végig fennmaradt, az unió az első évtizedekben működőképesnek tűnt. A téma kiváló kutatója, Bradbury szerint a kezdeti politikai vetélkedés ellenére a hatvanas évek közepére a lázadások szele elült, és az egység eldöntött ténynek számított. Ebben sokat segített, hogy 1967-ben Egal személyében egy északi Isaq került a miniszterelnöki székbe,⁷⁵⁰ illetve az, hogy a Majerteen Sharmarke, a korszak legkiemelkedőbb szomáli politikusa, aki 1960 és '64 között a miniszterelnöki, 1967 és '69 között pedig az elnöki székben ült, sok gesztust tett az északi klánok megnyerésére.⁷⁵¹ Ennek egyik jele volt, hogy Mogadishu kezdetben komoly fejlesztéseket irányított a térségbe: Tug Wajalénál öntözéses gazdálkodás keretében óriási gabona és cirokföldeket alakítottak ki, brit pénzügyi segítséggel modernizálták a hargeisai repülőteret, a szovjet szakemberek pedig Berberát a térség egyik legmodernebb kikötőjévé tették.⁷⁵² Az más kérdés, hogy a pártéletben a SYL dominanciája megkérdőjelezhetetlen maradt, és ez hosszú távon előrevetítette a klánok közti feszültségeket.

A klánok közti együttműködést segítette az is, hogy az egyesülés óriási feladatokat rótt a politikai vezetésre. Az egyesült Szomália területén négy jogrendszer működött párhuzamosan: a *heer*, a sária, valamint a brit és az olasz gyakorlat.⁷⁵³ Eltérő volt a két országrész választási rendszere, a biztonsági erők szervezete vagy épp a kommunikációs infrastruktúra is: a helyzetet jól jellemzi, hogy Mogadishu és Hargeisa között nem volt közvetlen telefonkapcsolat, és a két város közti érintkezést egy hetente kétszer közlekedő rendőrségi repülőgépjárat biztosította – miközben a szárazföldi út három napig is

⁷⁴⁷ Bradbury 2008, 33.

⁷⁴⁸ Uo. 33.

⁷⁴⁹ KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961. február

⁷⁵⁰ Bradbury 2008, 34.

⁷⁵¹ Ghalib 1995, 54.

⁷⁵² Lewis 2002, 175.

⁷⁵³ Bradbury 2008, 32.

eltarthatott.⁷⁵⁴ Problémák forrása volt a közigazgatás olasz és a brit nyelve, amely végérvényesen csak a szomáli írásbeliség 1972-es megteremtésével oldódott meg.⁷⁵⁵

Az óriási akadályok ellenére a szomálik komoly eredményeket értek el. 1962-re a Civil Service Law elfogadásával megtörtént az adminisztráció egységesítése, 1963 végére pedig az egységes jogi kódex megszületése, amely a polgári és büntetőjog, valamint a választás szabályozásával de iure lezárta az egyesítés folyamatát.⁷⁵⁶

A szomáli elit pontosan érzékelte a klánizmusban szunnyadó pusztító erőket, ezért átfogó kampányt folytatott felszámolására és az új identitás megteremtésére. Egy elkötelezett nacionalista számára a válasz a kérdésre, hogy „ki vagy te”, már nem az volt, hogy „egy Hawiye”, hanem hogy „egy szomáli”. Utóbbi fogalom hosszú évszázadok után lényegében ekkor kezdett valós értelmet nyerni. Jama Mohamed Ghalib, akinek kapcsán említettük, hogy az új elit tipikus útját járja be, úgy kezdi könyve előszavát: „*I am a Somali*” – szomáli vagyok.⁷⁵⁷ Ahogy Lewis leírja, ekkor terjedt el a klánidentitás előtt az „ex” előtag használata, amely ugyan segített elhelyezni az illető földrajzi származását és csoport-hovatartozását, de egyben kifejezni hivatott a régi klánkötelékektől – és a vele járó politikai, társadalmi szereptől – való eltávolodást is.⁷⁵⁸

Mindez persze nem ment egyik napról a másikra, és az erőfeszítések nem voltak mentesek az önellentmondásoktól. A Somali Youth League, a legerősebb pánszomáli párt nem tűrt meg maga mellett más szereplőket, és a nyíltan klánalapokon szerveződő, a *Sab*-okat tömörítő HDMS-t hamar marginalizálta. Ugyanakkor azt sem szabad elhallgatnunk, hogy a pánszomáli eszme és a Nagy-Szomália megteremtése terén a SYL bizonyult a mérsékelt erőnek. A többi párt, mint a Greater Somali League, a Somali National League vagy a United Somali Party mind-mind a szomszédos szomáli területek fegyveres megszerzéséért kampányoltak, komoly társadalmi támogatást tudva maguk mögött.⁷⁵⁹

A kilenc év civil adminisztrációját vizsgálva a legszembetűnőbb fejlemény az, hogy az évtized végére egyértelművé vált, hogy az ország az egypárti kormányzás felé halad. Hiába tartottak ez idő alatt három választást, amely a szomáli kulturális emlékezetben ma is a dicső múlt emlékeként él – miszerint a szomálik megmutatták egész Afrikának, hogyan működik egy választási demokrácia –,⁷⁶⁰ a valóság ennél jóval árnyaltabb képet fest. A pártok továbbra

⁷⁵⁴ Lewis 2002, 171.

⁷⁵⁵ Uo.

⁷⁵⁶ Uo. 174., 178.

⁷⁵⁷ Ghalib 1995, xi.

⁷⁵⁸ Lewis 2002, 168.

⁷⁵⁹ Uo. 169.

⁷⁶⁰ Bradbury 2008, 34.

sem politikai ideológiák, hanem klánkeretek mentén szerveződtek. Ráadásul kétségtelen volt, hogy közülük még leginkább a SYL képviseli a haladó erőt, amely nem csupán szavakban, de tettekben is igyekszik túllépni a szomáli társadalom hagyományos kötelékein – persze úgy, hogy eközben a két leghatalmasabb klán, a Hawiye és a Darod erejére támaszkodik. Ugyanakkor az SYL – köszönhetően vezetője, Sharmarke kompromisszumkereső személyiségének – igyekezett teret biztosítani soraiban más klánok tagjainak is. Ahhoz, hogy az SYL végrehajthassa az ország rohamtempójú modernizációját és kiépíthesse az erős centrális hatalmat, illetve magát az államot, szükségesnek tűnt a rebellis csoportok megfékezése, valamint annak elérése, hogy az ország valamennyi erőforrását egy célnak rendeljék alá. Márpedig ebbe a koncepcióba nem nagyon fért bele a szomáli pártok közti demokratikus kötélhúzás. Az SYL vezetése ezt felismerve a többi politikai erő gleischaltolásával igyekezett biztosítani a fejlődést.⁷⁶¹ Már említettük az 1969. márciusi választást, amikor a 123 parlamenti helyből 122 a Liga kezébe került úgy, hogy a többi párt képviselője egyszerűen átült az SYL frakciójába.⁷⁶² A kedvező eredmény elérését ráadásul a Somali Youth League nem bízta a véletlenre: a közpénzek felhasználásával zajló kampány, a rendőrség és eszközeinek felhasználása az SYL szimpatizánsainak utaztatásához, az adminisztráció feltöltése a párt szimpatizánsaival sokakban keltett ellenszenvet.⁷⁶³ Mindez 1969-re oda vezetett, hogy „a Szomáli Köztársaság legalábbis egypártrendszerre vált.”⁷⁶⁴

Ezzel párhuzamosan röviden vissza kell utalnunk az ország fokozatos külkapcsolati elszigetelődésére is. Ahogy láttuk, a nacionalizmust az irredentizmus talaján nevelő szomáli nemzeti mozgalom vágyait a két gyarmat, Brit és Olasz Szomáliföld egyesítése nem elégítette ki: igényt tartottak az összes szomáli etnikumú régióra, vagyis az eredetileg öt állam területén szétszórt népcsoportjuk egyesítésére. A hatvanas években mindent átítatott a nemzeti érzés, az ország nemzeti zászlaján álló csillag öt ága is az egyesítendő öt, szomálik lakta területet szimbolizálta.⁷⁶⁵ Azonban Szomália területi követeléseivel az árral szemben úszott, és nemcsak szomszédai, de a nyugati nagyhatalmak jelentős részének bizalmát is elvesztette. Az 1960-64 közötti külpolitikai küzdelmek határháborúba sodorták az országot Etiópiával, és elvesztették számára Nagy-Britannia támogatását. Az Afrika szarván kívüli hatalmak a régi szövetséges Etiópia és a friss nemzetközösségi tag, Kenya jóindulatát nem áldozták fel a Mogadishu által kínált korlátozott előnyökért cserébe. Ezzel Szomália nemcsak újabb

⁷⁶¹ Lewis 2002, 177.

⁷⁶² Uo. 204.

⁷⁶³ Ghalib 1995, 72-80.

⁷⁶⁴ Lewis 2002, 204.

⁷⁶⁵ Hettyey 2008, 94.

látványos külpolitikai vereséget szenvedett, de a britekkel való konfrontáció miatt az évi másfél millió fontos apanáztól is elesett.⁷⁶⁶ Mogadishu 1963 és '67 között fegyverekkel támogatta a Kenya keleti területein folyó gerillatevékenységet, a „shifta” (bandita)-háborút, amelynek során szomáli fegyveresek küzdöttek a Nairobától történő elszakadásért. Ez tovább mérgesítette a két ország eleve feszült viszonyát.⁷⁶⁷ 1967-ben a vitatható tisztaságú dzsibuti népszavazás is a francia protektorátus mellett döntött, és az évtized egyetlen jelentős külpolitikai eredménye, egy 11 millió fontos szovjet fegyverüzlet is csak arra volt jó, hogy eltávolítsa a Nyugattól az országot egy meglehetősen messze levő, ismeretlen partner kedvéért.⁷⁶⁸ A szomáli elit gyors helyzetfelismerését jelezte, hogy 1967-től a Sharmarke-Egal páros a szovjet orientáció fenntartása mellett igyekezett normalizálni az egykori gyarmattartókkal való viszonyát, valamint megkötötték Nairobival a sifita-háborút lezáró arushai megállapodást.⁷⁶⁹ (A szomáli külpolitikai fordulat erejét jól jelzi, hogy a NER-ben tevékenykedő kenyai hivatalnokok fotókat kértek Nairobiból Kenyatta és Egal kézfogásáról, mivel a sifiták kenyai propagandafofogsának vélték a megállapodás bejelentését.)⁷⁷⁰

Sharmarke és Egal számára azonban már nem maradt idő a reformok kibontakoztatására. A Somali Youth League által folytatott centralizációs gyakorlat veszélyes precedensnek bizonyult, és idővel a párt ellen fordult. Az 1969. márciusi választások egyértelmű visszaélései, az SYL egyeduralma a civil adminisztrációban, a korrupció és a nepotizmus virágzása – amely egyenesen következett a szomáli társadalomszerkezetből – aláásták a demokrácia eleve gyenge lábakon álló eszméjét, és csak idő kérdése volt, mikor következik be belpolitikai fordulat. 1969. október 15-én testőrségének egyik tagja máig tisztázatlan körülmények között agyonlőtte Sharmarkét. Egal választásokat írt ki, de ezekre már nem kerülhetett sor: az egyetlen viszonylag független erő, a hadsereg – megelégedve a sorozatos külpolitikai kudarcokat és a belső erjedést – 1969. október 21-én egy vértelen puccs keretében átvette a hatalmat. A huszonnégyszáz lázadó tisztből megalakuló Legfelsőbb Forradalmi Tanács (Supreme Revolutionary Council – SRC) élére 1969. november 1-én Mohamed Siad Barre tábornok, a hadsereg vezérkari főnöke került, aki két évtizedre az ország teljhatalmú vezetője lett.⁷⁷¹

Az 1969-es fordulatot sokan minden rossz kezdetének tartják, és a legutóbbi szomáli államépítési kísérletek végrehajtói is az 1960-69 közötti civil adminisztrációval vállaltak

⁷⁶⁶ Lewis 2002, 193.

⁷⁶⁷ A szomáli-kenyai viszonyról lásd: Adar 1994., különösen 41-77.

⁷⁶⁸ Lewis 2002, 201.

⁷⁶⁹ Bradbury 2008, 35.

⁷⁷⁰ KNA AHC/1/22 GEN 390/365/06/1A (VOK Somali Service) 1967. november 10.

⁷⁷¹ Lewis 2002, 205–207.

kontinuumot. (Nem véletlen, hogy Szomáliföld első választott elnöke az utolsó hivatalosan választott miniszterelnök, Ibrahim Egal lett, annak ellenére, hogy hatéves börtönbüntetés után Barre alatt is töltött be hivatalokat.)⁷⁷² Történészként azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az október 21-i puccsnak az előző évek eseményei már sok szempontból megágyaztak. A SYL egypártrendszere hamar felszámolta a gyenge szomáli demokráciát. A szomáli civil politikusok úgy kalkuláltak, hogy a gyors modernizációt és a kapitalista világrendszerben is versenyképes Szomália létrehozását csak egy kézi vezérléssel működő, erősen centralizált államapparátus hajthatja sikeresen végre. Barre és a mögötte álló hadsereg csupán azt feltételezte, hogy a kétségkívül korrupt és nepotista civilek helyett ennek a kihívásnak sokkal inkább megfelel a fegyelmezett hadsereg, mint a viszálykodó civilek. A kezdeti eredmények ráadásul azt mutatták, hogy a tábornok helyzetértékelése helyesnek bizonyult.

IV.1.2. Szomália Siad Barre uralmának első évei alatt

A szomálik körében rendkívül elterjedt egy anekdota Siad Barréval kapcsolatban. Állítólag 1990-ben, közvetlenül bukása előtt a Hawiye klán véneinek küldöttsége felkereste a tábornokot, hogy megegyezésre szólítsa fel a legerősebb fegyveres frakcióval, a Hawiye USC-szel. Az elnök a következőt válaszolta: „*Amikor először jöttem Mogadishuba, egyetlen kövezett út vezetett ide, amit még az olaszok építettek. Ha erőszakkal kényszerítenek arra, hogy eltűnjek, úgy fogom itthagyni a várost, ahogy találtam.*”⁷⁷³ Barre váteszi szavai nagyban beigazolódtak az elkövetkező hónapokban, ami jelezte, hogy a diktátor már nem népe érdekeit, hanem kizárólag saját hatalmi ambícióit tartotta szem előtt. A történet ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a napjainkban előtérbe helyezett sérelmek és kegyetlenségek mellett Szomália mennyi mindent köszönhetett a tábornoknak. Mohamed Siad Barre szerepének megítélése még sokáig éles vita tárgyát fogja képezni, amit jól jelzett, hogy 2013. áprilisában óriási botrány kerekedett abból, hogy az SFG miniszterelnöke, a Barre klánjába tartozó Abdi Farah Shirdon együtt imádkozott más Marehánokkal a néhai tábornok sírjánál.⁷⁷⁴ Míg ugyanis sokan úgy gondolnak Barréra, mint aki dicsőséget és prosperitást biztosított az országnak, más klánok szemében a tábornok személye egyenlő az elnyomással és az északi területeken vezetett, több tízezer halálos áldozatot követelő 1988-as bosszúhadjárat végrehajtójával. A vita tétje nem kicsi, hiszen a háttérben az a kérdés húzódik meg, hogy

⁷⁷² Bradbury 2008, 110.

⁷⁷³ Ghalib 1995, x.

⁷⁷⁴ PM Pays His Respects to the Late Dictator Said Barre 2013.

vajon lehetséges-e egyáltalán egy egységes, működőképes, centralizált Szomália megteremtése, és az 1960. július 1-én elfogadott keretek vajon fenntarthatóak-e.

A valóság természetesen itt sem fekete-fehér. Siad Barre – aki tudatosan a Barre elnevezést használta a Siad helyett⁷⁷⁵ – nagy ambíciókkal látott hozzá az ország belső rendszerének megreformálásához, és komoly eredményeket is ért el, amelyeket részben már bemutatunk. Ugyanakkor ő sem tudott túllépni azokon a kereteken, amelyet részben elődeitől örökölt – az irredentizmuson, Szomália másodlagos jelentőségén Etiópia mellett, a fegyverkezési örületen, illetve a klánkereteken, amelyek a zavaros időkben ugyanúgy a tábornok fő támaszát jelentették, mint hagyományosan minden szomáli politikus számára. A tábornok nem volt elég erős ahhoz, hogy elkerülje az etióp forradalom jelentette csábítást, és belekormányozta országát az ogadeni háborúba, amely nem csupán a meglevő társadalmi kompromisszumot ásta alá, de növelte Barre frusztráltságát és paranoiáját is, amely az utolsó években elhatalmasodott rajta. A szomáli modernizáció félresiklásában, láthattuk, tevékenyen részt vettek a külső hatalmak is, akik a végsőkéig kihasználták a tábornokot és országát saját érdekeik érvényesítésére – az más kérdés, hogy Barre és a szomáli elit túl sokáig szó nélkül hagyta ezt.

A kezdet azonban biztatónak tűnt. Bár a tábornok sokakat letartóztatott, a többség megúsza néhány éves börtönbüntetéssel, és a kiszabadulók közül – mint Egal esetében láthattuk – sokan hamar ismét állami hivatalban találták magukat.⁷⁷⁶ Bár maga Jama Ghalib bevallása szerint már ekkor látta Barre kétszínűségét, az, hogy a tábornok hatalomra kerülését nem kísérte szinte semmiféle ellenkezés, jelezte, hogy a szomáli társadalom többsége elégedett a fejleményekkel. Hatalomátvételének első évfordulóján – részben a fegyverbeszerzések révén az országban tartózkodó szovjet tanácsadók sugalmazására – Barre meghirdette a tudományos szocializmus alapjain megszervezett társadalmat és gazdaságot.⁷⁷⁷ A 14 fős titkárságba – amelynek tagjai a miniszterek szerepkörét látták el – civil szakértőket válogatott be, függetlenül klánhovatartozásuktól.

Barre a modernizáció fő akadályát a klánizmusban látta, ezért 1971-ben a „Tribalizmus elleni kampány” keretében⁷⁷⁸ hivatalosan elégették, illetve eltemették a „klánizmus”, „korrupció”, „nepotizmus”, „zűrzavar” feliratú bábukat.⁷⁷⁹ Hogy gyengítse a klánok befolyását, elrendelte, hogy szüntessék meg a *diya*-rendszerét, és gyilkosság esetén a

⁷⁷⁵ Ghalib 1995, 119.

⁷⁷⁶ Ghalib 1995, 125-128.

⁷⁷⁷ Az ország 1974-ben kölcsönös barátsági és segítségnyújtási egyezményt kötött a Szovjetunióval. Hegedűs 2006, 215.

⁷⁷⁸ Bradbury 2008, 36.

⁷⁷⁹ Lewis 2002, 209.

vérdíjat váltsa fel a nyilvános kivégzés. Elődeihez hasonlóan a tábornok is kísérletet tett arra, hogy a klánok hagyományos vezetőit betagolja az államgépezetbe.⁷⁸⁰ Az 1974-es közigazgatási reform keretében az eddigi nyolc, sok esetben az egyes klánok közötti határvonalat követő tartományokat felszámolta, létrehozva tizenöt új régiót és 78 körzetet, ami a vidék feletti állami kontroll erősödését is szolgálni akarta.⁷⁸¹ A tábornok az állam kiépítésének fontos elemeként tekintett az állandó települések létrehozására. A nomád népesség letelepítésének és földművelésre szoktatásának nagy lökést adott az 1975-ös aszály, amikor az állatok tömeges elhullása miatt a lakosság egy része megélhetés nélkül maradt. Több százezer embert telepítettek át a déli mezőgazdasági területekre, illetve a tengerpartra, ahol a szovjet segítséggel létrehozott halfeldolgozó- és konzervipar kínált számukra munkalehetőséget. A rendszer rugalmasnak bizonyult abban is, hogy a földműveseket nem kényszerítette bele automatikusan termelői kollektívákba, és a művelésre kapott terület jelentős részén, mint láttuk, saját haszonra termelhettek.⁷⁸² Barre abban is haladónak bizonyult, hogy az éhínség következményeinek enyhítésében nem áttartott nyíltan külső segítséghez folyamodni.

A tábornok számára központi kérdés volt az írásbeliség, amely elengedhetetlennek bizonyult a modern adminisztráció kiépítéséhez. Ahogy Ghalib rámutat, ezen a téren korábban azért sem került sor áttörésre, mert nem született róla konszenzus a szomáli politikai elitben. A tábornok és vezetése sok szakérőit megbeszélésen vett részt, de csak lassan körvonalazódott a megoldás az arab, a latin és az Osmaniya ABC küzdelmében. Állítólag a döntés végül úgy született meg, hogy 1971-ben az SRC egyik delegációja Kínába utazott. Barre mindig is jó kapcsolatot ápolt Pekinggel, amely jóval kevésbé szólt bele az ország belügyeibe, mint Moszkva. A tárgyalások a Beledweyne-Burao közti 962 kilométernyi út kiépítéséről szóltak, és a találkozó margóján a szomálik megkérdezték a kínaiak véleményét az írásbeliség ügyéről. Mao állítólag azt válaszolta, ahhoz, hogy Szomália könnyen kijuthasson a globális piacokra, a latin írásjegyek szükségesek. „*Bármit is tesznek*” – mondta a kínai vezető – „*ne kövessék el azt a hibát, amit mi. Annyi év után Kína most azt fontolgatja, hogy átveszi a latin írást, hogy megoszthassa technológiáját a haladó világgal.*”⁷⁸³ Bár Peking végül nem cserélte le ősi írását, Mogadishu 1972-ben bevezette a szomáli nyelvre átültetett latin ABC-t. Annak érdekében, hogy javítsanak a lakosság körében kiugróan magas analfabetizmuson, 1974 júliusában 30 000 tanárt és középiskolai diákot – vagyis minden

⁷⁸⁰ Bradbury 2008, 36.

⁷⁸¹ Lewis 2002, 214.

⁷⁸² Lewis 2002, 215–219.

⁷⁸³ Ghalib 1995, 142.

érintettet – küldtek ki vidékre a nomádok közé tanítani.⁷⁸⁴ Az egységes szomáli írás bevezetése lehetővé tette, hogy 1973-tól megjelenjen az ország legnagyobb napilapja, a kormányzat szócsövétül szolgáló *Októberi Csillag*.⁷⁸⁵

A gazdasági szektor változásairól már a középső időtartam vizsgálatakor részletesen ejtettünk szót. Megkezdődött az ipar államosítása, amely azonban csak a nagyobb vállalatokra terjedt ki. Bizonyos ipari komplexumok létrehozása igyekezett javítani az ország versenyképességét és csökkenteni az importfüggőséget például az üzemanyag terén, de látványos áttörésre nem került sor, és mint láttuk, sor üzem csak kapacitásaink töredékével működött. A gazdaság motorja továbbra is a földművelés és a mostohán kezelt nomád állattartás maradt. Változás volt ugyanakkor, hogy a külső függőség csökkentése érdekében Barre igyekezett ismét erősíteni a gabonanövények termesztését a déligyümölcsökkel szemben – igaz, ebben az 1980-as évektől az IMF Strukturális Alkalmazkodási Programja jelentősen hátráltatta.

A társadalmi diskurzusban – szovjet, de elsősorban maoista minták alapján – Siad Barre mint „jóságos atya” jelent meg, aki „testvéri egységbe” forrva vezeti a szomáli népet a fejlődés útján.⁷⁸⁶ A lakosság fogékony volt a színpadiasságra, az egyértelmű irányokra, a populista intézkedésekre. Számos épület falát az elnök arcképe díszítette, és a tábornok saját személyén keresztül igyekezett erősíteni a szomálik egységét. Folytatta a civil adminisztráció alatt született gyakorlatot a klánkapcsolatok „ex-” jelzővel való ellátásáról. A társadalom egységesítését hivatott elősegíteni a „forradalom virágai” kampány, amely az állam pártfogásába vett árva gyerekekben – akiket az uralkodó klánstruktúrák miatt nem volt könnyű összegyűjteni, hisz rokonaik a hagyományok alapján gondoskodtak róluk – a leendő klánok nélküli társadalom előfutárait vélte felfedezni.⁷⁸⁷

Siad Barre igyekezett gesztusokat tenni az iszlám felé is. Több beszédében is hangsúlyozta, hogy a tudományos szocializmus teljes mértékben összeegyeztethető a Próféta és a Korán tanításával.⁷⁸⁸ Ugyanakkor a modernizációs kísérletek révén bizonyos esetekben elkerülhetetlen volt a felek közötti összeütközés. Az Ahmadiya és Salahiya iskolák által megérintett fundamentalistább imámok nem nézték jó szemmel a polgári törvénykezés térhódítását, amely együtt járt a nők szélesedő jogaival. Ezek a csoportok azt is rossz néven vették, hogy az arab helyett a latin írásjelek diadalmaskodtak a szomáli nyelv esetében. A

⁷⁸⁴ Lewis 2002, 216.

⁷⁸⁵ Lewis 1994, 152.

⁷⁸⁶ Ghalib 1995, 121.

⁷⁸⁷ Lewis 2002, 209-210.

⁷⁸⁸ Lewis 2002, 219-220.

muszlim sejkek tiltakozókampányt indítottak, amelyet azonban a rezsim gyorsan felszámolt: Barre, hogy jelezze, a modernizációs törekvésekben nem tűr ellentmondást, tíz vallási vezetőt kivégeztetett.⁷⁸⁹ Mindez azonban nem gátolta az arab államok felé történő nyitását vagy azt, hogy az 1974-75-ös aszályt követő éhínség elleni küzdelmet dzsihadként definiálja.⁷⁹⁰

Bár 1976-ban létrehozták a Szomáli Szocialista Forradalmi Pártot, az már nem tudta komoly erővé kinőni magát, és 1978-ban még mindig csak 20 000 tagja volt.⁷⁹¹ Ennek okait nem csupán az ogadeni háborút követő bomlási folyamatban kell keresnünk: a szomszédos Etiópiában is nagyon vontatottan haladt a pártszervezet kiépítése, mivel Mengistu hatalmi ellensúlyt látott a szervezetben.

Barre legnagyobb sikerei között tarthatjuk számon, hogy az ország kitört a külpolitikai elszigeteltségből. 1974-ben Szomália egyetlen szubszaharai országgént tagja lett az Arab Ligának, és még ebben az évben – irtózatossággal felhasználásával – otthont adott az Afrikai Egységsszervezet csúcstalálkozójának. Az összejeövetelről készült 12 perces kisfilmben egy öntudatos, fejlődő kelet-afrikai ország tűnik fel, amely másfél évtizeddel a függetlenség után jó úton halad saját identitása és modern gazdasága megteremtése felé. A videóból természetesen az is jól látszik, hogy még milyen óriási különbségek figyelhetők meg a robbanásszerűen fejlődő Mogadishu és a nomádok birodalma között.⁷⁹² Mégis, negyven évvel a felvételek készítése után megdöbbenő a kép, amit a mai Szomáliával összevetve látunk. Nem véletlen, hogy a videó egyik kommentelője ezt írta: *„Siad Barre naggyá és fejletté tette Szomáliát, bár hibákat követett el és az emberek nehézségekkel szembesültek a szebb és jobb jövőért tett erőfeszítésekben...de a szomálik hülyék (sic!) voltak, és (később) gyenge politikusokat követtek.”*⁷⁹³ A Youtube videómegosztó portálon fellelhető más Barre-videókból és a hozzájuk fűzött észrevételekből is árad a nosztalgia és a „dicső múlt” utáni sóvárgás.⁷⁹⁴

Persze, mint említettük, nem mindenki látta ilyen pozitívan a tábornok szerepét: a kommentek között jócskán akadnak éles hangvétellű, elítélő írások is, és a nyilvánvaló eredmények mellett nem feledkezhettünk meg a rendszer komoly árnyoldalairól sem. Mint említettük, Barre elképzelései alapvetően a klánrendszer és a centralizáció terén fulladtak kudarcba. Bár feltett célja volt a klánok hatalmának megtörése, saját maga sem támaszkodhatott más erőre hatalma fenntartásához. A tábornok a Darod kláncsalád Marehan

⁷⁸⁹ Bradbury 2008, 37.; Samatar 2007, 57.

⁷⁹⁰ Lewis 2002, 218-220.

⁷⁹¹ Uo. 219.

⁷⁹² Organisation of African Unity (OAU) Summit in Somalia 1974 – extended 2013.

⁷⁹³ Uo.

⁷⁹⁴ Ld. Siad Barre part 1 2010.; Siad Barre part 2 2010.; Interview with former Somali President Siad Barre 1978, 2010.

klánjához tartozott, anyja a szintén Darod Ogadenbe, míg veje, aki a Nemzetbiztonsági Szolgálatot (NSS) vezette, a Dolbahantéba. A közigazgatásban és a hadseregben az első évek szakemberközpontú tisztogatásai után elszaporodtak a fenti három klán képviselői, így a hetvenes évek közepétől egyre gyakrabban lehetett hallani a lakosság körében, hogy az országot valójában a MOB-koalíció (Marehan, Ogaden, Dolbahante) irányítja.⁷⁹⁵ Samuel Makinda egyenesen azt fejtegeti munkájában, hogy a tábornok egyedül a klánvezetők hallgatólagos egyezségének köszönhette hatalmát, mivel tudták, hogy Barre távozása után ismét kitörne a vetélkedés és a káosz – ami később valóban be is következett.⁷⁹⁶ Ugyanakkor, ahogy a radikális klérus esetében is láttuk, a rendszerrel kritikus elemek könnyen a Nemzetbiztonsági Szolgálat KGB által kiképzett tisztjeinek figyelmébe kerülhettek, és a rendszer végső esetben nem idegenkedett a politikai ellenfelek likvidálásától sem..⁷⁹⁷

⁷⁹⁵ Hegedüs 2006, 215.; Makinda 1992, 25.; Lewis 2002, 222.

⁷⁹⁶ Makinda 1992, 24.

⁷⁹⁷ Lewis 2002, 211–213., 226.

Az idős Siad Barre.

http://einestages.spiegel.de/static/entry/wo_sind_die_schweine/21392/president_mohammad_siad_barre.html.

Megtekintve: 2013.03.13.

A klánszervezet szívóssága a gazdasági reformokat is kérdésessé tette. Nem tudjuk, hosszú távon mennyire lett volna sikeres a nomád lakosság letelepítésének programja és az ipar fejlesztése, ha nincs az ogadeni háború. Ugyanakkor később bebizonyosodott, hogy a klánok keveredése egy robbanásveszélyes elegyet hozott létre a déli tartományokban, ahol – hosszú távú stabilizáció híján – csak egy szikra kellett a küzdelem fellángolásához, ami hamarosan be is következett. Barre rendszere ráadásul idő hiányában elsősorban Mogadishuban és a nagyobb városok vonzáskörében épült ki, a fejlesztések döntő többsége is itt történt. A vidék – az 1975-ös áttelepítések ellenére – még mindig a nomádok birodalma maradt.

Összességében – a kutatások jelenlegi állása szerint – azt kell mondanunk, hogy Barre reformkísérletei során az elmélet és a gyakorlati megvalósíthatóság nem állt szinkronban egymással.⁷⁹⁸ A tábornok néhány évtized alatt akarta kivezetni a szomálikat évezredes társadalmi struktúráik és szokásaik gátló kötelékei közül, ami ilyen rövid idő alatt nem vezethetett eredményre, még akkor sem, ha diktatórikus államigazgatás több ponton is olyan távlati eredményeket tudott felmutatni (éhínség kezelése, írásbeliség, külpolitika), amelyre a puhább civil adminisztráció nem volt képes.⁷⁹⁹ 1977-ben a magyar Külkereskedelmi Minisztérium úgy értékelte a szomálik kérését, miszerint fokozzák a két ország közötti kereskedelem volumenét, hogy *„a szomáliai piacon az ország gazdasági helyzetét figyelembe véve nem tudunk gazdaságos együttműködést kialakítani és kapcsolatainkat erőteljesen fejleszteni. Az anyagi források hiánya, az ebből következő finanszírozási nehézségek, valamint a fizetőképes kereslet szűkös volta miatt jelentősebb akvizíciós tevékenység kezdése a jelen helyzetben gondot okozna és felesleges illúziókat keltene a partnerben. (...) A szomáliai piac külkereskedelmünk számára a periférián fekszik.”*⁸⁰⁰ A szomáliai állapotokat jól jellemzi, hogy 1976-ban hazánk azért nem tudott az állategészségüggyel foglalkozó szakdelegációkat küldeni Afrika szarvára, mert a szomáli fél nem tudta biztosítani a szükséges lakhatási és fizetési kondíciókat.⁸⁰¹ Mégis, a fejlődés iránya többé-kevésbé helyesnek tűnt, és talán egy fenntartható rendszerhez vezetett volna el, ha nincs az ogadeni háború.

⁷⁹⁸ Lewis 2002, 214.

⁷⁹⁹ Ghalib 1995, 141.

⁸⁰⁰ MOL XIX-J-1-j. 1977/122.d., (Szomália), 0073/2, 1977. május 13.

⁸⁰¹ Uo.

IV.1.3. Ogaden. Háború, polgárháború

Mint láttuk, az ogadeni háború egyenesen következett a független Szomália kezdettől fogva képviselt külpolitikájából, melyben meghatározó szerepet játszott a szomáliai lakta területek egyesítése. 1964-ben már sor került egy kisebb etióp-szomáli határháborúra, ezzel párhuzamosan Mogadishu a '60-as évek közepén támogatta a Kenyában küzdő szomáli gerillákat is.⁸⁰² Így sokak szerint csak idő kérdése volt, mikor robban ki egy szélesebb háború a térség országai között. Józanabb politizálással és az elért külpolitikai sikerekkel Barre megszilárdíthatta volna országa nemzetközi pozícióját, ezzel pedig belső stabilitását. A tábornok azonban – nem függetlenül a külső szereplők machinációjától – eltaktikázta magát, ami végül nemcsak saját rezsimje bukásához vezetett, hanem az egész ország összeomlásához.

Mivel a középső időtartam kapcsán részletesen bemutattuk a háború nemzetközi körülményeit, itt most csak röviden foglaljuk össze az eseményeket. Az ogadeni ügynek az 1974-es etióp fordulat adott aktualitást. Az egyetemi diákság demonstrációiból kinövő forradalom megbuktatta Hailé Szelasszié császár uralmát, és az irányítás a hadsereg tisztjeiből álló katonai junta (Ideiglenes Katonai Adminisztratív Tanács, közismertebb nevén a Derg) kezébe került. A Dergen belüli hároméves hatalmi harc eredményeképpen az ország vezetése Mengistu Hailé Mariam kezébe került, aki szocialista diktatúrát vezetett be Etiópiában. Az átmenet több éves véres polgárháborúba taszította az országot, ahol a központi hatalom gyengesége miatt országszerte – Ogadentől Eritreán át a tigreai területekig – felerősödtek a szeparatista mozgalmak.⁸⁰³

Ogadenben már a hatvanas években is folytak összecsapások a Wako Guto vezette Nyugat-Szomáliai Felszabadítási Front (Western Somalian Liberation Front – WSLF) és a kormányerők között, de ekkor még az etiópok úrrá tudtak lenni a helyzeten. Az etióp központi kormányzat megrendülése azonban nem várt lehetőséghez juttatta a szomáliaiakat, és a zűrzavart kihasználva 1976-ban ismét kiújultak a harcok. Úgy tűnt, itt a várva várt alkalom, hogy az ország határait nyugati irányban kiterjesszék, és egy lépéssel közelebb kerüljenek Nagy-Szomália eszméjéhez. Mint láttuk, Siad Barre nem rohant fejjel a falnak. Először – kubai közvetítéssel – Mengistunál tapogatózott, van-e lehetőség a határok békés átrendezésére, esetleg ogadeni autonómiára, az etióp diktátor azonban erről hallani sem akart. Mindkét diktátor a szuperhatalmak felé tekingetett, és a helyzet végül valóban a nagypolitika

⁸⁰² Lewis 2002, 202.

⁸⁰³ Makinda 1992, 9-18.

porondján dőlt el: Etiópia 1977 tavaszán végleg szakított az USA-val, és Mengisztu Moszkvába látogatott. Addisz-Abeba messze értékesebb stratégiai partnernek számított, mint Mogadishu, ezért a szovjetek egyértelművé tették Barre számára, hogy nem járulnak hozzá a határok átrajzolásához. Barre érezte, hogy ha cselekedni akar, akkor azt gyorsan kell tennie. A WSLF gerillái közben – szomáliai támogatással – komoly sikereket értek el, bevették Godét és Jijigát, a legfontosabb ogadeni etióp támaszpontokat. 1977 nyarán már reguláris szomáli alakulatok is részt vettek a harcokban – igaz, ezt Mogadishu Addisz-Abeba folyamatos vádaskodásai ellenére következetesen tagadta. Pár hónapos bizonytalanság és tapogatózás után Barre végül a nyílt invázió mellett döntött, aminek hatására a diplomáciai kapcsolatok a két afrikai ország között szeptemberben megszakadtak. Ezzel párhuzamosan 1977. november 13-án a tábornok felszólította a szovjet és kubai tanácsadókat, hogy családtagjaikkal együtt egy héten belül hagyják el Szomáliát. Ugyanakkor a Nyugat felé mutatott gesztusként a szomáli biztonsági erők aktív közreműködésével nyugat-német antiterrorista egységek kiszabadítottak egy palesztin terroristák által eltérített és Mogadishuba irányított Lufthansa repülőgépet.⁸⁰⁴

Az ogadeni hadműveletek kezdetben jól haladtak. A szomáli reguláris erők a Derg nyilatkozatai alapján 1977. július 26-án lépték át nagyobb egységekkel is az etióp határt, bár kisebb kötelékek már hónapok óta segítették a WSLF harcát. Szomália mindezt következetesen tagadta, ugyanakkor nagy hozzáértéssel használták ki a dekolonizációs kártyát Addisz-Abebával szemben. A londoni szomáli nagykövetség sajtónyilatkozata szerint a WSLF, bár bírta Mogadishu erkölcsi támogatását, nem részesült közvetlen szomáli támogatásban, ugyanakkor, ahogy a közlemény fogalmazott, *„történelmi tény, hogy a 19. századi Etiópia, vagy ahogy akkor nevezték, Abesszína, csatlakozott az európai hatalmakhoz az afrikai kontinensért való versenyfutásban, és ennek eredményeképpen a többi gyarmatosító hatalomhoz hasonlóan fegyveres erő alkalmazásával vagy igazságtalan szerződésekkel óriási területeket szerzett a szomszédos népek rovására.”*⁸⁰⁵

Mindettől függetlenül a szomáli alakulatok ekkor már valószínűleg nagy számban harcoltak Etiópia területén. A demoralizált etióp alakulatok nem voltak képesek felvenni velük a küzdelmet. A WSFL ráadásul kiváló helyismerettel és nagyon magas harci morállal rendelkezett. Szeptember közepén a szomáli milíciák és reguláris alakulatok elfoglalták a legnagyobb ogadeni etióp helyőrséget, Jijigát. A harcokban állítólag 4 000 etióp esett el,

⁸⁰⁴ Lewis 2002, 232–235.

⁸⁰⁵ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Londoni Szomáli Nagykövetség sajtónyilatkozata, 1977. július 26.

valamint Addisz elvesztett kilenc repülőgépet és ötvenkét harckocsit is.⁸⁰⁶ A Derg szorult helyzetét jól szimbolizálta, hogy az etióp forradalom harmadik évfordulójára szervezett ünnepségen felvonultattak hatvan, az etióp-olasz háborút megjárt, lándzsákkal és kardokkal felfegyverzett veteránt, akik negyvenéves egyenruhájukban azt kiabálták: *„Küldjetez minket Szomália ellen: mi majd elbánunk a hódítókkal.”*⁸⁰⁷

A veteránok bevetésére végül nem volt szükség. A szomáli offenzíva ugyan eljutott Harar ősi falaiig, de a várost már nem tudták elfoglalni. A hegyvidék nem tette lehetővé a páncélosok manőverezését, az őszi esőzés pedig jelentősen hátráltatta a harcok menetét. Szovjetunió és Kuba a hadtörténelem egyik legnagyobb léghídjának segítségével komoly csapaterősítéseket és a legfejlettebb haditechnikájukat küldték az új etióp kormány megsegítésére, míg az Egyesült Államok és az arab világ felé tájékozódó Szomália csak minimális pénzügyi és fegyverzetbeli segítségre számíthatott. Novemberben a WSFL és a szomáli reguláris erők még vissza tudták verni az első, kubai és szovjet csapatokkal megerősített offenzívákat,⁸⁰⁸ de az idő ellenük dolgozott: a több tízezer kubai katonával, szovjet MIG-ekkel és páncélosokkal megerősített etióp hadsereg végül visszaszorította a lázadókat és a szomáli reguláris erőket. A súlyos veszteségek hatására Barre 1978 márciusában bejelentette, hogy csapatait kivonja Ogadenből. Ennek ellenére a harcok egészen 1988-ig elhúzódtak, a WSLF ugyanis folytatta a gerillaháborút, amelyet Mogadishu különféle csatornákon keresztül támogatott. A konfliktus hosszútávon a két szuperhatalom egymás elleni gyakorlópályájává vált, ezt bizonyította az 1982-es újabb nagyszabású etióp offenzíva, valamint az arra válaszul érkező, a harcokba belekeveredett reguláris szomáli erők ellátására és felfegyverzésére létrehozott amerikai léghíd. Az amerikai szerepvállalás felerősödésében nagy szerepet játszott az 1979-es iráni fordulat, illetve az afganisztáni szovjet invázió, amelyek után az Egyesült Államok geostratégiai pozícióinak megszilárdítására új partnereket keresett a térségben. Éppen ezért az ogadeni konfliktus fontos lépést jelentett a „kis hidegháború” felé vezető úton. A két kimerült afrikai állam végül csak 1986-ban ült tárgyalóasztalhoz, és a békeszerződést 1988. április 3-án írták alá.⁸⁰⁹

A háború katasztrofális hatással volt Szomáliára. A gazdaság nem volt képes finanszírozni a hadműveletek csillagászati költségeit, és a fizetési mérleg hiánya 1980-ban már meghaladta a 333 millió USD-t. A Nyugat felé való nyitáshoz kapcsolódóan és a gazdaság talpra állítására az ország is csatlakozott 1981-ben az IMF és a Világbank

⁸⁰⁶ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), The Guardian, 1977. szeptember 16.

⁸⁰⁷ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Daily Telegraph, 1977. szeptember 13.

⁸⁰⁸ KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Daily Telegraph, 1977. november 29.

⁸⁰⁹ Weiszhar 2004, 144.; Hegedűs 2005, 46–47.; Lewis 2002, 238.; Makinda 1992, 63–66.

Strukturális Alkalmazkodási Programjához, amely jelentős hitelek bocsátott az ország rendelkezésére. Ennek feltétele viszont a gazdaság szerkezetének totális átalakítása volt – tizenegy éven belül immár másodszor. Az állami beavatkozás csökkentését és a gazdaság liberalizációját szorgalmazó program átmenetileg stabilizálta a szomáli gazdaságot, de hosszútávon pusztító következményei lettek: végzetes csapást mért a még épphogy formálódó szociális rendszerre, szabad teret adott a legsúlyosabb vadkapitalizmusnak, Szomáliát pedig alapvetően nyersanyagtermelésre (déli gyümölcs, épületfa) állította rá, s ez rendkívül sebezhetővé tette az ország gazdaságát, amely a nyersanyagok árának az évtized közepén meginduló folyamatos esésével véglegesen összeomlott.⁸¹⁰

Még a gazdasági válságnál is súlyosabb következményekkel járt a nemzettudat erodálódása. Az 1950-es, 1960-as évek erős nacionalizmusa, amely a modernizáció és a centralizáció motorja volt, az 1980-as évekre semmivé foszlott.⁸¹¹ Mint láttuk, bár a függetlenség eufóriája után a regionalizmus és a klánizmus továbbra is erősen meghatározta a társadalmat,⁸¹² és sohasem tűntek el teljesen, úgy tűnt, sikerül megszelídíteni ezeket a centrifugális erőket. A lakosság kezdetben kitörő lelkesedéssel fogadta az ogadeni háborút, és maga is a szomáli területek végleges egyesítését remélte tőle. A katonai vereségek és a gazdasági összeomlás azonban alapvetően megváltoztatták nemcsak a civil társadalom, hanem a katonák morálját is. A közigazgatás és a hadsereg szétzilálódott, ismét virágzott a korrupció és a klánizmus.⁸¹³ A bomlás folyamata elkerülhetetlennek látszott, és a támadás arról az oldalról érte a rendszert, ahol sosem sikerült egyértelmű győzelmet elérnie: a klánrendszer felől. Az új elit tagjai közül sokan, akik korábban a tábornok hívének számítottak, fordultak ellene a katonai helyzet hatására, és keresték meg a kapcsolatot klánjuk vezetőivel, hogy elmozdítsák a tábornokot pozíciójából.

1978 áprilisában az NSS leplezett egy Barre elleni összeesküvést, amelynek tagjai többségében abból a Majerteen klánból kerültek ki, amely egyedülként nem volt tagja a MOD-kormánynak a négy nagy Darod klán közül. Az Etiópiába menekülő összeesküvők 1979-ben megalakították a Szomáli Demokratikus Felszabadítási Frontot (Somali Salvation Democratic Front – SSDF), amely ezután különböző intenzitással, de folyamatos gerillaháborút viselt Barre kormányzata ellen.⁸¹⁴ Az SSDF vezetője az az Abdullah Yusuf lett,

⁸¹⁰ Ahogy Búr Gábor rámutat, Afrika jelenlegi problémáinak nagy részét sokan a Strukturális Alkalmazkodási Programból vezetik le, amelynek egyetlen értékelhető eredménye a katonai diktatúrák számának csökkenése volt. Búr 2006, 206.; Búr 2005b, 6.; Hegedűs 2005, 47–48.

⁸¹¹ Lewis 2002, 7.

⁸¹² Samatar 2007, 55–56.

⁸¹³ Makinda 1992, 24.

⁸¹⁴ Makinda 1992, 27.

aki később az önálló Puntföld megteremtésével, majd 2004-2008 között a TFG elnökeként szerzett érdemeket – és követett el komoly hibákat – a szomáli állam újbóli talpra állításában. Barre a hadsereg hozzá feltétlenül lojális Vörös Sapkás egységét küldte a Garowe és Galkayo környékén élő Majerteen klánok megregulázására, amely a kivégzések mellett Said Samatar szerint a nők tömeges megerőszakolásával, az állatok lemészárlásával és a vízkészletek megmérgezésével igyekezett pacifikálni a területet.⁸¹⁵ A hadjárat nyomására az SSDF nagy része kiszorult Szomáliából, de a Majerteen klán sohasem bocsátotta meg a másik három Darod klán tombolását. A Vörös Sapkások brutalitása előrevetítette a későbbi északi harcok kegyetlenségét is.

A Majerteen mellett más klánok is mozgolódni kezdtek. Ebben élen jártak az egykori Brit Szomáliföld – a mai Szomáliföld – csoportjai. Az Isaq Barre hatalomra kerülése után mellőzöttek érezte magát, és mint láttuk, a terület alig részesült a fejlesztésekből. Így 1981-ben itt is megalakult az első kormányellenes szervezet, az Isaq klán tagjaira támaszkodó Szomáli Nemzeti Mozgalom (Somali National Movement – SNM),⁸¹⁶ amely olykor az SSDF-fel is kooperálva küzdött a rendszer ellen. Mind az SNM, mind az SSDF magvát az északi, illetve partvidéki területeknek az elmúlt évtizedekben megerősödött elitje adta, és mindkét csoport részesült etióp támogatásban.⁸¹⁷

1986-ban Barre súlyos autóbalesetet szenvedett. Eddigre a '70-es évek célkitűzései és optimista elképzelései az egységes, klánok nélküli szomáli nemzetről már rég szertefoszlottak, és a Marehan klánon belül a kulisszák mögött kezdetét vette az örökösödési küzdelem. Ugyanakkor a dezintegrációs folyamatot látva egyre világosabbá vált a MOD vezetői előtt, hogy a központi hatalom az összeomlás szélén áll. Ennek megakadályozása csak az SSDF-SNM koalíció szétverésével volt lehetséges. A helyzetet jól jellemzi, hogy néhányan még azt is felvetették, hogy ehhez kérjenek etióp segítséget.⁸¹⁸ Erre végül nem került sor, de a kormányerők 1988-ban nehézfegyverekkel támogatott nagyszabású offenzívát indítottak a lázadók ellen, amelynek csúcspontját az SNM fő bázisterületének számító északi Hargeisa elleni légitámadások jelentették, amelyben több tízezer ember veszítette életét.⁸¹⁹ Az idősödő, gyanakvó tábornok szeszélyes parancsai, valamint az ezzel együtt járó morális hanyatlás következtében a kormányerők példátlan kegyetlenkedésekkel próbálták megtörni az SNM erőit. 1988 májusa és 1989 decembere között – becslések szerint – 50-60 ezer ember veszítette

⁸¹⁵ Samatar 1991, 18.

⁸¹⁶ Hegedűs 2005, 48.

⁸¹⁷ Makinda 1993, 6.

⁸¹⁸ Makinda 1992, 27.

⁸¹⁹ Hegedűs 2005, 49.

életét, nagyrészt az Isaq klánhoz tartozó civil lakosok. A felkelést azonban nem sikerült elfojtani, sőt az egész országban egyre erősödött az elégedetlenség. A társadalom széttöredezése a klánok mentén tovább folytatódott. 1989 folyamán a Hawiye megalakította az Egyesült Szomáli Kongresszust (United Somali Congress – USC), az Ogaden és a hozzájuk csatlakozó más Darod klánok a Szomáli Hazafias Mozgalmat (Somali Patriotic Movement), míg a Gadabursi a Szomáli Demokratikus Szövetséget (Somali Democratic Alliance – SDA). 1990 augusztusában az SNM, az SPM és az USC szövetséget hozott létre Barre ellen.⁸²⁰ Rövid ideig úgy tűnt, a szövetség fenntartható lesz, mert még alkalmas személyt is találtak a leendő új kormányzat élére az USC-s Ali Mahdi Mohamed személyében. Ali Mahdi tagja volt az 1969-es parlamentnek, majd a katonai puccs után az üzleti életben tevékenykedett tovább. Az övé volt Mogadishu egyik legnagyobb szállodája, és jelentős összegekkel támogatta az USC tevékenységét. Részt vett a Manifesto Group (Manifesztum Csoport) megalapításában, amelynek 115 prominens tagja – értelmiségiek, politikusok, üzletemberek, klánvezérek – békés eszközökkel igyekeztek meggyőzni az elnököt a változás szükségességéről.⁸²¹

Barre azonban nem hátrált meg önként, és tovább taktikázott. Először engedélyt adott az új alkotmány kidolgozására, sőt demokratikus választásokat ígért (1989. augusztus-november), majd bebörtönöztette a manifesztum aláíróit és egy évvel későbbre tolt a választások időpontját. Eközben az országban tovább ropogtak a fegyverek.

Ugyanakkor a világpolitikában is jelentős változások következtek be. A hidegháború végével és a szuperhatalmi szembenállás megszűntével az Egyesült Államok számára egyre terhesebbé és egyúttal fölöslegessé vált Barre rendszerének támogatása. Az afganisztáni kivonulással és a Szovjetunió szétesésével a térségre irányuló geostratégiai fenyegetés megszűnt, ezért az emberi jogi helyzetre hivatkozva az USA megvonta támogatását a tábornoktól, amely lépéssel az elvesztette legnagyobb pártfogóját.⁸²² Washington indoklása különösen azért tűnik cinikusnak, mivel korábban mind a Reagan, mind a Bush adminisztráció teljes vállszezélességgel kiállt a diktátor mellett, függetlenül annak tetteitől. Sőt 1988-ban éppen az amerikai légierő gépei szállítottak nagy mennyiségben M-16-os gépkarabélyokat északra, hogy a kormányerők azokkal fegyverezhessék fel a Barréhoz hű klánokat, akik aztán oroszlánszerepet játszottak az SNM-hez hű lakosok pusztításában.⁸²³

⁸²⁰ Makinda 1992, 30.

⁸²¹ Makinda 1992, 27–28.

⁸²² Hegedüs 2006, 216.

⁸²³ Ghalib 1995, 180.

1990 végére az irányítás végleg kicsúszott Barre kezéből. Az USC, a Hawiye klán frakciójának fegyveres szárnya december 30-án elsőprő támadást indított Mogadishu ellen. Ahogy Makinda fogalmazott, a bizonytalan helyzetben az USC vezető politikusa, a „békepárti” Mahdi is a fegyveres erőt, semmint a választási urnákat használta helyzete stabilizálására.⁸²⁴ Ez különösen annak tükrében volt veszélyes vállalkozás, hogy a határok egyre inkább elmosódtak a civil és a katonai szféra között: a „civil” Mahdi – a külföldi közvetítéseket elutasítva – gerillacsapatokra támaszkodva akarta megszilárdítani helyzetét, míg Barre tábornok sok esetben civil politikus pózában tetszelgett. Ez az értékválság és a különböző szintek egybemosódása tovább mélyítette az anarchiát.

A klánok közti vetélkedés is egyre erősödött. Nem egészen fél évvel az augusztusi szövetség után, 1991. január 23-án a klánalapú politikai frakciók a domináns USC, illetve az SPM, az SSDF és az SDA részvételével Nemzeti Felszabadítási Bizottságot (National Salvation Committee) alakítottak. A második legerősebb és legtekintélyesebb csoport, az északi Isaq klánt képviselő SNM azonban távol maradt a Bizottságtól, és önállóan kereste a kiutat a válságból, előrevetítve ezzel az ország tartós kettészakadását a korábbi brit és olasz gyarmati területeket elválasztó határ mentén. Ezzel egy időben a Hawiye USC-n belül is megindult a vetélkedés az Abgal és a Habir Gedir klánok között, és összecsapásokra is sor került. Barre ki akarta használni a lehetőséget, és ellentámadást indított, ám erre a két klán szorosra zárta sorait, s félretéve az ellentéteket, megindította a Mogadishu elleni végső rohamot. Az USC csapatai 1991. januárjának első hetében nyomultak be a fővárosba. A helyzetet jól jellemzi, hogy a legerősebb frakció hadereje 1 500 főből állt – Szomália sorsába még ezek a csekély erők is döntő beleszólást gyakoroltak.⁸²⁵

A Barre menedéke elleni végső ostromra január 23-án került sor, a Felszabadítási Bizottság megalakításával egy időben. Ekkor érkeztek meg Ahmed Umar Jess ezredes vezetésével az SPM nehézfegyverei, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a tábornok reptér melletti bunkerét szétlőjék. Az épület lerombolása egyben a rendszer összeomlását is szimbolizálta, Siad Barre Kenyába, majd hamarosan Nigériába menekült – korábbi ígéretéhez híven azonban előbb romba döntötte az országot.⁸²⁶ A várva várt béke helyett pedig minden eddiginél mélyebb anarchia és fragmentáltság köszöntött a sokat szenvedett országra.

⁸²⁴ Makinda 1992, 29.

⁸²⁵ Makinda 1992, 30.

⁸²⁶ Sulyok 2004, 279.

IV.2. Szomália mint bukott állam. Polgárháború, humanitárius beavatkozás, államépítési kísérletek

IV.2.1. Szomáliföld önállósodása

A hadban álló frakciók közül egyik sem gondolta 1991 elején, hogy Siad Barre erőforrásai ennyire kimerültek, és a rendszer összeomlása ilyen hamar bekövetkezik. A helyzetet jól jellemzi, hogy az SNM csapatai még messze Közép-Szomáliában harcoltak Aidid tábornok parancsnoksága alatt.

A helyzet fonákja abban rejlett, hogy a főváros bevételével épp az a frakció, az USC került hatalmi pozícióba, amelyik a legfiatalabb volt, és mindössze pár hónapja kapcsolódott be a harcokba, szemben az SNM-mel vagy az SSDF-fel, amelyek már egy évtizede küzdöttek Barre ellen. Az USC azonban – építve a központi területek és a főváros döntően Hawiye lakosságára – hamar feltalálta magát az új körülmények között, és az 1990-es megállapodást felrúgva a többiekkel való egyeztetés nélkül Mahdit jelölte ideiglenes elnöknek.⁸²⁷ A konfliktus háttérében megfigyelhető volt a két legnagyobb kláncsalád, a Darod és a Hawiye közti hagyományos rivalizálás is. Az USC-nek azért is kellett igyekeznie, mert a nagy múltú SSDF vezetője, a későbbi elnök, Abdullah Yusuf szintén komoly külföldi támogatásnak örvendett.

Ebben a politikai helyzetben került sor a szomáli történelem elmúlt húsz évének egyik legfigyelemreméltóbb kísérletére. Az Isaq klán vezetése döntéskényszerbe került. A polgárháború, különösen az 1988-as offenzíva kimerítette a döntően az egykori Brit Szomália területén élő lakosságot. Az SNM vezetője, Abd ar-Rahman Ahmad Ali Tur, valamint a veterán politikus, Ibrahim Egal és a mögöttük levő csoportok úgy látták, hogy a déli régiókban újabb viszály fenyeget, az SNM csapatai pedig nem voltak olyan pozícióban, hogy ebbe beleszóljanak. Ebben a helyzetben a szomáliföldi vezetés úgy határozott, hogy távol maradva a többi frakció harcától, önállóan igyekszik boldogulni: 1991. május 18-án kikiáltották a Szomáliföldi Köztársaságot.⁸²⁸ A döntés, amely nem nélkülözte az ad hoc elemeket, az SNM-en belül sem aratott osztatlan lelkesedést, többen az egység mellett szálltak síkra.⁸²⁹ Ali Tur és Egal – akinek három évtizedes politikai pályafutása során bőven volt ideje gondolkodni észak jövőjéről – azonban zseniális réalpolitikusként bizonyultak, és sikeresen vitték véghez azt, ami Barrénak nem sikerült: egy működő, modern állam létrehozását fejlődő gazdasággal és kooperáló klánokkal.

⁸²⁷ Makinda 1992, 31.

⁸²⁸ Makinda 1992, 32.

⁸²⁹ Bradbury 2008, 80-82.

A jelen disszertáció keretei nem teszik lehetővé, hogy részletesen foglalkozzunk a szomáliföldi államépítéssel, amelyről Mark Bradbury kiváló monográfiájában részletesen értekezik. Ugyanakkor érdemes röviden felvázolni azokat az elemeket, amelyek sikeressé teheték az SNM és a hozzá csatlakozó csoportok – klánok és elitjük – erőfeszítéseit. Kísérletükben a szomáliföldi vezetők erősen támaszkodtak a történeti hagyományokra. Érdekes módon a britek azzal, hogy a közvetett kormányzás elvét valósították meg a területen, jóval kevésbé alakították át a társadalmat, mint délen az olaszok. Bár a termelési mód megváltozott, maga a klánrendszer kevésbé gyengült meg, mint délen, és az új elit sokkal szorosabb kapcsolatot tartott fenn a hagyományos vezetőkkel, mint déli szomszédaik. Így miközben délen a központosított állam eszméje fenekestül forgatta fel azokat a területeket, ahová a keze elért, észak politikai életét továbbra is legalább annyira a *guurtik* intézménye, mint a centrális adminisztráció határozta meg. Itt jóval kevésbé került sor erőszakos letelepítésekre és a klánviszonyok tudatos összekuszálására. Szomáliföld lakossága ráadásul Awdaltól egészen Erigavo határáig az Isaqhoz és a vele rokon Dir klánokhoz tartozott. Összetartozásukat erősítette, hogy Barre a fejlesztések terén is, mint láttuk, előnyben részesített a déli körzeteket, ahová a befektetések 90 %-a áramlott,⁸³⁰ így a diktatúra évtizedei alatt kialakulhatott egyféle különálló északi identitás.

Természetesen Szomáliföld esetében sem beszélhetünk homogén társadalomról. Az Isaqon és a Diren belül is éles törésvonalakat voltak megfigyelhetők az egyes klánok és alklánok (Gadabursi, Habar Yunis, Sa'ad Muse, Iise Muse, Habar Jalo) között, amelyek esetenként egészen a fegyveres összecsapásig elmergesedtek, mint az alapvetően a terület erőforrásaiért 1992 januárja és 1993 márciusa között zajló „birkaháború”.⁸³¹ A megosztottságot erősítette a radikális iszlamisták, a tradicionális és liberális muszlimok közötti viszály is. Emellett az új állam területén más klánok is képviseltették magukat (a Darod Dolbahante és Warsangeli), ezért féltő volt, hogy helyi szinten ugyanaz fog megismétlődni, mint az egyesült Szomáliában.⁸³²

Az aggodalmak azonban nagyrészt alaptalannak bizonyultak. Az SNM demokratikus hagyományaira támaszkodva (a szervezetnek tíz év alatt öt választott vezetője volt)⁸³³ Ali Tur nem próbálkozott korlátlan hatalom kiépítésével, mint Barre, vagy utána Mahdi és Abdullah Yusuf. 17 fős átmeneti kormányt alakított, amelyben a kisebb klánok számára is biztosított

⁸³⁰ Hegedűs 2005, 52.

⁸³¹ Bradbury 2008, 87-96.

⁸³² Makinda 1992, 32.

⁸³³ Bradbury 2008, 68.

négy helyet, és megígérte, hogy két éven belül választásokat tartanak.⁸³⁴ Bár erre nem került sor, 1993-ban összeült a 150 fő Guurti – amely a kétkamarás szomáliföldi országgyűlés felsőházaként működött –, és Ibrahim Egalt – az 1960-ban öt napig önálló Brit Szomáliföld első miniszterelnökét – választotta meg államfőnek.⁸³⁵

Az északi eredményeket vizsgálva sosem szabad elfelejtenünk, hogy azok a déli anarchia árnyékában születtek. Szomáliföldön is megfigyelhetők voltak ugyanazok a dinamikák, mint délen: a különféle klánok és alkánok, a régi és az új elit közti küzdelem, a város és a vidék ellentéte, a szélsőséges iszlamista nézetek térnyerése. Ugyanakkor az északi szereplők testközelből szemlélhették, hová vezethet, ha nem képesek mindenki által elfogadható megoldást találni a problémákra, így az utolsó pillanatban eleddig mindig a józan ész és a kompromisszumos problémamegoldás győzött. A de facto önálló Szomáliföld két évtizedes fejlődése ezért zsákutcái ellenére arra hívta fel a figyelmet, hogy a szkeptikus hangokkal szemben a szomáli államépítés nem reménytelen vállalkozás, és az 1960-as civil adminisztráció és a Barre által elkezdett út minden buktatója ellenére járható. Sőt a társadalom hagyományos elemei, mint a *guurti*, ötvözhetőek a modern struktúrákkal, amely tapasztalatok később a déli államépítés során is megjelentek a tervezett felsőház, a 4.5-szabály vagy a klánvezetőknek a *Roadmap*-be való bevonásának formájában.

Ugyanakkor az is tény, hogy észak sok szempontból komoly előnyökkel indult, gondoljunk csak a viszonylag homogén klánstruktúrára vagy arra, hogy a délivel szemben az északi államépítési kísérlet már a kezdetekről egy alulról építkező, belső folyamat volt, szoros együttműködésben a helyi társadalommal.⁸³⁶ Így úgy tűnt, hogy a 20. század közepétől megfigyelhető tendenciával szemben, amelynek során az új elit és a társadalom többi része közti szakadék kialakult és mélyült, az északi klánok 1991-től fokozatosan ennek a törésnek a megszüntetésén dolgoztak, több-kevesebb sikerrel. Ezért annak ellenére, hogy a jelenleg három és fél millió lakosú Szomáliföldet egyetlen állam sem ismerte el, és alig kapott külső támogatást, az elmúlt két évtizedben bebizonyította, hogy működő entitásként képes funkcionálni a nemzetközi térben.

Persze ennek a fejlődésnek is megmutatkoztak a határai. Szomáliföld keleti területein a hargeisai kormánynak vitája alakult ki a később létrejövő Puntfölddel Sool és Sanaag hovatartozása kapcsán, amely mind a mai napig fennáll. Bár a rendszeres határmenti

⁸³⁴ Makinda 1992, 32.

⁸³⁵ Bradbury 2008, 110-112.

⁸³⁶ Uo. 106-108.

csetepaték nem eszkalálódtak komoly konfliktussá,⁸³⁷ a feltételezett olajkészletek mellett a feszültség fő oka, hogy az Isaq és a Dir dominálta északi vezetésnek nem sikerült megfelelően integrálnia a Darod Warsangeli és Dolbahante csoportokat, akik pontföldi klánrokonaikhoz szeretnének inkább tartozni. A konfliktus történeti gyökerei, mint korábban láthattuk, egészen a Dervis-háborúig nyúlnak vissza, ami nem segíti a felek közti megbékélést.⁸³⁸ Markus Höhne arra is rámutat, hogy a terület Darod klánjai valójában a Majerteen uralta Garowe fennhatóságáért sem lelkesednek, és a mesterségesen generált Dervis-hagyomány (több Dolbahante csoport a britek oldalán harcolt a háború alatt) valójában csak a függetlenségi törekvések táplálását – és mindenféle távoli szereplő valós befolyásának elutasítását – szolgálja.⁸³⁹ Ezt segíti, hogy a terület kívül esik az „új Szomálián”, így lényegében sosem alakult itt ki erős államhatalom, és Puntföld is megelégedett volna a terület de iure ellenőrzésével – az olajüzlet lehetősége előtt.

A vitatott északi tartományok elhelyezkedése és fontosabb klánjaik. Forrás:

<http://oodweynenews.com/v1/2012/03/beenta-dhulbahante-ssc-yaa-dega-by-khadar-ismail.html>

Az Isaq uralta Szomáliföldre visszatérve néhány lelkes véleménnyel szemben azt is le kell szögeznünk, hogy az az elképzelés, mi szerint az Isaq és a Dir klán egy nyugat-európai mintademokráciát alakított volna ki Afrika szarván, téves. A média egyes esetekben komoly cenzúra alá kerül, a klánok közti feszültségek, mint láttuk, sosem tűntek el teljesen, és a vezetés sem mentes a nepotizmustól, a korrupciótól. Mindez azonban moderált keretek között maradt, és a rendszer mentes a túl nagy szélsőségektől. Bár az elmúlt két évtizedben a külső

⁸³⁷ Menkhaus 2004, 20., 63.

⁸³⁸ Lásd Höhne 2007, 236-243.

⁸³⁹ Uo. 242-244.

szemlélők többször is aggodalmaikat fejezték ki a belső konfliktusokkal kapcsolatban – legutóbb 2011-12 fordulóján fenyegetett a vitatott hovatartozású Sool-Sanaag-Ceyr (SSC) tartományokra kiterjedő fegyveres harc komoly háborúval –, ezidáig a hargeisai kormány, az SSC politikai vezetése, illetve a punföldi adminisztráció – szemben déli honfitársaikkal – elég bölcsnek és józannak bizonyultak ahhoz, hogy elkerüljék a súlyosabb válságot. Ugyanakkor az is megmutatkozott, hogy a felek azonnal szorosra zárják soraikat, amint a stabilitást alapjaiban fenyegető veszély, a radikális iszlamista csoportok tűnnek fel a térségben. Ezért a szomáliföldi rendezés modellértékű lehet egész Szomáliára nézve, és mindenképpen érdekesebb további kutatásokat végezni annak megvizsgálására, miként ültethető át az itteni gyakorlat az ország más régióira.⁸⁴⁰

IV.2.2. Káosz és humanitárius katasztrófa. Nemzetközi helyzet

Míg északon úgy tűnt, a lakosság és a helyi vezetés megtalálta a válságból kivezető utat, a déli területek minden eddiginél mélyebb anarchiába süllyedtek. Beigazolódott, amitől mindenki tartott: a tábornok hatalmát megtörő frakciók egymás torkának estek a zsákmány fölött.

Ali Mahdi az USC fegyveres sikereit kihasználva elérte, hogy az 1991. július 15. és 21. közötti, Dzsibutiban tartott nemzeti megbékélési konferencián elismerjék ideiglenes köztársasági elnöknek. Ez egyben azt is jelentette, hogy a külső szereplők – Egyiptom, Dzsibuti, Szaúd-Arábia és a tárgyalásokban már két éve részt vevő Olaszország – legitimnek tekintették megszerzett pozícióját.⁸⁴¹ Ám a szomáliai események azt mutatták, hogy a külső szereplők döntése nincs összhangban a belső történésekkel. Az USC-n belül ugyanis egyre élesebb lett a szakadék a Hawiye kláncsalád két nagy ága, az Abgal (Mahdi is ide tartozott) és a Habir Gedir között. Utóbbi vezetője az agilis Mohamed Farah Aidid tábornok volt, aki komoly presztízst tett szert a Barre elleni harcokban.⁸⁴² A két fél között – mint utaltunk rá – már 1990 végén is sor került összetűzésekre, 1991 tavaszától azonban állandósultak az összecsapások. A tárgyalások (ezen kísérletek egyike volt a dzsibuti konferencia) nem vezettek eredményre. Mahdi minél szélesebb alapokon álló kormányt igyekezett létrehozni, de autoriter módszereit nem feledtette az sem, hogy az Ogaden és az Isaq klánból is választott minisztereket. Helyzetét pedig végleg bizonytalanná tette, hogy bár Dzsibutiban az USC, az

⁸⁴⁰Lásd mindezekről Bradbury 2008, 222-242.

⁸⁴¹Hegedűs 2005, 49.

⁸⁴²Menkhaus 2004, 29. Aidid neve azt jelentette: „aki nem tűri a megalázást”. Aidid pályája jól jellemzi a Szomáliára jellemző kaotikus viszonyokat. A tábornok eredetileg Barre vezérkari főnöke volt, akit az idősödő diktátor növekvő hatalma miatt indiai nagykövetté nevezett ki. A polgárháborúban aztán remekül kamatoztatta megszerzett kapcsolatait és befolyását. Bowden 2000, 78.

SPM, az SSDF, a Somali Democratic Movement (Szomáli Demokratikus Mozgalom), valamint a Gadabursi SDA és az Isaq United Somali Front (Egyesült Szomáli Front) beleegyezett ideiglenes elnökké választásába, a külön utat járó Aidid az USC-ből kiválva új frakciót alapított Szomáli Nemzeti Szövetség (Somali National Alliance – SNA) néven. Ez azért veszélyeztette a szomáli egységet, mivel Aidid rendelkezett az USC – és egyben Szomália – legerősebb fegyveres csoportjával.⁸⁴³

A válság 1991 novemberére ismét egy teljes spektrumú polgárháborúvá szélesedett. Aidid katonái elfoglalták a főváros nagy részét és vidéken is jelentős sikereket értek el. A többi klán szintén belesodródott a viszályba: az Isaq Southern Somali National Movement (Dél-Szomáli Nemzeti Mozgalom) és az Ogaden Somali People's Movement (Szomáli Népi Mozgalom) az SNA-hoz csatlakozott, míg a többiek – elvben – Mahdit támogatták.⁸⁴⁴ A harcok során egyik fél sem válogatott az eszközökben, így ismét felelevenedtek 1988 szörnyűségei: 1991 novembere és 1992 májusa között a becslések szerint 40 000 ember – főként civil – halt meg a fegyveres összecsapásokban és a megtorló, megfélemlítő akciókban.⁸⁴⁵ Az Afrikai Egységszervezet és az Arab Liga közvetítési kísérletei kudarcba fulladtak.⁸⁴⁶ A termelés összeomlott, az ENSZ becslései szerint 4,5 millió embert fenyegetett az éhhalál.⁸⁴⁷ A fentebb felsorolt fegyveres frakciók parancsnokai ráadásul egyre inkább eltávolodtak klánjaik hagyományos vezetőitől: önálló, csak a saját érdekeiket néző hadurakká váltak, akik a zsákmány megszerzéséért bármire hajlandóak voltak. Mindeközben senki sem törődött azzal, hogy a harcok milyen következményekkel járnak a lakosság szélesebb rétegei, különösen a tartalékokkal alig rendelkező városi csoportok és a folyamvölgyek fegyveres milíciákkal nem bíró klánjai számára.

Ha egy mélypontot kellene kijelölni Szomália elmúlt száz évéből, akkor egészen biztosan ezeket a hónapokat választanánk ki. A lakosság mindennapi létfenntartásáért küzdött, miközben tízezrek haltak éhen hetente. 1992. január 12-én Olaszország, amely az 1990-es amerikai kivonulás után az egyedüli nyugati hatalomként Szomáliában maradt, és komoly erőfeszítéseket tett a békés átmenet megteremtéséért, a tarthatatlan biztonsági helyzet miatt bezárta nagykövetségét.⁸⁴⁸ Az ENSZ segélyszervezeteinek (UNHCR, WFP) munkatársait – amelyek az ogadeni háború okozta menekültáradat kezelésére érkeztek az országba – már 1989-ben kivonták.⁸⁴⁹ Az éves GDP 170 USD/főre csökkent.⁸⁵⁰ Az egyes klánok és frakciók

⁸⁴³ Makinda 1992, 33.

⁸⁴⁴ Hegedűs 2005, 50.

⁸⁴⁵ Makinda 1992, 33.

⁸⁴⁶ Hegedűs 2005, 50.

⁸⁴⁷ Weiszhár 2004, 480.

⁸⁴⁸ Makinda 1992, 35-36.

⁸⁴⁹ Weiszhár 2004, 480. Az UNHCR 1989-ig bezárólag 50 millió USD-t költött a menekültek ellátására. Hegedűs 2005, 51.

vezetőinek szövetsége ellenére fegyveres csoportjaik a valóságban gyakran válogatás nélkül nyitottak tüzet ellenségre vagy barátra, és senki sem érezhette magát biztonságban.

IV.2.3. Út a humanitárius intervenciókig

A helyzet ilyenén való alakulásában ismét döntő szerepet játszottak az Afrika szarván kívüli világpolitikai tényezők. Mint utaltunk rá, a hidegháború befejeztével a nagyhatalmak közönyössé váltak a térség ügyei iránt. Ez pragmatizmusukon túl a megváltozott nemzetközi viszonyokra volt visszavezethető. A bipoláris világrend felbomlása után az egyetlen megmaradt szuperhatalom, az Egyesült Államok a helyét és feladatait kereste az új világrendben, amelynek kialakításában neki is döntő szerepet kellett vállalnia, a többi szereplő pedig még az USA-nál is tanácstalanabbul szemlélte az eseményeket. Az a néhány ország pedig, amely pontosan látta a szomáliai válság körülményeit, sem kellő erővel, sem kellő motivációval nem rendelkezett ahhoz, hogy beavatkozzon a konfliktusba – a jogi felhatalmazásról nem is beszélve. Mégis, ilyen előzmények után hogyan történhetett meg, hogy alig két évvel később az Egyesült Államok egy több tízezres haderőt küldött Afrika szarvára?

Az 1980-as évek végének, '90-es évek elejének irreálisan optimista nemzetközi légkörét mai fejjel, az azóta szerzett tapasztalatok tükrében nehéz elképzelnünk. Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy Fukuyama víziója az emberiség ideológiai küzdelmeinek végéről és egy harmonikusabb, békésebb kor születéséről a korszak politikai gondolkodóinak jelentős részének véleményét testesítette meg.⁸⁵¹ A bipoláris rend elnyomta, vagy legalábbis tompította a helyi etnikai, nacionalista vagy vallási konfliktusokat, amelyek pedig felszínre törtek, azokat átdimenzionálta az ideológiai szembenállás síkjára. Mindenki a két szuperhatalom atomfegyverekkel és modern tömeghadseregekkel megvívott háborújára készült, illetve ennek kitörését akarta megakadályozni, és az olyan intő jelek, mint az afrikai helyi háborúk vagy az afganisztáni konfliktus nem kaptak akkora figyelmet, hogy a katonai teoretikusok meglássák bennük az 1990-es évek új típusú kihívásait. Ráadásul számos elem mutatott afelé, hogy a formálódó rendszer valóban új szintre emeli a nagyhatalmak közötti kooperációt és egy nyugodtabb, harmonikusabb korszak köszönt be. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának működése új értelmet nyert, és a két blokk közötti kötélhúzás arénája helyett valóban a nemzetközi béke és biztonság letéteményeseként kezdett működni. 1988-ban elérték az afganisztáni szovjet kivonulást, pontot tettek az iraki-iráni háború végére. A

⁸⁵⁰ Makinda 1992, 43.

⁸⁵¹ Fukuyama 1994. A szerző véleményét először egy 1989-es rövid tanulmányában fejtette ki, ezt bővítette ki azután monográfiává.

következő évben Dél-Afrika kivonult Namíbiából, normalizálták a helyzetet Nicaraguában és Kambodzsában, 1990-91-ben felszabadították Kuvaitot.⁸⁵² Boutros Ghali ENSZ főtitkár az „Agenda for Peace” nevet viselő dokumentumban lefektette a modern békeműveletek alapelveit.⁸⁵³ Úgy tűnt, az egymással vetélkedő nagyhatalmak helyett egyre inkább az ENSZ szabályrendszere és a BT lesz az a szerv, amely kézbe veszi a válságok ügyét és meghozza a megfelelő döntéseket azok felszámolására. Ezeket a szempontokat is szem előtt kell tartanunk annak megértéséhez, hogy az Egyesült Államok és más nagyhatalmak miért várták meg az ENSZ felkérését a szomáliai beavatkozás megindításához. (Némi leegyszerűsítéssel azt is állíthatjuk, hogy az Egyesült Államok kényelmes helyzetbe került, hisz pozíciói feladását és a be nem avatkozást azzal magyarázhatta, hogy ez immár az ENSZ hatáskörébe tartozik.) Látnunk kell ezek mellett a rendszer egyértelmű előnyeit is: az új, ENSZ vezette világrend propagálása és a béke korszakának beköszöntét hirdető közbeszéd tették lehetővé, hogy a nyugati országok közvéleménye – ha rövid ideig is – higgyen egy békésebb és igazságosabb világ eljövetelében, ahol nincs helye humanitárius katasztrófáknak és polgárháborúknak. A szomáliai éhínségről közölt CNN felvételek hatására a közvélemény olyan nagy nyomást gyakorolt az USA kormányzatára, hogy az beleegyezett egy közel 30 000 fős és akkori értéken 450 millió USD-os intervenció megindításába egy olyan országba, amelyhez már semmiféle stratégiai érdek sem fűzte.⁸⁵⁴ Pár évvel később mindez elképzelhetetlen lett volna, de a kilencvenes évek nemzetközi konstellációja, optimista légköre és a nemkívánatos személynek számító Barre bukása, úgy tűnt, a szomáli rendezés malmára hajtják a vizet.

IV.2.4. Humanitárius műveletek Afrika szarván. A UNOSOM és a UNITAF

A szomáliai helyzet tisztázására tett kísérlet egyik fő motorja Boutros Ghali frissen kinevezett ENSZ főtitkár, egykori egyiptomi külügyminiszter volt, aki rengeteget tett a modern békeműveletek elméletének és gyakorlatának megalapozásáért. Emellett időt, energiát nem kímélve munkálkodott azon, hogy meggyőzze a világ államait arról, a globalizálódó világban nincsenek helyi konfliktusok, ezért a nagyhatalmaknak felelősséget kell vállalniuk az egykori harmadik világ felszínre került konfliktusainak rendezésében. Boutros Ghali szakított azzal a gyakorlattal, hogy az ENSZ csapatok csak a tűzszünetet követően, a helyzet viszonylagos stabilizálódása után jelenjenek meg az adott területen, így a Szomáliába vezetett UNOSOM II

⁸⁵² Hegedűs 2005, 53.

⁸⁵³ Sulyok 2004, 85.

⁸⁵⁴ A misszió méreteit jól szemlélteti, hogy a kortárs szerzők azonnal az Öböl-háborúval hasonlították össze. Cirafici 1995, 19–21.; Hegedűs 2005, 56.

lett a történelem első ENSZ által végrehajtott békekikényszerítő missziója.⁸⁵⁵ Ugyanakkor a főtitkár elkötelezettségét Szomália felé a szép elveken túl az is magyarázta, hogy Egyiptom – mint láttuk – mindig is szoros kapcsolatot ápolt Mogadishuval, illetve Barréval, így egyes rossz nyelvel szerint Boutros Ghali valójában a tábornok visszatérésének akart megágyazni.⁸⁵⁶ (Ne feledjük, Barre csak 1995-ben halt meg.)

A külső beavatkozásra azonban így is csak hosszas huzavona után került sor, csaknem egyéves késéssel. Boutros Ghali először 1992 januárjában tett lépéseket a szomáliai válság kezelésére, amikor már hónapok óta tombolt a polgárháborút kísérő éhínség. Ekkor egy ENSZ küldöttség érkezett Mogadishuba, hogy javaslatokat tegyen a helyzet kezelésére és életet leheljen a helyi UNICEF és a WFP szervekbe. A szomáli frakciók vezetői biztosították együttműködésükről a küldöttséget – kivéve Farah Aidid tábornokot, aki kezdettől fogva mély ellenérzéssel viseltetett a külföldiekkel szemben, legyenek bár diplomata, segélyszervezetek munkatársai vagy békefenntartók.⁸⁵⁷ Aidid magatartását azonban árnyalja, hogy a tábornok a volt egyiptomi külügyminiszterben, mint említettük, Barre bábját látta. A későbbi ENSZ-műveletekben részt vett katonák visszaemlékezései is megerősítették, hogy a világszervezet tevékenységét segítő szomálik jelentős része a rezsim fenntartásában kulcsszerepet játszó MOD-klánok külföldre menekült tagjaiból került ki, akik Barre bukása után hagyták el az országot.⁸⁵⁸ Mindezek nem segítették Aidid bizalmának elnyerését. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Aidid kompromisszum-képtelensége és túlzott hatalomvágya is nagyban hozzájárult a műveletek kudarcához – még akkor is, ha ezzel a magatartásával a hadúr nem különbözött túlságosan politikai riválisaitól. Csakhogy Aidid a többiektől eltérően komoly katonai erő felett rendelkezett, amely képes volt aláásni a stabilitást. A hadúr gátlástalanul írt alá megállapodásokat, amikor úgy érezte, hogy szorul nyaka körül a hurok, majd ugyanazzal a gátlástalansággal rúgta fel azokat, amint az ENSZ vagy a UNITAF csökkentette a fegyveres nyomást vele szemben. Taktikázása következtében 1993 közepére minden hitelét elvesztette tárgyalópartnerei szemében.

Nem feledkezhetünk meg azokról a szarvashibákról sem, amelyeket a külső szereplők követtek el a három misszió alatt. Ken Rutherford, aki 1993 decemberében egy NGO munkatársaként mindkét lábát elvesztette Szomáliában, könyvében részletesen elemezte ezeket a tényezőket: a szereplők közti egyetértés hiányát nem csupán az ENSZ és az USA között, de magán az amerikai adminisztráción belül is; a pontos feladatok meghatározásának

⁸⁵⁵ Sulyok 2004, 282.

⁸⁵⁶ „A”, „E” interjúalanyok.

⁸⁵⁷ Sulyok 2004, 279; Hegedűs 2005, 54.

⁸⁵⁸ „A” interjúalany visszaemlékezései.

elmulasztását; az egymásra mutogatást, az egyéni érdekek előnyben részesítését a közös céllal szemben, ami a szomálik szemében hiteltelenné és megbízhatatlanná tette a külföldieket. Mindezek a szomáli elit önzése mellett nagyban hozzájárultak a missziók kudarcához.⁸⁵⁹

Az 1992. januári ENSZ küldöttség eredménytelensége után a BT is foglalkozni kezdett Szomáliával. A január 23-án elfogadott 733-as határozat az Alapokmány VII. fejezete alapján kimondta, hogy a szomáliai helyzet fenyegeti a nemzetközi békét és biztonságot, ezért általános és teljes fegyverembargót rendelt el az országgal szemben.⁸⁶⁰ A fokozódó külső nyomás hatására márciusban ismét tárgyalásokra került sor Mahdi és Aidid között, ahol a felek fegyverszüneti egyezményt írtak alá, és egyben beleegyeztek, hogy az ENSZ megfigyelőket küldjön az országba a megállapodás ellenőrzésére. Ennek végrehajtására alakult meg április 24-én a UNOSOM (United Nations Operation in Somalia).⁸⁶¹

Az összetűzések intenzitása azonban nem csökkent. Júliusban a BT ismét határozatban ismerte el, hogy Afrika szarván az emberi szenvedés és bizonytalanság olyan mértékű, amely *„fenyegetést jelent a nemzetközi békére és biztonságra”* nézve, és *„egyéb intézkedéseket”* helyezett kilátásba, ha a helyzet nem javulna.⁸⁶² Sahnounnak, az ENSZ-főtitkár szomáliai különleges megbízottjának – részben fenyegetéssel – sikerült meggyőznie Aididot arról, hogy egyezzen bele a UNOSOM mandátumának kibővítésébe a segélyszállítmányok védelmét biztosító 500 kéksisakos telepítésével. Az első pakisztáni kéksisakosok július végén érkeztek meg, ezzel párhuzamosan a légihídon keresztül kezdetét vette a segélyszállítmányok Szomáliába juttatása.⁸⁶³ A pakisztáni erők szeptemberre érkeztek meg teljes létszámban.

A misszióknak esélye sem volt feladata ellátására. A pakisztániak nemhogy a segélyszállítmányokat, de saját magukat sem tudták megóvni a hadurak milíciáival szemben – ezer szomáli fegyverest kellett felbérelniük bázisuk védelmére.⁸⁶⁴ Október és november folyamán a polgárháború ismét teljes intenzitással tombolt, az egymással harcoló frakciók lezárták az ország két legnagyobb kikötőjét, Mogadishut és Kismayót. Napi rendszerességgel térítették el, támadták meg és fosztották ki a segélyszállítmányokat, amelyek a kikötők kiesése miatt eleve csekély mennyiségben jutottak el az országba. Aidid kijelentette, hogy a jövőben nem tűri meg a kéksisakosokat a főváros utcáin.

Az ENSZ impotenciáját a katonai kapacitások csekély volta okozta. Boutros Ghali a BT 767. számú határozata alapján már a nyár folyamán tárgyalta George Bush elnökkel az

⁸⁵⁹ Lásd Rutherford 2008.

⁸⁶⁰ Sulyok 2004, 279.; UN 733.

⁸⁶¹ UN 751.

⁸⁶² Hegedüs 2005, 54.; UN 767.

⁸⁶³ Hegedüs 2005, 55.

⁸⁶⁴ Sulyok 2004, 280-281.

amerikai szerepvállalás mélyítéséről – a létrehozott légihíd ennek eredménye volt, amelyet alapvetően az amerikai légierő C-130-asai és C-141-esei bonyolítottak le.⁸⁶⁵ Mint láttuk, ez kevésnek bizonyult, ezért Boutos Ghali további tárgyalásokat eszközölt az amerikai elnökkel. Tevékenységét segítette az amerikai és a világ közvéleményének nyomása, amely értetlenül figyelte, hogy az USA által vezetett új világrendben tízezrek halnak éhen a CNN élő egyenes adásában. Ennek eredményeképpen Bush elnök 1992. november 26-án rászánta magát a komolyabb beavatkozásra, és bejelentette, hogy 30 000 katonát vezényel a térségbe.⁸⁶⁶ A BT 1992. december 3-án elfogadott határozata⁸⁶⁷ felhatalmazta a UNITAF-t (Unified Task Force), hogy minden szükséges eszközt vessen be a humanitárius katasztrófa elhárítására és a segélyszállítmányok biztosítása érdekében. Ez volt az első eset a békeműveletek modern történetében, hogy a humanitárius szempontok nagyobb súllyal estek latba, mint a belügyekbe való be nem avatkozás alapokmányi biztosítója. A UNITAF feladatául kapta Mogadishu és Kismayo stabilizálását, a városok és élelmiszerelosztó-központok biztosítását, a szembenálló felek lefegyverzését, a begyűjtött készletek és felkutatott fegyverraktárak megsemmisítését,⁸⁶⁸ valamint a UNOSOM II előkészítését. Erre azért volt szükség, mert a UNITAF többnemzetiségű mivolta ellenére – a misszióban az USA mellett 19 más ország és 49 különböző segélyszervezet vett részt⁸⁶⁹ – amerikai parancsnokság alatt működött, és a US CENTCOM⁸⁷⁰ alá tartozott, az ENSZ közvetlenül csupán a nemzetépítés keretében felállítandó 3 000 fős mogadishui rendőrség megszervezéséért és kiképzéséért volt felelős.⁸⁷¹ A művelet az Operation Restore Hope (ORH – A remény helyreállítása) nevet kapta. Az ORH tervei szerint első lépésként intervenciós erők szállják meg Mogadishut és Baidóát, majd az utóbbi városból kiindulva a beérkező további csapatok fokozatosan ellenőrzésük alá vonják és stabilizálják Közép-Szomáliát. Ezt követően az erők dél felé fordulnak, és megtisztítják Barderát, valamint Kismayót. Miután konszolidálták a helyzetet – vagyis befejezték a békekikényszerítő műveletet –, a UNOSOM II veszi át a UNITAF helyét, ezt követően pedig

⁸⁶⁵ Cirafici 1995, 21.

⁸⁶⁶ Cirafici 1995, 27.; Hegedűs 2005, 56.

⁸⁶⁷ UN 794.

⁸⁶⁸ Sulyok 2004, 281., UN 794.

⁸⁶⁹ Várvölgyi 1995, 41. A UNITAF keretében többek között amerikai, német, török, dán, szaúdi, kuvaiti, zimbabwei, tunéziai, marokkói, ausztrál, belga, brit, új-zélandi, kanadai, pakisztáni, botswanai, nigériai és kanadai erők szolgáltak. Cirafici 1995, 39.

⁸⁷⁰ Az amerikai haderő területi alapú stratégiai parancsnokságainak egyike, amely alá Afrika és a Közel-Kelet tartozott. Cirafici 1995, 27.

⁸⁷¹ Sulyok 2004, 281.

az amerikai csapatok kivonulnak az országból.⁸⁷² A jól lehatárolt, pontos mandátumú művelet Szomália területének körülbelül 40 %-át érintette.⁸⁷³

Az intervencióban a tengerészgyalogság egységei és a 10. hegyi hadosztály alakulatai játszották a főszerepet. Az első katonák már 1992. december 3-án – a BT felhatalmazással egy időben – megérkeztek a kenyai Mombasába a logisztikai háttér kiépítéséhez.⁸⁷⁴ (Ez jól jelzi, mennyit számított Washingtonnak a BT felhatalmazás.) December 9-én a 15. Marine Expeditionary Unit (MEU – 15. Tengerészgyalogos Expedíciós Egység) csapatai 23 helikopter fedélzetén megérkeztek a mogadishui repülőtérre és biztosították azt. Pár óra múlva begördült az első két szállítógép, valamint az amerikaiakhoz erősítésként csatlakoztak a Francia Idegenlégió Dzsibutiból átirányított egységei. A repülőteret több ezres ünneplő szomáli tömeg özönlötte el, akik nagyban megnehezítették a transzportok leszállítását és a kirakodást.⁸⁷⁵

A műveletek a tervek szerint haladtak. A 15. MEU 1 800 katonája Gregory S. Newbold ezredes vezetésével rendet teremtett a fővárosban, miközben a műszaki alakulatok a katasztrofális állapotban levő infrastruktúrát igyekeztek használhatóvá tenni. December 22-én a felújított repterek már 923 tonnányi árut fogadtak.⁸⁷⁶

A logisztikai nehézségeken túl a szövetséges csapatoknak számos kihívással kellett megbirkózniuk. A 20 résztvevőből álló koalíciós erő működésének koordinálása önmagában véve is óriási feladatnak bizonyult. A US CENTCOM ráadásul meglehetősen hézagos információval rendelkezett az ország belső viszonyairól. Ez csak a művelet második szakaszára javult jelentősebb mértékben. Az előzőekben már hosszan taglalt szomáli klánizmus is hamarosan megmutatta erejét. Bár a lakosság egy része – különösen a sokat szenvedett területeken – pozitívan fogadta a koalíciós csapatokat, máshol meglehetősen ellenséges magatartás volt tapasztalható – főleg azon csoportok részéről, amelyek hatalmát a misszió jelentősen korlátozta: aligha csodálkozhatunk, hogy a Habir Gedir nem nézte jó szemmel az amerikai alakulatok ténykedését. Ráadásul a lakosság viselkedése gyakran teljesen kiszámíthatatlannak bizonyult. Többször is előfordult, hogy a barátságos civilek egyik pillanatról a másikra látszólag minden különösebb indok nélkül kövekkel, botokkal és kézfegyverekkel támadtak a beérkező katonákra. Nem csoda, hogy a résztvevők között az a

⁸⁷² Cirafici 1995, 32.

⁸⁷³ Sulyok 2004, 282. Nem érintette példának okáért a viszonylagos nyugalomnak örvendő, ma Puntföldként ismert területet.

⁸⁷⁴ Cirafici 1995, 31–34.

⁸⁷⁵ Cirafici 1995, 35.

⁸⁷⁶ Cirafici 1995, 52.

mondás járta: „biztonságban akkor vagy, ha nincs bandita, ellenség vagy más fegyveres a láthatáron.”⁸⁷⁷

Az ENSZ erői a mogadishui kikötőben. <http://www.armyrecognition.com/forum/viewtopic.php?t=1212>.

Megtekintve: 2013.03.13.

Mindezen nehézségek ellenére a déli országrész elsődleges stabilizálása február-márciusra befejeződött. A fegyveres frakciók és hadurak nem versenyezhettek a tömegesen bevetett, jól felszerelt és kiképzett külföldi csapatokkal, ezért megmaradt fegyvereseik elvegyültek a lakosság körében. Az Addisz-Abeában tartott nemzeti megbékélési konferencián 1993. március 15. és 28. között a szembenálló csoportok ismét megállapodtak a békéről, a viták békés rendezéséről, az újjáépítésről, valamint egy ideiglenes kormány létrehozásáról, egyúttal beleegyeztek a UNOSOM II megalakításába.⁸⁷⁸ A UNITAF néhány elszigetelt helytől eltekintve felszámolta az éhínséget, milliókat mentve meg a biztos pusztulástól. Az üzletek és a piacok újra megnyitottak, a közel milliós, az országon belül és a határokon túl élő menekültközösség egy része hazatérhetett otthonába. 1 200 kilométernyi út és három híd került helyreállításra, sőt ismét működőképes állapotba hozták a tönkretett

⁸⁷⁷ Várvölgyi 1995, 41–42.

⁸⁷⁸ Sulyok 2004, 281.

öntöző- és csatornarendszert. A segélyszervezetek az élelmiszeren túl az önellátáshoz és a továbblépéshez szükséges mezőgazdasági gépeket, munkaeszközöket, illetve vetőmagot osztottak a lakosságnak. Kismayo kikötője újra használhatóvá vált, az UNDP helyreállította Mogadishu vízellátását.⁸⁷⁹

Az 1993 óta eltelt idő eseményeinek tükrében nagy a kísértés, hogy relativizáljuk a UNITAF által elért eredményeket. Látnunk kell azonban, hogy a UNITAF működését a kilencvenes évek egyik legsikeresebb humanitárius akciójaként könyvelhetjük el,⁸⁸⁰ amely napjainkig döntő hatással van Szomália helyzetére: ez a misszió az éhezést megszüntetve elejét vette a további humanitárius katasztrófának, és megteremtette azt az infrastruktúrát, amely mentén a segélyszervezetek mind a mai napig operálnak Afrika szarván. Ezen kívül a művelet a hadurak, különösen Aidid hatalmát megtörve a politikai rendezés felé is utat nyitott. Bár a UNITAF sikere messze csak az első lépés volt a konszolidáció felé vezető úton, e nélkül a lépcsőfok nélkül a folyamat el sem indulhatott volna. Több tényező szerencsétlen egybeesése és mindkét fél hibás döntéseinek láncolata kellett ahhoz, hogy a biztató kezdet után nem egész fél évvel a szomáliai békeépítés összeomoljon.

IV.2.5. A UNOSOM II. A békeépítés kudarca és a kivonulás.

Kezdetben úgy tűnt, a biztató folyamat nem szakad meg. A UNOSOM II május 4-ig folyamatosan felváltotta a UNITAF-ot. A UNOSOM II nemzetközi erőinek létszáma elérte az előző misszió méretét (28 000 fő),⁸⁸¹ és mandátumának erőssége is megegyezett elődjével. A UNOSOM II – amely a BT 814. határozata alapján már teljes mértékben a főtitkár irányítása alatt működő ENSZ művelet volt⁸⁸² – feladatai közé tartozott a tűzszünet betartatása, a szembenálló felek lefegyverzése, az aknamentesítés, a humanitárius segítségnyújtáshoz szükséges repülőterek, kikötők, utak, kommunikációs vonalak biztosítása, a segélyszervezetek munkatársainak védelme, valamint a menekültek hazatérésének elősegítése. A misszió hatásköre – szemben a UNITAF-fal – kiterjedt az egész országra (bár valójában sosem fedte azt le teljesen, nem érintette például Szomáliföldet). Mint utaltunk rá, a békeműveletek történetében fontos elemként jelent meg, hogy ez lett az ENSZ első béke-kikényszerítő

⁸⁷⁹ Hegedűs 2005, 57.

⁸⁸⁰ Várvölgyi 1995, 48–49.

⁸⁸¹ Az ORH keretében 1992. december 9. és 1993. február 28. között 28 144 katonát szállítottak Szomáliába. Cirafici 1995, 52.

⁸⁸² UN 814.

művelete, vagyis a kéksisakosok nem csupán közvetlen önvédelem céljából használhatták fegyvereiket, hanem a mandátumban meghatározott feladataik végrehajtására is.⁸⁸³

A problémák azonban hamar megmutatkoztak. Az amerikaiak – egy Gyorsreagálású Erőt leszámitva – elhagyták az országot, és a helyükre érkező csapatok harcértéke meg sem közelítette a tengerészgyalogosokét. A stabilizáció legkényesebb elemére, a szomáli frakciók lefegyverzésére – a feladat nehézségei miatt – a UNITAF nem vállalkozott, ezt álságosan örököül hagyta a jóval gyengébb UNOSOM II-nek. Hamarosan egyértelművé vált, hogy a márciusi megállapodás sem más, mint Aidid újabb taktikai lépése ellenfelei gyanakvásának elaltatására és az amerikai erők kivonásának elérésére. A hadúr tagadhatatlanul zseniális politikai affinitással rendelkezett, ugyanakkor kiválóan ismerte tárgyalópartnereit. Remek érzékkel számolta ki, hogy a UNOSOM II messze nem rendelkezik majd akkora harcértékkel, mint a UNITAF, ugyanakkor kevés az esély arra, hogy a még épphogy csak kivont amerikai csapatok visszatérjenek. Valószínűleg azzal is tisztában volt, hogy a veszteségek előbb-utóbb felőrölik az ENSZ erejét és támogatottságát. A kérdés csak az volt, ki bírja tovább.

A tengerészgyalogosok távozásával a nyár folyamán ismét kiújultak a harcok, a kéksisakosok azonban, akik eddig csak statisztaszerepet játszottak az összecsapásokban, most sok esetben elsőszámú célpontokká váltak. A UNOSOM II erői – kihasználva mandátumukat – több esetben is támadólag léptek fel az ellenállókkal szemben. A döntő fordulatra június 5-én került sor, amikor Aidid fegyveresei lemészároltak 24 pakisztáni kéksisakost, 56-ot pedig megsebesítettek.⁸⁸⁴ Azoknak a katonáknak a holttestét, akiket a milicistáknak sikerült megszerezniük, a hadúr parancsára megnyúzták és feldarabolták, ami lehetetlenné tette az iszlám törvényei szerinti eltemetésüket.⁸⁸⁵

Aidid a pszichológiai hadviselést a lakosság megnyerésére is remekül felhasználta. Szándékosan provokált Mogadishu szűk, zsúfolt sikátoraiban olyan összecsapásokat a kéksisakosokkal, amelyekben óhatatlanul számos civil is életét vesztette, illetve a milíciák többször is alkalmazták az élő pajzs eszközét.⁸⁸⁶ Ebbéli tevékenységében váratlan segítséget kapott ellenfeleitől is. Az ENSZ egyre inkább Aidid személyében látta a megállapodás legfőbb akadályát, és az ENSZ-főtitkár új szomáliai különmegbízottja, Jonathan Howe

⁸⁸³ Sulyok 2004, 282.

⁸⁸⁴ Sulyok 2004, 282. A céltalan erőszakot jól jellemzi, hogy tizenkét pakisztáni katona nem is a lefegyverzésben esett el, hanem épp élelmiszert rakodtak ki egy elosztóhelyen, amikor lerohanták őket. ENSZ 1995.

⁸⁸⁵ Bowden 2000, 78.; ENSZ 1995.

⁸⁸⁶ Sulyok 2004, 282.; Bowden 2000, 171.

admirális⁸⁸⁷ 25 000 USD-os jutalmat tűzött ki Aidid nyomravezetőjének.⁸⁸⁸ Az erőviszonyokat jól jellemzi, hogy Aidid ezzel szemben egymillió USD-t ajánlott fel Howe admirális fejéért cserébe.⁸⁸⁹ Az ENSZ parancsot adott a hadúr elleni hajtóvadászatra, de ez nem vezetett eredményre. Egyrészt a hírszerzés meglehetősen pontatlanul és bizonytalanul működött, másrészt az olasz, francia, marokkói katonák pakisztáni társaik sorsát látva egyre kevesebb lelkesedéssel járőröztek a főváros veszélyes utcáin.⁸⁹⁰ Az ENSZ-különítmény több vezetője azt javasolta, hogy likvidálják Aididot. Ebből jól látszik, hogy a világszervezet milyen messze került a pártatlan külső szereplő pozíciójától, a módszerekről nem is beszélve. Éppen ezért az amerikaiak vonakodtak végrehajtani az akciót, amely nem illeszkedett az ENSZ-nek a semlegességről, pártatlanságról és szuverenitásról vallott eszméi közé, és komoly politikai földindulással fenyegetett. Mindez azonban nem változtatott azon, hogy az ENSZ nyíltan Mahdi mellé állt a konfliktusban, a Mogadishu utcáin vívott harcok nyomán pedig a lakosságban erősödött az az érzés, hogy valójában külső hódítókkal van dolga, akikkel szemben Aidid függetlenségi háborút vív. Nem segítette a szomáli társadalom megnyerését a békefenntartók arroganciája sem. A gyakran 20-25 méterről kirobbanó tűzharcok, az esetenként lándzsákkal és kövekkel támadó szomálik, a katasztrofális higiénés állapotok felőrölték a katonák idegeit és kapacitását, és arra már vajmi kevés energia jutott, hogy műveleteik során megfelelő magatartást tanúsítsanak a muszlim lakossággal szemben.⁸⁹¹

Aidid személyét a szerencsétlen 1993. július 12-i akció tette minden eddiginél népszerűbbé. Ezen a napon az Aidid klánjába tartozó politikai és vallási vezetők egy mogadishui házban gyűltek össze, hogy megvitassák jövőbeni terveiket, sőt állítólag arról is tanácskoztak volna, hogy Aididot elmozdítva a klán éléről közeledjenek az ENSZ-misszióhoz. A megjelentek elsősorban a Habir Gedir klán idős, tekintélyes vezetői voltak, akik nem nézték jó szemmel a hadúr egyre önállóbb tevékenységét, amelynek során alig volt tekintettel a lakosság szenvedéseire. Az amerikai hírszerzés – tévesen – úgy értesült, hogy Aidid és törzskara is jelen lesz a gyűlésen, ezért – engedve az ENSZ biztatásának – végül mégiscsak a hadúr likvidálása mellett döntöttek. A kiválasztott eszköz azonban nélkülözött minden józan mérlegelést: harci helikopterek bevetésével, rakétákkal és gépágyúkkal lőtték

⁸⁸⁷ A pozíciót ekkor már Jonathan Howe admirális töltötte be. Sahnoun 1992 októberében az ENSZ tehetetlenkedése és lassúsága miatt lemondott, utódja, Ismat Kittani pedig civil diplomata volt, ezért a szomáliai helyzet jellege miatt hamarosan Howe kapta a posztot. Hegedűs 2005, 55.; Bowden 2000, 77.

⁸⁸⁸ Sulyok 2004, 282.

⁸⁸⁹ Bowden 2000, 78.

⁸⁹⁰ Bowden 2000, 79. Bowden egyik leírása jól szemlélteti a Mogadishuban uralkodó viszonyokat: az egyik helyi ügynök, aki egy nyomjelzős sétapálcát adott volna Aididnek, orosz rulett közben fejbeltette magát. Bowden 2000, 28.

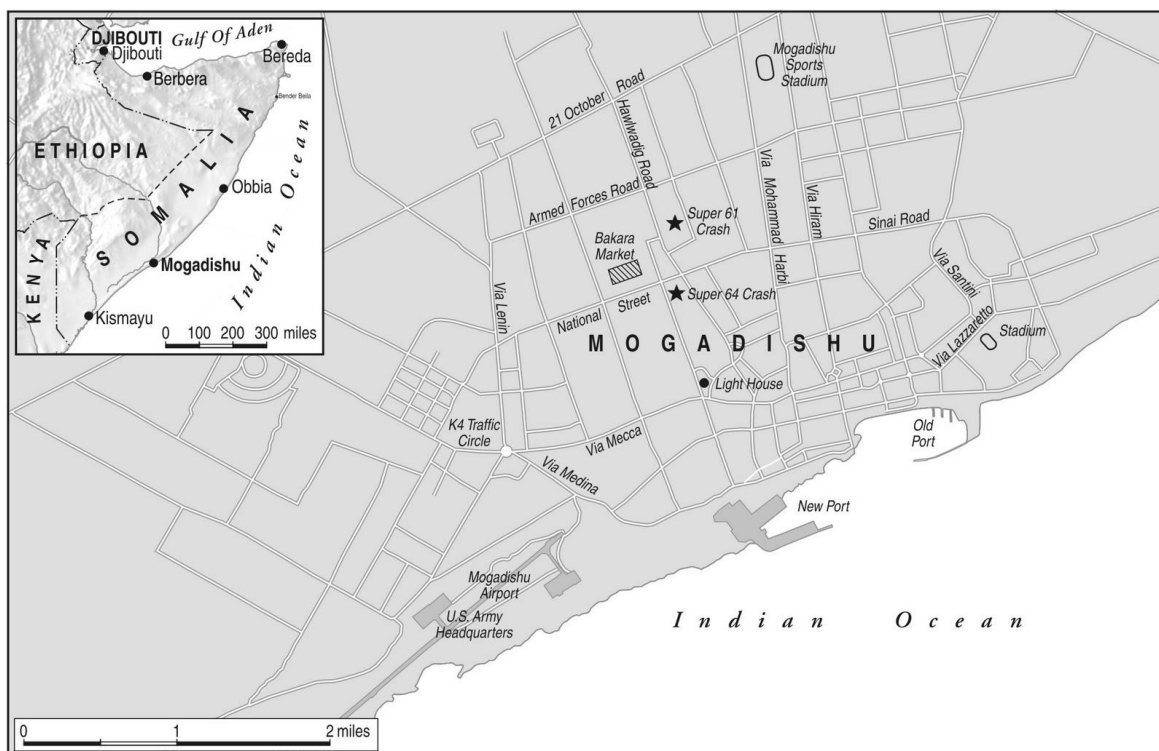
⁸⁹¹ Bowden 2000, 62.; Várvolgyi 1995, 46.

szét az épületet, amelyben szép számmal tartózkodtak gyerekek és asszonyok is. A Vöröskereszt jelentése szerint 54 ember vesztette életét a támadásban anélkül, hogy annak bármiféle hatása lett volna Aidid szervezetére, az SNA-ra nézve, ugyanakkor, ha a hadúr elmozdítása reális szándék volt, egyben annak politikai ellenzékét és a UNOSOM II potenciális szövetségeseit is sikerült likvidálni. A szomálik felháborodás óriási volt, ezt mutatja, hogy a helyszínre érkező négy külföldi újságíró megglincseltek.⁸⁹² Ezzel a támadással az ENSZ-csapatok a lakosság többsége szemében idegen megszállókká és elsődleges célponttá léptek elő.

Howe megpróbálta jóvátenni a hibát, és finomabb eszközöket keresett: kommandósokat akart alkalmazni a tábornok ellen. Az új amerikai vezetés sokáig nem járult hozzá a lépéshez, és Bill Clinton elnök csak akkor engedélyezte a különleges erők bevetését, amikor egy távirányítású akna végzett négy amerikai katonával. A Delta Force és a Ranger-ök különítményeiből létrehozott Task Force Ranger (Ranger Végrehajtó Erő) augusztus végén érkezett meg. Az ENSZ és az Egyesült Államok viszonyát jól jelzi, hogy a különleges erők önálló amerikai parancsnokság alatt maradtak, és közvetlenül a Pentagon irányítása alatt álltak. Aidid, érezve a veszélyt, abbahagyta nyilvános szerepléseit, és ismeretlen helyen bujkált. Szeptemberben a kommandósok elfogták Osman Hassan Ali Atto fegyverkereskedőt, Aidid fő pénzügyi támogatóját. Aidid Carter exelnökön keresztül jelezte, hajlandó lenne tárgyalni.⁸⁹³ Mielőtt azonban erre sor kerülhetett volna, bekövetkezett a szomáliai helyzetre máig döntő hatást gyakorló október 3-4-i mogadishui csata.

⁸⁹² Bowden 2000, 79–80.

⁸⁹³ Bowden 2000, 80.

Az 1993. október 3-4-i mogadishui csata helyszínei. A különleges erők parancsnoksága délen, a nemzetközi repülőtérnél helyezkedett el, az ENSZ-erők északon, a Mogadishui Stadionban állomásoztak. A két helikopter az akciótól nem messze, a Bakara piac közelében zuhant le (a képen csillaggal jelölve). Forrás:

<http://wdoabook.blogspot.hu/2011/10/today-in-manhunting-history-october-3.html>.

A művelet, amely a róla készült mozifilm és a korabeli CNN felvételek miatt viszonylag széles körben ismertté vált, Aidid két alvezérének, Omar Saladnak és Hassan Kheibdid Awalének az elfogására irányult. Az ENSZ tisztviselőit nem vonták be a tervekbe, amelyről William F. Garrison vezérőrnagy, a Task Force Ranger parancsnoka döntött. A kezdeti sikerek után azonban az akció kaotikus vérfürdőbe fulladt, amely másnap reggelig eltartott. A csatában 18 amerikai katona és 500-1 000 szomáli – köztük ismét sok nő és gyerek – vesztette életét.⁸⁹⁴ A közvéleményt különösen megrázta, hogy az elesett kommandósok holttestét a feldühödött szomáli tömeg a CNN egyenes adásában vonszolta végig Mogadishu utcáin – sok hozzátartozó előbb értesült a televízióból az eseményekről, mint a hadsereg hivatalos csatornáin keresztül.⁸⁹⁵ Az akció tulajdonképpen elérte célját, a célszemélyeket elfogták, de az elfogadhatatlanul magas veszteségek – a sebesültekkel, illetve a felmentésül hívott ENSZ-erőkkel együtt összesen több mint 100 fő – miatt a műveletet mégis kudarcként értékelték. A veszteségek jórészt a lezuhant helikopterekért vívott küzdelemből származtak,

⁸⁹⁴ Sulyok 2004, 282. Az összecsapásról részletesen ld. Bowden 2000.

⁸⁹⁵ Sulyok 2004, 283.; Bowden 2000, 231–232. A helyzetet jól jellemzi, hogy némelyik családöt csak hetekkel az incidens után értesítették hozzátartozójuk haláláról – ennyi időbe telt, amíg azonosították a visszaszerzett holttesteket.

és sok szakértő azzal magyarázza a kialakult kaotikus helyzetet, hogy az amerikaiak nem tudták korábban elképzelni, hogy a szomálik egyszerre két helikoptert is lelőjenek. Ha ez valóban így van, akkor az amerikai elemzők nem álltak a helyzet magaslatán, ugyanis egy héttel az akció előtt, szeptember 26-án a szomálik már lelőttek egy amerikai helikoptert, vagyis az eset nem volt precedens nélküli.⁸⁹⁶

Az egyetlen ismert felvétel, ami az 1993. október 3-4-i összecsapás alatt a földön készült. Forrás:

http://www.acig.org/artman/publish/article_191.shtml.

A CNN-effektus most épp fordítva működött, mint 1992-ben. A veszteségeket látva egyre többen tették fel a kérdést, hogy mit is keres az amerikai hadsereg Szomáliában. Szenátorok és újságírók támadták a kormányt, amiért olyan ügyért áldozza fel fiatal katonák életét, amelyben az USA nem érdekelt. Ugyanakkor szövetségesei és az ENSZ is mély kritikával illették az akciót, azzal vádolva a Pentagont, hogy az ő hátuk mögött kezdett magánakciókba. Az Egyesült Államok kormánya ezért rövid mérlegelés után úgy döntött, nem folytatja tovább a szomáliai missziót, és bejelentette, hogy 1994. március 31-ig kivonja csapatait az országból. A francia, belga és svéd csapatok már korábban távoztak Afrika szarváról.⁸⁹⁷

⁸⁹⁶ Rutherford 2008, 159.

⁸⁹⁷ ENSZ 1995; Sulyok 2004, 283.

Bár az ENSZ misszió mandátumát folyamatosan, egészen 1995. március 31-ig meghosszabbították, Boutros Ghali pedig újabb és újabb erőfeszítéseket tett, hogy normalizálja a helyzetet, legnagyobb támogatója elvesztésével a UNOSOM II sorsa megpecsételődött. Az ENSZ kellő fegyveres erő híján nem vállalta fel a további konfrontációt, így ismét a tárgyalásos rendezésre fektette a hangsúlyt. 1994. február 4-i határozatában⁸⁹⁸ a BT 22 000 főre csökkentette a UNOSOM II létszámát, és korlátozta mandátumát: szerepköre a békekikényszerítésről és lefegyverzésről a humanitárius segítségnyújtás és a nemzeti újjáépítés felé tolódott el.⁸⁹⁹ 1994. március 24-én Nairobiban újabb megbékélési konferenciára került sor, ahol Aidid és az SNA újfent békeegyezményt írt alá a Mahdi vezette kláncsoporttal. Ezután a tárgyalások tovább folytatódtak – csakúgy, mint a fegyveres összetűzések. 1994 októberében a Biztonsági Tanács missziót küldött Mogadishuba, hogy készítsen jelentést a helyi állapotokról. A küldöttség megírta véleményét, amely szerint sem a helyi vezetők, sem az NGO-k és a segélyszervezetek nem tartanak igényt a békefenntartók jelenlétére. Ezek után született meg a döntés a kivonulásról.⁹⁰⁰

Bár sokan igyekeznek kedvező színben feltüntetni ezt a folyamatot, azt állítva, Aidid nélkül nem volt lehetséges a rendezés,⁹⁰¹ és sikerült bizonyos eredményeket elérni, valamint az erőszak is számottevően csökkent, ez az interpretáció több ponton sem állja meg a helyét. A megállapodás nem vetett véget a harcoknak, nem állította fejlődési pályára az országot, hanem hosszú távra konzerválta az anarchiát, és egy olyan fajta hadurakból álló elit kezébe lökte az országot, amely minden korábbinál mostohábban bánt a kezébe került javakkal. Az ENSZ csapatok kivonulásakor Szomália ugyanaz volt, mint 1992-ben: sokkal inkább egy földrajzi fogalom, semmint működő állam.⁹⁰² A különböző felek béke-megállapodásai ugyanannyit értek, mint az előző években, azzal a különbséggel, hogy míg 1992-93-ban Aidid és a különféle hadurak tartottak a Nyugat fegyveres erejétől, 1994-95-re ez a tisztelet elenyészett. A konfliktus megoldatlanságával így az ENSZ egy olyan válságövezetet hagyott hátra, melyről csak a legnaivabbak gondolhatták, hogy következményei nem mutatnak majd túl a fiktív országhatárokon.

Az ENSZ honlapjának tanulmánya azzal érvel, hogy a szervezet kényszerhelyzetbe került, miután bebizonyosodott, hogy a szembenálló felek bevonása nélkül nincs tűzszünet. A valóság azonban valószínűleg az, hogy 1993 októberében nemcsak az Egyesült Államok, de

⁸⁹⁸ UN 897.

⁸⁹⁹ Sulyok 2004, 283.

⁹⁰⁰ ENSZ 1995, Sulyok 2004, 283.

⁹⁰¹ Vö. Bowden 2000, 227.; ENSZ 1995.

⁹⁰² Sulyok 2004, 279.

Aidid milíciája is elérkezett tűrképessége határára. A hadúr már október 9-én egyoldalú tűzszünetet jelentett be, sőt hajlandó volt kiadni a fogságba esett Mike Durant helikopterpilótát.⁹⁰³ Figyelemre méltó, hogy Durant-t nem Aidid elfogott főembereiért cserébe engedték szabadon, hanem mert tartottak egy újabb amerikai támadástól.⁹⁰⁴ Aidid nem tízezres hadseregek fölött rendelkezett, és a mogadishui csata súlyos veszteséget okozott csapatai körében. További nyomásra szervezete valószínűleg összeomlott volna. Abban természetesen igaza volt a szakértőknek, hogy a szomálik bevonása nélkül nem lehetett békét teremteni az országban. A békés rendezés esélye azonban a válságkezelésben résztvevő államok, szervezetek közti megosztottság, a túlzott külföldi arrogancia, az elhamarkodott nyári katonai akciók, illetve a komoly elrettentő erőt képviselő amerikai alakulatok tavaszi kivonása miatt nagyban csökkent. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján világosan látszott, hogy Aidid és a hozzá hasonló hadurak nem azok az emberek, akikkel meg lehet egyezni – ők csak az erő pozíciójából értettek. Szomáliában voltak klánvezetők és politikusok, akikkel – mivel nem állt mögöttük a hadúréhoz hasonló, ütőképes fegyveres csoport – konstruktívan lehetett volna tárgyalni. A tábornok azonban nem tartozott közéjük. Miután a konfliktus eszkalálódott, hétmillió szomáli érdeke azt kívánta volna, hogy a kompromisszumképtelen hadurat vonják ki a politikai életből, vagy olyan mértékben gyengítsék meg erejét, hogy ne is gondolhasson további fegyveres ellenállásra. Az, hogy nem így történt, nem csupán azzal járt, hogy Aidid megmaradt Közép-Szomália és a főváros legbefolyásosabb emberének, hanem azzal is, hogy kiváló például szolgált a jövő gátlástalan hadurai számára. Az ENSZ és más külső szereplők maguk legitimálták Szomáliában azt a rendszert, amely bárkit tárgyalópartnernek tekintett, aki megfelelő méretű fegyveres erőt volt képes felmutatni, függetlenül az illető szándékaitól, múltjától, társadalmi támogatottságától és attól, hogy megvalósított-e bármit is az esetleges korábbi megállapodásokban lefektetettekben. Ennek az lett az eredménye, hogy Szomáliának az elkövetkező 11 évben 14 kormánya alakult.⁹⁰⁵ Menkhaus leírása jól szemlélteti az 1995-2006 között kialakult helyzetet: szinte minden évben tartottak egy Szomália-konferenciát valamelyik környező ország fővárosának luxusszállodájában, ahol az optimizmustól túlfűtött több száz szomáli küldött (vallási vezetők, hadurak, klánvezérek, üzletemberek) megvitatta, ki kit képvisel, és milyen pozíciót tölt be az új kormányban. Ez a csoport önmaga érdekein kívül semmit sem képviselt, és nem, vagy alig álltak mögöttük társadalmi csoportok. Kritikus észrevételeknek, komolyabb vitáknak nem volt

⁹⁰³ ENSZ 1995.

⁹⁰⁴ Bowden 2000, 249.

⁹⁰⁵ Hegedüs 2006, 218.

helye a megbeszélésen. Helyette szerződéseket írtak alá teljes egyetértésben, amelyeket sohasem teljesítettek, majd hazatértek – gyakran egy harmadik országba, ahol a székhelyük volt. A találkozó számláit a szervezők (ENSZ, IGAD) állták. A következő évben a küldöttek megint összegyűltek, Szomáliában pedig minden maradt a régiben⁹⁰⁶ – egészen a 2006-os iszlamista fordulatig.

1993-ban az ENSZ-művelet résztvevőinek fel kellett volna vállalniuk a konfliktust, és véget kellett volna vetniük a hadurak ténykedésének, miközben meg kellett volna találniuk az utat a társadalom azon vezetőihez, akik komolyan vették a mögöttük álló közösségek sorsát. A UNITAF bebizonyította, hogy a jól képzett katonák tömeges bevetése képes megtörni a frakciók hatalmát, és normalizálni a helyzetet. Azzal, hogy az USA kihátrálása után végül kivonásra került a misszió, a világ államai egy olyan válsággócot hagytak Afrika szarván, amelynek megoldása a távoli jövő homályába veszett.

IV.2.6. Az elfelejtett ország. A szomáliai belpolitika 1995-2006 között

Szomália 1995 utáni története az ezredfordulóig két, egymással párhuzamosan zajló, de csak kevés kapcsolódási pontot mutató folyamatot foglal magába. Az egyik a hadurak és különféle frakciók küzdelme a hatalomért, amelyben legfeljebb néhány tízezer ember vett közvetlenül részt, a másik a lakosság zömének a káosz közepette tett erőfeszítése, hogy mindennapi életét megszervezze és valamiféle fenntartható létet teremtsen önmaga és közvetlen környezete számára. Míg előbbi egyértelműen tovább gyengítette a már így is alig létező közigazgatást, az utóbbi helyi szinten működő struktúrákat hozott létre, amelyek esetenként igen hatékonyan vették át az állam feladatait. Ezen utóbbi erőfeszítések lettek a későbbi államépítés alapjai, és ezek a törekvések biztosították, hogy a szomáli társadalom számára maradjon alternatíva a hadurak uralmával szemben.

Ami a politikai küzdelmet illeti, 1995 után a helyzet súlyosabbá vált, mint valaha. A szomáliai közéletet a különböző klánoknak és frakcióknak a hatalomért és az erőforrásokért folytatott áttekinthetetlen, atomizált küzdelme jellemezte, amelyben néhány száz fős csoportok is komoly szerepet játszhattak, és amely során szinte egyik percről a másikra jöttek létre új csoportosulások, hogy aztán ugyanolyan gyorsan el isenyésszenek. Az a remény, hogy a szomálik az ENSZ-erők kivonulása után képesek egymás között megoldani nézeteltéréseiket, illúziónak bizonyult.

⁹⁰⁶ Menkhaus 2004, 15.

Az Aidid–Mahdi ellentétre a tárgyalások nem hoztak gyógyírt, a két rivális tovább küzdött egymással. Aidid 1995 júniusában elnöknek nyilvánította magát, hatalma azonban csak Mogadishura és környékére terjedt ki.⁹⁰⁷ A hadúr bizonytalan helyzetét jól jellemzi, hogy Ali Mahdi rávette a tábornok egyik fő szövetségését, Osman Hassan Ali Attót (akit az amerikai kommandósok 1993-ban elfogtak), hogy forduljon szembe egykori pártfogoltjával.⁹⁰⁸ A főváros ismét a rivális frakciók összecsapásainak színtere lett, amelyben 1996. augusztus 1-jén maga Aidid is – máig tisztázatlan körülmények között – életét vesztette.⁹⁰⁹ Helyét fia, Hussein Aidid vette át.

Az erőviszonyok eddigre nagyjából kiegyenlítetté váltak, és egyik frakció sem rendelkezett akkora erővel, hogy maga alá gyűrje a többieket. Az egyes milíciák igyekeztek helyi szinten megszilárdítani hatalmukat, és Szomáliföld mintájára független államalakulatokat létrehozni. Ezek közül kiemelkedett az önmagát 1998-ban Abdullah Yusuf vezetésével autonóm területnek nyilvánító, akkor 600 000 lakosú Puntföld.⁹¹⁰ A Darod klánhoz tartozó SSDF megkezdte a közigazgatás kiépítését, és egy Szomálifölddel vívott rövid határháborút⁹¹¹ leszámítva távol tartotta magát a közép- és dél-szomáliai anarchiától. Abdullah Yusuf hangsúlyozta, hogy Puntföld továbbra is Szomália része, és céljuk az egységes állam stabilizálása. Puntföld fontos szerepét jól jellemzi, hogy a 2004-ben létrejövő új átmeneti kormány feje Yusuf lett.

A többi kísérlet már nem végződött ilyen sikeresen. 1998 szeptemberében a Digil és Rahanweyn klánok támogatásával az Ogaden SPM Kismayóban deklarálta Jubaföld állam létrejöttét és elszakadását Szomáliától. 1999. folyamán azonban a főként közép-szomáliai és mogadishui frakciókat tömörítő Szövetséges Szomáli Erők (Alliance Somali Forces – ASF; Habir Gedir és Marehan klánok) ellentámadásba lendültek, hogy ellenőrzésük alá vonják a kulcsfontosságú kikötőt,⁹¹² és június 11-ére kiűzték az SPM-et Kismayóból. 2001. június 18-án az ASF utódszerve, a Juba Völgyi Szövetség (Juba Valley Alliance – JVA) papíron elismerte a központi kormány fennhatóságát.⁹¹³

Ezzel párhuzamosan az ország keleti nagyvárosában, Baidoában is hatalomváltásra került sor. Mohamed Aidid erői (Habir Gedir klán) még 1995 szeptemberében elfoglalták a

⁹⁰⁷ Marcus 1995. A tanulmány különösen azért érdekes, mert azon kevés írás közé tartozik, amely pozitív színben igyekszik feltüntetni Aididot és tevékenységét.

⁹⁰⁸ Weiszhar 2004, 480.

⁹⁰⁹ Egyes források szerint egyik katonája lőtte le. Somali Warlord Aidid Dies After Attack in Unclear Circumstances 2009.

⁹¹⁰ Menkhaus 2004, 20.

⁹¹¹ Shay 2008, 79.

⁹¹² Menkhaus 2004, 23.

⁹¹³ Weiszhar 2004, 480.

stratégiai fontosságú központot. A velük szemben megalakuló Rahanweyn Ellenállási Hadsereg (Rahanweyn Resistance Army – RRA) éveken keresztül próbálkozott a hatalom átvételével, ám erre csak 1999. június 7-én került sor. 2000-re az RRA parancsnoka, Hassan Mohamed Nur Shargodod stabilizálta a területet, és mivel nem akarta elismerni a központi kormány befolyását, 2002 áprilisában kikiáltotta a független Délnyugat-szomáliai Államot (Southwest State of Somalia).⁹¹⁴ Fél évvel később azonban Hussein Aidid, akinek erőit kiszorították Mogadishuból, és szintén Baidoa környékén építette ki bázisát, megdöntötte Shargodod hatalmát, így ismét visszaszerezte a várost a Habir Gedir számára.⁹¹⁵

Mint látni fogjuk, ezeknek a kísérleteknek Puntföld és Szomáliföld kivételével hosszú távon nem volt semmiféle eredménye. Egyedül azért mutattuk be őket, hogy érzékeltesük, milyen kaotikus állapotok uralkodtak Szomáliában 1995 és 2006 között. Nem véletlen, hogy a szakirodalom gondosan kerüli annak részletes bemutatását, hogyan is alakultak a klánok és frakciók közti erőviszonyok ebben az időben, milyen csoportok és szervezetek jöttek létre és tűntek el a történelem süllyesztőjében.⁹¹⁶

A küzdelem a végletekig atomizálódott az 1990-es évek végére. 1991-ben még elsősorban a nagy kláncsaládok, mint az Isaq, a Darod vagy a Hawiye ragadtak fegyvert egymás ellen, de mivel ezek olyan nagy keretek voltak, amelyeket senki sem látott át, és igazából sosem működtek hatékony egységként, hamar megjelentek az egyes kláncsaládokon belüli klánok közti törésvonalak. A Hawiyén belüli Abgal–Habir Gedir ellentét vagy a Darodon belül már Barre alatt jelentkező MOD (Marehan, Ogaden, Dolbahante)–Majerteen szembenállás mind ennek a tünete volt. Ráadásul ezek a szövetségek nem állandósultak és folyton átalakultak. A Darodon belül az Ogaden klán Omar Jess ezredes vezetésével hamarosan szembekerült a Morgan tábornok vezette SPM többségével, holott az SPM gerincét eredetileg az ogadeniek adták (emlékezzünk Mogadishu 1992. januári elfoglalására, amikor a Jess ezredes vezette SPM tüzérsége kellett Barre bunkerének szétlövéséhez), most azonban a Marehanok és a Majerteenek kerültek domináns pozícióba – azok a Majerteenek, akik évtizedeken keresztül kisebbségbe szorultak a MOD-dal szemben.

1991-92-ben a Darod és a Hawiye még kiterjedt modern háborút viselt egymás ellen. Gyors, nehézfegyverzettel támogatott hadjáratok folytak egész Dél- és Közép-Szomáliában Mogadishutól a kenyai határig. Gyakran több száz négyzetkilométernyi terület cserélt gazdát

⁹¹⁴ Shay 2008, 79–80.

⁹¹⁵ Weiszhar 2004, 480.

⁹¹⁶ Hegedűs Kata szerint 2006-ban nem kevesebb, mint 30 különböző fegyveres csoport létezett Szomáliában. Hegedűs 2006, 224.

naponta, ezrek harcoltak és az atrocitások következtében szintén ezrek veszítették életüket.⁹¹⁷ A harcok intenzitása azonban folyamatosan csökkent. A küzdelem a kláncsaládok szintjéről fokozatosan átkerült a klánok, sőt alklánok szintjére. A Habir Gediren belül harc bontakozott ki az Ayr, a Sa'ad és a Suleiman alklánok között csakúgy, mint a Rahanweynen belüli alklánok között Baidoa birtoklásáért. Medina körül 2001. és 2003. között az is előfordult, hogy egyetlen Abgal alklán, a Da'oud családjai harcoltak egymás ellen a megszerezhető javakért.⁹¹⁸ A harcok folytatását megkönnyítette az a rengeteg fegyver, amely az ogadeni háború következtében halmozódott fel az országban, és amely a központi hatalom összeomlása után szabad préda lett.

Ez az atomizálódás kedvező következményekkel is járt a lakosságra nézve. Az évtized első felének totális háborút idéző hadműveletei után az erőszak kis területekre szorult vissza és alacsony intenzitásúvá vált. A források kimerültek, így egyre költségesebb volt az elveszett technika és emberanyag pótlása. A hadurak megtanulták, hogy fölösleges hatalmukat kockáztatni bizonytalan célok érdekében, mert a kaotikus helyzetben bármikor könnyen kialakulhat egy nem várt szövetség a status quo rebellis felborítójával szemben. Fő bevételi forrásaiknak szintén a békés, de fenyegető légkör kedvezett: a hadurak fő támogatói, az üzletemberek, akik a gazdasági vákuumot kitöltve gyakran óriási bevételekre tettek szert, védelmet és nyugalmat kaptak pénzükért cserébe. A külföldi szervezetek és az ENSZ munkatársai hajlandóak voltak elnézni a segélyszállítmányok elleni túlkapásokat és önkényesen kivetett adókat, cserébe a frakciók a segélyszállítmány egy részét átengedték a rászorulóknak, sőt esetenként még fegyveres védelmet is nyújtottak a külföldieknek. Természetesen olykor előfordultak fegyveres támadások vagy emberrablások, de ezek fő célja az anyagi haszonszerzés mellett inkább az volt, hogy felhívja a figyelmet a hadurak térben ugyan korlátozott, de azon belül szinte korlátlan hatalmára, és rákényszerítse a területükön élő és működő egyéneket, szervezeteket, hogy anyagi juttatásaikkal elnyerjék a vezérek jóindulatát. A szomáli hadurak lényegében védelmi pénzt szedtek, amelyért cserébe biztonságot és kiszámíthatóságot igyekeztek nyújtani.⁹¹⁹

Ezzel párhuzamosan a nagypolitika szintjén is történtek kísérletek egy hatékony központi kormány létrehozására. 2000-ben a Dzsibutiban összegyűlő politikusok, hadurak, klánvezérek, vallási vezetők megegyeztek egy Ideiglenes Nemzeti Kormány (Transitional National Government – TNG) felállításában, és elfogadták elnöknek Abdiqassim Salad

⁹¹⁷ Mubarak adatai alapján csak a harcok miatt összesen 30 000-en veszítették életüket. Mubarak 2006, 45.

⁹¹⁸ Menkhaus 2004, 29-30.

⁹¹⁹ Menkhaus 2004, 30., 39-44.

Hassant.⁹²⁰ A TNG elsősorban arab kezdeményezésre született és az Öböl államainak támogatását tudhatta maga mögött. Tagjainak többsége a Mogadishu Csoport (Mogadishu Group – Hawiye dominanciájú klánszövetség) tartozott, és egyes információk szerint kapcsolatban állt az Al-Itihad Al-Islamaijával (Iszlám Egység – AIAI), amelyet a Nyugat terrorszervezetnek tekintett. Az AIAI ogadeni szárnya 1996-ban robbantásos merényletet hajtott végre Addisz-Abeában,⁹²¹ ami miatt az etióp kormány nem nézte jó szemmel a TNG működését, és a Darod klán támogatásával egy ellenkormányt hozott létre Abdullah Yusuf vezetésével.⁹²² Ilyen körülmények között a dzsibuti megegyezés nem ért többet az előző években megkötötteknél. A „központi” kormány a fővárosban kialakult biztonsági helyzet miatt csak 2000 októberében tudott hazatérni az országba, és hatalma sohasem terjedt túl Mogadishu határain. 2001 márciusában Hussein Aidid is ellenkormányt alakított Baidóban.⁹²³ Ugyanebben a hónapban több támadást is végrehajtottak a főváros északi részén az ENSZ és különféle NGO-k munkatársai ellen annak bizonyítására, hogy a TNG de facto semmiféle hatalommal sem rendelkezik az országban.⁹²⁴

Az etióp, közvetetten pedig a mögötte álló nyugati, elsősorban amerikai érdekek nyomására, valamint a változatlan belpolitikai helyzet hatására a TNG 2004-ben visszaadta eredetileg már 2003-ban lejárt mandátumát.⁹²⁵ A szomáliai közélet szereplői ezúttal Nairobiban gyűltek össze, hogy megvitassák egy új kormány felállításának lehetőségét. Mind a résztvevők, mind a külföldi közvetítők nagy reményt fűztek a kenyai tárgyalásokhoz. Elkerülendő az előző évek hibáit, egy olyan kormány megalakítását tűzték ki célul, amely széles támogatottságnak örvend – legalábbis az elit körében –, és ezen platformra támaszkodva képes áthidalni a frakciók közötti törésvonalakat.

A megszülető Ideiglenes Szövetségi Kormány (Transitional Federal Government – TFG) elnöke az SSDF egykori megalapítója, Puntföld vezetője, a Darod kláncsaládba tartozó Abdullah Yusuf lett. A miniszterelnöki posztot a rivális Hawiyébe tartozó Ali Mohamed Gheedi kapta. Gheedi kinevezésének többféle interpretációja is lehetséges. A tapasztalatlan politikus „civil” volt, nem rendelkezett fegyveresekkel és katonai tapasztalatokkal, nem vett részt az öldöklő polgárháborúban, így az új kezdetet szimbolizálta. Ugyanakkor hangsúlytalan és semmiféle fegyveres hatalommal nem rendelkező személye azért is került kiválasztásra,

⁹²⁰ Hegedűs 2006, 218.

⁹²¹ Shay 2008, 43–44. A támadás körülményeiről és az AIAI-ról a későbbiekben még részletesen lesz szó.

⁹²² Hettyey 2008, 95–96.

⁹²³ Weiszhar 2004, 480.

⁹²⁴ Menkhaus 2004, 34.

⁹²⁵ Menkhaus 2004, 17.

mert Abdullah Yusuf valójában el akarta kerülni egy igazi nagykoalíció létrehozását.⁹²⁶ Vele szemben Yusuf már rutinos öreg rókának számított. Barre alatt börtönben ült, majd Etiópiába menekült. Ennek döntő szerepe lett pályája további alakulásában, Abdullah Yusuf ugyanis remek kapcsolatot alakított ki a helyi kormányzattal. Ennek következtében a kilencvenes évek második felében az etiópokkal együttműködve maga is tevékenyen részt vett az AIAI szomáliai szárnyának szétverésében, valamint győzelmet aratott Aidid USC-je fölött Közép-Szomáliában. Ez az „antiterrorista image” pozitívan segítette elő Yusuf etióp és nyugati megítélését, nem járult azonban hozzá belföldi népszerűségéhez.⁹²⁷ Az etióp kapcsolat többször is megmentette Yusufot a bukástól, sőt elvezette egészen a TFG elnöki posztjáig, ám hosszú távon közvetlen kiváltója lett politikája hiteltelenné válásának az etiópokat mélyen gyűlölő szomáli társadalom körében, amely miatt 2008 végén távozni kényszerült az államfői posztról. Az általa folytatott politikai irányvonal megerősíteni látszott diktatórikus hajlamait is. Ellenfeleit, ha tehette, már a kilencvenes években is erőszakkal győzte le. Bár stabilizálta Puntföldet, a déli klánok erejének megosztására fegyvert csempészett Jemenből Közép-Szomáliába. Korlátlanul folytatta az erdők pusztítását a faszéntermelés növeléséért, külföldieknek adta el a part menti halászat jogát, hamis bankjegyek kiadásával pedig hiperinflációt indított el az országban.⁹²⁸ Persze szembe kell néznünk a ténnyel, hogy ez volt a szomáli valóság. A kormány élére nem Grál lovagot kerestek, hanem olyan vezetőt, aki kellő támogatottsággal és rutinnal rendelkezik az ország stabilizálásához.

Kezdetben úgy tűnt, Yusuf képes lesz rendet vinni a káoszba. Határozott elképzelésekkel rendelkezett a tekintetben, milyen úton törhetné meg a helyi hadurak és klánvezetők hatalmát, és foghatna hozzá Szomália újjáépítéséhez. Nem csak rajta múlt, hogy a folyamat alig egy év alatt megbukott.

A probléma megértéséhez ismét Ken Menkhaushoz kell fordulnunk. A szerző munkájában arra mutat rá, hogy Szomáliában azért futott zátonyra az összes központosítási törekvés, mert a kialakult rendszerben a hatalommal rendelkezőknek nem állt érdekében a status quo felborítása és egy stabil, erős állam létrehozása. A kormány ugyanis nyilvánvalóan korlátozta volna a hadurak, frakcióvezetők, klánvezetők helyi hatalmát a működő közigazgatás kiépítése érdekében. Természetesen lehetett volna ezeket az elemeket integrálni, a fentebb említett szereplők azonban képtelenek voltak erre a kompromisszumra. Nagyon kevés olyan hadúr akadt, aki hajlandó volt alávetni magát bármiféle felsőbb vezetésnek, ha

⁹²⁶ Hettyey 2008, 97.

⁹²⁷ Hegedűs 2006, 233.

⁹²⁸ Hegedűs 2006, 233–234.

még csak kis mértékben is. Az egyes szereplőknek ugyan nem volt hatalma az egész ország ellenőrzésére, annyi erővel azonban rendelkeztek, hogy újból és újból gátat vessenek az állam újjáépítésének. A társadalom e maroknyi részének kártékony ellenállása volt az egyik fő kiváltója annak, hogy a szomáli társadalom – ha ideiglenesen is – a hagyományos klánrendszeri kereteken túllépve fokozatosan engedett az iszlamisták térhódításának, amely 2006-ra radikális fordulattal végződött.⁹²⁹

Abdullah Yusuf próbálkozásai tehát valószínűleg eleve kudarcra voltak ítélve. Az elnök felmérte, hogy a hatalom megszilárdításához, a frakciók letöréséhez szüksége van fegyveres támogatásra. Ezeket az erőket arra is fel akarta használni, hogy megnyissák az ország kikötőit a külföldi segélyszállítmányok és áruk fogadására. Ezzel felerősödhetett volna az ország gazdasági vérkeringése, és az állam is jelentős bevételekre tehetett volna szert a vámok révén. Mindezek megvalósításához a továbbra is Nairobiban székelő szomáli parlament jóváhagyását kérte egy 20 000 fős külföldi kontingens bevonására.⁹³⁰

A parlament ebbe természetesen nem egyezett bele, arra hivatkozva, hogy Etiópia – más hozzájáruló híján – túl nagy erővel venne részt a misszióban. A viták tovább éleződtek, mígnem 2005 márciusában verekedés tört ki a tanácssteremben, amely a Mogadishu Csoport kivonulásával és a TFG-vel való szakításával zárult. A csonka TFG az év folyamán visszatért Jowharba, majd Baidóába, és megkísérelte ellenőrzése alá vonni az országot, ez azonban lehetetlennek bizonyult a Mogadishu Csoport és a többi hadúr ellenállása miatt, akik összességében jóval nagyobb fegyveres erő fölött rendelkeztek, mint Yusuf kormánya.⁹³¹ Az elnök ugyanakkor – ismerve az etiópok iránti ellenszenvet – nem szánta rá magát a külföldi csapatok behívására, amelynek ötletéért maguk az IGAD államok sem lelkesedtek. Így Szomáliának hatékony központi vezetés nélkül kellett szembenéznie az egyre erősödő iszlám radikálisok közelgő offenzívájával.

IV.3. A radikális iszlám előretörése Szomáliában és annak belpolitikai hatásai 2006-2009

IV.3.1. A mérsékelt iszlamisták és az ICU térnyerése

Mint azt korábban bemutattuk, a radikális iszlám sosem rendelkezett mély gyökerekkel a szomáli társadalomban, és legfeljebb egy szűkebb vallási elit ügye maradt. Az iszlám szunnita ágához tartozó szúfi irányzat, amely a hívők személyes, intim istenkapcsolatát helyezte a

⁹²⁹ Menkhaus 2004, 37–47.

⁹³⁰ Hegedűs 2006, 234. A missziót a Kormányközi Fejlesztési Hatóság (Intergovernmental Authority on Development – IGAD) adta volna, amelynek Dzsibuti, Kenya, Etiópia, Eritrea (2007-ig), Szudán, Uganda és Szomália voltak a tagjai (2011-től pedig Dél-Szudán). Hettyey 2008, 96.

⁹³¹ Hettyey 2008, 98.

vallás középpontjába olyan, a szélsőségesek szemében „eretnekségnek” számító gyakorlatokkal, mint a szentkultusz vagy a dervisrendek, távol állt a huszadik században megerősödött szalafita ideológiától.⁹³² Sőt, az iszlámon belüli vallásháború keretei közt a radikálisok gyakran üldözték és üldözik ma is a szúfizmus követőit.⁹³³ Az, hogy végül mégis a szélsőségesek kerültek központi pozícióba Afrika szarván, az a belső szomáli állapotoknak, a teljes mértékben korrumpálódott előző elit inkompetenciájának, az ICU belső mechanizmusainak, illetve a Bush-kabinet hozzá nem értő és alapvetően elhibázott hozzáállásának köszönhető.⁹³⁴ Mindezek a faktorok oda vezettek, hogy a kezdetben mérsékelt ICU-n belül 2006 közepére a radikális iszlamisták kerültek domináns pozícióba, kiszorítva onnan a kompromisszumra nyitottabb és szalonképeesebb vallási vezetőket.

2006-ra a szomáli társadalom megelégte a lassacskán két évtizedes anarchiát. Kormányok, hadurak, klánvezetők, üzletemberek jöttek és mentek, némelyek csillagászati vagyonokra tettek szert, mások csúfosan elbuktak. Ígérek hangzottak el a jobb életkörülményekre, amelyekből sohasem lett semmi, fegyveres csoportok hajtottak végre tisztogató és harácsoló akciókat azt ígérve, hogy ezek elengedhetetlenül szükségesek az eljövendő rendhez, ami azonban másnap sem köszöntött be. A hagyományos keretek, a klán és öregjei, a nomád vérségi kötelékek már semmiféle védelmet sem nyújtottak tagjaiknak. A szomáli lakosok bárkinek a zászlaja alá hajlandóak voltak odaállni, aki végre békét és biztonságot nyújtott a sokat szenvedett országban.

A 2000-es évek elejére egyértelművé vált, hogy ez az erő az iszlám alapján álló Iszlám Bíróságok Uniója lesz. A szomáliai iszlám közösség vezetőinek többsége ugyanis mély politikai bölcsesség és a történeti hagyományok alapján⁹³⁵ sokáig távol maradt a napi politika zűrzavaraitól. Ők hosszabb távra terveztek, és a hadurakkal szemben nem törekedtek a lakosság kifosztására. Fő szervezetük, az 1978-ban alakult al-Islah (a szó jelentése: megbékélés, közvetítés) – amelyet liberális és reformista nézetei miatt a Barre-rendszerben elnyomott és élénken figyelt a kormányhatalom – már a kilencvenes évek elején is szerepet vállalt a szembenálló frakciók közti tárgyalásokon, és igyekezett megmenteni az országot a háborútól. Erőfeszítései azonban meddőek maradtak: a mérsékelt iszlamisták – elutasítva az erőszakot – nem hittek a fegyverek erejében, így saját milíciával sem rendelkeztek. Ez a kilencvenes évek Szomáliájában, ahol minden hatalom a milíciák gépkarabélyain nyugodott,

⁹³² Iványi é.n., 1-50.

⁹³³ A közelmúlt szomorú példája erre a mali polgárháború, ahol az iszlamisták Timbuktaban lerombolták a UNESCO által is védett szúfi mauzóleumokat. Islamists rebels are destroying Mali culture 2012.

⁹³⁴ Menkhaus 2007, 357-359., Barnes-Hassan 2007, 1-2.

⁹³⁵ Vö. Lewis 2002, 15.

statisztaszerepre kárhoztatta őket. Az al-Islah és a hozzá hasonló kisebb csoportok mindezek ellenére nem tűntek el a szomáli mindennapokból: az iszlám hagyományai alapján fontosnak tartott karitatív tevékenységen keresztül tartották fenn a kapcsolatot a lakossággal, bekapcsolódva az üldözöttek és a mindenféle istápolás nélkül maradt civilek támogatásába.⁹³⁶

Al-Islah vagy a kilencvenes években alakult és szintén elsősorban karitatív tevékenységet folytató, majd az al-Shabaab elleni harcban komoly jelentőségre szert tett Ahlu Sunna wal Jamal (ASWJ)⁹³⁷, illetve a 2009 után előtérbe kerülő Ahlu Sheikh mellett⁹³⁸ ugyanakkor már ekkoriban feltűntek radikális iszlamista, sőt dzsihádisták csoportok (al-Itihad al-Islamiya, Jama'at al-Tabligh) is az országban. Ezek támogatottsága azonban elenyésző volt a lakosság körében.⁹³⁹

A minőségi változás akkor következett be, amikor egyes mérsékelt iszlám vallási vezetők és csoportok kísérletet tettek arra, hogy a káosz közepette átvegyenek, jobban mondva betöltsenek olyan funkciókat, amelyek eredetileg állami szerepkörbe tartoztak. Ilyen volt például, amikor 1993-ban Medina környékén iszlám bíróságot szerveztek az emberek mindennapi vitás ügyeinek jogszerű úton való rendezésére.⁹⁴⁰ Ennél azonban jóval nagyobb jelentőséggel bírt, hogy 1994 folyamán Mogadishu északi részén a Hawiye egyik alklánjának klerikusai szintén elhatározták az iszlám jog, a sária bevezetését.⁹⁴¹ Ekkor ez még messze nem jelentette azokat a nyugati szemmel nézve elfogadhatatlan szankciókat, mint a megkövezés vagy a csonkítás. Mégis, a bíróságnak és a hozzájuk kapcsolódó milíciáknak (itt sem elsősorban AK-47-sel felszerelt harcosokra, hanem legfeljebb botokkal rendelkező, mai viszonyokra levetítve valamiféle közterület-felügyeleti szerepkörrel bíró egyénekre kell gondolnunk) sikerült jelentős mértékben visszaszorítaniuk a bűnözést. Hozzáálltak a vízvezetékek megjavításához, igyekeztek védelmet nyújtani a helyi piacok árusainak, cserébe a hadurakénál összehasonlíthatatlanul alacsonyabb és kiszámíthatóbb adókat szedtek, amelyeket aztán a közművek fejlesztésére fordítottak.⁹⁴² A bíróságok száma egyre növekedett, így látszólag hamar elszakadtak a klánok nyújtotta keretektől. Bár ezt a klánvezetők és hadurak nem nézték jó szemmel, s többször is gátolták a bíróságok működését, a társadalmi támogatás mértéke olyan erős volt, hogy nem törhették le a mozgalmat. 2000-ben a különböző csoportok megalakították az Iszlám Bíróságok Unióját (Islamic Courts Union – ICU), amely

⁹³⁶ Shay 2008, 38.

⁹³⁷ Shay 2008, 37–40.

⁹³⁸ Al-Hadi 2010, 29–32.

⁹³⁹ Shay 2008, 41–43.

⁹⁴⁰ Shay 2008, 93.

⁹⁴¹ Hettyey 2008, 98.; Barnes-Hassan 2007, 2.

⁹⁴² Menkhaus 2004, 27.

ekkor még mindig nem hirdetett iszlamista fordulatot.⁹⁴³ A növekedés azonban óhatatlanul együtt járt az ideológiai és világnézeti heterogenitás terjedésével. Az ICU ernyője alatt egyre több olyan csoport is helyet kapott, amely az elért eredményeket kevésnek tartotta, és döntő belpolitikai fordulatra törekedett.⁹⁴⁴

Az ICU nagy előnye – hasonlóan az északi SNM-hez – az volt, hogy a szomáli elittel szemben alulról törekedett a szétesett állami és közszolgálati struktúrák megújítására, és nem vesztette el kapcsolatát a társadalommal. A muszlim sejkek szoros viszonyt ápoltak a klánok hagyományos véneivel, akik a széteső társadalomban egyre inkább rá voltak utalva a mullahok befolyására. Az 1990-es évek polgárháborúja jelentősen gyengítette a klánvezérek, sőt maga a klán szerepét. Ősei életmódja helyett a fiatalok jelentős része banditának szegődött valamelyik hadúr milíciájába, amely jobb és könnyebb megélhetésnek tűnt, mint a nomád állattartás. Mindez tovább erősítette a társadalom bomlását és a deviáns magatartási formák terjedését. Ilyen körülmények között a *jilib*-ek és klánok előjárói egyre inkább az iszlám univerzális jellegében látták a megoldás gyökerét, és ekkor kezdődött a tradicionálisan apolitikus sejkek bevonása a politikai szférába is.

IV.3.2. A szomáliai iszlamista szélsőségesek a polgárháború évtizedeiben

A szomáliai radikális iszlamista mozgalmak gyökerei az egyiptomi Muszlim Testvérekhez nyúlnak vissza. A hetvenes, illetve nyolcvanas években mind több szomáli fordult meg a kairói és más közel-keleti egyetemeken. Azt látták, országuk képtelen kitörni a klánok közti harcok évszázados, ördögi köréből, a szocialista, majd kapitalista nyugati ideológiák átvételére tett kísérletekbe pedig bele is rokkant. A sária alapjain álló iszlám állam megoldást kínált mind az ideológiai kiútkeresésre, mind a klánok közötti feszültségekre azáltal, hogy egy ezekről teljesen különböző rendszert kínált a társadalom tagjainak. E két probléma megszüntetése pedig esélyt adott volna a gazdasági reformok problémamentes végrehajtására.⁹⁴⁵

Barre rezsimje alatt több szélsőséges, sőt kifejezetten dzsihadista szervezet is létrejött, ezek közül azonban csak a Hassan Turki és Hassan Dahir Aweys alapította al-Itihad al-Islamiya (AIAI – Iszlám Egység) képviselt valódi erőt. Az erős Darod hatás alatt álló szervezet, amelynek mozgástere a diktatúra alatt rendkívül korlátozott volt, a polgárháború zűrzavarát arra igyekezett felhasználni, hogy kiterjessze hatalmát. A lakosság azonban nem

⁹⁴³ Hettyey 2008, 99.

⁹⁴⁴ Barnes-Hassan 2007, 5.

⁹⁴⁵ Shay 2008, 43.

szimpatizált a puritán tanokat hirdető szélsőségesekkel, így az AIAI csekély támogatással rendelkezett. Emiatt 1991-92-es próbálkozásai a stratégiaiag fontos kikötők és kereskedelmi csomópontok megszerzésére sorra kudarcot vallottak. Fegyveres ereje nem vetekedhetett az olyan, ekkor még valóban nagy és kiterjedt hatalmú hadurakéval, mint Aidid vagy Morgan tábornok. Bár 1991 januárjában átmenetileg elfoglalták Kismayót, márciusban Mohamed Farah Aidid csapatai kiszorították őket a városból,⁹⁴⁶ és hasonló sorsra jutott az északi Bossasso kikötőjének meghódítására tett kísérletük is, ahol az Abdullah Yusuf vezette SSDF mért csapást rájuk.⁹⁴⁷ Ez utóbbi összeütközés hosszú távú következményekkel járt: ez volt az első konfliktus a későbbi elnök és az iszlám szélsőségesek között, amelyet hamarosan újabb harcok követtek. Yusuf már ekkor rossz szemmel nézte az iszlamisták próbálkozásait a hatalom megszerzésére, amelyet a szomáli politikai elit nem csupán a klánalapú politizálás, hanem a teljes klánrendszer elleni támadásként értékelte. Az évtized közepén az etiópokkal közösen végrehajtott hadjárat az AIAI szétverésére tovább mélyítette az ekkor kezdődő ellentétet. Yusuf leplezetlen ellenszenve 2004-es megválasztása után azonnal megmutatkozott, amikor nem volt hajlandó érdemben tárgyalni az általa szélsőségesnek bélyegzett ICU-val.⁹⁴⁸ Az, hogy Yusuf minden, az AIAI-val valaha is érintkezésbe kerülő egyént vagy szervezetet automatikusan radikálisnak bélyegzett, lehetetlenné tette bármiféle kompromisszum megszületését a mérsékeltbb iszlamista csoportok és a TFG között, ami nagyban növelte a szélsőségesek befolyását az ICU-n belül, és igazolni látszott álláspontjukat, mely szerint tárgyalással nem, csak erőszakkal lehet eredményt elérni.

A radikálisok előretörése azonban elképzelhetetlen lett volna azon tapasztalatok nélkül, amelyekre a kilencvenes évek folyamán tettek szert. Először is megtanulták, hogy a hadurakra minden körülmény közt ellenséggként tekintsenek. Az egyes klánok ugyanis egymás közötti konfliktusaikat félretéve a legtöbb esetben azonnal lecsaptak a klánszervezet keretei felett álló AIAI-ra és más iszlám szervezetekre, érzékelve, hogy azok súlyos fenyegetést jelentenek a számukra. Az, hogy az iszlamisták megerősödésük után sem próbáltak meg egyezkedni a hadurakkal, hanem vállalták a nyílt konfrontációt, nagyban növelte népszerűségüket a szomáli társadalom körében. Ami legalább ilyen fontos, a szélsőségesek a közigazgatás és az államépítés, sőt a nemzetközi szervezetekkel folytatott együttélés terén is komoly tapasztalatokra tettek szert. Bár egyetlen stratégiai fontosságú nagyvárost sem tudtak elfoglalni, 1991-96 között sikerült megvetniük a lábukat a központoktól távol eső, a szomáli-

⁹⁴⁶ Shay 2008, 43.

⁹⁴⁷ Menkhaus 2004, 56.

⁹⁴⁸ Shay 2008, 94.

kenyai-etióp határ közelében fekvő Gedo régió második legnagyobb városában, Luuqban és környékén. Az AIAI itt ugyanazt a módszert alkalmazta, mint az Iszlám Bíróságok Mogadishuban: fegyveres erejével fenntartotta a rendet és bevezette a sáriát (itt valóban testi fenytésekkel), megtiltotta a drogfogyasztást, valamint kötelezte a nőket az arcot elfedő ruhadarabok viselésére, ami idegen volt a szomáliktól. Ugyanakkor a fiúgyermekek számára iskolákat hoztak létre, ahol azok arabul tanultak és vallási oktatásban részesültek, a lakosság számára pedig kórházakat alapítottak, amelynek mintaszerű működését a nemzetközi szervezetek is elismerték. Mivel az AIAI elutasította az ENSZ-beavatkozást, katonai megfigyelők nem voltak a területen, a nemzetközi segélyszervezetek azonban zavartalanul tevékenykedhettek. Összességében elmondható, hogy Luuq Szomália egyik legbiztonságosabb és legstabilabb szeglete lett az évtized közepére, amelyre mind a külföldi szervezetek (például az African Medical and Research Foundation – AMREF), mind a határ menti erőszak visszaszorulását üdvözlő kenyai kormány elismeréssel tekintett.⁹⁴⁹ Az idillnek azonban hamar vége szakadt, mert felerősödtek a szélsőségesek agresszív törekvései.

1996-ban Addisz-Abeában merényletet kíséreltek meg Abdul Majid Hussein etióp közlekedésügyi és kommunikációs miniszter ellen,⁹⁵⁰ és az információk szerint az AIAI állt a támadás hátterében. A szervezet vezetői, Aweys és Turki azzal védekeztek, hogy a mozgalom etióp szárnya hajtotta végre a robbantást, így a luuqi központnak nincs köze az akcióhoz. Az etióp kormány azonban nem hitt a radikálisoknak, annál is inkább, mert azok épp a szomszédos Puntföldön kísérelték meg ismét megerősíteni pozícióikat. Az etióp hadsereg benyomult Szomáliába és könnyedén szétverte az AIAI milíciáit, ami a luuqi iszlamista közigazgatás végét jelentette. A szervezet maradéka az ország belsejébe húzódott vissza, és Gedo Régiói Iszlám Csoport (Islamic Group of Gedo Region) néven szerveződött újjá.⁹⁵¹

⁹⁴⁹ Menkhaus 2004, 57–60.

⁹⁵⁰ Shay 2008, 84.

⁹⁵¹ Menkhaus 2004, 60.

Hassan Dahir Aweys. <http://www.nation.co.ke/News/africa/-/1066/943798/-/11kc240z/-/index.html>.

Megtekintve: 2013.03.13.

A vereség ellenére az iszlám radikálisok létfontosságú tanulságokat vontak le luuqi uralmukból és bukásukból, amelyek döntően hozzájárultak ahhoz, hogy 2006-ra csaknem az egész ország az ellenőrzésük alá került. Először is megértették, hogy bár a hadurakkal nem érdemes alkudozni, és vállalni kell velük a fegyveres harcot, maguknak a klánhatároknak az eltörlése inkább következmény, semmint konkrét, fennenn hirdetett cél kell, hogy legyen. A lakosság kezdetben a Marehan klánhoz tartozó Luuqban is gyanakodva nézte az AIAI-n belül a különféle klánok keveredését és a klánok elleni propagandát, azzal vádolva a szervezetet, hogy aláassa az ősi Marehan terület egységét.⁹⁵² Miután azonban az emberek a saját bőrükön érezték az életkörülmények javulását, a klánszemponatok másodlagossá váltak.

Másodszor, fontos tapasztalat volt, hogy amíg nem rendelkeznek nagyobb társadalmi bázissal és hatalommal, nem érdemes nagy egységeket létrehozniuk és fenntartaniuk. 1996 után a radikálisok kis sejtekben működtek tovább, ami részben a két vezér, Hassan Turki és Dahir Aweys rivalizálásának volt köszönhető. Ennél azonban sokkal nagyobb súllyal esett a latba, hogy a szervezet így sokkal kevésbé volt sebezhető. Az AIAI vezetői Luuqban végignézhették, amint hosszú éveken át gondosan szervezett fegyveres erejük kártyavárként omlik össze egy reguláris hadsereg elleni nyílt ütközetben. A későbbiekben – különösen a 2006-9-es harcok során – a radikálisok áttértek az egyes vezetőik által Afganisztánban már alaposan megismert gerilla-hadviselésre, amely oly hatékonynak bizonyult a szovjet csapatok technikai fölényével szemben.

⁹⁵² Menkhaus 2004, 58.

A decentralizáció azt is elősegítette, hogy a radikálisok minél könnyebben beépülhessenek a társadalomba. A Menkhaus által Turabi-stratégiának,⁹⁵³ a Shay által a Dawára való ráépülésnek⁹⁵⁴ nevezett technika lényege az volt, hogy a szélsőségesek nem szeparálódtak el a társadalomtól és nem támadták azt nyíltan, hanem az integráció során olyan posztok (tanári állások, újságírás, egészségügy, vallási vezetők) betöltésére törekedtek, ahonnan nézeteiket lassanként csöpögtetve mind több és több embert nyerhettek meg ügyüknek. Ezek közül különösen fontosnak tartották az oktatást, mert azt vallották, elsősorban az iskolarendszer összeomlása az oka, hogy a szomáli társadalom nem áll készen az iszlám állam bevezetésére. Mindezen folyamat mintegy utolsó fázisaként törekedtek a még működő közigazgatási kulcspozíciók megszerzésére: ennek részét képezte, hogy a kialakuló iszlám bíróságokon a radikálisok igyekeztek minél több fontos posztot megszerezni. Jól jelzi a helyzetet, hogy Puntföld kormányának igazságügy-minisztere maga is az AIAI egykori tagja volt, miközben elnöke, Abdullah Yusuf folyamatosan összeütközésben állt a radikálisokkal.⁹⁵⁵

Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a szélsőségesek csekély támogatottsággal rendelkeztek a szomáli társadalmon belül, és azt is látnunk kell, hogy közülük is többen elvetették az erőszakot. Az AIAI puntföldi utódszervezetei például az ezredforduló tájékán már az erőszak ellen szólaltak fel. A gedói iszlamisták (nem azonosak az Aweys által létrehozott csoporttal) együttműködtek a nemzetközi szervezetekkel, míg Szomáliföldön a parlamenti demokrácia teljes jogú szereplőiként léptek fel.⁹⁵⁶ A problémát az a kicsiny, de jól szervezett és céltudatos mag jelentette, amelyik az egyre szélsőségebb nézeteket valló Hassan Dahir Aweys körül gyülekezett.

IV.3.3. A nemzetközi terrorizmus Északkelet-Afrikában 2006 előtt

Terrorszervezetek és azokkal kooperáló radikális iszlamista mozgalmak közelmúltbeli működéséről meglehetősen reménytelen feladat megbízható információt szerezni. A 2001. szeptember 11-e utáni hisztérikus légkörben, amikor a médiának és a George W. Bush elnök által meghirdetett „War on Terror” koncepciójának köszönhetően a szakemberek egy része még az ágya alatt is terroristákat keresett, eretneknek tekintettek mindenkire, aki reális képet igyekezett festeni a világ terrorfenyegetettségéről, és megkérdőjelezte annak súlyosságát. Bár a helyzet azóta sokat javult, még mindig rengeteg tévképzet, ellenőrizetlen információ, szóbeszéd kering a különféle iszlamista csoportok és a terroristák vélt vagy valós

⁹⁵³ Menkhaus 2004, 62.

⁹⁵⁴ Shay 2008, 22–27.

⁹⁵⁵ Menkhaus 2004, 60–61.

⁹⁵⁶ Menkhaus 2004, 62–63.

kapcsolatáról. Fontos hangsúlyoznunk, hogy messze nem minden iszlamista szélsőséges terrorista egyben: a világban folyó, iszlamista háttérű polgárháborúk esetében a résztvevők többsége nem terrorista – ha olykor él is terrorisztikus eszközökkel. Az afganisztáni tálibok, a nigériai Boko Haram vagy épp a szomáliai al-Shabaab elsősorban „nemzeti” gerillaszervezet, nem pedig terrorcsoport – bár utóbbi kettő esetében az elmúlt években megfigyelhető egy folyamat, melynek eredményeképpen ez a különbség eltűnőben van. Mindazonáltal kellő óvatossággal kell közelítenünk a fellelhető információkhoz, és kritikával kell használnunk őket. Az említett szervezetek, illetve a terrorizmus démonizálása nem segíti elő sem a probléma megértését, sem a megoldás megtalálását. Csak mindezen tényezők figyelembe vételével vághatunk bele annak vizsgálatába, hogy Szomália és iszlamista radikálisai milyen szerepet töltenek be a nemzetközi dzsihád fenntartásában, illetve milyen kockázatot jelentett az al-Shabaab megerősödése – és hogy mindez miként hatott az új évezredben a szomáli államépítésre.

A kétezres évek elején Szomália – jórészt amerikai forrásokra támaszkodó szerzők jóvoltából – mint a nemzetközi terrorizmus egyik fő bástyája jelent meg a köztudatban. A média felkapta a hírt, ami nagyban hozzájárult az országról való, gyakran a szakembereket is tévútra terelő negatív kép kialakulásához.⁹⁵⁷ Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy amennyiben az amerikaiak tévedtek, hogyan vált 2010-re – kilenc évvel szeptember 11-e után – az ország valóban a globális dzsihádisták Mekkájává, és milyen kapcsolatban álltak Aweys csoportjának szélsőségei a 2006-os iszlamista fordulat előtt a külföldi radikálisokkal (gondolunk itt első sorban az al-Káidára), illetve mennyire határozta ez meg tevékenységüket?

Mielőtt ebbe belevágnánk, a terrorizmus mellett röviden érdemes még elidőznünk a dzsihád fogalmánál is. A dzsihád eredetileg „erőfeszítés”-t jelent, amelyet a muszlim hívőknek kell végrehajtaniuk az igaz és Allahnak tetsző, erényes élet eléréséhez. A dzsihád számos formája (szív, száj, kéz dzsihádja) közül csak az egyik a „kard dzsihádja”, melynek célja a hit védelme – külső támadás esetén. A kard dzsihádját eredetileg csak a kalifa hirdethette meg.⁹⁵⁸ A történelem gyakran felülírja a szavak eredeti jelentését, és ma a dzsihád alatt a legtöbben a radikális iszlamista csoportoknak a hitetlenek (nem muszlimhívők, illetve „eretnek” muszlimok) ellen viselt fegyveres harcát értik. Bár írásunkban mi is ebben a jelentésben használjuk a fogalmat, ez semmiképp sem egyenlő azzal az alapjaiban elhibázott –

⁹⁵⁷ Menkhaus 2004, 67-69.

⁹⁵⁸ Az iszlám és a radikalizmus viszonyáról lásd: Krizmanits 2008.

részben a huntingtoni civilizációs összecsapás elméletére visszavezethető⁹⁵⁹ – felfogással, mely szerint az iszlám egy agresszív vallás volna, és hogy lényegi kapcsolat állna fel az iszlám, illetve a terrorizmus között.⁹⁶⁰ Azt állítani, hogy az iszlám támogatja az erőszakot, ugyanolyan félreértés lenne, mintha a kereszténységet a keresztes háborúk, a Ku-Klux Klán vagy az IRA tevékenysége nyomán egy eredendően erőszakos vallásnak bélyegeznénk meg.

A dzsihád és a Nyugat-ellenesség elterjedésében, illetve újbóli fellángolásában, valamint az ún. „új típusú terrorizmus”⁹⁶¹ megjelenésében döntő szerepe volt az afganisztáni szovjet intervenciónak, illetve az azzal szembeni washingtoni machinációknak. Az összeomlott országban az iszlamisták – a történelem iróniájaként jelentős CIA támogatással – dzsihádot, szent háborút hirdettek a megszállók ellen. A problémát az jelentette, hogy az ideológiák nem kötődtek a politikai események kronológiájához. A szovjetek kivonultak Afganisztánból, a mujahiddeenek⁹⁶² azonban a szalafita retorikától átítatva új ellenfelet kerestek. Saját narratívájuk szerint ugyanis a Szovjetunió összeomlása, valamint a szocialista blokk szétesése elsősorban nekik volt köszönhető. Miután a világ egyik superhatalmát „megsemmisítették”, hamarosan megerősödtek azok a nézetek, amelyek szerint a másik talpon maradt nagyhatalom, az Egyesült Államok legyőzése is szükséges ahhoz, hogy az iszlám dominanciája helyreálljon a világban. Bár Osama bin Laden hivatalosan csak 1998-ban hirdette meg a globális dzsihádot, már a kilencvenes évek elején megindultak a nyugati célpontok elleni támadások – például Szomáliában. A szélsőségesek számára ugyanis mindegy volt, hogy a kommunista Szovjetunió vagy a kapitalista-demokratikus USA az ellenfél – mivel egyik sem volt „igazhitű” ország, a célpontváltás nem okozott jelentősebb problémát.⁹⁶³

Az afganisztáni háború az egész muszlim világot megmozgatta, ezért számos országból érkeztek önkéntesek – így Szomáliából is, egyes adatok szerint hozzávetőlegesen 200 fő.⁹⁶⁴ Bár nincs konkrét információ arról, hogy Aweys megfordult-e a közép-keleti országban, számos, a későbbiekben hírhedtté vált szomáli dzsihádista, mint az ICU fegyveres csoportjait létrehozó Yusuf Mohamed Sayyid sejk vagy a kiképzésért felelős Adan Hashi Ayro komoly tapasztalatokat szerzett a szovjetek elleni gerillaháborúban.⁹⁶⁵ De ami a fizikai jelenlétnél is fontosabb, a hazatérők magukkal hozták a dzsihádista ideológiát, amely némely

⁹⁵⁹ Lásd: Huntington 1993.

⁹⁶⁰ Minderről lásd: Krizmanits 2008; Marsai 2011a.

⁹⁶¹ Póti-Takács-Tálas 2004, 2.

⁹⁶² Iszlamista harcosok.

⁹⁶³ Shay 2008, 19–20., 26.

⁹⁶⁴ Menkhaus 2004, 65.

⁹⁶⁵ Shay 2008, 107.; Hettyey 2008, 100.

esetben – a korábban már ismertetett egyiptomi előzmények után – termékeny talajra hullott az otthon maradtak körében is.

A radikális tanok terjesztését Osama bin Laden, aki a dzsihád atyjaként és időnként az „igazhitű” iszlám közösség önjelölt vezetőjének szerepében is szívesen tetszelgett,⁹⁶⁶ nem bízta a véletlenre. Itt beleütközünk a megbízható források hiányába. Shay egész könyvében tényként állítja az al-Káida domináns szomáliai jelenlétét, és részletesen bemutatja annak meghatározó szerepét az ENSZ erői elleni harcokban, különösen az 1993. október 3-4-i mogadishui csatában. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy Shay elsősorban sajtótudósításokra támaszkodik. Az kétségtelen, hogy bin Laden több nyilvánosságra került hangfelvételben is foglalkozott az országgal, ez azonban nem bizonyítja azt, hogy valóban rendelkezett is itt számottevő kapacitásokkal.⁹⁶⁷ Vele szemben Menkhaus monográfiájának megállapításai inkább afelé mutatnak, hogy Szomáliában még 2004-ben is olyan bizonytalan volt a belső helyzet, hogy az még az al-Káida számára is veszélyes tereppé tette Afrika szarvát. Ezt erősíti meg a Harmony Project tanulmánya is, amely az amerikai Védelmi Minisztérium 27, a minősítés alól feloldott, 1992 és 1994 között keletkezett dokumentuma alapján vizsgálta a terrorszervezet kelet-afrikai tevékenységét.⁹⁶⁸ Így bár vannak arra utaló információk, hogy a terrorszervezet rendelkezett bizonyos összeköttetésekkel és sejtekkel az országban, ezek mérete és ereje össze sem hasonlítható a jemeni, pakisztáni vagy kenyai csoportokéval.⁹⁶⁹ Bárhog is volt, maga a „mag” al-Káida és bin Laden a jelek szerint nem tudta olyan közvetlenül kifejteni a hatását Szomáliában, mint például Jemenben vagy Kenyában az 1998-as merénylet előtt.

Melyek azok az események, amelyeket tényként tudunk felmutatni az al-Káida, vagy legalábbis a hozzá szorosan kötődő terrorcsoportok kelet-afrikai tevékenysége kapcsán? Szudánban bin Laden szervezete számottevő erővel rendelkezett a kilencvenes években, de 1996-tól megromlott viszonya az ország vezetésével, és ez jelentősen korlátozta mozgásterét, nem beszélve ugyanarról a problémáról, amelyet Szomália kapcsán is látni fogunk: a szudáni állam olyan állapotban volt, hogy a potenciális nyugati célpontok nagy része (turisták, üzletemberek) messze elkerülte, így nem volt ki ellen végrehajtani egy esetleges támadást.

⁹⁶⁶ Shay 2008, 33.

⁹⁶⁷ Maga Aweys többször is utalást tett rá, hogy Osama bin Ladennek csak a szája jár, és jobban tenné, ha a saját ügyeivel foglalkozna. Shay 2008, 33.

⁹⁶⁸ Ld. Al-Qaida's (Mis)adventures 2007, iii-iv.

⁹⁶⁹ Vö. Shay 2008, 66–70.; Menkhaus 2004, 65., 70–72.

Azt pedig az al-Káida megtanulta, hogy a segélyszervezetek munkatársai elleni akciók nem növelik népszerűségét a helyi lakosság körében.⁹⁷⁰

Sokkal nyilvánvalóbb a helyzet Afrika szarvának déli részén. Az al-Káida jól kiépített hálózattal rendelkezett Kenyában és Tanzániában, amelyet számos merénylet is bizonyított:

1. 1998. augusztus 7-én délelőtt 10.00-kor Nairobian öngyilkos merénylők 750 kilogrammnyi autóba rejtett robbanóanyagot hoztak működésbe az amerikai nagykövetség bejáratánál. 213 ember – 90%-ban kenyaiak – vesztette életét és több mint 4 000-en sebesültek meg.
2. Ezzel egy időben a tanzániai Dar al-Salaamban levő USA-nagykövetség ellen is pokolgépes támadást hajtottak végre. A 11 halálos áldozat mind helyi lakos volt.
3. 2002. november 28-án a főleg izraeliek által látogatott mombasai Paradise Hotel ellen hajtottak végre öngyilkos támadást. A 200 kg robbanószerrel megrakott Land Rover behajtott az épületbe. A detonáció 13 helyi és 3 izraeli állampolgárt ölt meg.
4. Ezzel egy időben a mombasai repülőtér kerítésén túlról két darab Sztrela SA-7-es vállról indítható föld-levegő rakétát lőttek ki az Arkia légitársaság repülőgépére, amelynek fedélzetén 261 utas – szintén túlnyomóan izraeli állampolgárok – és 10 főnyi személyzet tartózkodott. A rakéták elvétették a célpontot.
5. 2003 júniusában fenyegetés érkezett az USA kenyai nagykövetségére, hogy a WTC elleni támadáshoz hasonlóan repülőgépet fognak belevezetni az épületbe. Ezzel párhuzamosan az amerikai titkosszolgálatok a kenyai hatóságokkal kooperálva felszámoltak egy sejtet, amely az 1998-as támadás mintájára gépkocsival akar behajtani a nagykövetség épületébe. Az Egyesült Államok erre reagálva ideiglenesen bezárta külképviseletét.⁹⁷¹

A támadások mögött minden esetben az al-Káida vagy ahhoz szorosan kötődő csoportok álltak. Ezt részben maga bin Laden is elismerte, részben a módszer, a technikai apparátus, illetve az egyik életben maradt merénylő is bizonyította. Az SA-7-es rakéták ugyanabba a szériába tartoztak, amellyel az al-Káida emberei 2002 májusában amerikai repülőgépekre nyitottak tüzet Szaúd-Arábiában. Az előkerült dokumentumokból kiderült,

⁹⁷⁰ Wágner 2002, 161.

⁹⁷¹ Menkhaus 2004, 70.; Shay 2008, 84–91.

hogy a terroristák már 1993-ban készítettek fényképeket a nairobi nagykövetségről, vagyis öt éven keresztül tervezték az akciót.⁹⁷²

Az 1998-as nairobi amerikai nagykövetség elleni merénylet áldozatainak emléktáblája a kenyai fővárosban (a szerző felvétele)

Milyen szerepe volt Szomáliának az eseményekben? 1998-ban az ország még csak mint tranzitútvonat és háttérbázis szerepelt, illetve a támadás szellemi atyja, Fazul Abdullah Mohamed – aki jó kapcsolatot ápolt néhány egykori AIAI taggal – ide menekült a felelősségre vonás elől. A 2003-as merényletkísérletkor azonban már egyértelmű bizonyítékok kerültek elő – és ez volt az első eset –, hogy szomáliai személyek, illetve kenyai szomáli menekültek is részt vettek az al-Káida irányítású akció előkészítésében.⁹⁷³

A fenti tényeket összegezve a következő megállapításokat tehetjük. A támadások és merényletkísérletek bizonyították, hogy az al-Káida az ezredfordulón jelentős potenciállal rendelkezett a régióban, de ezekben az eseményekben Szomália és szélsőségei inkább statisztaszerepet játszottak. A szomáliai radikálisok 2006 előtt nem jelentettek globális fenyegetést, mert nem rendelkeztek nemzetközi terrorhálózattal. Az egyetlen eset, ami arra utal, hogy Szomáliából kiinduló kezdeményezésre terrortámadást hajtottak végre egy másik

⁹⁷² Shay 2008, 86., 90.

⁹⁷³ Menkhaus 2004, 70.

állam területén, az 1996-os addisz-abebai robbantás volt, amely azonban, mint láttuk, erősen vitatható: nagy valószínűséggel etiópiai szomálik álltak az akció mögött, és mind a tervezés, mind a kivitelezés helyi szinten bonyolódott. Ráadásul az AIAI szétzúzásával ez a fenyegetés megszűnt. Mindez arra utal, hogy a 2000-es évek elején Szomália szerepe a globális dzsihádban minimális volt. Az ország – összehasonlítva Afganisztánnal, Pakisztánnal, Jemennel, Szaúd-Arábiával, Kenyával, a dél-kaukázusi területekkel – nem rendelkezett veszélyes terrorsejtekkel, és a „terrorizmus bástyája” megközelítés nem állta meg a helyét.⁹⁷⁴

Mindezek ellenére a nyugati hírszerző szervek egy lépéssel a szomáli radikálisok előtt jártak, és ez legalább akkora hiba volt, mintha egy lépéssel mögöttük kullogtak volna. Mint utaltunk rá, a CIA és az amerikai vezetés 2001. szeptember 11-e után kétségbeesve próbálta meg kikalkulálni, honnan érheti a következő csapás országukat. Szomália elméletileg a sokak által közkeletűen használt fogalomként a „terroristák Paradicsoma” (The Heaven of Terrorists) lehetett volna, hisz minden megvolt ehhez: összeomlott állam, erősödő iszlám szélsőségesek, óriási szegénység, polgárháborús múlt, idegenellenesség. Aztán amikor meg kellett volna erősíteni ezeket az elképzeléseket, kiderült, hogy nemcsak az amerikai békefenntartók távoztak 1994-ben az országból, de a CIA ügynökei is. Az amerikai hírszerzés csak homályos elképzelésekkel rendelkezett arról, mi is folyik Afrika szarván. A döntések azonban gyorsan megszülettek. 2001 októberében befagyasztották a legnagyobb, pénzügyletekkel foglalkozó vállalat, az Al-Barakat számláit, mondván, terroristákat pénzel. Bár ennek bizonyítására nem kerültek nyilvánosságra dokumentumok, a cég hamarosan kénytelen volt bezárni képviseleteit. Egy hónappal később Donald Rumsfeld amerikai védelmi miniszter bejelentette, hogy Szomália a terrorizmus fészke, az AIAI gyakorlatilag az al-Káida helyi szerve volt, és a TNG-t az egykori AIAI tagok trójai falóként használták. Mindezt a média felkapta, és megteremtette a „Heaven of Terrorism” szlogenjét. 2002 januárjában az ország közel állt ahhoz, hogy Afganisztán után az USA második „megtorló háborújának” színtere legyen.⁹⁷⁵

Alapos megfigyelések után azonban kiderült, hogy a kiképzőtáboroknak vélt telepek valójában halászfalvak, az etióp hírszerzés pedig szándékosan adott át hamis információkat a CIA-nak. Mindezek tükrében a Pentagon ideiglenesen elhalasztotta a katonai akciót, de egy 1

⁹⁷⁴ Erről lásd még: Marsai 2010a, Marsai 2010b.

⁹⁷⁵ Menkhaus 2004, 67–68.; Shay 2008, 83. Azóta többen is megkérdőjelezték a bukott államok és a terrorizmus között fennálló egyértelmű kapcsolatot. Az idézett munkák mellett lásd Patrick 2011, 9-11., 61-104.

800 fős terrorista-ellenes kontingenst telepített Dzsibutiba, és továbbra is szoros megfigyelés alatt tartotta az országot.⁹⁷⁶

IV.3.4. Az ICU radikalizálódása. Szomália az iszlamisták első uralma alatt 2006

Az iszlám radikálisok beépülése a Szomáliában kialakult struktúrákba és szervezetekbe rendkívül eredményesen és sikeresen zajlott le, ami jól jelzi a déli országrész társadalmának bomlási folyamatát. Egyre több kulcspozíciót szereztek meg az Iszlám Bíróságokon belül, kihasználva azt az előnyüket, hogy nem korrumpálódtak a polgárháború frakcióharcaiban. Az iszlám tanaira hivatkozva morálisan is megerősítették pozícióikat, emellett mindennapi életükkel is igyekeztek példát mutatni a társadalom tagjainak, amely örömmel üdvözölte a jog és stabilitás eljövetelét. Az ICU-hoz csatlakozó radikálisok ugyanis arra is képesek voltak, amire a bíróságok korábban nem: milíciáik révén megtörni a hadurak erejét, és félretenni a status quo fenntartására való törekvéseket.

Az események alakulásában döntő szerepet játszott, hogy az ICU fegyveres ereje teljes mértékben a radikálisok befolyása alatt állt. Az Aden Hashi Farah Ayro és Yusuf Mohamed Sayyid sejk vezette alakulatok a dzsihádistá ideológiától átitatva nem mutattak irgalmat senki és semmi iránt, ráadásul könnyen irányítható, megbízható erőnek bizonyultak. A Hashi Farah Ayro vezetésével ekkor megalakuló al-Shabaab (Ifjúság), az ICU legerősebb és legszélsőségesebb milíciája a hadurak feletti győzelmekkel ekkor vetette meg eljövendő hatalma alapjait.⁹⁷⁷

Az ezredforduló után nem sokkal Sharif Ahmed sejk került az ICU élére. Sharif Ahmed 1964-ben született, a középiskolában földrajzot, arabot és teológiát tanult, egyetemi évei során járt Líbiában és Szudánban is. Bár szimpatizált az iszlamista eszméssel, azok moderáltabb, szúfi irányzata felé vonzódott, így tartózkodott a szalafiták radikalizmusától. Az egyszerű életvitelt élő Sharif 1996-ban került kapcsolatba az Iszlám Bíróságokkal, amikor egy környezetében élő diákot fegyveresek raboltak el, és életéért cserébe váltságdíjat követeltek. Ezek az esetek teljesen mindennaposak voltak Szomáliában, és a fegyveresek egyik fő megélhetési forrásai közé tartoztak. Sharif egy interjúban elmondta, hogy ez az eset mégis mélyen megrázta, és megszülte benne azt az elhatározást, hogy valamit tenni kell a hazájában uralkodó állapotok normalizálásáért.⁹⁷⁸ Ugyanakkor a későbbi elnök három és fél éves kormányzása arra is rámutatott, hogy Sharif sem volt az igazság bajnoka. Egyesek szerint az

⁹⁷⁶ Menkhaus 2004, 68–69.

⁹⁷⁷ Hettyey 2008, 99.

⁹⁷⁸ Shay 2008, 104.

iszlamista vezér csupán abban különbözött elődeitől, hogy sikeresebben alkalmazkodott a belső és külső szereplők igényeihez, így a különféle aktorok közt egyensúlyozva mesés vagyont sikkasztott el az államkasszából. A megkérdezettek szerint Sharif Ahmedet a fentebb bemutatott történet ellenére leginkább hatalomvágyának kiélése és egyéni érdekeinek érvényesítése mozgatta. Ugyanakkor kétségtelen tény, hogy az elnök sokat tett annak érdekében, hogy az al-Shabaab kiszoruljon a hatalomból, az országban normalizálódjon a helyzet és a lakosság életkörülményei javuljanak.

A későbbi elnök szoros kapcsolatot tartott fenn az al-Islahhoz hasonlóan a Muszlim Testvérek hatására született Ahlu Sheikh mozgalommal, amelyre kormányzása során végig megbízhatóan támaszkodhatott. Meggyőződése volt, hogy egy, az iszlám alapjain, a súrán és a sárián álló társadalom nélkül nem alakítható ki stabil központi kormányzat Szomáliában, így az ICU létrehozásának egyik fő mozgatója volt.⁹⁷⁹ Vezetése alatt az ICU sokat tett azért, hogy Mogadishuban élhető körülményeket teremtsen a lakosság számára.

Azonban sem ő, sem a többi mérsékelt iszlamista nem tudta megakadályozni, hogy a szélsőségesek rákapcsolódjanak a Bíróságokra. A 2000-es években egyre több korábbi AIAI tag jelent meg az ICU körül. Ezen nem csodálkozhatunk, hisz Sharif és Aweys elképzelései között a célokat tekintve nem volt döntő eltérés: mindketten egy iszlamista alapokon álló államot akartak létrehozni Afrika szarván. A lényegi különbség abban állt, hogy Aweys ezt fegyveres harcon keresztül igyekezett elérni, teret engedve az afganisztáni hadszíntér veteránjainak. Valószínűleg a korábbi AIAI vezér sem gondolta ekkor, hogy a globális dzsihádisták bevonásával önmaga bukását készíti elő. A külföldi harcosok és a szomáli radikálisok második generációjának céljai ugyanis messze túlmutattak Szomália határain, ami 2010-re Aweys marginalizálódásához vezetett.

2004-ben azonban még Aweys volt nyeregben. Pozícióit erősítendő az ICU-n belül megalakította a Szomáliai Iszlám Bíróságok Legfőbb Tanácsát (Supreme Council of Islamic Courts in Somalia), amelynek élére ugyan Sharif Ahmed került, tagjai többsége azonban Aweys embere volt. 2004. december 31-én rendeletben tiltották meg a keresztény újév megünneplését. 2005 júliusában az ICU fegyveres szárnyának vezetését hivatalosan is Adan Hashi Ayro vette át, aki januárban feldúlta a mogadishui olasz temetőt, és a csontokat kidobálva kiképzőbázist hozott létre a helyén, egy hónappal később pedig valószínűleg részt vett a BBC újságírójának, Kate Peytonnak és öt segélyszervezeti alkalmazottnak a meggyilkolásában.⁹⁸⁰ Szintén ebben az évben a Szomáliai Iszlám Bíróságok Legfőbb Tanácsa

⁹⁷⁹ Shay 2008, 103.

⁹⁸⁰ Shay 2008, 108.

bezáratta a mozikat és megtiltotta az „iszlámellenes” és „erkölcstelen” nyugati filmek vetítését.⁹⁸¹

Az Egyesült Államok egyre növekvő aggodalommal figyelte a szélsőségesek térnyerését, az USA terroristalistáján szereplő Aweys és híveinek megerősödését. Bár 2002-ben az invázió elmaradt, az Egyesült Államok hírszerző és terrorista-ellenes szervei fokozott figyelmet szenteltek az országnak. A CIA már 2002-től támogatta egyes hadurak milíciáit, hogy azok harcoljanak az iszlamisták ellen, illetve lássák el információval az amerikaiakat.⁹⁸² 2006-ra Washington úgy érzékelte, hogy az ICU fegyveres szárnya, élén az al-Shabaabbal dzsihádisták retorikájával nemcsak a Szomáliában tevékenykedő segélyszervezetek munkatársaira, de a környező államokra is veszélyt jelent. Az Egyesült Államokat különösen aggasztotta az afganisztáni veteránok feltűnése az ICU holdudvarában. Az amerikai döntéshozatal az etiópok is igyekeztek a beavatkozás irányába elmozdítani. Addisz-Abeabát nem csupán az iszlamistáktól való félelem hajtotta: az etiópok nem szerették volna, hogy egy olyan erő végezze el a másfél évtizede romokban álló szomáli állam újjáélesztését, amely nem áll az ellenőrzésük alatt. Addisz teljes mellszélességgel támogatta Abdullah Yusuf TFG-jét, hisz az elnök hosszú éveken keresztül Etiópiában lelt menedéket Barréval szemben, és innen irányította az SSDF harcát a tábornok ellen. Ez a kapcsolat garantálta az etióp befolyást a szomáli belügyekben, míg az iszlamisták többsége kifejezetten etióp-ellenes volt. Addisz-Abeba törekvéseit az is befolyásolta, hogy sokkal inkább érdekelt volt a szomáli megosztottság fenntartásában, mint egy erős szomszéd létrejöttében. Márpedig a TFG lassú és bizonytalan térnyerésével szemben az ICU csillaga üstökösként emelkedett, egyre nagyobb és nagyobb csoportokat vonzva büvkörébe. Ezért az etiópok mindent elkövettek annak érdekében, hogy az amerikaiakat belerángassák egy átgondolatlan fellépésbe.

Az etióp próbálkozások, illetve a szomáliai belpolitikai folyamatok együttesen azt eredményezték, hogy az Egyesült Államok cselekvésre szánta el magát. Washington fellépése máig élénk vitákat vált ki a szakemberek körében. Bár az ICU sorain belül kétségkívül megerősödtek a radikálisok, korántsem tűnt egyértelműnek, hogy ki tudja szorítani a komoly társadalmi – és gazdasági – bázisra támaszkodó mérsékeltbb csoportokat. A Mogadishu Csoport hadurainak aktív amerikai támogatással létrehozott szövetsége, majd az etióp beavatkozás ugyanakkor alátámasztani látszott a szélsőségesek retorikáját, mely szerint Afrika szarván valójában egy keresztes háború zajlik az iszlám ellen, és a Nyugat mindent megtesz annak érdekében, hogy Afganisztán és Irak után egy újabb frontot nyisson a

⁹⁸¹ Shay 2008, 94; Hettyey 2008, 100.

⁹⁸² Hettyey 2008, 110.

muszlimok ellen. A gyűlölt hadurakból amerikai pénzen összetákolt „terrorellenes” szövetség, majd a külső intervenció még az alapvetően mérsékelt szomálikat is a radikálisok karjaiba lökte, akik rövid idő alatt egyeduralomra tettek szert az ICU-n belül.⁹⁸³ Az ösellenség etiópok beavatkozása pedig a maradék kétkedőt is az iszlamisták táborába vezette. Vagyis egyet kell értenünk Ken Menkhaus véleményével, aki szerint a szélsőséges iszlamisták felemelkedésében döntő szerepet játszott az elhibázott amerikai fellépés. Könnyen lehet, hogy e nélkül a szomáli belpolitika megspórolhatta volna a 2006-2011 közötti polgárháborús éveket, vagy legalábbis azok intenzitása messze elmaradt volna a tapasztalttól.⁹⁸⁴

A lehetőség azonban elveszett, és Kelet-Afrikában az események katasztrofális fordulatot vettek. Mivel az afganisztáni és az iraki háború az USA minden erejét lekötötte, ugyanakkor a választópolgárok aligha fogadtak volna kitörő lelkesedéssel egy újabb intervenciót, a Pentagon helyi erők felhasználásával igyekezett megoldani az ügyet. Márciusban nyílt szövetséget és támogatást ajánlott a Mogadishu Csoport hadurainak (azoknak a haduraknak, akik alig egy éve szakítottak az USA támogatását is élvező hivatalos szomáliai kormánnyal, a TFG-vel), akik kapva az alkalmon, megalakították az ARPCT-t (Alliance for Restoration of Peace and Counter-Terrorism – Szövetség a Béke Helyreállítására és a Terrorista-ellenes Küzdelemre). Az USA havi 150 000 USD-ral segítette az ARPCT működését.⁹⁸⁵

Az Egyesült Államok ezen lépésével teljesen hiteltelenné vált a szomáliai politikai csoportok és a lakosság számára. Nem elég, hogy nyíltan beleavatkozott az ország belügyeibe, és az aláírt szerződéseket megszegve a TFG ellenfeleit politikai erőnek ismerte el, de mindezek mellett azon csoportok mögé sorakozott fel, akiknek csaknem egy évtizede mindenki a távozását követelte. Az USA olyan haduraknak nyújtott anyagi támogatást, akik 1992-1995 között 154 békefenntartót öltek meg, és akik ellen Mogadishu utcáin 1993-ban még élethalálharcot vívtak az amerikai tengerészgyalogosok és a Ranger-ök. A hadurak, akik eddigre legtöbbször egyszerű útonállókká és bárki által felbérelhető fegyveres bandák vezéreivé silányultak, közutálatnak örvendtek egész Szomáliában. A világ egyetlen szuperhatalmának vezetése mindent megtett annak érdekében, hogy maradék hitelét és szimpatizánsát is elveszítse Afrika szarván, és a veszély óráiban egységbe forrassza az Iszlám Bíróságokat, elhallgattatva azokat az erőket, amelyek az ICU-n belül kiálltak a mérsékelt irányvonal mellett.

⁹⁸³ Barnes-Hassan 2007, 5.

⁹⁸⁴ Menkhaus 2007.

⁹⁸⁵ Hettyey 2008, 99, 110.

Ráadásul Washington mindezt későn tette: 2006-ra az al-Shabaab és a többi milícia kellően megerősödött ahhoz, hogy sikeresen vegye fel a harcot az ARPCT csapataival. Júliusra az ICU egész Mogadishut és annak 100 kilométeres körzetét az ellenőrzése alá vonta. Az új hatalom potenciálját jól jellemzi, hogy erre tizenhat év óta egyetlen erő, sem az ENSZ, sem a hadurak nem voltak képesek. Az ICU megnyitotta a kikötőket és a repteret,⁹⁸⁶ amely lehetővé tette a segélyszállítmányok beáramlását, emellett erejéből arra is futotta, hogy megszervezze a fővárosban a szemétszállítást.⁹⁸⁷

Az ICU a Mogadishuban elért sikerek után Közép- és Dél-Szomáliában folytatta hatalma kiterjesztését. 2006. augusztus 9-én elfoglalta az etióp határ mentén fekvő Beledweynét. Augusztus 13-án bevonultak az Indiai-óceán partján fekvő Haradherébe, amely a kalózkodás egyik fő központjának számított. Az al-Shabaab rövid úton véget vetett a kalózkodás uralmának, és rendezett viszonyokat teremtett a szomáli partok mentén, a helyi lakosság őszinte meglepedésére.⁹⁸⁸

Miután a hadurak maradék erői Jowhar környékén megsemmisítő vereséget szenvedtek, egyre égetőbbé vált a kérdés, hogyan alakul a Baidóában székelő TFG és az ICU viszonya. Mindenki előtt világos volt, hogy a TFG nem rendelkezik elegendő katonai erővel az iszlamisták megállításához. A nemzetközi szervezetek, mint az IGAD, az AU vagy az ENSZ szeretnék volna elérni, hogy tárgyalásos úton rendeződjön az ellentét, ez azonban a tárgyalópartnereket ismerve nem tűnt egyszerű feladatnak. Abdullah Yusuf kezdettől fogva iszlám terroristák gyűjtőhelyének tekintette az ICU-t, Aweys pedig kijelentette, hogy csak azt a TFG-t hajlandó támogatni, amely egy iszlamizált, a sária alapjain működő szomáli államot kormányoz.⁹⁸⁹ Ezenkívül a sikeres tárgyalásokhoz az ICU-nak meg kellett volna szabadulnia egyre kellemetlenebbé váló dzsihádisták szárnyától, amely hallani sem akart semmiféle kompromisszumról.

Külső nyomásra a két fél szeptember 4-én Kartúmban tárgyalóasztalhoz ült ugyan, ám ez halva született kísérletnek bizonyult. Bár megállapodtak abban, hogy nem tekintik egymást ellenségnek, felállítanak egy közös hadsereget, és nem hívnak külföldi csapatokat az országba, a papírra vetett szavaknak semmi köze sem volt a valós eseményekhez.⁹⁹⁰ 2006. szeptember 18-án robbantásos merényletet kíséreltek meg Yusuf ellen. Az elnök túlélte a

⁹⁸⁶ A mogadishui kikötő, Szomália legnagyobb kapacitású ilyen típusú létesítménye 1995 februárja óta volt zárva a forgalom előtt. Az első hajó az ENSZ WFP (Világélelmezései Program) segélyszállítmányával szeptember 5-én futott be a kikötőbe. Shay 2008, 100.

⁹⁸⁷ Hettyey 2008, 99.

⁹⁸⁸ Shay 2008, 97.

⁹⁸⁹ Shay 2008, 107.

⁹⁹⁰ Shay 2008, 116.; Hettyey 2008, 100–101.

támadást, tizenegy ember, köztük az elnök testvére azonban életét veszttette. Bár az ICU azt állította, hogy az etiópok álltak a támadás hátterében, amelynek célja az ICU lejáratása volt, ez a forgatókönyv kissé mesterkéltnek tűnt.⁹⁹¹ Mindenesetre Yusuf egy percre sem kételkedett abban, kik törtek az életére, ami egyet jelentett az iszlamistákkal folytatott tárgyalások beszüntetésével.

Eközben az al-Shabaab töretlenül folytatta vidéki hadjáratát. Szeptember 24-én Kismayo közelében szétverték a TFG-t támogató Juba Völgyi Szövetség erőit, és elfoglalták a stratégiai fontosságú kikötőt. Itt fordult elő először, hogy a lakosság nem felszabadítóként üdvözölte az ICU erőit. Másnap ezrek tiltakoztak az utcákon az iszlamisták ellen, akik véget akartak vetni a demonstrációnak. Az oszlatás közben lövöldözés tört ki, amelyben egy tizenhárom éves fiú életét veszttette, illetve többen megsebesültek. A TFG belügyminisztere, az egykori megtért hadúr, Hussein Aidid mélyen elítélte az esetet. Október folyamán a TFG fegyveres erővel próbálta meg visszahódítani a területet. A nehézfegyverek bevetésével folyó harcokban egyik fél sem adott vagy kért kegyelmet. A TFG csapatait pár nap alatt visszaverték.⁹⁹²

Eközben az is nyilvánvalóvá vált, hogy az ICU hatalomra jutása a világ egyik legkonzervatívabb és legradikálisabb iszlamista államának kialakulásához vezet. 2006 júniusában Hassan Dahir Aweys – a szomáli és külföldi dzsihádisták fegyvereivel a háta mögött – elérkezettnek látta az időt, hogy nyíltan átvegye az ICU vezetését, és elmozdította Sharif Ahmedet posztjáról. Miután kiderült, hogy Etiópia katonai alakulatokkal – hivatalosan tanácsadókkal és kiképzőkkel – igyekszik megszilárdítani védenccé, Abdullah Yusuf hatalmát, Aweys dzsihádot hirdetett az ország ellen. A felszólításhoz – mentve a menthetőt – az egyre inkább marginalizálódó Sharif Ahmed is csatlakozott.⁹⁹³ Mindez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a mérsékelt iszlamista formációk, mint az al-Islah vagy az Ahlu Sheikh kiszorultak az ICU döntéshozatalából.

Az ICU-n belüli hatalomváltás a szomáli mindennapjaira is rányomta bélyegét: a stabilitás és jogbiztonság aranykora után a sária rémuralma következett. A szigorú testi fenyegetéseken túl az ICU egyéb rendelkezésekkel is igyekezett elejét venni a lakosság szerintük iszlámellenes szokásainak. Mivel a futballt kapitalista hívságnak tekintették, a sportot általában pedig a gőg és a paráznság forrásának, a Ramadán időszaka alatt megtiltottak

⁹⁹¹ Shay 2008, 110–111.

⁹⁹² Shay 2008, 98.

⁹⁹³ Hettyey 2008, 101.; Shay 2008, 101. Aweys bejelentése még akkor történt, amikor az etióp csapatok valóban inkább csak biztosítási feladatokat láttak el a TFG körül, vagyis Aweys szerette volna kiterjeszteni a harcokat Etiópiára is. Sharif Ahmed csak azután csatlakozott Aweyshez, miután nyilvánvaló lett, hogy az etiópok nagy erővel operálnak Szomáliában és aktívan befolyásolják az események menetét.

minden ilyenfajta tevékenységet. Mint korábban már említettük, komoly büntetéssel sújtották azokat is, akik az az évben megrendezett futball-világbajnokság közvetítéseit nézték, és ha kellett, fegyverrel is érvényt szereztek a rendeletnek.⁹⁹⁴ Mindez nem növelte a radikálisok társadalmi támogatottságát.⁹⁹⁵ Az al-Shabaab XVI. Benedek pápa Mohamed prófétáról mondott szerencsétlen szavaira is gyors választ adott: a milícia fegyveresei kivégeztek egy kórházban segédkező apácát, annak testőrét, valamint egy helyi dolgozót. Bár a katolikus egyházfő kijelentésére a világ más országaiban is reagáltak erőszakkal, Szomália volt az első hely, ahol ez halálos áldozatokkal járt.⁹⁹⁶

Könnyű lenne azt mondani, hogy csak túlkapásokról volt szó. A szomorú valóság azonban az, hogy ezek az esetek mindennapossá váltak Szomáliában: nem volt olyan erő az országban, amely gátat szabhatott volna az elszabadult dzsihádisták túlbuzgóságának. Ha az ICU-n belül a mérsékelt irányzat megőrzi hatalmát, ha az USA ostoba provokációjával nem erősíti meg a dzsihádisták pozícióit, ha Yusuf rugalmasabb, és Sharif Ahmeddel szövetkezve letöri a radikálisokat, vagy csak egyszerűen Aweys úgy dönt, hogy tanul az afganisztáni tapasztalatokból, miszerint az Egyesült Államok és szövetségesei sosem fognak elfogadni egy oly mértékben szélsőséges iszlám államot, mint amelynek létrehozását ő tűzte ki célul, a sokat szenvedett ország végre kitörhetett volna az anarchia ördögi köréből. Tizenhat év elteltével azonban egy olyan erő ragadta magához a központi hatalmat, amelyet egyetlen ország sem kívánt magának, és egyetlen más ország sem fogadott volna el. (Ne feledjük: bár Oroszország és Kína látszólag távolról szemlélte az eseményeket, Moszkva és Peking is érzékeny az iszlám radikálisokra.) Ráadásul Szomália abban az értelemben sem volt Afganisztán, hogy a lakosság sohasem szimpatizált a puritán iszlamista tanokkal, és csak a terror eszközével lehetett rábírní az új rend elfogadására.

2006 utolsó hónapjaira úgy tűnt, senki sem állíthatja meg az iszlamisták előretörését. November 19-én Balanballánál megtörtént az első, véletlenül kialakult összecsapás az etióp csapatok és az ICU fegyveresei között.⁹⁹⁷ Tizenegy nappal később újabb öngyilkos merényletre került sor Baidóban. Az ICU fokozódó nyomására egyre több TFG miniszter mondott le, elhagyva a kormány menthetetlenül süllyedni látszó hajóját. Ez részben annak is köszönhető volt, hogy az iszlamisták támadásokat hajtottak végre a TFG politikusai ellen, a

⁹⁹⁴ Shay 2008, 99.

⁹⁹⁵ Samatar 2007, 41.

⁹⁹⁶ Shay 2008, 101.

⁹⁹⁷ A TFG alakulatai ellen felállított csapdába véletlenül etióp katonákat szállító teherautók futottak bele. Shay 2008, 117.

szövetségi ügyek miniszterével, Abdullah Isaq Deerow-val például ismeretlen fegyveresek végeztek.⁹⁹⁸

2006. december 20-án az ICU csapatai 25 kilométerre közelítették meg Baidoát.⁹⁹⁹ A világ egyre nagyobb aggodalommal figyelte az események alakulását, az Afrika szarván fennálló viszonyok közepette azonban senki sem vállalta egy intervenció kockázatát. Egyetlen ország volt, amely mérlegelve a helyzetet, úgy döntött, hogy fellép az általa gerjesztett vihar mérséklésére, mielőtt az iszlamista szélsőségesek saját területére is kiterjesztik műveleteiket. Ez az ország a szubszaharai Afrika egyik legerősebb katonai hatalma, Etiópia volt.

IV.3.5. Az ICU veresége. Az etióp megszállás 2006-2009

A harcok kitörése természetesen keveseket ért meglepetésként. A becslések szerint 2006 decemberében már több ezer etióp katona tartózkodott Szomáliában. December 13-án az ICU ultimátumot küldött az etióp kormánynak, hogy csapatai egy héten belül távozzanak az országból, különben az ICU őket is célpontnak fogja tekinteni.¹⁰⁰⁰ Az, hogy már korábban meghirdették a dzsihádot ellenük, ebből a szempontból inkább retorikai fogásnak számított.

Az etióp kormány döntése mögött nem pusztán az Iszlám Bíróságoktól való félelem állt. Az iszlamisták oldalán felsorakoztak Etiópia más ellenségei is. Eritrea, amely véres háborúban vívta ki függetlenségét Etiópiával szemben, minden eszközt megragadott, hogy gyengítse ellenfelét, így jelentős támogatást nyújtott a szomáliai milíciáknak: fegyvereket, lőszert és katonákat küldött az ICU számára.¹⁰⁰¹ A BT. 1407-es határozata alapján Szomáliába telepített megfigyelők¹⁰⁰² – akik ellen Aweys szintén dzsihádra szólított fel – jelentése szerint az Eritreából érkező repülőgépekből több ezer láda légvédelmi gépágyúkhöz, géppuskákhoz, gránátvetőkhöz és aknavetőkhöz való lőszert pakoltak ki, nem beszélve az 1 000 db Ak-47-es gépkarabélyról, a több tucatnyi páncéltörő lövegről és M-79-es gránátvetőről.¹⁰⁰³ És ez mindössze egyetlen rakománynyi felszerelés volt. Etiópia a további eritreai szállítások megakadályozása mellett azt is szerette volna elkerülni, hogy az Öböl államainak esetleg legyen idejük kiállni az ICU mellett. Tette ezt annál is inkább, mert 2006 folyamán a már jelenlevők mellett további több száz külföldi dzsihádistá harcos érkezett Szomáliába, akiket minden bizonnyal újabb csoportok követtek volna – ahogy ez később be is igazolódott.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁸ Shay 2008, 109–110.

⁹⁹⁹ Hettyey 2008, 101.

¹⁰⁰⁰ Shay 2008, 118.

¹⁰⁰¹ Hettyey 2008, 104.

¹⁰⁰² UN 1407.

¹⁰⁰³ Shay 2008, 114–115.

¹⁰⁰⁴ Hettyey 2008, 103.

Kérdéses az Egyesült Államok szerepe a támadás megindításában. Bár erre nézve nincsenek biztos információk, a beavatkozás valószínűleg az USA hallgatólagos beleegyezésével vette kezdetét. Ezt látszik alátámasztani a harcokban való későbbi amerikai szerepvállalás is.

Az etióp offenzíva hivatalosan 2006. december 21-én vette kezdetét, a becslések szerint 15-20 000 katona, valamint harckocsik, páncélozott járművek, tüzérség és légierő bevetésével. Ezt egészítette ki a TFG néhány ezer fős hadereje. A főcsapás irányai Baidoa, Beledweyne és Mogadishu voltak.¹⁰⁰⁵

Az iszlamista milíciák, akárcsak 1996-ban, most sem versenyezhettek az etióp reguláris alakulatokkal, és három nap alatt vereséget szenvedtek. Aweys és parancsnokai azonban nem követték el újra az 1996-os hibát, amikor addig harcoltatták csapataikat, amíg azokat szinte teljesen szét nem verték. Miután világossá vált a támadók fölénye, az ICU megkezdte a visszavonulást az ország belseje felé, egységei pedig felkészültek az elhúzódó gerillaháborúra. A pakisztáni és afganisztáni önkéntesek, akik már az amerikai csapatok csúcstechnológiájával szemben is gyakorolhatták az asszimetrikus hadviselés fortélyait, nagy segítséget jelentettek az al-Shabaab fegyvereseinek. Ráadásul – függetlenül ideológiai meggyőződésétől – a szélsőségesek immáron számíthattak a szomáli lakosság támogatására is a külső invázió elleni küzdelemben, és a csoport harcosainak száma a becslések szerint az ötszörösére növekedett, 400-ról 2000-re.¹⁰⁰⁶

Mindezek következtében az etióp támadás gyorsan teret nyert. Az ICU harc nélkül feladta Mogadishut, ahová december 28-án vonultak be a TFG csapatai. Az ICU dél felé hátráló csoportjaira az amerikai légierő több csapást is mért.¹⁰⁰⁷ Az iszlamisták az ország déli részén, Jilib és Kismayo környékén még egyszer kísérletet tettek arra, hogy megvessék a lábukat, de az etióp légierő bombázásai nyomán kilenc órás harc után feladták a városokat. Az iszlamista milíciák elvegyültek a lakosság körében, vagy biztos fedezékekbe húzódtak vissza, vezetőik pedig Eritreába menekültek.¹⁰⁰⁸ A hadjárat első szakasza véget ért.¹⁰⁰⁹

Abdullah Yusuf amnesztiát ígért az ICU azon tagjainak, akik elismerték a TFG-t és hajlandóak voltak együttműködni vele. Az ICU mérsékeltebb szárnya Sharif Ahmed vezetésével hajlott az ajánlatra, Aweys és a dzsihádisták azonban egyelőre megakadályozták a mozgalom szétszakadását. Ebben a szélsőségesek fontos ütőkártyája volt az etióp jelenlét,

¹⁰⁰⁵ Shay 2008, 118.; Hettyey 2008, 103.

¹⁰⁰⁶ Mrkvička 2012.

¹⁰⁰⁷ Hettyey 2008, 101.

¹⁰⁰⁸ Hettyey 2008, 104.; Jenkins 2007.

¹⁰⁰⁹ Shay 2008, 119–120.

amelyet az islamisták egységesen elfogadhatatlannak tartottak. Így az ICU azt a választ küldte vissza Yusufnak, hogy bármiféle tárgyalás előfeltétele az etióp csapatok távozása. Az elnök ebbe természetesen nem egyezett bele, és ezzel kezdetét vette az etiópok és a TFG elleni gerillaháború.¹⁰¹⁰

A lakosság mély ellenszenvvel viseltetett az etióp csapatok iránt, és az első pillanattól kezdve megszállóknak tekintette őket. Ez nagyban aláásta Yusuf hitelét is, és gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy szélesebb társadalmi bázist építsen ki kormánya támogatására. Erőfeszítései, hogy az Afrikai Unió más, a lakosság számára elfogadhatóbb országainak katonáival váltsa fel az etiópokat, nem jártak eredménnyel. Az AU ugyan – az ENSZ BT. 1744-es határozatának utólagos támogatásával¹⁰¹¹ – 2007. január 19-én bejelentett az *AMISOM* (AU Mission to Somalia) megalakítását, az eredetileg tervezett 7 650 főből azonban 2007 márciusáig mindössze 1 700 ugandai katona érkezett meg, majd 2008 elején 600 burundi békefenntartó. A katonák mandátuma a kikötők, repülőterek, fő közlekedési csomópontok védelmére, a bizalom erősítésére és a mogadishui kormánynegyed védelmére vonatkozott, ám az al-Shabaab egyre erősödő ellenállása miatt ilyen minimális létszámban képtelenek voltak ellátni feladatukat. Megismétlődött a pakisztáni kéksisakosok 1992 őszi esete, amikor a békefenntartók nemhogy a lakosságot és a kormányt, de még önmagukat sem tudták megvédeni. Az AU-katonák presztízsének ráadásul nem tett jót, hogy sok esetben fegyverkereskedelem révén igyekeztek kiegészítő jövedelemre szert tenni.¹⁰¹²

Az etióp csapatok, amelyek pár hónapos hadművelettel számoltak, Szomáliában rekedtek. Az ország ismét visszasüllyedt az 1991-92-es anarchia állapotába. Az ICU és a TFG-ellenes erők Eritreában megalakították az Alliance for Re-Liberation of Somalia (ARS – Szövetség Szomália Felszabadítására) nevű szervezetet. Aweys, érzékelve, hogy szüksége van anyagi és társadalmi támogatásra, világi üzletembereket és egyes klánvezetőket is bevett az ARS-be. Ez azt jelentette, hogy a hagyományos problémák, mint a klánrendszer kérdése, trójai falóként ismét bekerültek a rendszerbe.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ Shay 2008, 120., Hettyey 2008, 102.

¹⁰¹¹ UN 1744.

¹⁰¹² SIPRI 2009, 114.

¹⁰¹³ Hettyey 2008, 104.

Etióp harckocsi Szomáliában. A páncélos alatt védett lövészgödör látható.

<http://www.warisboring.com/2008/08/18/ethiopians-withdraw-from-somalia/>. Megtekintve: 2013.03.12.

2007-ben a SIPRI évkönyve szerint Szomália volt az egyetlen állam a kontinensen, ahol intenzív háború zajlott. Az etióp haderő ugyanazokkal a problémákkal szembesült Afrika szarván, mint a szövetségesek Afganisztánban: a nyílt háborúban legyőzött ellenség a lakosság közé vegyült, és onnan folytatta a harcot.¹⁰¹⁴ Az al-Shabaab kihasználta az átlagemberek ellenérzését az intervenciók erőivel szemben, és továbbra is dzsihádra buzdított. Elszaporodtak az eddig elvétve előforduló öngyilkos támadások, amelyek korábban elképzelhetetlenek voltak a szomáli társadalom körében. Az egyes összecsapások alkalmával az iszlamisták előszeretettel alkalmazták élő pajzsként a civil lakosságot, amelyre a szomálikat megvető etióp katonák lelkiismeret-furdalás nélkül tüzet nyitottak. A gyűlölet és viszály ördögi köréből nem volt kitörés. A lakosság két malomkő között őrlődött. Már ismerte az iszlamisták új rendjét, a sáriát és az atrocitásokat. Ezek az emberek azonban mégiscsak egy nyelvet beszéltek velük, azonos kultúrához, valláshoz tartoztak, és valamiféle kiszámítható keretet nyújtottak a szomálik számára, míg a keresztény etióp katonák gyakran válogatás nélkül hajtották végre kivégzéseiket. A külső támadásra felszínre törő szomáli nemzettudat most ismét működni kezdett a társadalom tagjaiban. Nem arról volt szó tehát, hogy az ország lakossága a dzsihádisták ideológiájától átitatva tódult volna az al-Shabaab és a többi iszlamista

¹⁰¹⁴ Jenkins 2007.

milícia kiképzőtáborába. Az ellenálláshoz csatlakozók jelentős része egyszerű szabadságharként értelmezte az eseményeket.

Sharif Ahmed, Szomália elnöke 2009 és 2012 között. <http://in2eastfrica.net/somali-president-opposes-kenyan-incursion/>. Megtekintve: 2013.03.17.

Az etióp erők 2007 márciusában és novemberében is nagyszabású műveleteket indítottak, minden jelentősebb eredmény nélkül. Az al-Shabaab harcosai egyre ügyesebbek lettek a városi harcokban. Az ARS Mogadishura koncentrált erőforrásai nagy részét. Az összecsapásokban egyre modernebb fegyvereket vetettek be, és nőtt a civil áldozatok száma.¹⁰¹⁵ 2007 januárja és 2008 szeptembere között a becslések szerint 9 500 polgári áldozata volt a harcoknak, és 600 000 ember menekült el – elsősorban a fővárosból.¹⁰¹⁶

A polgárháború nem várt következménye volt a szélsőséges iszlamista táboron belüli átrendeződés. Az Aweys vezette, eritreai emigrációban élő politikai szárny ugyanis egyre inkább elvesztette az ellenőrzést a szomáliai hadszíntéren küzdő fegyveres csoportok felett. Aden Hashi Farah Ayro al-Shabaabja fokozatosan önjáróvá vált, és maga alá gyűrte a többi milíciát – ha kellett, fegyveres harc árán is. Aweys korábbi hű tanítványa egyre nehezebben viselte a távoli mester utasításait, miközben szervezete a katonai szférán túl egyre szorosabb kapcsolatot épített ki egyes klánokkal, politikai és gazdasági érdekcsoportokkal. Ez volt az az időszak, amikor az al-Shabaab megteremtette azokat az alapokat, amelyekre építve a 2009-es

¹⁰¹⁵ Hettyey 2008, 103.

¹⁰¹⁶ SIPRI 2009, 49–50.

etióp kivonulás után Dél- és Közép-Szomália urává válhatott. Az Ayro-Aweys ellentét egyben jelölte a szélsőséges iszlamistákon belüli generációs és ideológiai törésvonalakat is, amelyek különösen 2009 során erősödtek fel, és hosszú távon hozzájárultak az al-Shabaab meggyengüléséhez.

2007-8 fordulóján az ARS-en belül is felerősödtek az ellentétek. A szervezet Sharif Ahmed vezette mérsékeltebb csoportja békét és stabilitást akart Szomáliában, és ennek érdekében egy ideig hajlandónak mutatkozott eltérni az al-Shabaab túlkapásait. 2007-re azonban az ország megint oda jutott, ahol 1992-93-ban volt: az utcán sétáló emberek bármikor egy tűzharc kellős közepén találhatták magukat, állandósultak a fegyveres összecsapások,¹⁰¹⁷ sőt a dzsihádisták milíciák öngyilkos merényletei is elszaporodtak, amelyekben többségében szintén békés civilek veszítették életüket. Miután Aweys hajthatatlannak mutatkozott a TFG-vel való tárgyalások terén, az ARS mérsékelt szárnya szakított a radikálisokkal, és felvette a kapcsolatot a TFG-vel.

Ezzel párhuzamosan a TFG-n belül is változások történtek. 2007 őszén Gheedi miniszterelnök megvált hivatalától, és helyét Nur Hassan Hussein vette át, aki bejelentette, hogy hajlandó mindenféle előfeltétel nélkül leülni tárgyalni a TFG ellenfeleivel. A reménytelen helyzetet látva Abdullah Yusuf is félretette ellenérzéseit. Sharif Ahmed szintén elfogadta az ajánlatot. A Dzsibutiban folyó tárgyalások 2008. június 9-én a TFG és az ARS mérsékelt szárnya közötti békekötéssel zárultak.¹⁰¹⁸ A dzsibuti megállapodás rögzítette, hogy a felek beszüntetik az ellenségeskedést, illetve, hogy az etióp erők kivonulnak az országból, és helyüket egy ENSZ támogatta békemisszió váltja fel, amelyben nem vehetnek részt Szomália közvetlen szomszédai (vagyis az *AMISOM*-ot a szükséges mértékben megerősítik, etióp és kenyai hozzájárulás nélkül).¹⁰¹⁹ Továbbra is kérdéses volt azonban, milyen erőre fog támaszkodni az új szövetség. 2008. április 20-án az etióp csapatok újabb kísérletet tettek az al-Shabaab széttűzésére. Mogadishu utcáin nehéztűzéség és harckocsik tüze zúdult az iszlamista milíciák feltételezett állásaira, akik a szűk sikátorokban eredményesen vették fel a harcot a reguláris csapatokkal. Mindkét oldalon százas nagyságrendűek voltak a veszteségek,¹⁰²⁰ a legtöbb áldozat azonban a civil lakosság köréből került ki: az al-Shabaab ismét alkalmazta az élő pajzs eszközét, az etiópok pedig mecsetekben hajtottak végre kivégzéseket.¹⁰²¹ A hadművelet néhány nap alatt kifulladt.

¹⁰¹⁷ Gettleman 2009a, 69.

¹⁰¹⁸ Hettyey 2008, 104–106.

¹⁰¹⁹ Djibouti Agreement 2008.

¹⁰²⁰ Szomália – összecsapások Mogadishuban, 81 halott 2008.

¹⁰²¹ Tömeges kivégzés a mecsetben 2008.

Az áprilisi harcok egyértelművé tették, hogy az etiópok rövid távon nem képesek megtörni az al-Shabaabot. A milícia erősödését jól szemléltette, hogy 2008 folyamán már vidéken is támadásokat hajtott végre az etióp csapatok ellen, vagyis képes volt elszakadni a beépített területek és az élő pajzs jelentette előnyöktől.¹⁰²² Maga az etióp kormány is egyre nagyobb teherként tekintett az intervencióra, amely komoly ráfordításokat követelt meg az országtól, amely maga is segélyekre szorult. Az etiópok azonban mindenképpen valamiféle fenntartható rendszert szerettek volna maguk mögött hagyni Szomáliában, mivel az al-Shabaab egyértelművé tette, hogy győzelme után a többi szomálik lakta területen is folytatni fogja „szent háborúját”.¹⁰²³

Az AU továbbra is igyekezett megerősíteni misszióját. 2008 októberében újabb 820 burundi békefenntartó érkezett, amivel 3 000 fölé emelkedett az *AMISOM* létszáma, ez azonban még mindig kétségbeejtően kevésnek bizonyult.¹⁰²⁴ Az ENSZ semmiféle hajlandóságot sem mutatott csapatok küldésére. Az iszlamisták merényletei egyre pusztítóbbak és precízebbek lettek. 2008. augusztus 3-án az egy időpontban végrehajtott robbantásokban 15-en vesztették életüket és 100 körül volt a sebesültek száma.¹⁰²⁵ Szeptember 19-én a milicisták aknavetőkkel támadtak egy, a mogadishui reptérre érkező gépet.¹⁰²⁶ Október 29-én egyidejűleg öt bombamerényletet hajtottak végre Hargeisában, Szomáliföld fővárosában és Bossassóban, Puntföldön.¹⁰²⁷ Ezek az akciók egyértelművé tették, hogy az al-Shabaab az eddig stabilnak számító régiókra is ki akarja terjeszteni a dzsihádot, amelynek nem csupán a külföldiek, de a mérsékelt szomálik is egyre inkább célpontjaivá váltak. Világossá vált, hogy Aweys és radikálisai semmiféle alternatív rendszert nem tűrnek meg Szomália területén, és a jól működő struktúrák szétverésére is hajlandóak, hogy legyőzzenek minden rivális hatalmat.

A külföldi szervezetek közönyösen szemlélték az eseményeket. A NATO akkori főtitkára, Jaap de Hoop Scheffer kijelentette, a Szövetség nem küld csapatokat a TFG és a vele kiegészített mérsékelt ARS megsegítésére, mivel „*a NATO nem egy globális rendfenntartó, és nem is áll szándékunkban azzá változtatni a szervezetet.*”¹⁰²⁸ Mindez az afganisztáni szerepvállalás tükrében kissé következetlennek tűnt. Különösen, ha hozzátesszük, hogy ezt a globális rendfenntartó szerepet a nyugati államok a kalózzokkal szemben minden

¹⁰²² Hettyey 2008, 105.

¹⁰²³ Gettleman 2009, 69.

¹⁰²⁴ Burundi békefenntartók érkeztek Szomáliába 2008.

¹⁰²⁵ Robbanás Mogadishuban, legalább 15 halott 2008.

¹⁰²⁶ Burundi békefenntartók érkeztek Szomáliába 2008.; SIPRI 2009, 50.

¹⁰²⁷ Az év vérszivattyúi II. 2008.

¹⁰²⁸ „A NATO nem egy globális rendfenntartó, és nem is áll szándékunkban azzá tenni.” 2008.

fenntartás nélkül gyakorolták, amint olajszállítmányaik biztonságáról volt szó. Sőt mintha ezek a szállítmányok még az állami szuverenitás sokat emlegetett elsődlegességét is felülírták volna, ha olyan dokumentumokat vizsgálunk, mint a BT. 1851-es határozata,¹⁰²⁹ amely engedélyt adott a kalózkodás elleni hadműveletek szárazföldi kiterjesztésére és szükség esetén a bázisok elleni légitámadásokra. Bár a Biztonsági Tanács egyhangúlag fogadta el ezt a határozatot, Szomália képviselői nem voltak jelen az ülésen.¹⁰³⁰ Ban Ki-moon ENSZ-főtitkár próbálkozása, hogy kieszközöljön egy újabb szomáliai békemissziót, hamvába hullt vállalkozásnak bizonyult. Nagyon változtak az idők azóta, hogy Boutros Ghali főtitkár képes volt meggyőzni a világ országait arról, avatkozzanak bele egy olyan konfliktusba, amelyhez semmiféle geostratégiai érdekük sem fűződött. Ban Ki-moon ötven ország képviselőjét kereste fel, és ebből mindössze néhány jelezte vissza, hogy hajlandó lenne csapatokat küldeni, a pontos létszám feltüntetése nélkül. Ban Ki-moon ezek után megállapította, hogy az időpont nem megfelelő ENSZ-csapatok Szomáliába küldésére.¹⁰³¹

Nem csak a világ vezető hatalmai gondolták úgy, hogy Szomália nem alkalmas terep haderejük számára a beavatkozásra. Bár az *AMISOM* számottevő megerősítésére nem került sor, 2009 januárjában az etióp kormány is – a dzsibuti megállapodás szellemében – úgy döntött, kivonja csapatait az országból.¹⁰³² Ezzel az egyetlen komoly erő is, amely még valamelyest gátat szabott az al-Shabaab térnyerésének, távozott Afrika szarváról. A biztonsági helyzet az eddigi súlyosról válságosra fordult, mindennapossá váltak az AU katonái és a segélyszolgálatok munkatársai elleni támadások.

Az etiópok kivonulása ugyanakkor nem volt egyoldalú, hanem egy, a szomáli megbékélési folyamatba illeszkedő alku részét képezte: ennek keretében Abdullah Yusuf – a szomáli történelemben példátlan módon – önként átadta hivatalát az iszlamista Sharif Ahmednek. Yusuf személye 2008 folyamán egyre inkább a TFG és a mérsékelt iszlamisták közötti párbeszéd akadályává vált. Az elnökre mind kül-, mind belföldről egyre nagyobb nyomás nehezedett. Ez vezethetett döntéséhez, hogy lemond tisztjéről, lehetővé téve, hogy a szomáli parlament január 31-én Sharif Ahmed sejtet válassza meg az ország államfőjéül. A felek és a donorközösség azt remélte, hogy Sharif Ahmed képes lesz kifogni a szelet a radikálisok vitorlájából, és a mérsékelt iszlám alapjain felépíteni egy stabil, a helyiek számára is elfogadható berendezkedésű Szomáliát. A biztonsági helyzetet mindenesetre jól jellemzi,

¹⁰²⁹ UN 1851.

¹⁰³⁰ ENSZ-határozat – a levegőből is löhetik a kalózkodókat 2008.

¹⁰³¹ Itt a világhadsereg? 2008.

¹⁰³² SIPRI 2009, 48.

hogy a választásra Dzsibutiban került sor, mivel a kormány székhelye, Baidoa az etióp kivonulás másnapján az al-Shabaab ellenőrzése alá került.¹⁰³³

IV.4. Erőfeszítések a központi kormányzat megerősítésére és a szélsőséges iszlamisták visszaszorítására 2009-2011

IV.4.1. A TFG helyzete 2009-ben. Erőfeszítések a központi kormányzat megszilárdítására

Sharif Ahmed megválasztása elvi lehetőséget teremtett az iszlamisták megbékítésére és egy távlati szekuláris-islamista kooperáció megteremtésére. Ugyanakkor az érintett nagyhatalmak aláírása a dzsibuti megállapodáson azt is jelentette, hogy a Nyugat beleegyezett valamiféle hibrid állami berendezkedés megteremtésébe Szomáliában. Míg 2006-ban az Egyesült Államok mindent elkövetett annak érdekében, hogy megakadályozza az iszlamisták vezető szerephez jutását, 2009-re egyértelművé vált, hogy az új, központosított szomáli állam vagy iszlamista lesz, vagy semmilyen.¹⁰³⁴ A donorközösség – az ENSZ, az EU, az USA, az AU, illetve az Öböl államai – azt remélték, hogy Sharif Ahmed és a mögötte álló mérsékelt csoportok, mint az Ahlu Sheikh, az al-Islah vagy a kormányoldalhoz csatlakozó Ahlu Sunna Wal Jamal (ASWJ) megfelelő erőt képviselnek ahhoz, hogy stabilitást teremthessenek Szomáliában. Az előbb említett szervezetek eszmeisége mind a szúfi hagyományból táplálkozott, és egyre inkább ellenséget láttak a szalafita al-Shabaabban. A szembenállást erősítette, hogy a radikálisok nemcsak a nyugati segélyszervezetek munkatársai, az etiópok, illetve az AMISOM ellen viseltek háborút, hanem az általuk eretneknek tartott szúfik ellen is. A fentebb említett csoportok közül az ASWJ kezdett először kiterjedt fegyveres harcot az al-Shabaab ellen, hogy megakadályozza a szúfizmus szisztematikus felszámolását, az általuk tisztelt szentek sírhelyeinek lerombolását, valamint a szúfi imámok legyilkolását.¹⁰³⁵ Bár a külső szereplők többsége a dzsihadisták Nyugat-ellenes retorikájára koncentrált, az iszlám világ számos pontján – ahogy arra már többen is rámutattak – egyfajta belső vallásháború is zajlik. A szélsőségesek támadásai során az áldozatok többsége nem keresztény vagy zsidó, hanem muszlim.¹⁰³⁶ Miközben Szomália kapcsán sokan egyfajta „civilizációs összecsapást” láttak kibontakozni a keresztény Etiópia és a muszlim szomálik között, a többség hajlamos volt megfeledkezni arról a tényről, hogy az igazi frontvonalak valójában az al-Shabaab és a hozzá csapódó szélsőségesek, valamint az ezen tömb radikalizmusát elutasító többi csoport

¹⁰³³ Iszlámbarát az új szomáliai elnök 2009.; ENSZ-határozat – a levegőből is lőhetik a kalózkodat 2008.

¹⁰³⁴ Gettleman 2009a, 69.

¹⁰³⁵ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 69.

¹⁰³⁶ Lásd Iványi é.n., Stephens 2008.

között húzódott.¹⁰³⁷ A dzsihadisták radikalizmusa és kompromisszum-képtelensége sokat segített abban, hogy a velük szembenálló, meglehetősen heterogén szerveződések – a mérsékelt iszlamisták, a volt hadurak, a régió országai, a különféle nemzetközi szervezetek és a nyugati nagyhatalmak – képesek voltak felretenni ellentéteiket, és egy táborba rendeződni annak felismerésével, hogy az ország jövőjét és a térség stabilitását leginkább az al-Shabaab előretörése fenyegeti.

A Sharif Ahmed vezette államépítés folyamatát az is segítette, hogy a mögötte álló iszlamista csoportok nem szakították meg kapcsolataikat a szomáli társadalom megkerülhetetlen szereplőivel, a klánokkal sem. A TFG és külső támogatói valójában egy olyan kevert rendszer kialakítására törekedtek, amelynek egyik oszlopa az iszlám, a másik pedig a nagy történelmi klánok voltak – vagyis olyan szereplők, amelyek nem számítottak idegennek Afrika szarván. Ezt egészítette ki nyugati nyomásra a demokratikus elemek beépítése az új szomáli államstruktúrába. Ennek határait azonban a nyugati fővárosokban is érzékelték. A szomáli belpolitikai fejlődés egyik sarkalatos pontja ezért az ún. „4.5-ös formula” lett, amely először a TNG-t megalakító dzsibuti tárgyaláson került elismerésre, majd amelyet a TFG is átvett, és napjainkban is a szomáli belpolitika meghatározó alapkőve.¹⁰³⁸

A 4.5-ös formula lényege, hogy a parlamenti és miniszteri székek elosztásánál a TFG-n és a TFP-n (Átmeneti Szövetségi Parlament) belül a klánok adott arányban részesedtek a pozíciókból: a négy nagy klán – a Darod, a Hawiye, a Dir (benne az Isaaq), és a Rahanweyn (más néven Digil-Mirifle) – mind-mind egy-egy egységnyi részre számíthatott, míg a maradék helyet (0.5 rész) a kisebb klánok között osztották szét. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a TFP 2004-es megalakulásakor a 275 képviselői helyből 61-61 jutott a nagyobb klánokra, míg 31 a maradék klánok képviselőire.¹⁰³⁹ Az Átmeneti Szövetségi Parlament számára komoly kihívást jelentett a 2008-as dzsibuti megállapodás után az ARS-ből kivált mérsékelt iszlamisták befogadása. A belviszályok elkerülése végett a TFP létszámát 550 főre emelték: ennek során az ARS különböző frakcióinak 200 tagja kapott képviselői helyet, illetve 75 székét különféle üzleti csoportok, civil szervezetek emberei tölthettek fel.¹⁰⁴⁰ Az így felduzzadt országgyűlésben is fenntartották a 4.5-ös formulát, ez azonban hivatalosan csak a 475 „eredeti” képviselői helyre vonatkozott. A 4.5-ös formula, mint látni fogjuk, hatályban maradt a 2012-es parlament megalakításánál is.

¹⁰³⁷ Gettleman 2009b.

¹⁰³⁸ Eno 2007, 68-69.

¹⁰³⁹ Hanson-Kaplan 2008.

¹⁰⁴⁰ World Factbook 2012.

A formulát egyaránt érték pozitív és negatív kritikák is. A társadalom hagyományos kulcsszereplőinek, a klánoknak a hivatalos becsatornázása a parlamentáris rendszerbe komoly stabilizációs tényezőt jelentett az államépítésben. A központi kormányzat létrehozása csak abban az esetben kecsegtetett sikerrel, amennyiben abban a különféle szomáli érdekcsoportok is megtalálták számításaikat. A formulával a klánok vezetőinek már nem kellett attól tartaniuk, hogy az iszlamisták kiszorítják őket a hatalomból, ugyanakkor az egyes klánok közti ellentétet is oldotta a pontos keretek meghatározása. Például a hagyományos Darod-Hawiye vetélkedés élet nagyban gyengítette, hogy immáron egyik nagy klán sem tehetett szert elsőprő fölényre. Az, hogy az 550 főre felduzzasztott országgyűlésben civil szervezetek, nők, illetve üzletemberek is helyet kaptak, szintén erősítette a szomálik körében hagyományosan uralkodó gyakorlatot, mi szerint a döntéseket széleskörű tanácskozásokon, konszenzussal hozzák meg. Ez orvosolni igyekezett az elit és a társadalom szétszakadása jelentett problémákat is, és hosszas késlekedés után északi mintára teret engedett az alulról történő államépítésnek. Abdi Mohamed Ulusso azt is felhossa érvként a 4.5-ös rendszer mellett, hogy pontos cenzus híján képtelenség lett volna más módon elosztani a parlamenti helyeket. A formula azt is kiküszöbölte, hogy az egyre erősödő regionalizmus alapján töltsék fel az országgyűlést.¹⁰⁴¹ Ugyanakkor ezt a gyakorlatot a kritikusok egyfajta apartheidként értelmezik, amely a társadalom jelentős részét – például a bantu kisebbséget – marginalizálja a belpolitikai életben, és egy szűk elit kezébe játssza át a hatalmat.¹⁰⁴² Bár ennek veszélye kétségkívül fönnáll, az elmúlt évek eredményei azt mutatják, hogy a 4.5-ös formula ellentmondásai ellenére is nagyban hozzájárult a káosz leküzdéséhez, a kormányzat megerősödéséhez, illetve a 2012-es sikeres elnökválasztás, valamint az alkotmányozási folyamat lebonyolításához.

2009 januárjában azonban úgy tűnt, ezek az eredmények még az elérhetetlen jövő kódébe vesznek. Az etióp kivonulással a szomáli biztonsági helyzet ismét katasztrofálissá vált. Az al-Shabaab és szövetségesei árulónak bélyegezték Sharif csoportját, és mindent elkövettek megdöntésére. A kormány az *AMISOM* békefenntartóinak védelmében mindössze a főváros 10 %-át ellenőrizte: Villa Somaliát – a kormánynegyed –, a repülőteret, valamint a kettőt összekötő főút mentén elterülő keskeny sávot. Úgy tűnt, a nem kellően előkészített kivonulással a TFG uralma napokon belül összeomlik. Az országban ugyanaz zajlott, mint 1992-93-ban, csak nem a klánok és az ENSZ-csapatok, hanem a szélsőséges iszlamista csoportok, az AU békefenntartói és a kormány fegyveresei között. Az al-Shabaab

¹⁰⁴¹ Ulusso 2012.

¹⁰⁴² Eno 2007, 68., Eno 2008, 214-224.

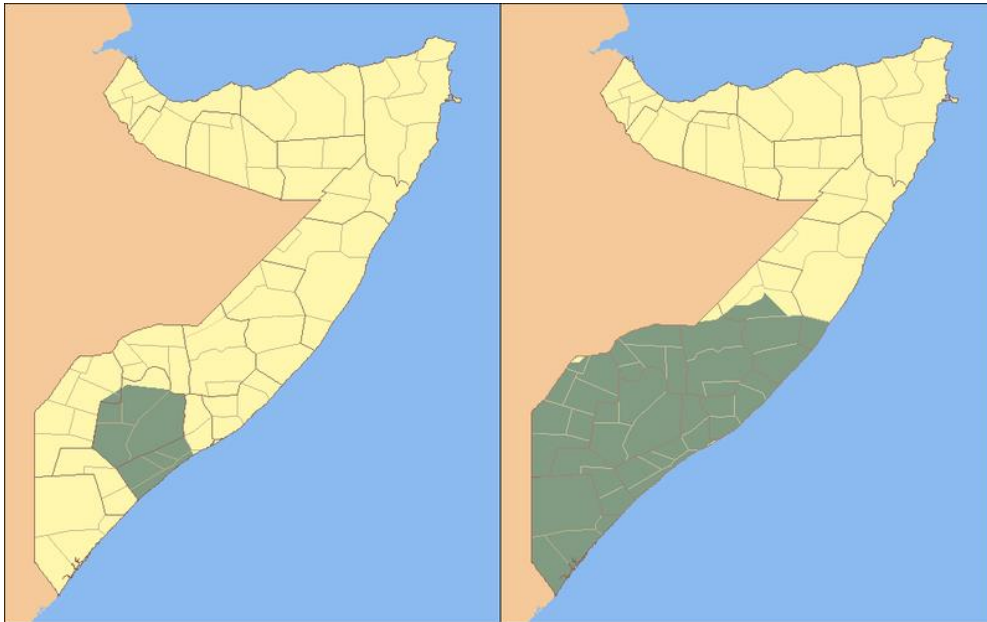
dominanciája megkérdőjelezhetetlennek látszott. A Muktar Robow Abu Mansur sejk vezette szervezet (korábbi vezetőjével, Aden Hashi Farah Ayróval 2008 májusában végzett egy amerikai légicsapás)¹⁰⁴³ gyorsan kitöltötte az etióp kivonulással hátramaradt hatalmi űrt. A külső támogatás nélkül maradt helyi kormánypárti milíciák, mint a Rahanweyn Ellenállási Hadsereg vagy a Juba Völgyi Szövetség gyors katonai vereséget szenvedtek az iszlamistáktól,¹⁰⁴⁴ akik 2009 végére a kenyai és etióp határtól egészen Puntföldig – az 1998-ban létrehozott észak-szomáliai autonóm régióig – uralmuk alá vonták a területet. A déli és középső területek nagyobb városai – Kismayo, Afmadow, Afgoye, Jilib, Jowhar, Beledweyne, Baidoa, Baradhere, Hudur – hamar elestek. Egyedül Mogadishu már említett részei tartották magukat, ezért Robow és az őt májusban váltó új parancsnok, Mukhtar Alu Zubeyr Godane sejk a fő hadszíntérnek Mogadishut jelölte ki. Az al-Shabaab offenzívája május 7-én vette kezdetét, azzal fenyegetve, hogy heteken belül kisöpri a TFG és az *AMISOM* erőit a városból. Június közepére úgy tűnt, Sharif Ahmed kabinetjének már csak napjai vannak hátra. Aden Mohamed Nur Madobe, a parlament elnöke június 20-án drámai nyilatkozatban kérte a külföldi államokat az azonnali beavatkozásra, azzal fenyegetve, hogy különben a központi adminisztráció összeomlik.¹⁰⁴⁵ Június 18-án Beledweynében egy öngyilkos merényletben 35-en vesztették életüket, köztük a biztonsági miniszter, Omar Hashi Aden. Aden azért utazott Hiran régió központjába, hogy gátat szabjon az al-Shabaab térnyerésének.¹⁰⁴⁶ Az eset jól jellemezte az iszlamisták és a TFG közt fennálló valós erőviszonyokat.

¹⁰⁴³ US appears to be losing its secret war in Somalia 2008.

¹⁰⁴⁴ Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010, 68.

¹⁰⁴⁵ Halálos fenyegetés a szomáli felkelőktől 2009.

¹⁰⁴⁶ Somalia suicide bomb toll rises 2009.

Az al-Shabaab térnyerése 2009 tavasza és 2010 tavasza között.

<http://timesandseasons.org/index.php/2011/08/what-the-hell-is-happening-in-somalia-part-1/>. Megtekintve:

2013. február 8.

A szomáli kormány azonban mégis a helyén maradt. Teltek a hetek, de Sharif Ahmed és kabinetje továbbra is kitartott Villa Somaliában. Bár az AU katonáit számos támadás érte, az iszlamisták nem voltak képesek kiszorítani őket a fővárosból.

Az al-Shabaab erői 2009 januárjában még nem voltak kellően szervezettek ahhoz, hogy egy gyors hadmozdulattal képesek legyenek a teljes dél- és közép-szomáliai területek elfoglalására. Az al-Shabaab vezetőinek jelentős része – mint Mukhtar Robow – a folyóvölgyi területeket benépesítő Rahanweyn klánból származott, ezért a radikálisok először ezt a régiót szerették volna biztosítani. Bár a TFG-t támogató Juba Völgyi Szövetség és a Rahanweyn Ellenállási Hadsereg viszonylag hamar vereséget szenvedett, az itt elvesztegetett idő később súlyos mulasztásnak bizonyult. Az AU és a TFG ugyanis nem töltötte ölbe tett kézzel ezeket a hónapokat. Az *AMISOM* februári döntése alapján a misszió 3 500 fős létszámát 8 000 főre tervezték emelni.¹⁰⁴⁷ Bár májusban még csak 4 300 békefenntartó tartózkodott a fővárosban, ez a létszám – kiegészítve a mérsékelt iszlamisták milíciáival, amelyek integrálódtak a reguláris haderőbe – már elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy a TFG tartani tudja a kezében lévő kerületeket.¹⁰⁴⁸ Az al-Shabaab merénylethadjárata ugyan súlyos veszteségeket okozott az *AMISOM*-nak – egy február 22-i öngyilkos merényletben 11 burundi,¹⁰⁴⁹ míg szeptember 17-

¹⁰⁴⁷ African Union to increase troops in Somalia despite deadly suicide attack 2009.

¹⁰⁴⁸ Halálos fenyegetés a szomáli felkelőktől 2009.

¹⁰⁴⁹ African Union to increase troops in Somalia despite deadly suicide attack 2009.

én, az Aden Adde repülőtérnél fekvő bázis elleni autóbombás támadásban 17 ugandai és burundi katona vesztette életét ¹⁰⁵⁰ –, a misszió kitartott. Az iszlamisták májusi offenzívája a nyár közepére kifulladásig tartott, és a TFG átmenetileg fellélegezhetett.

IV.4.2. A radikális iszlamista csoportok közti viszályok

Az al-Shabaab erőfeszítéseinek kudarcában azonban egy másik, távlati trend is szerepet játszott, ami tágabb perspektívában talán még az *AMISOM* megerősödésénél is végzetesebbnek bizonyult Robow és Godane szervezete számára. 2009 októberében látott napvilágot a hír, hogy Kismayo környékén az iszlamista csoportok egymással küzdenek. A várost még augusztusban foglalta el az al-Shabaab a szintén iszlamista helyi Hizb al-Islam milíciával szövetkezve, és a megállapodás szerint félévente váltották volna egymást a város vezetésében. A viszony azonban megromlott a két szervezet között, az al-Shabaab állítólag teljhatalomra tört, és ez vezetett az összecsapásokhoz. ¹⁰⁵¹

Bár Szomáliában az al-Shabaab rendelkezett a legnagyobb fegyveres csoporttal, a 2006-2008 közötti időszakban, amikor az ARS nem volt képes teljes mértékben ellenőrizni a vidéket, és kezdetben a fővárosra koncentrált erőit, országszerte alakultak – illetve részben már korábban is léteztek – más iszlamista milíciák is, hogy felvesyék a harcot az etióp csapatokkal. Kezdetben ezek a csoportok szorosan együttműködtek egymással, az etióp kivonulás után azonban a viszony elmérgesedett közöttük. Hosszú távon működött a dzsibuti megállapodás fő stratégiai célkitűzése, az iszlamista tábor felbomlasztása. A különféle iszlamista csoportokat, illetve a hozzájuk csapódó klánmilíciákat ugyanis az etiópellenesség tartotta össze. Miután azonban az ősellenség csapatai elhagyták az országot, és Sharif Ahmed személyében egy sokak által elfogadható politikus került hatalomra, aki garanciát jelentett az iszlám alapjain álló politikai berendezkedés megteremtésére, az egység megbomlott. A mérsékeltek, illetve a világi milíciák hamar elpártoltak a szélsőségesektől. De, mint Kismayo esetében láthattuk, nem csak ez az egyetlen törésvonal húzódott a csoportok között. A szélsőségesek táborában sem volt egységes. Már korábban említettük, hogy az eritreai száműzetés egyfajta generációs és ideológiai eltávolodást eredményezett a különféle szélsőséges iszlamista csoportok között. A 2009 elején alakult Hizb al-Islam azokat a szervezeteket fogta össze, amelyek nem tartoztak Robow és Godane vonzáskörébe, és sokkal inkább Aweys-et fogadták el, mint a TFG és az *AMISOM* elleni közös harc vezetőjét. A Hizb al-Islam sokáig válllvetve küzdött az al-Shabaabbal, de a két szervezet közti viszony nem bizonyult

¹⁰⁵⁰ African Union to increase troops in Somalia despite deadly suicide attack 2009.

¹⁰⁵¹ Egymást lövik az iszlamisták Szomáliában 2009.

zökkenőmentesnek. Aweys rossz szemmel nézte a dzsihádisták irányvonal térnyerését, illetve a külföldi harcosok befolyását az al-Shabaabon belül. A kismayói harcok után a Hizb al-Islam egyik legerősebb frakciója, az Ahmed Madobe vezette Ras Kamboni Dandár részben áttért a TFG oldalára.¹⁰⁵² Bár Aweys és az al-Shabaab vezetése – érzékelve, hogy a közös ellenségre kell koncentrálniuk – 2010 decemberében kiegyezett egymással, és a Hizb al-Islam hivatalosan beleolvadt az al-Shabaabba, a bizalom sohasem állt helyre a felek között, az összeolvadás formális maradt.¹⁰⁵³ 2012 tavaszán az al-Shabaab deklarálta, hogy az iszlamista győzelem kivívásáig rajta kívül egyetlen szervezet sem működhet Szomáliában. Aweys élénken tiltakozott a döntés ellen, hangsúlyozva, egyetlen csoportnak sincs joga kisajátítani a fegyveres küzdelmet.¹⁰⁵⁴ A Hizb al-Islam korábbi vezetője kikelt a civilek elleni atrocitások ellen is, amit összeegyeztethetetlennek tartott az iszlám tanaival.¹⁰⁵⁵ Aweys felszólalását követően a sejkhez hű csoportok közül többen ismét elpártoltak Godane-tól, aki bosszúból erőfeszítéseket tett a Hizb al-Islam lefegyverzésére.¹⁰⁵⁶ A sejk pálfordulását természetesen kellő fenntartásokkal kell kezelnünk. Ahogy a Garoweonline.com szerkesztői cikke rámutatott, Aweys korábban nem idegenkedett az erőszak alkalmazásától és az ártatlanok halálától. Lépésének valószínűleg az volt a célja, hogy növelje támogatottságát a szomáli fegyveres csoportok körében, amelyek maguk is egyre kevesebb szimpátiával szemlélték Godane dzsihádistáinak kegyetlenkedéseit, és egy esetleges „béketeremtő” szerepében tetszelegessen egy, a központi kormánnyal folyó jövődő tárgyalásokon.¹⁰⁵⁷

A feszültség hamarosan magán az al-Shabaabon belül is megjelent. Bár kifelé a szervezet egységes arculatot mutatott, az iszlamisták soraiban is feltűntek a szomáli társadalom és politika egészére jellemző törésvonalak. Ez megmutatkozott a távlati célokban éppúgy, mint a klánok közti ellentétekben. A „nemzeti” szárny vezetője, a Rahanweyn klánból származó Mukhtar Robow a fő hadszíntérnek Szomáliát tartotta. Elsődleges céljának azt tekintette, hogy felszabadítsa az országot a „hitetlenek” és az „eretnekek” uralma alól, és egy, a sária szigorú alapjain álló társadalmi és politikai berendezkedést valósítson meg Afrika szarván. A Robow mögött álló Rahanweyn fegyveresek viselték a TFG és az *AMISOM* ellen folyó harcok oroszlánrészét. Az elsősorban földművelésből élő, a *Sab* kláncsaládba tartozó Rahanweyn csoportok ugyanakkor marginalizált szerepet játszottak már a hidegháború éveiben is, és különösen sokat szenvedtek a polgárháború évtizedeiben. A nomád *Samale*

¹⁰⁵² The smiling warlord who controls Ras Kamboni 2012.

¹⁰⁵³ Shabaab encouraging Hizbul Islam to come back? 2012.

¹⁰⁵⁴ The Brewing Shabaab Split... Yet Again 2012.

¹⁰⁵⁵ Tensions grow between senior al-Shabaab officers 2012.

¹⁰⁵⁶ Shabaab Weapons Haul Exposes Deeper Differences 2012.

¹⁰⁵⁷ Somali peace process must not reward terrorism 2012.

klánok – mint a három domináns csoport, a hatalomért ötven éve küzdő Darod, Issaq és a Hawiye – alsóbbrendűnek tartották a Rahanweyneket, akik a nagyok árnyékában sohasem juthattak közel a hatalomhoz. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy ők ábrándultak ki leginkább a különféle szekuláris állammodellekből, és hogy egy olyan univerzális eszmerendszer mentén kötelezték el magukat, amely túlmutatott a klánkötelékeken – ugyanakkor nem feltétlenül tekintett túl Szomália határain.¹⁰⁵⁸

A másik irányvonalat az al-Shabaabon belül Abu Zubeyr Godane, a meggyilkolt Ayro szellemi örököse képviselte. Az Isaq klánba tartozó vezető – aki jó kapcsolatokat ápol a Hawiye klánjaival is¹⁰⁵⁹ – perspektívájában Szomália csupán egy újabb hídfőállás volt a globális dzsihád frontján, amelyből kiindulva egész Kelet- és Észak-Afrika meghódítható. Godane szorgalmazta leginkább a külföldi harcosok bekapcsolódását a küzdelembe, mint ahogy azt a szervezeten belül is éles vitákat kiváltó döntést is, amelynek eredményeképpen az al-Shabaab 2012 februárjában hivatalosan is csatlakozott az al-Káida hálózatához.¹⁰⁶⁰

A két szárny között az általunk vizsgált időszak végéig (2012. szeptember) nem került sor végső kenyértörésre. Az ellentét következményeiről azonban több sajtóértesülés is napvilágot látott. Egyesek szerint az al-Shabaab fegyveresei azért ürítették ki Mogadishut 2011 augusztusában, mert Robow harcosai megelégtették, hogy miközben ők harcolnak az első vonalban, Godane és külföldi dzsihádistái élvezik a győzelmek gyümölcseit.¹⁰⁶¹ Robow „nemzeti” szárnya egyre nehezebben viselte az al-Káida típusú merényleteket is, amelyekben a dzsihádisták megkülönböztetés nélkül gyilkoltak meg ártatlan nőket és gyerekeket is – Aweys-hez hasonlóan szintén elsősorban azért, mert ezt politikailag kontraproduktívnek tartották. Sok szakértő abban reménykedett, hogy talán lehetőség nyílik a Rahanweyn csoportok leválasztására az al-Shabaab dzsihádista vonulatáról. Egy interjúban maga Robow sem zárta ki a TFG-val való megállapodás lehetőségét, erre azonban mindmáig nem került sor.¹⁰⁶² Mint a későbbiekben látni fogjuk, a 2011-es kenyai és etióp beavatkozás hatására Robow valószínűleg úgy döntött, ellentéteiket félretéve a közös ellenséggel szemben ismét szorosra zárják soraikat.

IV.4.3. Status quo 2009-2010.

Bár 2009-ben a TFG továbbra is a túlélésért küzdött, az al-Shabaab hanyatlásának első jelei már ekkor megmutatkoztak. A trendek már ekkor afelé mutattak, hogy az iszlám radikálisok képtelenek lesznek együttműködni és egy olyan típusú egységfrontot létrehozni, amelyet

¹⁰⁵⁸ Al-Shabaab Factional Disputes Continue 2012.

¹⁰⁵⁹ Somali militant group could split 2010.

¹⁰⁶⁰ Unholy Alliance 2012.

¹⁰⁶¹ Has al-Shabaab been defeated in Mogadishu? 2012.

¹⁰⁶² Chatting with Robow 2012.

2005-2006-ban sikeresen megvalósítottak. 2005-ben az ICU rövid időre véget vetett a kalózok tevékenységének, míg az ARS működése 2008 abban merült ki, hogy felszólította a *Sirius Star* tanker elrablóját, engedjék el a hajót, mert az az igazhitű Szaúd-Arábia tulajdona.¹⁰⁶³ Míg 2006-ban néhány hónap leforgása alatt minden ellenállást letörtek az országban, Mogadishuban pedig egyeduralmat építettek ki, 2009-ben ez csak a retorika szintjén valósult meg. Bár komoly nyomást gyakoroltak a TFG-re, a főváros említett része az AU és a kormány ellenőrzése alatt maradt. A hatalmi vákuumot jelezte, hogy elszaporodtak a szabadúszó fegyveres banditák (*mooryaanok*) segélyszállítmányok elleni támadásai és emberrablási akciói.¹⁰⁶⁴ Míg 2005-2006-ban az ICU visszaszorította a *mooryaanok* garázdálkodásait, addig az al-Shabaab 2009-ben nem volt képes megbirkózni ezzel a feladattal.

Maga a harcmodor is sokat elárult a milíciák hanyatló erejéről. Mint láttuk, 2007-2008 folyamán nem okozott gondot a dzsihádistáknak, hogy esetenként nyílt harcban vegyék fel a küzdelmet az etióp hadsereg nehézfegyvereivel Mogadishu utcáin. Ezzel szemben 2009-ben a május 7-én indított offenzívát leszámítva nem került sor komolyabb összehangolt akcióra, és az al-Shabaab inkább a merényletek és rajtaütésszerű támadások módszeréhez tért vissza. Elgondolkodtató, hogy a kontinens legjobbjai között számon tartott 20 000 reguláris etióp katona elleni sikeres harcmodor kudarcot vallott néhány ezer AU-békefenntartó és TFG-harcos ellenállásán. E mögött véleményünk szerint nem állhatott más, minthogy a korábban egységes iszlamista milíciák egymás ellen fordultak a hatalom megszerzéséért, ami apasztotta forrásait.

Még egy fontos elemet kell megemlítenünk, ami jól érzékelhető hatással volt az al-Shabaab működésére, és ami eleve kétségessé tette, hogy a szervezet képes lesz-e tartós hatalmat kiépíteni az országban. Ez közvetlenül összefüggött az ARS-en belüli 2008-as szakítással: a mérsékeltek távozásával ugyanis a szélsőségesek elvesztették azokat a támogatóikat, illetve hozzáértő szakembereiket, akiknek komolyabb gyakorlata volt abban, hogyan kell egy civil közigazgatást megszervezni és működtetni.¹⁰⁶⁵ Az al-Shabaab és más milíciák kétségtelenül alaposan elsajátították az asszimetrikus hadviselés fortélyait, és fontos tapasztalatokra tettek szert a tekintetben, hogyan kell a lakosságot erőszakkal rákényszeríteni a sária szabályainak betartására. Ebben azonban, úgy tűnt, sokszor ki is merültek képességeik. Az al-Shabaab önmagában képtelennek bizonyult arra, hogy az ellenőrzése alatt álló területeken stabilitást és kiszámíthatóságot biztosítson az ott lakóknak – ezt jól mutatta a

¹⁰⁶³ Hírszerző 2008.11.24.

¹⁰⁶⁴ SIPRI 2009, 51.

¹⁰⁶⁵ Ezek a hiányosságok részben már 2006-ban is megmutatkoztak, lásd Samatar 2007, 41.

mooryaanok garázdálkodása vagy a 2011-es éhínség is.¹⁰⁶⁶ Az ICU-n belüli munkamegosztás során az al-Shabaab elvégezte a „piszkos munkát”, és letörte mind a lakosság, mind a hadurak ellenállását. Ezzel párhuzamosan azonban az ICU mérsékelt vezetői képesek voltak élehető körülményeket és egyfajta jogbiztonságot nyújtani a társadalom számára. 2009-re az al-Shabaab részéről csak a terror maradt, pozitív eredmények nélkül, ráadásul rivális milíciák folyamatos nyomása mellett.

Bár visszatekintve látszik, hogy az al-Shabaab ereje 2009 során gyengült, mégis, a 2009 és 2010 nyara közti időszakot leginkább egyfajta, a felek közti status quoként értelmezhetjük. Ennek oka, hogy az iszlamista belviszályokkal párhuzamosan a TFG sem volt képes eredményeket felmutatni, és a szomáli államot továbbra is a teljes dezorganizáltság jellemezte. Ahhoz, hogy a szélsőségesekkel leszámoljanak, 2010 elején nem állt rendelkezésre kellő erő Szomáliában. Az *AMISOM* saját veszteségei minimalizálásával igyekezett gátat szabni az iszlamisták térnyerésének, és nem vállalkozott offenzív fellépésre: az etióp kivonulás után egy évvel a tervezett 8 000 helyett még mindig csak 5 000 békefenntartó állomásozott az országban. Az Átmeneti Szövetségi Kormány mindössze papíron látta el az ország vezetését, a korrupció mindent és mindenkit behálózott: egy ENSZ jelentés szerint a politikai elit, a kalózok, sőt az iszlamisták is összejátszottak a segélyek megszerzéséért. Az országban napi 2,5 millió ember ellátást biztosították a WFP segélyszállítmányai, amelyeknek alig fele jutott el a rászorulóig. Az élelmiszer ellopásában még a helyi ENSZ alkalmazottak is segédkeztek.¹⁰⁶⁷ A TFG erői, amelyeknek az iszlamisták elleni harcra és a szállítmányok védelmére kellett volna koncentrálniuk, szintén élen jártak a fosztogatásban. A katonák, hogy nem létező fizetésüket pótolják, útakadályokat építettek ki és adót szedtek az áthaladóktól. Elszaporodtak a fegyveres erő tagjai által elkövetett gyilkosságok és gyakori volt a nők elleni nemi erőszak is. Ezek kapcsán alakult ki a szomáli hadseregnek (Somali National Army – SNA) a lakosság körében máig fennálló rossz hírneve is.¹⁰⁶⁸ Eközben folyamatosak voltak a kisebb-nagyobb fegyveres összetűzések, robbantásos merényletek, túszejtések. Így összességében a TFG-t támogatók tábora sem állt sokkal jobban, mint az al-Shabaab. A külföld azt remélte, elég Sharif Ahmedet beültetnie az elnöki székbe, és a helyzet konszolidálódik. Források hiányában azonban ez kevésnek bizonyult. A szomáli belpolitikában ismét mindenki azt tette – egyesek szerint Sharif Ahmedet is beleértve –, amihez az elmúlt években hozzászokott, és amihez a legjobban értett: önmaga boldogulását

¹⁰⁶⁶ Famine helps al-Shabaab to find new recruits 2011.

¹⁰⁶⁷ Somali Blacklash May Be Militants Worst Foe 2010.

¹⁰⁶⁸ Somalia Food Aid Bypassed Needy, UN Study Finds 2010.

kereste, miközben az egyszerű emberek sorsával kevesen törődtek.¹⁰⁶⁹ Így óhatatlanul felmerült az a következtetés, hogy újabb előrelépés csak akkor várható, ha a külföld számára ismét fontossá válik Szomália biztonságának megteremtése és közigazgatásának kiépítése. Bár a 2010. május 21-23. között tartott isztambuli konferencián több nagy szervezet – mint az ENSZ vagy az EU –, illetve ország – USA, UK, Törökország – támogatásáról biztosította a TFG-t, valódi előrelépés nem történt.¹⁰⁷⁰ 2010 elején a helyzet annyiban eltért az 1995 utáni viszonyoktól, hogy Szomália fokozott nemzetközi figyelemnek örvendett. Ez a magatartás – mint láttuk – szeptember 11-e után változott meg, amikor az ország alapos megfigyelés alá került. Azok a próbálkozások azonban, amelyek igyekeztek belülről alakítani az eseményeket (az USA támogatta ARPCT vagy az etióp beavatkozás), kudarcot vallottak. A tapasztalatok azt mutatták, ahhoz, hogy stabilitást teremtsenek a térségben, egy összehangolt, nemzetközi vállalkozásra lenne szükség, amely nem riad vissza sem az anyagi, sem az emberáldozatoktól – és persze sok, nagyon sok idő, legalább 5-10 év. Erre 2010-ben – a két közel-keleti háború árnyékában – egyetlen nyugati ország sem vállalkozott. Annál is inkább, mert a szomáliai helyzet messze volt attól, hogy közvetlen fenyegetést jelentsen a nagyhatalmak, az USA vagy az EU-tagállamok számára. A szomáliai anarchiának csak két olyan eleme volt, amelyek regionális biztonsági kockázatot hordoztak magukban: az egyik a már bemutatott iszlamista veszély, a másik a kalózkodás voltak. Ezekkel kapcsolatban azonban a külföldi hatalmak csak a tüneti kezelésre vállalkoztak. Az Egyesült Államok a 2003-ban megalakított, Dzsibutiban fekvő Camp Lemonnier bázisról hajtott végre légicsapásokat és különleges műveleteket a szélsőségesek ellen.¹⁰⁷¹ Az EU és a NATO haditengerészeti egységei – kiegészítve többek között orosz, kínai, indiai, maláj, dél-koreai önálló nemzeti kötelékekkel – az Indiai-óceánon és az Ádeni-öbölben küzdöttek a kalózkodás visszaszorításáért és a WFP-hajók védelméért. Az etióp és kenyai hadsereg Szomália nyugati és déli határait igyekezett lezárni. Mindent összevetve, a külső szereplők egyfajta karantént igyekeztek kialakítani az ország körül, hogy helyben tartsák a problémákat. Elenyésző támogatásokat – mint az EU 2008-2013-as periódusra szánt 212 millió EUR-ja¹⁰⁷² –, illetve az *AMISOM* erőfeszítéseit leszámítva nem történt számottevő lépés a problémák gyökeres megoldására, a központi államapparátus megerősítésére és a biztonsági helyzet javítására. Egészen 2010 júliusáig kellett várni, hogy ebben a helyzetben érdemi előrelépés történjen.

¹⁰⁶⁹ Lásd „A” és „B” interjúalanyok beszámolóit.

¹⁰⁷⁰ Istanbul Declaration 2010.

¹⁰⁷¹ Camp Lemonnier 2013.

¹⁰⁷² Somalia. Joint Strategy Paper for the period 2008-2013.

IV.4.4. A kampalai merénylet és következményei. Az al-Shabaab kiszorítása Mogadishuból

2010. július 11-én, a futball-világbajnokság döntője alatt két öngyilkos merénylet rázta meg az ugandai fővárost, Kampalát. Az elkövetők egy étteremben, illetve egy rögbiklubban hajtották végre akcióikat, amelyekben összesen 76 ember vesztette életét.¹⁰⁷³ Az al-Shabaab, amely korábban Burundit és Ugandát is támadással fenyegette meg az *AMISOM*-ban való részvétele miatt, magára vállalta a robbantások elkövetését. Ez volt az első olyan külföldi merénylet, amely mögött egyértelműen a szomáli szervezet állt.¹⁰⁷⁴

Uganda számára óriási presztízsveszteséget jelentett, hogy területén is megjelentek az iszlamista radikálisok, ezért gyors és határozott cselekvésre szánta el magát. A belügyi erők és a rendőrség a támadást követő hetekben több tucat gyanúsítottat tartóztatott le.¹⁰⁷⁵ Bár felmerül annak gyanúja, hogy e mögött inkább erődemonstráció, mint a valós tettesek elfogása állt, tény, hogy a merénylet volt az al-Shabaab első és eddig egyetlen ugandai akciója, és hogy Kampala ma is Afrika egyik legbiztonságosabb fővárosa.

Bár a robbantással az iszlamisták taktikai sikert értek el, stratégiai dimenzióban az akció kontraproduktívnak bizonyult. A merénylet rámutatott a Szomáliával szemben alkalmazott karanténstratégia eredménytelenségére, illetve arra, hogy az al-Shabaab jelentette fenyegetés regionális tényezővé vált. Ezért Yowewri Museweni ugandai elnök vezetésével a kelet-afrikai államok aktívabb fellépésre szánták el magukat. Alig másfél héttel a támadás után, július 22-én az AU külügyminisztereinek zárt ajtók mögött tartott kampalai csúcstalálkozóján döntés született az *AMISOM* mandátumának átalakításáról, amelynek értelmében a művelet a békefenntartó tevékenységek mellett békekikényszerítő szerepkört is kapott.¹⁰⁷⁶ Négy nappal később, július 26-án az IGAD államfői, illetve az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország – az *AMISOM* fő anyagi támogatói – gyűltek össze az ugandai fővárosban, hogy az al-Shabaab elleni harcról tárgyaljanak.¹⁰⁷⁷ Bár az ENSZ nem támogatta a művelet profiljának átalakítását (csak megelőző csapásmérésre hatalmazta fel az AU-t), mind Uganda, mind Burundi újabb csapaterősítések mellett kötelezte el magát.¹⁰⁷⁸ 2010. szeptemberére már 7 000 békefenntartó tartózkodott Mogadishuban, és Kampala bejelentette, hogy amennyiben további anyagi támogatást kapna, hajlandó lenne még 10 000 katonát Szomáliába telepíteni.¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷³ Somali link as 74 World Cup fans die in Uganda blasts 2010.

¹⁰⁷⁴ Al-Shabaab claims Uganda bombings 2010.

¹⁰⁷⁵ Dozens charged over Uganda bombing 2010.

¹⁰⁷⁶ AU ministers agree to „take on” al-Shabaab 2010.

¹⁰⁷⁷ AU leaders talk tough on al-Shabaab 2010.

¹⁰⁷⁸ United Nations Blocks Change of AMISOM Mandate 2010.

¹⁰⁷⁹ Uganda asks US help to send 10k troops to Somalia 2010.

Sajtóértesülések szerint a kampalai merénylet a végletekig fokozta az al-Shabaabon belüli ellentéteket is. Robow nem nézte jó szemmel Godane dzsihádistáinak játékait, amelyek veszélyeztették az al-Shabaab addigi eredményeit. Bár Robow szóban kiállt a támadás mellett, klánja vezetői részéről egyre több kritika érte, amiért az al-Shabaab elűzi a külföldi segélyszervezetek munkatársait, illetve megakadályozza a segélyek célba juttatását, miközben az általa megszállt területeken a lakosság egy része éhezik. A Rahanweyn klán vezetői állítólag azt is felemlítették neki, hogy a harcokban a déliek szenvedik el a legnagyobb veszteségeket, miközben az al-Shabaabon belül a kulcspozíciók az északi Hawiyék és a külföldi harcosok kezében vannak.¹⁰⁸⁰

2010 augusztusában az al-Shabaab újabb offenzívát indított, hogy még a beígért erősítések előtt megtörje a TFG hatalmát. Négy nap alatt a harcok több mint száz halálos áldozatot követeltek.¹⁰⁸¹ Augusztus 24-én, a Muna Hotelben – pár száz méterre az elnöki palotától – az al-Shabaab öngyilkos merénylői bombákkal és gépkarabélyokkal 32 embert, köztük 6 parlamenti képviselőt gyilkoltak meg.¹⁰⁸² Az iszlamisták azonban nem érték el céljukat, a TFG a helyén maradt, és az *AMISOM* komoly veszteségeket okozott a támadóknak is.

2010 ősze Mogadishu lakossága számára hosszú idő óta az egyik legnehezebb időszak volt. Az AU békefenntartói és az al-Shabaab közt mindennapossá váltak a harcok. A szembenálló erők lövészárkokat és alagutakat készítettek, nehézfegyverekkel – aknavetőkkel, harcokocsikkal – igyekeztek leküzdeni egymás állásait, miközben mérhetetlen szenvedést okoztak a helyieknek. Több százan – jórészt civilek – veszítették életüket a harcokban, a sebesültek száma pedig ezres nagyságrendűre rúgott. Az *AMISOM* feladta addigi tartózkodó harcmodorát, és egyre keményebben válaszolt az al-Shabaab akcióira. Az AU ekkor indította első támadó hadmozdulatait a szélsőségesek állásai ellen, és úgy tűnt, a kezdeményezés egyre inkább a békefenntartók kezébe került. November és december folyamán a TFG és az *AMISOM* ellenőrzése alá vonta Mogadishu közel 60 %-át, ahol – részben az iszlamisták elől menekülőknél köszönhetően – a lakosság közel 80 %-a élt.¹⁰⁸³ Godane és Robow harcosai ugyanakkor mindent elkövettek annak érdekében, hogy megállítsák a szövetségeseket, és Villa Somalia a kezükre kerüljön, mielőtt a friss ugandai és burundi csapatok megérkezése éreztetné hatását. Ez volt az az időszak, amikor érzékelve a veszélyt, a Hizb al-Islam és az al-

¹⁰⁸⁰ Somali militant group could split 2010.

¹⁰⁸¹ 115 Killed, 200 Wounded in 4-Day Mogadishu Clashes 2010.

¹⁰⁸² Somali lawmakers killed in Mogadishu hotel raid 2010.

¹⁰⁸³ Prime Minister's speech to the UN Security Council 2011.

Shabaab félretette korábbi nézeteltéréseit, és egy szervezetté egyesülve igyekezett győzelmet aratni.¹⁰⁸⁴

Ugandai békefenntartók Szomáliában. <http://www.thelondoneveningpost.com/ugandan-troops-kill-al-shabaab-commander-in-somalia/>. Megtekintve: 2013.03.12.

Erőfeszítéseiket azonban nem koronázta siker. 2010 végére az *AMISOM* létszáma elérte a 8 000 főt, 2010. december 22-én pedig az ENSZ BT 1964. számú határozata lehetővé tette, hogy újabb 4 000 fővel kibővítsék a missziót, immár 12 000 katonára.¹⁰⁸⁵

2011. február 19-én az *AMISOM* és a TFG erői átfogó offenzívát indítottak Mogadishu felszabadítására. Az egy hónapos hadművelet az első világháború lövészárk-küzdelmeinek és a második világháború utcai harcainak sajátos keveréke volt. A kormányerőknek háztöbről háztömbre haladva kellett teret nyerniük a felkelőkkel szemben. Az *AMISOM* számos, a kormányerők állásait körülölelő, kilométernyi távolságban kigyózó lövészárk- és alagúthálózatot is feltárt és megsemmisített. Az alagutak az őszi harcok során sok fejtörést okoztak az AU erőinek, mivel lehetővé tették az iszlamisták erőinek gyors és észrevételen átcsoportosítását, valamint védelmet jelentettek számukra a kormányerők tüzével szemben. Február 25-re a szövetségesek 500 méterre közelítették meg az al-Shabaab mogadishui

¹⁰⁸⁴ Islamist Groups Officially Announced Unity in Mogadishu 2010.

¹⁰⁸⁵ UN 1964.

központját, a Bakara piacot, amely egyben áruforgalma megadóztatásán keresztül a szélsőségesek egyik fő pénzügyi forrását is jelentette. Ekkor esett el a védelmi minisztérium korábbi épülete, illetve egy közeli tejüzem is, amelyből az al-Shabaab a Villa Somalia elleni harcokat irányította.¹⁰⁸⁶ Március közepére a küzdelem nyugvópontra jutott, a felek erőt gyűjtöttek az újabb csatákhoz. A kormányerők ellenőrzésük alá vonták a főváros nagyjából 70 %-át, és megszilárdították pozícióikat a Bakara piac körül, de ez súlyos áldozatokkal járt: az *AMISOM* hivatalos adatok szerint is legalább 52 halottat és 100 sebesültet veszített a harcokban. A TFG-nek több mint 100 katonája maradt holtan a csatatéren, és az al-Shabaab is százas nagyságrendű halottat veszített, nem beszélve a több tucat civil áldozatról.¹⁰⁸⁷ Mindezek ellenére a szövetségesek újabb offenzívára készültek, és Burundi március végén bejelentette újabb 1 000 békefenntartó Szomáliába való telepítését.¹⁰⁸⁸ Fontos változás volt az előzőekhez képest, hogy a TFG korábban megbízhatatlan erői is kimagasló bátorsággal vettek részt a harcokban. Ennek egyik oka az volt, hogy a 2010 októberétől hivatalban levő új miniszterelnök, Mohamed Abdullahi Mohamed Farmajo – egy biometrikus azonosítási rendszer bevezetésével megtámogatva – biztosította az SNA erőinek a zsold rendszeres kifizetését, illetve sokat tett a TFG-n belüli korrupció visszaszorításáért.¹⁰⁸⁹ Az SNA harcértékének javításához hozzájárult az a 900 szomáli katona is, akiket az *EUTM Somalia* keretében az ugandai Bihangában egy féléves kiképzés során készítettek fel az al-Shabaab elleni harcra.¹⁰⁹⁰

Május 12-én a szövetséges erők – a TFG, az *AMISOM* és az ASWJ – megindították az ún. Bakara Piac offenzívát. A támadás fő célja az volt, hogy a terület elfoglalásával az al-Shabaabot megfosszák fő bevételi forrásától, és a szélsőségeket kiszorítsák a főváros peremkerületeibe. Május 22-re súlyos harcok után a szövetségesek ellenőrzésük alá vonták a piacra vezető utakat, elszigetelték a területet, és első egységeik benyomultak a szűk sikátorokba.¹⁰⁹¹ Az al-Shabaab egy második front megnyitásával igyekezett enyhíteni a Bakarára nehezedő nyomást, de erőfeszítései nem jártak sikerrel. Június 11-re a piac nagy része a TFG ellenőrzése alá került, bár az *AMISOM* hangsúlyozta, a több négyzetkilométernyi terület teljes megtisztítása még hetekig el fog húzódní. 2011. július 1-én Uganda bejelentette,

¹⁰⁸⁶ AMISOM captures al-Shabaab bases 2011.

¹⁰⁸⁷ Somalia's al-Shabab 'holds 18 Burundian bodies' 2011.

¹⁰⁸⁸ Burundi sends 1,000 extra AU troops to Somalia 2011.

¹⁰⁸⁹ Prime Minister's speech to the UN Security Council 2011.

¹⁰⁹⁰ EUTM Somalia final military parade of the first intake of Somali soldiers 2010.

¹⁰⁹¹ TFG Enters Bakara Market 2011.

hogy újabb 3 000 katonát telepít Mogadishuba, amivel az AMISOM létszáma ténylegesen eléri majd a decemberi BT határozat által lehetővé tett 12 000 főt.¹⁰⁹²

A Bakara eleste és az újabb AU erősítések ellehetetlenítették a szélsőségesek mogadishui pozícióit. Bár a harcok egész nyáron folytak, a 2011. augusztus 5-éről 6-ra virradó éjszaka az al-Shabaab frontharcosainak jelentős része kivonult a fővárosból. A szövetséges erők megkezdték a kiürített területek megszállását, és Mogadishunak mindössze elenyésző hányada (nagyjából 5 %-a) maradt azon iszlamista csoportok kezén, amelyek nem voltak hajlandók elhagyni a várost. A szélsőségesek hivatalos retorikája szerint lépésük mindössze taktikai jellegű volt, és azt az átalakulást célozta, miszerint a szemtől szembeni harcról átváltanak az „üss és fuss el” (hit and run) harcmodorra.¹⁰⁹³ Ez azonban keveset változtatott azon a tényen, hogy Mogadishu hosszú évek után ismét a központi kormányzat ellenőrzése alá került.

IV.5. Visszatérés az államiságba: a *Roadmap* és az átmeneti periódus lezárása 2011-2012

IV.5.1. Harcok az al-Shabaab vidéki bázisainak felszámolására. A kenyai és az etióp beavatkozás

Augusztus 6-a nem jelentette automatikusan a harcok végét Mogadishuban, az al-Shabaab utolsó hídfőállásainak felszámolása még hónapokig elhúzódott. 2011 őszén még több szakértő is kétkedve figyelte, miként lesz képes az *AMISOM* és a TFG az ellenőrzése alá vonni a többmillió fővárost.¹⁰⁹⁴ Korábban, a „lövészárokharok” időszakában a szembenálló feleket viszonylag jól elkülöníthető határok választották el egymástól, és a szövetségesek valóban szoros ellenőrzés alatt tartották az általuk uralt területeket. Az al-Shabaab visszavonulásával azonban olyan méretű terület került a kormány fennhatósága alá, amelyet lehetetlen volt ilyen módon kontrollálni. A szélsőségesek számos fegyver- és robbanószer-lerakatot, illetve terrorsejtet hagytak hátra a városban, amelyekre támaszkodva több merényletet is végrehajtottak Mogadishuban a kormány és az AU ellen. 2011. október 4-én sor került Szomália és az al-Shabaab történetének legpusztítóbb támadására az Oktatási Minisztérium épülete előtt. A robbantás időpontjában több száz egyetemista tartózkodott a bejáratnál, akik a török állam által felajánlott külföldi ösztöndíj eredményeit várták. A terroristák egy robbanószerrel megrakott furgonnal hajtottak a komplexumhoz, amelyet aztán egy öngyilkos

¹⁰⁹² 3,000 African Union Troops Arrive in Mogadishu 2011.

¹⁰⁹³ Al-Shabaab Declares It Began Hit and Run Attacks 2011.

¹⁰⁹⁴ „C” interjúalany, „D” interjúalany.

merénylő hozott működésbe. A támadásban legkevesebb 100 ember, jórészt egyetemi hallgató vesztette életét.¹⁰⁹⁵ Az akció egyértelművé tette, hogy az al-Shabaab semmiféle konkurenciát nem tűr el a szomáli ifjúság nevelésében, hisz Törökország is iszlamista gyökerű párt vezetése alatt állt, a radikálisok mégis a Nyugat szövetségesének és az iszlám elárulójának tekintették Ankarát.¹⁰⁹⁶ Ugyanakkor a támadás végső mérlege hasonló volt a kampalai robbantáshoz: nemcsak a szomáli társadalom, de a szélsőségesek jelentős része is elítélte az akciót, amely mögött Abu Zubeyr Godane és az al-Shabaab dzsihadista szárnya állt. Sajtóértesülések szerint például Aweys több száz fegyverese szüntette be a harcot a merénylet hatására, akikre pedig óriási szükség lett volna a Mogadishu külső kerületeiben folyó harcokban.¹⁰⁹⁷ Október végén ugyanis a szélsőségesek még egy kétségbeesett próbálkozást tettek arra, hogy a főváros peremterületein megkapaszkodva megtartsanak néhány bázist egy jövőendő ellentámadáshoz. A Daynile kerületben folyó küzdelem intenzitását jelzi, hogy a burundi erők – belefutva az iszlamisták egyik leszállásába – meg nem erősített információk szerint 70 halottat vesztettek a harcokban.¹⁰⁹⁸ Az al-Shabaab több tucat békefenntartó holttestét gyűjtötte össze, és a meggyalázott holttestekről készített videót – hogy igazolja a burundi veszteségeket – feltöltötték a *Youtube* videómegosztó portálra. Az al-Shabaab nemzeti szárnyába és vezetőjébe, Mukhtar Robowba vetett reményeket árnyalja, hogy a parancsnok a porban heverő holttestek között maga is ott pózol a felvételen, egy elesett katonánál talált rózsafüzért szorongatva a kezében annak igazolására, hogy Szomáliában valójában iszlámellenes hadjárat folyik.¹⁰⁹⁹

Mindezek ellenére a szervezet ereje szemmel láthatóan gyengült. 2012 tavaszára az iszlamisták harcoló alakulatait kiszorították a fővárosból. Bár sor került újabb és újabb merényletekre, azok intenzitása elmaradt a várttól. A korábbi professzionális akciókkal szemben egyre több hiba csúszott a támadásokba. Többször is előfordult, hogy a bombák készítői önmagukat robbantották fel, vagy az öngyilkos merénylők akciójában csak a támadó vesztette életét. A szakadatlan harc, úgy tűnik, felőrölte az al-Shabaab kapacitásait, és a szervezet nem tudta pótolni a veszteségeket. 2012 májusában a szövetségesek már annyira megerősödtek, hogy megindíthatták *Operation Free Shabelle* elnevezésű offenzívájukat,

¹⁰⁹⁵ Murder in Mogadishu 2011.

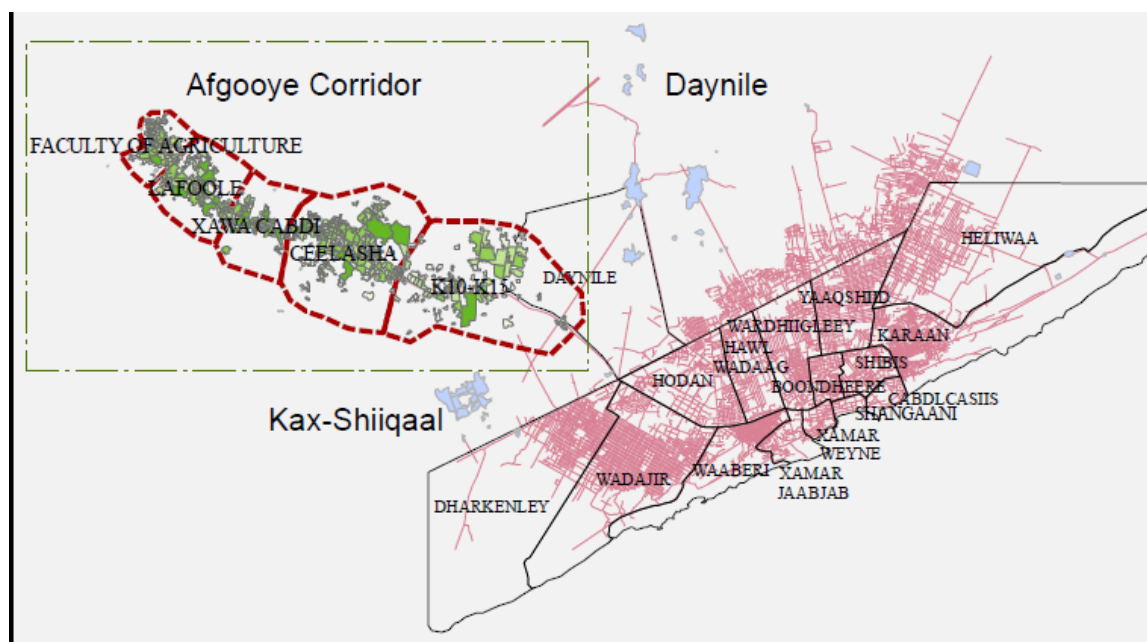
¹⁰⁹⁶ Young Somals Killed Had Sought Rare Future Abroad 2011.

¹⁰⁹⁷ Al-Shabaab Split Over Suicide Bomb 2011.

¹⁰⁹⁸ African Union Force Makes Strides inside Somalia 2011.

¹⁰⁹⁹ Al-Shabaab killed more than 150 (Update) AMISOM soldiers in recent battle in Mogadishu 2011.

amelynek keretében a fővárost elhagyva hozzáláttak a környező vidék – Afgoye és az azt Mogadishuval összekötő, sűrűn lakott ún. Afgoye-korridor – megtisztításához.¹¹⁰⁰

Mogadishu és az attól északkeletre elterülő Afgoye-korridor.

<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/FA26D6A14DCD2DB4C12576E900351F52-map.pdf>.

A főváros felszabadítása és a hadműveletek kiterjesztése vidékre nem egyedül az ugandai és burundi békefenntartóknak, illetve az SNA erőfeszítéseinek volt köszönhető. 2011. október 16-án ugyanis a Kenyai Védelmi Erők (Kenyan Defence Forces – KDF) is bekapcsolódtak a szomáliai harcokba. A KDF 4. dandárja Madobe Ras Kamboni Dandárjával megerősítve Szomália déli területeinek felszabadítását kezdte meg.

A KDF szomáliai beavatkozása¹¹⁰¹ látszólag váratlanul érte a különféle szereplőket. Az inváziót nem előzték meg nyílt előzetes tárgyalások, és többen is meglepettségüknek adtak hangot Nairobi lépésével szembesülve.¹¹⁰² Ugyanakkor a körülmények ismeretében, illetve a szerzőnek Kenyában különféle kormánytisztviselőkkel, NGO-alkalmazottakkal készített interjúi alapján¹¹⁰³ egyértelmű, hogy a támadásra hosszas előkészítés után került sor. Egyesek szerint Kenya már két éve készült a beavatkozásra. Ezt támasztja alá, hogy a kenyai haderő elmúlt években végzett fejlesztései kifejezetten egy olyan hadsereg kialakítását célozták meg,

¹¹⁰⁰ AMISOM-TFG Move into Lower Shabelle 2012.

¹¹⁰¹ Minderről lásd részletesen a szerzőnek a KDF 2011-12-es szomáliai harcairól szóló, megjelenés alatt álló tanulmányát. Az itt következő rész az írás „A kenyai beavatkozás háttere” fejezetének rövidített változata.

¹¹⁰² Kenya's advance in Somalia surprises US officials. 2011.

¹¹⁰³ „A”, „B” és „E” interjúalanyok.

amely alkalmas a szomáliai viszonyok közt zajló műveletekre.¹¹⁰⁴ A KDF dél-szomáliai inváziója – a 2011. decemberétől hozzá kapcsolódó újabb etióp beavatkozással, illetve az *AMISOM* és a TFG már ismertetett sikereivel – teljes mértékben ellehetetlenített az al-Shabaab hosszú távú katonai ellenállását, és a szervezet előtt csak a gerillaharc, illetve a terrorisztikus eszközök (merényletek) maradtak.

Felvetődik persze a kérdés, miért épp 2011. október 16-án döntött úgy Nairobi, hogy fegyveresen is hozzájárul a rendezéshez? A hivatalos magyarázatokban többek között a kenyai biztonsági erőket ért 2011-es támadások szerepeltek. A hatóságok szerint az elkövetők az al-Shabaab tagjai voltak, akik előszeretettel hajtottak végre akciókat a határ túloldalán is, ahol a többségben levő szomáli lakosság egyes csoportjai – köszönhetően a jelen levő szeparatista hagyományoknak – esetenként még támogatást is nyújtottak a radikálisoknak.¹¹⁰⁵

A biztonsági erők elleni szórványos akcióknál azonban jóval kellemetlenebbül érintette Kenyát a Szomáliából érkező túszejtő csoportok tevékenysége. A túszejtés Kelet-Afrikában mindig is jövedelmező üzletnek számított, és porózus határai miatt az emberrablók gyakran Kenyában is megjelentek. 2009-ben egy segélyszervezet három munkatársát rabolták el, míg 2010-ben két olasz apácát. 2011. szeptember 11-én azonban a túszejtők egy Lamuhoz közeli turistaparadicsomot, Kiwayu Safari Village-t támadták meg. Az emberrablók a brit Tebbutt házaspárt szemelték ki, és nem sokat válogattak módszereikben: az ellenálló férfit a helyszínen agyonlőtték, míg feleségét magukkal hurcolták.¹¹⁰⁶ Pár héttel később a közeli Manda Bay-nél ismét lecsaptak a szomáli emberrablók, magukkal hurcolva otthonából a 66 éves, kerekesszékes, rákkal és szívproblémákkal küzdő Marie Dedieu-t, aki – a megfelelő gyógyszerek és ellátás hiányában – tizennyolc nappal később belehalt a fogságba.¹¹⁰⁷ Október 15-én pedig – egy nappal az invázió megkezdése előtt – a dadabi menekülttáborból rabolták el fegyveresek az Orvosok Határok Nélkül (MSF) két munkatársát.¹¹⁰⁸

Az inváziót követően a kenyai kormány többször is hivatkozott arra, hogy az emberrablások visszavetik a gazdaság egyik fő húzóágazatát, a turizmust, amelyből az ország egymilliárd dolláros jövedelemre számított 2011-ben.¹¹⁰⁹ Ezt a tényezőt valóban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, ugyanakkor az is világos, hogy a négy európai állampolgár elrablása sokkal inkább ürügyül, mint valós indítékul szolgált a támadáshoz.

¹¹⁰⁴ Ld. Tarrósy 2011, 41.

¹¹⁰⁵ Kenyan Police Hit by IED at Somali Border 2011.

¹¹⁰⁶ Somali Gunmen Attack Kenya Tourist Resort 2011.

¹¹⁰⁷ Judith Tebbutt released: timeline of ordeal 2012.

¹¹⁰⁸ Prime Condemns Abduction of Aid Workers 2011.

¹¹⁰⁹ Somali attacks hurting Kenya economy 2012. A turizmus szerepéről lásd még: Tarrósy 2011, 43.

Részben igaz persze, hogy a beavatkozással Kenya saját területi biztonságát igyekezett erősíteni. Nairobi évek óta egy puffervonalat szeretett volna kialakítani határai mentén, amely Szomália területén húzódva megakadályozta volna a radikális csoportok beszivárgását kenyai területre. Éppen ezért Kenya támogatta az al-Shabaab ellen harcoló Ahmed Madobe sejk dél-szomáliai Ras Kamboni milíciáját, amely a 2011-12-es harcokban is fontos szerepet játszott.¹¹¹⁰ Az elmúlt években – bár hivatalos források általában tagadták – a KDF erői feltűntek Szomáliában.¹¹¹¹ Nairobi politikai szinten is beleavatkozott a szomáli belpolitikai küzdelembe, amikor erősítve a regionalizmust, támogatta a Jubaföldre kiterjedő Azánia állam kikiáltását, szimpátiájáról biztosítva annak vezetőjét, Mohamed Abdi Gandhit, egyben kiváltva ezzel a mogadishui központi kormányzat rosszallását.¹¹¹² 2011 előtt azonban mindezek az erőfeszítések sem voltak képesek egy stabil puffervonal kialakítására, és – mint a 2011-es támadásokból láthattuk – a különféle szomáli fegyveres csoportok és a kenyai biztonsági erők közti frontvonal gyakran Kenya területén húzódott.

A turizmuson túlmenően a külföldi befektetések miatt is létfontosságú volt Nairobi számára, hogy bizonyítsa a saját területe feletti stabil ellenőrzést. Az ország középső részein szénhidrogén-kincseket fedeztek fel, amelyek kitermelése egy komoly vezetékhalózat kiépítését tette szükségessé. A költséges beruházás azonban elképzelhetetlennek tűnt a biztonság garantálása nélkül. Ráadásul a projektben rejlő lehetőségek messze túlmutattak/nak Kenya határain. A függetlenné vált Dél-Szudán alternatív útvonalakat keresett kőolajkészleteinek világpiacra juttatásához, mivel Szudánnal való viszonya meglehetősen kiegyensúlyozatlan volt (a két ország közötti konfliktus miatt 2012 decemberében már 11 hónapja szünetelt az olajexport, milliárdos károkat okozva mindkét Szudán gazdaságának). A vezetékrendszer kiépítése Ugandának is érdeke volt, ahol szintén jelentős kőolajmezőket tártak fel. A 2012 januárjában aláírt kenyai-dél-szudáni megállapodás után a felek augusztusban már a projekt költségvetéséről is tárgyaltak. A 2 000 km hosszú, a becslések szerint 3 milliárd USD-be kerülő vezetékrendszer építése a remények szerint 2013 folyamán elkezdődik.¹¹¹³ Néhány diplomata szerint ugyanakkor a megállapodás előfeltétele – amely zömében külföldi befektetők pénzén valósulhat meg – az volt, hogy a kenyai haderőnek biztosítania kellett a határ menti területeket, a vezeték ugyanis a szomáli határtól mindössze 100 kilométerre fekvő Lamunál érné el az Indiai-óceánt. Márpedig az előző évek tanulságai szerint a fennálló viszonyok között ezt a távolságot a szomáli radikálisok könnyen

¹¹¹⁰ The smiling warlord who controls Ras Kamboni 2012.

¹¹¹¹ Clashes in Somalia: Gov't begins long awaited push 2011.

¹¹¹² Gedo administration condemn Azania/Jubaland 2011.

¹¹¹³ South Sudan says oil pipeline via Kenya costs \$3 billion 2012.

áthidalhatták. Ezért a KDF által indított *Operation Linda Nchi* (a szuahéli elnevezés jelentése: „a nemzet védelme”) elengedhetetlen feltétele volt a vezeték megépülésének. Nem véletlen, hogy a bilaterális tárgyalások 2012-ben, az invázió után értek el komoly eredményeket.¹¹¹⁴

Mindazonáltal a lamui olajvezetékekkel és általában az annak nagyobb keretét adó LAPSSET (Lamu Port and South Sudan-Ethiopia Transport Corridor) projekttel kapcsolatban érdemes óvatosan lennünk. Bár a beruházás szükségességét és célszerűségét kevesen kérdőjelezi meg, az, hogy a projekt valójában mikor és hogyan valósul meg, a fentebb bemutatott megállapodások ellenére meglehetősen képlékeny.¹¹¹⁵

A beavatkozás mellett szólt az is, hogy 2011-re Kenya már egyáltalán nem profitált a szomáliai helyzetből. Doktori dolgozatában Hettyey András részletesen elemezte azokat az előnyöket, amelyeket Kenya élvezett Szomália bukott államiségének köszönhetően. A Szomáliával foglalkozó, de Nairobiban tevékenykedő ENSZ-ügynökségek, NGO-k, nagykövetségek százmilliós bevételt jelentettek az ország számára. A segélyek jelentős része kenyai közvetítéssel érkezett meg Szomáliába, sőt mivel a dadabi menekülttábor (2012 decemberében a világ legnagyobb ilyen létesítménye) Kenya területén található több százezer lakossal, a szállítmányok jelentős része eleve az országban maradt. A szomáliai politikusok csakúgy, mint a kalózok az elrabolt, elsikkasztott dollár-százmilliókat nem Szomáliában, hanem Nairobiban, Mombassában, Lamuban, Malindiban fektették be: ide építették villáikat, ide jártak szórakozni, luxustermékeket vásárolni. A válság miatt gyakorlatilag nem létező határoknak köszönhetően a Szomáliához közel eső területeken a vámokat kikerülő csempészet miatt jóval olcsóbban lehetett hozzájutni az alapvető élelmiszerekhez (cukor, liszt, rizs), mint a nagyobb városokban, vagyis a helyzetből a lakosság alsóbb rétegei is profitáltak. Ahogy Hettyey András megállapította, Kenyában mind a belföldi, mind a külföldi szereplők érdekeltek voltak a szomáliai helyzet fenntartásában, mivel az olcsóbb árukat és biztos megélhetést nyújtott a számukra.¹¹¹⁶

2011 végére azonban ez a helyzet radikálisan megváltozott. A kenyai interjúalanyok egybehangzóan állították, hogy 2010 októbere (Hettyey felmérése) és 2012 januárja (saját kutatás) között a viszonyok alapvetően megváltoztak, és a mérleg átbillent. A regionális terrorfenyegetettség növekedése, a turizmus visszaesése, a kalózkodás okozta kiesés a kereskedelmi forgalomban mind-mind arra ösztökélte a kenyai döntéshozókat, hogy szakítsanak a korábbi gyakorlattal, és járuljanak hozzá a szomáli válság kezeléséhez. Egyes

¹¹¹⁴ „A” és „B” interjúalany.

¹¹¹⁵ Minderről lásd: Copeland–Kvelland 2013., különösen 10-12.

¹¹¹⁶ Ld. Hettyey 2012.

interjúalanyok ezt azzal az ellenőrizhetetlen információval is kiegészítették, hogy állítólag a szomáli kalózok és hadurak „elszemtelenedtek”, és már nem fizettek olyan rendszeres kenőpénzeket a kenyai politikusoknak, mint korábban.¹¹¹⁷

Az előzőekhez szorosan kapcsolódik a későbbiekben vizsgált 2011-12-es kelet-afrikai éhínség hatása Kenyára. Szomália déli területein az al-Shabaab megtiltotta a segélyszervezetek tevékenységét,¹¹¹⁸ illetve a lakosság elvándorlását az aszály által leginkább sújtotta régiókból, így az 1992-es állapotokhoz hasonló éhínség alakult ki a térségben. Az éhhalál elől a szomálik egy része a kenyai határ felé vette útját. Az eredetileg 90 000 főre tervezett dadabi menekülttábor 2011. június végén már 360 000,¹¹¹⁹ szeptemberre pedig 400 000 éhezőnek adott otthont.¹¹²⁰

Végül, de nem utolsó sorban az események háttérében felismerhetjük azt a regionális vetélkedést, ami a térség államai, elsősorban Uganda és Kenya között folyt gazdasági, politikai, katonapolitikai téren egyaránt.¹¹²¹ Uganda az *AMISOM*-ban vállalt vezető szerepének köszönhetően döntő beleszólásra tett szert a szomáliai folyamatokba, és az ország külpolitikai láthatósága is sokat növekedett. Kampala az elmúlt években komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a két vezető helyi hatalom, Etiópia és Kenya mellett növelje befolyását a regionális politikában. A fajsúlyos szomáliai szerepvállalás mellett ennek egyik jele volt, hogy 2012 őszén Kigali mellett Kampala is bábáskodott – egyébként sikertelenül – afelett, hogy a Kongóban harcoló M23 milícia vonuljon vissza Gomából.¹¹²² Annak érdekében, hogy ezt a tényt ellensúlyozza, és ne gyengüljenek hagyományosan erős kelet-afrikai pozíciói, Nairobi maga is kénytelen volt növelni elköteleződését a szomáliai rendezésben.

Kenya mellett Etiópia is küldött csapatokat Szomáliába, bár ezek hivatalosan csak az Addisz-Abeba támogatását élvező ASWJ megerősítésére érkeztek az országba. Bár a szomálik nem nézték jó szemmel az etiópok visszatérését, a szélsőségesek elleni közös harc címszaván még ezt is hajlandóak voltak elfogadni. A külföldi beavatkozások jogalapját az Átmeneti Szövetségi Kormány bilaterális megállapodásai adták.¹¹²³

2011. végére tehát az al-Shabaabnak már három különböző hadszíntéren kellett helytállnia. A főváros környékén, illetve Alsó-Shabelle régióban az *AMISOM*, az ASWJ és az

¹¹¹⁷ „A” és „B” interjúalany

¹¹¹⁸ List of Relief Agencies Banned by Al-Shabaab 2011.

¹¹¹⁹ 800 Somali Kids Arrive in Kenyan Camps Daily 2011.

¹¹²⁰ UN to Ease Overcrowding at Kenya Refugee Camps 2011.

¹¹²¹ Arms race heats up in East Africa 2012.; Kenya's Oil, Uganda's dilemmas 2012.

¹¹²² M23 rebels agree to pull out of Goma town 2012.

¹¹²³ Kenya and Somalia agree to fight al-Shabaab 2011.

SNA folytatta offenzíváját a radikálisok visszaszorítására; Közép-Szomáliában, Hiran, Bay és Bakool tartományokban az etióp erők és az ASWJ milíciái törtek előre; délen pedig a KDF, illetve a Ras Kamboni Dandár szorongatta Gedo, illetve Alsó- és Közép-Juba régiókban.¹¹²⁴

A hadászati helyzet és a szembenálló erők 2011. december 16-án a Somaliareport.com szerint. A kenyai erők, illetve az al-Shabaab létszáma véleményünk szerint némiképp alábecsült.

http://www.somaliareport.com/index.php/post/2334/Kenyan_and_Ethiopian_Incursion_-_Two_Months_In.

Megtekintve: 2013. január 3.

Ekkora túlerővel szemben az al-Shabaabnak esélye sem volt a győzelemre. A hadműveletek ugyan elhúzódtak, mivel – tanulva a múlt hibáiból – a szövetségesek lassan és megfontoltan nyomultak előre: az elfoglalt nagyvárosokat – amelyeket az iszlamisták általában komolyabb harcok nélkül adtak fel – átfogó biztonsági műveletek során igyekeztek megtisztítani a hátrahagyott fegyver- és robbanószer-lerakatoktól, illetve a terrorsejtektől. A szélsőségesek csak nagyon ritkán vállalkoztak szemtől szembeni összecsapásokra a jól felszerelt inváziós erőkkel, inkább az utánpótlási vonalakra, konvojokra, gyengébb bázisokra csaptak le. Az általuk okozott veszteségek azonban nem voltak elég súlyosak ahhoz, hogy

¹¹²⁴ Kenyan and Ethiopian Incursion – Two Month In 2011.

komolyabb zavarokat idézzenek elő az etióp és kenyai erők körében, miközben az al-Shabaab egyre nehezebben tudta pótolni elesett harcosait. A lakosság, amelyre 2006-2009 között támaszkodhatott, jórészt elfordult az al-Shabaabtól, és felszabadítóként ünnepelte a kormányerőket és szövetségeseiket. Ebben nagy szerepe volt az éhínségnek, amely megmutatta az iszlamisták kegyetlenségét, illetve fogyatékoságait egy ilyen méretű válság kezelésére. Míg saját becsléseik szerint a gerillák 2011 elején 12-14 000 harcossal rendelkeztek, a folyamatos toborzások és kényszersorozások ellenére ez a szám az év végére a veszteségek, illetve a dezertálások hatására 8 000 fő alá csökkent – sőt valószínűleg még ennél is kevesebbre.¹¹²⁵ Ezzel szemben a KDF és szövetségesei 6-8 000, az ASWJ és az etiópok 3-4 000 (más források szerint 8 000), az AMISOM 9 000, a TFG legalább 4 000 fővel rendelkezett.¹¹²⁶ Ekkora túlerővel szemben az al-Shabaab tehetetlen volt. Az év lezárásaként 2011. december 31-én az etióp-ASWJ-TFG erők elfoglalták Beledweynét, Hiran tartomány központját. Intő jel volt az iszlamisták számára, hogy a helyi lakosok még a szomálik szemében ösellenségnek számító etiópokat is felszabadítóként ünnepelték az al-Shabaab rémuralma – csonkítások, megkövezés, kivégzések – után.¹¹²⁷

Az al-Shabaab belső bomlásának jele volt az is, hogy január elején a híresztelések szerint harcosok egy csoportja Merkából kiindulva északra hajózott, részben, hogy a biztonságosabb északi területeken, Puntföldön és a Golis-hegységben húzza meg magát, csatlakozva az ottani lázadó hadúr, Atom milíciájához, részben pedig, hogy teljesen elhagyja Szomáliát. Az akció mellett, hogy megerősítette a kalózok és az iszlamisták közti új keletű együttműködés tényét – a csónakokat a kalózok bázisain töltötték fel üzemanyaggal és élelemmel –, arra is rávilágított, hogy a külföldi harcosok már nem bíznak a győzelemben.¹¹²⁸ Egyes források szerint a külföldi dzsihádisták belefáradtak a szomálik taktikázásába, az al-Shabaabon belüli hatalmi harcba és megosztottságba, illetve a növekvő veszteségekbe, ezért úgy döntöttek, hogy a globális dzsihád más csataterein, Jemenben, Szíriában, Líbiában próbálnak szerencsét.¹¹²⁹ A belső megosztottság jele volt az is, hogy személycsere történt az al-Shabaab több középvezetői posztján.¹¹³⁰ 2012. január végére a KDF a már említett területek mellett ellenőrizte Jilibet, Ras Kambonit, Barderát. Jubaföld tartomány nagy része felszabadult. Délen a Ras Kamboni és a KDF elfoglalta Dalayadot és Wadajirt. Bár Kismayo még nem szabadult fel, a Kenya számára létfontosságú pufferzóna létrejött. Néhány

¹¹²⁵ Interview with Al-Shabaab Intel Officer 2011.

¹¹²⁶ Kenyan and Ethiopian Incursion – Two Month In. 2011.

¹¹²⁷ Somali Militants Gather, Recruit at Border Town 2012.

¹¹²⁸ Al-Shabaab Fighters on Run 2012.

¹¹²⁹ „A” interjúalany.

¹¹³⁰ Al-Shabaab Sacks Two Kismayo Officials 2012.

korlátozott helyi sikertől eltekintve az al-Shabaab nem tudta megakadályozni a szövetségesek térnyerését.¹¹³¹ Hamarosan Baidoa, Afmadow, Afgoye, Hudur is a kormányerők kezére került. 2012 júniusában a kenyai csapatok hivatalosan is az *AMISOM* fennhatósága alá kerültek, ezáltal megoldódott a kenyai hadműveletek finanszírozásának a kérdése is.¹¹³² Bár a lépéssel az addig különálló misszió, az *Operation Linda Nchi* formálisan befejeződött, a kenyai erők továbbra is saját elkülönült parancsnokság alatt folytatták hadműveleteiket.

Az iszlamisták fővárosa, Kismayo elleni végső támadás 2012. szeptember 28-án hajnalban vette kezdetét. A kenyai haditengerészet hét hajó segítségével meglepetésszerű partraszállás hajtott végre a várostól 9 kilométerre északra, a Mogadishuba vezető út mentén. A kenyai források szerint csapataik alig ütköztek ellenállásba és elfoglalták a város nagy részét. Egyes helyszíni beszámolók ennek ellentmondanak, és szerintük súlyos harcok alakultak ki a felek között, amelyek során a felkelők légvédelmi gépágyút is bevetettek a deszanterők ellen. Ezzel párhuzamosan a Ras Kamboni és a KDF a szárazföldön is megindította az offenzívát.¹¹³³

A kismayói partraszállásban résztvevő egyik kenyai deszanthajó nem messze a várostól.

<http://www.unmultimedia.org/s/photo/detail/531/0531042.html>. Megtekintve: 2013.02.13.

Szeptember 28-án az iszlamisták még kitartottak, rádióadójuk sugárzott. Másnap azonban kiűritették a várost, és ezt hivatalos Twitter-üzenetben is elismerték.¹¹³⁴ Bár kisebb összecsapások – Mogadishuhoz hasonlóan – még hetekig folytak a városban, valamint

¹¹³¹ TFG and Kenyan Troops Force Shabaab from Diif 2012.

¹¹³² Defense Minister appointed as acting Internal Security Minister 2012.

¹¹³³ Troops lay siege to Somali rebel bastion 2012.

¹¹³⁴ “Last night, after more than 5 years the Islamic administration in #Kismayo closed its offices.” 2012.

peremkerületeiben,¹¹³⁵ Kismayo eleste és az al-Shabaab egyértelmű katonai veresége egy korszak végét jelezte Szomáliában.

IV.5.2. A szomáliai belpolitika 2011-2012-ben

Az al-Shabaab visszaszorítása, a főváros felszabadulása, a biztonsági helyzet javulása mind-mind olyan tényezők voltak, amelyeket a szomáli politikai elit igyekezett a saját hasznára fordítani. Annál is inkább, mert egyre inkább közeledett az átmeneti időszak vége, amelyet egy új alkotmány elfogadásával, valamint parlamenti és elnökválasztással kellett volna lezárni.

Az Átmeneti Szövetségi Kormány és a Parlament teljesítménye meglehetősen vegyes képet mutatott a vizsgált időszakban. A biztonsági helyzet javulása és a szélsőségesek visszaszorítása egyértelműen Sharif Ahmed és még inkább miniszterelnöke, Mohamed Abdullahi Mohamed Farmajo eredménye is volt. A politikusok sikeres lobbitevékenységének köszönhetően a Szomáliára irányuló figyelem jelentősen nőtt az elmúlt években, és ez lehetővé tette az *AMISOM*, illetve az *SNA* olyan fokú megerősítését, amellyel már felvehették a harcot a radikálisokkal. A csetlő-botló rút kiskacsa szerepéből a szomáli elit egy olyan politikai tényezővé nőtte ki magát, amely manipulációi, határozott követelései és céltudatossága révén az ország valós súlyán messze túlmutató megállapodásokat tudott kicsikarni partnereiből. Sharif Ahmed, Farmajo, valamint a parlamenti elnök, Sharif Hassan Aden tevékenysége remek példája annak, hogy egy működésképtelen állam magabiztos vezetői – kihasználva a nekik kedvező nemzetközi légkört – miként kényszerítették rá akarataikat a náluk összehasonlíthatatlanul erősebb külső szereplőkre, akik már belefáradtak a szomáli válság menedzselésébe.¹¹³⁶

A fő donorállamok és a szomáli vezetés még 2009 elején megállapodott arról, hogy az átmeneti időszak és intézményei két évre kapják meg mandátumukat, ezt követően pedig választásokra kerül sor az országban. Ez több szempontból is meglehetősen optimista forgatókönyvnek bizonyult. Egyrészt az al-Shabaab ellenőrzése alatt tartotta az ország déli területeit és a főváros jelentős részét. Bár a szervezet térvesztése már 2010 őszén megkezdődött, ekkor még nem látszott ennek a folyamatnak a vége. Ilyen biztonsági környezetben kerülni kellett minden olyan lépés, amely a TFG-n és szövetségesein belül fennálló törékeny belpolitikai stabilitást szükségtelenül veszélyeztette volna.

¹¹³⁵ 16 killed as heavy fighting flares up near Kismayo 2012.

¹¹³⁶ „A”, „B”, „E” interjúalanyok.

Másrészt a szomáli politikai elit is igyekezett megakadályozni a változást. Az első frontot az Átmeneti Szövetségi Parlament (TFP) képviselői nyitották meg. Az 550 honatya kétéves tevékenységének mérlege meglehetősen szerénynek bizonyult. Regnálásuk alatt egy törvényt sem fogadtak el, egyetlen számottevő tevékenységük a parlament épületének felújítása volt. A szükséges alkotmány kidolgozására, a különféle parlamenti szervek kialakítására nem történtek lépések. A honatyák mégsem szerették volna elveszteni havi 300 USD-s, az ENSZ által finanszírozott jövedelmüket és számos egyéb juttatásukat, így a 2011. február 3-i szavazáson önhatalmúlag újabb három évvel hosszabbították meg mandátumukat.¹¹³⁷

A honatyák erőfeszítéseihöz Sharif Ahmed elnök is csatlakozott, és egyre többször célozgatott az átmeneti időszak meghosszabbításának szükségességére. Kezdetben a fő donorállamok erről hallani sem akartak. Emiatt a TFG bejelentette, hogy bojkottálja a soron következő nairobi konferenciát, mivel a szomáliai biztonsági helyzet nem teszi lehetővé a politikai változást és az átmenet lezárását.¹¹³⁸ Bár a 2011. április 12-13-án sorra kerülő, a TFG vezetése által bojkottált találkozón Augustine Mahiga, az ENSZ szomáliai politikai irodájának vezetője hangsúlyozta, hogy nem engednek a nyomásnak,¹¹³⁹ már ekkor történtek kisebb engedmények a képviselők felé.¹¹⁴⁰ A TFG és a TFP tagjai ugyanis pontosan érzékelték, hogy a fő donorok – az ENSZ, az EU, az AU, az Arab Liga, Nagy-Britannia és az USA – zsarolhatókká váltak. Az előbb felsorolt szereplők súlyos dollár- és euromilliárdokat költöttek a szomáli válságkezelésre, amelynek eredményeképpen végre kézzelfogható változások kezdtek kikristályosodni az országban: az *AMISOM* és az SNA offenzívája Mogadishu jelentős részét felszabadította, az al-Shabaab szemmel láthatóan gyengült, ezzel párhuzamosan az Átmeneti Szövetségi Kormány pozíciói erősödtek. Ha a TFG nem is volt a legtokéletesebb formáció, de létezett, és többé-kevésbé konszenzusosan bírta a külső, illetve belső szereplők támogatását. Ezzel szemben egy elnökváltás ismét felszínre hozta volna a belpolitikai törésvonalakat, a klánok és érdekcsoportok közti ellentétet, amelyek könnyen romba dönthették volna az addigi eredményeket. A „két Sharif”, Sharif Ahmed és Sharif Hassan, az államfő és a házelnök elmérgesedő viszonya jól jelezte, hogy a probléma nem volt légből kapott. Sharif Hassan Adent ugyanis sokan az augusztusi választások legesélyesebb elnökjelöltjének tartották, aki ehhez mérten szövögette konspirációit Sharif Ahmed és az Ahlu Sheikh ellen. A konfliktus súlyát jól jelezte, hogy a két politikus mögött álló kláncsoportokkal

¹¹³⁷ Somalia's toothless parliament votes itself another term 2011.

¹¹³⁸ Somali groups boycott UN conference in Nairobi 2011.

¹¹³⁹ Contested UN Meeting Wraps Up in Nairobi 2011.

¹¹⁴⁰ High-level Consultative Meeting on Somalia 2011.

– a Hawiyével és a Rahanweynnel – a szomáli társadalom hagyományos problémái, az évszázados feszültségek, a földművesek és a nomádok vitái, illetve a főváros és a vidék közti ellentétek is ismét előtérbe kerültek.¹¹⁴¹

Annak érdekében, hogy elejét vegyék a szükségtelen politikai csatározásoknak, került sor 2011. június 9-én a kampalmai találkozóra. Az ugandai találkozó jól mutatta, hogy ez az Afrika már nem a kilencvenes évek Afrikája, amely kívülről várja a megoldást: miután az ENSZ és a nyugati szereplők nem voltak képesek kezelni a helyzetet, a problémát regionális szinten orvosolták. A szomáli vezetéssel az *AMISOM* révén jó kapcsolatokat ápoló ugandai elnök, Yoweri Museveni védnöksége alatt zajló tárgyalásokon a „két Sharif”, illetve a donorközösséget képviselő Mahiga vett részt. Mindmáig tárgyalás tárgya, mi zajlott le a zártajtós megbeszélésen, és milyen hatalmi érdekek, számítások, politikai és gazdasági alkuk álltak a megszülető döntések hátterében.¹¹⁴² A kompromisszumosnak tűnő megoldás a szomáli fél elsőpró győzelmét hozta. Az államfő, a házelnök, valamint az Átmeneti Szövetségi Kormány és a Parlament megbízatását egy évvel, 2012 augusztusáig meghosszabbították. A felek megállapodtak abban, hogy 2011. augusztus 20-ig elő kell készíteni egy menetrendet (*Roadmap*) az alkotmányozási folyamat fontosabb lépéseivel, dátumaival. A „két Sharif” közötti fegyverszünet ára az volt, hogy a példátlan népszerűségű miniszterelnöknek, Mohamed Abdullahi Mohamed Farmajo-nak távoznia kellett posztjáról.¹¹⁴³

Két év távlatából visszatekintve megállapíthatjuk, hogy bármennyire is visszásnak tűnik a szomáli politikusok arroganciája és önzése, a nyugati donorközösség tehetetlensége, az államfő és a házelnök kicsinyes politikai játszmája a hatalomért – illetve az azzal járó pénzügyi, gazdasági forrásokért –, a kampalmai megállapodás, az átmeneti időszak egy évvel történő kitolása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy sikerült fenntartani a pozitív trendeket Szomáliában. Ahelyett, hogy a kétséges kimenetelű belpolitikai csatározásokra kellett volna koncentrálnia, az AU, az ENSZ és a donorországok befejezhatték fő feladatukat, az al-Shabaab hatalmának megtörését, amelynek hiányában minden további politikai alku a fikció világában maradt volna, hasonlóan az 1991-2004 közötti évek ilyen jellegű kísérleteihez. Az iszlamista radikálisok 2011. augusztusi kivonulása a fővárosból jelezte, hogy immár valós tétje van a tárgyalásoknak, és hogy az új kormánynak már nem pusztán a napi túlélésre kell majd koncentrálnia – bár a biztonság kérdése kétségkívül központi probléma marad –, hanem a közigazgatás egyéb területein is megkezdheti működését.

¹¹⁴¹ Már csak ez hiányzott Szomáliának 2011.

¹¹⁴² „A” és „C” interjúalany.

¹¹⁴³ The Kampala Accord 2011.

Az egyéves haladék arra is időt adott a szereplőknek, hogy kidolgozzák, miként is nézzen ki a szomáli állam állandó intézményi struktúrája, illetve politikai berendezkedése, valamint, hogy kidolgozzák az Átmeneti Alkotmányt, amely ezeket szabályozza (már csak azért is volt irreális a 2011-es választások megtartása, mert mindezek a keretek hiányoztak hozzá). Az al-Shabaab gyors visszaszorulásával egyik napról a másikra égetően szükségessé vált, hogy rendezzenek olyan kérdéseket, mint az autonóm területek, illetve a régiók és a központi kormányzat kapcsolata, az ezek közti szerepek és jogkörök tisztázása, a természeti kincsek és erőforrások megosztása, a fegyveres erők vagy a külkereskedelem helyzete, valamint az oktatás, az egészségügy, az infrastruktúra helyreállítása.

A folyamat kezdetben vontatottan haladt. Az alkotmányozási és választási folyamat menetrendjét (*Roadmap*) csak a szeptember eleji mogadishui nemzeti megbékélési konferencián sikerült elfogadni. Szimbolikus jelentőséggel is bírt, hogy az iszlamisták augusztus 6-i visszavonulása után a találkozóra a fővárosban – igaz, fokozott biztonsági ellenőrzés mellett – kerülhetett sor. A konferencián jelen voltak a TFG, a pontföldi és a galmudugi kormány,¹¹⁴⁴ valamint az ASWJ képviselői, illetve az ENSZ, az EU, az AU, az AL, az Iszlám Együttműködés Szervezete és az IGAD delegáltjai.¹¹⁴⁵ Ugyanakkor sem a szakadár Szomáliföld, sem a függetlenségüket kikiáltott déli területek – Azánia, vagy korábbi nevén Jubaföld – nem képviseltették magukat a találkozón, nem is beszélve a különféle kormányellenes iszlamista csoportokról.¹¹⁴⁶ Ezek az ellentmondások jól jelezték a következő évek meghatározó szomáliai belpolitikai törésvonalait.

Az alkotmányozási folyamat következő mérföldkövét a decemberi garowe-i találkozó jelentette, amely sok szempontból visszalépést jelentett az eredeti elképzelésekhez képest. A megszülető megállapodás látszólag érintetlenül hagyta a kampalai és a mogadishui találkozó eredményeit. A dokumentum szerint 2012 augusztusáig elkészül az új alkotmány, sőt megválasztják az új parlamentet is. Sor kerül a házelnök (július 20.), illetve az államfő megválasztására a honatyák által (augusztus 20.), sőt a képviselők számát az eddigi gigászi 550-ről 225 főre csökkentik, amelyből 20 %-nak (45 fő) nőnek kell lennie.¹¹⁴⁷ A garowe-i alapelvek ugyanakkor tartalmzták, hogy az első parlamenti ciklus során a képviselők továbbra is a 4.5-ös rendszerben kerülnek kinevezésre nem közvetlen, területi alapú választás útján, hanem az eddig alkalmazott rendszerben: vagyis a képviselőket a klánok „megbecsült

¹¹⁴⁴ Galmudug az ország középső területein fekvő, Galguduud és Mudug tartományokból álló, 2006 óta létező autonóm régió.

¹¹⁴⁵ UN-backed meeting endorses roadmap to end transition, restore stability 2011.

¹¹⁴⁶ Somali leaders launch reconciliation bid 2011.

¹¹⁴⁷ Garowe agreement leaves questions 2011.

idős tagjai” (a vének, *elders*) és a civil társadalom köztisztületnek örvendő személyei együttesen fogják kijelölni.

Mindez egy alapvetően még mindig nomád, klánalapú társadalom esetében elfogadható is lett volna, ha a társadalom egésze képviselteti magát az országgyűlésben. Máig nem látszik azonban egyértelműen, hogy a 4.5-ös formula valójában mekkora csoportokat szorít ki a hatalomból, vagy biztosít nekik minimális reprezentációt – Mohamed Eno szerint például a lakosság közel 50 %-át¹¹⁴⁸ –, arra kárhoztatva őket, hogy megelégedjenek a képviselői helyek egy kilencedével. Mivel a szomáli honatyák kinevezései eddig is a klánok vezetői közti paktumok alapján születtek, minden eshetőség megvolt rá, hogy az új parlament döntő többsége a TFP korábbi delegáltjai közül kerül ki, vagyis nem lesz vérfrissítés. A szomáli parlamentet tehát továbbra is az az inkompetens képviselői csoport fogja uralni, amely az előző 8 évben képtelen volt bármiféle előremutató intézkedésre. Nem csoda, hogy több kutató is – mint Michael Weinstein – vehemensen támadta a megállapodást.¹¹⁴⁹

A 2012. február végi londoni konferencia a várakozásokkal ellentétben nem hozott áttörést az alapvető ügyekben. Bár a biztonsági helyzet javítása és a kalózkodás elleni harc terén Mogadishu továbbra is számíthatott a külföld támogatására, a TFG és a szomáliföldi kormányzat közti vitákra, a két terület egymáshoz való viszonyára nem sikerült megoldást találni. Ugyanakkor kézzelfoghatóak voltak a feszültségek a donorközösségen belül is a „Nyugatosok” (USA, UK), illetve a „keletiek” (Törökország, Katar, Egyesült Arab Emírátságok) között, akiknek továbbra is eltérő nézőpontjaik voltak arról, hogyan is nézzen ki a szomáli állami berendezkedés: a muszlimok erősíteni szerették volna az iszlamista szálát, illetve a sária szerepét, míg a Nyugat a demokratikus irányvonalat (az afrikai államok és az IGAD tagjai megosztottak voltak ebben a vitában).¹¹⁵⁰ Hillary Clinton amerikai külügyminiszter azt is hangsúlyozta, hogy az al-Shabaabbal való megállapodást – amit különösen az arab államok szorgalmaztak – nem tekinti elfogadható opciónak. Nagy siker volt ugyanakkor a konferenciához kapcsolódóan az ENSZ BT már említett 2036-os számú határozata,¹¹⁵¹ amely 17 700 főre emelte az AMISOM létszámát. Ennek célja az volt, hogy a kenyai haderő betagozódhasson a békeműveletbe, amellyel az invázió finanszírozási gondjai

¹¹⁴⁸ M. A. Eno: *The Bantu – Jareer Somali. Unearthing Apartheid in the Horn of Africa*. London, Adonis and Abbey, 2008.

¹¹⁴⁹ *Somalia's New Roadmap: the Garowe Principles* 2011.

¹¹⁵⁰ *London: an Overview* 2012.

¹¹⁵¹ UN 2036.

(az *Operation Linda Nchi* havi 2,5 millió USD-jébe került Nairobinak) az AU-n keresztül elérhető donorpénzek által megoldódtak.¹¹⁵²

A szomáli államépítési folyamat következő fontos állomása a 2012. március 27-i galkayói találkozó volt, ahol az ENSZ-főtitkár Szomáliáért felelős különmegbízottjának, Augustine Mahigának a koordinálásával lezajló egyeztetéseken Sharif Ahmed TFG-elnök, Mohamed Ali Gaas miniszterelnök, a házigazda puntföldi elnök, Mohamed Mohamud Farmajo, illetve a galmudugi adminisztráció és az ASWJ küldöttei megállapodtak az alkotmányozás sarokköveiről. Ennek értelmében a szakértők által elkészített átmeneti alkotmányról (az állandó alkotmányt majd az átmeneti alkotmány alapján felálló új parlament és kormány fogja elkészíteni, illetve elfogadni) az Alkotmányozó Nemzetgyűlés (National Constituent Assembly – NCA) lesz hivatott dönteni. Az NCA a 4.5-ös formula alapján, az eredetileg tervezett 1000 helyett 825 főből fog állni. A 825 küldöttet szintén a 4.5-ös rendszer alapján felálló egyfajta vének tanácsa választja majd ki. Ez a tanács a szomáli társadalom hagyományos vezetőiből, a klánok véneiből (*elders*) tevődik össze. A vének gyűlésén 135 köztiszteletnek örvendő küldött vesz majd részt, a nagy klánokból 30-30 delegált, a kisebbekből pedig összesen 15. A vének saját klánjaik prominens politikusaival, üzletembereivel, vallási vezetőivel, civil és női szervezeteivel egyeztetve állítják össze a Nemzetgyűlésbe általuk delegált küldöttek listáját. A vének gyűlésére a tervek szerint április 25-től került volna sor Mogadishuban.¹¹⁵³ A „vének” politikai erejét jelezte, hogy a tervek szerint az új parlament tagjainak kiválasztásában is ők játszották a főszerepet.¹¹⁵⁴

Mindeközben a biztonság terén folytatódott a konszolidáció. Március végére az *AMISOM* elfoglalta Mogadishu Daynile peremkerületét, amivel az al-Shabaab utolsó bástyája is elesett a fővárosban.¹¹⁵⁵ A terület megtisztítása után az öngyilkos merényletek és az improvizált robbanóeszközökkel végrehajtott támadások száma jelentősen csökkent Mogadishuban. Ezzel párhuzamosan az AU megkezdte csapatai előkészítését, hogy Bay és Bakool tartományokban átvegye az etióp alakulatok helyét. Az ugandai és burundi csapatok áprilistól átfogó offenzívát terveztek a fővárostól délre és nyugatra található területek megtisztítására is.¹¹⁵⁶ Az etióp csapatok kivonásáról született döntés vegyes érzelmeket váltott ki a terület lakosságából: a szomálik ugyan tartottak az etióp hadsereg atrocitásaitól,

¹¹⁵² London Conference: Hour Two 2012.

¹¹⁵³ Peace Process Signituries Meet in Galkayo 2012.

¹¹⁵⁴ Regional gov'ts say their output was not heard on civil society conference 2012.

¹¹⁵⁵ AMISOM Forces Captured Daynille District 2012.

¹¹⁵⁶ AMISOM to Move Beyond Mogadishu 2012.

ugyanakkor elismerték teljesítményét a radikálisok elleni harcban, illetve a biztonsági helyzet konszolidálásában.¹¹⁵⁷

Némi csúszással, 2012. májusában az alkotmány elkészítésével megbízott, külföldi szakemberekkel is megerősített Szakértői Bizottság (Committee of Experts), illetve a Független Szövetségi Alkotmányozó Bizottság (Independent Federal Constitutional Commission) nyolc hónapnyi munka után előállt az első szövegtervezettel.¹¹⁵⁸ Ugyanakkor sok kritika érte az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagjainak kiválasztásával megbízott vének tanácsát: a 135 küldött Mogadishuba való összegyűjtése nem zajlott zökkenőmentesen. Többen megkérdőjelezték, hogy a fővárosba utazó, helyi közösségeiből kiszakadó vezetők mennyire tudják autentikusan tolmácsolni a mögöttük álló klánok és más politikai csoportok akaratát. Sok szakértő úgy érezte, az alkotmányozási folyamat tele van rögtönzésekkel és fölösleges kapkodással.¹¹⁵⁹

Nem szabad ugyanakkor megfeledkeznünk arról sem, hogy a regnáló szomáli politikai elit saját érdekeit szem előtt tartva mindent elkövetett annak érdekében, hogy késleltesse a folyamatot. Minden egyes hónap, amivel az Átmeneti Szövetségi Kormány, valamint a Parlament megtarthatta mandátumát, súlyos pénzeket jelentett a benne ülők számára. Az afrikai és arab érintettek, mint Kenya, Szaúd-Arábia, Katar, Uganda alapvetően elfogadta volna a fennálló kereteket, de a nyugati szervezetek, mint az ENSZ, az EU, illetve államok, mint az USA, Nagy-Britannia, Olaszország, mindenképp a változás mellett törtek lándzsát, mert csak így volt esély arra, hogy az általuk fontosnak tartott demokratikus berendezkedés csírái megjelenhessenek egy alapvetően iszlamista befolyás alatt álló országban. Nagyon fontos szempont volt ebben, hogy a közel kétmillió szomáli diaszpóra Nyugaton élő képviselői is ezt a modellt támogatták. A nyugati donorközösség számára óriási politikai fiaskó lett volna, ha a dollár- és euromilliárdokkal elősegített szomáli államépítés végül kudarcot vall, vagy egyértelműen „keleti” irányt vesz: ez legalább annyira veszélyeztette volna a nyugati „értékeket”, mint a lehetőség földjéről egyre inkább a valóság talajára lépő gazdasági beruházásokat. A szomáli politikai folyamatok irányítása nem csupán egy bel-, hanem egy külpolitikai küzdelem tárgya is volt egyben, amelyben a nyugati donorok küzdöttek a keletiekkel – elsősorban az Öböl államaival – a szomáli vezetés fölötti befolyás megszilárdításáért. Ebben a játszmában Sharif Ahmed és holdudvara zsebébe esetenként – egyes helyi diplomataik szerint – a „bizalom és jóindulat jeleként” dollármilliók vándoroltak,

¹¹⁵⁷ Mixed Reaction to AMISOM Replaces Ethiopian 2012.

¹¹⁵⁸ Confusing Articles in Somalia Draft Constitution 2012.

¹¹⁵⁹ Why rush such an important constitution? 2012.

és a külföld szemet hunyt az államapparátus más szintjein is jelen levő mérhetetlen korrupció fölött. A romokban heverő szomáli állam újjáépítése, az eddig feltáratlan ásványkincsek készletek kiaknázása, a milliárdos fejlesztési segélyekre kiírt pályázatok elnyerése mind-mind olyan méretű profittal kecsegtettek, amelyek megszerzése egyik fél számára sem volt közömbös. A szomáli politikai elit pedig – felismerve kedvezményezett helyzetét – mindent megtett annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb haszonra tegyen szert ebből a vetélkedésből. A korábbi ilyen jellegű játszmákhoz hasonlóan persze mindebből a lakosság profitálta a legkevesebbet.¹¹⁶⁰

A nyugati dominancia hosszú távon diadalmaskodni látszott. Ennek oka az volt, hogy az AU – egész pontosan az IGAD – végső soron kevésbé tartott a távol levő nyugati országoktól, mint az arab államoktól, amelyek az afrikai vezetők szemében trójai falóként igyekeztek felhasználni Mogadishut kelet-afrikai iszlamizációs és arabizációs törekvéseikhez. Így a mérleg nyelve az alkotmányozási folyamat végigvitele és az elnökválasztás felé billent.

A sikerhez azonban még kemény csatákon keresztül vezetett az út. Május végére egyértelművé vált, hogy az NCA leghamarabb július elején ülhet össze, és az új parlament tagjainak kiválasztására csak július 20-ig kerülhet sor.¹¹⁶¹ Június 22-én Nairobiban a szomáli politikai vezetés és a donorközösség képviselői elfogadták az alkotmánytervezetet, amely lényegében zöld utat adott a dokumentum életbe léptetéséhez. A döntés egybeesett a szomáli társadalom akarataival is: a Voice of America számára készített, hosszú évek óta az első szomáliai közvélemény-kutatás adatai szerint az állampolgárok 83 %-a támogatta egy erős központi kormány megalakítását, és 87 %-uk azt, hogy az alkotmány a sária alapjain álljon.¹¹⁶² Ugyanakkor június végén tovább borzolta a kedélyeket, hogy Sharif Ahmed elküldte az alkotmánytervezetet a Mogadishuban összegyűlt véneknek: miközben az egy héttel korábban Nairobiban összegyűlt politikai vezetők támogatásukról biztosították azt, a fővárosban tanácskozó küldöttek hatáskörüket túllépve tartalmi kritikákat fogalmaztak meg a dokumentumot illetően.¹¹⁶³ Sharif manőverezése valószínűleg azt célozta, hogy növelje támogatottságát a Mogadishuban összegyűlt vezetők körében. Az államfő szívesen tetszelgett abban a pózban, hogy nem enged a külföldi donorok „diktátumának”, és a szomáli társadalom érdekeit tekinti elsődlegesnek. A külföld által koordinált nairobi megállapodás megkérdőjelezése, a *Roadmap* felrúgása, illetve a vének szerepének önkényes kibővítése sok, a nemzeti büszkeségtől fűtött szomáli számára pozitív előjellel bírt. Az IGAD és az ENSZ

¹¹⁶⁰ „A”, „B”, „E” interjúalanyok

¹¹⁶¹ Regional gov'ts say their output was not heard on civil society conference 2012.

¹¹⁶² Somali leaders agree on draft constitution 2012.

¹¹⁶³ Constitution qualms could jeopardize End of Transition process 2012.

azonban nem tolerálta ezeket a kísérleteket, és rövid pórázon tartotta a renitenseket: a Szomália ügyében érdekelt donorközösséget összefogó ernyőszervezet – a 2006-ban létrehozott, informális keretek között működő Nemzetközi Kontaktcsoport (International Contact Group on Somalia)¹¹⁶⁴ – július 2-3-i, római találkozójának zárónyilatkozatában egyértelművé tette, hogy nem tűr további csúszást az alkotmányozási folyamatban. A nairobi megállapodás méltatása mellett a szöveg hangsúlyozta, július 12. és 20. között meg kell tartani az Alkotmányozó Nemzetgyűlés ülését, valamint a véneknek július 15-ig ki kell jelölniük az új szövetségi parlamentet, amely augusztus 4-ig megválasztja a házelnököt, augusztus 20-ig pedig az elnököt. A záróokmány kilátásba helyezte, hogy minden olyan szereplő, amelyik hátráltatja a folyamatot, az IGAD Minisztereinek Tanácsa, sőt esetlegesen az ENSZ BT által elfogadott szankciókkal nézhet szembe.¹¹⁶⁵

Július 13-án a vének gyűlése vonakodott átadni az NCA-tagok listáját a szomáli vezetésnek, ezért 14-én az utolsó napjait töltő TFG képviselői – az elnök, a miniszterelnök és a házelnök – látogattak el a találkozóra, hogy megszerezzék a jelöltlistákat. A vének azzal hárították ezt el, hogy még csak a küldöttek 75 %-át választották ki. A helyzetet bonyolította, hogy a delegáltak 50 %-a eleve nem tartózkodott Mogadishuban, így kérdésesnek ígérkezett, miként sikerül őket július 21-ig a fővárosba gyűjteni. A lista azonban végül mégis elkészült és nyilvánosságra került:¹¹⁶⁶ engedve a nyomásnak, július 25-re a Rendőrségi Akadémia épületében összeült az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 825 küldöttje, hogy a különlegesen erős biztonsági intézkedések mellett elfogadja az ország új, átmeneti alkotmányát. Ugyanakkor nem sikerült elérni, hogy a garowe-i megállapodás szellemében a delegáltak 30 %-a nő legyen.¹¹⁶⁷ Hosszú csaták után Szomália új átmeneti alkotmányának elfogadására 2012. augusztus 1-én került sor.¹¹⁶⁸

Az átmeneti alkotmány a korábbi gyakorlatnak megfelelő vegyes, félprezidenciális rendszert rögzítette, amelynek értelmében számos feladat közvetlenül a miniszterelnök és kormánya hatáskörébe került. A törvényhozást a kétkamarás parlament alkotta, amelynek Alsóházában ültek a „választott” képviselők (a tervek szerint a következő ciklusban már valóban a lakosság választja közvetlenül a honatyákat). A nyári belpolitikai csatározások eredményeképpen az Alsóház eredetileg 225 fős létszáma 275 főre bővült. Az 54 tagú Felsőházban a régiók és az autonóm tartományok – szám szerint 18 – delegáltjai kaptak

¹¹⁶⁴ Tagjai: Egyesült Államok (a csoport kezdeményezője), Norvégia, Egyesült Királyság, Svédország, Tanzánia, Olaszország, az EU, az ENSZ, az AU, az IGAD és az Arab Liga.

¹¹⁶⁵ Final Communiqué of the International Contact Group on Somalia Meeting in Rome 2012.

¹¹⁶⁶ Chatham House Addresses the Transition 2012.

¹¹⁶⁷ Delegates push forward to ratify constitution in 'historic moment' for Somalia 2012.

¹¹⁶⁸ The Federal Republic of Somalia – Provisional Constitution 2012.

helyet. A 4.5-ös formula nincs rögzítve a dokumentumban, és a szöveg többször is hangsúlyozza, hogy Szomália minden közösségének rendelkeznie kell képviselőkkel az országgyűlés két házában.¹¹⁶⁹

Eredményei ellenére az átmeneti alkotmány számos kérdést nyitva hagyott, ami komoly alapanyagul szolgálhat a következő évek belpolitikai vitáihoz. Továbbra sem tisztázódott megnyugtatóan a központi kormány, illetve a regionális adminisztráció viszonya, a hatáskörök és feladatok kérdése vagy a természeti erőforrások felhasználásának ügye. A szomáli állam keretein belül gondolkodó puntföldi kabinet a formálódó jubaföldi adminisztrációval karöltve egyre hangsúlyosabb részt követelt az ország irányításából, és erőfeszítéseik szemmel láthatóan a regionalizmus erősítését célozták, szemben Mogadishu akaratával. Farole puntföldi elnök többször is kifejezte elégedetlenségét a centralizációs tendenciákkal szemben,¹¹⁷⁰ és egyre több szövetségest szerzett küzdelméhez. Hosszú távon alapvető kérdés lesz, hogy a külföld támogatását élvező főváros, vagy az erősödő centrummal szemben egyre inkább összezáró vidék kerül ki győztesen ebből a küzdelemből.¹¹⁷¹ És akkor még nem is szóltunk a szakadár Szomáliföld és Mogadishu tisztázatlan viszonyáról.

Az alkotmány elfogadása rövid távon sem jelentette a belpolitikai küzdelem végét. A történelmi lépést a szomáli elit arra akarta felhasználni, hogy az eufórikus légkörben újabb hosszabbítást harcoljanak ki az egyre fáradtabb külföldi államoktól. Az augusztus 4-5-i újabb nairobi találkozón¹¹⁷² ismét meg kellett értetni az átmenet szomáli szereplőivel, hogy idejük lejárt, és a donorközösség ragaszkodik az eredeti forгатókönyvhöz. Augusztus 6-án Mahiga különmegbízott a Nemzetközi Kontaktcsoport nevében kemény szavakkal hangsúlyozta, hogy az átmeneti időszak lezárása nem odázható már tovább, és tartani kell a *Roadmap*-ben lefektetett ütemtervet: ki kell választani a 275 honatyát, és ezt követően sort kell keríteni a házelnök, majd az államfő megválasztására.¹¹⁷³

A külső szemlélő számára úgy tűnt, az átmenet sosem fog lezárulni. Sharif Ahmed és kabinetje csak lépésről lépésre hátrált meg: az államfő és politikai szövetségesei – akik közül sokan a vének tanácsában ültek – minden eszközt felhasználtak a folyamat lassítására. Augusztus 17-re a 135 küldött előállt egy listával, amely 202 nevet tartalmazott. A listát egy független testület, a Technikai Választási Bizottság (Technical Selection Committee – TSC) ellenőrizte aszerint, hogy az illető milyen szerepet játszott az elmúlt évek szomáliai

¹¹⁶⁹ Uo.

¹¹⁷⁰ Puntland president urges on Somalia govt to 'abide by federal constitution' 2013.

¹¹⁷¹ Sprouting Mini States and Old Actors 2012.

¹¹⁷² Consultative Meeting of the Somali Signatories of the Process for Ending Transition 2012.

¹¹⁷³ With talks over, UN envoy urges Somali parties to complete transition tasks on time 2012.

belpolitikájába. A korábbi hadurakat, illetve az emberiség elleni bűncselekmények elkövetőit a Bizottság a vének jelölése ellenére visszautasíthatta. Ennek alapján a TSC 60 jelöltet talált alkalmatlannak. Ez azt jelentette, hogy még mindig több mint száz parlamenti mandátum helye maradt kérdéses.¹¹⁷⁴ Sharif Ahmed rossz néven vette a TSC döntését, amely vélhetőleg több, az elnökhöz hű jelöltet utasított vissza, és a legfelsőbb bírósághoz fordult, hogy érvénytelenítse a TSC határozatát. A jogilag megalapozatlan és nyilvánvalóan egyéni hatalmi érdek által mozgatott akció komoly tiltakozásokat váltott ki.¹¹⁷⁵ Sharif meghátrált, és augusztus végére sikerült összeállítani a 275 képviselő nevét tartalmazó listát. Ezzel a vének tanácsának szerepe hivatalosan megszűnt. Kedvező fejleménynek tekinthetjük, hogy a félelmek ellenére az új országgyűlés nem a TFG létszámában leredukált változata lett: a Szomáli Szövetségi Parlament képviselőinek csupán egyharmada került ki az előző ciklus honatyái közül, ami tekintettel a TFP 550 fős keretére, komoly eredménynek tekinthető.¹¹⁷⁶

Augusztus 28-án az átmenet lezárulásának újabb jeleként a frissen kinevezett parlament megválasztotta házelnökét Mohamed Osman Jawari személyében. Jawari megválasztása jó láttele volt a szomáli belpolitikának: a korábbi országgyűlési elnök, Sharif Hassan Aden a Rahanweyn klánból származott. A klánok közti egyensúly értelmében a házelnök posztját általában a Rahanweyn klán tagja tölthette be, míg a két nagy klán, a Hawiye és a Darod az állam-, illetve kormányfői posztokért küzdött. Sharif Hassan Aden azonban indulni szeretett volna az elnöki székért, ezért – saját klántársával szemben – komoly kampányt folytatott annak érdekében, hogy a parlament vezetője a Darodok közül kerüljön ki. Jawari megválasztása Sharif Hassan államfői aspirációinak végét jelentette, mert klánja „elhasználta” politikai pozícióját. Komoly előrelépésnek számított, hogy a szomáli parlamentben, ahol nem voltak ritkák a tettelegességgig fajuló viták, a háromfordulós szavazás már-már valóban demokratikus mintákat idézett: a jelöltek visszalépésének köszönhetően Jawari nagy többséggel nyerte el a honatyák támogatását.¹¹⁷⁷

Ilyen előzmények után került sor 2012. szeptember 10-én a szomáli elnökválasztásra, amely egyes kommentárok szerint 40 év után az első ilyen jellegű esemény volt Szomáliában. A választás kimenetele meglepte a kívülállókat, és sokakban reménysugarat ébresztett az ország pozitív jövőjével kapcsolatban. Mindenki arra számított ugyanis, hogy a TFG vezető politikusainak egyike nyeri el az államfői posztot. A legtöbben a „két Sharif” párharcára számítottak, esetleg a miniszterelnök, Mohamed Ali Gaas vagy az élénk kampányt folytató

¹¹⁷⁴ Technical Selection Committee approves 202 parliamentarians 2012.

¹¹⁷⁵ Puntland Condemns Former TFG President's Political Interference 2012.

¹¹⁷⁶ Hassan Sheikh Mohamud Elected as President 2012.

¹¹⁷⁷ Federal MPs vote Mohamed Osman Jawari as new Parliament Speaker 2012.

puntföldi elnök, Farole győzelmére. Ezt vetítette elő, hogy a korábbi küzdelem a képviselői helyekért eleve nem volt olcsó mulatság: állítólag 25 000 USD-be is belekerült egy-egy pozíció megszerzése. Ezek után mindenki azt várta, hogy a korrupció csatornáin keresztül milliós vagyonra szert tevő régi elit tagjai közül kerül ki a győztes.¹¹⁷⁸

A várakozások azonban nem igazolódtak, ugyanis egy viszonylag ismeretlen politikus, az 57 éves Hassan Sheikh Mohamud nyerte el a szavazatok oroszlánrészét, a 269-ből 190 voksot. Az előző elnököt, Sharif Ahmedet mindössze 79-en támogatták.

Az előző államfővel szemben Hassan Mohamud nem számított veterán politikusnak. Az új elnök pályája nagy részét különféle ENSZ-ügynökségeknél és NGO-knál, illetve az oktatásban töltötte. Munkatársa volt a UNICEF-nek, a UNDP-nek és más szervezeteknek (Life and Peace Institute, Interpeace) Dél- és Közép-Szomáliában, illetve megfordult a tudományos világban is (a mogadishui Simad Egyetem dékánja volt, valamint hosszabb-rövidebb ideig dolgozott az Oxfordi Egyetemen, a Center for Refugee Studies-nál, illetve többek között a Center for Research and Dialogue-nál). 2011-ben megalakította a Béke és Fejlődés Pártot (Peace and Development Party), amelynek vezetőjeként a TFG, az átmenet körüli anomáliák, illetve a korrupció egyik fő kritikusává lett.¹¹⁷⁹

Alaposabban szemügyre véve Mohamud hátterét azonban már felsejlenek a szomáli politika hagyományos erővonalai. Az új elnök ugyanúgy a Hawiye kláncsalád Abgal ágából származik, mint elődje, Sharif Ahmed. Mohamud szoros kapcsolatokat ápol a mérséklet al-Islah iszlamista csoporttal, annak számos szociális akciójában (iskola- és kórházépítés, egyetemszervezés) vett részt az elmúlt évtizedekben. Ugyanakkor nem tartozott közvetlenül az Ahlu Sheikh csoporthoz, Sharif Ahmed platformjához. Egyes információk szerint Mohamud azért is kapott nagy támogatást, mert több más iszlamista csoporttal is jó viszonyt ápolt, sőt egyes személyi kötődéseken keresztül a radikális szervezetek soraiban (elsősorban a Hizb al-Islamban) is rendelkezett kapcsolatokkal, ami megkönnyíthette a felek közti esetleges jövőbeni tárgyalásokat.¹¹⁸⁰ Mohamud azzal, hogy – jelenlegi ismereteink szerint – távolt tartotta magát az elmúlt évtizedek romboló belpolitikai küzdelmeitől, és ehelyett a civil szférában, a segélyszervezeteknél, valamint az akadémiai világban tevékenykedett, a szomáli társadalom körében komoly népszerűségre tett szert. Kérdés persze, hogy a politikai frontvonalba kerülve nem fog-e ez gyorsan erodálódni.

¹¹⁷⁸ Baby Steps. Somalia's Government 2012.

¹¹⁷⁹ Hassan Sheikh Mohamud Elected as President 2012.

¹¹⁸⁰ 'Planned infiltration' of Somalia security forces by Al Shabaab: sources 2012.

IV.5.3. A szomáliai helyzet 2012 őszén

Hassan Mohamud megválasztásával és az átmeneti periódus nyolc – vagy épp, ha szélesebb perspektívában vizsgáljuk, huszonkét – évének lezárulásával Szomáliában sokak szerint új korszak köszöntött be. Ennek elengedhetetlen előfeltétele volt az al-Shabaab visszaszorítása, illetve a kemény harcok árán elért széles politikai konszenzus a szomáli államépítés folytatásában.

A szomáli *Roadmap* végigvitele elképzelhetetlen lett volna azon erőfeszítések nélkül, amelyeket az *AMISOM* és az SNA tett Mogadishu és a többi nagyváros megtisztítására. Uganda és Burundi a legszerényebb becslések szerint is több száz halottat veszített a szomáliai harcok elmúlt hat évében, de más források alapján az áldozatok száma ezres nagyságrendű is lehetett. A SIPRI adatai szerint 2011-ben az ISAF után az *AMISOM* volt az év legvéresebb missziója 94 halottal.¹¹⁸¹ A kenyai külügyminiszter-helyettes egyik nyilatkozata alapján viszont addig közel 2 700 AU békefenntartó veszítette életét Afrika szarván.¹¹⁸² A titkolózásáról híres ugandai hadsereg ezt cáfolta, azt állítva, sebesültekkel együtt sem érik el veszteségeik az 500 főt, és a burundi áldozatok száma is hasonlóan alakulhatott.¹¹⁸³ Kenya saját bevallása szerint 36 katonát veszített az összecsapásokban.

Bármi is legyen a pontos szám, az afrikai békefenntartók áldozatvállalása – még akkor is, ha kormányaikat elsősorban gazdasági és politikai tényezők mozgatták – vitathatatlan. A TFG saját erejéből képtelen lett volna megszabadulni a lakosság többsége számára is elfogadhatatlan al-Shabaab uralmától. A nemzetközi szereplők egyéb erőfeszítései a stabilizációra – a TFG politikai támogatása, az SNA kiképzése és részben felszerelése, az alkotmányozási folyamat erőltetése, a fejlesztési segélyezés, a kalózkodás elleni harc, az éhínség enyhítésére érkező segélyszállítmányok, a médiafigyelem, amelyek ezt lehetővé tették, valamint a magánszektor részéről egyre inkább teret nyerő beruházások – mind eredménytelenek lettek volna, ha a szélsőséges iszlamisták maradnak az urak a fővárosban, illetve Dél- és Közép-Szomáliában, nem beszélve arról, ez milyen hatással járhatott volna az ország viszonylag jól vagy jobban működő régióira – Szomáliföldre, Puntföldre – nézve, ahová a fővárosi tűzfészekre koncentráló al-Shabaab már nem terjeszthette ki uralmát.

Félreértés lenne persze arról beszélni, hogy Godane szervezete végső vereséget szenvedett. A nagyvárosok fölötti kontrollt az al-Shabaab ugyan elvesztette, vidéki bázisai azonban erősek maradtak. Bay és Bakool tartományokban, illetve Gedóban fő toborzási

¹¹⁸¹ SIPRI 2012, 107.

¹¹⁸² Kenyan official: 2,700 Ugandans dead in Somalia 2012.

¹¹⁸³ Uganda, Burundi lost 500 soldiers in Somalia said UPDF spokesperson 2012.

közössége, a Rahanweyn lakosság körében a szervezet továbbra is erős beágyazottsággal rendelkezett, és a szövetségesek csak korlátozott erőfeszítésekre vállalkoztak a vidék megtisztítására. A szervezet más csoportjai a nyomás alól északra húzódtak, és a Golis-hegységben fekvő Galgala környékére vették be magukat, csatlakozva az itteni renitens hadúr, Mohamed Said Atom milíciájához. A puntföldi kormány folyamatos hadjáratokkal igyekezett gyengíteni erejüket, de az északi területek biztonsága az al-Shabaab beszivárgása miatt kétségtelenül romlott, ami 2012 végére Szomáliföldön is éreztette hatását.¹¹⁸⁴

Az iszlamisták merényletei sem szűntek meg teljesen. Az alkotmányozó gyűlést például félbe kellett szakítani, mert a szélsőségesek aknavetőkkal bombázták az ülés helyszínét.¹¹⁸⁵ Szeptember 12-én, Hassan Mohamud frissen megválasztott államfőnek a Jazeera Hotelben egy kenyai delegációnak tartott előadását zavarta meg két öngyilkos merénylet és két fegyveres akciója. A katonának öltözött támadók nem jutottak át a biztonsági apparátuson, így a robbanásokban csak az SNA és az *AMISOM* négy tagja, a merénylet és járókelők veszítették életüket.¹¹⁸⁶ Mohamud hidegvérét dicséri, hogy testőrei kérése ellenére nyugodtan folytatta beszédét. „Azok az események,” – ecsetelte a némileg feszült kenyai delegációnak – „mint amilyen épp most zajlik az épület előtt, még folytatódni fognak egy ideig, de biztos vagyok benne és meggyőződésemm, hogy ezek az utolsó ilyen jellegű akciók.”¹¹⁸⁷ Az elnök arra is utalt, hogy az elmúlt hónapokban ez volt az egyetlen ilyen jellegű támadás.

Mogadishu persze 2012 őszére sem vált turistaparadicsommá, és az al-Shabaab merényletei időnként megrázták a fővárost. Ezek intenzitása azonban sokat csökkent 2011 és 2012 ősze között. A 2011. őszi megfélemlítő hadjárat után az iszlamisták terrorsejtjeit jórészt kiszorították a fővárosból. A konszolidációnak számos egyértelmű jele mutatkozott. Másfél évtized után ismét magas szintű külföldi delegációk látogattak a városba, ami még 2010-ben is elképzelhetetlen lett volna. 2011. október 18-án – két nappal az *Operation Linda Nchi* megindítása és két héttel az oktatási minisztérium elleni, száz halálos áldozatot követelő öngyilkos merénylet után – Moses Wetangula külügy- és Yusuf Haji védelmi miniszterek vezetésével kenyai delegáció érkezett Mogadishuba, hogy a két ország közti együttműködésről, az al-Shabaab elleni műveletek koordinálásáról tárgyaljanak. A találkozót a terrorcsoportok merénylete sem tudta megzavarni: a szomáli biztonsági erők és az *AMISOM*

¹¹⁸⁴ Atom Militia Declairs Allegiance to al-Shabaab 2012.

¹¹⁸⁵ Somali National Constituent Assembly continues despite mortar attack 2012.

¹¹⁸⁶ Newly elected President Hassan and foreign dignitaries survive multiple bomb blasts 2012.

¹¹⁸⁷ Suicide bombers target new Somali President 2012. A támadás idején készült felvételek megtalálhatók a cikkben.

felkészültségét jelezte, hogy az öngyilkos akcióra több mérföldre a találkozó helyszínétől került sor: az al-Shabaabnak esélye sem volt elérni az értékes célpontokat.¹¹⁸⁸ Decemberben az ENSZ-főtitkára, Ban Ki-moon – igaz, az ilyenkor szokásos öltöny helyett repeszvédő mellénybe bújtatva – látogatott Szomáliába. Utoljára 1993-ben járt a világszervezet első embere az országban. A főtitkári delegációt ráadásul már nem az Aden Adde reptéren fogadták, mint korábban a kenyaiakat, hanem Villa Somaliában, a város központjában. Ban Ki-moon látogatása kifejezte az ENSZ elkötelezettségét a kelet-afrikai államépítésben, egyben azt is szimbolizálta, hogy minden visszássága ellenére (korrupció, belharcok) elismeri a TFG-t az ország és a szomáli nép törvényes képviselőjének.¹¹⁸⁹ Ezzel párhuzamosan a főtitkár – hangsúlyozva a világszervezet elkötelezettségét – bejelentette, hogy az ENSZ Szomáliáért Felelős Politikai Irodája (UN POS), amely eddig a biztonságosabb Nairobiban székel, januártól visszaköltözik Mogadishuba, ami 2012 elején meg is történt.¹¹⁹⁰ Az év folyamán az ENSZ különféle ügynökségei megerősítették jelenlétüket a fővárosban, és az al-Shabaab visszaszorításával párhuzamosan megkezdődött vidéki terjeszkedésük is.¹¹⁹¹ A világszervezet visszatérése ahhoz is lökést adott, hogy a különböző államok újranyissák szomáliai nagykövetségeiket. Az etiópok, a dzsibutiak, a szudániak és a jemeniek mellett 2012 őszén már Törökország is rendelkezett diplomáciai képvisellel Afrika szarván,¹¹⁹² valamint Olaszország és Nagy-Britannia is fontolgatta nagykövetségeinek újraindítását.

A szomáli lakosság a külföldi delegációk visszatérésénél minden bizonnyal többre értékelte azonban azokat az előrelépéseket, amelyek a mindennapi élet terén történtek, és amelyek Mogadishut és a vidék már ellenőrzött területeit érintették. 2011 októberében újranyitott a súlyos harcok idejére jórészt kiürült Bakara piac, ami komoly könnyebbéget jelentett az ott élőknek.¹¹⁹³ Az üzletek, bárók, teázók többsége ismét üzemelt, bár a merényletek miatt még 2012 áprilisában is mindenki gyanakodva figyelte azokat, akik nagy táskával a hátukon közlekedtek.¹¹⁹⁴ A lakosság ismét szabadon mozoghatott a különféle kerületek között, amelyeket már nem választottak el lövészárkok és barikádok. Részben a külföldi diaszpóra segélyeire is építve megkezdődött több út leburkolása, a város mentő- és tűzoltóautókat kapott. A minnesotai szomáli közösség iskolát építtetett. A török segélyszervezet, az IHH 2,5 millió USD-ből árvaházat hozott létre, ahol a polgárháború

¹¹⁸⁸ Al-Shabaab launches Mogadishu car bomb attack as Kenyan assault intensifies 2011.

¹¹⁸⁹ UN's Ban Ki-moon in Mogadishu on Somalia visit 2011

¹¹⁹⁰ Return of UN political presence to Mogadishu 'historic' step, says envoy 2012.

¹¹⁹¹ 2 United Nations agencies to open offices in Beledweyne 2012.

¹¹⁹² Somalia – Embassies and Consulates 2013.

¹¹⁹³ Bakara Market Officially Re-Opened 2011.

¹¹⁹⁴ Life Goes on in Mogadishu but Suspicion Abounds 2012.

évtizedeiben szüleiket elvesztő gyerekek közül 300-an kaptak szállást, illetve összesen 1 200 diák járhat majd a létesítmény iskolájába.¹¹⁹⁵ Megkezdődött a hiányzó közvilágítás kiépítése, amely az otthonosság mellett a város biztonságát is erősítette.¹¹⁹⁶

Mogadishuban ismét teret kaptak a tömegrendezvények. A szomálik megint hódolhattak hagyományos szenvedélyüknek, a futballnak és a kosárlabdának. A Lujino Stadionban, amely korábban az al-Shabaab egyik fő bázisa volt, most újra a játékosok és nézőik vették át a hatalmat, és sor kerülhetett a különféle csapatok közti nemzeti kupára. Az esküvői szertartásokon már nem volt tilos a szélsőségesek által „iszlámellenes”-nek bélyegzett tánc és zene. Megnyitottak a nyugati típusú éttermek, sőt ismét szabadon látogathatóvá vált a főváros gyönyörű tengerpartja, ahol a nők és férfiak közösen fürdőzhetnek. A szebbik nem képviselői újra lehetőséget kaptak arra, hogy a köztereken és középületekben egy társaságban legyenek a férfiakkal, sőt az autósiskolákban is feltűntek a női tanulók, ami az al-Shabaab idejében elképzelhetetlen lett volna. Nagy tömegeket vonzottak a szomálik körében népszerű verses estek.

A külföldi befektetők is elkezdtek visszaszállingózni a városba. Megnyitott az első magánbank, amely 10 biztonsági őrtől védve nyújtotta szolgáltatásait a lakosságnak. A legfontosabb áttörést mégis az jelentette, hogy a világ egyik legnagyobb légitársasága, a Turkish Airlines megindította rendszeres járatát Isztambul és Mogadishu között.¹¹⁹⁷ A török légitársaság gépei heti kétszer, kedden és csütörtökön repültek a szomáli fővárosba Kartúm érintésével, visszafelé pedig szerdán és pénteken indultak.¹¹⁹⁸ A Turkish Airlines lépése jól illeszkedett abba a stratégiába, amelynek keretében Törökország az elmúlt években Szomália egyik legfőbb támogatójává nőtte ki magát: 2011. augusztusában Recep Tayyip Erdogan török miniszterelnök lánya kíséretében hosszú évtizedek után az első állami vezető volt, aki a jókívánságokon túlmenően személyesen kereste fel az Afrika szarván fekvő országot. Ankara 115 millió USD-t adományozott a 2011-es éhínség megfékezésére, és nem utolsósorban rábírta az Iszlám Együttműködési Szervezet 40 tagját egy 350 millió USD-s, Szomáliának szánt keret létrehozására. A törökök emellett számos infrastrukturális beruházás, kórház és iskolaépítés fő támogatói lettek.¹¹⁹⁹ Helyi információk szerint 2012 elején csak Mogadishuban

¹¹⁹⁵ Mogadishu Begins Rebuilding 2012.

¹¹⁹⁶ Bakara Market Gradually Lights Up 2012.

¹¹⁹⁷ Sports, art, streetlights: A new life in Mogadishu 2012.

¹¹⁹⁸ Turkish Airlines begins service to Mogadishu 2012.

¹¹⁹⁹ Turkish Airlines Fly to Mogadishu 2012.

ezres nagyságrendben dolgoztak különféle török állami és segélyszervezeti alkalmazottak, miközben az ENSZ csupán néhány tucatnyi külföldi munkatárssal rendelkezett a városban.¹²⁰⁰

Mindezt összevetve tehát elmondhatjuk, hogy Szomália valóban komoly változásokon esett át az elmúlt években. Óriási előrelépés történt a biztonság terén, az államépítési folyamatban, valamint ezekkel szoros összefüggésben a mindennapi élet minőségében. A legfontosabb kérdés ezzel kapcsolatban azonban az, hogy mindez a közeljövőben mennyire bizonyul fenntarthatónak. Szomáliának az elmúlt húsz évben is voltak pozitív, reményteli pillanatai. A belpolitikai szereplők pillanatnyi érdeke és egyéni haszonlesése, a környező államok biztonságpolitikai célkitűzései vagy épp a nem megfelelő helyzetfelismerés azonban a kedvezőnek tűnő folyamatokat is gyakran negatív irányba térítette el. Mint láthattuk, a jelenlegi *Roadmap* és az elnökválasztás kapcsán is tetten érhetők voltak ezek a tényezők. Az al-Shabaab és a szélsőségesek elleni harc rövid időre egy táborba egyesítette a mérsékelt erőket, de a köztük feszülő ellentétek ettől még nem tűntek el. A radikálisok visszaszorulásával párhuzamosan felerősödtek a hagyományos, klánok közti ellentétek, valamint a főváros és a vidék, illetve a központi kormányzat és a regionális – a helyi klánok által dominált és legtöbbször a hagyományos nepotista módon működtetett – „adminisztráció” szembenállása. Puntföldnek, Galmudugnak, az ASWJ által uralt Hirannak és újabban Jubaföldnek – Szomáliföldről nem is beszélve – az autonómia erősítését célzó törekvései egyaránt gyengítették a nem túl stabil Szövetségi Kormány és Parlament pozícióit. Félő, hogy kellő kontroll híján a szomáli belpolitika – ahogy erről egy korábbi tanulmányunkban írtunk¹²⁰¹ – ismét visszatér a kilencvenes évek gyakorlatához, és az ország nagy része újra a hadurak irányítása alá kerül – csak most épp a „galmudugi biztonsági erők parancsnokának” vagy „Awdal autonóm tartomány elnökének” fogják hívni őket.

Komoly konfliktusforrás maradt a szövetségi intézmények, illetve a régiók közti tisztázatlan hatáskörök ügye. Egyre inkább formálódni látszik egyfajta szövetség a helyi szintű adminisztrációk között Mogadishuval szemben.¹²⁰² A működő központi kormány gondolata a szomálik széles tömegei számára továbbra is egyenértékű a Barre-rezsimmel, így mindent igyekeznek elkövetni annak érdekében, hogy gyöngítsék a szövetségi intézménystruktúrát. Ugyanakkor a vidéki közigazgatás szintén képtelen arra, hogy komoly állami funkciókat lásson el. Az egymást kioltó erőfeszítések pedig végső soron a jelentősen meggyengült, de teljesen le nem győzött al-Shabaab malmára hajtják a vizet. Ne feledjük, az

¹²⁰⁰ „A” interjúalany.

¹²⁰¹ Marsai 2011c.

¹²⁰² Jubaland delegation arrives in Puntland and meets Galkayo city council 2013.

iszlamista már a kilencvenes évek közepén, illetve 2006-ban is súlyos vereséget szenvedtek, mégis képesek voltak új lendületet adni mozgalmuknak. Ha a vér és verejték árán elért eredményeket nem sikerül stabilizálni, és meggyőzni arról a szomáli társadalmat, hogy politikai elitjük valóban értük dolgozik, a szélsőségesek visszatérése könnyen megvalósulhat. Márpedig amíg a szomáli politikusok egymás ellen viaskodnak a hatalomért, nehezen képzelhető el az életszínvonal emelése, az infrastruktúra fejlesztése, a működő közigazgatás kiépítése.

Mindezek miatt továbbra is megkerülhetetlen a külföldi szerepvállalás kérdése. Félreértés ne essék, a donorközösség nem emberszeretetből, hanem nagyon is nyilvánvaló gazdasági, biztonságpolitikai és geostratégiai érdekekből áldoz euro- és dollármilliárdokat Afrika szarvára. Ebben szerepet játszik a szállítási utak védelme, a dzsihádisták előretörése elleni küzdelem, a polgárháború regionális kihatásai elleni fellépés éppúgy, mint a migrációtól való félelem vagy épp Szomália eddig jórészt feltáratlan, de egyesek szerint nem elhanyagolható ásványkincs- és nyersanyagkészletei (kvarc, gipsz, vasérc, kőolaj, urán, talán arany is).¹²⁰³ Ugyanakkor ezeket a tényezőket nem szabad túlbecsülnünk, és összeesküvés-elméleteket is szükségtelen gyártanunk. Mint a kilencvenes évek történéseit vizsgálva megállapítottuk, Szomália épp azért juthatott el idáig, mert egyetlen fontos nagyhatalomnak sem fűződtek hozzá közvetlen érdekei. Bár az ország területén minden bizonnyal találhatók különféle nyersanyag-lelőhelyek, kétséges, hogy Szomália válna a 21. század Szaúd-Arábiájává vagy Kongójává. Ráadásul a bányászati befektetések megkövetelik a biztonsági helyzet további javulását a vidéki területeken, amelyek jó része még ma is az al-Shabaab fennhatósága alatt áll. Nem lehet kőolajvezetékot vagy több milliárdos bányát építeni ott, ahol bármelyik pillanatban sor kerülhet a fegyveresek támadására.

Mindez azért fontos, mert a donorközösség szerepvállalásának megvannak a határai. A Nemzetközi Kontaktcsoport nyugati szereplőin jól érzékelhetőek a kimerülés jelei, márpedig az alkotmányozás végigvitele vagy az elnökválasztás megtartása jórészt rajtuk múltott. Az európai és észak-amerikai fővárosokban azonban a legtöbben már szívesen megszabadulnának a szomáli problémától. A legtöbb megkérdezett diplomata egyetértett abban, hogy a nyugatiaknak elege van Szomáliából, megbízhatatlan és opportunistá politikusaiából, véget nem érő konfliktusaiból.¹²⁰⁴ Márpedig mindez azért roppant veszélyes, mert a külföldi ösztökélés nélkül a szomáli államépítés könnyen újabb anarchiába fulladhat. A Szomáliával foglalkozó szakemberek egységes hozzáállása a jelenlegi szomáli helyzettel

¹²⁰³ Mining in Somalia: Overview 2013.; Somalia 2013.

¹²⁰⁴ „A”, „B”, „D”, „E” interjúalanyok.

kapcsolatban az óvatosság, esetenként a szkepticizmus volt. Ahogy az egyik EU-tagállam katonai attaséja modellezte, a jelenlegi fejlődés kétségtelen. Ahhoz azonban, hogy Szomália elérje a szükséges belső kohéziót, és az országot magára lehessen hagyni, még legalább húsz év hasonló intenzitású erőfeszítései lesznek szükségesek – amíg felnő egy új generáció. Ha ezen periódus bármely pontján a donorközösség leveszi a kezét Afrika szarváról, Szomália nagy valószínűséggel ismét visszahull a káoszba.¹²⁰⁵ Márpedig kétséges, hogy a fennálló viszonyok között (euróválság, Egyesült Államok változó külpolitikai orientációja) biztosított lenne a nyugati államok hosszú távú elköteleződése Kelet-Afrika iránt. Bárhogy lesz is, ez már a jövő zenéje, és messze túlmutat nem csupán vizsgálódásunk, de a történettudomány keretein is.

IV.6. Összegzés: Szomália rövid időtartama

A disszertáció befejező részében bemutattuk a szomáliai eseménytörténet elmúlt fél évszázadát, arra koncentrálva, miként zajlott le az ország felépítése, majd milyen hibás döntések, külső és belső hatások láncolata vezetett el az 1991-es összeomlásig. Ezt követően részletesen vizsgáltuk az 1990-es évek anarchiáját, majd az iszlamisták felemelkedését. A befejező fejezetekben pedig bemutattuk a szélsőségesek és a központi kormányzat, valamint a mögöttük álló donorközösség harcát, amely az al-Shabaab visszaszorításához, illetve a Szomáli Szövetségi Kormány és Parlament megalakításához vezetett.

Mindezek során igazoltuk a disszertáció első tételét, és bemutattuk, hogy a szomáli társadalom mélyebb struktúrái, a klánok miként befolyásolják a belpolitikai folyamatokat. Ezek erejét jelezte, hogy még olyan, látszólag egységes ideológiájú csoportok, mint az al-Shabaab esetében is a mélyben mekkora erővel működtek ezek a tényezők, és hogy a válságok hatására még ezek a szereplők is – hasonlóan például a Barre-éra csoportjaihoz – a hagyományos klánkötelékekhez nyúltak vissza. Némi leegyszerűsítéssel az eseménytörténeti elemzés is azt igazolja, hogy függetlenül az uralkodó adminisztráció lététől vagy nem lététől, illetve az uralkodó politikai ideológiáktól, a modernkori szomáli történelem is leírható a klánok közti hatalmi dinamikák mentén.

Ugyanakkor ez nem abszolutizálható, ahogy a második tételben is állítjuk. Szomáliföld példája jól igazolja, hogy például a különálló brit gyarmati örökség képes volt egy teljesen új „északi” identitással felruházni a terület klánjait. De nem feledkezhetünk meg

¹²⁰⁵ „E” interjúalany.

arról sem, hogy például a TFG és az al-Shabaab kötelékében gyakran ugyanazon klánok tagjai néztek egymással farkasszemet a csatatereken. A kilencvenes évek anarchiája is sokat gyengített a hagyományos társadalmi viszonyokon. Mindezt összegezve azt mondhatjuk, hogy az „új Szomália” társadalma ma az átmenet fázisában van. A klánkeretek sokat gyengültek az elmúlt ötven év során, de még mindig komoly befolyással rendelkeznek, és hosszú távon kérdéses, hogy egy új identitás (a diaszpóra által erőltetett nacionalizmus vagy a politikai iszlám) képes lesz-e tartósan felülmúlni. Az 1960-2012 közötti időszak azt igazolta, hogy változás csak a viszonylag stabil, komoly válságoktól mentes periódusokban érhető el, és kérdéses, hogy a következő évek ilyenek lesznek-e. Komolyabb földindulások esetén ugyanis a szomálik még mindig jobban bíznak a klánokban, mint a politikai ideológiákban. Azt, hogy a klánrendszert nem lehet egyik napról a másikra meghaladni, jelzi, hogy a 4.5-ös formulával az a közeljövő szomáli belpolitikájának is fontos és elismert sarokkövévé vált.

Itt szeretnék utalni a politikai iszlám szerepére a szomáli belpolitikában (d. melléktétel). Bár az elmúlt tíz év alapján sokak számára úgy tűnhet, hogy ez lesz az új irány az ország számára, ezzel kapcsolatban nem árt óvatosnak lennünk. A klánküzdelem felsejlése a háttérben, az erősödő regionalizmus, az etióp, ugandai és kenyai befolyás növekedése azt mutatja, hogy legalább olyan erős tényezők dolgoznak a politikai iszlám visszaszorításán, mint térnyerésén – nem beszélve azokról a történeti példákról (ld. Sayyid Hassan tevékenysége), amelyek azt mutatják, hogy a politikai iszlám eddig nem volt képes tartós hatást kifejteni a térségben.

A civil adminisztráció, Barre tevékenysége vagy Szomáliföld példája bizonyította harmadik tételünket, amely szerint a szomáli államépítés nem volt eleve kudarcra ítélve, sőt, komoly eredményeket sikerült felmutatni. Ez azért is fontos, mert úgy tűnik, minden nehézsége ellenére a modern állam intézménye az elmúlt ötven évben sikeresen megvetette a lábát Afrika szarván: függetlenül ugyanis attól, hogy működik-e vagy sem, nemcsak az elit, de a lakosság körében is többé-kevésbé konszenzus uralkodik ennek a keretnek a szükségességéről. Az más kérdés, hogy azt milyen tartalommal és mélységben szeretnék feltölteni az egyes szereplők.

Negyedik állításom igazát a külső és belső szereplők felelősségéről az 1991-es államkudarcban igazolta az ogadeni háború bemutatása, illetve az 1990 körüli nemzetközi légkör, valamint az ENSZ-műveletek körülményeinek elemzése. A kilencvenes évek anarchiájának fenntartása alapvetően az új szomáli elit felelősségére hívta fel a figyelmet, amely közvetlenül hozzájárult az iszlamisták felemelkedéséhez. Ugyanakkor a külvilág hosszan tartó közömbössége, majd Etiópia és az Egyesült Államok elhibázott lépései, a keleti

és nyugati donorok közti vetélkedés nem segítette elő a szomáliai állapotok konszolidálódását.

A belső szereplők felelősségét emeli ki ötödik tételünk a szétszakad szomáli társadalomról. A 20. század közepétől formálódó új szomáli elit rohamléptekkel igyekezett végrehajtani az ország modernizációját és levezényelni a kapitalista világrendszerbe való integrációt. Ennek során azonban gyakran nem vette figyelembe a lakosság igényeit, és a sikerek érdekében autoriter eszközökhöz folyamodott. Ez az 1990-es évekre olyan mértékű különállást eredményezett, amelynek eredményeképpen a politikai vezetők, hadurak szinte semmiféle tekintettel sem voltak az ország lakosságának igényeire. Csak a mérsékelt iszlamisták felemelkedése hívta fel a figyelmet arra, hogy hosszú távon a szomáli elit sem lehet saját népének ellensége. A szomáliföldi államépítés példáját, az alulról történő építkezést és a hagyományos klánkapcsolatokat kiaknázó modellt a déli területek elitje is kénytelen volt alkalmazni, hogy megnyerje a lakosságot a szélsőségesek elleni küzdelemhez. Ez azonban továbbra sem jelenti azt, hogy a társadalmi integráció befejeződött volna. Jól látszik ez a főváros és a regionális centrumok közti vetélkedésben is.

Mindezek túlmenően nem szabad megfeledkeznünk a „régis Szomáliáról” sem. Ha egy térképen ábrázoljuk a disszertációban felsorolt földrajzi egységeket, városokat, akkor igazolódni látszik a „két Szomália” elmélete. A rövid időtartamot vizsgáló rész földrajzi központja szinte teljes egészében Mogadishu, illetve Benadir és a folyóvölgyek nagyvárosai. Miközben arról beszélünk, hogy az al-Shabaab 2009-ben fokozatosan ellenőrzése alá vonta a déli területeket, ez valójában csak a nagyobb városokat jelentette: hisz a szervezet legfeljebb 15 000 harcosa fizikailag sem lehetett képes arra, hogy szilárdan kézben tartson egy több mint négy Magyarországnyi területet – főleg, hogy fegyveres erejének nagy része a fővárosban koncentrálódott.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk Barre szerepét. A tábornok kétségtelen hibái ellenére oroszlánrészt vállalt a modern Szomália megteremtésében. Központosító törekvéseiben alig különbözött a fokozatosan egypártrendszerre kiépítő SYL gyakorlatától, és mind az ogadeni háború felvállalásával, mind a fegyverkezéssel csupán a civil adminisztráció gyakorlatát vitte tovább. Ugyanakkor a belső fékek kiiktatásával, fokozódó diktatórikus hajlamaival saját eredményeit ásta alá, és azzal, hogy képtelennek bizonyult az ellenzékkel való kiegyezésre és a békés távozásra, 1991-ben katasztrófába sodorta az országot.

V. Befejezés

A 20. század hajnala egy állam nélküli, a külvilágtól alapvetően elzárt, heterogén társadalmat talált Afrika szarván, amely még nem sejtette, hogy a partjainál kikötött európaiak hatására a következő évszázad alaposan átalakítja mindennapi életét. A kapitalista világrendszer fokozatosan vetette meg a lábát a mai Szomália területén, és ahová eljutott, nem csupán a termelési módszereket, de sok esetben a társadalmat, a politikai életet és a kultúrát is megváltoztatta. Mindenek előtt – vagy fölött – pedig meghonosította Európa legfontosabb exportcikkét, a modern államot. Mint láttuk, a területen élő csoportoknak nem sok választásuk volt a tekintetben, hogy szeretnék-e ezeket a változásokat, és belső struktúráik, mint a klánrendszer vagy a nomád életmód nem tették zökkenőmentessé a folyamatot. Ugyanakkor az átrendeződő viszonyok legnagyobb haszonélvezője, az új elit – délen az adminisztráció, északon a kereskedők – felismerte, hogy hosszú távon nem dacolhat a külső hatásokkal, és a modernizáció élére állt. Mindez elősegítette az ország függetlenségének megszerzését, és azt, hogy 1960-ban már egy öntudatos, a világ felé nyitott és a nacionalizmus eszméjétől felvértezett csoport vághatott bele a frissen megszületett állam, Szomália felépítésébe. A külvilág követelményei által diktált, gyors modernizáció azonban csak szilárd centrális struktúrák által volt kivitelezhető, ami óhatatlanul az állam autoriter vonásait erősítette. Siad Barre hatalomra kerülésével ez a helyzet de iure is állandósult, ugyanakkor a központosított hatalom valóban komoly eredményeket tudott felmutatni. A nacionalizmust tápláló irredentizmus, illetve a külső körülmények alakulása azonban az ogadeni háborúba való belesodródáshoz vezetett, ami alapjaiban rendítette meg az addigi sikereket. A gazdaság kibontakozását hosszú távon gátolta az olaszoktól örökölt gazdaságpolitikai megközelítés, a nyolcvanas évek ígéretes próbálkozásai az újrakezdésre pedig a nemzetközi rendszer változásai, illetve az egyre diktatórikusabbá váló rezsim miatt már nem érhatték el a kitűzött célokat. A kilencvenes évek anarchiájában a szomáli állam látszólag teljesen megszűnt létezni, és az 1992-95 közötti kísérletek után a külföld is magára hagyta az országot. A 2001. szeptember 11-e utáni megváltozott nemzetközi viszonyok, illetve a szomáli belpolitika fejlődése, nevezetesen az iszlamisták felemelkedése azonban ismét az érdeklődés homlokterébe sodorta Afrika szarvát. Az iszlamisták, illetve a nyugati donorok által támogatott szekuláris elit párharcának szintéziséből – súlyos zsákutcák után – 2009-re egy többé-kevésbé mind a donorok, mind a szomálik számára elfogadható megoldás kristályosodott ki. Mindehhez elengedhetetlenek voltak az 1991 után is továbbélő állami

hagyományok, az árnyékgazdaság működése, illetve a diaszpóra intenzív támogatása. Így a belső vetélkedések és viszályok ellenére az átmeneti folyamat lezárásával 2012 őszére Szomália ismét a nemzetközi közösség teljes jogú tagjává vált, és 21 év elteltével úgy tűnt, az ország többet jelent pusztá földrajzi fogalomnál. Ezzel azonban óvatosságnak kell lennünk: csak az idő fogja megmutatni, hogy a 2012-ben felálló struktúrák mennyire lesznek tartósak, és hogy ez az év valóban olyan fontos korszakhatárnak bizonyul-e a szomáli állam történetében, mint 1991.

A szomáli államiság elmúlt ötven évének története tele van az egymással gyakran ellentétes hatásokkal, törekvésekkel, amelyek hol erősítették, hol kioltották egymást. A braudeli módszer lehetővé tette ezen vektorok elkülönítését és szétszalazását, majd ezt követően egymásra gyakorolt bonyolult dinamikáik bemutatását. Ezáltal a disszertáció az uralkodó megközelítésekkel szemben nem próbálta egyetlen szempontra szűkíteni a szomáli államépítés és összeomlás magyarázatát, hanem ezeket egységként kezelve igyekezett bemutatni az 1960 és 2012 közötti dinamikák összességét, amelyek meghatározták Szomália történelmét.

A disszertáció eredményei azt mutatják, hogy az államiság kiépítése Afrika szarván nem bizonyult reménytelen vállalkozásnak. Ugyanakkor nincsen semmiféle biztos recept: a történelem különös konstellációi következtében a legjelentéktelenebbnek tűnő elemek is döntő szerepre tehetnek szert az események folyásában. Mindezek kellő óvatosságra intenek minket a szomáli államiság jövőjével kapcsolatban, és az óvatos optimizmuson túl nem spórolják meg számunkra azokat az erőfeszítéseket, hogy továbbra is megpróbáljuk nyomon követni és megérteni a történelem különböző szintű áramlatainak irányát és egymásra gyakorolt hatását Afrika szarván.

VI. Bibliográfia

VI.1. Tanulmányok, monográfiák

Abdullahi 1993a

Abdullahi, Ahmed M.: Economic Evaluation of Pastoral Production System in Africa: an Analysis of Pastoral Farming Households in Central Somalia. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 129-148.

Abdullahi 1993b

Abdullahi, Ahmed M.: Somalia's Livestock Economy: Export and domestic markets and prices. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 265-287.

Abdullahi 1993c

Abdullahi, Ahmed M.: Livestock Policy in Somalia: Past and present status and future prospects. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 61-74.

Abiikar 1999

Abiikar, Abdulkadir: Clan Distribution of the Somalis in the Horn of Africa, 15 April 1999, Kuala Lumpur, Malaysia. A térkép a szerző birtokban.

Abiikar 2007

Abiikar, Abdulkadir: Surficial deposits of uranium in Gal-Mudug 2007. http://mudugnet.com/Arimaha%20Bulshada/2007/june/26_uranium%20deposits%20in%20GalMudug.htm. Megtekintve: 2013.08.08.

Abiikar 2013

Abiikar, Abdulkadir: Somalia: Potential Frontier for Oil and Gas Exploration in 2013. <http://www.rangeresources.com.au/framework/documents/displaydocument.asp?doc=988>. Megtekintve: 2013.09.11.

Adar 1994

Adar, Korwa G.: Kenyan Foreign Policy Behavior towards Somalia, 1963-83. University Press of America, Lanham-New York-London, 1994.

Amin 1992

Amin, Samir: Megjegyzések a lekapcsolódás elméletéhez. In: Eszmélet, 15-16. sz. (1992. április-július), 106-114.

Anderson 2006

Anderson, Benedict: Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről. L'Harmattan – Atelier, Budapest, 2006.

Baas 1993

Baas, Stephan: Range Resources and Range Condition in the Central rangeland of Somalia. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 227-264.

Baas-Drechsel 1993

Baas, Stephan – Drechsel, Pay: The Central Rangelands of Somalia: Natural Environment and Patterns of Land Use. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 33-59.

Barnes-Hassan 2007

Barnes, Cedric – Hassan, Harun: The Rise and Fall of Mogadishu's Islamic Courts. Chatam House, April 2007.
<http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/bpsomalia0407.pdf>. Megtekintve: 2013.12.04.

Baumann-Janzen-Schwartz 1993

Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH.

Beehner-Young 2012

Beehner, Lionel – Young, Joseph: The Failure of the Failed States Index 2012.
<http://www.worldpolicy.org/blog/2012/07/17/failure-failed-states-index>. Megtekintve: 2013.06.11.

Bergen Risk Solutions 2010

Somali Piracy and the Monsoon Seasons 2010. Bergen Risk Solutions AS (Ltd).
<http://www.bergenrisksolutions.com/index.php?dokument=759>. Megtekintve:
2013.03.07.

Besenyő – Kiss-Álmos 2009

Kelet-Afrika tengeri farkasai. A szomáliai kalózok fénykora. In: Afrika Tanulmányok, III. évf. (2009), 3-4. szám, 46-58.

Besenyő–Kiss–Álmos–Resperger 2010

Besenyő János–Kiss-Álmos Péter–Resperger István: Szomália: országismertető. MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Székesfehérvár, 2010.

Besenyő–Kiss 2009

Besenyő János – Kiss Álmos Péter: Kelet-Afrika Tengeri Farkasai. In: Afrika Tanulmányok. III. évf. 2009., 3-4. szám, 46–58.

Besenyő-Marsai 2012

Besenyő János – Marsai Viktor: Országismertető. Líbia. MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Veszprém, 2012.

Besterman 2012

Besterman, Catherine: Somali Bantus in a State of Refuge. In: Bildhaan, Vol. 12. (2012), 11-33. <http://digitalcommons.macalester.edu/bildhaan/vol12/iss1/8/>. Megtekintve:
2013.11.26.

Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal 2009

Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal: Sajtóanyag a 2008. évi migráció alakulásáról. 2009.
<http://www.bmbah.hu/content.php?id=369> . Megtekintve: 2013.12.05.

Bjork 2007

Bjork, Stephanie R.: Clan Identities in Practice: The Somali Diaspora in Finland. In: Somalia: Diaspora and State Reconstruction in the Horn of Africa. Ed.: Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 102-113.

Bloc 1996

Bloc, Marc: A történelem védelmében, avagy a történész mestersége. In: Marc Bloc: A történész mestersége. Történetelméleti írások. Osiris, Budapest, 1996., 9-139.

Bowden 2000

Bowden, Mark: A Mogadishu-ügy. Atheneum, Budapest, 2000.

Bowden-Basnet 2012

Anna Bowden – Shikha Basnet: The Economic Cost of Somali Piracy 2011, 2012. One Earth
Future Foundation.

http://oceansbeyondpiracy.org/sites/default/files/economic_cost_of_piracy_2011.pdf.

Megtekintve: 2013.02.28.

Bradbury 2008

Bradbury, Mark: Becoming Somaliland. Progressic, London, 2008.

Braudel 1996

Braudel, Fernand: A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában. Akadémia-
Osiris, Budapest, 1996.

Braudel 2003

Braudel, Fernand: Franciaország identitása I-II. Helikon, Budapest, 2003-2004.

Braudel 2004

Braudel, Fernand: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV-XVIII. század (Első kötet).
A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen. Gutta, Budapest, 2004.

Braudel 2006

Braudel, Fernand: A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam. In:
Történetelmélet II. Szerk.: Gyurgyák-Kisantal. Osiris, Budapest, 2006., 1157-1182.

Búr 2002

Búr Gábor: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. In: Nemzet és nacionalizmus (szerk.:
Balogh András). Korona, Budapest, 2002., 287-405.

Búr 2005a

Búr Gábor: Afrika a 20. század második felében. In: 20. századi egyetemes történet II. Szerk.:
Németh István. Osiris, Budapest, 2005., 251–268.

Búr 2005b

Búr Gábor: A XXI. század Afrika évszázada? In: Külügyi Szemle, IV. évf., 2005. 1–2. szám,
3–11.

Búr 2006

Búr Gábor: Gyenge államok és államkudarcok Afrikában. In: Államok és államkudarcok a
globalizálódó világban. Szerk.: Marton Péter. Teleki László Intézet Külpolitikai
Tanulmányok Központja. 2006., 194–211.

Búr 2008

Búr Gábor: The Second Scramble – a második versenyfutás Afrikáért. In: Külügyi Szemle,
VII. évf., 2008. 4. szám, 3–16.

Búr 2011

Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története 1914-1991. Kossuth Kiadó, Budapest, 2011.

Camp Lemonnier 2013

Camp Lemonnier. History. <http://www.cnic.navy.mil/CLDJ/About/History/index.htm>.
Megtekintve: 2013.02.11.

Casonelli 2007

Casonelli, Lee: Somali Diaspora and the Reconstruction of Somalia: Obstacles and Opportunities. In: Somalia: Diaspora and State Reconstruction in the Horn of Africa. Ed.: Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 20-33.

Chandler 2010

Chandler, David: International Statebuilding. The rise of post-liberal governance. Routledge, London-New York, 2010.

Cirafici 1995

Cirafici, John L.: Airhead Operations Where AMC Delivers. Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 1995.

Ciriello 2002

Ciriello, A. Raffaele: Postcards From Hell. Italian Army in Somalia 2002.
<http://www.raffaeleciriello.com/site/pw/39italianarmy1.html>. Megtekintve:
2013.04.30.

Conflict, Security and Development 2010

Conflict, Security and Development (King's College, London). Special Issue: Critical approaches and new methods in state building. Vol. 10, Number 4, September 2010.

Copeland–Kvelland 2013

Copeland, Foard – Kvelland, Even: LAPSSET Transpot Corridor: Transit and Oil-Infrastructure in East-Africa. Civil-Military Fusion Centre Presents. September 2013.
https://www.cimicweb.org/cmo/medbasin/Holder/Documents/r036_CFC_Monthly_Thematic_Report_%2804-SEP-13%29.pdf. Megtekintve: 2013.11.27.

CTF-151

CTF-151: Counter-Piracy 2013. <http://combinedmaritimeforces.com/ctf-151-counter-piracy/>.
Megtekintve: 2013.02.25.

Csiki 2009

Csiki Tamás: A Failed States Index 2009. In: Nemzet és Biztonság, II. évf. (2009) 7. szám (szeptember), 87-93.

Drysdale 1964

Drysdale, John: Somali Frontier Problems. In: The World Today, Vol. 20, (1), January 1964, 1-5.

Eno 2007a

Eno, Mohamed A.: Inclusive but unequal: The Enigma of the 14th SNRC and the four-point-five factor. In: Somalia at Crossroads: Challenges and Perspectives in Reconstituting a Failed State. Ed.: Abdulahi A. Osman, Issaka K. Souaré. Adonis and Abbey Publishers Ltd, London, 2007, 58-81.

Eno 2007b

Eno, Osman A.: Somalia's recovery and reformation: Transcending the Rhetoric of Clan Politics. In: Somalia at Crossroads: Challenges and Perspectives in Reconstituting a Failed State. Ed.: Abdulahi A. Osman, Issaka K. Souaré. Adonis and Abbey Publishers Ltd, London, 2007: 131-149.

Eno 2008

Eno, Mohamed A.: The Bantu-Jareer Somalis. Unearthing Apartheid in the Horn of Africa. Adonis and Abbey Publisher Ltd., London, 2008.

ENSZ 1995

Somalia – UNOSOM II Background. http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosom2backgr2.html. Megtekintve: 2009.10.14.

Ethnologue 2013

Languages of the World. Somalia. Ethnologue 2013. <http://www.ethnologue.com/country/SO/languages>. Megtekintve: 2013.09.03.

EU NAVCO 2008

European Union Initiatives in support of implementation of UNSCR 1816. European Union Naval Coordination Cell (EU NAVCO). Brussels, 2008. Powerpoint. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081015_EU_naval_coordination_cell.ppt. Megtekintve: 2013.02.27.

Fage-Tordoff 2004

Fage, J.D. – Tordoff, W.: Afrika története. Osiris, Budapest, 2004.

Failed States Index 2013

Fund for Peace: Failed States Index 2013. <http://ffp.statesindex.org/>. Megtekintve: 2013.06.11.

Fangen 2007

Fangen, Katerine: The need to belong and the need to distance oneself: Contra-identification among Somali refugees in Norway. In: Somalia: Diaspora and State Reconstruction in

the Horn of Africa. Ed.: Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 78-88.

Farah-Mammo-Gundel 2007

Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim (eds.): Somalia: Diaspora and State Reconstruction in the Horn of Africa. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 59-77.

Federal Research 2010

Federal Research Division, Library of Congress: A Country Study: Somalia.
<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/sotoc.html>. Megtekintve: 2013.08.08.

Ferguson 2009

Ferguson, Niall: The Axis of Upheaval. In: Foreign Policy, 2009 March/April, 56–58.

Ferwagner 2013

Ferwagner Péter Ákos: A libanoni kérdés és a nagyhatalmak (1840-1861). Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2013.

Ford 2007

Ford, Richard: Somali Pastoralists in Lewiston, Maine. Searching with Participatory Tools for a New Life. In: Somalia: Diaspora and State Reconstruction in the Horn of Africa. Ed.: Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 59-77.

Fukuyama 1994

Fukuyama, Francis: A történelem vége és az utolsó ember. Európa, Budapest, 1994.

Gergely 2006

Gergely Attila: Amerikai nemzetépítés tegnap és ma – a „japán” párhuzam. In: Államok és államkudarok a globalizálódó világban. Szerk.: Marton Péter. Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja. 2006., 42–66.

Gettleman 2009a

Gettleman, Jeffrey: The Most Dangerous Place in the World. In: Foreign Policy, 2009 March/April, 60–69.

Gettleman 2009b

Gettleman, Jeffrey: For Somalia, Chaos Breeds Religious War.
http://www.nytimes.com/2009/05/24/world/africa/24somalia.html?_r=1&pagewanted=print. Megtekintve: 2009.06.01.

Ghalib 1995

Ghalib, Jama Mohamed: The cost of dictatorship. The Somali experience. Lilian Barber Press, INC., New York, 1995.

Ghani-Lockhart 2008

Ghani, Ashraf – Lockhart, Clare: Fixing Failed States: A Framework fo Rebuilding a Fractured World. Oxford University Press, Oxford – New York, 2008.

Gilpin 2009

Raymond Gilpin: Counting the Costs of Somali Piracy. Center for Sustainable Economies, US Institution of Peace, 2009. <http://www.usip.org/publications/counting-the-costs-somali-piracy>. Megtekintve: 2013.03.04.

Grosfoguel 2011

Grosfoguel, Ramón: A politikai gazdaságtan és a posztkoloniális tanulányok gyarmatmentesítése. Transzmodernitás, határgondolkodás és globális gyarmatiság. In: Eszmélet, 92. szám (2011. tél), http://www.eszmelet.hu/index.php?act=period&page=2&&lang=HU&frm_search_word=&frm_search_field=&frm_search_in=p&#toc1. Megtekintve: 2013.06.17.

Gyurgyák-Kisantal 2006

Gyurgyák János – Kisantal Tamás: Bevezető *Fernand Braudel A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam* című esszéjéhez. In: Gyurgyák János – Kisantal Tamás (szerk.): Történetelmélet II. Osiris Budapest, 2006, 1157-58.

Háda 2009

Háda Béla: Az etióp biztonságpolitika és a szomáli krízis. In: Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves. Szerk.: Háda-Majoros-Maruzsa-Petneházi. ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Tanszék, Budapest, 2009., 179-191.

Al-Hadi 2010

Al-Hadi, Mohamed al-Amin Mohamed: Mapping Somali Islamists. 2010. <http://www.scribd.com/doc/37038154/23/Alu-Sheikh-aka-Altajammu>. Megtekintve: 2013.02.04.

Hanson-Kaplan 2008

Stephanie Hanson – Eben Kaplan: Somalia's Transitional Government. 2008. <http://www.cfr.org/somalia/somalias-transitional-government/p12475>. Megtekintve: 2013.02.08.

Hauer 1993

Hauer, Cord: Livestock Diseases in Central Somalia. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck,

Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH.
201-226.

Hegedűs 2005

Hegedűs Kata: Tizenhárom év anarchia: Szomália a hidegháború után. In: Külügyi Szemle, IV. évf., 2005. 1–2. szám, 37–61.

Hegedűs 2006

Hegedűs Kata: Szomália – a véget nem érő háború országa. In: Államok és államkudarok a globalizálódó világban. Szerk.: Marton Péter. Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja. 2006., 212–241.

Helman-Ratner

Helman, Gerald B. – Ratner, Steven R.: Saving Failed States. *Foreign Policy*, 89. (1993), 3–20.

Hettyey 2008

Hettyey András: Szomália története és a környező országok szerepvállalása 2004 óta. In: Külügyi Szemle, VII. évf., 2008. 4. szám, 94–118.

Hettyey 2011

Hettyey András: Szomália 2011 elején – van ok a bizakodásra? *Sereg Szemle*, 2011/2, 177–184.

Hettyey 2012

Hettyey, András: Living with a Failed State: Somalia, the East African Regional Security Complex and the EU, Centre Européen de recherche pour la PESC, Sorbonne, 2012.

Hill 2007

Hill, Martin: The Somali peace Talks and Human Rights. In: *Somalia: Diaspora and State Reconstruction in the Horn of Africa*. Ed.: Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 155-172.

Hill 2010

Hill, Martin: No redress: Somalia's forgotten minorities. *Minority Rights Groups International* 2010. www.minorityrights.org/download.php?id=912. Megtekintve: 2013.09.02.

Hitfőállás 2009

Hitfőállás. Szomália: a szélsőséges iszlám új fészke. In: *HVG* 2009. 08. 22., 25–27.

Horst 2007

Horst, Cindy: Connected Lives: Somalis in Minneapolis dealing with family responsibilities and migration dreams. In: *Somalia: Diaspora and State Reconstruction in the Horn of*

Africa. Ed.: Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 89-101.

Höhne 2007

Höhne, Markus V.: Political identity and the state. Reflections on emerging state structures and conflict in Northern Somalia. In: Somalia: Diaspora and State Reconstruction in the Horn of Africa. Ed.: Farah, Abdulkadir Osman– Muchie, Mammo–Gundel, Joakim. Adonis and Abbe Publishers Ltd., London, 2007., 233-248.

Huntington 1993

Huntington, Samuel P.: The Clash of Civilizations? In: Foreign Affairs. Vol. 72., 1992-93. <http://www.freerepublic.com/focus/news/664292/posts>. Megtekintve: 2011.03.17.

Intenational Crisis Group N.85. 2012

Kenyan Somali Islamist Radicalisation. Intenational Crisis Group Africa Briefing N.85. Nairobi/Brussels, 25. January 2012. <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/horn-of-africa/kenya/B085%20Kenyan%20Somali%20Islamist%20Radicalisation.pdf>. Megtekintve: 2013.06.21.

International Crisis Group 2009

International Crisis Group: Ethiopia: Ethnic federalism and its discontents, 2009.

International Crisis Group 2012

International Crisis Group: Assessing Turkey's role in Somalia, 2012.

Iványi é.n.

Iványi Tamás: Szúfik és fundamentalisták. Kőrösi Csoma Társaság, Budapest, é.n.

Jackson 2007

Jackson, Donna R.: Jimmy Carter and the Horn of Africa. Cold War Policy in Ethiopia and Somalia. McFarland and Company, Jefferson, 2007.

Janzen 1993

Janzen, Jörg: Mobile livestock keeping in Somalia: General situation and prospects of a way of life undergoing fundamental change. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 17-32.

Jenkins 2007

Jenkins, Brian Michael: Old Front Against Terrorism. <http://www.rand.org/commentary/2007/01/14/SDUT.html>. Megtekintve: 2009.10.02.

Jenkins 2009

Jenkins, Brian Michael: Who has the Will to Fight Piracy. <http://www.rand.org/commentary/2009/04/21/GS.html>. Megtekintve: 2009.10.02.

Kaiser 2011

Kaiser Ferenc: A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai. In: Nemzet és Biztonság, IV. évf. (2011), 8. szám (október), 27-36.

Kaplan 2003

Kaplan, Robert D.: Surrender or Starve. Travels in Ethiopia, Sudan, Somalia, and Eritrea. Vintage Books, New York, 2003.

Katus 2004

Katus László: Előszó a második magyar kiadáshoz. In: Braudel, Fernand: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV-XVIII. század (Első kötet). A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen. Gutta, Budapest, 2004, 11-14.

Keegan 2003

Keegan, John: A második világháború. Európa. Budapest, 2003.

Keller 1991

Keller, Edmond J.: Revolutionary Ethiopia: From Empire to People's Republic. Indiana University Press, Bloomington, 1991.

Kigen 2004

Kigen, Elizabeth Chebet: The impact of Cold War on the Ethiopia-Somalia relations, 1960-1990. University of Nairobi, Institute of Diplomacy and International Studies. MA, 2004. Supervisor: Prof. J.D.Olewe Nyunya.

Krizmanits 2008

Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban. Szerk.: Krizmanits József. Politológiai Párbeszéd Társasága – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008.

KSH 2013

Központi Statisztikai Hivatal: Menekültek az Európai Unióban. In: Statisztikai tükör, VII. évf. 91. szám (2013. november 6.). 1-5. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/menekultekeu.pdf>. Megtekintve: 2013.12.05.

Lamere-Null 2012

Lamere, Carolyn – Null, Schuyler: Another Year, Another Debate: Is the Failed States Index Simply Misnamed? 2012. <http://www.newsecuritybeat.org/2012/08/year-debate-failed-states-index-simply-misnamed/#.UbboKdhsR3c>. Megtekintve: 2013.06.11.

Leesoné.n.

Leeson, Peter T.: Better Off Stateless: Somalia before and after Government Collapse, http://www.peterleeson.com/better_off_stateless.pdf. Megtekintve: 2012.12.15.

Leigh 2012

Leigh, Claire: Failed States Index belongs in the policy dustbin 2012. <http://www.guardian.co.uk/global-development/poverty-matters/2012/jul/02/failed-states-index-policy-dustbin>. Megtekintve: 2013.06.11.

Lewis 1963

Lewis, Ioan M.: Pan-Africanism and Pan-Somalism. In: Journal of Modern African Studies. 1, 2. (1963), 147-161.

Lewis 1980

Lewis, Ioan M.: A modern history of Somalia. Nation and State in the Horn of Africa. Longman, London, 1980.

Lewis 1994

Lewis, Ioan M.: Blood and Bone: The Call of Kinship in the Somali Society. The Red Sea Press, Lawrenceville, 1994.

Lewis 1999

Lewis, Ioan M.: A Patoral Democracy. A Study of Pastoralism and Politics among the Northern Somali of the Horn of Africa. James Currey Publishers, Oxford, 1999.

Lewis 2002

Lewis, Ioan M.: A modern history of the Somali. Ohio University Press, Ohio, 2002.

Lewis 2008

Lewis, Ioan M.: Understanding Somalia and Somaliland. Columbia University Press, New York, 2008.

Lewis 2011

Lewis, Martin W.: The Failure of the Failed States Index 2011. <http://geocurrents.info/geopolitics/the-failure-of-the-failed-state-index>. Megtekintve: 2013.06.11.

Little 2003

Little, Peter D.: Somalia: Economy without State. James Currey, Oxford, 2003.

Maggi 1994

Maggi, Stefano: Le Ferrovie Nell'Africa Italiana: Aspetti Economici, Sociali e Strategici. Universita de Siena. <http://www.gips.unisi.it/files/wp18.pdf>. Megtekintve: 2013.08.07.

Makinda 1992

Makinda, Samuel M.: Security in the Horn of Africa. Brassey's, London, 1992., Adalphi Paper 269.

Marcus 1995

President Aidid's Somalia. September 1995. A report by Harold G. Marcus. [http://www. h-net.org/~africa/confprt/marcus.html](http://www.h-net.org/~africa/confprt/marcus.html). Megtekintve: 2009.10.15.

Marcus 2002

Marcus, Harold G.: History of Ethiopia, University of Californai Press, California, 2002.

Marsai 2010a

Marsai Viktor: Szomália és a globális terrorizmus. *Nemzet és Biztonság*, III. Vol. 1 (2010. február), 22–32.

Marsai 2010b

Marsai Viktor: Jemen és az iszlamisták. *Nemzet és Biztonság*, III. Vol. 5 (2010. június), 26–35.

Marsai 2010c

Marsai Viktor: A szomáliai kalózok (2010). <http://www.magyardiplo.hu/2010-majus/195-a-szomaliai-kalozok->. Megtekintve: 2013.02.25.

Marsai 2010d

Marsai Viktor: Az államkudarc jelensége a nemzetközi rendszerben. In: Förköli Gábor, Máhr Borbála, Sági Tamás (eds): *Adsumus VIII. Tanulmányok a X. Eötvös Konferencia előadásaiból*. Budapest, 2010, 114-28.

Marsai 2011a

Marsai Viktor: Európa félelme az iszlámtól – szekurizáció, tévhitek és valós kihívások. In: Pannonhalmi Szemle, 2011 XIX/3. 42–68.

Marsai 2011b

Marsai Viktor: Az arab tavasz és Szomália. *Nemzet és Biztonság*, IV. évf. (2011), 10. szám (December), 24-32.

Marsai 2011c

Marsai Viktor: The Changing Security Situation in Somalia. The Decline of al-Shabaab and the New Age of Warlords? TRADECRAFT REVIEW PERIODICAL OF THE SCIENTIFIC BOARD OF MILITARY SECURITY OFFICE 2011. Budapest, (2. szám) 53-64.

Marsai 2011d

Marsai Viktor: Szomália és kalózai I.

Haditechnika, XLV. évf. (2011) 3. szám (május-június) 9-12.

Marsai 2011e

Marsai Viktor: Szomália és kalózkodás II.

Haditechnika, XLV. évf. (2011) 4. szám (július-augusztus) 13-16.

Marsai 2011f

Marsai Viktor: Újabb adalékok a szomáliai kalózkodás jelenségéhez a 2010/2011-es téli „kalózkodás” és a 2010-es összesített adatok tükrében. Haditechnika, XLV. évf. (2011) 5. szám (szeptember-október) 10-12.

Marsai 2011g

Marsai Viktor: A NATO kalózkodás elleni műveletei Afrika Szarvánál 2011. <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1017&title=a-nato-kalozkodas-elleni-muveletei-afrika-szarvanal-az-operation-ocean-shield>. Megtekintve: 2013.02.25.

Marsai 2012a

Marsai Viktor: A garowei megállapodás és a szomáliai alkotmányozási folyamat. SEREG SZEMLE: A MAGYAR HONVÉDSÉG ÖSSZHADERŐNEMI PARANCSNOKSÁG FOLYÓÍRATA X. évf. (2012):(1. szám, január) 113-122.

Marsai 2012b

Marsai Viktor: Információs hadviselés és PSYOPS Afrika Szarván – kenyai-szomáli propagandaháború az 1960-as években. In: Afrika Tanulmányok, VI. évf. (2012), 4. szám (tél), 31-46.

Marsai 2013

Marsai Viktor: A Kenyai Védelmi Erők szomáliai harcai. In: Felderítő Szemle, XI. évf. (2013), 3-4. szám (február), 65-98.

Marsai-Hettyey 2013

Marsai Viktor – Hettyey András: Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika Szarván. Publikon, Pécs, 2013.

Marton 2006

Államok és államkudarcok a globalizálódó világban. Szerk.: Marton Péter. Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja. 2006.

Melbaa 1988

Melbaa, Gada: Oromia: an introduction. Khartoum, 1988. <http://www.gadaa.com/thepeople.html>. Megtekintve: 2013.08.28.

Meleagrou-Hitchens–Solomon 2012

Meleagrou-Hitchens, Alexander –Solomon, Hussein: Factors responsible for al-Shabaab losses in Somalia. Combating Terrorism Center, West Point, 2012.

<http://www.ctc.usma.edu/posts/factors-responsible-for-al-shababs-losses-in-somalia>.

Megtekintve: 2013.09.02.

Menkhaus 2004

Menkhaus, Ken: Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism. Oxford University Press, Oxford, 2004., Adalphi Paper 364

Menkhaus 2007

Menkhaus, Ken: The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts. *African Affairs*, 106/204 (2007), 357-390.

Middleton 2008

Middleton, Roger: Piracy in Somalia. Threatening global trade, feeding local wars. Chatham House, Africa Programme, October 2008.

<http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/1008piracyso-malia.pdf>. Megtekintve: 2013.02.25.

Mubarak 2006

Mubarak, Jamil A.: An Economic Policy Agenda for Post-Civil War Somalia. How to Build a New Economy, Sustain Growth, and Reduce Poverty. Edwin Mellen Press, Lampeter, 2006.

Mrkvicka 2012

Mrkvicka, Kate: Intervention in Somalia: A Misguided Model for Success in Mali 2012. <https://blogs.commonsgorgetown.edu/globalsecuritystudiesreview/2012/12/18/intervention-in-somalia-a-misguided-model-for-success-in-mali/>. Megtekintve: 2013.12.05.

Nauheimer 1993

Nauheimer, Holger: Productivity of small ruminants in nomadic herds. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 183-199.

Ndulo-Grieco 2010

Ndulo, Muna – Grieco, Margaret (ed.): Failed and Failing States. The Challenges to African Reconstruction. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne, 2010.

Van Notten 2005

Van Notten, Michael: The Law of the Somalis, A Stable Foundation for Economic Development in the Horn of Africa. The Red Sea Press, Trenton-Asmara, 2005.

Nugent 2004

Nugent, Paul: Africa Since Independence. Palgrave-MacMillan, China, 2004.

Osman-Souaré 2007

Osman, Abdulahi A. – Souaré, Issaka K. (eds.): Somalia at the Crossroads. Challenges and Perspectives in Reconstructing A Failed State. Adonis and Abbey Publishers Ltd., London, 2007.

Patrick 2011

Patrick, Stewart: Weak Links. Fragile States, Global Threats, and International Security. Oxford University Press, Oxford-New York, 2011.

Pirates 2010

Pirates 2010. <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/pirates.htm>. Megtekintve: 2010.09.30.

Polman 2006

Polman, Linda: Nem tettünk semmit. Miért nem derül ki az igazság, amikor az ENSZ bevonul? Magyar Narancs – Athenaeum, Budapest, 2006.

Póti-Takács-Tálas 2004

Póti László–Takács Judit–Tálas Péter: A terrorizmus elleni küzdelem fogalmi és tartalmi keretei, különös tekintettel annak katonai dimenziójára. SVKK Elemzések 2004/3. http://portal.zmne.hu/download/svki/Elemzesek/2004/SVKK_Elemzesek_2004_3.pdf. Megtekintve: 2013.02.04.

Al-Qaida's (Mis)adventures 2007

Al-Qaida's (Mis)adventures in the Horn of Africa. Harmony Project, Combatin Terrorism Center at West Point, May 2007. <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=31690>. Megtekintve: 2013.12.04.

Rotberg 2003

Rotberg, R.I. (ed.): When States Failed. Princeton University Press, Princeton, 2003.

Rutherford 2008

Rutherford, Ken: Humanitarianism Under Fire. The US and the UN Intervention in Somalia. Kumarian Press, Sterling (US), 2008.

Samatar 1989

Samatar, Abdi Ismail: The State and Rural Transformation in Northern Somalia 1884-1986. The University of Wisconsin Press, h.n., 1989.

Samatar 1991

Samatar, Said S.: Somalia – a Nation in Turmoil. The Minorities Right Group, London, 91/4, 1991.

Samatar 2007

Samatar, Ahmed Ismail: The Porcupine Dilemma: Governance and Transition in Somalia. In: Bildhaan, Vol.7. (2007), 39-90. <http://digitalcommons.macalester.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=bildhaan>. Megtekintve: 2013.12.06..

Schwartz 1993

Schwartz, Horst Jürgen: Pastoral production system in the dry lowlands of Eastern Africa. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 1-16.

Shay 2008

Shay, Shaul: Somalia Between Jihad and Restoration. Transaction Publishers, New Brunswick, 2008.

Shortland 2011

Shortland, Anja: "Robin Hook": The Developmental Effects of Somali Piracy. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung 2011. <http://www.safety4sea.com/images/media/pdf/The%20Developmental%20Effects%20of%20Somali%20piracy.pdf>. Megtekintve: 2013.02.27.

Sík 1972

Sík Endre: Fekete-Afrika története III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Sík 1973

Sík Endre: Fekete-Afrika története IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

SIPRI 2008

SIPRI Yearbook 2008. Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press, Oxford, 2009.

SIPRI 2009

SIPRI Yearbook 2009. Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press, Oxford, 2009.

SIPRI 2012

SIPRI Yearbook 2012. Armament, Disarmament and International Security. Oxford University Press, Oxford., 2012.

Somalia 2013

Somalia. Library of Congress Country Studies. <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/sotoc.html>. Megtekintve: 2013.02.25.

Somalia – Society 2013

Somalia – Society 2013.
http://www.mongabay.com/reference/country_studies/somalia/SOCIETY.html.

Megtekintve: 2013.09.23.

Stephens 2008

Stephens, Bret: How to Manage Savagery? 2008. <http://futurefastforward.com/military-intelligence/333-bret-stephens>. Megtekintve: 2011.03.22.

Struwe 2009

Struwe, Lars Bangert: For a Greater Horn of Africa Sea Patrol. A Strategic Analysis of the Somali Pirate Challenge. Danish Institute for Military Studies. March 2009.
http://www.difms.dk/files/upload/20090313_141940_DIMS09_GreaterHornAfricaSeaPatrol_LarsStruwe.pdf.

Megtekintve: 2010.09.30.

Sulyok 2004

Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. Gondolat, Budapest, 2004.

Szűcs 1984

Szűcs Jenő: „Nemzetiség” és „nemzeti öntudat” a középkorban. Szempontok egy egységes fogalmi nyelv kialakításához. In: Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. Tanulmányok. Gondolat, Budapest, 1984., 189-279.

Talle-Abdullahi 1993

Talle, Aud – Abdullahi, Ahmed M.: Labour Resources in Pastoral Production: some implications of increased trading. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 113-121.

Tarrósy 2011

Tarrósy István: Kenya harca az al-Shabaab ellen – a „Linda Nchi” hadművelet sikerének lehetőségei. Afrika Tanulmányok, V. évf. (2011) 4. szám (december), 40-46.

Ulusso 2012

Ulusso, Abdi Mohamed: The Somali Clan Formula of 4.5. 2012. <http://cisaleey.com/?p=1057>. Megtekintve: 2013.02.08.

UNDP Somalia 2009

Somalia's Missing Million: the Somali Diaspora and Its Role in Development. March 2009.
www.so.undp.org/.../70-Forging-Partnerships-with-the-S. Megtekintve: 2013.09.25.

UN IDO 1988

Somalia. Industrial revitalization through privatization. Industrial development review series. Prepared by the Regional and Country Studies Branch. UN Industrial Development Organization. 13. October 1988.

US Census Bureau 2013

United States Census Bureau – International Programs – International Data Base: Somalia. 2013.

<http://www.census.gov/population/international/data/idb/informationGateway.php>.

Megtekintve: 2013.08.26.

Várvölgyi 1995

Várvölgyi Zoltán: A szomáliai hadművelet és logisztikai biztosítása. In: Katonai Logisztika, III. évf. 1995., 1. szám, 37–49..

Wágner 2002

Wágner Péter: A Tálibán és az al-Kaida. In: Válaszok a terrorizmusra. Szerk.: Tóth Péter. SVKI-CHARTAPRESS, Budapest, 2002., 161–174.

Wallerstein 2010

Wallerstein, Immanuel: Bevezetés a világrendszer-elméletbe. L'Harmattan, Budapest, 2010.

Weiszhár 2004

Weiszhár Attila – Weiszhár Balázs: Háborúk lexikona. Athenaeum, Szekszárd, 2004.

Woodward é.n.

Woodward, Peter: US Foreign Policy and the Horn of Africa. US Foreign Policy and Conflict in the Islamic World. Ashgate, Chippenham, é.n.

World Factbook 2009

The World Factbook of CIA 2009. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html>. Megtekintve: 2009.10.25.

World Factbook 2012

The World Factbook of CIA. Field Listing. Background. 2012. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2028.html#so>.

Megtekintve: 2013.02.08.

World Factbook 2013

The World Factbook of CIA 2013. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html>. Megtekintve: 2013.03.17.

Zessin-Farah 1993

Zessin, Karl-Hans – Farah, Dahir Abby: The Central Rangelands Development Project (CRDP) – an approach for the improvement of rangeland conditions and income

generation in a pastoral area. In: Baumann, M.P.O.-Janzen, J.-Schwartz, H.J. (eds.): Pastoral Production in Central Somalia. Schönwald Druck, Berlin, 1993. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 77-95.

Zimmerman 2011

Zimmerman, Katherine: Al-Shabaab and the Challenges of Providing Humanitarian Assistance in Somalia. <http://www.criticalthreats.org/somalia/zimmerman-shabaab-challenges-humanitarian-assistance-somalia-september-8-2011>. Megtekintve: 2013.08.26.

VI.2. Levéltári források

Magyarország

- ÁBTL „Burundi” 208.d, 44/455/1971. szeptember 21.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-687. 1977. február 12.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-910. 1977. március 3.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1085. 1977. március 12.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1146. 1977. március 17.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1228. 1977. március 22.
- ÁBTL 1.11.4. 39. d. Etiópia 1977, 67/9-1562. 1977. április 17.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 2995-2. 1977. július 6.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-3247. 1977. július 23.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-3531. 1977. augusztus 16.
- ÁBTL 1.11.4. UN-77. Szomália 1977, Washington, 1977. augusztus 4.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 3411-2. 1977. augusztus 6.
- ÁBTL 1.11.4. 89. d. Etiópia 1977, 67/9-1151. 1977. szeptember 16.
- ÁBTL 1.11.4. 103. d. Szomália 1978, 67/9-10. 1978. január 2.
- ÁBTL 1.11.4. 103. d. Szomália 1978, 67/9-41. 1978. január 10.
- ÁBTL 1.11.4. 103. d. Szomália 1978, 67/9-146. 1978. január 19.
- ÁBTL 1.11.4. 154. d. Etiópia 1978, 67/9-4672. 1978. december 7.
- ÁBTL 1.11.4. 214. d. Etiópia 1980, 67/9-3622. 1980. május 20.
- ÁBTL 1.11.4. 214. d. Szomália 1980, 67/9-2790. 1980. június 30.
- ÁBTL 1.11.4. 214. d. Etiópia 1980, 67/9-7885. 1980. november 17.
- ÁBTL 1.11.4. 256. d. Etiópia 1981, 67/9-1055. 1981. március 26.
- ÁBTL 1.11.4. 256. d. Etiópia 1981, 67/9-2470. 1981. szeptember 25.

ÁBTL 1.11.4. 256. d. Etiópia 1981, 67/9-2580. 1981. október 8.
 ÁBTL 1.11.4. 305. d. Etiópia 1982, 67/9-1774. 1982. október 19.
 ÁBTL 1.11.4. 305. d. Etiópia 1982, 67/9-1859. 1982. november 1.
 ÁBTL 1.11.4. 330. d. Etiópia 1983, 67/9-183. 1983. január 19.
 ÁBTL 1.11.4. 404. d. Etiópia 1985, 67/9-1716. 1985. április 3.
 ÁBTL 1.11.4. 404. d. Etiópia 1985, 67/9-4974. 1985. október 18.
 ÁBTL 1.11.4. 515. d. Szomália 1988, 67/9-2257. 1988. június 20.
 ÁBTL 1.11.4. 515. d. Szomália 1988, 67/9-4002. 1988. december 21.
 ÁBTL 1.11.4. 537. d. Szomália 1989, 67/9-469. 1989. február 13.
 MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 003910/1974, 1974. június 1.
 MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 003913/1974, 1974. június 10.
 MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 005450/1974, 1974. október 30.
 MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 005455/1974, 1974. október 31.
 MOL XIX-J-1-j. 1974/41.d., (Etiópia), 004832/1974, 1974. december 20.
 MOL XIX-J-1-j. 1977/122.d., (Szomália), 0073/2, 1977. május 13.
 MOL XIX-J-1-j. 1977/122.d., (Szomália), 004750, 1977. szeptember 5.
 MOL XIX-J-1-j. 1978/76.d., (Kenya), 002220, 1978. március 14.
 MOL XIX-J-1-j. 1978/128.d., (Szomália), 00336, 1978. április 25.
 MOL XIX-J-1-j. 1979/51.d., (Etiópia), 002886/1, 1978. április 18.
 MOL XIX-J-1-j. 1979/50.d., (Etiópia), 003789/1, 1979. december 17.
 MOL XIX-J-1-j. 1979/50.d., (Etiópia), 005754/1, 1979. december 17.

Kenya

KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Report on the Somali Republic's Economy, 1961.
 január 4.
 KNA AE/1/47 (Policy Somalia Republic), Market Report on the Somali Republic, 1961.
 február
 KNA AHC/1/22 134/206/05 (VOK Somali Service), 1965. október 22.
 KNA AHC/1/22 INF 22/131/A (VOK Somali Service), 1966.szeptember 21.
 KNA AHC/1/22 GEN 390/365/06/1A (VOK Somali Service) 1967. november 10.
 KNA AHC/1/23 (Mogadishu Radio Somali Broadcast) – Operation against shifta, 1966.
 október.
 KNA AHC/1/23 (Mogadishu Radio Somali Broadcast), Sunday Nation 1967. február 19.

KNA AP/1/1210, (Somali Riots 1921), Headman of Dulbahante to Nairobi governor, 1921. szeptember 2.

KNA CA/18/24 (Dhau Traffic – Piracy), Alleged piracy in the Persian Gulf, 1953. december 9.

KNA DC/NFD4/1/11/324 1321/2 (NFD Boundary)

KNA DC/NFD4/1/11/324 LL270, (NFD Boundary), 1921. november 24.

KNA DC/NFD4/1/11/324 1160/13, (NFD Boundary), 1922. január 5.

KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia), 1963. június 29.

KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia) The letter of the US Ambassador to Mogadishu, 1963. július 4.

KNA GH/6/2 (Northern Frontier - Somalia) The letter of the International Council of Islamic Minorities, 1963. július 31.

KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia), Weekly SitRep, 1963. augusztus 7-13.

KNA GH/6/2 (Northern Frontier – Somalia) The letter of Rendille – The misrepresented tribe, 1963. augusztus 17.

KNA GH/6/2 816/63 (Northern Frontier – Somalia), Weekly SitRep, 1963. július 2.

KNA DC/LONO2/30/23 (Somali Youth League Found)

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Londoni Szomáli Nagykövetség sajtónyilatkozata, 1977. július 26.

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Daily Telegraph, 1977. szeptember 13.

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), The Guardian, 1977. szeptember 16.

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), The Guardian, 1977. október 20.

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Daily Telegraph, 1977. november 29.

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Daily Telegraph, 1978. február 7.

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), Times 1978. március 6.

KNA MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), The Guardian, 1978. március 10.

VI.3. Interjúk (anyagok a szerzők birtokában)

„A” interjúalany: egykori katonatiszt, aki részt vett a UNOSOM II misszióban, jelenleg Kenyában dolgozik a magánszektorban. (2012.)

„B” interjúalany: az egyik EU tagállam nairobi diplomatája (2012.)

„C” interjúalany: EU egyik Szomáliáért felelős munkatársa (2011.)

„D” interjúalany: az EU Kenyában állomásozó munkatársa (2012.)

„E” interjúalany: az egyik EU tagállam nairobi diplomatája (2012.)

„F” interjúalany: az EU egyik Szomáliáért felelős munkatársa (2011.)

„G” interjúalany: az Európai Bizottság munkatársa (2011.)

VI.4. Konferenciák

Hungary and Africa: an Evolving Partnership. MKI, 2013. június 7.
<http://www.kulugyiintezet.hu/events/default.asp?id=ZGSCIP>. Megtekintve:
2013.06.11.

VI.5. ENSZ-határozatok és más hivatalos dokumentumok

Consultative Meeting of the Somali Signatories of the Process for Ending Transition 2012

Consultative Meeting of the Somali Signatories of the Process for Ending Transition, Nairobi,
4-6 August 2012,
<http://unpos.unmissions.org/LinkClick.aspx?fileticket=P46W9MZFTYA%3d&tabid=9705&mid=12667&language=en-US>. Megtekintve: 2013.02.20.

Council conclusions on Somalia, 3218th Foreign Affairs Council meeting, 31 January 2013

Council conclusions on Somalia, 3218th Foreign Affairs Council meeting, 31 January 2013,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/135142.pdf.
Megtekintve: 2013.02.22.

Djibouti Agreement 2008

Djibouti Agreement 09-07-2008. <http://africannewsanalysis.blogspot.hu/2008/06/full-text-of-djibouti-agreement.html>. Megtekintve: 2013.02.06.

European Council 2010

Council Decision 2010/96/CFSP,
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:044:0016:0019:EN:PDF>.
Megtekintve: 2013.01.14.

European Union External Action: EU engagement in Somalia

European Union External Action: EU engagement in Somalia,
http://eeas.europa.eu/delegations/somalia/eu_somalia/political_relations/index_en.htm
. Megtekintve: 2013.12.06.

The Federal Republic of Somalia – Provisional Constitution 2012

The Federal Republic of Somalia – Provisional Constitution 2012.
http://www.somaliweyn.com/pages/news/Aug_12/Somalia_Constitution_English_FOR_WEB.pdf. Megtekintve: 2013.02.19.

High-level Consultative Meeting on Somalia 2011.

High-level Consultative Meeting on Somalia 12-13 April (2011), Nairobi, Chairman's Statement.

<http://unpos.unmissions.org/Portals/UNPOS/Repository%20UNPOS/PressReleases%20Eng/110413%20Chairmans%20Statement%20on%20the%20High%20Level%20meeting%20on%20Somalia.pdf>. Megtekintve: 2013.02.14.

Istanbul Declaration 2010

Istanbul Declaration. Istanbul, Turkey, 22 May 2010.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/missionPress/files/100522%20Istanbul%20Declaration01.pdf. Megtekintve: 2013.02.11.

The Kampala Accord 2011

The Kampala Accord (09-07-2011).
[http://unpos.unmissions.org/Portals/UNPOS/Repository%20UNPOS/110609%20-%20Kampala%20Accord%20\(signed\).pdf](http://unpos.unmissions.org/Portals/UNPOS/Repository%20UNPOS/110609%20-%20Kampala%20Accord%20(signed).pdf). Megtekintve: 2013.02.14.

Prime Minister's speech to the UN Security Council 2011

Prime Minister's speech to the UN Security Council. Friday, January 14, 2011.
http://www.somaliweyn.org/pages/news/Jan_11/15Jan18.html. Megtekintve: 2013.02.12.

Report of the Monitoring Group on Somalia 2006.

Final report of the Monitoring Group on Somalia submitted in accordance with resolution 1676 (2006). 22 November 2006.
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2006/913. Megtekintve: 2013.02.22.

Report of the Monitoring Group on Somalia 2010.

Report of the Monitoring Group on Somalia pursuant to Security Council resolution 1853 (2008) 26 February 2010. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/246/89/PDF/N1024689.pdf?OpenElement>. 7.
Megtekintve: 2013.03.04.

Somalia. Joint Strategy Paper for the period 2008-2013

Somalia. Joint Strategy Paper for the period 2008-2013. EU.
http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/scanned_so_csp10_en.pdf.

Megtekintve: 2013.02.11.

Towards a better future for Somalia: EU gives new support to the African Union Mission 2012.

Towards a better future for Somalia: EU gives new support to the African Union Mission 2012. European Commission, Press release, 25 September 2012. Megtekintve: 2013.01.14.

2013 UNHCR country operations profile - Somalia

2013 UNHCR country operations profile – Somalia,
<http://www.unhcr.org/pages/49e483ad6.html>. Megtekintve: 2012.12.19.

UN 733 – A Biztonsági Tanács 733. sz. határozata 1992. január 23.
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/010/92/IMG/NR001092.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.10.26.

UN 751 – A Biztonsági Tanács 751. sz. határozata 1992. 04. 24. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/10/IMG/NR001110.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.10.14.

UN 767 – A Biztonsági Tanács 767. sz. határozata 1992. július 24.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/342/21/IMG/N9234221.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.10.25.

UN 794 – A Biztonsági Tanács 794. sz. határozata 1992. december 3.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.10.10.

UN 814 – A Biztonsági Tanács 814. sz. határozata 1993. március 26.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/226/18/IMG/N9322618.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.09.26.

UN 897 – A Biztonsági Tanács 897. sz. határozata 1994. 02. 04.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/065/62/PDF/N9406562.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.10. 14.

UN 1407 – A Biztonsági Tanács 1407. sz. határozata 2002. május 3.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/366/07/PDF/N0236607.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.10.24.

- UN 1744 – A Biztonsági Tanács 1744. sz. határozata 2007. február 21. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/245/31/PDF/N0724531.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.09.23.
- UN 1851 – A Biztonsági Tanács 1851. sz. határozata 2008. december 16. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/655/01/PDF/N0865501.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2009.09.20.
- UN 1964 – A Biztonsági Tanács 1964. sz. határozata 2010. december 22. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/706/02/PDF/N1070602.pdf?OpenElement>. Megtekintve: 2013.02.11.
- UN 2036 – A Biztonsági Tanács 2036. sz. határozata 2012. február 22. <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10550.doc.htm>. Megtekintve: 2013.02.15.

VI.6. Sajtóforrások, videók, egyéb internetes források

- 2 United Nations agencies to open offices in Beledweyne 2012. http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/newsbriefs/2012/12/24/newsbrief-07?change_locale=true. Megtekintve: 2013.02.22.
- 3 tonnes of dead fish wash up on Bossaso shore 2012. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_3_tonnes_of_dead_fish_wash_up_on_Bossaso_shore.shtml. Megtekintve: 2013.02.25.
- 11 felfegyverzett kalózt fogtak el Szómália partjai előtt 2009. http://www.hirszerzo.hu/cikk.11_felfegyverzett_kalozt_fogtak_el_szomalia_partjai_elott.106932.html. Megtekintve: 2009.06.28.
- 16 killed as heavy fighting flares up near Kismayo 2012. <http://shabelle.net/16-killed-as-heavy-fighting-flares-up-near-kismayo/>. Megtekintve: 2013.01.04.
- 21 killed in suicide attack on African Union base in Somalia. <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/africa/09/18/somalia.suicide.attack/index.html>. Megtekintve: 2013.02.08.
- 46 Somali words for camel 2004. http://goafrica.about.com/gi/o.htm?zi=1/XJ&zTi=1&sdn=goafrica&cdn=travel&tm=53&f=00&su=p284.13.342.ip_p531.60.342.ip_&tt=29&bt=5&bts=5&zu=http%3A//itre.cis.upenn.edu/~myl/language/og/archives/000457.html. Megtekintve: 2013.09.13.
- 115 Killed, 200 Wounded in 4-Day Mogadishu Clashes 2010. <http://allafrica.com/stories/201008270008.html>. Megtekintve: 2013.02.11.

200 Britons are fighting alongside al-Qaeda terrorists in the Middle East and Africa 2013.
<http://www.mirror.co.uk/news/world-news/al-qaeda-shock-200-radicalised-britons-940219>. Megtekintve: 2013.11.27.

800 Somali Kids Arrive in Kenyan Camps Daily 2011. <http://news.yahoo.com/800-somali-kids-arrive-kenyan-camps-daily-095056588.html>. Megtekintve: 2013.01.03.

3,000 African Union Troops Arrive in Mogadishu 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/1071/3000_African_Union_Troops_Arrive_in_Mogadishu. Megtekintve: 2013.02.12.

African Union Force Makes Strides inside Somalia 2011.
http://www.nytimes.com/2011/11/25/world/africa/africa-forces-surprise-many-with-success-in-subduing-somalia.html?pagewanted=all&_r=0. Megtekintve: 2013.02.13.

African Union to increase troops in Somalia despite deadly suicide attack 2009.
<http://www.3news.co.nz/News/InternationalNews/African-Union-to-increase-troops-in-Somalia-despite-deadly-suicide-attack/tabid/417/articleID/92516/cat/61/Default.aspx>. Megtekintve: 2013.02.08.

Ahsa Haji Elmi: A modest champion for peace and promotion of rights in Somalia 2013.
<http://shabelle.net/asha-haji-elmi-a-modest-champion-for-peace-and-promotion-of-rights-in-somalia/>. Megtekintve: 2013.09.05.

Somali Warlord Aidid Dies After Attack in Unclear Circumstances 2009. <http://www.netnomad.com/aydiidwire.html>. Megtekintve: 2009.10.20.

Al-Shabab prevents aid from reaching 2.2M Somalis 2011. <http://news.yahoo.com/al-shabab-prevents-aid-reaching-2-2m-somalis-165509975.html>. Megtekintve: 2013.02.15.

Al-Shabaab and Somalia's Spreading Famine 2011. <http://www.cfr.org/somalia/al-shabaab-somalias-spreading-famine/p25630>. Megtekintve: 2013.02.12.

Al-Shabaab claims Uganda bombings 2010.
<http://www.aljazeera.com/news/africa/2010/07/2010711212520826984.html>. Megtekintve: 2013.02.11.

Al-Shabaab Declares It Began Hit and Run Attacks 2011.
<http://allafrica.com/stories/201108150106.html>. Megtekintve: 2013.02.12.

Al-Shabaab Factional Disputes Continue 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3078/Al-Shabaab_Factional_Disputes_Continue. Megtekintve: 2013.02.11.

Al-Shabaab Fighters on Run 2012. <http://www.somalireport.com/index.php/post/2472>. Megtekintve: 2013.01.03.

Al-Shabaab killed more than 150 (Update) AMISOM soldiers in recent battle in Mogadishu 2011.

<http://www.youtube.com/watch?v=njeVDqbugSo&skipcontrinter=1&bpctr=1360745922>. Megtekintve: 2013.02.13.

Al-Shabaab launches Mogadishu car bomb attack as Kenyan assault intensifies 2011.
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/al-qaeda/8834343/Al-Shabaab-launches-Mogadishu-car-bomb-attack-as-Kenyan-assault-intensifies.html>. Megtekintve: 2013.02.21.

Al-Shabaab Sacks Two Kismayo Officials 2012.
<http://www.somaliareport.com/index.php/post/2510>. Megtekintve: 2013.01.03.

Al-Shabaab Split Over Suicide Bomb 2011. http://somaliareport.com/index.php/post/1743/Al-Shabaab_Split_Over_Suicide_Bomb. Megtekintve: 2013.02.13.

Al-Shabaab Using Geography to its Advantage 2012.
http://somaliareport.com/index.php/post/3484/Al-Shabaab_Using_Geography_to_its_Advantage. Megtekintve: 2013.09.10.

Al-Shabaab vs Puntland in Galgala 2012. http://somaliareport.com/index.php/post/3320/Al-Shabaab_vs_Puntland_in_Galgala. Megtekintve: 2013.06.25.

AMISOM captures al-Shabaab bases 2011. <http://www.newvision.co.ug/D/8/13/747463>. Megtekintve: 2013.02.12.

AMISOM Forces Captured Daynille District 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Press_Releases_32/Somalia_AMISOM_Forces_Capture_Daynille_District.shtml. Megtekintve: 2013.02.19

AMISOM-TFG Move into Lower Shabelle 2012.
http://somaliareport.com/index.php/post/3392/AMISOM-TFG_Move_into_Lower_Shabelle. Megtekintve: 2013.02.13.

AMISOM to Move Beyond Mogadishu 2012.
http://somaliareport.com/index.php/post/3071/AMISOM_to_Move_Beyond_Mogadishu. Megtekintve: 2013.02.19.

Amriki's New Book 2012.
http://somaliareport.com/index.php/post/3364/Amrikis_New_Book. Megtekintve: 2013.09.08.

Anti-Piracy Football Tournament in Puntland 2012.
http://somaliareport.com/index.php/post/3292/Anti-Piracy_Football_Tournament_in_Puntland. Megtekintve: 2013.09.05.

AP interview: Somali Pirates Torturing Hostages 2011.
<http://www.guardian.co.uk/world/feedarticle/9479830>. Megtekintve: 2013.02.27.

Armed guards force pirates to halt hijacks 2012.
http://www.dnaindia.com/world/report_armed-guards-force-pirates-to-halt-hijacks_1725954. Megtekintve: 2013.03.04.

Arms race hots up in East Africa 2012. <http://www.africareview.com/Special-Reports/East-Africas-arms-race/-/979182/1383534/-/1t1j7nz/-/index.html>. Megtekintve: 2013.11.27.

Article on Anti-Piracy Program Vanishes 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3482/Article_on_Anti-Piracy_Program_Vanishes. Megtekintve: 2013.08.09.

As Islamic radicals retreat, young Somalis elope 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/Apr/28948/as_islamic_radicals_retreat_young_somalis_elope.aspx. Megtekintve: 2013.09.09.

Atom Militia Declares Allegiance to al-Shabaab 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/2915/Atom_Militia_Declares_Allegiance_to_Shabaab. Megtekintve: 2013.02.21.

AU leaders talk tough on al-Shabaab 2010. <http://allafrica.com/stories/201007261405.html>. Megtekintve: 2013.02.11.

AU ministers agree to „take on” al-Shabaab 2010.
<http://allafrica.com/stories/201007250021.html>. Megtekintve: 2013.02.11.

Baby Steps. Somalia’s Government 2012. <http://www.economist.com/node/21560905>. Megtekintve: 2013.02.20.

Bakara Market Gradually Lights Up 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/2783/Bakara_Market_Gradually_Lights_Up. Megtekintve: 2013.02.22.

Bakara Market Officially Re-Opened 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/1730/Bakara_Market_Officially_Re-Opened. Megtekintve: 2013.02.22.

The Beginning of the End for Piracy in Somalia 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/1752/The_Beginning_of_the_End_for_Piracy_in_Somalia. Megtekintve: 2013.03.04.

The Brewing Shabaab Split... Yet Again 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3211/Mubaraks_Musings. Megtekintve: 2013.02.11.

Burundi békefenntartók érkeztek Szomáliába.
http://www.hirszerzo.hu/cikk.burundi_bekefenntartok_erkeztek_szomaliaba.82948.html. Megtekintve: 2009.06.17.

Burundi sends 1,000 extra AU troops to Somalia 2011.
<http://www.reuters.com/article/2011/03/12/somalia-conflict-idAFLDE72B08T20110312>. Megtekintve: 2013.02.12.

The centre holds, but only just 2013.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_The_centre_holds_but_only_just.shtml. Megtekintve: 2013.06.11.

Charcoal Ban in Somalia Impacts Struggling Local Economies 2012.
http://www.voanews.com/content/as_charcoal_ban_is_enforced_in_somalia_local_economics_struggle/1382645.html. Megtekintve: 2012.12.11.

Charcoal Enterprise of Somalia 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3291/Charcoal_Enterprise_of_Somalia. Megtekintve: 2013.09.25.

Chatham House Addresses the Transition 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Analysis/Somalia_Chatham_House_Addresses_the_Transition.shtml. Megtekintve: 2013.02.19.

Chatting with Robow 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3149/Chatting_With_Robow. Megtekintve: 2013.02.11.

Cholera epidemic threatens resident of Southern Somalia 2012.
http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2012/07/26/feature-01. Megtekintve: 2013.08.26.

Chronicle of a famine foretold 2011. <http://www.economist.com/node/21524864>. Megtekintve: 2013.02.11.

The City of Hargeisa 2013. <http://hargeisacity.50megs.com/>. Megtekintve: 2013.09.23.

Clan fighting in central Somalia kills 8, injures 13 2012. <http://shabelle.net/clan-fighting-in-central-somalia-kills-8-injures-13/>. Megtekintve: 2013.09.06.

Clan fighting over pasture kills six in Somaliland 2013. [http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Clan_fighting_o
ver_pasture_kills_six_in_Somaliland.shtml](http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Clan_fighting_over_pasture_kills_six_in_Somaliland.shtml). Megtekintve: 2013.09.06.

Clashes in Somalia: Gov't begins long awaited push 2011. [http://www.qarannews.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10365&I
temid=59](http://www.qarannews.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10365&Itemid=59). Megtekintve: 2012.12.20.

Coca-Cola resumes its production in Somalia 2012. [http://shabelle.net/coca-cola-plant-
resumes-its-production-in-somalia/](http://shabelle.net/coca-cola-plant-resumes-its-production-in-somalia/). Megtekintve: 2013.09.10.

Confusing Articles in Somalia Draft Constitution 2012. <http://allafrica.com/stories/201205140048.html>. Megtekintve: 2013.02.19.

Constitution qualms could jeopardize End of Transition process 2012. [http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Constitution_qu
alms_could jeopardize_end_to_transition.shtml](http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Constitution_qualms_could jeopardize_end_to_transition.shtml). Megtekintve: 2013.02.19.

Contested UN Meeting Wraps Up in Nairobi 2011. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/524>. Megtekintve: 2013.02.14.

Deadly Attack on Cattle Herders in Central Somalia 2012. [http://shabelle.net/deadly-attack-
on-cattle-herders-in-central-somalia/](http://shabelle.net/deadly-attack-on-cattle-herders-in-central-somalia/). Megtekintve: 2013.06.25.

Debating Somaliland, Puntland, Khatumo 2012. [http://somaliareport.com/index.php/post/3279/Debating_Somaliland_Puntland_Khatu
mo](http://somaliareport.com/index.php/post/3279/Debating_Somaliland_Puntland_Khatumo). Megtekintve: 2013.06.25

Defense Minister appointed as acting Internal Security Minister 2012. [http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Kenya_Defense_Minister
_appointed_as_acting_Internal_Security_Minister.shtml](http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Kenya_Defense_Minister_appointed_as_acting_Internal_Security_Minister.shtml). Megtekintve: 2013.01.04.

Delegates push forward to ratify constitution in 'historic moment' for Somalia 2012. http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2012/07/30/feature-01.
Megtekintve: 2013.02.19.

Dissapintment for Range and Red Emperor in Somalia 2012. [http://www.iii.co.uk/articles/44226/disappointment-range-and-red-emperor-
somalia?utm_source=iii.co.uk&utm_campaign=homepage_editors_pick&utm_mediu
m=onpagelink&utm_content=editorial](http://www.iii.co.uk/articles/44226/disappointment-range-and-red-emperor-somalia?utm_source=iii.co.uk&utm_campaign=homepage_editors_pick&utm_medium=onpagelink&utm_content=editorial). Megtekintve: 2013.08.08.

Dozens charged over Uganda bombing 2010. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2010/08/201081843322402397.html>.
Megtekintve: 2013.02.11.

Drought crisis leaves struggling Somalia on the brink 2011.
<http://www.guardian.co.uk/global-development/poverty-matters/2011/jun/06/somalia-devastated-by-drought-crisis>. Megtekintve: 2013. 02. 15

Egymást lövik az iszlamisták Szomáliában.
http://www.hirszerzo.hu/cikk.egymast_lovik_az_iszlamistak_szomaliaban.125127.html
 1. Megtekintve: 2009.10.01.

ENSZ-határozat – a levegőből is lőhetik a kalózokat. http://www.hirszerzo.hu/cikk.ensz-hatarozat_-_a_levegobol_is_lohetik_a_kalozokat.91251.html. Megtekintve: 2009.09.11.

Eritrea: szaporodó ellenzéki akciók avagy út a polgárháborúba? 2010.
<http://www.mindennapiafrika.info/2010/02/07/eritrea-szaporodo-ellenzeki-akciok-avagy-ut-a-polgarhaboruba/>. Megtekintve: 2013.02.24.

Ethiopia Promises Support to Rebuild Somalia 2012.
<http://www.voanews.com/content/Somalia-ethiopia-rebuilding/1554572.html>.
 Megtekintve: 2013.02.28.

Ethiopia's largest refugee camp becomes world's second largest 2012.
<http://sudantribune.com/spip.php?article44581>. Megtekintve: 2013.09.26.

Ethiopia's Strategic Dilemma in the Horn of Africa
http://hornofafrica.ssrc.org/Abdul_Mohammed/index3.html. Megtekintve 2013.02.26.

Az Európai Unió és Szomália, <http://www.afriport.hu/hirek/5216-az-europai-unio-es-szomalia.html>. Megtekintve: 2013. 02.22.

EU NAVFOR Delivers Blow Against Somali Pirates on Shoreline 2012.
<http://eunavfor.eu/eu-naval-force-delivers-blow-against-somali-pirates-on-shoreline/>.
 Megtekintve: 2013.03.04.

EUNAVFOR Operation Atalanta. Media Information 6 January 2012.
<http://www.eunavfor.eu/wp-content/uploads/2012/01/2012-01-06-EUNAVFOR-Media-Brochure1.pdf>. Megtekintve: 2013.03.04.

EUTM Somalia final military parade of the first intake of Somali soldiers 2010.
http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/eu-somalia-training-mission/news-in-brief?lang=fr&page_id=1870&type=1&year=2010.
 Megtekintve: 2013.02.12.

Az év vérszivattyúi II. <http://index.hu/kulfold/ver7286/>. Megtekintve: 2009.06.23.

Exploration rights in Somalia for Chinese oil giant CNOOC 2007.
<http://www.oilmarketer.co.uk/2007/07/18/exploration-rights-in-somalia-for-chinese-oil-giant-cnooc/>. Megtekintve: 2012.12.11.

Famine helps al-Shabaab to find new recruits 2011.
http://www.huffingtonpost.com/2011/08/05/somalia-famine-helps-alsh_n_919163.html. Megtekintve: 2013.02.11.

Famine in Somalia: causes and solutions 2011. <http://www.oxfam.org/en/emergencies/east-africa-food-crisis/famine-somalia-what-needs-be-done>. Megtekintve: 2013. 02.15.

Federal MPs vote Mohamed Osman Jawari as new Parliament Speaker 2012.
<http://mareeronews.com/?p=5004>. Megtekintve: 2013.02.20.

Female genital mutilation campaigners face death threats and intimidation 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/May/29279/female_genital_mutilation_campaigners_face_death_threats_and_intimidation.aspx. Megtekintve: 2013.09.05.

FIFA – Somalia 2013. <http://www.fifa.com/associations/association=som/index.html>.
Megtekintve: 2013.09.09.

Fight over oil revenues would harm Somalia peace prospects 2012.
<http://www.reuters.com/article/2012/05/21/us-somalia-oil-idUSBRE84K0B720120521>. Megtekintve: 2013.08.08.

Final Communiqué of the International Contact Group on Somalia Meeting in Rome 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Press_Releases_32/Somalia_Final_Communique_of_the_International_Contact_Group_on_Somalia_Meeting_in_Rome.shtml.
Megtekintve: 2013.02.19.

First Official EU Strike on Land 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3353/First_Official_EU_Strike_On_Land.
Megtekintve: 2013.03.04.

Flash floods kill 7 children in S. Somalia 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/May/29294/flash_floods_kill_7_children_in_s_somalia.aspx. Megtekintve: 2013.08.26.

Flood in Somalia kills 22, displaces hundreds 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/Jun/29658/floods_in_somalia_kills_22_displaces_hundreds.aspx. Megtekintve 2013. június 3.

Freeing Finance é.n.
<http://www.forbescustom.com/EmergingMarketsPgs/AbdirashidDualeInterviewP1.html>.
Megtekintve: 2012.12.11.

- The Galgala Conflict 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3240/The_Galgala_Conflict . Megtekintve: 2013.06.25.
- Garowe agreement leaves questions 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/2399/Garowe_Agreement_Leaves_Questions.
 Megtekintve: 2013.02.15.
- Gedo administration condemn Azania/Jubaland 2011.
http://www.somalireport.com/index.php/post/1057/Gedo_Administration_Condemns_AzaniaJubaland?PHPSESSID=52841811eb43e47dda2aaa431c68c537. Megtekintve: 2012.12.20.
- Genocidal politics and the Somali famine 2011.
<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/07/2011726135256169831.html>.
 Megtekintve: 2013.02.21.
- Genocide in Somalia's Jubba Valley and Somali Bantu Refugees in the U.S. 2007.
<http://hornofafrica.ssrc.org/Besteman/index.html>. Megtekintve: 2013.02.25.
- Good new for girls in Somalia: new survey shows female genital mutilation on decline 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/Apr/28917/good_news_for_girls_in_somalia_new_survey_shows_female_genital_mutilation_on_decline.aspx. Megtekintve: 2013.04.18.
- Halálos éhezés Szomáliában 2011.
http://index.hu/kulfold/2011/07/22/evtizedek_ota_nem_latott_ehezes_szomaliaban/.
 Megtekintve: 2012.11.11.
- Halálos fenyegetés a szomáli felkelőktől. 2009.06.22.
http://www.hirszero.hu/cikk.halalos_fenyeges_a_szomaliai_felkeloktol.112890.html
- Has al-Shabaab been defeated in Mogadishu? 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3238/Has_al-Shabaab_Been_Defeated_in_Mogadishu. Megtekintve: 2013.02.11.
- Hassan Sheikh Mohamud Elected as President 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3594/Hassan_Sheikh_Mohamud_Elected_as_President. Megtekintve: 2013.02.20.
- Hijack Alert 2012. http://somalireport.com/index.php/post/3336/Hijack_Alert. Megtekintve: 2013.03.04.

History of Cinema in Somalia 2009. <http://www.filmbirth.com/somalia.html>. Megtekintve: 2013.09.09.

How Pirates Spend Their ransom Money 2011. http://www.somaliareport.com/index.php/post/884/How_Pirates_Spend_Their_Ransom_Money?PHPSESSID=d36b2c7f500351839f97533705266027. Megtekintve: 2013.02.27.

The Human Cost of Somali Piracy 2011, 2012. http://oceansbeyondpiracy.org/sites/default/files/hcop_2011_2_pgr.pdf. Megtekintve: 2013.02.28.

Hungary and Africa – an Evolving Partnership 2013. június 7. Az előadások felvételei megtalálhatók itt. <http://www.kulugyiintezet.hu/events/default.asp?id=ZGSCIP>. Megtekintve: 2013. június 11.

In Nigeria, Somalia, and Afghanistan: what is a foreign fighter? 2012. <http://www.csmonitor.com/World/Africa/2012/0227/In-Nigeria-Somalia-and-Afghanistan-what-is-a-foreign-fighter>. Megtekintve: 2013.11.27.

In Somalia's battle-scarred capital of Mogadishu, improving security sparks real estate boom 2013. http://hiiraan.com/news4/2013/Sept/41225/in_somalia_s_battle_scarred_capital_of_mogadishu_improving_security_sparks_real_estate_boom.aspx. Megtekintve: 2013.09.26.

International Election Observers applaud commitment to democracy, but say action is required to ensure future election integrity 2012. <http://somalilandpress.com/somaliland-local-elections-international-election-observers-applaud-commitment-to-democracy-but-say-action-is-required-to-ensure-future-election-integrity.-38846>. Megtekintve: 2013.09.25.

Interview with Al-Shabaab Intel Officer 2011. http://piracyreport.com/index.php/post/2281/Interview_with_Al_Shabaab_Intel_Officer. Megtekintve: 2013.01.03.

Interview with former Somali President Siad Barre 1978, 2010. <http://www.youtube.com/watch?v=KBiPCCi4i9o>. Megtekintve: 2013.10.07.

Islamist Groups Officially Announced Unity in Mogadishu 2010. <http://allafrica.com/stories/201012240039.html>. Megtekintve: 2013.02.12.

Islamists rebels are destroying Mali culture. 2012. <http://video.msnbc.msn.com/nightly-news/48769536>. Megtekintve: 2013.02.04.

Iszlámbarát az új szomáliai elnök. <http://index.hu/kulfold/hirek/375354/>. Megtekintve: 2009.06.21.

Itt a világhadsereg? http://www.hirszerto.hu/cikk.itt_a_vilaghadsereg.91704.html. Megtekintve: 2009.06.11.

Jubaland delegation arrives in Puntland and meets Galkayo city council 2013. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Jubaland_delegation_arrives_in_Puntland_and_meets_Galkayo_city_council.shtml. Megtekintve: 2013.02.25.

Jubaland president arrives to big welcome in Puntland 2013.. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Jubaland_president_arrives_to_big_welcome_in_Puntland.shtml. Megtekintve: 2013.08.07.

Judith Tebbutt released: timeline of ordeal 2012. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/somalia/9157557/Judith-Tebbutt-released-timeline-of-ordeal.html>. Megtekintve: 2012.12.20.

Kalóztámadás a világgazdaság ellen 2008. http://www.hirszerto.hu/cikk.kaloztamadas_a_vilaggazdasag_ellen.88122.html. Megtekintve: 2009.06.20.

Kedvező változás a szomáliai éhínség kérdésében 2011. http://kitekinto.hu/afrika/2011/11/21/kedvez_valtozas_a_szomaliai_ehinseg_kerdeseben/. Megtekintve: 2013.02.23.

Kenya and Somalia agree to fight al-Shabaab 2011. http://somalireport.com/index.php/post/1790/Kenya_and_Somalia_Agree_to_Fight_Al-Shabaab. Megtekintve: 2012.12.22.

Kenya Modified Invasion to Suit US Concerns 2011. http://somalireport.com/index.php/post/2028/Kenya_Modified_Invasion_to_Suit_US_Concerns. Megtekintve: 2013.08.15.

Kenya's advance in Somalia surprises US officials. 2011. http://www.boston.com/news/world/africa/articles/2011/10/20/journalists_attacked_in_somalias_puntland_region/. Megtekintve: 2012.12.20.

Kenya's Oil, Uganda's dilemmas 2012. <http://africanarguments.org/2012/03/30/off-to-the-races-kenya%E2%80%99s-oil-uganda%E2%80%99s-dilemmas-by-angelo-izama/>. Megtekintve: 2013.11.27.

Kenyan and Ethiopian Incursion – Two Month In 2011.
[http://www.somaliareport.com/index.php/post/2334/Kenyan_and_Ethiopian_Incursion - Two Months In](http://www.somaliareport.com/index.php/post/2334/Kenyan_and_Ethiopian_Incursion_-_Two_Months_In). Megtekintve: 2013.12.03.

Kenyan official: 2,700 Ugandans dead in Somalia 2012.
<http://www.guardian.co.uk/world/feedarticle/10508221>. Megtekintve: 2013.02.21.

Kenyan Police Hit by IED at Somali Border 2011.
http://somaliareport.com/index.php/post/1235/Kenyan_Police_Hit_by_IED_at_Somali_Border. Megtekintve: 2012.12.20.

The Khat Conundrum 2012.
http://somaliareport.com/index.php/post/2521/The_Khat_Conundrum. Megtekintve: 2013.09.09.

Land in sight? New report of the EU's involvement in Somalia 2012.
<http://www.foi.se/en/Top-menu/Pressroom/News/2012/Land-in-sight-New-report-of-the-EUs-involvement-in-Somalia/>. Megtekintve: 2012.11.23.

La Rieuse officiellement cédée à la marine kényane 2011.
<http://www.meretmarine.com/fr/content/la-rieuse-officiellement-cedee-la-marine-kenyane>. Megtekintve: 2013.03.02.

“Last night, after more than 5 years the Islamic administration in #Kismayo closed its offices.” 2012. <https://twitter.com/HSMPress/status/251918373661843456>. Megtekintve: 2013.01.04.

Life Goes on in Mogadishu but Suspicion Abounds 2012.
http://somaliareport.com/index.php/post/3253/Life_Goes_on_in_Mogadishu_but_Suspicion_Abounds. Megtekintve: 2013.02.22.

List of Relief Agencies Banned by Al-Shabaab 2011.
<http://somaliareport.com/index.php/post/1214>. Megtekintve: 2013.01.03.

London: an Overview 2012.
http://www.somaliareport.com/index.php/post/2883/London_An_Overview. Megtekintve: 2013.02.15.

London Conference: Hour Two 2012.
http://www.somaliareport.com/index.php/post/2888/London_Conference_Hour_Two. Megtekintve: 2013.02.15.

M23 rebels agree to pull out of Goma town 2012.
<http://english.people.com.cn/90777/8038672.html>. Megtekintve: 2012.12.21.

Malaysia captures Somali pirates in commando raid 2011.
<http://www.thenational.ae/news/world/africa/malaysia-captures-somali-pirates-in-commando-raid>. Megtekintve: 2013.03.03.

Már csak ez hiányzott Szomáliának 2011.
http://kitekinto.hu/afrika/2011/06/17/mar_csak_ez_hianyzott_szomalianak.
 Megtekintve: 2013.02.14.

Mediation Planned for Clan Fighting in Rako 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3031/Mediation_Planned_for_Clan_Fighting_in_Rako. Megtekintve: 2013.06.25.

Militant Recruitment Of Somali-American Youth Appears Halted, Says US Congressman 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/Apr/28847/militant_recruitment_of_somali_american_youth_appears_halted_says_us_congressman.aspx. Megtekintve: 2013.11.27.

Mining in Somalia: Overview 2013. <http://www.mbendi.com/indy/ming/af/so/p0005.htm>.
 Megtekintve: 2013.02.25.

Mixed Reaction to AMISOM Replaces Ethiopian 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3064/Mixed_Reaction_to_AMISOM_Replacing_Ethiopians. Megtekintve: 2013.02.19.

Mogadishu Begins Rebuilding 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3235/Mogadishu_Begins_Rebuilding.
 Megtekintve: 2013.02.22.

Mogadishu growing at a rate at least 5 % per year 2013.
<http://www.somaliaonline.com/community/showthread.php/69545-Mogadishu-growing-at-a-rate-of-at-least-5-per-year>. Megtekintve: 2013.09.23.

Mogadishu's Fishing Revenues Up 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3289/Mogadishus_Fishing_Revenues_Up.
 Megtekintve: 2013.08.08.

Murder in Mogadishu 2011. <http://editorials.voa.gov/content/murder-in-mogadishu-131808193/1482764.html>. Megtekintve: 2013.02.13.

MV Beluga Nomination pirated in the Indian Ocean 2011.
<http://www.eunavfor.eu/2011/01/mv-beluga-nomination-pirated-in-the-indian-ocean/>.
 Megtekintve: 2011.02.09.

„A NATO nem egy globális rendfenntartó, és nem is áll szándékunkban azzá tenni.”
http://www.hirszerzo.hu/cikk.a_nato_nem_egy

globalis.rendfenntarto.es/nem_is_all_szandekunkban_azza_tenni.87804.html.

Megtekintve: 2009.06.15.

A NATO szomáliai kalózkodat fogott el az Ádeni-öbölben 2009.
http://www.hirszerto.hu/cikk.a_nato_szomaliai_kalozokat_fogott_el_az_adeni-obolben.106834.html. Megtekintve: 2009.05.11.

Newly elected President Hassan and foreign dignitaries survive multiple bomb blasts 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Newly_elected_President_Hassan_and_foreign_dignitaries_survive_multiple_bomb_blasts.shtml.
Megtekintve: 2013.02.21.

Number of Somali refugees decline due to aid and rainfall 2013.
<http://www.pcusa.org/news/2011/12/5/number-somali-refugees-declining-due-aid-and-rain/>. Megtekintve: 2013.08.26.

Of Forced Marriages and Estranged Families 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/2871/Of_Forced_Marriages_and_Estranged_Families. Megtekintve: 2013.09.08.

Oil Opens Another Frontline of War in Somalia 2012.
<http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Oil-Opens-Another-Frontline-of-War-in-Somalia.html>. Megtekintve: 2013.08.08.

Oilmen ready for risky push into Somalia 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/May/29377/oilmen_ready_for_risky_push_into_somalia.aspx. Megtekintve: 2013.08.08.

ONLF Killed Five ASWJ Members in Night Raid 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/2380/ONLF_Kills_Five_ASWJ_Members_in_Night_Raid. Megtekintve: 2013.06.25.

Organisation of African Unity (OAU) Summit in Somalia 1974 – extended 2013.
<http://www.youtube.com/watch?v=8m9uNrzsibg>. Megtekintve: 2013.10.07.

Out of Africa: Somali Bantu and the Paradigm Shift in Refugee Resettlement 2003.
<http://www.cis.org/SomaliBantuRefugees>. Megtekintve: 2013.02.26.

Peace, but little else in rural Somalia 2012.
<http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/africa/120710/somalia-al-shabaab-al-qaeda-poverty-aid-charcoal-industry>. Megtekintve: 2013.08.09.

Peace Process Signatories Meet in Galkayo 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3169/Peace_Process_Signatories_Meet_in_Galkayo. Megtekintve: 2013.02.19.

Piracy Group: Make sure Somali pirates aren't paid 2012.
<http://somalilandpress.com/somali-piracy-group-make-sure-somali-pirates-arent-paid-38490>. Megtekintve: 2013.03.04.

Pirate's body washes ashore with \$ 153 000 in pocket 2009.
<http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/12/somali-pirate-drowned>. Megtekintve: 2013.02.27.

Pirates Fighting Tactics to Change After Raids 2011.
<http://abcnews.go.com/International/wireStory?id=12741212>. Megtekintve: 2011.02.09.

Pirates kidnap Danish crew off Oman but leave ship 2011.
<http://www.arabianbusiness.com/pirates-kidnap-danish-crew-off-oman-but-leave-ship-373932.html>. Megtekintve: 2013.02.27.

'Planned infiltration' of Somalia security forces by Al Shabaab: sources 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Planned_infiltration_of_Somalia_security_forces_by_Al_Shabaab_sources.shtml. Megtekintve: 2013.02.20.

The Plight of Wagosha People in Jubba Land 2013. <http://somalilandpress.com/somalia-the-plight-of-wagosha-people-in-jubba-land-44053#idc-cover>. Megtekintve: 2013.08.28.

PM Pays His Respects to the Late Dictator Said Barre 2013.
<http://somalilandpress.com/somalia-pm-pays-his-respects-to-the-late-dictator-said-barre-40820>. Megtekintve: 2013.10.03.

Police take war on extremists to 'khat' houses amid fears they are recruiting grounds for Islamic extremists 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/Jun/29654/police_take_war_on_extremists_to_khat_houses_amid_fears_they_are_recruiting_grounds_for_islamic_extremists.aspx. Megtekintve: 2013.09.09.

President of Somalia's Olympic Committee, head of national football federation killed in blast 2012.
<http://www.nydailynews.com/news/world/president-somalia-olympic-committee-head-national-football-federation-killed-bomb-blast-article-1.1055914>. Megtekintve: 2013.09.09.

President Silanyo meets with the CEO of GENEL Energy in London 2013.
<http://somalilandpress.com/somalilandpresident-silanyo-meets-with-the-ceo-of-genel-energy-39904>. Megtekintve: 2013.08.08.

- Prime Condems Abduction of Aid Workers 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/1769/Premier_Condemns_Abduction_of_Aid_Workers. Megtekintve: 2012.12.20.
- Puntland Condems Former TFG President's Political Interference 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Press_Releases_32/Somalia_Puntland_Condemns_Former_TFG_President_s_Political_Interference.shtml. Megtekintve: 2013.02.20.
- Puntland president urges on Somalia govt to 'abide by federal constitution' 2013.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Puntland_president_urges_on_Somalia_govt_to_abide_by_federal_constitution.shtml. Megtekintve: 2013.02.20.
- Qat ban divides opinion among UK's Somali community 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/July/30145/qat_ban_divides_opinion_among_uk_s_somali_community.aspx. Megtekintve: 2013.09.09.
- Rape and sexual violence a constant threat for displaced women 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/Aug/40914/somalia Rape_and_sexual_violence_a_constant_threat_for_displaced_women.aspx. Megtekintve: 2013.09.05.
- Regional gov'ts say their output was not heard on civil society conference 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Regional_gov_t_s_say_no_consultation_by_Turkey_in_civil_society_conference.shtml. Megtekintve: 2013.02.19.
- Regional Maritime Capacity Building for the Horn of Africa and the Western Indian Ocean 2012.
http://consilium.europa.eu/media/1388583/fact_sheet_rmcb_update_jan_2012.pdf. Megtekintve: 2013.03.01.
- Return of UN political presence to Mogadishu 'historic' step, says envoy 2012.
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41048#.UScu-fLy-So>. Megtekintve: 2013.02.22.
- Returning to Mogadishu: Detained for "Being Too Handsome" 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3480/Mubaraks_Musings Megtekintve: 2013.09.26.
- Robbanás Mogadishuban, legalább 15 halott.
http://www.hirszerzo.hu/cikk. robbanas_mogadishuban_legalabb_15_halott.74854.html. Megtekintve: 2009.06.17.

Royal Dutch Shell CEO Highlights Somalia Holdings 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/Mar/28610/royal_dutch_shell_ceo_highlights_somalia_holdings.aspx. Megtekintve: 2013.08.08.

Slow recovery: Somalia eyes global support 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/Apr/28919/slow_recovery_somalia_eyes_global_support.aspx. Megtekintve: 2013.08.09.

Slow response to East Africa famine 'cost 'lives' 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16606021>. Megtekintve: 2013.02.12.

The smiling warlord who controls Ras Kamboni 2012.
<http://www.nation.co.ke/Features/DN2/The+smiling+warlord+who+Controls+Ras+Kamboni+/-/957860/1425264/-/view/printVersion/-/iuxade/-/index.html>. Megtekintve: 2013.02.08.

Shabaab encouraging Hizbul Islam to come back? 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3544/Mubaraks_Musings. Megtekintve: 2013.02.08.

Shabaab Weapons Haul Exposes Deeper Differences 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3272/Shabaab_Weapons_Haul_Exposes_Deep_Differences. Megtekintve: 2013.02.11.

Siad Barre part 1 2010. <http://www.youtube.com/watch?v=QjTsfH9uBqc>. Megtekintve: 2013.10.07.

Siad Barre part 2 2010. <http://www.youtube.com/watch?v=cM10emiBOAE>. Megtekintve: 2013.10.07.

Somali attacks hurting Kenya economy 2012. <http://www.news24.com/Africa/News/Somali-attacks-hurting-Kenya-economy-20111019>. Megtekintve: 2012.12.20.

Somali Blacklash May Be Militants Worst Foe 2010.
<https://myaccount.nytimes.com/auth/login?URI=http://www.nytimes.com/2010/03/24/world/africa/24somalia.html&OQ=Q5fQ72Q3dQ30>. Megtekintve: 2013.02.11.

Somali famine: First UNHCR airlift arrives in Mogadishu 2011.
<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14449425>. Megtekintve: 2013.02.16.

Somali football stadium: AU urges to leave 2012.
<http://world.myjoyonline.com/pages/africa/201210/95769.php>. Megtekintve: 2013.09.09.

Somali groups boycott UN conference in Nairobi 2011. <http://somalilandpress.com/somali-groups-boycott-un-conference-in-nairobi-21386>. Megtekintve: 2013.02.14.

- Somali Gunmen Attack Kenya Tourist Resort 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/1552/Somali_Gunmen_Attack_Kenya_Tourist_Resort. Megtekintve: 2012.12.20.
- Somali Lawmakers Exchange Blows in the House 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/2312/Somali_Lawmakers_Exchange_Blows_in_the_House. Megtekintve: 2013.09.06.
- Somali lawmakers killed in Mogadishu hotel raid 2010.
<http://www.france24.com/en/20100824-lawmakers-feared-dead-mogadishu-hotel-attack-somalia-shabaab>. Megtekintve: 2013.02.11.
- Somali leader calls on citizens in the diaspora to come home and rebuild thier nation 2013.
<http://shabelle.net/somali-leader-calls-on-citizens-in-the-diaspora-to-come-home-and-rebuild-thier-nation/>. Megtekintve: 2013.09.25.
- Somali leaders agree on draft constitution 2012.
http://www.voanews.com/content/somali_leaders_agree_on_draft_constitution/1246077.html. Megtekintve: 2013.02.19.
- Somali leaders launch reconciliation bid 2011.
<http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/09/201194153630941320.html>. Megtekintve: 2013.02.15.
- Somali link as 74 World Cup fans die in Uganda blasts 2010.
<http://www.bbc.co.uk/news/10593771>. Megtekintve: 2013.02.11.
- Somali militant group could split 2010. <http://www.foxnews.com/world/2010/10/08/feud-somali-militant-group-al-shabab-split/>. Megtekintve: 2013.02.11.
- Somali Militants Gather, Recruit at Border Town 2012.
<http://www.washingtontimes.com/news/2012/jan/2/somali-militants-gather-recruit-at-border-town/>. Megtekintve: 2013.01.03.
- Somali MP wants Canadian parents to keep close eye on youths who could be radicalized by extreme imams 2013. <http://news.nationalpost.com/2013/11/24/somali-mp-wants-canadian-parents-to-keep-close-eye-on-youths-who-could-be-radicalized-by-extreme-imams/>. Megtekintve: 2013.11.27.
- Somali National Constituent Assembly continues despite mortar attack 2012.
http://www.hiiraan.com/news4/2012/july/25272/somali_national_constituent_assembly_continues_despite_mortar_attack.aspx. Megtekintve: 2013.02.21.

Somali peace process must not reward terrorism 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Editorial_29/Somalia_peace_process_must_not_reward_terrorism_Editorial.shtml. Megtekintve: 2013.02.11.

Somali piracy: EU forces in first mainland raid 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-18069685>. Megtekintve: 2013.03.04.

Somali Pirates Expanding Their Range 2010.
<http://americancommondefencereview.wordpress.com/2010/12/08/somali-pirates-expanding-their-range/>. Megtekintve: 2013.02.28.

Somali Pirates Rules and Regulations 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/1706/Somali_Pirate_Rules_and_Regulations. Megtekintve: 2013.02.27.

Somali runners feel safest in years 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/Apr/29071/somali_runners_feel_safest_in_years.aspx. Megtekintve: 2013.09.09.

Somali town relauches a famous traditional event after its liberation from militant 2013.
<http://shabelle.net/somali-town-relauches-a-famous-traditional-event-after-its-liberation-from-militants/>. Megtekintve: 2013.12.06.

Somalia's al-Shabab rebels leave Mogadishu 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14430283>. Megtekintve: 2013.02.16.

Somalia's ambitions online could bring Mogadishu to the world 2012.
<http://www.bbc.co.uk/news/business-19961266>. Megtekintve: 2012.12.13.

SOMALIA: Charcoal trade booming despiteban 2011.
<http://www.irinnews.org/Report/91679/SOMALIA-Charcoal-trade-booming-despite-ban>. Megtekintve: 2012.12.11.

Somalia: Drought + Conflict = Famine? 2012.
http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2012/3/natural%20disaster%20review%20ferris/03_nd_review_chapter3.pdf. Megtekintve: 2012.02.25.

Somalia – Embassies and Consulates 2013. <http://www.embassypages.com/somalia>. Megtekintve: 2013.02.22.

Somalia Facing Potential Humanitarian Disaster After Crucial Bank 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/Aug/40874/somalia_facing_potential_humanitarian_disaster_after_crucial_banking.aspx. Megtekintve: 2013.09.25.

Somalia famine relief effort hit harder by food aid delays than by rebels 2011.
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/aug/04/somalia-famine-food-aid-unicef-al-shabab>. Megtekintve: 2012.11.21.

Somalia Food Aid Bypassed Needy, UN Study Finds 2010.
www.nytimes.com/2010/03/10/world/africa/10somalia.html. Megtekintve: 2013.02.11.

Somalia oil exploration: Drilling begins in Puntland 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16600649>..Megtekintve: 2012.12.11.

Somalia: one piracy loses ground while the other gains momentum 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_one_piracy_loses_ground_while_the_other_gains_momentum.shtml. Megtekintve: 2013.02.25.

Somalia: Puntland Maritime Police Forces Deploy in Strategic Coastal Towns 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Press_Releases_32/Somalia_Puntland_Maritime_Police_Forces_Deploy_in_Strategic_Coastal_Towns.shtml. Megtekintve: 2013.03.04.

Somalia's al-Shabab 'holds 18 Burundian bodies' 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12650263>. Megtekintve: 2013.02.12.

Somalia's fight to harness the power of Mogadishu port 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/May/29214/somalia_s_fight_to_harness_the_power_of_mogadishu_port.aspx. Megtekintve: 2013.08.09.

Somalia's 'Hebrews' See a Better Day 2013.
<http://www.nytimes.com/2000/08/15/world/djibouti-journal-somalia-s-hebrews-see-a-better-day.html?src=pm>. Megtekintve: 2013.08.29.

Somalia's New Roadmap: the Garowe Principles 2011.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_s_New_Roadmap_The_Garowe_Principles.shtml. Megtekintve: 2013.02.15.

Somalia's toothless parliament votes itself another term 2011.
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/03/somalia-parliament-votes-another-term>. Megtekintve: 2013.02.13.

Somalia suicide bomb toll rises 2009. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8109188.stm>. Megtekintve: 2013. február 8.

Somalia to set up coastguard to protect resources: presidency 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/Aug/30562/somalia_to_set_up_coastguard_to_protect_resources_presidency.aspx. Megtekintve: 2013.08.09.

Somalis Enjoy First Major Music Concert After Two Decades 2013.
<http://allafrica.com/stories/201302201252.html?viewall=1>. Megtekintve: 2013.09.08.

South Sudan says oil pipeline via Kenya costs \$3 billion 2012.
<http://www.reuters.com/article/2012/08/10/us-kenya-sudan-south-oil-idUSBRE8790JU20120810>. Megtekintve: 2012.12.20.

Sports, art, streetlights: A new life in Mogadishu 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Sports_art_streetlights_A_new_life_in_Mogadishu.shtml. Megtekintve: 2013.02.22.

Sprouting Mini States and Old Actors 2012.
http://somalireport.com/index.php/post/3363/OpEd_Sprouting_Mini-States_and_Old_Actors. Megtekintve: 2013.02.20.

SSC conflict in Somalia evolving into 'Congo' style war for resources 2013.
<http://khatumo.net/?p=1916>. Megtekintve: 2013.08.08.

Statement by President Barroso following his meeting with Mr Hassan Sheikh Mohamud, President of Somalia 2013. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-75_en.htm. Megtekintve: 2013. 02.22.

Status of Seized Vessels And Crews in Somalia 2010.
<http://www.scoop.co.nz/stories/WO1009/S00544/status-of-seized-vessels-and-crews-in-somalia.htm>. Megtekintve: 2013.02.25.

Suicide bombers target new Somali President 2012. <http://www.voanews.com/content/new-somali-president-safe-after-explosion/1506278.html>. Megtekintve: 2013.02.21.

Szomália – összecsapások Mogadishuban, 81 halott. http://www.hirszero.hu/cikk.szomalia_-_osszecsapasok_mogadishuban_81_halott.63800.html. Megtekintve: 2009.10.25.

Szomália: vége az éhínségnek? 2012.
http://kitekinto.hu/afrika/2012/02/04/szomalia_vege_az_ehinsegnek/. Megtekintve: 2013.02.23.

Szomáliában megalakult a kalóztőzsde 2009. http://index.hu/gazdasag/vilag/2009/12/02/szomaliaban_megalakult_a_kaloztozsde/. Megtekintve: 2013.02.27.

Technical Selection Committee approves 202 parliamentarians 2012.
<http://somalilandpress.com/somalia-technical-selection-committee-approves-202-parliamentarians-33899>. Megtekintve: 2013.02.20.

- Tensions grow between senior al-Shabaab officers 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Tensions_grow_between_senior_Al_Shabaab_officials.shtml. Megtekintve: 2013.02.11.
- TFG and Kenyan Troops Force Shabaab from Diif 2012.
http://www.somaliareport.com/index.php/post/2989/TFG_Kenyan_Troops_force_Shabaab_From_Diif. Megtekintve: 2013.01.04.
- TFG Enters Bakara Market 2011. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/815>.
 Megtekintve: 2013.02.12.
- Tíz hónapja fogva tartott hajót engedtek el a szomáli kalózok 2009.
http://www.hirszerzo.hu/cikk.tiz_honapja_fogva_tartott_hajot_engedtek_el_a_szomali_ai_kalozok.111003.html. Megtekintve: 2009.06.23.
- Tough Foreign Policy Challenges for Somalia's "Iron Lady" 2012.
<http://somalilandpress.com/tough-foreign-policy-challenges-for-somalia%E2%80%99s-%E2%80%99Ciron-lady%E2%80%99D-37635>. Megtekintve: 2013.09.05.
- Tough times for fragile Somalia govt 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/Aug/30854/tough_times_for_fragile_somalia_govt.aspx. Megtekintve: 2013.08.26.
- Toxic Dumping: Pirates Excuse or Ongoing Abuse? 2011.
http://www.somaliareport.com/index.php/post/1287/Toxic_Dumping_Pirate_Excuse_or_Ongoing_Abuse. Megtekintve: 2013.02.25.
- Tömeges kivégzés a mecsetben. http://www.hirszerzo.hu/cikk.tomeges_kivegzes_a_mecsetben_-_vizsgaljak_ki.64414.html. Megtekintve: 2009.06.20.
- Troops lay siege to Somali rebel bastion 2012.
<http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/09/201292851217938645.html>.
 Megtekintve: 2013.01.04.
- Tsunami: Somalia's slow recovery 2005. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4560246.stm>.
 Megtekintve: 2013.02.25.
- Turkey tries out soft power in Somalia 2012.
<http://www.reuters.com/article/2012/06/03/somalia-turkey-idUSL5E8GP2LP20120603>.
 Megtekintve: 2013.02.24.
- Turkish aid to Somalia: A new pulse in Africa 2011.

<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/08/20118288361981885.html>. Megtekintve: 2013.03.01.

Turkish Airlines begins service to Mogadishu 2012. <http://www.turkishairlines.com/en-int/corporate/press-room/press-releases/9494/turkish-airlines-begins-service-to-mogadishu-somalia-on-march-6-2012>. Megtekintve: 2013.02.22.

Turkish Airlines Fly to Mogadishu 2012. http://somalireport.com/index.php/post/2804/Turkish_Airlines_Fly_To_Mogadishu. Megtekintve: 2013.02.22.

Uganda asks US help to send 10k troops to Somalia 2010. http://www.namibian.com.na/index.php?id=28&tx_ttnews%5Btt_news%5D=72002&no_cache=1. Megtekintve: 2013.02.11.

Uganda, Burundi lost 500 soldiers in Somalia said UPDF spokesperson 2012. <http://www.raxanreeb.com/2012/11/uganda-burundi-lost-500-soldiers-in-somalia-said-updf-spokesperson/>. Megtekintve: 2013.02.21.

UN-backed meeting endorses roadmap to end transition, restore stability 2011. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39467&Cr=somalia&Cr1=>. Megtekintve: 2013.02.15.

UN declares Somalia famine in Bakool and Lower Shabelle 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14211905>. Megtekintve: 2013.01.11.

UN: One-Third of Somalis Now Displaced 2011. <http://www.voanews.com/content/un-one-third-of-somalis-now-displaced-129883783/158855.html>. Megtekintve: 2013. 02.12.

U.N. Says Somalia Famine Has Ended, but Warns That Crisis Isn't Over 2012. <http://www.nytimes.com/2012/02/04/world/africa/un-says-famine-in-somalia-is-over-but-risks-remain.html?ref=famine&r=0>. Megtekintve: 2013.01.11.

UN's Ban Ki-moon in Mogadishu on Somalia visit 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16106716>. Megtekintve: 2013.02.21.

UN to Ease Overcrowding at Kenya Refugee Camps 2011. <http://news.yahoo.com/un-ease-overcrowding-kenya-refugee-camps-091621961.html>. Megtekintve: 2013.02.13.

Unholy Alliance 2012. http://somalireport.com/index.php/post/2803/Unholy_Alliance. Megtekintve: 2013.02.11.

United Nations Blocks Change of AMISOM Mandate 2010. <http://allafrica.com/stories/201007280079.html>. Megtekintve: 2013.02.11.

US appears to be losing its secret war in Somalia. 2008.

http://seattletimes.com/html/nationworld/2008448575_somalia29.html. Megtekintve: 2013.02.08.

Vessels Damage Puntland's Fisheries Industry 2011.
http://somalireport.com/index.php/post/1648/_Vessels_Damage_Puntlands_Fisheries_Industry. Megtekintve: 2013.02.25.

VOANEWS 2008 <http://www.voanews.com/english/archive/2008-05/2008-05-01-voa26.cfm?moddate=2008-05-01>. Megtekintve: 2009.10.25.

A War in Waiting 2012. http://somalireport.com/index.php/post/3309/A_War_in_Waiting. Megtekintve: 2013.08.07.

Westgate Attackers Came From Uganda 2013.
http://hiiraan.com/news4/2013/Nov/52167/kenya_westgate_attackers_came_from_uganda.aspx. Megtekintve: 2013.11.27.

Why rush such an important constitution? 2012.
http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Editorial_29/Somalia_Why_rush_such_an_important_constitution_printer.shtml. Megtekintve: 2013.02.19.

With talks over, UN envoy urges Somali parties to complete transition tasks on time 2012.
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=42635&Cr=Somali&Cr1#.USTFMfLy-Sp>. Megtekintve: 2013.02.20.

Women drivers hit the roads in Somalia 2013.
http://www.hiiraan.com/news4/2013/Jun/29968/women_drivers_hit_the_roads_in_somalia.aspx. Megtekintve: 2013.09.05.

Working Together to End Tolerance to Female Genital Mutilation 2013.
<http://shabelle.net/working-together-to-end-tolerance-of-female-genital-mutilationcutting/>. Megtekintve: 2013.09.05.

World could have prevented Horn of Africa famine, aid groups say 2012.
<http://www.trust.org/alertnet/news/world-could-have-prevented-horn-of-africa-famine-aid-groups>. Megtekintve: 2013. 02.14.

World sea piracy falls 28 percent in first quarter as attacks drop off Somali coast 2012.
http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/world-sea-piracy-falls-28-percent-in-first-quarter-as-attacks-drop-off-somali-coast/2012/04/23/gIQAAbGBLbT_story.html. Megtekintve: 2013.03.04.

Young Somals Killed Had Sought Rare Future Abroad 2011.
<http://www.guardian.co.uk/world/feedarticle/9882768>. Megtekintve: 2013.02.13.

VII. Függelék

1. A fontosabb rövidítések jegyzéke rövid magyarázattal

- ARPCT – Alliance for Restoration of Peace and Counter-Terrorism (Szövetség a Béke Helyreállítására és a Terroristaellenes Küzedelemre): a somáliai hadurak és az USA 2006-ban megkötött szövetsége az ICU ellen.
- ARS – Alliance for Re-Liberation of Somalia (Szövetség Szomália Felszabadítására): az ICU utódszerve.
- ASF – Alliance Somali Forces (Szövetséges Szomáli Erők): Habir Gedir és Marehan klánok szövetségéből létrejött frakció a '90-es évek közepén. 2001-ben felvették a Juba Völgyi Szövetség nevet, és elismerték a TNG befolyását.
- ASWJ – Ahlu Sunna Wal Jamal (Többség): kormánypárti szúfi iszlamista milícia
- ICU – Islamic Courts Union (Iszlám Bíróságok Uniója): 2000-ben alakult Mogadishuban az iszlám bíróságokat összefogó szervezetként. 2006-ra az ország nagy része a fennhatósága alá került.
- IGAD –Intergovernmental Authority on Development (Kormányközi Fejlesztési Hatóság): tagjai Dzsibuti, Kenya, Etiópia, Eritrea (2007-ig), Szudán, Dél-Szudán, Uganda és Szomália. Az ezredforduló után fontos szerepet játszott a működőképes somáli állam létrehozására tett kísérletekben.
- JVA – Juba Valley Alliance (Juba Völgyi Szövetség): ld. ASF.
- KDF – Kenyan Defence Forces (Kenyai Védelmi Erők): a három haderőnemből álló kenyai hadsereg
- MEU – Marine Expeditionary Unit (Tengerészgyalogos Expedíciós Egység): a UNITAF misszióban részt vevő egységek egyike
- NCA – National Constituent Assembly (Alkotmányozó Nemzetgyűlés): a 4.5-ös formula alapján választott 825 delegált feladata volt a 2012-es átmeneti alkotmány megszavazása
- NSS – National Security Service (Nemzetbiztonsági Szolgálat): Siad Barre titkosszolgálat.
- PMPF – Puntland Maritime Police Forces (Puntföldi Tengerészeti Rendőri Erők): Puntföld külföldi segítséggel 2010-től kiépített kalózellenes biztonsági szervezete
- ORH – Operation Restore Hope (A Remény Helyreállítása): a UNITAF misszió hadműveletének fedőneve.

RRA – Rahanweyn Resistance Army (Rahanweyn Ellenállási Hadsereg): Baidoa környékén működő szervezet az ezredforuló környékén, Husszein Aidid számolja fel.

SDA – Somali Democtaric Alliance (Szomáli Demokratikus Szövetséget): a Gadabursi klán frakciója.

SFG – Somali Federal Government (Szomáli Szövetségi Kormány): a 2012-ben felálló, az átmeneti periódust lezáró „állandó”, választott kormány

SFP – Somali Federal Parliament (Szomália Szövetségi Parlament): a 2012-ben felálló új parlament

SNA – Somali National Alliance (Szomáli Nemzeti Szövetség): Mohamed Farah Aidid vezette, a Habir Gedir és más, a tábornokkal rokonszenvező kisebb csoportok tagjait magába foglaló frakció. 1993-ban súlyos harcokat vívott az ENSZ békefenntartóival.

SNA – Somali National Army (Szomáli Nemzeti Hadsereg) – a szomáli állam fegyveres erői

SNM – Somali National Movement (Szomáli Nemzeti Mozgalom): az Isaq klán körül szerveződő frakció az egyik első Barre-ellenes mozgalom volt a '80-as években. Döntő szerepet játszott Szomáliföld megalakításában és stabilizálásában. Egyes csoportjai belekevertek a déli polgárháborúba. Jó kapcsolatot ápolt Mohamed Farah Aidid hadúrral.

SPM – Somali Partiotic Movement (Szomáli Hazafias Mozgalmat): a Darod kláncsalád egyik frakciója.

SSDF – Somali Salvation Democratic Front (Szomáli Demokratikus Felszabadítási Frontot): a hetvenes években szerveződött mozgalom kezdetben a Darod kláncsalád Majerteen klánjához kötődött. Fontos szerepe volt Puntföld stabilizálásában. A szervezet megalapítója és vezetője a későbbi TFG elnök, Abdullah Yusuf volt.

SYL – Somali Youth Leage (Szomáli Ifjúsági Liga): az 1960-as évek kormányzó pártja Szomáliában.

TSC –Technical Selection Committee (Technikai Választási Bizottság): a 2012-es parlament megalakításakor a honatyák előéletét vizsgáló testület

TFG – Transitional Federal Government (Átmeneti Szövetségi Kormány): 2004 után Szomália nemzetközileg elismert kormánya. Elnöke Abdullah Yusuf, majd 2009 januárjától Sharif Ahmed.

TFP: Transitional Federal Parliament (Átmeneti Szövetségi Parlament): 2004 és 2012 között Szomália parlamentje

TNG – Transitional National Government (Átmeneti Nemzeti Kormány): 2000-2004 között Szomáliának a nemzetközi közösség által is elismert kormánya.

USC – United Somali Congress (Egyesült Szomáli Kongresszus): a Hawiye kláncsalád tagjaiból álló csoportosulás döntő szerepet játszott Mogadishu 1991-es elfoglalásában, ami után a leghatalmasabb tömörülés lett Szomáliában. Két vezető személyisége (és két legerősebb klánja), Mohamed Farah Aidid (Habir Gedir klán) és Ali Mahdi (Abgal klán) közötti viszály azonban két részre szakított a szervezetet, és véres polgárháborúba sodorta az országot.

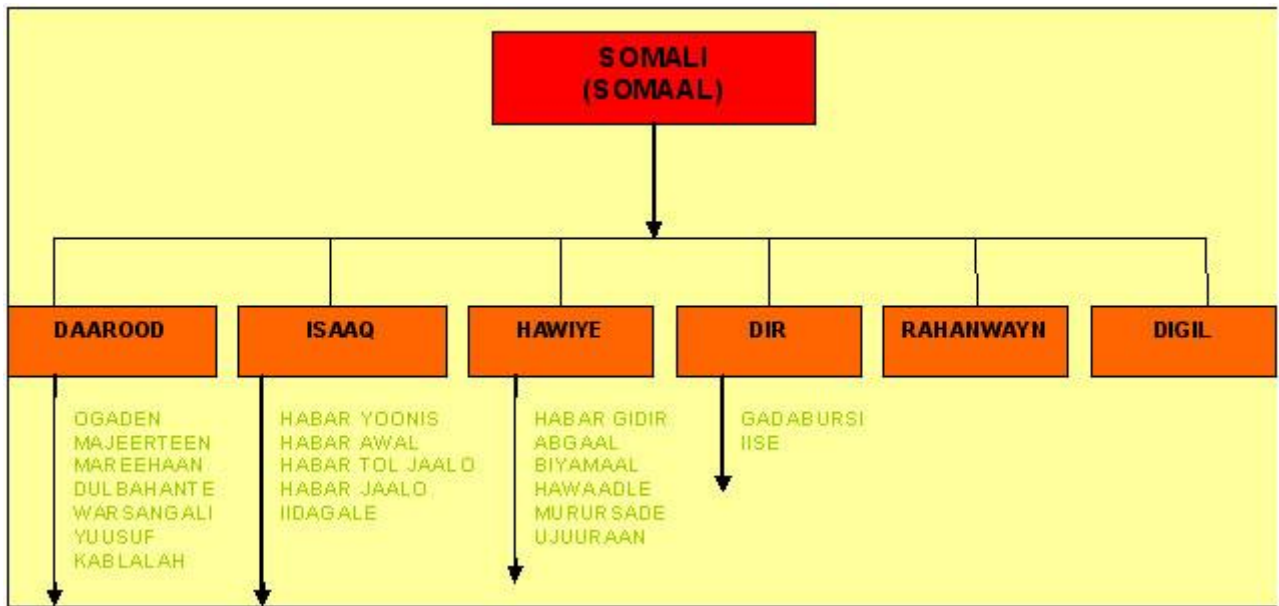
WSLF – Western Somalian Liberation Front (Nyugat-Szomáliai Felszabadítási Front): Wako Guto vezette ogadeni szomáli mozgalom az etióp megszállás ellen.

2. Szomália térképe

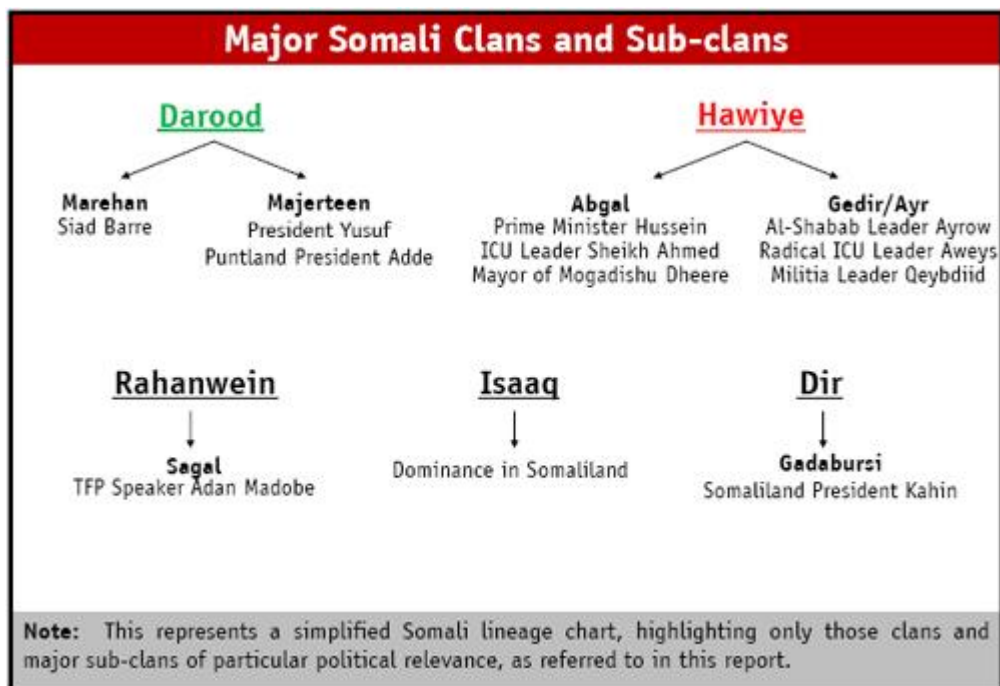

Forrás: <http://media.maps.com/magellan/Images/SOMALI-W1.gif>. Megtekintve: 2009.10.25.

3. A szomáli klánstruktúra

Forrás: <http://www.iss.co.za/Af/profiles/Somalia/Clan.jpg>. Megtekintve: 2009.10.25.

Forrás: http://www.icosgroup.net/modules/reports/chronic_failures_war_terror/somalia/somali_clans. Megtekintve: 2009.10.26.